

DE LA VORBE LA FAPTE

**Combaterea discriminării
și inegalității în Moldova**

Equal Rights Trust
în parteneriat cu Asociația Promo-LEX

EQUAL RIGHTS TRUST
ÎN PARTENERIAT CU ASOCIAȚIA PROMO-LEX

DE LA VORBE LA FAPTE

Combaterea discriminării și inegalității în Moldova

Equal Rights Trust Seria Raport de Țară: 7
Londra, iunie 2016

Equal Rights Trust este o organizație internațională independentă care are drept scop combaterea discriminării și promovarea egalității ca unul dintre drepturile fundamentale ale omului și principiul de bază al justiției sociale.

© Iunie 2016 Equal Rights Trust

© Coperta Iunie 2016 Dafina Gueorguieva

Poze copertă de sus în jos:

1 (open source); 2 (GENDERDOC-M), 3 (open source),

4 (UN WOMEN Moldova open source)

Design: Dafina Gueorguieva

Machetare: Istvan Fenyvesi

Imprimat în Moldova, FOXTROT SRL

ISBN: 978-0-9573458-7-4

Toate drepturile rezervate. Nicio parte a acestei publicații nu poate fi tradusă, reprodusă, stocată într-un sistem de indexare sau transmisă sub orice formă sau prin alte mijloace, fara acordul prealabil scris al editorului, sau a unei licențe pentru copiere limitată din partea Copyright Licensing Agency Ltd., Marea Britanie, sau Centrul Copyright Clearance, SUA.

Equal Rights Trust

314-320 Gray's Inn Road

Londra WC1X 8DP

Regatul Unit al Marii Britanii

Tel. +44 (0) 207 610 2786

Fax: +44 (0) 207 833 0277

www.equalrightstrust.org

Equal Rights Trust este înființată în Anglia sub formă de companie limitată prin garanție și înregistrată în calitate de instituție filantropică. Codul companiei 5559173. Codul instituției filantropice 1113288.

Acest raport a fost elaborat cu sprijinul financiar al Uniunii Europene. Conținutul acestui raport este responsabilitatea exclusivă a Equal Rights Trust și nu reflectă punctul de vedere al Uniunii Europene.

Oamenii nu se deosebesc atât prin ceea ce zic, cât prin ceea ce fac.

Mihai Eminescu

Mihai Eminescu (15 Ianuarie 1850 – 15 Iunie 1889)
a fost poet, prozator și jurnalist.
Eminescu a scris, printre altele, despre situația minorităților
în Imperiul Austro-Ungar și este considerat drept
cel mai cunoscut și influent poet Român.

CUPRINS

MULȚUMIRI

ACRONIME

SUMAR EXECUTIV

1. INTRODUCERE	1
1.1 Scopul și structura acestui raport	2
1.2 Cadrul conceptual și metodologia de cercetare	3
1.3 Contextul țării	17
1.4 Istoria, Guvernul și politica	24
1.4.1 Istoria	24
1.4.2 Guvern și politică	29
2. TIPARE DE DISCRIMINARE ȘI INEGALITATE	37
2.1 Discriminarea în bază de Naționalitate, Rasă și Etnie.	37
2.1.1 Romii	42
2.1.2 Discriminarea împotriva Altor Grupuri Etnice și Rasiale.	71
2.2 Discriminarea în baza Orientării Sexuale și a Identității de Gen	77
2.3 Discriminarea în baza Statutului Sănătății	100
2.3.1 Discriminarea în baza Statutului HIV.	101
2.3.2 Discriminarea Persoanelor cu Tuberculoză	113
2.4 Discriminarea în bază de Gen	118
2.5 Discriminarea în bază de Dizabilitate	151
2.5.1 Discriminarea Persoanelor cu Dizabilități Mintale.	194
2.6 Discriminarea în bază de Religie sau Convingere.	206
2.7 Discriminarea în bază de Vârstă.	225
2.8 Discriminarea în bază de Limbă	236
2.9 Concluzii	246

3. CADRUL LEGAL ȘI DE POLITICI CU PRIVIRE LA EGALITATE 250

3.1 Legislația Internațională și Regională.....	250
3.1.1 Tratatate Importante ale ONU cu Privire la Egalitate	250
3.1.2 Alte Tratatate cu Privire la Egalitate	253
3.1.3 Tratatate Regionale Privind Drepturile Omului (Consiliul Europei)	254
3.1.4 Tratatate Care Nu Au fost Ratificate de Republica Moldova ..	256
3.1.5 Dreptul Internațional Cutumiar.....	256
3.1.6 Statutul Obligațiilor Internaționale în Dreptul Intern	257
3.2 Dreptul Intern	259
3.2.1 Constituția	259
3.2.2 Legislația Specială în Domeniul Egalității și Nediscriminării	266
3.2.3 Prevederi Anti-discriminare în Alte Domenii Juridice.....	289
3.3 Politici Naționale cu Impact Asupra Discriminării și Inegalități.....	312
3.3.1 Planul Național de Acțiuni în Domeniul Drepturilor Omului.....	313
3.3.2 Programul Național de Asigurare a Egalității de Gen, 2010–2015 (PNAEG 2010)	315
3.3.3 Strategia Națională privind Politicile de Ocupare a Forței de Muncă, 2007–2015	317
3.3.4 Planul de Acțiuni privind Susținerea Populației de Etnie Romă din Republica Moldova, 2011–2015	317
3.3.5 Strategia Națională privind Acțiunile Comunitare pentru Susținerea Copiilor Aflați în Dificultate, 2007–2014	319
3.3.6 Strategia privind Incluziunea Socială a Persoanelor cu Dizabilități, 2010–2013	319
3.3.7 Programul pentru Integrarea Problemelor Îmbătrânirii în Politici, 2014–2016	321

3.3.8 Strategia Națională și Planul de Acțiuni pentru Tineret, 2014–2020	321
3.3.9 Strategia Națională în Domeniul Migrației și Azilului, 2011–2020	323
3.4 Implementarea	323
3.4.1 Sistemul de Drept din Moldova	324
3.4.2 Aplicarea Legii	326
3.4.3 Jurisprudența în Domeniul Egalității și Nediscriminării ...	340
3.5 Rezumat	353
4. RECOMANDĂRI	355
<i>BIBLIOGRAFIE</i>	

MULȚUMIRI

Acest raport a fost publicat de organizația Equal Rights Trust în parteneriat cu Asociația Promo-LEX. Raportul a fost publicat în limba engleză și în limba română. Cadrul conceptual, structura și metodologia de cercetare au fost elaborate de organizația Equal Rights Trust în cadrul seriei de cercetări „Seria Raport de Țară”, care tratează problematica discriminării și inegalității în diferite țări ale lumii.

Raportul a fost realizat sub supravegherea lui Jim Fitzgerald și a Joannei Whiteman de la Equal Rights Trust, precum și a Olgăi Manole de la Promo-LEX. Prima versiune a raportului a fost scrisă în limba engleză de către o echipă formată din Eduard Scutaru, Olga Manole, Dumitru Sliusarenco și Vadim Vieru din cadrul Asociației Promo-LEX și Tayyiba Bajwa, Sam Barnes, Ben Smith și Dan Zwi din cadrul organizației Equal Rights Trust. Proiectul raportului a fost supus unei examinări de către o echipă de experți moldoveni și Saphieh Ashtiany, președintă a consiliului de administrație al organizației Equal Rights Trust. După examinare, Jim Fitzgerald și Joanna Whiteman au revizuit, au finalizat și au autorizat publicarea raportului în limba engleză și traducerea lui în limba română. Olga Manole a finalizat și a autorizat publicarea raportului în limba română.

O activitate centrală pentru identificarea și descrierea tiparelor de inegalitate și discriminare a fost cercetarea pe teren. Această cercetare a fost efectuată de câteva organizații ale societății civile și cercetători independenți, sub coordonarea și conducerea Olgăi Manole de la Promo-LEX și a lui Richard Wingfield de la Equal Rights Trust. Echipa de cercetare a fost formată din: Angela Frolov, Svetlana Gheorghieva, Centrul Media, Violeta Odagiu, Elena Nofit, Ion Bucur, Lilia Cravcenco (Zaharia), Vitalie Popov, Asociația AFI, Vitali Rabinciuc și Ion Ciobanu. Equal Rights Trust și Promo-LEX își exprimă recunoștința enormă acestor cercetători pentru munca lor.

Dorim, de asemenea, să mulțumim grupului de experți care au examinat și au oferit comentarii pe marginea capitolelor din proiectul raportului. Experții care au examinat partea a 2-a a raportului, concentrată pe modelele discriminării și inegalității, au fost: Natalia Duminica, activistă pentru drepturile persoanelor de etnie romă, și Dumitru Sliusarenco de la Promo-LEX (rasă și etnie); Dumitru Sliusarenco (dizabilitate); Angela Frolov de la

GENDERDOC-M (orientarea sexuală și identitatea gender); Ala Iașco de la Uniunea pentru Prevenirea HIV și Reducerea Riscurilor (UORN) și Svetlana Doltu de la Asociația AFI (starea de sănătate); Lilia Potîng, Cornelia Călin și Dumitru Sliusarenco de la Promo-LEX (gender); Alexandru Postica de la Promo-LEX (religie); și Olesia Perean, expertă în drepturile omului (vârstă). Partea a 3-a a raportului, dedicată cadrului juridic și de politici, a fost examinată de Sorina Macrinici de la Centrul de Resurse Juridice din Moldova, Andrei Brighidin, membru al Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității, Dumitru Russu de la Coaliția Nediscriminare și Olesia Perean, expertă în drepturile omului.

Organizația Equal Rights Trust este recunoscătoare și lucrătorilor detașați, practicanților și voluntarilor care s-au ocupat de cercetare de birou și au oferit asistență editorială pentru pregătirea acestui raport. Exprimăm mulțumiri în special lui Sam Barnes și Ben Smith. De asemenea, mulțumim firmei de avocatură Ashurst LLP, a cărei stagiaři și avocați au susținut Equal Rights Trust la completarea raportului fără recompensă financiară.

Ultimele faze editoriale, inclusiv corectura și paginarea, au fost executate sub supravegherea lui Charlotte Broyd de la Equal Rights Trust.

Aducem mulțumiri speciale lui Istvan Fenyvesi și Krisztina Fenyvesi, care au fost responsabili de design-ul copertei și machetarea raportului.

Aducem mulțumiri echipei de traducători care au tradus raportul din limba engleză în limba română: Intart Design SRL, Mihail Vieru, Nadejda Demian, Rodica Pisica și Berlizzo Translations.

Raportul este rezultatul parteneriatului între Equal Rights Trust și Promo-LEX, realizat în cadrul proiectului al cărui scop a fost abilitarea societății civile pentru promovarea egalității și combaterea discriminării în Moldova. Proiectul a fost finanțat de Uniunea Europeană. Atât organizația Equal Rights Trust, cât și Asociația Promo-LEX sunt foarte recunoscătoare Uniunii Europene pentru asistența financiară acordată. Cu toate acestea, răspunderea pentru conținutul acestei publicații revine exclusiv organizației Equal Rights Trust, iar opiniile prezentate în ea în niciun caz nu pot fi atribuite Uniunii Europene. Uniunea Europeană nu a intervenit în niciun mod în procesul de cercetare sau pentru a modifica conținutul acestui raport.

Pe parcursul producerii raportului, partenerii au efectuat interviuri, au căutat informații sau s-au consultat cu mai mulți experți și organizații din Moldova, dintre care multe sunt citate în raport. Equal Rights Trust și Promo-LEX doresc să aducă mulțumiri persoanelor și organizațiilor care au răspuns la solicitări, au oferit feedback cu privire la proiectul raportului, au oferit informații și sfaturi sau au avut întrevederi cu noi, Promo-LEX și cercetătorii noștri.

În final, dorim să mulțumim tuturor celor care ne-au relatat istoriile lor. Dedicăm acest raport lor și tuturor celor care au suferit – și continuă să sufere – de discriminare și excluziune.

ACRONIME

ASEM	Academia de Studii Economice din Moldova
BOB	Biserica Ortodoxă din Basarabia
BOM	Biserica Ortodoxă din Moldova
CAT	Convenția împotriva Torturii și Altor Pedepse sau Tratamente Crude, Inumane sau Degradante
CDC	Convenția cu privire la Drepturile Copilului
CDF	Convenția Internațională pentru Protecția Tuturor Persoanelor Împotriva Disparițiilor Forțate
CDESC	Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale
CDO	Comitetul pentru Drepturile Omului
CDPD	Convenția privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități
CEC	Comisia Electorală Centrală
CEDO	Convenția Europeană a Drepturilor Omului
CERI	Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței
CETFDF	Convenția asupra Eliminării Tuturor Formelor de Discriminare Față de Femei
CIETFDR	Convenția Internațională asupra Eliminării Tuturor Formelor de Discriminare Rasială
CLM	Convenția Internațională privind Protecția Drepturilor Tuturor Lucrătorilor Migranți și a Membrilor Familiilor Acestora
CPMN	Convenția-Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale
CPPEDAE	Consiliul Pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității
CPT	Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și a Tratamentelor sau Pedepselor Inumane sau Degradante
CPTS	Centrul de Plasament Temporar pentru Străini
CSI	Comunitatea Statelor Independente
DASPF	Direcția pentru Asistență Socială și Protecție a Familiei
EPU	Evaluarea Periodică Universală
IDU	Indicele Dezvoltării Umane
IPP	Institutul de Politici Publice
LGBT	Lesbiene, Gay, Bisexuali, Transgender
MB	Mitropolia Basarabiei
MDL	Leu Moldovenesc

MMPSF	Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei
OIM	Organizația Internațională a Muncii
OMS	Organizația Mondială a Sănătății
ONG	Organizație neguvernamentală
ONU	Organizația Națiunilor Unite
OSCE	Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
PASPER 2011	Planul de Acțiuni privind Susținerea Populației de Etnie Romă din Republica Moldova 2011–2015
PCRM	Partidul Comuniștilor din Republica of Moldova
PIB	Produsul Intern Brut
PIDCP	Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice
PIDESC	Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale
PIPIP 2014	Programul pentru Integrarea Problemelor Îmbătrânirii în Politici 2014–2016
PNADO	Planul Național de Acțiuni în Domeniul Drepturilor Omului
PNAEG 2010	Programul Național de Asigurare a Egalității de Gen pentru Anii 2010–2015
PNUD	Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare
PTHIV	Persoane care trăiesc cu HIV
PTHIVS	Persoane care trăiesc cu HIV/SIDA
RASSM	Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească
RMN	Republica Moldovenească Nistreană
RSSM	Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
SIDA	Sindromul Imunodeficienței Achiziționat
SISPD 2010	Strategia privind Incluziunea Socială a Persoanelor cu Dizabilități 2010–2013
SNACSCD 2007	Strategia Națională privind Acțiunile Comunitare pentru Susținerea Copiilor Aflați în Dificultate 2007–2014
SNMA 2011	Strategia Națională în Domeniul Migrației și Azilului 2011–2020
SNPOFM 2007	Strategia Națională privind Politicile de Ocupare a Forței de Muncă 2007–2015
SNT 2014	Strategia Națională și Planul de Acțiuni pentru Tineret 2014–2020
TBC	Tuberculoză
UE	Uniunea Europeană

SUMAR EXECUTIV

Moldova a realizat în ultimii ani reforme semnificative în domeniul legal și al politicilor cu privire la egalitate și nediscriminare, fiind motivată, în mare parte, de dorința de a demonstra convergența cu standardele Europene. Legile cu privire la egalitate în bază de gen sau dizabilitate, adoptate în 2006 și respectiv în 2012, au ambele lacune. Cu toate acestea, Legea cu privire la Asigurarea Egalității adoptată, de asemenea, în 2012, a adus cadrul legal, în mare parte, în conformitate cu standardele Uniunii Europe dacă nu și cu standardele internaționale.

Moldova are un cadru legal care oferă un punct de plecare pentru combaterea discriminării și promovarea egalității. Prevederile acestuia oferă o promisiune. Însă, prezentul raport constată faptul că apelul colectiv al Moldovei – „vrem fapte nu vorbe” – este în mod special pertinent în abordarea egalității și nediscriminării. Cuvintele, chiar și cele cu caracter obligatoriu din punct de vedere juridic, nu sunt suficiente.

Cercetarea noastră identifică nenumărate discrepanțe dintre „cuvintele” din legislația cea mai recentă a Moldovei și „acțiunile”, atât ale actorilor publici, cât și privați. Prin urmare, în pofida adoptării Legii cu privire la Asigurarea Egalității, statul nu a acționat în vederea modificării sau abrogării prevederilor legale discriminatorii care afectează grupurile precum persoanele lesbienele, homosexuale, bisexuale și transsexuale (LGBT) și persoanele cu dizabilități. Poliția continuă să aplice practica profilării rasiale împotriva Romilor, unul dintre simptomele pe larg răspândite ale prejudecăților cu care se confruntă grupul etnic dat. Una dintre cele mai mari pete pe conștiința colectivă a Moldovei este faptul că, persoanele cu dizabilități mintale sunt lipsite în mod abuziv de capacitatea juridică și sunt instituționalizate, deseori în condiții inumane. În acest sens, cercetările noastre au descoperit cazuri de abuz, inclusiv viol, și alte forme de maltratare. Autoritățile nu au fost eficiente în aplicarea legilor care interzic violența discriminatorie, în special împotriva femeilor și nu au reușit să ia măsuri pentru îmbunătățirea protecției victimelor violenței în familie, în pofida hotărârilor emise de Curtea Europeană pentru Drepturile Omului. În sfera privată, în pofida unei interdicții legale clare, angajatorii și prestatorii de servicii continuă să discrimineze – de multe ori în mod deschis – în bază de etnie, sex, statut de sănătate sau vîrstă.

Alte acțiuni, de asemenea, dezamăgesc. Instituirea de către stat a Consiliului pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității a fost promițătoare. În puținii ani de la instituire, printre alte funcții pe care le îndeplinește, Consiliul a analizat sute de cazuri de discriminare. Cu toate acestea, impactul continuă să fie limitat de acțiunile autorităților statului. Consiliul nu a fost abilitat cu dreptul de a impune sancțiuni asupra făptașilor actelor de discriminare și instanțele, la ziua de azi, par a fi reticente să urmeze inițiativa Consiliului.

În cele din urmă, prezentul Raport conchide că, în cazul în care Moldova va aborda în mod eficient discriminarea și inegalitatea ar putea să reușească să elimine impedimentele în vederea aplicării eficiente a legilor și politicilor de egalitate. După o perioadă rapidă de reforme legislative, statul dispune de multe dintre instrumentele necesare pentru a aborda modelele de discriminare și inegalitate identificate în prezentul raport. Actualmente, este necesar ca eforturile să fie concentrate asupra implementării și aplicării acestor legi, abordând prejudecățile și modificând practicile actorilor de stat și privați, și astfel să asigure ca acțiunile sale corespund declarațiilor.

Partea 1: Introducere

Scopul și structura

Scopul acestui raport este de a prezenta și a analiza cazurile de discriminare și inegalitate în Republica Moldova (Moldova) și de a recomanda anumiți pași, meniți să combată discriminarea și să promoveze egalitatea. Autorii raportului au examinat probleme recunoscute privind drepturile omului, încercând în același timp să aducă în lumină anumite tipare de discriminare mai puțin cunoscute în țară. Autorii au reușit – pentru prima dată – să prezinte probe ale cazurilor reale de discriminare și inegalitate sub diferite forme, împreună cu o analiză a legislației, politicilor, practicilor și instituțiilor create pentru soluționarea acestora.

Raportul este format din patru părți. În **partea 1** sunt descrise scopul și structura, cadrul conceptual ce a stat la baza activităților desfășurate, precum și metodologia de cercetare. De asemenea, sunt oferite informații de bază despre Moldova, istoria sa, situația politică și economică actuală. În **partea 2** sunt discutate principalele tipare de discriminare și inegalitate care afectează

diferite categorii de persoane din Moldova. În **partea 3** este analizat cadrul legal și de politici care se referă la nediscriminare și egalitate. În **partea 4** sunt prezentate recomandările bazate pe o analiză a formelor de discriminare și inegalitate examinate în partea 2, dar și lacunele, punctele slabe și incoerențele cadrului legal și de politici identificate în partea 3.

Cadrul conceptual și metodologia de cercetare

La nivel conceptual, prezentul raport se bazează pe **cadrul unic al egalității, bazat pe drepturile omului**, care accentuează rolul integral al egalității în realizarea tuturor drepturilor omului, și tinde să depășească fragmentarea în legislația și politicile privind egalitatea. Cadrul unic al egalității, bazat pe drepturile omului, reprezintă o abordare holistică ce recunoaște atât unicitatea fiecărui tip de inegalitate, cât și aspectele generale ale diferitor inegalități. Cadrul unic întrunește:

- a) tipurile de inegalități după diferite criterii, precum rasă, sex, religie, cetățenie, dizabilitate, orientare sexuală și identitate de gen, și altele;
- b) tipurile de inegalități în diferite domenii ale vieții civile, politice, sociale, culturale și economice, inclusiv angajare în câmpul muncii, învățământ, accesul la bunuri și servicii, și altele; și
- c) inegalități de statut și inegalități socio-economice.

Cadrul unic al egalității, bazat pe drepturile omului, este exprimat în Declarația principiilor egalității, adoptată în 2008, semnată inițial de 128 și ulterior de sute de experți și activiști în domeniul egalității și drepturilor omului din întreaga lume.

Acest raport este unul dintre rezultatele unui parteneriat între Equal Rights Trust și Asociația Promo-LEX din Moldova, care colaborează pentru a promova egalitatea în Moldova din anul 2009. Raportul este unul dintre rezultatele unui proiect ce a durat 2,5 ani, menit să contribuie la combaterea discriminării și inegalității în Moldova.

Pe parcursul acestei perioade, partenerii au avut oportunități extinse de a consulta și a efectua cercetări privind tiparele de discriminare și inegalitate din Moldova. Am subcontractat organizații neguvernamentale și persoane fizice pentru efectuarea unor cercetări cu privire la diferite tipare de discriminare,

și ne-am implicat direct împreună cu reprezentanții acestor grupuri. De asemenea, am analizat în mod independent literatura de specialitate existentă privind discriminarea și inegalitatea pe diferite criterii, am analizat și evaluat cadrul juridic și de politici al țării referitor la egalitate. Înainte de a fi publicat, prezentul raport a făcut obiectul unei consultări, constatările și concluziile sale fiind verificate de experți în domeniu. Drept urmare, considerăm că constatările și concluziile raportului au fost îmbunătățite în mod semnificativ.

Contextul țării, istoria, Guvernul și politica

După cum este prezentat în partea 1.3, Republica Moldova (Moldova) este situată în Europa Centrală, în nord-estul Balcanilor. Moldova se învecinează cu Ucraina la nord, sud și est și România la vest. Capitala Moldovei este Chișinău, care are o populație de aproximativ 814 mii de persoane. Țara este împărțită în 32 de raioane, precum și unitățile teritoriale autonome Găgăuzia și Transnistria, care au un statut juridic special. Moldova este un stat unitar, cu un sistem legislativ uniform pe întreg teritoriul țării.

Moldova are o populație de aproximativ 3,55 milioane de persoane. De la începutul anilor '90, aceasta a scăzut cu aproximativ 1 milion, în principal ca urmare a ratei crescute a mortalității și nivelului înalt de emigrare, cauzate de crize politice, economice și sociale. Conform rezultatelor recensământului din anul 2004, moldovenii reprezintă cel mai mare grup etnic (75,8%). Mici grupuri etnice minoritare de ucraineni (8,4%), ruși (5,9%), și români (2,2%) predomină în mediul urban, cu o majoritate de moldoveni, găgăuzi (4,4%) și bulgarii (1,9%) în mediul rural. Potrivit rezultatelor recensământului din anul 2004, marea majoritate a populației sunt creștini ortodocși (93,3%), divizată între ortodocși ruși și ortodocși basarabeni (parte din Biserica Ortodoxă Română). Alte confesiuni creștine formează majoritatea populației rămase, cu un număr mic de catolici, musulmani și evrei.

Conform Constituției, limba oficială a Moldovei este limba moldovenească, însă Curtea Constituțională a decis că Declarația de Independență, care declară limba română ca limbă oficială, are prioritate față de Constituție. La recensământul din 2004, 58,8% din populație s-a identificat drept vorbitori ai limbii moldovenești, iar o minoritate semnificativă s-a identificat ca fiind vorbitori în primul rând ai limbii române (16,4%). 16% din populație identifică limba rusă drept limba lor primară, cu un număr mic de vorbitori ai limbii ucrainene, găgăuze și bulgare.

În anul 2014, Produsul Intern Brut (PIB) al Moldovei a fost de 7,6 miliarde dolari, plasându-se în grupul țărilor cu venituri medii. PIB-ul pe cap de locuitor ajustat prin paritatea puterii de cumpărare a fost de 4.754 dolari, echivalentul a 27% din media la nivel mondial și cel mai mic din Europa. În 2015, Indicele Dezvoltării Umane al Națiunilor Unite pentru Moldova a fost 0,693, plasându-o pe locul 107 din 188 de țări la nivel mondial. Coeficientul Gini a veniturilor în Moldova pentru anii 2003–2012, care măsoară inegalitatea în distribuția averii, era 33. Raportul dintre venitul mediu al celor mai bogați 20% și celor mai săraci 20% în aceeași perioadă a fost de 5,3.

Teritoriul care cuprinde Moldova de astăzi a fost controlat de o succesiune de puteri în ultimele secole. Revendicată de la otomani de Imperiul Rus în secolul al XIX-lea, Moldova s-a unificat cu România în anul 1918, după primul război mondial. În anul 1939, Moldova a căzut sub influența Uniunii Sovietice, ca urmare a încheierii pactului de neagresiune cu Germania, până la declararea independenței sale la 27 august 1991.

În septembrie 1991, „parlamentul regional” din Transnistria a votat pentru a se alătura Uniunii Sovietice. Acest lucru a rezultat în războiul din Transnistria, dus între forțele Transnistriei, susținute de Rusia și Ucraina, pe de o parte și Guvernul Moldovei, pe de altă parte, pe o perioadă de 4 luni în 1992. A fost convenit un acord de încetare a focului, care încă mai continua la momentul întocmirii prezentului raport. Guvernul Republicii Moldova nu-și exercită autoritatea asupra regiunii, iar Rusia continuă să sprijine Guvernul Republicii Moldovenesci Nistrene.

Constituția Republicii Moldova a fost adoptată la 27 iulie 1994, stabilind un sistem semi-prezidențial. În anul 2000, Parlamentul Republicii Moldova a modificat Constituția pentru a deveni o republică parlamentară, unde președintele țării va fi ales de către Parlament, și nu prin votul direct al poporului. Vladimir Voronin, reprezentatul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM), a fost ales președinte pentru două mandate, în anii 2001–2009. Odată cu alegerea lui Voronin, Moldova a devenit primul stat post-sovietic care a votat un partid comunist nereformat.

În cadrul alegerilor din 2009, PCRM i-au fost aduse acuzații privind fraudarea voturilor, imixtiunea în activitatea presei și deturnarea de fonduri publice. Ca urmare, au izbucnit mai multe proteste violente în capitală și a fost solicitată

o renumărare a voturilor. Ulterior, după eșecul de a vota un Președinte, Parlamentul a fost dizolvat, iar o serie de alegeri nu au obținut majoritatea voturilor necesare pentru alegerea președintelui, până în momentul în care Nicolae Timofti, neafiliat politic, a fost votat la 16 martie 2012. Cele mai recente alegeri parlamentare au avut loc pe data de 30 noiembrie 2014, în care Partidul Socialiștilor din Republica Moldova (pro-rus) a câștigat cele mai multe mandate.

Recent, Cabinetul prim-ministrului a trecut printr-o perioadă instabilă, fiind înaintate numeroase acuzații de corupție și fraude, schimbându-se 4 prim-miniștri în perioada anilor 2010–2015. În 2015, fostul prim-ministru Vladimir Filat a fost reținut în baza acuzațiilor de fraudă bancară și luare de mită. Proteste în masă au izbucnit în întreaga țară, iar guvernul condus de către Valeriu Streleț a fost demis în octombrie 2015, după exprimarea votului de neîncredere Guvernului. La 20 ianuarie 2016, investirea lui Pavel Filip în funcția de prim-ministru a fost întâlnită cu proteste ample în capitală.

Pe 4 martie 2016, Curtea Constituțională a declarat drept neconstituționale modificările Constituție privind alegerea indirectă a președintelui; astfel se aplică prevederile inițiale ale Constituției, conform cărora președintele este ales direct de către popor. Alegerile prezidențiale directe vor avea loc pe 30 octombrie 2016.

La nivel local, la 2 februarie 2014, în cadrul unui referendum organizat în unitatea teritorială autonomă Găgăuzia s-a votat preponderent pentru dreptul acesteia de a-și declara independența, în cazul în care Moldova își pierde sau renunță la independență, inclusiv în cazul aderării la UE. Guvernul de la Chișinău a respins referendumul, calificându-l drept nelegitim.

La nivel regional, începând cu anul 1994, integrarea europeană a devenit o prioritate pentru Moldova. În anul 2005, cele mai importante partide politice au trecut aderarea la Uniunea Europeană pe lista obiectivelor importante; totuși, arena politică existentă se împarte în cei pro și cei contra aderării țării la UE.

Situația privind drepturile omului în Moldova este mixtă. În anul 2015, Freedom House a inclus Moldova în categoria „parțial liberă”, oferindu-i scorul 3,0 (cu scoruri speciale, 3 – libertăți publice și 3 – pentru drepturile politice).

Ca urmare a implementării ineficiente, reformele recente nu au îmbunătățit semnificativ situația privind drepturile omului. Există preocupări majore cu privire la corupția endemică și lipsa de independență a sistemului judiciar și impactul pe care acestea le au asupra capacității Moldovei de a respecta, proteja și realiza drepturile omului.

Partea 2: Tipare de discriminare

În această parte a raportului sunt prezentate probe privind acte de discriminare și inegalitate apărute pe criterii de: (i) naționalitate, rasă și etnie, cu accent pe populația de etnie romă; (ii) orientare sexuală și identitate de gen; (iii) stare de sănătate; (iv) sex; (v) dizabilitate; (vi) religie și credință; (vii) vârstă; și (viii) limbă. Ca urmare, aceasta nu este o imagine exhaustivă, ci o înțelegere a unora dintre cele mai importante tipare de discriminare din țară. Pentru fiecare criteriu abordat, raportul prezintă modurile în care populația se confruntă cu discriminare și inegalitate în diverse sfere ale vieții, inclusiv ca urmare a legilor discriminatorii, acțiunii organelor de stat care exercită funcții publice, expunerii la violență discriminatorie, discriminării și inegalității în domenii cum ar fi ocuparea forței de muncă, educația și accesul la bunuri și servicii.

În ceea ce privește discriminarea pe criteriu de **naționalitate, rasă și etnie**, discutată în secțiunea 2.1, mărturiile pe care le-am colectat demonstrează în mod clar că populația de etnie romă din Moldova suferă de discriminare directă, frecvent flagrantă și evidentă, cu origini în prejudecăți adânc înrădăcinate și stereotipuri liber răspândite. Lipsa datelor dezagregate, care îngreunau stabilirea cu precizie a poziției relative a romilor, nu subminează această constatare. Romii se confruntă cu discriminare și inegalitățile ce rezultă din aceasta, în toate sferile vieții reglementate de lege. Elaborarea Planului de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova este încurajatoare, dar suferă de o implementare ineficientă, ca urmare a resurselor limitate și voinței politice insuficiente pentru a întreprinde acțiuni decisive. Alte minorități rasiale, în special cele cu pielea mai închisă decât majoritatea populației, la fel sunt supuse prejudecăților și discriminării, inclusiv violență și acces limitat la locuri de muncă și locuințe.

Această situație este agravată de lipsa unui remediu eficient pentru victimele discriminării și recepționarea, adesea ostilă, de către autorități a plângerilor cu privire la actele de discriminare.

În secțiunea 2.2 a raportului se constată că discriminarea pe criteriu de **orientare sexuală și identitate de gen** pentru persoanele lesbiene, homosexuale sau transgender (LGBT) în Moldova este frecventă și severă, însoțită de stigmatizare în întreaga societate. Răspunsul slab din partea organelor de aplicare a legii către acuzațiile de discurs instigator la ură și crimele motivate de ură împotriva persoanelor LGBT, insuficiența cadrului legislativ de protecție împotriva discriminării, precum și frecvența declarațiilor discriminatorii făcute de către funcționarii publici și religioși, toate contribuie la discreditaarea și denigrarea minorităților sexuale și de gen. Sondajele recente relevă acceptarea în societate semnificativ redusă a minorităților sexuale și de gen. Au fost înregistrate unele progrese în ceea ce privește drepturile LGBT în ultimii ani, de exemplu, simplificarea cerințelor privind marșurile homosexualilor. Totuși, aceste progrese sunt limitate, iar persoanele LGBT încă se mai confruntă cu discriminare semnificativă în multe sfere ale vieții.

În secțiunea 2.3 a raportului, unde este analizată discriminarea pe criteriul **stării de sănătate**, se constată că există preocupări speciale cu privire la discriminarea împotriva persoanelor care suferă de HIV/SIDA și tuberculoză (TBC) în Moldova. Deși Constituția Republicii Moldova nu interzice în mod expres discriminarea pe criteriul stării de sănătate, există o serie de protecții juridice pentru persoanele care trăiesc cu HIV. Cu toate acestea, persoanele care trăiesc cu HIV continuă să se confrunte cu stigmatizare și discriminare în toate sferele vieții. Deosebit de îngrijorătoare sunt rapoartele răspândite cu privire la specialiștii medicali, care nu păstrează confidențialitatea pacientului și discriminează persoanele care trăiesc cu HIV în oferirea de tratament. Femeile și copiii care trăiesc cu HIV sunt deosebit de vulnerabili la discriminarea multiplă în materie de educație și asistență medicală. Persoanele care suferă de tuberculoză sunt supuse unor stigmatizări considerabile și rele tratamente, însoțite de un acces limitat la servicii și locuri de muncă. Regulamentul cu privire la internarea forțată crește vulnerabilitatea persoanelor cu tuberculoză prin faptul că permite statului să impună anumite tratamente, fără mijloace clare de a revizui sau contesta abordarea adoptată.

În ceea ce privește discriminarea pe criteriu de **gen**, în secțiunea 2.4 se constată că Moldova a înregistrat progrese în elaborarea de prevederi legale, politici și un cadru de reglementare pentru a proteja egalitatea de gen, inclusiv maternitatea și egalitatea în materie de educație, angajare în câmpul muncii,

asistență medicală, altele. Cu toate acestea, implementarea, monitorizarea și evaluarea inadecvată de către stat, împreună cu insuficiența de resurse, determină ca femeile să se confrunte în continuare cu acte de discriminare. Toate acestea se manifestă printr-o discriminare socială semnificativă împotriva femeilor, întâlnită în câmpul muncii, educație, guvernare și sub-reprezentarea în politică. De exemplu, stereotipurile de gen stau la baza legilor discriminatorii, cum ar fi cea care interzice ca femeile să efectueze o anumită muncă în condiții periculoase. În același timp, un cadru legislativ și o aplicare slabă are drept rezultat o protecție total inadecvată pentru femeile care suferă de abuzuri sexuale și violență în familie – fenomene predominante și neraportate în majoritatea cazurilor.

În secțiunea 2.5 a raportului este examinată discriminarea pe criterii de **dizabilitate**, constatându-se că în timp ce Moldova este semnatară a Convenției privind drepturile persoanelor cu dizabilități și în pofida intensificării prevederilor legale adoptate întru recunoașterea și reglementarea drepturilor persoanelor cu dizabilități, acestea din urmă continuă să se confrunte cu stigmatizare și discriminare. Din luna februarie a anului 2015, în pofida faptului că legislația Republicii Moldova prevede capacitatea juridică a persoanelor cu dizabilități, 4 000 de persoane cu dizabilități au fost private de capacitatea lor juridică în temeiul Codului Civil. Autorii unei serii de studii, inclusiv studii efectuate de Avocatul Poporului din Moldova, recunosc că persoanele cu dizabilități se confruntă cu discriminare activă și acces limitat în ceea ce privește un spectru de servicii publice, inclusiv: sănătate și asistență socială; educație; utilizarea spațiilor publice și a infrastructurii; accesul la justiție; și participarea politică. Actele de discriminare se extind și în accesul la transport, angajarea în câmpul muncii, bunuri și servicii. Ca urmare, persoanele cu dizabilități se confruntă zilnic cu excluziune socială și un nivel de trai mai scăzut, iar uneori cu abuzuri. Femeile cu dizabilități sunt deosebit de vulnerabile la discriminarea multiplă, iar incidența scăzută a nașterilor în rândul femeilor cu dizabilități a fost atribuită de către unele ONG-uri din Moldova accesului redus la serviciile de asistență medicală. O serie de reforme politice sau legislative au fost recomandate sau sunt în curs de desfășurare – în special un Plan de acțiuni din anul 2013 – totuși există prea puține dovezi referitor la progrese concrete.

În secțiunea 2.6 este analizată discriminarea pe criteriu de **religie și convingere**, și s-a constatat că în timp ce sistemul juridic al Republicii Moldova garantează libertatea religioasă și interzice discriminarea pe

criteriu de religie, există mai multe exemple de dezavantaje cu care se confruntă comunitățile religioase minoritare. Legislația națională oferă Bisericii Ortodoxe din Moldova un statut privilegiat, de care nu se pot bucura alte grupuri religioase. În special, grupurile religioase minoritare se confruntă cu dificultăți în asigurarea înregistrării legale care este necesară pentru exercitarea anumitor drepturi, obținerea de terenuri și autorizații de construcție a lăcașurilor de cult, dar și restituirea proprietăților bisericești. Simplificarea procesului de înregistrare a sporit înregistrarea grupurilor religioase minoritare în ultimii ani. În pofida acestor îmbunătățiri modeste, atât Biserica Ortodoxă din Moldova, cât și statul, nu au prevenit în mod eficient intoleranța, discursul instigator la ură și actele de violență din partea membrilor Bisericii împotriva grupurilor religioase minoritare.

În ceea ce privește discriminarea pe criteriu de **vârstă**, în secțiunea 2.7 a raportului s-a constatat că discriminarea împotriva persoanelor vârstnice în Moldova continuă prin legile și politicile discriminatorii, mai ales în domeniul ocupării forței de muncă. Vârsta de pensionare este un temei juridic în Moldova pentru eliberarea din funcție, iar reglementările continuă să fie introduse, restricționând accesul la muncă pentru cei care au atins vârsta de pensionare, iar până la moment instanțele nu au recunoscut aceste reglementări ca fiind discriminatorii. Din cauza pensiei de stat inadecvate și accesul restricționat la locurile de muncă, persoanele în vârstă se confruntă cu un risc disproporționat de a ajunge în stare de sărăcie și a suferi de probleme de sănătate și sociale asociate.

În cele din urmă, în secțiunea 2.8 este analizată discriminarea pe criteriu de **limbă**, o problemă extrem de controversată în Moldova, o țară cu o diversitate lingvistică considerabilă. Limba moldovenească și româna, se disting numai prin asocierea lor cu diferite identități etnice, culturale și geografice, și nu prin anumite divergențe lingvistice. Vorbitorii de limbă rusă, deși este a doua limbă cea mai răspândită în Moldova și are statutul de limbă de comunicare interetnică, se confruntă cu dificultăți considerabile în accesul la justiție. Acest lucru are loc din cauza furnizării inadecvate de servicii de traducere și legislația neclară privind utilizarea altor limbi decât limba română în accesul la justiție. Mai frecvent, persoanele care nu vorbesc limba română, au oferit dovezi de discriminare în accesul la servicii publice, exacerbate de plângeri privind calitatea slabă a predării limbii române în sistemul educațional.

Partea 3: Cadrul legal și de politici cu privire la egalitate

În această parte sunt examinate atât obligațiile juridice internaționale ale Republicii Moldova, cât și cadrul legal și de politici național privind protecția drepturilor la egalitate și nediscriminare. De asemenea, este analizată măsura în care există o aplicare adecvată a cadrului legal și de politici, dar și accesul efectiv la justiție pentru victimele discriminării.

În secțiunea 3.1 a raportului este evaluată **participarea Moldovei la instrumentele internaționale și europene**. S-a constatat că Republica Moldova are o participare diversificată la sistemul de tratate ONU privind drepturile omului. Deși a ratificat 7 dintre cele 9 tratate de bază ale ONU privind drepturile omului – omițând doar Convenția internațională privind protecția drepturilor tuturor lucrătorilor migranți și a membrilor familiilor acestora, precum și Convenția internațională pentru protecția tuturor persoanelor împotriva disparițiilor forțate – Rapoartele Statului-parte sunt elaborate de multe ori cu întârziere, la moment unul fiind în întârziere. Republica Moldova a făcut declarații cu privire la primul și al doilea Protocol opțional la Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice și al doilea Protocol opțional la Convenția cu privire la drepturile copilului, care limitează aplicarea acestora în regiunea transnistreană.

Moldova se bucură de progrese în legătură cu alte tratate internaționale care impun respectarea de către toate părțile a drepturilor la egalitate și nediscriminare. Moldova a ratificat principalele Convenții referitor la refugiați și apatrizi. La fel, Moldova a ratificat toate cele opt convenții fundamentale ale Organizației Internaționale a Muncii (ILO) și Convenția UNESCO din 1960 privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului. Cu toate acestea, Republica Moldova a prezentat rezerve față de Convenția ONU împotriva criminalității transnaționale organizate și Protocolul privind prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane, în special al femeilor și copiilor, declarând că acestea vor fi aplicate doar pe teritoriul controlat de stat, până la restabilirea integrității teritoriale, prin includerea regiunii transnistrene.

Moldova are, de asemenea, o serie de obligații importante în cadrul **instrumentelor regionale privind drepturile omului**. Moldova a ratificat Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO), Carta socială europeană

(revizuită) și Convenția europeană asupra cetățeniei. Ca și în cazul altor instrumente internaționale, Republica Moldova a făcut declarații pentru limitarea aplicării drepturilor în regiunea transnistreană. În mod substanțial, Republica Moldova nu a ratificat încă Protocolul 12 la CEDO (care prevede dreptul autonom la nediscriminare), Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare, sau Convenția privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice.

În ceea ce privește aspectele ce țin de dreptul drepturilor omului, tratatele internaționale și regionale pe care Moldova le-a ratificat au prioritate în fața legislației interne, cu toate că instanțele nu adoptă întotdeauna în mod corect această abordare. Cu referire la aspectele ce nu țin de drepturile omului, statutul dreptului internațional în relație cu legislația națională este mai puțin clar.

În secțiunea 3.2 este examinat sistemul juridic al Moldovei, începând cu **Constituția**, adoptată în anul 1994. Constituția garantează dreptul la egalitate prin art. 16, atât ca o obligație pozitivă, cât și negativă a statului, dar și prin alte prevederi în ceea ce privește egalitatea și nediscriminarea. Totuși, există câteva deficiențe. Lista criteriilor protejate din art. 16 al Constituției este mai scurtă decât listele găsite în instrumentele internaționale la care Moldova este parte; de exemplu, omiterea interzicerii discriminării pe criteriu de culoare și de limbă sau alte criterii, care sunt protejate în mod explicit în art. 14 al Convenției Europene a Drepturilor Omului. Și în art. 16 sunt omise o serie de alte criterii de discriminare care, după cum se demonstrează în partea 2, necesită o mai bună protecție în Moldova, inclusiv dizabilitatea, orientarea sexuală, statutul HIV/SIDA și identitatea de gen. Constituția nu prevede în mod explicit acțiuni pozitive din partea statului, însă propune măsuri pentru protejarea persoanelor care sunt în mod tradițional dezavantajate. De exemplu, în art. 43 sunt prevăzute măsurile de protecție privind condițiile de muncă ale femeilor și tinerilor; totuși aceștia pot risca să devină subiecți ale paternalismului sau altor măsuri, precum interzicerea femeilor gravide și lehzurilor de a lucra peste program (art. 105), care necesită a fi abrogate.

În secțiunea 3.2.2 sunt evaluate principalele elemente ale legislației anti-discriminare din Republica Moldova. Legea cu privire la asigurarea egalității este principalul act legislativ privind nediscriminarea în Republica Moldova. Aceasta interzice discriminarea pe diverse criterii și în toate sferele vieții, sub rezerva câtorva excepții. Legea stabilește organul de reglementare

responsabil de audierea plângerilor de discriminare și promovarea egalității: CPPEDAE. Legea este aplicată atât în cazul acțiunilor autorităților publice, cât și ale actorilor privați, și prezintă beneficii pentru toate persoanele aflate în jurisdicția Republicii Moldova. Totuși, nu este o lege anti-discriminare complet cuprinzătoare, întrucât este exclusă în mod expres discriminarea în sfera familiei (inclusiv căsătoriei), relațiilor de adopție și instituțiilor religioase. Deși prin această lege oamenii nu sunt protejați în mod explicit împotriva discriminării pe o serie de criterii importante, inclusiv cetățenia, domiciliul, identitatea de gen, orientarea sexuală, starea de sănătate și statutul de infectare cu HIV/SIDA, lista caracteristicilor protejate în temeiul legii nu este exhaustivă. Totuși, în lege se face referire la expresia „sau orice alt criteriu similar”, ce presupune că pot fi interzise alte criterii de discriminare, în măsura în care se poate demonstra că ele sunt similare celor menționate.

Mai mult decât atât, în Republica Moldova există două **legi specifice împotriva discriminării**: Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați și Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități. Ambele legi au deficiențe. Legea precedentă promovează egalitatea de gen, în primul rând prin obligația impusă organelor publice de a lua decizii și a elabora politici conforme cu conceptul egalității de șanse între femei și bărbați. Cu toate acestea, legea nu prevede însă mecanisme de executare sau căi de atac pentru încălcarea obligației, fiind așadar în primul rând o declarație de principiu. Într-o anumită măsură, prin legea adoptată ulterior cu privire la asigurarea egalității au fost atenuate anumite deficiențe, însă rămâne dificil de a observa modul în care o persoană vătămată ar obține măsuri de reparare în conformitate cu prevederile legii. Intenția a fost ca Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități să realizeze un progres major în protecția drepturilor persoanelor cu dizabilități și să adapteze legislația la obligațiile asumate de Moldova conform dreptului internațional, în special conform Convenției privind drepturile persoanelor cu dizabilități. Legea stabilește, aparent, măsuri de protecție solide și cuprinzătoare pentru persoanele cu dizabilități, incluzând dispoziții privind accesul la educație, asistență medicală și încadrarea în câmpul muncii, interzicerea discriminării, capacitatea juridică, participarea persoanelor cu dizabilități la viața socială și politică. Totuși, în practică este dificil pentru persoanele cu dizabilități să beneficieze de aceste măsuri și există mai multe contradicții semnificative nerezolvate cu alte părți ale legislației moldovenești.

Pe lângă aceste acte legislative, în secțiunea 3.2.3 sunt analizate un număr de **prevederi împotriva discriminării în alte domenii juridice**, care au impact asupra legislației în domeniul egalității și nediscriminării, care reglementează mai multe domenii de activitate specifice, inclusiv Codul Civil, Penal și de Procedură Civilă; dreptul muncii, dreptul la educație, dreptul familiei, radiodifuziune și televiziune, sănătate mintală și religie. Codul Civil joacă un rol de sprijin extrem de important în stabilirea căilor de atac disponibile în cazul în care s-a constatat un act de discriminare ilegală, folosind un alt statut. În Codul de Procedură Civilă este tratată nediscriminarea în accesul la justiție și specificată o listă mai largă de caracteristici protejate, decât în orice alt act legislativ din Republica Moldova, inclusiv cetățenia, locul de muncă, domiciliul și locul nașterii. Totuși, Codul de Procedură Civilă are câteva prevederi problematice și lacune în materie de protecție, în unele cazuri în încălcarea aparentă a prevederilor Constituției. Printre acestea este faptul că nu există dreptul de a contesta cazurile în care persoanele sunt supuse în mod forțat la asistență psihiatrică prin ordin judecătoresc.

Politicele Guvernului sunt analizate în secțiunea 3.3. Guvernul Moldovei a pus în aplicare mai multe politici menite să transforme măsurile legislative de protecție în rezultate concrete, de exemplu oferind funcționarilor publici îndrumări privind îndeplinirea funcțiilor într-un mod nediscriminatoriu. Nu există o politică cu privire la egalitate și nediscriminare în general. Totuși, există o serie de politici concentrate asupra discriminării într-o anumită sferă, cum ar fi ocuparea forței de muncă. Prioritatea guvernului și gradul de implementare a acestor politici variază în mod semnificativ, iar resursele limitate sunt citate adesea ca o barieră în calea realizării efective, împreună cu criteriile de succes vagi. Multe din măsurile propuse în Planul național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2011-2014, de exemplu, au fost realizate doar parțial. Cu toate acestea, implementarea inadecvată a politicilor a fost utilizată de organizațiile societății civile în calitate de instrumente eficiente de advocacy.

În cele din urmă, în secțiunea 3.4. a fost analizată **executarea și implementarea legilor și a politicilor** cu privire la egalitate. S-a constatat că, deși cadrul legal pentru protecția drepturilor la egalitate și nediscriminare în Republica Moldova este destul de cuprinzător, implementarea și executarea acestuia trebuie consolidată. În mod critic, CPPEAE, înființat în temeiul Legii cu privire la asigurarea egalității și abilitat cu sarcina de a examina plângerile persoanelor

care se consideră discriminate, nu dispune de putere judecătorească. Prin urmare, Consiliul poate sesiza cazurile de discriminare ilegală organului public competent și propune măsuri disciplinare, însă nu poate impune sancțiuni în mod direct. Pentru a promova în mod adecvat egalitatea și protecția împotriva discriminării, Republica Moldova trebuie să sporească capacitatea instituțională a CPPEDAE, a instanțelor și altor autorități, cu scopul de a garanta victimelor discriminării un acces eficient la justiție și căi de atac adecvate.

În rezultatul analizei **jurisprudenței** Republicii Moldova, am identificat o serie de tendințe emergente în jurisprudență care sunt incompatibile cu cele mai bune practici internaționale sau necesită a fi îmbunătățite, în special în ceea ce privește discriminarea pe criteriu de orientare sexuală și religie. De exemplu, Curtea Constituțională a refuzat să confirme că orientarea sexuală este un criteriu protejat în temeiul Legii cu privire la asigurarea egalității (cu excepția angajării în câmpul muncii), în pofida faptului că este prevăzută de expresia generală „sau orice alt criteriu similar” la art. 1 alin. 1). În alte cazuri, instanțele de judecată au fost reticente să condamne actele discriminatorii ale instituțiilor religioase, cum ar fi discursul instigator la ură și incitare la discriminare împotriva homosexualilor, sau să manifeste claritate în protejarea standardelor anti-discriminare în conflict adesea complex cu drepturile la libertate religioasă și libertatea de a nu fi discriminat. La Curtea Europeană a Drepturilor Omului au ajuns 4 cauze în care s-a constatat că Moldova a încălcat dreptul de a nu fi discriminat, consfințit în art. 14 al Convenției europene a drepturilor omului. În trei din aceste cauze, abordate în secțiunea 3.4.3, a fost vorba de discriminarea pe criteriu de sex, și mai ales de lipsa unor măsuri eficace de combatere a violenței în familie, iar în cea de-a patra cauză a fost vorba de discriminare în legătură cu dreptul la libera asociere.

Autorii prezentului raport concluzionează că sistemul de legi, politici și practici existente pentru a preveni discriminarea în Republica Moldova, deși întemeiat în unele privințe, este incomplet, având încă mult spațiu pentru progres. Republica Moldova a înregistrat progrese în special în alinierea cadrului său intern juridic la standardele internaționale, deși cu o serie de omisiuni și neconcordanțe restante. Atenție de urgență trebuie acordată îmbunătățirii executării și implementării necorespunzătoare.

Partea 4: Recomandări

În partea 4 al acestui raport, autorii prezintă o serie de recomandări Guvernului Republicii Moldova. Scopul acestor recomandări este de a consolida protecția împotriva discriminării și de a permite Republicii Moldova să-și îndeplinească obligațiile conform dreptului internațional de a respecta, proteja și realiza dreptul la nediscriminare și egalitate. Toate recomandările sunt bazate pe dreptul internațional referitor la egalitate și pe Declarația principiilor egalității, un document al celor mai bune practici internaționale, care consolidează cele mai importante elemente ale dreptului internațional referitor la egalitate.

Recomandările prezentate în acest raport (a se vedea paginile 349) cuprind 8 domenii:

- Consolidarea angajamentelor internaționale cu privire la egalitate;
- Reforme constituționale și legislative pentru modificarea sau abrogarea legilor discriminatorii;
- Aplicarea Legii cu privire la asigurarea egalității;
- Aplicarea altor legi menite să interzică discriminarea;
- Implementarea politicilor naționale;
- Acțiuni pentru combaterea discriminării împotriva unor grupuri specifice;
- Colectarea datelor privind egalitatea;
- Educația în domeniul egalității; și
- Interzicerea interpretării regresive a protecțiilor împotriva discriminării.

1. INTRODUCERE

Moldova a realizat în ultimii ani reforme semnificative în domeniul juridic și al politicilor cu privire la egalitate și nediscriminare, fiind motivată, în mare parte, de dorința de a demonstra convergența cu standardele Europene. Legile cu privire la egalitate în bază de gen sau dizabilitate, adoptate în 2006 și respectiv în 2012, au ambele lacune. Cu toate acestea, Legea cu privire la Asigurarea Egalității adoptată, de asemenea, în 2012, a adus cadrul legal, în mare parte, în conformitate cu standardele Uniunii Europe dacă nu și cu standardele internaționale.

Moldova are un cadru legal care oferă un punct de plecare pentru combaterea discriminării și promovarea egalității. Prevederile acestuia oferă o promisiune. Însă, prezentul raport constată faptul că apelul colectiv al Moldovei – „vrem fapte nu vorbe” – este în mod special pertinent în abordarea egalității și nediscriminării. Cuvintele, chiar și cele cu caracter obligatoriu din punct de vedere juridic, nu sunt suficiente.

Cercetarea noastră identifică nenumărate discrepanțe dintre „cuvintele” din legislația cea mai recentă a Moldovei și „acțiunile”, atât ale actorilor publici, cât și privați. Prin urmare, în pofida adoptării Legii cu privire la Asigurarea Egalității, statul nu a acționat în vederea modificării sau abrogării prevederilor legale discriminatorii care afectează grupurile precum persoanele lesbienele, homosexuale, bisexuale și transsexuale (LGBT) și persoanele cu dizabilități. Poliția continuă să aplice practica profilării rasiale împotriva Romilor, unul dintre simptomele pe larg răspândite ale prejudecăților cu care se confruntă grupul etnic dat. Una dintre cele mai mari pete pe conștiința colectivă a Moldovei este faptul că, persoanele cu dizabilități mintale sunt lipsite în mod abuziv de capacitatea juridică și sunt instituționalizate, deseori în condiții inumane. În acest sens, cercetările noastre au descoperit cazuri de abuz, inclusiv viol și alte forme de maltratare. Autoritățile nu au fost eficiente în aplicarea legilor care interzic violența discriminatorie, în special împotriva femeilor și nu au reușit să ia măsuri pentru îmbunătățirea protecției victimelor violenței în familie, în pofida hotărârilor emise de Curtea Europeană pentru Drepturile Omului. În sfera privată, în pofida unei interdicții legale clare, angajatorii și prestatorii de servicii continuă să discrimineze – de multe ori în mod deschis – în bază de etnie, sex, statut de sănătate sau vârstă.

Alte acțiuni, de asemenea, dezamăgesc. Instituirea de către stat a Consiliului pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității a fost promițătoare. În puținii ani de la instituire, printre alte funcții pe care le îndeplinește, Consiliul a examinat sute de cazuri de discriminare. Cu toate acestea, impactul continuă să fie limitat de acțiunile autorităților statului. Consiliul nu a fost abilitat cu dreptul de a impune sancțiuni asupra făptașilor actelor de discriminare și instanțele, la ziua de azi, par a fi reticente să urmeze inițiativa Consiliului.

În cele din urmă, prezentul Raport conchide că, în cazul în care Moldova va aborda în mod eficient discriminarea și inegalitatea ar putea să reușească să elimine impedimentele în vederea aplicării eficiente a legilor și politicilor de egalitate. După o perioadă rapidă de reforme legislative, statul dispune de multe dintre instrumentele necesare pentru a aborda modelele de discriminare și inegalitate identificate în prezentul raport. Actualmente, este necesar ca eforturile să fie concentrate asupra implementării și aplicării acestor legi, abordând prejudecățile și modificând practicile actorilor de stat și privați, și astfel să asigure ca acțiunile sale corespund declarațiilor.

1.1 Scopul și structura acestui raport

Scopul acestui raport este de a prezenta și a analiza cazurile de discriminare și inegalitate în Republica Moldova (Moldova) și de a recomanda anumiți pași, meniți să combată discriminarea și să promoveze egalitatea. Autorii raportului au examinat problemele recunoscute cu privire la drepturile omului, încercând în același timp să aducă în lumină anumite forme de discriminare, mai puțin cunoscute în țară. De asemenea, autorii au reușit – pentru prima dată – să prezinte probe ale cazurilor reale de discriminare și inegalitate din Moldova, împreună cu o analiză a legislației, politicilor, practicilor și instituțiilor create pentru soluționarea acestora.

Raportul include patru părți. În **prima parte** sunt descrise scopul și structura, cadrul conceptual ce a stat la baza activităților desfășurate, precum și metodologia de cercetare. De asemenea, sunt oferite informații de bază despre Moldova, istoria sa, situația politică și economică actuală.

În cea de a **doua parte** sunt prezentate tipare de discriminare și inegalitate, precum și probe ale discriminării și inegalității în baza unui

șir de caracteristici: rasă și etnie (cu accent pe discriminarea romilor), dizabilitate, orientare sexuală și identitate de gen, starea de sănătate, sex, religie, limbă și vârstă (cu accent pe dezavantajele cu care se confruntă persoanele vârstnice).

Partea a treia începe cu analiza principalelor obligații legale ale Moldovei în domeniului egalității și nediscriminării, în cadrul sistemelor privind drepturile omului ale Organizației Națiunilor Unite (ONU) și Consiliului Europei. Urmată de analiza legislației naționale a Moldovei în domeniul egalității și nediscriminării, începând cu Constituția și continuând cu examinarea legislației specifice cu privire la prevenirea discriminării, precum și a prevederilor privind nediscriminarea din alte acte legislative și normative. De asemenea, în partea a treia sunt examinate politicile de stat în domeniul egalității. Potențialul de realizare a drepturilor la egalitate și nediscriminare este arătat prin examinarea practicilor judiciare și a activităților organelor de stat și a celor independente, responsabile de implementarea legislației cu privire la drepturile omului.

Partea a patra a raportului conține recomandările ce se bazează pe analiza tiparelor de inegalitate și discriminare, examinate în partea a doua, precum și evaluarea legislației și politicilor de stat din Moldova din partea a treia.

1.2 Cadrul conceptual și metodologia de cercetare

La nivel conceptual, prezentul raport se bazează pe cadrul unic al egalității, bazat pe drepturile omului, care accentuează rolul integral al egalității în realizarea tuturor drepturilor omului, și tinde să depășească fragmentarea în legislația și politicile privind egalitatea. Cadrul unic al egalității, bazat pe drepturile omului, reprezintă o abordare holistică ce recunoaște atât unicitatea fiecărui tip de inegalitate, cât și aspectele generale ale diferitor inegalități. Cadrul unic întrunește:

- a) tipurile de inegalități după diferite criterii, precum: rasă, sex, religie, cetățenie, dizabilitate, orientare sexuală și identitate de gen, și altele.
- b) tipurile de inegalități în diferite domenii ale vieții civile, politice, sociale, culturale și economice, inclusiv angajare în câmpul muncii, învățământ, accesul la bunuri și servicii, și altele.
- c) inegalități de statut și inegalități socio-economice.

Cadrul unic al egalității, bazat pe drepturile omului

Cadrul unic al egalității, bazat pe drepturile omului, este exprimat în Declarația principiilor egalității, adoptată în 2008, semnată inițial de 128 și ulterior de mii de experți și activiști în domeniul egalității și drepturilor omului din întreaga lume. Principiile formulate și convenite de către experți se bazează pe conceptele și jurisprudența de la nivel internațional, regional și național.

Din momentul adoptării, mai multe țări au ținut cont de prevederile Declarației în procesul de elaborare a legislației privind egalitatea, fiind astfel susținută la nivel internațional și regional. În anul 2008, Comitetul ONU privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale (CESCR) a utilizat mai multe concepte-cheie din Declarație în *Comentariul General 20: Nediscriminare în realizarea drepturilor economice, sociale și culturale*. În anul 2011, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a adoptat o recomandare prin care solicită statelor membre ale Consiliului Europei, inclusiv Moldova, să ia în considerare Declarația în procesul de elaborare a legislației și politicilor privind egalitatea.

Principiul 1 al Declarației definește **dreptul la egalitate**:

Dreptul la egalitate este dreptul tuturor ființelor umane de a fi egale în demnitate, de a fi tratate cu respect și considerație și de a participa în condiții de egalitate cu ceilalți la orice aspect al vieții economice, sociale, politice, culturale sau civile. Toate ființele umane sunt egale în fața legii și au dreptul la protecție și beneficii egale în fața legii.¹

Definit astfel, dreptul la egalitate are o arie de aplicabilitate vastă, și conținutul său este mai bogat decât cel al dreptului la nediscriminare, în înțelegerea sa tradițională. Elementele dreptului la egalitate includ și accesul în condiții de egalitate la toate drepturile omului, precum și beneficierea de protecție egală din partea legislației. Iar cel mai important este faptul că, cuprinde participare egală în toate domeniile vieții, la care se aplică drepturile omului. Această abordare holistică față de egalitate recunoaște suprapunerea dezavantajelor

1 Declarația principiilor egalității, Equal Rights Trust, Londra, 2008, Principiul 1, p. 5.

generate de diverse contexte, fapt ce necesită o abordare cuprinzătoare întru eliminarea inegalităților în toate domeniile vieții.

Autorii prezentului raport au luat în considerare dreptul la egalitate, după cum este exprimat în Declarație, ca criteriu de bază pentru aprecierea prezenței sau lipsei gradului inegalității. Această abordare este mai cuprinzătoare decât noțiunile vagi ale egalității, găsite în mai multe sisteme juridice, înțelegând egalitatea nu doar ca dreptul de a fi liber de orice formă de discriminare, dar și dreptul de a beneficia de egalitate reală în practică. După cum am menționat mai jos, aceasta ne susține analiza dezavantajelor ce afectează diferite grupuri, în afară de cele care rezultă din acte vizibile de discriminare. Din această perspectivă, mai multe inegalități sociale ce țin de drepturile omului sunt percepute ca o consecință a unui dezavantaj istoric, insistând în același timp asupra faptului că pentru a asigura dreptul la egalitate, statele trebuie să soluționeze problema inegalităților inechitabile, indiferent cât de „inofensivă” nu ar fi cauza lor. Astfel, acest cadru unic face ca inegalitățile *de facto*, indiferent dacă rezultă dintr-o discriminare sau nu, să devină un subiect relevant al acestui raport.

Declarația interpretează dreptul la nediscriminare ca fiind inclus în dreptul la egalitate.² Astfel, la examinarea situației unui anumit grup de persoane, autorii raportului au analizat exemplele de discriminare și inegalitate în participare în de domenii precum: viața publică, acces diferențiat la bunuri și servicii și dezavantajul socio-economic.

Cadrul unic al egalității, bazat pe drepturile omului recomandă și oferă posibilitatea de a formula o definiție juridică a discriminării, care să acopere toate tipurile de discriminare. Principiul 5 al Declarației oferă o astfel de definiție:

Discriminarea trebuie interzisă acolo unde aceasta are loc pe criterii de rasă, culoare, etnie, origine, sex, sarcină, maternitate, statut civil, familial sau profesional, limbă, religie sau credință, opinie politică sau de alt gen, origine la naștere, națională sau socială, naționalitate, statut economic, asociere cu o minoritate națională,

2 *Ibidem.*, Principiul 4, p. 6.

orientare sexuală, identitate de gen, vârstă, dizabilitate, stare de sănătate, predispoziție genetică sau de altă natură spre boală sau o combinație a oricăroră dintre aceste criterii, sau în baza unor caracteristici asociate cu oricare dintre aceste criterii.

Discriminarea în baza oricărui alt criteriu trebuie interzisă acolo unde o astfel de discriminare (i) cauzează sau perpetuează un dezavantaj sistematic; (ii) compromite demnitatea umană; sau (iii) afectează în mod negativ exercitarea egală a drepturilor și libertăților unei persoane într-o manieră serioasă, comparabilă cu discriminarea pe criteriile interzise enumerate mai sus.

Discriminarea trebuie, de asemenea, interzisă când se produce pe criteriul asocierii unei persoane cu alte persoane cărora li se aplică unul dintre criteriile interzise sau percepția, corectă sau nu, despre o persoană ca având o caracteristică asociată cu un criteriu interzis.

Discriminarea poate fi directă sau indirectă.

Discriminarea directă se produce atunci când dintr-un motiv legat de unul sau mai multe dintre criteriile interzise o persoană sau un grup de persoane sunt tratate mai puțin favorabil decât o altă persoană sau grup de persoane, sunt, au fost, sau ar fi tratate într-o situație comparabilă; sau când dintr-un motiv legat de unul sau mai multe dintre criteriile interzise o persoană sau un grup de persoane sunt supuse unui prejudiciu. Discriminarea directă poate fi permisă doar în situații excepționale, când poate fi justificată în raport cu niște criterii strict definite.

Discriminarea indirectă apare atunci când o prevedere, criteriu sau practică ar plasa persoanele ce posedă un statut sau o caracteristică asociate cu unul sau

mai multe dintre criteriile interzise într-un dezavantaj specific comparativ cu alte persoane, cu excepția situației în care acea prevedere, criteriu sau practică poate fi justificată de un scop legitim, iar mijloacele de a atinge acel scop sunt adecvate și necesare.

Hărțuirea constituie discriminare atunci când un comportament nedorit legat de orice criteriu interzis are loc cu scopul sau efectul de a viola demnitatea unei persoane sau de a crea un mediu intimidant, ostil, degradant, umilitor sau ofensiv.

Un act de discriminare poate fi comis cu sau fără intenție.³

Această definiție conține o abordare mai largă față de lista **criteriilor protejate**. Astfel, aceasta conține atât o listă a criteriile de discriminare interzise explicit, cât și temeiurile pentru includerea unor alte criterii, conform cărora criteriile „candidate” trebuie să întrunească cel puțin unul dintre temeiurile indicate.⁴ Astfel, definiția oferă o bază pentru abordarea întregii complexități a experienței de discriminare, cu care s-a confruntat o anumită persoană. Se recunoaște faptul că o singură persoană poate fi discriminată în baza unei „combinații” de criterii ce interacționează în mod subtil, sau în baza unor criterii ce anterior nu au fost recunoscute ca fiind „interzise”, și că impactul cumulat al discriminării pe diferite criterii poate fi mai mare decât suma părților componente. Cadrul unic recunoaște faptul

3 *Ibidem*, Principiul 5, pp. 6–7.

4 Petrova, D., “The Declaration of Principles on Equality: A Contribution to International Human Rights” [Declarația principiilor egalității: o contribuție la drepturile omului la nivel global], în *Declarația principiilor egalității*, The Equal Rights Trust, Londra, 2008, p. 34: “Definiția discriminării din Principiul 5 conține o listă extensivă a “criteriilor interzise de discriminare”, fără expresia “sau alt statut” cu care se încheie lista caracteristicilor din art. 2 al Declarației Universale a Drepturilor Omului. Deși încearcă să evite utilizarea în mod abuziv a legislației anti-discriminare prin pretinderea discriminării pe bază de criterii irelevante sau ilogice, totuși definiția conține posibilitatea de extindere a listei “criteriilor interzise” și include trei temeiuri, fiecare dintre ele fiind suficiente pentru a recunoaște o caracteristică în calitate de “criteriu interzis”. Această abordare este inspirată de soluția de a avea o listă deschisă, și nu una închisă a “criteriilor interzise” – după cum se prevede în Legea Africii de Sud privind promovarea egalității și prevenirea discriminării inechitabile (2000)”.

că pentru a face o schimbare, fenomenul discriminării trebuie abordat în mod holistic.

Definiția discriminării, ce reflectă bunele practici de a declara ilegală discriminarea pe criterii, considerate inechitabile în societățile moderne, a fost folosită drept bază pentru examinarea gamei de grupuri bazate pe identitate și care au fost incluse în prezentul raport. Astfel, în acesta se examinează discriminarea pe criterii de sex, orientare sexuală sau identitate de gen; dizabilitate; starea de sănătate; etnie, origine națională și culoare; naționalitate și cetățenie; limbă; religie; și vârstă. Mai mult decât atât, în raport sunt examinate câteva forme de discriminare, precum discriminarea la care sunt supuse femeile rome – care nu se încadrează într-un criteriu specific, însă care trebuie să fie incluse, fiindcă reprezintă forme multiple de discriminare.

Declarația definește trei forme de **comportament interzis**, ce constituie discriminare: discriminare directă, discriminare indirectă și hărțuire. Aceste trei concepte reflectă opinia curentă a specialiștilor cu privire la definițiile diferitor forme de discriminare în dreptul internațional privind drepturile omului și egalitatea⁵ și legislația Uniunii Europene.⁶ Acestea sunt utilizate în întregul text din partea a doua, pentru a evalua formele de discriminare identificate în rezultatul cercetării obligației statului de a respecta, proteja și realiza dreptul la nediscriminare, iar în partea a treia autorii raportului au examinat măsura în care legislația națională asigură protecție în cazul acestor forme de comportament interzis.

5 A se vedea, de exemplu Comitetul ONU pentru Drepturi Economice, Sociale și Culturale, *Comentariul General nr. 20: Nediscriminare în realizarea drepturilor economice, sociale și culturale (art. 2 alin. 2 din Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale)*, Doc. al ONU E/C.12/GC/20, 2009, alin.10.

6 Directiva 2000/43/CE a Consiliului din 29 iunie 2000 de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între persoane, fără deosebire de rasă sau origine etnică, art. 2; Directiva 2000/78/CE a Consiliului din 27 noiembrie 2000 de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă, art. 2; Directiva 2004/113/CE a Consiliului din 13 decembrie 2004 de aplicare a principiului egalității de tratament între femei și bărbați privind accesul la bunuri și servicii și furnizarea de bunuri și servicii, art. 4; și Directiva 2006/54/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 5 iulie 2006 privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și de muncă (reformă), art. 2.

De asemenea, raportul I se bazează pe câteva alte concepte și definiții importante din Declarația principiilor egalității. Astfel, în cadrul acestuia se utilizează definiția termenului de **acomodare rezonabilă**, prevăzută în Principiul 13 al Declarației:

Pentru a atinge egalitatea deplină și efectivă s-ar putea să fie nevoie de a cere organizațiilor din sectoarele public și privat să se adapteze în termeni rezonabili diferitelor capacități ale indivizilor, relaționați cu unul sau mai multe dintre criteriile interzise.

A se adapta implică modificările și ajustările necesare și adecvate, incluzând măsuri anticipatoare, pentru a facilita abilitatea fiecărui individ de a participa la orice arie a vieții economice, sociale, politice, culturale sau civile, în condiții de egalitate cu ceilalți. Nu ar trebui să existe obligația de a se adapta la diferență acolo unde aceasta ar impune o povară disproporționată sau excesivă asupra furnizorului.⁷

În conformitate cu dreptul internațional din acest domeniu, abordarea menționată în acest raport este că negarea acomodării rezonabile constituie discriminare.⁸ Odată cu reflectarea noului consens internațional în acest sens, conceptul de „acomodare rezonabilă” este extrapolat pentru a include alte forme de dezavantajare, decât doar dizabilitatea, precum și, diferențele care împiedică participarea persoanelor în domeniul economic, social, politic, cultural sau civil al vieții,⁹ în general. Astfel, în contextul prezentului raport, se acceptă că sarcina de asigurare a acomodării rezonabile poate apărea și în legătură cu alte criterii decât dizabilitatea.

⁷ A se vedea mai sus, Nota 1, Principiul 13, p. 10–11.

⁸ A se vedea, de exemplu, Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități, Rez. A.G. A/RES/61/106, 2006, art. 2; Comitetul ONU pentru Drepturi Economice, Sociale și Culturale, Comentariul General Nr. 5: Persoane cu dizabilități, Doc. al ONU E/1995/22, 1995, alin. 15: “discriminarea bazată pe dizabilitate” include negarea “amenajării corespunzătoare în baza dizabilității, care are drept efect anularea sau afectarea recunoașterii, beneficiarii sau exercitării drepturilor economice, sociale sau culturale”.

⁹ A se vedea mai sus, Nota 4, p. 39.

În mod similar, în raport se utilizează înțelegerea termenului de **acțiune pozitivă**, prevăzut în Principiul 3 al Declarației. Asemenea, ca în cazul altor principii din Declarație, acest principiu se bazează pe noul consens din dreptul internațional și regional privind drepturile omului, în acest caz cu privire la conceptele măsurilor speciale, incluse în diverse instrumente¹⁰ în legătură cu care "trebuie să se menționeze că declarația reflectă tendința în creștere de interpretare a "măsurilor speciale" ca parte, și nu ca excepție a egalității de tratament".¹¹ Astfel, Principiul 3 prevede:

Pentru a fi eficace, dreptul la egalitate necesită acțiune pozitivă.

*Acțiunea pozitivă, ce include o arie de măsuri legislative, administrative și de politici pentru a depăși dezavantajele din trecut și pentru a accelera progresul spre egalitate al unor grupuri specifice, este un element necesar în cadrul dreptului la egalitate.*¹²

Noțiunea de acțiune pozitivă are un rol important în cadrul unic privind egalitatea și, prin urmare, în abordarea utilizate în prezentul raport. După cum s-a discutat anterior, dreptul la egalitate este mai larg decât dreptul de a fi liber de discriminare și conține un element de participare în condiții de egalitate cu ceilalți, în toate domeniile vieții reglementate prin lege. Acțiunea pozitivă are un rol principal în abordarea inegalităților, care nu sunt determinate doar de discriminare, iar autorii raportului au identificat și analizat măsurile de acțiune pozitivă din Moldova.

La examinarea cadrului legislativ și normativ al Republicii Moldova, **obligățiile statului** cu privire la drepturile la egalitate și nediscriminare, în mod particular Principiul 11 din Declarație, sunt de o importanță majoră. În acest sens, în Declarație se aplică înțelegerea obligațiilor statului conform Pactului Internațional cu privire la drepturile civile și politice și Pactului Internațional

10 A se vedea, de exemplu, Convenția Internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială, Rez. A.G. 2106 (XX), 1965, art. 1(4); și Convenția cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei, Rez. A.G. 34/180 (1979), art. 4(1).

11 A se vedea mai sus, Nota 4, p. 32.

12 A se vedea mai sus, Nota 1, Principiul 3, p. 5.

cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, după cum se explică, *inter alia*, în Comentariu general nr. 3 din CESCER și Comentariu general nr. 31 al Comitetului pentru Drepturile Omului. După cum se stipulează în comentariul la Declarație:

Prin analogie cu interpretarea obligațiilor statului stipulate în Comentariul General nr. 3 al Comitetului ONU privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale, statele trebuie să întreprindă toți pașii necesari, inclusiv de natură legislativă, pentru aplicarea în practică a dreptului la egalitate atât pe plan intern, cât și în cadrul programelor internaționale de cooperare. Dreptul la egalitate deplină și efectivă s-ar putea să fie dificil de realizat, însă statul nu are nicio scuză pentru nerealizarea unor pași concreți în această direcție. Cerința de a realiza astfel de pași este fără rezerve și cu efect imediat. Neconformarea cu această obligație nu poate fi justificată prin motive culturale, economice, politice, sociale sau de securitate, sau alți factori.¹³

Aplicarea cadrului unic al egalității, bazat pe drepturile omului

Aplicarea cadrului unic al egalității, bazat pe drepturile omului, conține o serie de implicații pentru conținutul, structura și metodologia acestui raport. **Prima implicație** este reflectată în subiectul și domeniul de aplicare al raportului – prezentarea discriminării și inegalității după o serie de criterii în același studiu. Deși este clar faptul că oferirea unei analize detaliate cu privire la actele de discriminare și inegalitate, ce rezultă din fiecare criteriu, se află în afara domeniului de aplicare al raportului, scopul a fost de a prezenta cele mai semnificative forme de discriminare și inegalitate identificate în Republica Moldova. În ceea ce privește anumite criterii, nu a fost posibilă includerea fiecărui grup vulnerabil la discriminare și inegalitate în baza criteriului respectiv. De exemplu, în secțiunea cu privire la minoritățile naționale și etnice nu se analizează situația ce afectează toate minoritățile naționale sau etnice, ci se concentrează asupra grupurilor care au suferit de-a lungul timpului de cele mai severe forme de discriminare, cum ar fi romii.

13 A se vedea mai sus, Nota 4, p. 38.

Prezentarea în paralel a câtorva forme de discriminare și inegalitate necesită, de asemenea, o comparare atentă a ponderii surselor de probe. Într-o anumită măsură, partea a II-a raportului se bazează pe cercetări preexistente în domeniul inegalităților ce afectează grupuri particulare și date defalcate privind poziția diferitelor grupuri în anumite sfere ale vieții, care au fost disponibile pentru anumite zone, dar limitate pentru altele. De exemplu, există o lipsă de date statistice exacte cu privire la numărul de romi care trăiesc în Moldova, și în sens mai larg, o lipsă a datelor dezagregate pe etnii. În aceste, dar și în alte domenii unde nu au fost realizate cercetări anterioare, Equal Rights Trust s-a bazat mai mult pe mărturia directă a fiecărei victime în parte sau interviuri cu specialiștii care reprezintă anumite grupuri. Probele obținute în urma cercetării în teren au fost evaluate și plasate în context, cu scopul de a prezenta formele de discriminare și dezavantaj într-un mod care să fie cât mai reprezentativ realității din Republica Moldova. În acest sens, autorii raportului scot la iveală, de asemenea, legăturile dintre inegalitățile pe diferite criterii, prin identificarea problemelor generale, cazurilor de discriminare multiplă și experiențele comune.

A doua implicație a aplicării cadrului unic bazat pe drepturile omului se referă la domeniul material de aplicare a dreptului la egalitate, care cuprinde toate domeniile vieții reglementate prin lege. Autorii raportului urmăresc să cuprindă, în ceea ce privește grupurile selectate și criteriile de discriminare, experiența inegalității în mai multe sfere ale vieții, cum ar fi interacțiunile cu autoritățile de stat, angajarea în câmpul muncii, educație și sănătate. Autorii se concentrează, de asemenea, asupra prevederilor legislative care sunt discriminatorii sau care au un impact discriminatoriu asupra anumitor grupuri de persoane. Totuși, în unele cazuri există puține dovezi cu privire la actele de discriminare sau inegalitate înregistrate în anumite sfere ale vieții pentru anumite grupuri dezavantajate, fie din cauză că persoanele din cadrul acestor grupuri nu se confruntă cu acte de discriminare într-o anumită sferă a vieții, sau din cauză că dovezile unor astfel de acte de discriminare nu au fost obținute în cursul cercetării. De exemplu, în raport sunt prezentate puține dovezi cu privire la cazurile de discriminare împotriva persoanelor în etate în alte domenii decât angajarea în câmpul muncii și nicio astfel de dovadă nu a fost identificată pe parcursul elaborării raportului.

A treia implicație a aplicării cadrului unic este impunerea unei analize a ambelor încălcări ale dreptului la nediscriminare și dreptului la egalitate.

Autorii raportului au luat dreptul la egalitate, după cum este exprimat în Declarația principiilor egalității, ca criteriu de bază pentru aprecierea gradului inegalității. Astfel, în raport sunt analizate modelele inegalităților substanțiale generate de-a lungul timpului, prin observarea elementului „participării în condiții de egalitate cu ceilalți în viața economică, socială, politică, culturală sau civilă”, extinzându-se astfel, dincolo de experiențele de discriminare.

Cea de **a patra implicație** a acestei abordări este prezentarea modelelor formelor de discriminare și inegalitate, împreună cu o analiză a cadrului legislativ și de politici referitoare la egalitate, ceea ce a contribuit la structura logică de bază a raportului. Existența și aplicarea legilor și politicilor de interzicere a discriminării și de promovare a egalității este un factor critic – însă nicidecum unicul – care contribuie la asigurarea realizării acestor drepturi. Din moment ce, protejarea persoanelor împotriva discriminării prin adoptarea unor astfel de legi este o obligație-cheie a statului cu privire la aceste drepturi, vom urmări să corelăm evaluarea cazurilor reale de discriminare și inegalitate cu evaluarea cadrului legislativ și de politici al Republicii Moldova.

Analiza tiparelor de discriminare în partea a II-a a raportului demonstrează în mod clar că Moldova, la moment, nu abordează în mod adecvat actele de discriminare și inegalitate din țară. Iar, în partea a III-a a prezentului raport sunt abordate elementele cadrului legal și de politici al Republicii Moldova, care se referă la actele de discriminare și inegalitate, și se discută accesul la justiție pentru victimele discriminării, dovezile și probele în cadrul procedurilor de examinare a cazurilor de discriminare, dar și alte elemente de aplicare a drepturilor la egalitate. Deși necesitatea aplicării eficiente a drepturilor la nediscriminare și egalitate este ilustrată de constatările din partea a II-a a prezentului raport, măsura în care acest lucru a fost realizat în Moldova este abordată mai detaliat în partea a III-a, iar în partea a IV-a sunt formulate recomandări cu privire la reforma legislativă și de politici, implementare și aplicare.

Metodologia de cercetare

Prezentul raport este rezultatul unei colaborări de lungă durată între Equal Rights Trust și Promo-LEX., care începând cu anul 2013, s-a realizat prin intermediul parteneriatul în cadrul unui proiect menit să combată

discriminarea și inegalitatea în Moldova. Iar, prezentul raport, care este unul dintre rezultatele acestui proiect, a fost elaborat în mai multe etape.

În primăvara anului 2014, un scurt studiu a fost pregătit de Promo-LEX, în conformitate cu orientările oferite de Equal Rights Trust. Acest studiu a oferit o descriere preliminară a principalelor tipare de discriminare și inegalitate în Moldova și o prezentare generală inițială a cadrului legal și de politici, în baza analizei cercetărilor și rapoartelor existente. În primăvara anului 2015, Equal Rights Trust și Promo-LEX au contractat mai mulți cercetători, care au avut sarcina de a studia cele mai importante criterii din perspectiva discriminării în Moldova (orientare sexuală și identitate de gen, sex, rasă și etnie (incluzând în special tratamentul romilor), vârstă, starea de sănătate (HIV/SIDA), religie, dizabilitate), identificate în cadrul studiului preliminar. Membrii echipei de cercetare au fost: Angela Frolov, care a cuprins discriminarea pe criterii de orientare sexuală și identitate de gen; Svetlana Gheorghieva, a cărei cercetare s-a concentrat pe discriminarea pe criterii de orientare sexuală și identitate de gen, vârstă, stare de sănătate și dizabilitate; Centrul Media care a examinat discriminarea pe criterii de gen, vârstă, stare de sănătate, religie, dizabilitate și rasă; Violeta Odagiu, care s-a concentrat pe discriminarea pe criterii de gen, vârstă, stare de sănătate, religie, dizabilitate și rasă; Elena Nofit, care a cercetat discriminarea pe criterii de sex, dizabilitate și rasă; Ion Bucur, care a examinat actele de discriminare împotriva romilor, refugiaților și minorităților etnice; Lilia Cravenco (Zaharia), care s-a concentrat pe discriminarea pe criterii de vârstă, stare de sănătate, dizabilitate și rasă; Vitalie Popov care a studiat discriminarea pe criterii de vârstă, religie, dizabilitate și rasă; Asociația AFI, care a examinat discriminarea pe criterii de stare de sănătate; Vitali Rabinciuc, care de asemenea, s-a concentrat pe discriminarea pe criterii de stare de sănătate; și Ion Ciobanu, care a studiat discriminarea împotriva minorităților rasiale sau etnice. Cercetătorii au organizat interviuri, discuții în grup și mese rotunde cu organizațiile care lucrează cu persoanele expuse actelor de discriminare în Moldova, dar și cu victimele discriminării.

Cercetarea pentru partea a II-a a raportului a inclus, de asemenea, cercetarea documentară a surselor publicate existente, contribuind la identificarea și descrierea detaliată a principalelor forme de discriminare în Moldova. Aceasta a inclus o analiză a datelor relevante cu privire la actele de discriminare în Moldova, inclusiv rapoartelor elaborate de guvern și ONG-uri pentru comitetele specializate ale ONU și în cadrul procesului de Evaluare

Periodică Universală. De asemenea, au fost analizate datele și rapoartele guvernamentale și interguvernamentale, cercetările publicate de ONG-uri naționale și internaționale, cadre universitare și instituții media. Ori de câte ori a fost posibil, au fost invocate date statistice pentru o mai bună înțelegere a inegalităților.

Astfel, partea a II-a a raportului se bazează pe o varietate de surse de date. Mărturiile relevante, direct de la sursă, obținute prin interviuri și discuții în grup, au fost completate prin examinarea și analiza cercetării și a publicațiilor produse de către alte persoane, împreună cu datele statistice. În cadrul acestui raport, mărturiile obținute direct de la victimele actelor de discriminare au fost prezentate cu tănuirea unor nume pentru a respecta dorința acestora de a păstra anonimatul. Informațiile cu privire la identitatea tuturor persoanelor, ale căror nume au fost tănuite, sunt păstrate la dosar de către autori.

Cercetarea legală cu privire la legislație și politici, incluse în partea a III-a, a fost efectuată de Promo-LEX, cu un anumit sprijin editorial din partea Equal Rights Trust. Obligațiile legale internaționale ale Republicii Moldova au fost cercetate cu utilizarea informațiilor din baza de date a Colecției de tratate a Organizației Națiunilor Unite¹⁴ și pagina web a Oficiului Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului.¹⁵ Cercetarea cu privire la legislația Republicii Moldova, inclusiv Constituția și legislația națională, a constat din analiza surselor primare, accesate prin intermediul paginii web a Registrului de Stat al Republicii Moldova, <http://lex.justice.md/>. Politicile de stat au fost studiate în baza rapoartelor de țară către comitetele specializate ale ONU și documentele disponibile pe paginile web ale autorităților publice.

Pentru a asigura corectitudinea constatărilor și concluziilor formulate în cadrul raportului, o versiune preliminară a acestuia a fost expediată unor experți independenți, care au fost rugați să evalueze în mod critic constatările și concluziile. Partea I a raportului a fost analizată de către Vadim Poleshchuk. Pentru partea a II-a, recenzorii au fost după cum urmează: Natalia Duminica, activistă pentru drepturile persoanelor de

14 Organizația Națiunilor Unite, *Seria tratate a Organizației Națiunilor Unite*, colecție online, disponibilă la: <https://treaties.un.org/pages/ParticipationStatus.aspx>.

15 Oficiul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului, disponibil la: <http://www.ohchr.org/EN/Pages/WelcomePage.aspx>.

etnie romă, și Dumitru Sliusarenco de la Promo-LEX (rasă și etnie); Dumitru Sliusarenco (dizabilitate); Angela Frolov de la GENDERDOC-M (orientarea sexuală și identitatea gender); Ala Iațco de la Uniunea pentru Prevenirea HIV și Reducerea Riscurilor (UORN) și Svetlana Doltu de la Asociația AFI (starea de sănătate); Lilia Potîng, Cornelia Călin și Dumitru Sliusarenco de la Promo-LEX (gender); Alexandru Postica de la Promo-LEX (religie); și Olesia Perean, expertă în drepturile omului (vârstă). Partea a 3-a a raportului, dedicată cadrului juridic și de politici, a fost examinată de Sorina Macrinici de la Centrul de Resurse Juridice din Moldova, Andrei Brighidin, membru al Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității, Dumitru Russu de la Coaliția Nediscriminare și Olesia Perean, expertă în drepturile omului. În urma revizuirii în cauză, documentul a fost modificat, ținându-se cont de comentariile primite.

Domeniu de aplicare și limitările prezentului raport

Referitor la perioada examinată, în partea a II-a au fost studiați aproximativ ultimii zece ani, accentul fiind pus pe mai multe evenimentele și cazurile recente. În partea a III-a se prezintă cadrul legislativ și normativ existent în luna mai 2016, iar cu privire la acest aspect, trebuie să menționăm faptul că cadrele privind egalitatea evoluează rapid atât la nivel global, cât și la nivel național (Moldova), iar prezentarea cadrului moldovenesc, nefiind efemer, va deveni învechită în mai puțin de un deceniu, în special ca rezultat al dezvoltării practicii judiciare.

Este imposibil ca un raport să prezinte un tablou exhaustiv al discriminării și inegalității într-o anumită țară, iar prezentul raport nu este o excepție. Realitățile ce țin de discriminare și inegalitate sunt de așa natură, încât experiențele sunt multiple și variate ca însăși populația Moldovei. Fiecare persoană are propria sa experiență de discriminare și inegalitate, în diferite domenii ale vieții, circumstanțe, interacțiuni cu alte persoane, instituții sau organizații, ca urmare a oricărui aspect al identității lor, sau orice altă combinație a acestor aspecte. Din aceste motive, obiectivul părții II a prezentului raport este de a oferi o privire de ansamblu asupra principalelor tipare de discriminare și inegalitate, considerate a fi cele mai semnificative în contextul moldovenesc.

După cum adesea stau lucrurile în procesul de cercetare a discriminării, cercetarea pentru prezentul raport a fost limitată, într-o oarecare măsură, de lipsa datelor statistice dezagregate referitoare la situația anumitor grupuri și în anumite domenii ale vieții. În consecință, anumite aspecte care în mod normal se încadrează în domeniul de aplicare al unui raport ce abordează inegalitatea și discriminarea, nu sunt menționate în prezentul raport.

Aceste omiteri nu ar trebui să fie interpretate ca o indicație a faptului că nu există niciun dezavantaj în domeniile omise, sau în ceea ce privește grupurile omise. Mai curând, decizia de a nu include evaluarea discriminării sau inegalității într-un anumit domeniu sau pentru un anumit grup a fost motivată de lipsa probelor la etapele de analiză documentară și de cercetare în teren pentru prezentul raport. Într-adevăr, lipsa de dovezi cu privire la un anumit grup ar putea indica un decalaj de protecție și/sau lipsa exprimării experienței de inegalitate.

1.3 Contextul țării

Republica Moldova este situată în Europa Centrală, în nord-estul Balcanilor.¹⁶ Moldova se învecinează cu Ucraina la nord, sud și est și cu România la vest. Țara este împărțită în 32 de raioane, precum și unitățile teritoriale autonome Găgăuzia și Transnistria, care au un statut juridic special. În afară de cele 32 raioane, există cinci municipii – Chișinău, Bălți, Bender, Comrat și Tiraspol. Ultimele două sunt capitalele unităților teritoriale autonome Găgăuzia și respectiv, Transnistria. Capitala Moldovei este Chișinău, care are o populație de aproximativ 814 mii de persoane.¹⁷ *Moldova este un stat unitar, cu un sistem legislativ uniform pe întreg teritoriul țării.*

16 Pagina web oficială a Moldovei, *Geografie*, este disponibilă la adresa: <http://www.moldova.md/en/geografie>.

17 Biroului Național de Statistică din Moldova, Numărul populației rezidente în Moldova la 1 ianuarie 2016, la nivel de teritoriu, în medie, pe sexe și vârste, disponibil la adresa: <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id=5156&idc=168>.

Populația totală a Moldovei este de aproximativ 3,55 milioane persoane.¹⁸ De la începutul anilor '90, numărul populației a scăzut cu aproximativ 1 milion,¹⁹ ca urmare a ratei crescute a mortalității²⁰ și nivelului înalt de emigrare²¹ cauzate de crize politice, economice și sociale.²² În anul 2014, rata natalității a fost de 10,9 nașteri la 1000 de locuitori, iar rata mortalității – de 11,1.²³ Procesul de emigrare a luat amploare la sfârșitul anilor '90, astfel între anii 2000 și 2010, numărul moldovenilor care munceau peste hotare a crescut de la aproape 140 mii la peste 310 mii.²⁴ Totodată, potrivit Serviciului Grăniceri, în ultimii doi ani de la liberalizarea regimului de vize cu UE, aproximativ 80 mii de moldoveni au plecat și nu s-au întors.²⁵

Speranța de viață la naștere este de 71,5 ani, cu toate că există o diferență semnificativă între speranța de viață la bărbați (67,5 ani) și femei (75,4 ani).²⁶

Conform rezultatelor recensământului din 2004,²⁷ moldovenii sunt cel mai mare grup etnic, care constituie 75,8% din totalul populației. O serie de mici grupuri etnice minoritare alcătuiesc restul populației, cea mai mare parte

18 *Ibidem.*

19 Biroul Național de Statistică din Republica Moldova, *Populația stabilă*, disponibil la adresa: <http://statbank.statistica.md/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=POP0101&ti=Populatia+stabila+pe+sexe+si+medii%2C+la+inceputul+anului%2C+1970-2015&path=../Database/RO/02%20POP/POP01/&lang=1>.

20 Biroul Național de Statistică, *Situația demografică din Republica Moldova în anul 2014*, 3 iunie 2015, disponibil la adresa: <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=4787>.

21 Comisia națională pentru populație și dezvoltare, *Buletin de informații și analiză în demografie nr. 2 (14) din septembrie 2013*, disponibil la adresa: <http://demografie.md/files/files/Populatie&Dezvoltare%20Nr%201-2013.pdf>.

22 Comisia națională pentru populație și dezvoltare, *Cartea verde a populației Republicii Moldova* http://demografie.md/files/9876_cartea_verde_a_populatiei_rm.pdf.

23 A se vedea mai sus, Nota 20.

24 Hotărârea privind aprobarea cu privire la aprobarea Strategiei naționale în domeniul migrației și azilului (2011–2020) (Hotărârea Guvernului nr 655 din 8 septembrie 2011), disponibil la adresa: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=340066>.

25 Poliția de Frontieră, *La doi ani după liberalizarea regimului de vize cu UE, în cifre*, 28 aprilie 2016, disponibil la adresa: <http://www.border.gov.md/index.php/ro/2921-doi-ani-de-la-liberalizarea-regimului-de-vize-cu-ue-in-cifre>.

26 A se vedea mai sus, Nota 17.

27 Biroul Relații Interetnice al Republicii Moldova, *Recensământul populației, 2004*, disponibil la adresa: http://www.bri.gov.md/files/files/7_Populatia_pe_nation_localit_ro.xls.

fiind ucraineni (8,4%), ruși (5,9%), găgăuzi (4,4%), români (2,2%), și bulgarii (1,9%).²⁸ Majoritatea populației rurale este formată din moldoveni, găgăuzi și bulgari, în timp ce populația urbană este predominant formată din ruși, români și ucraineni.²⁹

Există două teritorii autonome în Moldova, Găgăuzia și Transnistria, care au un statut juridic special.³⁰ Găgăuzia (oficial Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuzia (Gagauz-Yeri)) este o entitate teritorială autonomă cu statut special.³¹ Capitala Găgăuziei este Comrat. Populația Găgăuziei este de 161 876 locuitori.³² Regiunea transnistreană, situată pe malul stâng al râului Nistru, este o parte de jure a Moldovei, dar sub controlul de facto al administrației separatiste regionale. Capitala regiunii transnistrene este Tiraspol. Populația totală a Transnistriei este de 509 439 locuitori.³³ Principalele grupuri etnice sunt moldovenii (31,9%), rușii (30,4%) și ucrainenii (28,8%).³⁴ În 2015, în regiunea transnistreană, a avut loc un recensământ, însă datele acestuia nu au fost făcute publice.

Religia predominantă în Moldova este creștinismul ortodox, 93,3% din populație declarând că sunt creștini ortodocși.³⁵ Există două grupuri

28 Biroul Relații Interetnice al Republicii Moldova, *Recensământul populației*, 2004, disponibil la adresa: http://www.bri.gov.md/files/files/7_Populatia_pe_nation_localit_ro.xls.

29 Biroul Național de Statistică din Moldova, *Cu privire la rezultatele recensământului populației din 2004*, 7 aprilie 2006, disponibil la adresa: <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=2358>.

30 Pentru mai multe detalii cu privire la statutul și administrația acestor regiuni, a se vedea secțiunea 1.4.

31 Legea cu privire la statutul juridic special al Găgăuziei (Legea nr. 344 din 23 decembrie 1994).

32 A se vedea mai sus, Nota 17.

33 Ministerul Dezvoltării Economice al Republicii Moldovenești Nistrene, *Comunicat de presă privind situația demografică din Republica Moldovenească Nistreană pentru 2013*, 1 ianuarie 2014, disponibil la adresa: <http://mer.gospmr.org/gosudarstvennaya-sluzhba-statistiki/informacziya/o-demograficheskoy-situaczii-v-pmr/press-vypusk-qdemograficheskaya-situacziiya-v-pridnestrovskoj-moldavskoj-respublike-za-2013-godq.html>.

34 Serviciul de Stat de Statistică al Republicii Moldovenești Nistrene, *Dezvoltarea socio-economică în Republica Moldovenească Nistreană*, 2014, disponibil la adresa: <http://mepmr.org/zip/gss/doclad.pmr.pred.13.zip>.

35 Biroul Național de Statistică din Moldova, *Cu privire la rezultatele recensământului populației din 2004*, 7 aprilie 2006, disponibil la adresa: <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=2358>.

ortodoxe: Biserica Ortodoxă a Moldovei, care face parte din Biserica Ortodoxă Rusă, și Biserica Ortodoxă Basarabeană, care face parte din Biserica Ortodoxă Română. Alte confesiuni creștine alcătuiesc majoritatea populației rămase (1% din populație sunt baptiști, 0,4% sunt adventiști de ziua a șaptea, 0,3% sunt martori ai lui Iehova, 0,15% sunt ortodocși de rit vechi și 0,15% sunt evangheliști).³⁶ Aproximativ 1% din populație aparține altor comunități religioase, inclusiv 4 645 catolici, 700 musulmani și 1 667 evrei.³⁷

În regiunea transnistreană, aproximativ 80% din populație aparțin Bisericii Ortodoxe din Moldova.³⁸ Alte grupuri religioase din regiune includ catolici, ortodocși de rit vechi, baptiști, adventiști de ziua a șaptea, creștini evanghelici și carismatici, evrei, luterani, musulmani și martori ai lui Iehova.³⁹

În conformitate cu articolul 13 din Constituție, limba oficială a Moldovei este limba moldovenească. Cu toate acestea, în 2013, Curtea Constituțională a Moldovei a decis că Declarația de Independență,⁴⁰ prin care se declară limba română ca limbă oficială, are prioritate față de Constituție și că, prin urmare, limba de stat ar trebui să fie română.⁴¹ Limbile moldovenească și română sunt, în esență, aceeași limbă, ele deosebindu-se între ele în aceeași măsură ca și limba engleza britanică de cea americană. Totuși, la recensământul din 2004, 58,8% din populație s-a identificat drept vorbitori ai limbii moldovenești, în timp ce un număr semnificativ s-au identificat ca fiind vorbitori în primul rând ai limbii române (16,4%).⁴² Identificarea fie ca un vorbitor a limbii moldovenești sau române este adesea legată de viziunea persoanei asupra

36 *Ibid.*

37 Consiliul Europei, *Al treilea raport prezentat de Moldova, în conformitate cu articolul 25, alineatul 2 al Convenției-Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale*, ACFC/SR/III(2009)001, 24 februarie 2009, p. 25, disponibil la adresa: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008b7cb>.

38 Statele Unite ale Americii, Departamentul de Stat, *International Religious Freedom Report for 2014: Moldova [Raportul asupra libertății religioase internaționale pentru anul 2014: Moldova]*, 2015, p.2, disponibil la adresa: <http://www.state.gov/documents/organization/238622.pdf>.

39 A se vedea mai sus, Nota 37.

40 Declarația de independență a Republicii Moldova.

41 Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova cu privire la limba oficială a Republicii Moldova, disponibilă la adresa: <http://www.constcourt.md/download.php?file=cHVibGljL2NjZG9jL2hvdGFyaXJpL3JvLWwhfMzMfMjAxMy5wZGY%3D>.

42 A se vedea mai sus, Nota 29.

etniei sau naționalității, spre exemplu, cetățenii moldoveni care au și cetățenie română se pot identifica drept vorbitori ai limbii române.

În rândul populației, care nu se identifică drept vorbitori de limbă moldovenească și română, limbile primare sunt rusă (16%), ucraineană (3,8%), găgăuză (3,1%) și bulgară (1,1%).⁴³ Nivelurile multilingvismului în Moldova sunt înalte, spre exemplu, majoritatea ucrainenilor, găgăuzilor și bulgarilor din Moldova susțin că limba lor primară este aceea a etniei lor, însă 50% din ucraineni, 33% din bulgari și 25% din găgăuzi susțin că limba lor primară este limba rusă.⁴⁴ Limba rusă este deosebit de importantă în Moldova, deoarece este frecvent utilizată în instituțiile publice și este „limba de comunicare interetnică”.⁴⁵ Articolul 13 din Constituție prevede că „Statul recunoaște și protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la funcționarea limbii ruse și a altor limbi vorbite pe teritoriul țării”.⁴⁶ Iar în regiunile autonome, diversitatea lingvistică diferă oarecum de restul Moldovei. Limbile oficiale ale Găgăuziei sunt limba găgăuză, moldovenească (bazată pe alfabetul latin) și rusa.⁴⁷ Cu toate acestea, limba rusă este cea mai folosită limbă în toate sferile vieții, inclusiv la nivel oficial în instituțiile publice din Găgăuzia.⁴⁸ Astfel, limbile oficiale ale regiunii transnistrene sunt limba rusă, moldovenească (bazată pe alfabetul chirilic) și limba ucraineană.⁴⁹

Leul moldovenesc (MDL) este valuta națională a Moldovei. Banca Mondială a estimat PIB-ul Moldovei în 2014 ca fiind de 7,6 miliarde dolari (dolar actual),⁵⁰ ceea ce o plasează în grupul țărilor cu venituri medii. În anul 2014, Produsul Intern Brut pe cap de locuitor ajustat prin paritatea puterii de cumpărare

43 *Ibidem.*

44 *Ibidem.*

45 Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești, articolul 3 (Legea nr. 3465 din 1 septembrie 1989).

46 Constituția Republicii Moldova, 29 iulie 1994, articolul 13.

47 Legea nr. 344 cu privire la statutul juridic special al Găgăuziei, 23 decembrie 1994.

48 A se vedea, spre exemplu, pagina web oficială a Găgăuziei, care este disponibilă și în limba rusă, la adresa: <http://www.gagauzia.md/pageview.php?l=ru&idc=98>.

49 Constituția regiunii transnistrene, 17 ianuarie 1996, articolul 12.

50 Banca Mondială, *Date: Moldova*, 2015, disponibil la adresa: <http://data.worldbank.org/country/moldova>.

a fost de 4753,55 dolari, echivalentul a 27% din media la nivel mondial.⁵¹ Moldova are unul dintre cele mai scăzute PIB-uri pe cap de locuitor printre țările din Comunitatea Statelor Independente (CSI), PIB-ul pe cap de locuitor al țării fiind cel mai mic din Europa.⁵² În 2015, Indicele Dezvoltării Umane al Națiunilor Unite pentru Moldova a fost de 0,693 (dezvoltare umană medie), plasând-o pe locul 107 din 188 de țări la nivel mondial.⁵³

Pe parcursul primului deceniu după declararea independenței, economia Moldovei a suferit un declin puternic, însă începând cu anul 2000, economia a început să înregistreze o creștere esențială. Acest lucru poate fi parțial atribuit transferurilor bănești mari ale migranților moldoveni care muncesc în străinătate,⁵⁴ întrucât în 2003, potrivit estimărilor oficiale, intrările brute de transferuri din exterior au ajuns la aproape 25% din PIB, un procent foarte mare în comparație cu țările vecine.⁵⁵

De asemenea, economia moldovenească a fost grav afectată și de criza financiară internațională din 2008–2009, care a dus la scăderea producției, deteriorarea situației bugetare și creșterea nevoilor de finanțare externă.⁵⁶ Iar după criza din 2009, economia Moldovei și-a revenit ferm, în perioada 2010–2011 înregistrând o creștere de aproximativ 7% pe an a PIB-ului.⁵⁷ Cu toate

51 Economie de tranzacționare. *Moldova, PIB-ul pe cap de locuitor PPC*, disponibil la adresa: <http://www.tradingeconomics.com/moldova/gdp-per-capita-ppp>.

52 Expert-Grup, *Analiza creșterii economice în Moldova*, Ediția nr 1, 2009, disponibilă la adresa: http://expert-grup.org/en/biblioteca/item/download/706_8febab62a06dca59e794ea94e-41d0ebc.

53 Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, *Raportul Dezvoltării Umane 2015*, 2015, p. 210, disponibil la adresa: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf.

54 A se vedea mai sus, Nota 52.

55 Fondul Monetar Internațional, *Moldova: Selected Issues [Moldova: aspecte alese]*, februarie 2005, disponibil la adresa: <http://www.imf.md/press/SIP-cr0554.pdf>.

56 Comisia Europeană, Afaceri economice și financiare, *European Neighbourhood Policy, Economic and Financial Affairs: Moldova [Politica europeană de vecinătate, Afaceri economice și financiare: Moldova]*, 3 mai 2016, disponibil la adresa: http://ec.europa.eu/economy_finance/international/neighbourhood_policy/moldova_en.htm.

57 Comisia Europeană, *Ex-post Evaluation of the EU's Macro Financial Assistance to Moldova (2010-2012) [Evaluarea ex-post a asistenței financiare macro UE în Moldova (2010–2012)]*, octombrie 2013, p.5, disponibilă la adresa: http://ec.europa.eu/dgs/economy_finance/evaluation/pdf/mfa_moldova_evaluation_executive_summary_en.pdf.

acestea, în a doua jumătate a anului 2015, economia a intrat în recesiune, ca urmare a mai multor factori, printre care: un șoc meteo negativ în agricultură, fluxurile externe reduse, repercusiunile unei fraude bancare la scară largă, politica monetară restrictivă,⁵⁸ corupția endemică, monopolizarea instituțiilor de stat de către persoane fizice bogate, prezența capitalului străin suspect în sectorul financiar al țării, și punctele slabe în materie de guvernare.⁵⁹

În perioada anilor 2014–2015, sistemul bancar din Republica Moldova a fost victima unei fraude bancare la scară largă, cu mai mult de 1 miliard de dolari (12% din PIB), dispărut din trei cele mai mari bănci din Moldova – Banca de Economii, Unibank și Banca Socială.⁶⁰ Cele trei bănci au fost închise în 2015 de Banca Națională a Moldovei, iar Procuratura Generală a lansat o investigație asupra fraudei.⁶¹ În mai 2016, investigația era în proces de desfășurare. Această situație s-a dovedit a fi o piatră de poticnire pentru integrarea europeană și a avut ca rezultat deprecierea rapidă și semnificativă a valorii monedei naționale, iar în perioada noiembrie 2014-mai 2015, leul moldovenesc a pierdut 17% din valoarea sa.⁶²

Astfel, Republica Moldova rămâne una din cele mai sărace țări din Europa. În 2015, 41,9% din populație trăia cu mai puțin de 5 dolari pe zi, calculat la paritatea puterii de cumpărare din 2005.⁶³ Programul de Dezvoltare al Națiunilor Unite a clasat Moldova pe locul 114 după Indicele Dezvoltării Umane (IDU), pentru anul 2014, cu un IDU de 0,663. Coeficientul Gini a veniturilor în Moldova, pentru anii 2003–2012, care măsoară inegalitatea

58 Banca Mondială, *Country Overview: Moldova* [Prezentare generală a țării: Moldova], disponibil la adresa: <http://www.worldbank.org/en/country/moldova/overview>.

59 Expert-Grup, *Raport de stare a țării: Republica Moldova 2015*, 10 iulie 2015, p. 5, disponibil la adresa: http://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/download/1383_89c58575a-b3c1f408875b9df25794ceb.

60 *Ibid.*

61 AGORA, *Procuratura Generală anunță ample investigații. Ce acțiuni vor fi întreprinse în cazul fraudelor bancare*, 29 mai 2015, disponibil la adresa: <http://agora.md/stiri/9307/procuratura-general-a-anunta-ample-investigatii--ce-actiuni-vor-fi-intreprinse-in-cazul-fraudelor-bancare>.

62 A se vedea mai sus, Nota 59.

63 Banca Mondială, *Moldova Economic Update* [Date actualizate privind situația economică în Moldova], 7 aprilie 2016, disponibil la adresa: <http://pubdocs.worldbank.org/pubdocs/publicdoc/2016/4/262511460011446842/MoldovaEconomicUpdate2016SpringEN.pdf>.

în distribuția averii, era 33.⁶⁴ Raportul dintre venitul mediu al celor mai bogați 20% și celor mai săraci 20% în aceeași perioadă a fost de 5,3.⁶⁵ Nivelul scăzut al venitului și costul ridicat al articolelor gospodărești dar și a altor bunuri și servicii au diminuat puterea de cumpărare și standardele de viață ale populației.⁶⁶

În anul 2015, populația economic activă a Moldovei a constituit circa 1,35 milioane de oameni.⁶⁷ Iar, la începutul anului 2016, numărul oficial de șomeri înregistrați era 26 900 persoane,⁶⁸ din numărul total de șomeri, 49% fiind femei.⁶⁹

1.4 Istoria, Guvernul și politica

1.4.1 Istoria

Se spune că Moldova este localizată la răscrucea a trei culturi: slavă, latină și turcă, precum și a trei religii majore: creștin-ortodoxă, catolică și islamică,⁷⁰ astfel acesta a fost caracterizată ca fiind o „zonă de frontieră tipică”, identitățile sale etnice fiind formate de influența țărilor puternice din vecinătate.⁷¹

64 Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, *Human Development Report 2014: Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience* [Raportul Dezvoltării Umane 2014: Susținerea progresului uman: Reducerea vulnerabilităților și consolidarea rezilienței], 2014, p. 161.

65 *Ibidem*.

66 Oficiul Avocatului Poporului, *Raport de activitate*, 2015, p. 30, disponibil la adresa: http://www.ombudsman.md/sites/default/files/document/attachments/report_2015_engl.pdf.

67 Biroului Național de Statistică, *Raport anual pentru anul 2015*, p. 60, disponibil la adresa: http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Raport_trimestrial/Raport_2015.pdf.

68 *Ibidem*, p.61

69 *Ibidem*.

70 Burian, A., "The Transnistrian Conflict – the Prospects of its Resolution. A view from Kishinev" ["Conflictul transnistrean – perspectivele soluționării acestuia. O vedere din Chișinău"], *ICEUR Insight Studies*, Vol.2, 2012, p. 10.

71 Skvortsova, A., "The Cultural and Social Makeup of Moldova: A Bipolar or Dispersed Society?" ["Structura culturală și socială a Moldovei: O societate bipolară sau dispersată?"] în Kolstø, P. (ed.), *National Integration and Violent Conflict in Post-Soviet Societies*, Rowman & Littlefield Publishers, 2002, p. 159.

Originile Moldovei de astăzi provin din perioada medievală, odată cu formarea, la mijlocul secolului XIV, a Principatului Moldova. Acesta a fost amplasat pe teritoriul României de astăzi,⁷² dar care a inclus și regiunea a ceea ce a ajuns să fie cunoscut sub numele de Basarabia, o zonă care includea Moldova de astăzi și sud-vestul Ucrainei.⁷³ La începutul secolului XVI-lea, principatul a fost cucerit, ajungând astfel sub controlul Imperiului Otoman.⁷⁴ Iar, în urma conflictului din 1806–1812, Imperiul Rus anexează Basarabia.⁷⁵

Pe parcursul secolului al XIX-lea, Imperiul Rus a mutat mii de ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi, germani și persoane din alte țări europene, astfel încât populația a crescut de la 300 000. în anul 1812. la aproape 2 milioane în 1897, când a fost organizat recensământul Imperiului Rus,⁷⁶ moldovenii reprezentând aproximativ 47,6%⁷⁷ din numărul total al populației. Pe parcursul secolului al XIX-lea, Basarabia a fost din ce în ce mai mult rusificată, fiind introduși în teritoriile ocupate administratori și oficiali ruși, în anul 1856 limba rusă a fost introdusă ca singura limbă oficială, iar educația în limba română fiind interzisă din anul 1867.⁷⁸

În anul 1918, s-a produs unificarea Basarabiei cu România.⁷⁹ Deși există un consens că apariția mișcărilor naționale din Imperiului Rus, la începutul secolului al XX-lea, a fost un factor important care a stat la baza unificării,⁸⁰ totuși

72 *Ibid.*, p. 160.

73 Mitrasca, M., *Moldova: A Romanian Province Under Russian Rule: Diplomatic History from the Archives of the Great Powers [Moldova: O provincie a României sub controlul Rusiei: Istoria diplomatică din arhivele marilor puteri]*, Algora Publishing, 2002, p. 17.

74 Vahl, M., și Emerson, M., "Moldova and the Transnistrian Conflict" ["Moldova și conflictul transnistrean"] în Bruno Coppieters (ed.), *Europeanization and Conflict Resolution: Case Studies from the European Periphery*, Academia Press, 2004, p. 149.

75 *Ibidem.*, p. 151.

76 A se vedea mai sus, Nota 71, p. 161.

77 Rusnac, M., *Recensăminte și mărturii în Basarabia Țaristă (1812 - 1918)*, disponibil la adresa: http://www.istoria.md/articol/446/Recens%C4%83mint%C5%9Fi_m%C4%83rturii_%C3%AEn_Basarabia_%C5%A2arist%C4%83

78 A se vedea mai sus, Nota 74, p. 151.

79 *Ibidem*, p. 153; a se vedea și Heintz, M., "Republic of Moldova Versus Romania: The Cold War of National Identities", ["Republica Moldova versus România: Războiul rece al identităților naționale"], *Journal of Political Science and International Relations*, 1, Vol. II, 2005, p. 72.

80 A se vedea mai sus, Nota 73, p. 28.

În Moldova există un dezacord cu privire la natura naționalismului în spatele efortului de unificare, de exemplu, dacă a fost acesta moldovenesc, român, moldo-român sau basarabean.⁸¹ Mai mult decât atât, o elită a Moldovei, formată în rezultatul schimbării sociale semnificative pe parcursul acestei perioade, și familiară cu ultimele idei de naționalism și națiune, a început să dezvolte ideea că Moldova este o națiune.⁸² Cu toate acestea, unii savanți au argumentat că sentimentul identității naționale a unei categorii mai largi a populației din Republica Moldova a fost modelat de influența rusă odată cu anexarea din anul 1812 și nu a fost supusă reformelor politice, culturale și lingvistice semnificative experimentate de România pe parcursul aceleiași perioade.⁸³ Drept rezultat, s-au format două identități etnice distincte în cadrul populației: moldovenească și română.⁸⁴

Uniunea Sovietică, în pofida unui număr de negocieri bilaterale cu România, nu a recunoscut niciodată unificarea acesteia cu Basarabia,⁸⁵ având mai multe tentative nereușite de a reocupa Moldova. Astfel, creând Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (RASSM) în anul 1924, ce includea și o parte a teritoriul din stânga Nistrului (astăzi, o parte din aceasta fiind cunoscută ca regiunea transnistreană). Aceasta a avut o populație de peste 500 000, inclusiv ucraineni, ruși, evrei, germani, bulgari, polonezi și aproximativ 30% moldoveni.⁸⁶

Ca urmare a încheierii Pactului de neagresiune între Germania și Uniunea Sovietică, cunoscut ca Pactul Ribbentrop-Molotov, în anul 1939, precum și a ultimatumului ce a forțat la 28 iunie 1940 autoritățile române să părăsească Basarabia, Uniunea Sovietică a reanexat teritoriul dintre Prut și Nistru.⁸⁷

81 *Ibidem*, p. 28.

82 A se vedea mai sus, Nota 71, p. 161.

83 *Ibidem*, pp. 165–166.

84 *Ibidem*, pp. 165–167.

85 A se vedea mai sus, Nota 74, p. 153.

86 Pantea, C., "The Ethno-Demographic Evolution of Moldavian Autonomous Soviet Socialist Republic", ["Evoluția etno-demografică a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești"], *Codrul Cosminului*, Vol. 14, 2008, p. 170.

87 Heintz, M., "Republic of Moldova Versus Romania: The Cold War of National Identities", ["Republica Moldova versus România: Războiul rece al identităților naționale"], *Journal of Political Science and International Relations*, 1, Vol. II, 2005, p. 72.

Basarabia a devenit Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM), ce era constituită din o parte a teritoriului dintre Prut și Nistru și o parte din fosta RASSM.⁸⁸

În perioada postbelică timpurie, aproximativ un milion și jumătate de persoane au fost supuse procesului de sovietizare, cea mai mare parte fiind moldoveni, deportați în Siberia.⁸⁹ Victimele deportării au inclus proprietari sau așa-numiții *kulaci* bogați, cei acuzați de colaborare cu naziștii, membri ai partidelor burgheze din România, membri ai cultelor religioase *ilegale* (în special, Martorii lui Iehova), politicieni, profesori, medici, soldați, avocați, preoți, agricultori, etc.⁹⁰ Drept rezultat al deportărilor, mai multe regiuni ale Moldovei au fost „curățate” de elita lor administrativă și intelectuală.⁹¹ Eliberarea acestor deportați din aceste „localități speciale” a început după moartea lui Stalin în anul 1953 și a continuat până la mijlocul anilor ’60.

Un alt vector cheie al sovietizării a fost diferențierea limbii moldovenești de cea română prin utilizarea alfabetului chirilic în locul celui latin.⁹² Pe parcursul perioadei de control sovietic, Moldova și România au fost izolate în mare măsură una de alta și în fiecare a fost interzisă diseminarea informațiilor referitor la trecutul lor comun.⁹³ Uniunea Sovietică a concentrat economia Moldovei de Vest în domeniul agriculturii, în timp ce dezvoltarea industriei a fost concentrată în regiunea transnistreană.⁹⁴ În acea perioadă, Uniunea Sovietică a susținut dezvoltarea industriei Moldova, în special în regiunea transnistreană.⁹⁵

88 Kolstø, P., National Integration and Violent Conflict in Post-Soviet Societies: The cases of Estonia and Moldova [Integrarea națională și conflictul violent în țările post-sovietice: Cazurile Estoniei și Moldovei], 2002, p.202.

89 A se vedea mai sus, Nota 74, p. 154.

90 *Ibidem*.

91 *Ibidem*.

92 A se vedea mai sus, Nota 87, p. 74.

93 *Ibidem*, p. 75.

94 A se vedea mai sus, Nota 74, p. 154.

95 Asociația Promo-LEX, Studiu *Libertatea și securitatea persoanei în regiuni de conflict*, 2009, p. 197, disponibil la adresa: http://www.promolex.md/upload/publications/en/doc_1257437050.pdf.

Pe 23 iunie 1990, în perioada de colaps a Uniunii Sovietice, Moldova și-a proclamat independența, iar pe 23 mai 1991, statul și-a schimbat denumirea în Republica Moldova, Parlamentul adoptând declarația de independență pe 27 august 1991.

De altfel, regiunea transnistreană și-a autoproclamat independența în 1990, autonumindu-se „Republică Moldovenească Nistreană” („RMN”) cu capitala la Tiraspol, al doilea oraș după mărime din Moldova. La 2 septembrie 1991, Sovietul Suprem al „RMN” a votat să se alăture Uniunii Sovietice.⁹⁶ În martie 1992, izbucnește Războiul de pe Nistru, care a durat patru luni, având ca părți implicate Republica Moldova pe de o parte, și Transnistria susținută de Federația Rusă și Ucraina, pe de altă parte.

În rezultat, câteva sute de persoane au decedat, iar circa 100 000 de persoane s-au refugiat în Republica Moldova.⁹⁷ Pe 21 iulie 1992, președintele Republicii Moldova, Mircea Snegur, și președintele Federației Ruse, Boris Yeltsin, au semnat un acord de încetare a focului. Conform prevederilor acestui acord, a fost creată o Comisie Unificată de Control, formată din reprezentanți ai Republicii Moldova, Federației Ruse și regiunii transnistrene. Aceasta a avut drept scop aplicarea acordului de încetare a focului, crearea unei forțe de menținere a păcii, însărcinată cu asigurarea respectării prevederilor de încetare a focului și de securitate.⁹⁸ Conflictul transnistrean, deși este fără îndoială un „conflict înghețat”, din moment ce acordul continuu de încetare a focului a început în anul 1992, poate fi considerat unul dintre cele mai scurte și mai puțin sângeroase dintre toate acțiunile separatiste din spațiul post-sovietic.⁹⁹

96 Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Conflictul transnistrean în Moldova: Originile și principalele aspecte, 10 iunie 1994, p. 2, disponibil la adresa: <http://www.osce.org/moldova/42308?download=true>.

97 *Ibidem*.

98 *Catan și alții c. Moldova și Rusia*, cererile nr. 43370/04, 8252/05 și 18454/06, 19.10.2012, par. 21.

99 Baban, I., „The Transnistrian Conflict in the Context of the Ukrainian Crisis”, [„Conflictul transnistrean în contextul crizei din Ucraina”], *Colegiul NATO de Apărare*, decembrie 2015, disponibil la adresa: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?id=195538>.

1.4.2 Guvern și politică

Cadrul constituțional

Constituția Republicii Moldova a fost adoptată pe 27 iulie 1994. Potrivit Constituției, Președintele este șeful statului¹⁰⁰ și comandantul suprem al forțelor armate, iar atribuțiile sale includ numirea primului-ministrului, numirea judecătorilor și reprezentarea Moldovei în relațiile externe.¹⁰¹ Președintele servește un mandat de patru ani.¹⁰²

În temeiul articolului 66, din Constituție, puterea legislativă aparține Parlamentului, care este format din 101 membri, aleși prin vot universal, egal și direct, cu titlu gratuit și secret, pentru un mandat de patru ani.¹⁰³ Parlamentul are puterea de a: adopta legi, asigura interpretarea legislativă, asigura că ramura executivă își exercită puterea în conformitate cu Constituția, aproba politica internă și externă a executivului, ratifica, anula, suspenda și abroga tratate internaționale, precum și a aproba și controla bugetul de stat.¹⁰⁴

Ramura executivă a Guvernului Republicii Moldova este condusă de către primul-ministru, care numește un cabinet de miniștri pentru a-l susține.¹⁰⁵ Numirea atât a primului-ministru, cât și a deputaților este aprobată de Parlament¹⁰⁶. Ramura executivă implementează politica internă și externă (aprobată de Parlament), și este responsabilă pentru administrația publică.¹⁰⁷

Constituția prevede crearea unei Curți Constituționale independente, investită cu mandatul de a asigura respectarea Constituției. Curtea are puterea de control judiciar asupra tuturor actelor Parlamentului, decretelor prezidențiale, deciziilor executive și tratatelor internaționale.¹⁰⁸ Curtea constă din șase judecători, numiți pentru un mandat de șase ani, doi judecători sunt numiți

100 Constituția Republicii Moldova, 29 iulie 1994, articolul 77.

101 *Ibidem*, articolele 86, 87, 98, 116.

102 *Ibidem*, articolele 86–88.

103 *Ibidem*, articolele 60–61.

104 *Ibidem*, articolul 66.

105 *Ibidem*, articolele 97–98, 101.

106 *Ibidem*, articolul 98.

107 *Ibidem*, articolul 96.

108 *Ibidem*, articolul 135.

de Parlament, doi de executiv și doi de Consiliul Superior al Magistraturii.¹⁰⁹ Consiliul Superior al Magistraturii este un organ independent, creat pentru a supraveghea organizarea și funcționarea sistemului judiciar și pentru a asigura independența sistemului judiciar.¹¹⁰

Evoluții recente

Constituția din 1994 a stabilit un sistem semi-prezidențial în Moldova. În anul 2000, Parlamentul Republicii Moldova a modificat Constituția pentru a trece de la un sistem semi-prezidențial la republică parlamentară, unde președintele țării va fi ales de Parlament, și nu prin votul direct al poporului.

În cadrul sistemului electoral stabilit în anul 2000, Vladimir Voronin, reprezentatul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova (PCRM), a fost ales președinte pentru două mandate, în anii 2001–2005 și 2005–2009. Odată cu alegerea lui Voronin, Moldova a devenit primul stat post-sovietic care a votat un partid comunist nereformat.¹¹¹

Pe parcursul alegerilor din 2009, PCRM i-au fost aduse acuzații grave privind fraudarea voturilor, imixiunea în activitatea presei și deturnarea de fonduri publice.¹¹² Ca urmare, în aprilie 2009 a izbucnit unul dintre cele mai mari proteste din istoria Republicii Moldova, când pe 7 aprilie 2009, circa 30 000 de oameni s-au adunat în Chișinău pentru a protesta. Acesta s-a transformat rapid dintr-un protest pașnic într-unul violent, iar organele de drept nu au prevenit sau controlat această violență.¹¹³ În urma protestelor, aproape 200 de oameni au fost arestați și reținuți,¹¹⁴ dreptul la un proces echitabil a fost

109 *Ibidem*, articolul 136.

110 Legea nr. 947 din 19 iulie 1996 privind Consiliul Superior al Magistraturii, articolul 1.

111 Mazo, E., *Post-Communist Paradox: How the Rise of Parliamentarism Coincided with the Demise of Pluralism in Moldova [Paradoxul post-comunist: Modul în care creșterea parlamentarismului coincidea cu destrămarea pluralismul în Moldova]*, 2004. pag.31–33, disponibil la: https://fsi.stanford.edu/sites/default/files/Post_Communist_Paradox.pdf.

112 E-Democracy, *Alegerile din Republica Moldova*, disponibil la: <http://www.e-democracy.md/en/elections>.

113 Asociația Promo-LEX, *Drepturile omului și instituțiile democratice în perioada post-electorală din Moldova/ 6 aprilie – 1 iulie, 2009*, 2009, pag, 140 și 143, disponibil la adresa: https://promolex.md/upload/publications/en/doc_1258617640.pdf.

114 E-Democracy, *Curier electoral din 8 aprilie 2009*, disponibil la: <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2009/electoral-news/20090408/#c5>.

încălcător, trei persoane au decedat, iar mulți dintre cei reținuți au fost supuși relor tratamente.¹¹⁵

Pe 12 aprilie 2009, Curtea Constituțională a dispus renumărarea voturilor,¹¹⁶ iar în urma renumărării voturilor, pe 22 aprilie 2009, Curtea Constituțională a confirmat și a validat rezultatele.¹¹⁷ PCRM a obținut 60 de mandate din 101 posibile. Două tentative de a alege așeful statului au eșuat, întrucât niciun candidat nu a reușit să obțină cele 61 de voturi necesare. În consecință, Parlamentul a fost dizolvat, iar următoarele alegeri au avut loc pe data de 29 iulie 2009. Iar, în urma acestor alegeri, niciun partid nu a reușit să obțină o majoritate suficientă pentru a alege președintele, și ca urmare Parlamentul a fost dizolvat în mod repetat.

Pe 5 septembrie 2010, în Republica Moldova a avut loc referendumul cu privire la modalitatea de alege așeful statului. Rezultatele acestui referendum (majoritatea fiind pentru alegerea directă a șefului statului) nu au fost validate din cauza lipsei de cvorum de participare.¹¹⁸ Următoarele alegeri parlamentare au avut loc pe data de 28 noiembrie 2010, însă niciun candidat nu a reușit să obțină majoritatea suficientă pentru a fi ales în calitate de președinte al țării. Pe 16 martie 2012, Nicolae Timofti, persoană neutră din punct de vedere politic, a fost ales în calitate de Președinte al țării.¹¹⁹

Cele mai recente alegeri parlamentare au avut loc pe data de 30 noiembrie 2014. În urma acestor alegeri, Partidul Socialiștilor din Republica Moldova (pro-rus) a câștigat cele mai multe mandate (25).¹²⁰

115 A se vedea mai sus, nota 113, pag. 159-165 și pag 160.

116 Comisia Electorală Centrală, Hotărârea nr. 2515 din 13 aprilie 2009, disponibilă la: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=331310>.

117 Curtea Constituțională, Hotărârea nr. 7 din 22 aprilie 2009, disponibilă la: http://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte_2009/h_7.pdf.

118 Freedom House, *Nations in Transit – Moldova* [Națiunile în tranzit – Moldova], 2011, pag.371, disponibil la adresa: https://freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Moldova.pdf.

119 Știrile BBC, "Nicolae Timofti finally elected Moldova President" [„Nicolae Timofti a ales în cele din urmă în calitate de Președinte al Republicii Moldova“], 16 martie 2012, www.bbc.co.uk/news.

120 Comisia Electorală Centrală a Republicii Moldova, *Componenta Parlamentului*, 30 noiembrie 2014, disponibil la: <http://www.cec.md/index.php?pag=page&id=1506&l=ro>.

Pe 4 martie 2016, Curtea Constituțională a declarat drept neconstituționale modificările Constituției privind alegerea indirectă a președintelui, astfel se aplică prevederile inițiale ale Constituției, conform cărora președintele este ales direct de către popor.¹²¹ Alegerile prezidențiale directe vor avea loc pe data de 30 octombrie 2016.¹²²

În același timp, Cabinetul prim-ministrului a trecut printr-o perioadă instabilă, în care patru prim-miniștrii au fost investiți în această funcție, între anii 2010 și 2015: Vladimir Filat, Iurie Leancă, Chiril Gaburici și Valeriu Streleț. Vladimir Filat a fost demis de Parlament în martie 2013, fiind suspectat de acțiuni de corupție,¹²³ Chiril Gaburici a fost prim-ministru timp de 4 luni, după care și-a depus demisia în iunie 2015, în urma unui dosar penal intentat împotriva acestuia pe faptul utilizării actelor false.¹²⁴ În 2015, fostul prim-ministru Vladimir Filat a fost reținut în baza acuzațiilor de fraudă bancară și luare de mită în contextul scandalului furtului 1 miliard de dolari, descris mai sus, în secțiunea 1.3.¹²⁵ Acest scandal de corupție a provocat ample proteste pe teritoriul întregii țări.¹²⁶ Ca urmare a acestui scandal, guvernul condus de către Valeriu Streleț a fost demis în octombrie 2015, după exprimarea votului de neîncredere.¹²⁷ Pe data de 20 ianuarie 2016, Pavel Filip a fost investit în funcția de prim-ministru, iar numirea sa a fost întâlnită cu ample proteste în Chișinău, din cauza lipsei absolute de încredere în clasa politică.¹²⁸

121 Curtea Constituțională, Hotărârea nr. 48b din 4 martie 2016, disponibilă la: <http://www.constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=759&t=/Prezentare-generală/Serviciul-de-presa/Noutati/Curtea-Constitutionala-a-restabilit-dreptul-cetatenilor-de-a-si-alege-Presedintele>.

122 Organizația de Securitate și Cooperare în Europa, *Calendarul alegerilor*, disponibil la: <http://www.osce.org/what/elections>.

123 Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind exprimarea votului de neîncredere Guvernului, Hotărârea nr. 28 din 5 martie 2013, disponibilă la: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=346975>.

124 Ziarul de Gardă, „Premier cu diplomă falsă. Prima declarație a directorului Gimnaziului cu diploma căruia, Gaburici a ajuns la Universitate”, 7 May 2016, disponibil la: <http://www.zdg.md/editia-print/politic/premier-cu-diploma-falsa>.

125 Fondului Monetar Internațional, *Country Report: Moldova [Raport de țară: Moldova]*, 2016, pag. 9, disponibil la: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2016/cr1619.pdf>.

126 *Ibidem*.

127 *Ibidem*.

128 AGORA, Protestele de la Parlament după votul acordat Guvernului Filip”, 20 ianuarie 2016, disponibil la: <http://agora.md/live/1077/live--protestele-de-la-parlament-dupa-votul-acordat-guvernului-filip>.

Situația privind drepturile omului în Moldova este mixtă. În anul 2015, Freedom House a inclus Moldova în categoria „parțial liberă”, oferindu-i o notă de 3,0 (cu note speciale, 3 pentru libertăți publice și 3 pentru drepturile politice).¹²⁹ Ca urmare a implementării ineficiente, reformele recente nu au îmbunătățit semnificativ situația privind drepturile omului.¹³⁰ Conform datelor oficiale din anii precedenți,¹³¹ principalele preocupări privind drepturile omului, înregistrate au fost următoarele: numărul persoanelor lipsite în mod arbitrar de libertate; numărul deținuților; aplicarea torturii împotriva deținuților; condiții inumane de detenție și închisorile supraaglomerate; neasigurarea de către stat a dreptul la un proces echitabil; violența domestică pe scară largă; anchetă ineficientă și ineficace în acuzațiile de abuz sexual, inclusiv împotriva minorilor; discriminare împotriva persoanelor cu dizabilități, persoanelor de etnie romă, persoanelor infectate cu HIV/SIDA și persoane LGBT.¹³² Există preocupări majore cu privire la corupția endemică și lipsa de independență a sistemului judiciar și impactul pe care acestea le au asupra capacității Moldovei de a respecta, proteja și realiza drepturile omului.¹³³

Regiunea Transnistreană

După cum a fost menționat mai sus, regiunea transnistreană a fost în cadrul unui sistem *de facto* de auto-guvernare de la declararea independenței Republicii Moldova. Până în prezent, Republica Moldovenească Nistreană nu a fost recunoscută ca stat independent de comunitatea internațională. Guvernul Republicii Moldova nu-și exercită autoritatea asupra regiunii, astfel o administrație transnistreană autoproclamată guvernează regiunea prin structuri administrative paralele.¹³⁴ Deși, Guvernul Republicii Moldova *de facto* nu deține controlul asupra regiunii, Curtea Europeană a

129 Freedom House, *Freedom in the World 2015: Moldova*, [Libertatea în lume 2015: Moldova], 2015, disponibil la adresa: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2015/moldova>.

130 Asociația Promo-LEX, Raport „Drepturile omului în Moldova – Retrospectiva anului 2014”, 2015, pag.6, disponibil la: https://promolex.md/upload/publications/ro/doc_1437047545.pdf.

131 *Ibidem*.

132 *Ibidem.*, pag. 6–7.

133 *Ibidem*.

134 Departamentul de Stat al Statelor Unite ale Americii, *Country Reports on Human Rights Practices for 2014: Moldova* [Rapoarte de țară privind practicile drepturilor omului pentru anul 2014: Moldova], 2015, p. 2, disponibil la adresa: <http://www.state.gov/documents/organization/236766.pdf>.

Drepturilor Omului a dispus în două cauze examinate că regiunea în cauză este sub jurisdicția atât a Moldovei, cât și a Rusiei, ceea ce înseamnă că ambele țări sunt obligate să respecte și să protejeze drepturile omului în Regiunea transnistreană.¹³⁵

În cadrul celui de-al șaselea Summit al Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, organizat la Istanbul, în noiembrie în 1999, 54 de state membre au semnat Declarația Summitului de la Istanbul, paragraful 19, prin care a fost inclus *inter alia* angajamentul Federației Ruse de a-și retrage forțele armate din Transnistria, până la sfârșitul anului 2002.¹³⁶ În anul 2002, în timpul unei conferințe ministeriale a OSCE de la Lisabona, Rusiei i s-a acordat o prelungire de un an, până în decembrie 2003, pentru a-și retrage trupele. Rusia încă nu s-a conformat acestor angajamente,¹³⁷ mai mult decât continuând să susțină autoritățile locale ale Republicii Moldovenești Nistrene.¹³⁸

În regiunea transnistreană drepturile omului nu sunt respectate. Principalele probleme țin de: arest și detenție arbitrară; înrolare forțată, rele tratamente și decese suspecte în structurile paramilitare regionale și „armată”; privare ilegală de proprietate; încălcarea dreptului la proces echitabil; încălcarea drepturilor la libertatea de exprimare, asociere și întrunire.¹³⁹ În plus, în ultimii ani au fost raportate mai multe cazuri de hărțuire și intimidare a apărătorilor drepturilor și mijloacelor de informare în masă.¹⁴⁰

135 *Mozer c. Moldovei și Rusiei*, cererea nr. 11138/10, 23 februarie 2016, paragrafele 99–11; *Catan și alții c. Moldovei și Rusiei*, cererile nr. 43370/04, 8252/05 și 18454/06, 19 octombrie 2012, paragrafele 109–122.

136 *Catan si alții c. Moldovei și Rusiei*, cererile nr. 43370/04, 8252/05 și 18454/06, din 19 octombrie 2012, paragraful 25.

137 *Catan si alții c. Moldovei și Rusiei*, cererile nr. 43370/04, 8252/05 și 18454/06, din 19 octombrie 2012, paragrafele 25–26.

138 Federația Internațională pentru Drepturile Omului, *Assessing Human Rights protection in Eastern European Conflict and disputed entities [Evaluarea protecției drepturilor omului în regiunile de conflict din Europa de Est și în cadrul entităților contestate]*, 2013, disponibil la: <https://www.fidh.org/en/issues/international-justice/16197-disputed-entities-in-eastern-europe-human-rights-sacrificed>.

139 Asociație Promo-LEX, *Respectarea drepturilor omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova*. Retrospectiva 2015, 2016, pag.3, disponibil la adresa: https://promolex.md/upload/publications/ro/doc_1456848315.pdf.

140 Asociația Promo-LEX, "Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei cere o mai bună protecție pentru apărătorii drepturilor omului și ONG-uri", 29 ianuarie 2016, <https://promolex.md>.

Găgăuzia

Găgăuzia este o unitate teritorială autonomă din sud-vestul Moldovei,¹⁴¹ unde majoritatea populației este de etnie găgăuză, vorbitoare de limba turcă, creștini ortodocși.¹⁴² Găgăuzia are proprii reprezentanți, organe de conducere și guvernator. Guvernatorul Găgăuziei este membru al Guvernului Republicii Moldova și este ales prin vot liber, universal, egal, direct și secret, pe un termen de patru ani. Alegerile sunt confirmate de către președintele Moldovei, iar astăzi Irina Vlah este actuala guvernatoare, care a fost aleasă pe data de 22 martie 2015.¹⁴³

Pe 2 februarie 2014, a avut loc un referendum în Găgăuzia. Rezultatele referendumului au arătat că 98,9% din alegători au sprijinit dreptul Găgăuziei de a-și declara independența, în cazul în care Moldova își pierde sau renunță la independență, inclusiv în cazul aderării la UE.¹⁴⁴ Rezultatele au arătat, de asemenea, că 98,4% dintre alegători preferă relații mai apropiate cu **Uniunea Vamală** Rusia-Belarus-Kazahstan, în timp ce 97,2% sunt împotriva aderării la UE.¹⁴⁵ Guvernul Republicii Moldova a declarat că referendumul nu a fost legitim, deoarece Găgăuzia nu a avut autoritatea să organizeze un referendum care ar putea afecta integritatea teritorială a Republicii Moldova.¹⁴⁶

Politica Externă

În primii săi ani de independență, politica externă a Republicii Moldova a fost orientată spre alte state post sovietice. Totuși, începând cu anul 1994,

141 Legea cu privire la statutul juridic special al Găgăuziei (Legea nr. 344 din 23 decembrie 1994).

142 Găgăuzia, Istoria Găgăuziei, disponibilă la adresa: <http://www.gagauzia.md/pageview.php?l=ru&idc=98>.

143 E-Democracy, Alegerile Guvernatorului (Bașcanului) Găgăuziei (Gagauz Yeri) din 22 martie 2015, disponibil la: <http://www.e-democracy.md/elections/bascan/2015>.

144 Radio Europa Liberă/Radio Libertatea, „Gagauzia Voters Reject Closer EU Ties for Moldova”, [„Alegătorii din Găgăuzia refuză relațiile mai apropiate între Moldova și UE”], 4 mai 2016, <http://www.rferl.org>.

145 *Ibidem*.

146 Unimedia, Instanța a decis. Inițiativa de referendum în UTA Găgăuzia este ilegală, 7 ianuarie 2014, disponibilă la: <http://unimedia.info/stiri/instanta-a-decis--initiativa-de-referendum-in-uta-gagauzia-este-ilegala-70427.html>.

integrarea europeană a devenit o prioritate pentru țară,¹⁴⁷ iar în anul 2005, cele mai importante partidele politice, inclusiv PCRM au trecut aderarea la Uniunea Europeană pe lista obiectivelor importante. Astfel, arena politică existentă se împarte în două tabere: cei pro și cei contra aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană.¹⁴⁸

Pe 22 februarie 2005, Uniunea Europeană și Moldova au semnat Planul de Acțiuni Uniunea Europeană – Republica Moldova.¹⁴⁹ În noiembrie 2013, Moldova a semnat Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană, care a fost ratificat de Parlamentul Republicii Moldova pe data de 2 iulie 2014.¹⁵⁰ Acordului de Asociere se axează pe susținerea reformelor fundamentale, democrației și drepturilor omului, redresare economică, guvernare, cooperare sectorială și de liberalizarea extinsă a comerțului dintre Moldova și Uniunea Europeană.¹⁵¹

147 În 1994, Moldova a semnat Acordul de parteneriat și cooperare cu UE; în 2004 Moldova a aderat la Instrumentului european de vecinătate și parteneriat, care a făcut posibilă cooperarea mai strânsă cu UE.

148 Institutul de Politici Publice, *Moldova on the way to the European Union: Distance covered and next steps to be done [Moldova pe calea spre Uniunea Europeană: Distanța parcursă și pașii ce urmează de întreprins]*, p. 3, Disponibil la adresa <http://www.ipp.md/public/biblioteca/83/en/MoldovaWayEU.pdf>.

149 E-Democracy, *Moldova și UE în contextul politicii europene de vecinătate: Realizarea Planului de Acțiuni UE-Moldova (februarie 2005 – ianuarie 2008)*, p.13, disponibil la: <http://www.e-democracy.md/files/realizarea-pauem.pdf>.

150 Legea pentru ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora (Legea nr. 112 din 2 iulie 2014), disponibilă la: <http://lex.justice.md/md/353829>.

151 Serviciul European pentru Acțiune Externă, *Fact Sheet: Georgia and Moldova one step closer to enhanced political and trade relations with the EU [Fișă informativă: Georgia și Moldova cu un pas mai aproape de consolidarea relațiilor politice și economice cu UE]*, 2 decembrie 2013, disponibil la adresa http://eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131202_01_en.pdf.

2. TIPARE DE DISCRIMINARE ȘI INEGALITATE

În această parte a raportului discutăm despre principalele tipare de discriminare și inegalitate din Republica Moldova. Căutăm să identificăm manifestările tipice ale discriminării și inegalității, așa cum sunt întâlnite de populația din Moldova. Raportul nostru se bazează pe mărturii autentice și directe obținute de la diverse persoane, precum și pe o analiză a cercetărilor efectuate de instituții cu autoritate în ultimul deceniu. Am încercat să coroborăm toate faptele și să atribuim precis toate declarațiile.

În această parte a raportului nu dorim să oferim o imagine completă a tuturor tiparelor de discriminare observate. Mai degrabă, dorim să oferim o perspectivă asupra ceea ce par a fi cele mai importante probleme legate de cele mai semnificative tipare de discriminare din țară. Pentru fiecare tipar, raportul prezintă modurile în care populația se confruntă cu discriminare și inegalitate în diverse sfere ale vieții, inclusiv ca urmare a legilor discriminatorii, acțiunii organelor de stat care exercită funcții publice, expunerii la violență discriminatorie, discriminării și inegalității în domenii cum ar fi câmpul muncii, educația și accesul la bunuri și servicii.

Cercetarea pentru acest raport a găsit dovezi substanțiale ale discriminării și inegalității manifestate din diverse motive. Astfel, în această parte a raportului discutăm despre discriminare și inegalitate apărută pe criteriu de: (i) rasă și etnie, cu accent deosebit pe discriminarea populației de etnie romă; (ii) orientare sexuală și identitate de gen; (iii) stare de sănătate; (iv) sex; (v) dizabilitate; (vi) religie; (vii) vârstă; și (viii) limbă.

2.1 Discriminarea în bază de Naționalitate, Rasă și Etnie

Moldova trebuie să interzică discriminarea persoanelor în baza rasei, culorii pielii și originii naționale în exercitarea tuturor drepturilor civile, politice, economice, sociale și culturale garantate prin Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (PIDCP) și Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (PIDESC) în temeiul art. 2 alin. (1) din PIDCP și, respectiv, al art. 2 alin. (2) din PIDESC. În plus, în baza art. 26 din PIDCP, Moldova trebuie să asigure ca „legea să interzică orice discriminare și să garanteze tuturor persoanelor o protecție egală și eficace contra oricărei discriminări”, inclusiv a celei pe baza de rasă, culoare și origine națională. Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale (CDESC), a

precizat, de asemenea, că art. 2 alin. (2) din PIDESC presupune și interzicerea discriminării pe criterii de origine etnică.¹ În plus, în calitate de stat parte la Convenția internațională cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (CIETFDR), Moldova trebuie să interzică orice formă de discriminare pe criterii de rasă, culoare, descendență și origine națională sau etnică. Mai mult, Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) cere Moldovei să interzică discriminarea pe bază de rasă, culoare și origine națională în ceea ce privește toate drepturile garantate de Convenție în temeiul art. 14.

Conform celui mai recent recensământ, componența etnică a populației Moldovei este următoarea: moldoveni – 75,8%, ucraineni – 8,4%, ruși – 5,9%, găgăuzi – 4,4%, români – 2,2%, bulgari – 1,9%. Grupurile etnice rămase reprezintă fiecare mai puțin de 1% din populație.² Situația diferitelor grupuri etnice minoritare din Moldova variază în mod semnificativ de la cele care suferă de discriminare și dezavantaje semnificative (cum ar fi romii) la cele care sunt, în esență, integrate în populație și nu suferă deloc sau suferă puțin de discriminare sau dezavantaje (cum ar fi rușii). Conform *Studiului privind percepțiile și atitudinile față de egalitate în Republica Moldova*, mai mult de jumătate dintre respondenți au declarat că ar accepta grupuri minoritare, cum ar fi etnici ruși și români, ca membri ai familiei lor extinse,³ indicând, astfel, un nivel relativ ridicat de acceptare socială. Majoritatea respondenților au avut o opinie pozitivă despre etnicii ruși care trăiesc în Moldova.⁴

În perioada sovietică, problemele de etnie ridicau întrebări complexe. Identificarea unui grup etnic a fost un exercițiu de construcție al academicienilor care serveau scopurilor politice. Așa cum explică Anatolii Khazanov:

1 Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, *Comentariul General nr. 20: Nediscriminare în Domeniul Drepturilor Economice, Sociale și Culturale*, UN Doc. E/C.12/GC/20, 2009, para 19.

2 Biroul Relații Interetnice al Republicii Moldova, *Recensământul Populației*, 2004, disponibil la adresa: http://www.bri.gov.md/files/files/7_Populatia_pe_nation_localit_ro.xls.

3 Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității din Moldova (CPPEDAE) și Oficiul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului (OHCHR), *Studiu privind percepțiile și atitudinile față de egalitate în Republica Moldova*, 2015, p.19, disponibil la: http://md.one.un.org/content/dam/unct/moldova/docs/pub/ENG-Studiu%20Perceptii%202015_FINAL_2016_Imprimat.pdf.

4 *Ibidem*, p. 43.

În Uniunea Sovietică, nu numai statutul de minoritate etnică, ci, uneori, chiar și recunoașterea oficială a înseși existenței acesteia erau chestiuni lăsate la decizia arbitrară a statului. Autoritățile unionale și republicane desființau și creau naționalități. Numărul naționalităților care figurau în recensământul populației sovietice și, prin urmare, erau oficial recunoscute a fost în continuă scădere. În anul 1929, au existat 194 de naționalități, în 1939 – 109, în 1970 – 106, iar în 1979 – 101. Cu toate acestea, pentru recensământul din 1989, Institutul de Etnografie al Academiei de Științe a URSS a propus o listă de 128 de naționalități existente.⁵

După cum indică această declarație, determinarea a ceea ce se considera o „naționalitate” în Moldova sovietică a fost mai degrabă o chestiune politică, decât o evaluare bazată pe auto-identificare. Pe parcursul acestei perioade, „naționalitatea” unei persoane nu era o chestiune de alegere liberă, ci o determinare în baza „naționalității” părinților ei. Dacă ambii părinți aveau aceeași „naționalitate”, copiii lor erau considerați ca având această „naționalitate”; dacă părinții erau de „naționalități” diferite, la împlinirea vârstei de 16 ani, copilul urma să aleagă una între cele două.⁶ Odată determinată, „naționalitatea” persoanei era înregistrată în pașaportul ei intern și, de obicei, fixată pentru tot restul vieții. Pașaportul intern era un document obligatoriu introdus în anul 1934 pentru toți cetățenii sovietici. Înregistrarea „naționalității” în pașaportul intern era considerată unul dintre cele „trei aspecte ale structurii și funcționării statului neostalinist” în relațiile interetnice, conform căruia „pașapoartele interne [erau] folosite de regim pentru a menține granițe aproape impasabile dintre naționalități”.⁷ „Naționalitatea” unei persoane era, de asemenea, reflectată în registrele oficiale de stat privind nașterea, educația și locul de muncă.⁸

5 Khazanov, A., *After the USSR: Ethnicity, Nationalism, and Politics in the Commonwealth of Independent States* (După URSS: etnie, naționalism și politica în Comunitatea Statelor Independente), Universitatea din Wisconsin Press, 1995, p. 98.

6 *Ibidem*, p. 16.

7 Zaslavsky, V., *The Neo-Stalinist State: Class, Ethnicity, and Consensus in Soviet Society* (Statul neostalinist: clasă, etnie și consens în societatea sovietică), Routledge, 1994, p. 92.

8 Arel, D., „Fixing Ethnicity in Identity Documents: The Rise and Fall of Passport Nationality in Russia” (Fixarea etniei în actele de identitate: Ascensiunea și căderea naționalității în baza pașaportului în Rusia), *Consiliul Național pentru Cercetare Eurasiană și Est-europeană*, 2001, p. 4.

Inițial, acest sistem de înregistrare etnică a fost utilizat pentru a promova drepturile și avansarea în carieră a membrilor anumitor minorități naționale⁹ și, într-adevăr, în anii 1930, persoanele erau încurajate să declare identități neruse.¹⁰ Cu toate acestea, începând cu anii 1930 și 1940, poziția autorităților sovietice s-a schimbat: „naționalități” întregi au început să fie privite cu suspiciune. Cu un sistem deja existent de înregistrare națională/etnică strictă, era relativ simplu pentru stat de a supune grupuri întregi, de exemplu, nemți și evrei, la represiuni.¹¹

În conformitate cu legislația în vigoare a Republicii Moldova, pașapoartele¹² și buletinele de identitate¹³ trebuie să includă informații despre cetățenie, dar nu există nici o obligație de a declara etnia. Astfel, în Moldova modernă, etnia este determinată prin autoidentificare.

Cadrul Legal și de Politici

După cum s-a discutat în detaliu în partea 3 a acestui raport, în anul 2012, Moldova a adoptat Legea cu privire la Asigurarea Egalității, care interzice discriminarea bazată, printre altele, pe criterii de rasă, culoare, origine etnică și limbă.¹⁴

Art. 6 alin. (1) din Codul Contravențional prevede că persoanele care au comis infracțiuni (contravenții) sunt egale în fața legii și a autorităților publice și poartă răspundere, indiferent de rasă și alte criterii.¹⁵ În același timp, Codul Contravențional nu stabilește comiterea contravențiilor pe baza de părtinire față de o rasă sau alte caracteristici ca o circumstanță agravantă.¹⁶ Art. 77 din Codul Penal prevede că comiterea unei crime din cauza urii sociale, naționale, rasiale sau religioase este considerată o circumstanță

9 *Ibidem*, p. 10.

10 *Ibidem*, p. 5.

11 *Ibidem*, p. 14.

12 Legea privind Actele de Identitate din Sistemul Național de Pașapoarte, 1994, art. 2 alin. (2) lit. i).

13 *Ibidem*, art. 3 alin. (5) lit. i).

14 Legea cu privire la Asigurarea Egalității, 2012, art. 1 alin. (1).

15 Codul Contravențional, 2008

16 *Ibidem*, art. 43.

aggravantă. Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței (CERI) și-a exprimat îngrijorarea cu privire la faptul că criteriile de culoare, limbă și origine națională sau etnică sunt omise în art. 77.¹⁷ O serie de alte dispoziții ale Codului prevăd o pedeapsă înăsprită dacă infracțiunea în cauză a fost motivată de ură națională, rasială sau religioasă.¹⁸ Art. 346 al Codului Penal interzice incitarea la ură rasială.

În plus, art. 176 din Codul Penal interzice orice încălcare sau restricționare a drepturilor unei persoane în baza, printre altele, a rasei, naționalității și etniei în cazul în care încălcarea în cauză fie a fost comisă de către o persoană care deține o funcție de răspundere, fie a cauzat daune considerabile.¹⁹ Nici art. 176, nici art. 346 nu includ ca criteriu culoarea pielii sau originea națională.

Începând cu anul 2007, nu au existat condamnări pentru discriminare rasială, pronunțate în temeiul art. 176 și 346 din Codul Penal.²⁰ Incidentele penale motivate rasial nu sunt investigate ca crimă din ură, ci mai degrabă tind să fie urmărite penal în temeiul prevederilor privind huliganism din Codului Penal (art. 287) sau în conformitate cu Codul Contravențional.²¹ Acest lucru pare să se întâmple din cauza că poliția este „reticentă la ideea de a înregistra plângerile privind discriminarea.”²²

În plus, după cum a observat statul în raportarea sa către CDESC, Moldova a încercat „să armonizeze relațiile interetnice și să elimine toate formele de discriminare bazată pe rasă, culoare și origine națională sau etnică”²³ prin adoptarea și punerea în aplicare a măsurilor specifice de politică.

17 Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței, *Raport al CERI privind Republica Moldova (al patrulea ciclu de monitorizare)*, octombrie 2013, para. 26, 31

18 A se vedea art. 145 (omorul intenționat), 151 (vătămare corporală gravă), 152 (vătămare corporală medie), 197 (distrugerea sau deteriorarea intenționată a bunurilor) și 222 (profanarea mormintelor), Codul penal, 2002.

19 A se vedea secțiunea 3.2.3 de mai jos pentru discuția privind incriminarea actelor de discriminare în temeiul art. 176 din Codul penal.

20 A se vedea mai sus, nota 17, para 28.

21 *Ibidem*.

22 *Ibidem*, para. 42.

23 CDESC, *al doilea raport periodic: Moldova*, UN Doc. E/C.12/MDA/2, 27 ianuarie 2009, para. 14.

2.1.1 Romii

Romii sunt un grup etnic, răspândit în principal în Europa, care a populat teritoriul modern al Moldovei încă din secolul al 15-lea.²⁴ Nu există date oficiale actualizate cu privire la numărul romilor care locuiesc în Moldova. Recensământul din 2004 a indicat existența în stat a 12.271 de romi,²⁵ dar datele colectate de Biroul Relații Interetnice în anul 2012 sugerează că numărul lor se apropie de 20.000,²⁶ în timp ce liderii romi susțin că această cifră ar putea ajunge la 250.000.²⁷ Astfel, între datele registrelor oficiale și cele autoevaluate de comunitatea romilor există o discrepanță enormă. Deși romii sunt dispersați pe întreg teritoriul țării, populația lor este concentrată în orașele Chișinău, Otaci, Soroca, Bălți, Edineț, Drochia, Rîșcani, Orhei, Călărași, Strășeni, Nisporeni, Comrat, Ceadâr-Lunga și Tiraspol.²⁸

Comitetul ONU privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială și-a formulat îngrijorarea cu privire la lipsa unor date precise și demne de încredere privind componența etnică efectivă a populației din Republica Moldova, în special în ceea ce privește minoritatea romă.²⁹ De asemenea, este remarcabilă inexistența datelor dezagregate privind realizarea efectivă a drepturilor garantate de PIDESC pentru grupurile marginalizate, cum ar fi

24 Academia de Științe a Republicii Moldova. *Romii/țigani din Republica Moldova: comunitate etnosocială, multiculturală, istorico-tradițională (1414-2014)*, 2014, p. 42, disponibil la adresa: https://www.academia.edu/11168487/ROMII_%C5%A2IGANII_DIN_REPUBLICA_MOLDOVA_COMUNITATE_ETNOSOCIAL%C4%82_MULTICULTURAL%C4%82_ISTORICO-TRADI%C8%9AIONAL%C4%82_1414-2014_.

25 A se vedea mai sus, nota 2.

26 Comitetul ad-hoc de experți pe problemele romilor (CAHRM), *Thematic Report on the Role of Central, Local and Regional Authorities in Implementing National Roma Inclusion Policies (Raport tematic cu privire la rolul autorităților centrale, locale și regionale în punerea în aplicare a politicilor naționale de integrare a romilor)*, 2012, p. 6, disponibil la: <http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800890fa>.

27 UN Women, PNUD și OHCHR, *Studiu cu privire la situația femeilor și fetelor romă din Republica Moldova*, 2014, p. 17, disponibil la adresa: <http://www.un.md/publicdocget/126>.

28 Centrul Național al Romilor, *Raport către Comitetul ONU privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială în Moldova*, 2011, p. 1, disponibil la adresa: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/MDA/INT_CERD_NGO_MDA_78_9588_E.pdf.

29 Comitetul ONU privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială, *Observații finale: Republica Moldova*, UN Doc. CERD/C/MDA/CO/8-9, 6 aprilie 2011, par. 8.

romii.³⁰ Una dintre cauzele majore ale absenței statisticii oficiale este faptul că metodologia de colectare a datelor nu permite autoidentificarea ca romi, romii fiind fie atribuiți în categoria „alte etnii”,³¹ fie forțați să se identifice ca „țigani”.³² Absența acestor date este îngrijorătoare deoarece, fără date exacte cu privire la numărul și situația populației, este imposibil de elaborat și pus în aplicare politici care să asigure participarea egală a romilor.

Atitudini Sociale față de Persoanele de Etnie Romă

Pe parcursul istoriei, Romii au fost mereu supuși prejudecăților, stigmatizării și nivelurilor asociate ridicate de discriminare. Mii de romi au fost victime ale Holocaustului,³³ iar în cel de-al Doilea Război Mondial au existat expulzări în masă ale romilor din România în Transnistria și părți ale Ucrainei moderne.³⁴ După al Doilea Război Mondial „s-au făcut eforturi considerabile pentru a asimila minoritatea romă din fosta Uniune Sovietică”.³⁵ Totuși, regiunile dominate de romi au fost sistematic menținute în stare subdezvoltată, iar opinia publică despre romi a rămas în mare parte negativă, stereotipurile de genul „țigani sălbatici” continuând să fie predominante.³⁶ După prăbușirea Uniunii Sovietice, privatizarea terenurilor a dus la o dezavantajare și mai mare a romilor din regiuni rurale, deoarece aceștia locuiau în așezări informale, neavând drepturi de proprietate.³⁷ Guvernul a afirmat că mai mult

30 CDESC, *Observații finale: Republica Moldova*, UN Doc. E/C.12/MDA/CO/2, 12 iulie 2011, para 6.

31 A se vedea mai sus, nota 29.

32 *Ibidem*. În acest raport peste tot se folosește termenul „romi”, cu excepția cazurilor în care sunt citate alte surse. Cuvântul țigan este adesea folosit peiorativ. Deși unii romi se pot numi cu acest cuvânt, termenul „rom” este termenul pe care l-au adoptat „majoritatea grupurilor numiți în general țigani”. A se vedea Bunescu, I., *Roma in Europe: The Politics of Collective Identity Formation (Romii în Europa: politica de formare a identității colective)*, Routledge, 2016, p. 18.

33 Organizația Internațională pentru Migrație, *No More Lifeline to Survival – Assistance for Roma Holocaust Victims Ends (Fără colac de salvare – asistența pentru victimele Holocaustului romilor se încheie)*, 2006, disponibil la adresa: <https://www.iom.int/migrant-stories/no-more-lifeline-survival-assistance-roma-holocaust-victims-ends>.

34 A se vedea mai sus, nota 27p. 18.

35 *Ibidem*.

36 *Ibidem*.

37 Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare din Moldova, *Romii în Republica Moldova*, 2007, p. 73, disponibil la adresa: http://www.undp.md/publications/roma%20_report/Roma%20in%20the%20Republic%20of%20Moldova.pdf.

de jumătate (56%) din gospodăriile române din zonele rurale nu au primit teren agricol în timpul privatizării kolhozurilor.³⁸

Astăzi, atitudinile sociale negative și stereotipurile legate de romi persistă.³⁹ Într-un studiu din anul 2014, aproape două treimi dintre respondenți au aplicat stereotipuri, inclusiv „țigan”, „negru”, „tuciuriu”, „hoți” și „mincinoși” la persoanele de etnie romă.⁴⁰ În societate în general, a fi numit „rom” sau „țigan” este perceput ca o insultă. De exemplu, în 2014, Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității (CPPEDAE) a examinat faptul dacă comentariile politicianului Renato Usatîi precum că politicianul Vlad Filat este un „țigan murdar și puturos” și un „țigan terminat” echivalează cu discriminare. Dl Usatîi a susținut că dreptul la libertatea de exprimare ar trebui să protejeze exprimarea unei persoane, chiar dacă aceasta „insultă, șochează sau deranjează”.⁴¹ CPPEDAE a constatat că libertatea de exprimare poate fi limitată în cazul în care expresia promovează „rasism, homofobie, xenofobie, antisemitism (...), împiedică (...) pluralismul etnic, lingvistic, național și social.”⁴² În acest caz, CPPEDAE a concluzionat că declarațiile dlui Usatîi au avut intenția de a „umili etnia adversarului său politic, demonstrând propria superioritate etnică”.⁴³

Aceste stereotipuri persistente sunt una dintre cauzele de ce românii din Moldova sunt deosebit de excluși și suferă un nivel ridicat de dezavantajare

38 Hotărârea Guvernului nr. 494, cu privire la aprobarea Planului de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă pentru perioada 2011–2015, 8 iulie 2011, par. 1.4, disponibil la adresa: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=339319>.

39 A se vedea mai sus, nota 29, para 17.

40 Institutul de Politici Publice, *Fenomenul discriminării în Moldova: percepțiile populației, studiu comparativ*, 2015, p. 31, disponibil la adresa: <http://www.soros.md/files/publications/documents/The%20Phenomenon%20of%20Discrimination%20in%20Moldova.pdf>.

41 Decizie din 13.10.2014 în cauza pornită prin autosesizare privind declarațiile rasiste în discursul politic a domnului Renato Usatîi, liderul formațiunii politice „PaRus”, CPPEDAE, Dosar No. 159/14, 13 octombrie 2014, Para. 4.3. (Citat preluat de la Centrul de Resurse Juridice din Moldova, *Analiza compatibilității legislației din Republica Moldova cu standardele europene în domeniul egalității și nediscriminării*, 2015, p.109, disponibil la adresa: <http://crjm.org/wp-content/uploads/2015/07/LRCM-Compatib-MD-EU-nondiscrim-legisl-2015-07.pdf>).

42 *Ibidem*, para. 6.2.

43 *Ibidem*, para. 6.3.

și discriminare.⁴⁴ Potrivit organizațiilor societății civile, romii din Moldova suferă de discriminare și dezavantajare la angajare și la accesarea serviciilor de educație, asistență medicală și asistență socială.⁴⁵ Romii sunt în mod constant subreprezențați în procesul decizional la nivel local și național și înregistrează niveluri ridicate ale șomajului și analfabetismului.⁴⁶ După cum a declarat un rom în vârstă reprezentanților organizației Equal Rights Trust:

*Sunt deja bătrân, dar știu ce e viața. Am copii și nepoți. Știu unde trebuie să înceapă romii. Romii nu au unde să lucreze, nu au bani pentru a se întreține, sunt analfabeți (...) Văd că copiii mei, nepoții sunt în căutare de muncă – dar nimeni nu-i angajează. De îndată ce angajatorii văd un rom, îi spun că nu au niciun post vacant. Nu știu de ce oamenii ocolesc toți romii.*⁴⁷

Cadrul Legal și de Politici

Persoanele de etnie romă beneficiază de protecție generală împotriva discriminării, crimelor din ură și a discursului de incitare la ură pe baza de rasă și etnie, prevăzută în Legea cu privire la asigurarea egalității, Codul Contravențional și Codul Penal. În plus, autoritățile moldovene au adoptat o serie de măsuri specifice de politică, care vizează îmbunătățirea situației romilor din țară. Din păcate, însă, aceste măsuri au fost în mare parte ineficiente,

44 Equal Rights Trust, „«No Jobs for Roma»: Situation Report on Discrimination against the Roma in Moldova” („«Nu avem locuri de muncă pentru romi»: Raportul privind situația de discriminare a romilor în Moldova”), *The Equal Rights Review*, Vol. 15, 2015, p. 130, disponibil la adresa: <http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/%E2%80%9CNo%20Jobs%20for%20Roma%E2%80%9D%20Situation%20Report%20on%20Discrimination%20against%20the%20Roma%20in%20Moldova.pdf>.

45 Centrul Național al Romilor, *Raport către Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale cu privire la Moldova*, 2011, p. 1, disponibil la adresa: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CESCR/Shared%20Documents/MDA/INT_CESCR_NGO_MDA_46_9576_E.doc; Oficiul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului, *Observații finale: Republica Moldova*, UN Doc. CCPR/C/MDA/CO/2, 4 noiembrie 2009, par. 27.

46 Raport comun, *Raport comun către Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale cu privire la Moldova*, UN Doc. E/C.12/MDA/2, 2011, p. 7, disponibil la http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCESCR%2fNGO%2fMDA%2f46%2f9578&Lang=en.

47 Equal Rights Trust, interviu cu U., 17 august 2015, s. Danu, r. Glodeni.

din cauza implementării neadecvate, a resurselor insuficiente și a lipsei unui mecanism de evaluare.

Guvernul a elaborat *Planul de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Moldova pentru perioada 2007–2010*, care a vizat îmbunătățirea situației romilor în domeniul ocupării forței de muncă, sănătății, culturii și educației.⁴⁸ Cu toate acestea, din lipsă de resurse, acest plan de acțiuni nu a fost pus în aplicare în mod eficient.⁴⁹

În mod similar, *Planul de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Moldova pentru perioada 2011–2015* (Planul de acțiuni pentru 2011–2015) în mare măsură nu și-a atins obiectivele din cauza insuficienței de resurse și a implementării ineficiente.⁵⁰ De exemplu, guvernul a stabilit planuri de a introduce mediatori comunitari în întreaga țară cu scopul de a facilita accesul romilor la serviciile publice, dar, din lipsă de resurse, până în anul 2013, doar 15 mediatori au fost numiți în cadrul acestui mecanism.⁵¹ În pofida obiectivului de a angaja 48 de mediatori în 44 de comunități cu densitate maximă a populației rome, până la finalizarea planului de acțiuni, fuseseră angajați doar 12 mediatori. O hotărâre de guvern din 2013 prevedea că mediatorii comunitari trebuie să fie plătiți din bugetele administrației publice locale.⁵² Totuși, până în anul 2015, unii mediatori comunitari încă nu fuseseră remunerați de către administrația publică locală.⁵³ În urma reformelor de descentralizare, autoritățile locale au primit responsabilitatea de a angaja romi în funcția de mediatori; ca urmare a acestor reforme numărul mediatorilor romi angajați a scăzut de la 21 la 12.⁵⁴

48 A se vedea mai sus Centrul Național al Romilor, nota 45.

49 A se vedea mai sus, nota 29, para 15.

50 Cancelaria de Stat, *Raport-studiu de evaluare a Planului de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2011–2015*, 2016, p. 40, disponibil la adresa: http://www.bri.gov.md/files/3849_Studiu-HG-56_18.01.16.pdf.

51 Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor, *Observații finale: Republica Moldova*, UN Doc. CEDAW/C/MDA/CO/4-5, 29 octombrie 2013, par. 35.

52 Hotărârea Guvernului nr. 557 pentru aprobarea Regulamentului-cadru cu privire la organizarea activității mediatorului comunitar, 17 iulie 2013, par. 3, disponibil la adresa: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=348861>.

53 A se vedea mai sus, nota 50.

54 Centrul de Resurse pentru Drepturile Omului și Centrul Național al Romilor, *Raport comun către mecanismul ONU de Evaluare Periodică Universală pentru Republica Moldova*, 2016, p.12, disponibilă la adresa: [http://www.credo.md/site-doc/UPR-Moldova_CReDO_CNR_24.03.2016_final\(5\).pdf](http://www.credo.md/site-doc/UPR-Moldova_CReDO_CNR_24.03.2016_final(5).pdf).

În anul 2016, s-a efectuat o evaluare a planului de acțiuni pentru 2011–2015, în urma căreia s-a ajuns la concluzia că instituțiile de stat responsabile în mod direct de implementarea eficientă a planului de acțiuni au implementat foarte puține activități.⁵⁵ De asemenea, evaluarea a relevat probleme grave și persistente de coordonare între administrația centrală și cea locală în punerea în aplicare a planului de acțiuni.⁵⁶ Evaluarea conține recomandări cu privire la șapte domenii de intervenție strâns legate de îmbunătățirea situației populației rome, pentru anii 2016–2020,⁵⁷ în scopul de a oferi baza pentru inițierea unui nou plan de acțiuni pe cinci ani în sprijinul populației rome.

Planul de acțiuni pentru susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2016–2020 a fost aprobat de guvern la 20 aprilie 2016.⁵⁸ Cu toate acestea, ca și în cazul iterațiilor anterioare, pentru implementarea lui eficace au fost alocate resurse insuficiente.

Atitudinea Organelor de Drept

În cadrul Planului de acțiuni pentru 2011–2015, Ministerul Afacerilor Interne a fost însărcinat cu monitorizarea cazurilor de discriminare și abuz al romilor de către ofițerii de poliție.⁵⁹ Cu toate acestea, în anul 2012, Ministerul nu a putut să furnizeze Comitetului ad-hoc de experți pe problemele romilor din cadrul Consiliului Europei cifre privind incidența discriminării împotriva romilor de către poliție.⁶⁰ Cercetările efectuate în acest raport indică faptul că persoanele de etnie romă sunt adesea supuse discriminării de către agenții de stat, inclusiv de poliție.

55 *Ibidem*, pag. 41.

56 *Ibidem*, pag. 18.

57 În mod specific, promovarea serviciului de mediator comunitar; educație; muncă și bunăstarea economică; sănătate și asistență socială; cultură și mass-media; administrație publică, ordine și documentare; și locuințe.

58 Biroul Relații Interetnice, *Planul de acțiuni pentru susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2016-2020*, disponibil la adresa: <http://www.bri.gov.md/index.php?pag=noutati&opa=view&id=902&start=20&l=>.

59 A se vedea mai sus, nota 38, para 1.1.

60 A se vedea mai sus, nota 26, p. 15.

Într-un caz ⁶¹ examinat de către CPPEDAE în anul 2015, descris în detaliu mai jos, CPPEDAE a ajuns la concluzia că o femeie romă a fost victimă a stabilirii de profil delictual pe criterii etnice și supusă discriminării contrar prevederilor Legii cu privire la asigurarea egalității.⁶²

Studiu de caz: Cosmina Novacovici

În februarie 2015, în timp ce făcea cumpărături, dna Novacovici a fost reținută de două persoane care s-au identificat drept ofițeri de poliție. I s-a spus că corespundea descrierii unui suspect al unei infracțiuni. Descrierea a avut următorul conținut „țigancă, înălțimea 160–165, părul strâns în coc, sacou negru”. Ofițerii de poliție au petrecut 30 de minute interogând-o pe dna Novacovici în magazin. Dna Novacovici s-simțit speriată și umilită. A fost de acord să fie însoțită la un sector de poliție pentru identificare oficială și depunere de informații privind locul unde a fost la momentul presupusei infracțiuni.

În sectorul de poliție, dna Novacovici a fost supusă altor interogări. Ea a mărturisit că fusese tratată cu dispreț. Ofițerii de poliție au interogat-o în continuare și au refuzat să-i furnizeze alte informații despre motivul reținerii.

În martie 2015, dna Novacovici a depus o plângere la CPPEDAE. În septembrie 2015, CPPEDAE a constatat că dna Novacovici suferise de discriminare rasială în temeiul art. 1, 2, 4 alin. (a) și 8 lit. (h) din Legea cu privire la asigurarea egalității.

CPPEDAE a hotărât că Serviciul protecție internă și anticorupție din cadrul Ministerului Afacerilor Interne ar trebui să efectueze o anchetă internă cu privire la acest caz și să aplice făptașului sancțiuni disciplinare care să reflecte gravitatea acțiunilor lui, conform prevederilor art. 12 alin. (1) lit. (j) și art. 15 alin. (6) din Legea cu privire la asigurarea egalității.

61 Promo-LEX, *Consiliul pentru egalitate a constatat că profilarea rasială reprezintă o formă gravă de discriminare*, 2015, disponibil la adresa: <https://promolex.md/index.php?module=press&cat=0&item=1886>.

62 CPPEDAE Decizia nr. 239/15 din 28 mai 2015, p. 10, disponibilă la adresa: http://egalitate.md/media/files/files/decizie_239_2015_depersonalizat_6318337.pdf.

Această decizie a fost atacată în instanța de judecată de către Inspectoratul de Poliție Buiucani. Cu toate acestea, la 9 decembrie 2015, Judecătoria Buiucani a respins cererea de anulare a deciziei CPEDAE, depuse de către Inspectoratul de Poliție Buiucani.⁶³ La 24 martie 2016, Curtea de Apel Chișinău a menținut decizia Judecătoriei Buiucani.

Persoanele de etnie romă, intervievate pentru acest raport au dat exemple de discriminare etnică crasă din partea ofițerilor de poliție la soluționarea plângerilor. Într-un caz deosebit de șocant, prezentat mai jos, Pavel Botezatu a povestit că fusese amendat de poliție după ce a depus o plângere împotriva unui vecin care aplicase violență fizică motivată rasial împotriva lui.⁶⁴

Studiu de caz: Pavel Botezatu

De mai mult timp, am fost în relații de conflict cu vecinul meu, care mă insultă în mod constant și mă acuză că îi fur găinile. Au fost cazuri când el și tatăl său au intrat cu o pușcă în curtea mea noaptea târziu și m-au amenințat. A fost un caz când a intrat în curtea mea și, în timp ce eram cu copil în brațe (...) m-a lovit în față. I-am spus că voi merge la poliție. Mi-a răspuns că are bani, că nu se teme de poliție și că mă va bate și mai rău.

Cred că mă discriminează deoarece sunt rom. M-a insultat de mai multe ori cu cuvinte de genul „țigan împuțit” și multe alte pe care îmi este jenă să le rostesc. Este bogat; recent s-a întors din străinătate și crede că poate face orice vrea.

63 A se vedea mai sus, nota 61.

64 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Pavel Botezatu, 24 aprilie 2015, s. Cărpineni, r. Hîncești.

La 28 martie 2014, m-am dus cu mama la cumpărături la o piață locală. El m-a văzut, s-a apropiat și a început să mă insulte în fața tuturor, după care m-a lovit în față. N-am rezistat și m-am dus la poliție pentru a depune o plângere. Polițiștii au primit plângerea și mi-au spus să merg acasă pentru că vor lua ei măsuri. Două săptămâni mai târziu, am primit un document în care se spunea că trebuie să plătesc o amendă de 400 de lei. Am luat documentul și m-am dus la polițist. Mi-a spus că sunt vinovat că am insultat vecinul meu. Mi-a spus chiar să plătesc amenda deoarece altfel va fi mai rău și asta din cauza etniei mele.

T., un alt intervievat, care a preferat să-și păstreze anonimatul, a mărturisit că poliția nu i-a soluționat plângerile împotriva unui vecin. El a declarat:

Am încercat de mai multe ori să depun plângeri la poliție cu privire la faptul că câinele vecinului meu a mâncat puii mei. Dar polițistul nu vrea să primească plângerile mele pentru că spune că sunt eu cel de vină. De fiecare dată când în sat e o problemă, mă suspectează pe mine. Vine mai întâi în casa mea și investighează dacă eu am creat-o. Permanent trăiesc în frică.⁶⁵

Participanții unui focus-grup cu romi din or. Hîncești au descris experiențele lor de hărțuire și discriminare etnică, pe care le-au suportat din partea poliției când au încercat să vândă marfă pe o piață locală. Ei au spus că ofițerii de poliție amendează numai pe romi, deoarece aceștia nu au actele necesare pentru vânzare, dar nu și pe cei de etnie moldovenească care nu au aceste documente.⁶⁶ Harcomit Oxana a povestit următoarele reprezentanților Equal Rights Trust:

Într-o zi m-am dus la piață pentru a vinde vopsea pentru ouă de Paști. Am văzut un polițist venind și m-am ascuns ca să nu mă vadă și să mi spună să plec de la piața. Când a plecat, m-am întors și m-am pregătit să-mi vând vopseaua. Deodată el s-a întors. A început să mă insulte

65 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu T., 24 iulie 2015, s. Dușmani, r. Glodeni.

66 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu 20 persoane de etnie romă, 10 aprilie 2015, or. Hîncești r. Hîncești.

*și mi-a poruncit să plec. I-am aruncat o remarcă despre rolul său de a proteja țara și cetățenii ei, nu de a insulta cu așa cuvinte murdare.*⁶⁷

O altă interviuată, Luminița Matvei, a declarat că fusese ținta unor tentative de extorcare din partea poliției:

*Un ofițer de poliție ne-a spus că, dacă nu-i vom plăti un procent zilnic din vânzările noastre, nu ne va permite să vindem pe piața locală. Și dacă nu vom fi de acord, va fotografia cum vindem și ne va trimite amenzi acasă, așa cum mai făcuseră altă dată.*⁶⁸

P., un interviuat care a cerut să nu-i fie dezvăluit numele, a explicat impactul pe care îl are hărțuirea și discriminarea la piață din partea poliției asupra familiei lui:

*Sunt pensionar și îmi este foarte greu să-mă întrețin pe mine și familia mea. Ca toți romii șomeri, fără surse de venit, eu și soția mea vindem haine de mână a doua la o piață locală. Vreau să mă plâng de poliție, pentru că, în ciuda faptului că am plătit pentru un loc pe piață, unde am putea vinde marfă, polițiștii (...) ne spun că alți vânzători se tem că romii vor fura de la ei. Uneori, fără nicio dovadă, polițiștii ne iau marfa și ne permit s-o vindem doar lângă toalete (...). Ne umilesc mult (...). Ne discriminează pe criterii etnice din cauza stereotipurilor precum că romii sunt hoți și așa mai departe.*⁶⁹

Acte de Identitate

Potrivit informațiilor, există mulți romi care îndeplinesc cerințele pentru obținerea cetățeniei sau a actelor de identitate moldovenești, dar încă nu le-au obținut.⁷⁰ În cadrul planului de acțiuni pentru perioada 2011–2015, guvernul

67 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Harcomit Oxana, 10 aprilie 2015, or. Hîncești, r. Hîncești.

68 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Luminița Matvei, 10 aprilie 2015, or. Hîncești, r. Hîncești.

69 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu P., 19 septembrie 2015, Orhei, r. Orhei.

70 A se vedea mai sus, nota 17, para 15.

s-a angajat să monitorizeze prevalența romilor fără acte de identitate.⁷¹ Cu toate acestea, raportul privind implementarea planului de acțiuni nu menționează astfel de date.

Pe lângă faptul că e o problemă în sine, lipsa actelor de identificare și a altor documente de înregistrare legală poate crea probleme semnificative la accesarea altor servicii pentru romi. Într-un studiu din anul 2014, care a inclus un sondaj al asistenților sociali implicați în acordarea de asistență victimelor violenței în familie, 29% dintre respondenți au indicat că lipsa documentelor de identificare a constituit o problemă pentru activitatea lor cu romii care au fost victime ale violenței. În cadrul evaluării oficiale a planului de acțiuni pentru perioada 2011–2015, 15,21% dintre reprezentanții romilor au declarat că cea mai mare problemă în relațiile cu autoritățile locale este lipsa documentelor.

Educație

Deși există puține date dezagregate pe etnii privind nivelul educației, datele statistice disponibile indică faptul că copiii romi au un nivel mai scăzut de educație decât copiii de alte etnii. În total, 43% dintre copiii romi cu vârste cuprinse între 7 și 15 ani nu frecventează școala, comparativ cu doar 6% din copiii de alte etnii.⁷² Nivelul de educație în rândul copiilor romi este mult sub media națională⁷³ și foarte puțini romi își continuă studiile pentru a obține o diplomă de studii superioare.⁷⁴ Motivele nefrecventării școlii de către copiii romi includ muncă sezonieră,⁷⁵ căsătorie timpurie,⁷⁶ sărăcie, lipsa sau schimbarea domiciliului și interdicții din partea părinților.⁷⁷ Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale (CDESC) și-a exprimat îngrijorările privind disponibilitatea și accesibilitatea limitată a școlarizării pentru copiii romi care trăiesc în localități rurale îndepărtate.⁷⁸

71 *Ibidem.*, par. 16.

72 A se vedea mai sus, nota 27, p. 30.

73 A se vedea mai sus, nota 38, para 1.1.

74 A se vedea mai sus, nota 30, Para 29.

75 A se vedea mai sus, nota 26, p. 16.

76 A se vedea mai sus, nota 27, p. 3.

77 Comitetul CERD, *al zecelea și al unsprezecelea rapoarte periodice: Republica Moldova*, UN Doc. CERD/C/MDA/10-11, 2 martie 2016, par. 173.

78 A se vedea mai sus, nota 74.

Mai mult, femeile și fetele rome se confruntă cu inegalități deosebite în educație: 45% dintre femeile rome nu au nicio educație oficială, comparativ cu 2% dintre femeile de alte etnii și 33% dintre bărbații rome.⁷⁹ În plus, doar 52% dintre fetele rome sunt înmatriculate în sistemul de educație primară, în comparație cu 84% dintre fetele de alte etnii și 55% băieți rome; această diferență se lărgeste la etapa de învățământ secundar, unde doar 14% dintre fetele rome sunt înmatriculate în comparație cu 78% dintre fetele de alte etnii și 17% băieți rome.⁸⁰

Sărăcia joacă un rol central în limitarea accesului romilor la educație. Deși educația primară și cea secundară sunt gratuite, iar planul de acțiuni pentru anii 2011–2015 a prevăzut distribuirea de materiale didactice și manuale gratuite pentru copiii rome, practica plăților informale pentru școlarizare este foarte răspândită.⁸¹ Din cauza acestor costuri indirecte, mulți copii rome sunt nevoiți să abandoneze școala înainte de a-și finaliza studiile obligatorii.⁸²

Pe lângă datele statistice care atestă inegalitatea în accesul la educație, cercetarea desfășurată pentru acest raport a identificat exemple de discriminare directă împotriva romilor. O femeie a povestit reprezentanților Equal Rights Trust despre cazul fiicei ei, Loghin Valentina Ivanovna. Femeia a spus că, în anul 2013, fiica ei a vrut să depună documentul necesar pentru înmatriculare la grădiniță. Secretara i-a spus că grădinița nu mai are locuri libere și că ea trebuie să mai aștepte un an. De asemenea, el i-a spus că, în caz de urgență, un loc poate fi găsit contra unei plăți de 100 de euro. Mama dnei Ivanovna a mărturisit:

Fiica mea a plătit 100 de euro pentru fiica ei de 4 ani, dar pentru fiica de 3 ani n-a mai avut bani. De atunci au trecut 2 ani, dar fiica mea așa nu și-a putut înmatricula cea de-a doua fiică în grădiniță. Secretara mereu îi spune să vină numai când va avea bani. Cred că nu i-au înmatriculat copilul deoarece este romă și ei cred că romii au bani și sunt gata să plătească taxa

79 A se vedea mai sus, nota 27, p. 30.

80 *Ibidem*.

81 *Ibidem*, p. 31.

82 *Ibidem*.

*informală cerută. Nu cred că ei insistă cu aceste plăți informale și în cazul familiilor de moldoveni, pentru că toți moldovenii care s-au adresat la secretară și-au înscris copiii la grădiniță. Știu că există locuri libere, deoarece nepoata mea frecventează acea grădiniță și de acolo am aflat asta.*⁸³

În 2015, raportorul special pe probleme de sărăcie extremă și drepturile omului și-a exprimat îngrijorarea că copiii romi sunt segregati în școli, chiar și în zonele cu o populație preponderent romă.⁸⁴ Unii profesori se opun faptului de a preda copiilor romi alături de cei de alte etnii deoarece copiii romi deseori absentează, rămân în urmă și pretind un program special care să le dezvolte „competență de bază de scriere, citire și numărare a banilor”.⁸⁵ Această segregare contribuie la izolarea socială a copiilor romi.⁸⁶ De exemplu, în Otaci, un oraș în care elevii romi sunt segregati la școală, din 1954 până în prezent, doar 10 romi și-au terminat studiile medii.⁸⁷

Conform unui raport realizat în 2014 de către Centrul de Informare în Domeniul Drepturilor Omului, care cuprinde perioada septembrie-decembrie 2013, au existat cazuri de segregare a copiilor romi între școli (cazuri în care copiii romi și cei de alte etnii studiază în școli diferite), între clase (cazuri în care copiii romi și cei de alte etnii studiază în clase diferite) și în cadrul acelorași clase (cazuri în care copiii romi stau în ultimele bănci, iar copiii de alte etnii ocupă primele bănci).⁸⁸ Ultima problemă a fost confirmată de interviurile realizate de ERT cu membrii comunității de romi, unul dintre care a declarat:

83 Interviul realizat de Equal Rights Trust cu Loghina Elena, 17 iunie 2015, or. Durluși, mun. Chișinău.

84 Consiliul Drepturilor Omului, *Raport al Raportorului special pe probleme de sărăcie extremă și drepturile omului Magdalena Sepúlveda Carmona, Anexă*, UN Doc. A/HRC/26/28/Add.2, 2014, par. 57.

85 A se vedea mai sus, nota 17, para 84.

86 A se vedea mai sus, nota 37, p. 67.

87 Promo-LEX, *Raport privind drepturile omului în Moldova. Retrospectivă a anilor 2012–2013*, p. 206, disponibil la adresa: https://promolex.md/upload/publications/en/doc_1403007820.pdf.

88 Centrul de Informare în Domeniul Drepturilor Omului, *Constatări preliminare ale Studiului discriminării în sistemul școlar din Republica Moldova*, 2014, p. 3, disponibil la adresa: http://drepturi.md/sites/default/files/materials/raport_edu.pdf.

La școală, copiii romi stau în ultimele bănci. De mai mulți ani, copilul meu stă în ultima bancă și este încă în clasa a 4-a. Profesoara îi dă o coală de hârtie și un creion și nici măcar nu se uită la el. Dacă profesorii i-ar fi acordat mai multă atenție, copilul meu ar fi fost tot așa de inteligent ca și copiii moldoveni, dar nu este, fiindcă nimeni nu-l învață (...). Am rugat-o pe profesoara să-mi mute copilul în prima bancă cu copiii moldoveni, dar ea mi-a răspuns că ceilalți copii nu vor să stea cu el.⁸⁹

Un alt interviewat rom, care a dorit să-și păstreze anonimatul, a povestit o situație cu asemănări pronunțate, ceea ce indică cât de răspândită poate fi această problemă:

Sunt rom. Vreau să povestesc o situație de discriminare prin care am trecut cu copiii mei. Am doi copii, între care este o diferență de vârstă de un an. Ei studiază la școală Gr. Vieru din Orhei. Încă din clasa întâi și până în prezent, când sunt deja în clasa a cincea, copiii mei stau în ultimele bănci. În clasă există și alți copii romi și ei, tot, stau în ultimele bănci. Copiii mi-au spus că profesorul nu le acordă nicio atenție. Pentru orice problemă care se întâmplă în clasă, profesorul învinuiește copiii mei. Am avut o discuție cu profesoara și i-am spus să-și schimbe atitudinea față de copiii romi și să-i așeze în diferite rânduri și bănci, astfel încât ei să poată învăța de la copiii de altă etnie. Din păcate, situația nu s-a schimbat. Profesoara a explicat că părinții neromi nu doresc ca copiii lor să stea în aceleași bănci cu copiii romi. De asemenea, de multe ori, copiii îmi spun că se simt umiliți și nu doresc să meargă la școală deoarece profesoara nu-i motivează și nu-i încurajează. În anul 2015, la începutul primăverii, cineva din copii a furat un telefon. Profesoara nu a chemat poliția, ci i-a acuzat

89 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu (Z), 24 iulie 2015, s. Danu, r. Glodeni.

*pe copiii mei. Presupun că din cauza prejudecăților și stereotipurilor despre romi. Mai târziu, acel telefon s-a găsit, dar profesoara nici măcar nu a cerut scuze pentru faptul că mi-a ofensat copiii.*⁹⁰

În anul 2015, Raportorul special pe probleme de sărăcie extremă și drepturile omului i-a cerut Guvernului Moldovei să întreprindă măsuri prompte pentru a spori incluziunea reală a copiilor romi în sistemul educațional.⁹¹ Raportul de evaluare a implementării Planului de acțiuni pentru anii 2011–2015 a relevat că Ministerul Educației și alte instituții de resort nu au întreprins suficiente măsuri pentru a crea un sistem educațional inclusiv și eficient, bazat pe principiile egalității, nediscriminării și respectului pentru diversitate.⁹²

Câmpul Muncii

În pofida lipsei de date dezagregate privind nivelurile de ocupare în rândul romilor,⁹³ un studiu din anul 2015 a relevat că romii sunt foarte discriminați pe piața muncii.⁹⁴ Studiile recente indică faptul că romii apti de muncă au mai multe șanse de a fi șomeri decât reprezentanți ai altor etnii. Cu toate că planul de acțiuni pentru anii 2011–2015 a urmărit să crească rata de ocupare în rândul romilor, Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă a constatat că, începând din 2015, din 1100 de romi înregistrați la agențiile de ocupare, au fost angajați doar 70.⁹⁵ Într-un studiu realizat de societatea civilă în 2011 s-a constatat că rata de ocupare în rândul romilor a constituit 21% din populația

90 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu T, 19 septembrie 15, or. Orhei, r. Orhei.

91 A se vedea mai sus, nota 84, Para 57.

92 A se vedea mai sus, nota 50, p. 42.

93 În raportul statistic pentru anul 2014, Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă (ANOFM) nu a publicat numărul de romi înregistrați ca șomeri și angajați în câmpul muncii. A se vedea Centrul de Resurse Juridice din Moldova, *Analiza compatibilității legislației din Republica Moldova cu standardele europene în domeniul egalității și nediscriminării*, 2015, p.99, disponibil la adresa: <http://crjm.org/wp-content/uploads/2015/07/LRCM-Compatib-MD-EU-nondiscrim-legisl-2015-07.pdf>.

94 A se vedea mai sus, nota 40, p. 30.

95 Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă, *Raport de activitate pentru anul 2015*, 2016, p. 16, disponibil la adresa: <http://anofm.md/files/elfinder/Raport%20de%20activitate%20ANOFM%202015%20final.docx>.

aptă de muncă, comparativ cu 46% pentru reprezentanții altor etnii.⁹⁶ În anul 2013, a constatat că dificultatea în căutarea unui loc de muncă stabil a dus la situația în care mulți romi sunt nevoiți fie să accepte slujbe fără un contract de muncă, fie să-și înceapă propria afacere, fie să-și caute de muncă în străinătate.⁹⁷

Deși Moldova a făcut eforturi pentru a crește rata de ocupare în rândul romilor, datele obținute de stat indică că impactul lor a fost limitat. În raportul său recent către Comitetul ONU privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială, Moldova a declarat că din 638 de romi înregistrați la agențiile de ocupare în anul 2013, au fost angajați doar 6%,⁹⁸ iar în anul 2014, doar 528 de romi au fost înregistrați ca șomeri la agenție teritoriale de ocupare a forței de muncă.⁹⁹

Romii au disproporționat mai multe șanse de a fi angajați ca muncitori necalificați sau informali: un studiu realizat în anul 2012 a relevat că 60% dintre angajații romi lucrau ca muncitori necalificați și doar 5% erau muncitori calificați.¹⁰⁰ Ca urmare a nivelului scăzut de ocupare și a caracterului muncii pe care o prestează mulți romi, venitul mediu lunar al unei familii de romi este de aproximativ 1.000 de lei (cca 45 de euro), cu 40% mai mic decât venitul mediu de 1.597 de lei (cca 70 de euro) pe care îl câștigă o gospodărie neromă.¹⁰¹

Cazul Zapescu Grigore – primul caz de discriminare pe criterii de rasă sau etnie în muncă care a fost examinat de către instanțele judecătorești din Moldova și care în prezent așteaptă să fie examinat de către Comitetul ONU privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială – exemplifică discriminarea cu care se confruntă romii în căutare de muncă.

96 ONU Moldova, *Romii din Republica Moldova în comunitățile locuite preponderent de Romi*, 2013, p. 36, disponibil la adresa: http://www.unicef.org/moldova/ro/Raport_ROMA_rom2013.pdf.

97 A se vedea mai sus, nota 17, Para 128.

98 A se vedea mai sus, nota 77, Para 180.

99 *Ibidem.*, par. 181.

100 A se vedea mai sus, nota 96.

101 A se vedea mai sus, nota 27, p. 37.

Studiu de caz: Zapescu Grigore

Zapescu Grigore este un tânăr rom care, în 2012, și-a depus cererea pentru un loc de muncă în calitate de chelner la lanțul de pizzerii „Andy’s Pizza”, ca răspuns la un anunț postat pe pagina web a acestei companii. Anunțul a nu a specificat nimic despre abilități concrete sau experiență anterioară relevantă. După o convorbire telefonică cu compania, dl Grigore a fost invitat la un interviu.

La 12 noiembrie 2012, el a venit la interviu, unde a fost rugat să completeze un formular și a avut o conversație scurtă cu managerul de resurse umane. Dl Grigore a observat atitudinea rezervată față de persoana sa și a atribuit acest lucru etniei sale. I s-a spus că decizia de angajare va fi luată până la sfârșitul săptămânii și că, în cazul în care el va fi ales, cineva îl va contacta. Cu toate acestea, nimeni nu l-a contactat. Ulterior, el a aflat că un alt tânăr, moldovan, care a fost interviuat imediat după el, a primit slujba chiar la interviu.

La 6 februarie 2013, dl Grigore a inițiat un proces împotriva restaurantului, invocând discriminarea la angajare în bază de etnie. La 27 iunie 2014, Judecătoria Centru, Chișinău, a respins plângerea sa, iar la 22 ianuarie 2015, Curtea de Apel Chișinău a respins această cauză.¹⁰² Grigore a contestat ambele hotărâri la Curtea Supremă de Justiție. La 16 septembrie 2015, Curtea Supremă de Justiție a declarat apelul inadmisibil pe motiv că instanțele anterioare au examinat cauzele și s-au pronunțat asupra lor în conformitate cu procedura legală.¹⁰³

102 A se vedea Hotărârea Curții de Apel Chișinău din 22 ianuarie 2015, disponibil la adresa: http://cac.instante.justice.md/apps/hotariri_judecata/inst/cac/get_decision_doc.php?decision_key=839655AF-7FAC-E411-8112-005056A5D154&case_title=Dosar-02-2a-15181-26082014-29671.

103 A se vedea hotărârea Curții Supreme de Justiție privind cauza „Zapescu Grigore c. SRL «Trabo Plus»”, disponibil la adresa: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=22032.

La 4 aprilie 2016, cauza a fost înaintată către Comitetul ONU privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială. Avocatul care l-a reprezentat pe dl Grigore în procedurile naționale susține că instanțele nu au inversat sarcina probei în conformitate cu prevederile Legii cu privire la asigurarea egalității, cerându-i dlui Grigore, în schimb, să aducă probe care confirmă discriminarea lui.

Interviurile cu persoanele de etnie romă, conduse pentru acest raport au descoperit dovezi de discriminare directă a persoanelor în căutare de muncă. Deși Legea cu privire la asigurarea egalității este în vigoare de câțiva ani, acești intervievați au furnizat dovezi de discriminare crasă și flagrantă de către potențialii angajatori. De exemplu, Liudmila Raiu, a relatat reprezentanților noștri experiența ei de căutare a unui loc de muncă prin intermediul Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă:

Acum două luni, m-am înregistrat la Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă pentru a-mi găsi un loc de muncă și a-mi asigura copiii cu hrană. Agenția m-a trimis la o companie de cusătorie și croitorie, dar n-am avut niciun interviu, iar șeful companiei, de îndată ce m-a văzut, a spus că ei nu angajează romii. Acest lucru se întâmplă foarte des cu romii. Ni se spune în față: „Nu luăm la muncă romi”. Companiile îi angajează pe alții – moldoveni, ruși – dar nu și romi. Asta ne face viața foarte grea. Cum să ne creștem copiii? Să furăm? Sau ce? E foarte greu să fii respins atât de des. E ofensator.”¹⁰⁴

În mod similar, Eduard, un rom de 24 de ani, a povestit experiența sa de discriminare directă pentru Equal Rights Trust:

Întreaga mea familie este din romi. E o familie foarte respectabilă. Mama și tatăl meu lucrează la un șantier de construcții în Moscova, iar eu am rămas în Moldova cu

104 Interviul realizat de Equal Rights Trust cu Liudmila Raiu, 20 august 2015, regiunea Hîncești, Hîncești.

bunica, ajutându-i cu de-ale casei deoarece este în vârstă (...). Nu am nicio specialitate deoarece am terminat doar 9 clase. Așa că m-am gândit că trebuie să-mi găsesc un loc de muncă necalificată. De la cunoștințe am aflat că la „Мопоўка”, un bar din sat, au nevoie de chelneri. M-am dus la ei. Managerul mi-a spus că nu pot să fiu un chelner deoarece voi speria toți clienții. Mi-a oferit o slujbă în calitate de ușier. Desigur, am fost de acord, pentru că îmi era important să găsesc un loc de muncă. Apoi, managerul m-a promis că va vorbi cu proprietarul și mi-a spus să vin a doua zi. Când am venit a doua zi, managerul a spus că proprietarul nu vrea să mă angajeze pentru că sunt rom și toți romii fură. Am fost foarte ofensat și trist, dar nu am putut face nimic. M-a întors și am plecat. Cred că îmi va fi foarte greu să găsesc de lucru pentru că sunt rom. Oamenii ne tratează ca și cum am fi de mână a doua, ca pe niște hoți și bătăuși. Dar nu suntem toți la fel.¹⁰⁵

O altă interviuată, Victoria, a relatat reprezentanților Equal Rights Trust cum o companie de prelucrare a nucilor a refuzat s-o angajeze din cauza etniei ei:

Când ne-am dus acolo, ne-au spus că nu ne pot angaja. Soțul meu trebuia să lucreze ca hamal, iar eu să curăț miezuri de nucă. Șeful companiei ne-a refuzat și ne-a spus în față, mie și soțului, că nu are de gând să ne angajeze pentru că suntem romi. L-am întrebat dacă romii nu sunt oameni ca toți ceilalți. Dar ne-au spus că nu ne vor angaja. Însă pe moldoveni i-au luat la muncă. După aceea m-am întors la agenția de ocupare. Mi-au spus să caut slujbă și în altă parte. Am întrebat unde mai pot căuta? Le-am spus că nu mai am niciun alt loc unde m-aș putea adresa. Și asta a fost.¹⁰⁶

În august 2015, Z. din s. Danu, r. Glodeni, a relatat un incident în care un angajator a angajat una din trei persoane – un moldovan – iar celorlalți doi, care erau romi, le-a spus că nu îi va angaja:

105 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu D., 23 iulie 2015, s. Congaz, regiunea autonomă Găgăuzia.

106 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Victoria, 20 august 2015, or. Hîncești, r. Hîncești.

De mai mult timp am fost înregistrat la agenția de ocupare. Deseori mă sună și îmi spun că unii angajatori au nevoie de lucrători în satul nostru. Agenția ne-a spus că trebuie să mergem la angajatori și să cerem de muncă. Am luat cu mine încă doi băieți – un țigan și un moldovan – și ne-a dus la un angajator să cerem de muncă. El a ales doar o singură persoană, pe moldovan. Ne-a spus că el nu ia romi deoarece nu are timp să ne supravegheze ca să nu furăm de la el.¹⁰⁷

Discriminare multiplă față de femeile rome

Femeile rome sunt supuse discriminării multiple pe baza originii lor etnice și a sexului. Din cauza nivelului scăzut de instruire, a lipsei oportunităților de angajare, a disponibilității limitate a serviciilor de îngrijire a copiilor și a stereotipurilor de gen din cadrul comunității rome, femeile rome au niveluri mai scăzute de ocupare decât bărbații romi sau femeile de alte etnii.¹⁰⁸ doar 15% dintre femeile rome cu vârste de peste 15 ani sunt angajate, în comparație cu 34% dintre femeile de alte etnii și 25% dintre bărbații romi.¹⁰⁹ Femeile din zonele rurale se confruntă cu dificultăți deosebite în găsirea locurilor de muncă din cauza insuficienței extreme de oportunități de angajare.¹¹⁰

Locuințe

Romii sunt afectați în mod disproporționat de calitatea proastă a locuințelor și locurilor de cazare. Conform unei admiteri proprii din partea guvernului, peste 80% din gospodăriile romilor nu beneficiază de condiții locative de bază, cum ar fi apă potabilă curată, accesul la o toaletă și salubritate.¹¹¹ Un studiu efectuat de diverse agenții ale ONU a relevat că 30% dintre romii din Moldova trăiesc în locuințe aflate în stare foarte proastă sau în alte condiții locative sărace, comparativ cu 7% în cazul populației generale.¹¹² În ceea

107 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Z., 17 august 2015, s. Danu, r. Glodeni.

108 A se vedea mai sus, nota 27, p. 37.

109 *Ibidem*, p. 36.

110 A se vedea mai sus, nota 27, p. 37.

111 A se vedea mai sus, nota 38.

112 A se vedea mai sus, nota 27, p. 19.

ce privește disponibilitatea facilităților de bază, același studiu a dezvăluit următoarele: 10% dintre romi nu au electricitate (comparativ cu 2% în cazul populației generale); 42% nu au bucătărie (comparativ cu 17% din populație generală); 88% nu sunt conectați la sistemul de aprovizionare cu apă (76% în general); 81% nu sunt conectați la sistemul de canalizare (60% în general); 81% nu au baie în casă (comparativ cu 51% în general); și 89% nu au toaletă în casă (comparativ cu 71% în general).¹¹³

Raportul de evaluare a implementării Planului de acțiune pentru anii 2011–2015 a relevat că accesul la locuințe sociale continuă să fie o problemă acută pentru populația romilor,¹¹⁴ care insistă că nu au primit locuințe, în pofida adoptării, în anul 2012, a Hotărârii Guvernului nr 56, prin care Planul de acțiuni a fost modificat în acest sens.¹¹⁵ Evaluarea a dezvăluit, de exemplu, că, când în Hîncești a fost construit un bloc nou de locuințe, niciun rom nu a primit un apartament în el.¹¹⁶ De asemenea, există critici privind lipsa unor proceduri adecvate pentru accesul romilor la locuințe sociale.¹¹⁷

Mărturie colectate pentru acest raport confirmă constatările privind lipsa accesului la locuințe adecvate pentru persoanele de etnie romă. I., intervievat în iulie 2015 de reprezentanții Equal Rights Trust, a declarat:

Copilul meu este foarte bolnav. El a ars în casă. Acum, stă doar în pat. Nu am unde să locuiesc. Am rugat pe cineva să mă lase să stau într-un loc temporar, cât afară este cald. Dar ce voi face pe urmă? Unde voi merge? Nu știu. M-am adresat de mai multe ori la primar și l-am rugat să mi permită să stau într-un apartament social. Mi-a răspuns că au rămas doar trei și că nu poate să mă lase să stau în acele locuințe sociale deoarece sunt țigan.

113 *Ibidem*.

114 A se vedea mai sus, nota 50, p. 39.

115 Hotărârea Guvernului nr. 56 cu privire la modificarea de Planului de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2011–2015, 31 ianuarie 2012, disponibil la adresa: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=342070>.

116 A se vedea mai sus, nota 50, p. 39.

117 *Ibidem*.

Totuși, pe alții i-a lăsat să stea în acele apartamente. A permis tuturor, dar nu și țiganilor. Am aflat că cei care au primit aceste apartamente i-au spus primarului să nu lase țiganii să locuiască acolo deoarece suntem hoți.¹¹⁸

Un alt interviuat a mărturisit:

Locuiesc în Orhei cu familia mea, în casa părinților. Cei trei frați ai mei și familiile lor stau și ei în aceeași casă. Recent, am auzit că niște vecini au primit terenuri pentru construcția de case. Am depus o cerere pentru teren cu șapte ani în urmă, dar fără succes. Deși alți vecinii care au depus cererea mult mai târziu, au primit terenuri. Așa că, în mai 2015, m-am adresat la primăria or. Orhei, cerându-mi dreptul, pentru că știu că, în conformitate cu punctul nouă al Planului de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Moldova pentru perioada 2011–2015, romii au dreptul la o locuință. Reprezentantii primăriei mi-au răspuns într-o manieră brutală că nu mai există terenuri libere și că toți romii doar cerșesc ajutoare în loc să lucreze pentru a câștiga bani ca să-și construiască propriile case. Știu sigur că niciun rom a obținut nicio locuință sau teren pentru construcție pentru că nimeni nu ne consideră oameni.¹¹⁹

Asistență Medicală

Romii nu beneficiază de acces egal la asistență medicală din cauza lipsei de resurse financiare, lipsei de asigurare medicală și a inaccesibilității factorilor necesari pentru obținerea ei. Aproape un sfert din gospodăriile rome nu sunt asigurate în cadrul sistemului de asigurări obligatorii de asistență medicală.¹²⁰ În total, peste 58% dintre romi nu sunt asigurați, în comparație cu 24% din

118 Interviul realizat de Equal Rights Trust cu I., 24 iulie 2015, or. Glodeni, r. Glodeni.

119 Interviul realizat de Equal Rights Trust cu Putinica Andrei, 19 septembrie 2015, or. Orhei, r. Orhei.

120 A se vedea mai sus, nota 30, Para 22.

restul populației.¹²¹ Nivelul ridicat al șomajului și venituri lunare reduse în rândul romilor deseori nu le permit să suporte costurile tot mai mari pentru asigurare medicală.¹²² Conform unui studiu realizat în anul 2014 de diverse agenții ale ONU, 65% dintre adulții romi (cu vârste mai mari de 16 ani) cu probleme de sănătate au ezitat să se consulte la un medic pe parcursul anului precedent (comparativ cu 44% dintre adulții de alte etnii). Dintre ei, 81% au spus că nu au consultat medicul deoarece nu și-au putut permite costul consultației, iar alți 5% deoarece nu au asigurare medicală.¹²³ Se referă la CESCRR și-a exprimat îngrijorare cu privire la lipsa accesului la asistență medicală pentru romi în zonele rurale și cu privire la informații precum că serviciile de ambulanță „n-au răspuns în mod sistematic la apelurile din partea romilor care locuiesc în localități excluse.”¹²⁴ Un expert intervievat pentru un raport realizat de PNUD a sintetizat obstacolele în calea accesului la asistență medicală în felul următor:

Majoritatea romilor sunt reticenți la ideea de a merge la o instituție medicală. Întrebați de ce, ei explică că nu dispun de o poliță de asigurare medicală (...), că nu au încredere în sistemul medical (...) și că medicii cer bani chiar dacă serviciile se încadrează în programul de asigurare medicală. [Ei spun că] medicii întotdeauna cer bani de la ei (...); noi nu ne cunoaștem drepturile și ei profită de acest fapt, cerând bani, iar noi trebuie să le dăm(...). [Există, de asemenea, și] atitudinea personalului medical față de romi. Romii se plâng cel mai des de atitudinea medicilor față de ei.”¹²⁵

Există dovezi că aceste obstacole pentru accesul la asistență medicală pot rezulta într-o sănătate mai proastă în rândurile romilor, decât în cazul celorlalte etnii. Într-un studiu realizat în anul 2013 de ONU respondenții au fost rugați să-și autoevalueze propria sănătate. Peste 82% dintre respondenții

121 A se vedea mai sus, nota 96.

122 A se vedea mai sus, nota 27, p. 12.

123 *Ibidem*, pag. 43.

124 A se vedea mai sus, nota 30, para 22.

125 A se vedea mai sus, nota 96.

romi cu vârste mai mari de 50 de ani și-au evaluat starea de sănătate ca fiind proastă sau foarte proastă, iar 41% dintre cei cu vârste cuprinsă între 30 și 49 de ani și 22% dintre persoanele cu vârste între 15 și 29 au declarat aceeași opinie.¹²⁶ Studiul a relevat diferențe semnificative în autoevaluarea stării de sănătate dintre romi și celelalte etnii în toate categoriile de vârstă. În grupul cu vârste între 25 și 29 de ani, numărul persoanelor nerome care și-au apreciat starea de sănătate în mod negativ a constituit aproximativ o treime din numărul corespunzător de romi (8%). Procentajul romilor care au declarat că starea lor de sănătate este proastă sau foarte proastă a fost aproape de două ori mai mare (41%) decât cel al neromilor (21%) care au spus același lucru și a existat o diferență semnificativă chiar și în grupul superior de vârstă (82% dintre romi cu vârste mai mari de 50 de ani au declarat că starea lor de sănătate este proastă sau foarte proastă, în comparație cu 58% din restul populației).¹²⁷

Interviurile realizate pentru acest raport au relevat dovezi de discriminare directă care împiedică accesul la asistență medicală pentru persoanele de etnie romă. Un mediator comunitar din Hîncești a relatat un caz despre două femei rome:

*Într-o seară, am fost chemat de două femei rome care mi-au spus că medicii de la centrul de urgență refuză să vină și să le ofere asistență medicală. Le-au spus să cheme cât doresc, dar ele totuna nu vor veni la romi.*¹²⁸

Vera, o femeie romă de 25 de ani, a povestit reprezentanților Equal Rights Trust despre tratamentul pe care l-a primit când a încercat să acceseze asistență medicală în anul 2015:

În iarna anului 2015, am răcit rău și m-am simțit foarte rău. M-am programat prin telefon la medic la ora 9:00. Nu-mi amintesc data exactă, dar undeva la mijlocul lui februarie 2015. M-am dus la clinică și, la ora 9:00, eram la ușa medicului, așteptându-l să mă cheme. După 20

¹²⁶ *Ibidem.*

¹²⁷ *Ibidem.*

¹²⁸ Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Bogdan Elena, 10 aprilie 2015, or. Hîncești, r. Hîncești.

minute, o asistentă medicală a ieșit și a chemat numele meu, [dar,] văzându-mă, mi-a spus să aștepte și a intrat în birou. Câteva minute mai târziu, s-a întors și a chemat un bărbat care stătea la coadă. Nu i-am spus nimic, dar după ce a mai chemat încă câteva persoane (...) am decis să întreb ce se întâmplă.

Când bărbatul a ieșit, am intrat fără a fi chemată și am întrebat de ce nu mă cheamă pe mine. Ei au început să mă împingă în mod grosolan afară din birou și mi-au spus să aștept și că mă vor chema în cele din urmă. [Au spus că trebuia să aștept] pentru că noi, ȋiganii suntem puturoși și că va trebui să aerisească încăperea o zi întreagă, și că alți pacienți se simt foarte rău din cauza mirosurilor noastre. Am fost teribil de ofensată și umilită. Am decis să mă plâng la medicul-șef. Medicul-șef m-a mângâiat, spunând că probabil medicul era obosit și că eu nu am înțeles corect situația. M-a dus la un alt medic, care a fost liber. Când am întrebat-o ce va fi cu celălalt medic, mi-a răspuns că nu-i poate face nimic. Asta din cauza că medici sunt puțini. Dar a promis să vorbească cu el.¹²⁹

Un alt interviuat a povestit despre dificultățile în obținerea asistenței medicale corespunzătoare pentru mama lui:

Mama mea e foarte bolnavă. De fiecare dată când chem o ambulanță primesc un refuz. Sunt nevoit să-mi duc mama acasă la un moldovan și să chem ambulanță de acolo deoarece ei nu vor să vină la mine pentru că sunt rom. Nimeni nu ne respectă, medicii ne spun la telefon că sunt sătui de noi! Chiar dacă chem un taxi și îmi iau mama la spital, ei nu o tratează în mod corespunzător și situația ei se agravează. Am impresia ca medicii îi prescriu medicamente la întâmplare, fără remușcări! Dacă le dai mită, poate că se uită la tine, din când în când. Mama a fost diagnosticată cu cancer pulmonar. Pentru a confirma diagnosticul, ne-am dus la Chișinău. Medicii din Chișinău i-au dat un alt diagnostic, spunând că cel dat la Hîncești e greșit (...). Din acel moment, mama a decis să nu mai meargă la spital.¹³⁰

129 Interviul realizat de Equal Rights Trust cu Vera, 23 iunie 2015, s. Bugeac, r. Comrat.

130 Interviul realizat de Equal Rights Trust cu Leonid, 10 aprilie 2015, or. Hîncești, r. Hîncești.

Discriminare multiplă față de femeile rome

Femeile rome se confruntă cu multe obstacole la obținerea asigurării medicale și accesului la asistență medicală, ceea ce se reflectă în faptul că ele nu beneficiază de serviciile disponibile. „Lipsa serviciului, lipsa buletinelor de identitate și a certificatelor de naștere împiedică femeile rome să obțină asigurarea medicală”,¹³¹ motiv pentru care multe femei rome nu au acces la asistență medicală. Femeile rome s-au plâns, de asemenea, de perioade lungi de așteptare când apelează la asistență medicală¹³² și de discriminare din partea autorităților locale la accesarea asistenței sociale.¹³³ Accesul limitat la asistență medicală și asistență socială determină excluziunea socială persistentă a femeilor rome.¹³⁴

Acces la Asistență Socială

Într-un focus-grup cu persoane de etnie romă, realizat pentru acest raport, participanții au declarat că sunt afectați în mod disproporționat de sărăcie și lipsa asistenței sociale acordate de stat.¹³⁵ Mulți participanți au declarat că nu primesc niciun ajutor social și că cred că motivul este etnia lor. Un participant a spus de fiecare dată când a apelat la primăria locală pentru asistență socială sau alt ajutor, nu a primit nimic și că i s-a spus că primăria nu dispune de resurse financiare, cu toate că persoane de alte etnii primesc astfel de asistență.¹³⁶ În alt caz, o femeie a declarat:

Nu cu mult timp în urmă, am decis să cer ajutor social deoarece nu aveam cu ce să-mi hrănesc copiii. Am opt copii și sunt în a șaptea lună de sarcină. Știți ce mi-a spus? Mi a spus să nu fac atât de mulți copii, dacă nu-i

131 A se vedea mai sus, nota 46.

132 *Idem*.

133 A se vedea mai sus, nota 50, p. 33.

134 A se vedea mai sus, nota 27, p. 12, disponibil la adresa: <http://www.un.md/publicdocget/126>.

135 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust cu 11 persoane de etnie romă, 14 mai 2015, s. Căprești, r. Florești.

136 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust cu 11 persoane de etnie romă, 14 mai 2015, s. Căprești, r. Florești.

*pot hrăni. Sunt eu vinovată că am atâția copii? Oricine are atâția copii câți vrea. De ce numără copiii mei și face așa comentarii? A spus că are un salariu de 2000 de lei și că lucrează, în timp ce eu stau acasă și primesc 4.000 de lei. Sunt eu vinovată de asta?*¹³⁷

Viața Politică

Comitetul ONU privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială, Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței și Raportorul special pe probleme de sărăcie extremă și drepturile omului toți și-au exprimat îngrijorarea cu privire la nivelul scăzut de participare la viața politică a minorităților etnice, în special a romilor.¹³⁸ Cu toate acestea, Mișcarea social-politică a romilor este singurul partid politic axat pe problemele romilor; iar, întrucât, la alegerile parlamentare din 2010, acest partid a primit doar 0,14% din voturi, el nu a reușit să obțină locuri în parlament. Partidul nu a participat la alegerile din 2014 sau 2015.¹³⁹ Cu toate acestea, în anul 2015, pentru prima dată în Moldova, două femei de etnie romă au fost alese în calitate de consilieri locali din satul Chetrosu (raionul Drochia) și orașul Rîșcani.¹⁴⁰

Raportorul special consideră că excluderea romilor din viața politică este un rezultat al stigmatizării sociale și excluderii sistematice a romilor și concluzionează că „provocările critice care împiedică romilor să se bucure de drepturi la locuință, educație și muncă vor persista dacă nu li se vor oferi oportunități de a participa la viața politică în condiții egale”.¹⁴¹ Absența romilor din viața publică și politică contribuie, de asemenea, la „invizibilitatea” socială a romilor, care afectează negativ capacitatea lor de a obține fonduri publice pentru a-și îmbunătăți situația.¹⁴²

137 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu S., 24 iulie 2015, or. Glodeni, r. Glodeni.

138 A se vedea mai sus, nota 29, para 16(b); A se vedea mai sus, nota 17, para 122; A se vedea mai sus, nota 87, para 55.

139 A se vedea mai sus, nota 54.

140 *Ibidem*.

141 A se vedea mai sus, nota 84, para 55.

142 A se vedea mai sus, nota 54.

Acces la Bunuri și Servicii Publice

Cercetarea realizată pentru acest raport a relevat mai multe cazuri în care romii au fost discriminați când încercau să obțină acces la bunuri și servicii. De exemplu, Ion Bucur, un rom din Drochia, al cărui caz este descris în detaliu mai jos, a povestit despre discriminarea cu care s-a confruntat când încerca să facă o rezervare prin telefon la un local pentru un eveniment de familie.¹⁴³ În decembrie 2014, dl Bucur a depus o plângere la CPPEDAE, care a constatat

că el fusese discriminat din cauza etniei lui, cu încălcarea art. 8 din Legea cu privire la asigurarea egalității.¹⁴⁴

Studiu de caz: Ion Bucur

Ion Bucur este un cetățean de etnie romă din Moldova, or. Drochia. În octombrie 2014, el sa întâlnit cu conducerea unui local din oraș pentru a discuta despre organizarea unui eveniment de familie. Conform declarațiilor dlui Bucur, în timpul convorbirii telefonice cu conducerea restaurantului nu au existat probleme, dar când s-a ajuns la întâlnirea convenită, atitudinea managerului s-a schimbat radical.

Dlui Bucur i s-a sugerat să se adreseze la un alt restaurant, chipurile mai prestigios, și că prețurile pentru evenimentele care implică romii sunt duble comparativ cu cele pentru alte evenimente. Deși a fost de acord să plătească dublu pentru serviciile restaurantului, ulterior i s-a cerut să plătească o sumă suplimentară în valoare de 2.000 de euro, deoarece, potrivit directorului restaurantului, romii sunt fumători înrăiți și ar putea deteriora covoarele scumpe din local. Dl Bucur a fost de acord cu toate condițiile, dar, după mai multe discuții, proprietarul restaurantului s-a răzgândit și nu a mai permis organizarea evenimentului.

143 Promo-LEX, *I-a fost refuzat accesul la serviciile unui local pe motiv că este de etnie romă, CPPEDAE a constatat discriminarea*, 2015, <https://promolex.md/index.php?module=press&cat=0&item=1695&Lang=en>.

144 CPPEDAE, Decizia nr 190/14 din 13 februarie 2015, p. 5, disponibilă la adresa: http://egalitate.md/media/files/files/decizie_190_2015_2000159.pdf.

În decembrie 2014, cu ajutorul avocaților din Asociația Promo-LEX, dl Bucur a depus o plângere la CPPEDAE, invocând discriminarea la oferirea serviciilor publice din motive de origine etnică. Reclamantul susținea că primise un tratament nefavorabil fără o justificare obiectivă și rezonabilă. La 13 februarie, CPPEDAE a stabilit că Ion Bucur fusese discriminat pe baza etniei, contrar art. 1 și 2 din Legea cu privire la asigurarea egalității și art. 8 lit. (g) și 8 lit. (h).

Alte două cazuri¹⁴⁵ din Bălți indică faptul că experiența dlui Bucur nu a fost un incident izolat:

Studii de caz: Discriminarea la utilizarea serviciilor publice

La începutul anului 2016, au fost pornite cauze împotriva a două bistrouri în mun. Bălți, acuzate de faptul că ar fi refuzat să deservească romii și al căror personal ar fi discriminat în mod deschis romii. Cazurile au fost transmise avocaților Asociației Promo-LEX pentru asistență juridică. Aliona Curaru, mediator comunitar și reprezentant al comunității de romi din mun. Bălți, a depus plângeri cu privire la acțiunile ilegale ale bistrourilor „Fontan” și „Vernisaj” la Inspectoratul de Poliție și Procuratura mun. Bălți. Ulterior, Inspectoratul de Poliție al mun. Bălți a remis cauza la CPPEDAE.

În urma discuțiilor, părțile au convenit să soluționeze cauzele. A fost încheiat un acord de mediere în conformitate cu care managerii I.C. „IP Petrov” și SRL „Steaua de Centru” a cerut scuze pentru incidentele care au avut loc. În conformitate cu acest acord, restaurantele s-au angajat să respecte prevederile Legii cu privire la asigurarea egalității și să-și instruiască personalului în domeniul egalității și nediscriminării. De asemenea, proprietarii s-au angajat să elimine orice discriminare în procesul de angajare și să faciliteze angajarea romilor.

145 Promo-LEX. *Două cazuri de discriminare pe criteriu de etnie au fost soluționate amiabil, 2016*, disponibil la adresa: <https://promolex.md/index.php?module=press&cat=0&&item=1983&Lang=ro>.

Regiunea transnistreană

Există foarte puține informații publice despre situația romilor în Transnistria întrucât numărul romilor din această regiune nu este cunoscut. Recensământul din 2004 indică faptul că în Transnistria există 507 de romi. Cu toate acestea, alte surse estimează numărul lor la o valoare între 5.000 și 6.000.¹⁴⁶ Romii din Transnistria sunt deosebit de vulnerabili, deoarece ei sunt stigmatizați, deseori trăiesc în sărăcie și suferă de discriminare la angajare și obținerea de locuințe.¹⁴⁷ Există, de asemenea, rapoarte privind abuzuri fizice împotriva romilor reținuți de poliție și expulzări în grup ale romilor din teritoriu.¹⁴⁸

Concluzii

Deși din lipsă de date dezagregate este dificil de stabilit cu precizie situația relativă a romilor din Moldova, informațiile colectate pentru acest raport indică în mod clar faptul că romii suferă de discriminare directă, deseori deschisă și flagrantă, cauzată de prejudecățile și stereotipurile exprimate în mod deschis. Din cauza atitudinilor negative persistente față de romi, aceștia se confruntă cu discriminare în toate domeniile vieții, reglementate prin lege și, ca rezultat, cu inegalități reale considerabile. Este necesar de încurajat elaborarea planurilor de acțiuni pentru susținerea romilor, dar, după cum indică informațiile prezentate în acest raport, din lipsă de resurse financiare, precum și din lipsă evidentă de voință politică de a întreprinde măsuri ferme, aceste planuri nu au fost puse în aplicare în mod efectiv.

2.1.2 Discriminarea împotriva Altor Grupuri Etnice și Rasiale

După cum s-a discutat în acest raport, nu există date oficiale privind cazurile de discriminare cu care se confruntă minoritățile etnice și rasiale în Republica Moldova. Cu toate acestea, cercetările efectuate pentru acest raport, precum și dovezile colectate de organele ONU indică faptul că

146 Thomas Hammarberg, Raport privind drepturile omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova, 2013, p. 36, disponibil la adresa: [file:///C:/Users/Manolga/Downloads/Senior_Expert_Hammarberg_Report_TN_Human_Rights%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Manolga/Downloads/Senior_Expert_Hammarberg_Report_TN_Human_Rights%20(2).pdf).

147 Centrul de Informare în Domeniul Drepturilor Omului. Raport de monitorizare a progreselor obținute de Republica Moldova în implementarea recomandărilor adresate în cadrul mecanismului ONU de Evaluare Periodică Universală, 2012, p. 39 disponibil la: <http://www.cido.org.md/attachments/article/87/UPR%20Report%20Nov+.pdf>.

148 A se vedea mai sus, nota 146.

discriminarea împotriva altor minorități etnice și rasiale decât romii este răspândită în Moldova.¹⁴⁹

Politicienii utilizează termeni rasiști și există dovezi că prejudecățile rasiale încă sunt relativ răspândite în rândul populației generale. La 18 februarie 2012, fostul președinte al Republicii Moldova, lider al Partidului Comunist, a făcut următoarele remarci cu privire la susținătorii guvernului la un miting: „Au adus aici un negru care tocmai a coborât din copac și acum face politică pentru ei”.¹⁵⁰ De asemenea, există dovezi că minoritățile etnice suferă de o oarecare izolare socială cauzată de prejudecățile populației: un studiu realizat în anul 2015 a revelat că doar 19% dintre respondenți ar accepta o persoană de origine africană în calitate de membru și doar 33% în calitate de prieten.¹⁵¹ O serie de cazuri recente examinate de CPPEDAE ilustrează câteva dintre problemele ce țin de utilizarea limbajului rasist și incitarea la ură rasială în Moldova. În anul 2014, CPPEDAE a pornit din propria inițiativă un caz pentru a investiga potențialul substrat rasist pentru numirea unui nou soi de hamburger. Produsul, în compoziția căruia intra pâinea neagră, a fost numit „O.N.O.J.E.”. Dl John Onoje este un cetățean moldovean de origine africană și, aparent, denumirea hamburgerului a fost aleasă astfel încât să facă aluzie la el. Produsul a fost promovat prin intermediul platformelor sociale de comunicare, ceea ce a generat discuții publice care, în opinia reprezentanților CPPEDAE, ar putea încălca demnitatea umană a dlui Onoje. CPPEDAE a recomandat ca firma care fabrica noul hamburger să-și ceară scuze în mod public de la John Onoje.¹⁵² De asemenea, în anul 2014, CPPEDAE a constatat un caz de incitare la discriminare rasială de către Poliția de Frontieră a Republicii Moldova împotriva a doi cetățeni nigerieni.¹⁵³ Cazul este prezentat mai jos.

149 A se vedea mai sus, nota 29, Para 13. A se vedea Comitetul ONU pentru Drepturile Copilului (CDC) și-a exprimat îngrijorările privind discriminarea copiilor care fac parte din minorități etnice. A se vedea, Comitetul ONU pentru Drepturile Copilului, *Observații finale: Republica Moldova*, UN Doc. CRC/C/MDA/CO/3, 20 februarie 2009, par. 25.

150 Amnesty International, *Spre egalitate: discriminarea în Moldova*, 2012, p. 6, disponibil la adresa: <https://www.amnesty.org/en/documents/EUR59/006/2012/en>.

151 A se vedea mai sus, nota 3, p. 19.

152 CPPEDAE, Decizia nr 180/14 din 16 decembrie 2014, p. 5, disponibilă la adresa: http://www.egalitate.md/media/files/files/decizie_180_14_depersionalizat_2982113.pdf.

153 CPPEDAE, Decizia nr. 139/2014 din 6 octombrie 2014, par. 4.1, disponibilă la adresa: http://egalitate.md/media/files/files/dec_cauza_139_depersion_1772168.pdf.

Studiu de caz: G.B.O. și A.A.A.

Doi studenți nigerieni de la Academia de Studii Economice din Moldova (ASEM), amândoi cu permise de ședere au susținut că, la 17 martie 2014, s-au dus la Aeroportul Internațional Chișinău cu intenția de a pleca în Polonia în cadrul unui program de studii. La biroul de imigrare, reprezentanți ai Poliției de Frontieră s-au arătat suspicioși cu privire la legalitatea vizelor lor Schengen, eliberate de către Ambasada Poloniei în Moldova, astfel încât au verificat documentele lor de mai multe ori. În cele din urmă, amândoi studenți au primit tichete de îmbarcare, bagajele lor au fost înregistrate și li s-a permis să treacă prin pasajul de screening.

Cu toate acestea, deși în timpul acestei inspecții nu au fost identificate nereguli, ofițerii de imigrare i-au cerut studenților să treacă într-o cameră de interogare, unde vizele și permisele lor de ședere au fost verificate din nou. Acest proces a continuat aproximativ trei ore, iar în cele din urmă îmbarcarea le-a fost refuzată. În plângerea depusă la CPPEDAE, cei doi studenți au declarat: „ni s-a refuzat dreptul de a zbura cu avion pur și simplu pentru că suntem nigerieni și suntem de altă rasă; acest lucru reprezintă o nedreptate, intoleranță și rasism la cel mai înalt nivel”.

Violență Discriminatorie

Deși în Moldova nivelul de violență din motive rasiale este relativ scăzut, există rapoarte privind atacuri violente împotriva minorităților etnice.¹⁵⁴ Cazul Salifou Belemvire, descris mai jos, este unul dintre astfel de incidente.¹⁵⁵

¹⁵⁴ A se vedea mai sus, nota 17, Para 114.

¹⁵⁵ Radio Europa Liberă, De la ură până la crimă, disponibil la adresa: <http://www.europalibera.org/a/27086258.html>.

Studiu de caz: Salifou Belemvire

Belemvire Salifou, originar din Burkina Faso, stabilit în Moldova din anul 1985, a fost victima unei crime din ură. În anul 2013, el a fost acostat într-un microbuz de un tânăr, care l-a insultat în legătură cu culoarea pielii lui. El a încercat să-l ignore, dar acest lucru l-a făcut pe agresor să devină și mai agresiv.

El l-a lovit pe dl Salifou de mai multe ori în cap și în diferite părți ale corpului, provocându-i leziuni.

Dl Belemvire a căutat dreptatea în toate instanțele. Agresorul a fost condamnat la un an și jumătate de închisoare pentru huliganism. Dl Belemvire nu a fost satisfăcut de această sentință și s-a plâns la Comitetul ONU privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială. Cazul încă așteaptă examinare.

Există temeri întemeiate că răspunsul autorităților la astfel de atacuri este inadecvat. De exemplu, din cele patru persoane implicate într-un atac motivat rasial împotriva unui cetățean nigerian în septembrie 2011, doar unul a fost condamnat și chiar și acesta doar pentru un cap minor de acuzare de huliganism în conformitate cu Codul Contravențional și obligat să plătească o amendă de 200 de lei (cca 9 euro).¹⁵⁶ a recomandat ca „poliția și sistemul judecătoresc să ia toate măsurile necesare pentru aplicarea eficientă a dreptului penal în toate cazurile de violență motivată rasial împotriva persoanelor care aparțin minorităților etnice”.¹⁵⁷

Câmpul Muncii, Educație și Locuințe

Cercetările realizate pentru acest raport indică faptul că, în pofida măsurilor de protecție juridică și a drepturilor prevăzute, refugiații și solicitanții de azil suferă de discriminare din cauza rasei lor. Legislația Republicii Moldova prevede că refugiații și solicitanții de azil au dreptul la educație, asistență medicală și asistență socială.¹⁵⁸

¹⁵⁶ A se vedea mai sus, nota 17, Para 115.

¹⁵⁷ *Ibidem*, par. 119.

¹⁵⁸ Legea privind azilul, 2008, art. 28, 29, 30, 33 și 35.

Refugiații și solicitanții de azil de origine africană sau asiatică se confruntă cu discriminare la angajare, generată de prejudecățile asociate rasei lor.¹⁵⁹ De exemplu, Salifo, care lucrează la Centrul de Caritate pentru Refugiați a declarat următoarele pentru Equal Rights Trust:

*Unii încearcă să găsească un loc de muncă, dar unii angajatori, văzând africani, îi asociază cu virusul Ebola și imediat refuză să-i angajeze. Vă spun adevărul. Refugiații [africani] nu se bucură de niciun fel de protecție (...). Ei vin aici, la Centrul de Caritate pentru Refugiați, și se plâng de această situație și așteaptă ajutor. Ori de câte ori sună unui angajator, acesta întrerupe brusc convorbirea, invocând virusul Ebola.*¹⁶⁰

R., care a fost interviewat pentru acest raport și a preferat să rămână anonim, a declarat:

*Locuiesc în Moldova mai mult de doi ani. De fiecare dată când vreau să-mi găsesc un loc de muncă, când oamenii aud că sunt din Africa de Vest mă numesc „Ebola” (...) Locuiesc cu alți refugiați din țările africane și ei spun că s-au confruntat și ei cu situații similare.*¹⁶¹

Refugiații africani și solicitanții de azil se confruntă cu discriminare și când caută o locuință. De exemplu, Salifo din Centrul de Caritate pentru Refugiați a mărturisit următoarele:

Uneori când refugiații, și aici mă refer la cei de origine africană, vor să închirieze o locuință, proprietarii spun că nu doresc să ofere aceste servicii africanilor. Este ciudat că proprietarii oferă aceste servicii pentru unii, dar nu și pentru alții. Este destul de ofensator să fii refuzat să

159 Discriminare, *Companiile moldovenești recurg tot mai des la acțiuni rasiste*, 2015, disponibil la adresa: <http://discriminare.md/companiile-moldovenesti-recurg-tot-mai-des-la-actiuni-rasiste>.

160 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Salifo., 16 septembrie 2015, Chișinău.

161 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu R., 16 septembrie 2015, Chișinău.

*primești aceste servicii din cauza originii sau a culorii pielii.*¹⁶²

Refugiații participanți la un focus-grup desfășurat în cadrul cercetării pentru acest raport au menționat că moldovenii refuză în mod frecvent să le dea în chirie locuințe din cauza rasei, etniei sau religiei lor.¹⁶³ Un respondent, Mahgoub Magdi, a declarat:

*De fiecare dată când noi, cei cu pielea de culoare mai închisă (...), dorim să închiriem un apartament sau o casă în orice zonă, proprietarul ne întreabă de la început de unde suntem. Când îi spui povestea ta, se răzgândește și refuză să-ți dea locuința în chirie. Când îl întrebi de ce, proprietarul răspunde că nu vrea să aibă de-a face cu astfel de oameni pentru a nu avea probleme. Acest lucru se întâmplă tot timpul și de aceea este greu de găsit o locuință.*¹⁶⁴

Concluzii

În afară de romi, care sunt supuși stigmatizării grave și discriminării asociate cu ea, reprezentanții minorităților rasiale din Moldova sunt supuși și ei prejudecăților și discriminării care rezultă din ele. Cercetările noastre indica faptul că minoritățile rasiale vizibile – cei cu culoarea pielii mai închisă – sunt vulnerabile la incitare, violență discriminatorie și discriminare în câmpul muncii și accesul la locuințe. Discriminarea minorităților rasiale este agravată și de absența oricăror căi eficiente de atac pentru victimele discriminării și de atitudinea negativă din partea autorităților față de plângerile privind actele de discriminare.

162 A se vedea mai sus, nota 159, A se vedea și Natalia Ghilascu, *Companiile moldovenești recurg tot mai des la acțiuni rasiste*, 2015, disponibil la adresa: <http://discriminare.md/companiile-moldovenesti-recurg-tot-mai-des-la-actiuni-rasiste>.

163 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust cu 15 refugiați, 16 septembrie 2015, Chișinău.

164 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Mahgoub Magdi, 22 septembrie 2015, Chișinău.

2.2 Discriminarea în baza Orientării Sexuale și a Identității de Gen

Conform Articolului 2(1) al PIDCP, Moldova trebuie să „le asigure tuturor persoanelor (...) drepturile recunoscute în (...) Pact, fără nici o distincție în bază de rasă, culoarea pielii, sex, limbă, religie, opinii politice sau alte opinii, origine națională sau socială, avere, naștere sau alte circumstanțe”. Aceiași obligațiune de asigurare a drepturilor prevăzute de Pact fără nici o discriminare derivă din Articolul 2(2) al PIDESC. Plus la acestea, conform Articolului 26 al PIDCP, Moldova trebuie să asigure „interzicerea prin lege a oricărei discriminări și garantarea protecției echitabile și efective împotriva discriminării pe orice motiv pentru toate persoanele”.

CDESC a constatat că atât orientarea sexuală, cât și identitatea de gen sunt forme ale „altor circumstanțe” în sensul Articolului 2(2).¹⁶⁵ În jurisprudența sa, Comitetul pentru Drepturile Omului (CDO) a stabilit că interzicerea discriminării conform Articolelor 2(1) și 26 se extinde și către discriminarea pe motive de orientare sexuală.¹⁶⁶ Deși CDO n-a statuat în mod explicit că identitatea de gen constituie o formă a altor circumstanțe în sensul Articolelor 2(1) și 26, principiile bine-stabilite ale universalității și indivizibilității semnifică că interpretarea CDESC a Articolului 2(2) al PIDESC trebuie de asemenea să se aplice și Articolului 2(1) al PIDCP. Reglementări similare au fost elaborate de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului, care a afirmat în mod consecvent că interdicția generală a discriminării prevăzută în Articolul 14 al Convenției include discriminarea pe motive de orientare sexuală.¹⁶⁷

Atitudini Culturale și Poziția Persoanelor LGBT în Societate

În pofida obligațiunilor pe care le are Moldova în virtutea PIDCP, PIDESC, instrumentelor CEDO și a altor instrumente din domeniul drepturilor omului, mai persistă încă discriminarea împotriva persoanelor lesbiene, gay, bisexuale și transgender (LGBT). Ca urmare a nivelului înalt al prejudecăților sociale, stigmei și discriminării asociate, nu se cunoaște numărul total al persoanelor

¹⁶⁵ A se vedea mai sus, nota 1, para 32.

¹⁶⁶ *Toonen v Australia*, Comitetul pentru Drepturile Omului, Comunicarea Nr. 488/1992, Doc. ONU CCPR/C/50/D/488/1992, 1994, Para 8.7.

¹⁶⁷ *S.L. v Austria*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cererea Nr. 45330/99, 9 ianuarie 2003, Para 37.

LGBT din Moldova. Multe persoane nu doresc să raporteze cazurile de discriminare, fie din cauza că nu cred că problema va fi abordată,¹⁶⁸ sau din teama de a-și divulga identitățile lor. După cum a mărturisit un bărbat intervievat de Equal Rights Trust:

*Fosta mea soție nu-mi permitea să mă întâlnesc cu fiul meu. Ea spunea că, dacă eu voi insista, le va spune tuturor rudelor și cunoștințelor noastre despre orientarea mea sexuală. Devenisem depresiv și mă gândeam la suicid. Nu-mi puteam vedea copilul. După ceva timp, fiul meu m-a contactat. Ne-am întâlnit de câteva ori, fără ca să ne vadă cineva, dar am o teamă permanentă.*¹⁶⁹

Atitudinile sociale față de minoritățile sexuale și gender sunt copleșitor de negative și persoanele LGBT se confruntă cu prejudecăți în numeroase domenii ale vieții. Doar 1.7% din respondenții unui studiu realizat în 2014 de către Institutul de Politici Publice (IPP) au indicat că ar accepta să aibă o persoană LGBT ca vecin, prieten, coleg de muncă sau membru al familiei, cifră care este cu 0.3% mai joasă, decât în 2010.¹⁷⁰ O mare parte din respondenți (69%) aveau opinii negative despre persoanele LGBT, descriindu-le ca „imorale” și „perverse”.¹⁷¹ Un studiu axat pe cercetarea atitudinilor publicului față de grupurile minoritare din Moldova a stabilit că persoanele LGBT se confruntă cu discriminare la angajare în câmpul muncii (18%), la locul de muncă (17%), precum și în instituțiile educaționale și medicale (12% și, respectiv, 8%).¹⁷² În cadrul interviurilor realizate de Equal Rights Trust în 2015, multe persoane au dat mărturii personale în favoarea acestei concluzii. O femeie transsexuală din Chișinău le-a mărturisit interviuatorilor că deseori s-a simțit „umilită și discriminată de către colegi și administrație” la locul său de muncă.¹⁷³

168 GENDERDOC-M, *Raport privind Infracțiunile și Incidentele din Motive de Ură Homofobă și Transfobă în Moldova*, 2013, p. 9, disponibil la: <http://www.ilga-europe.org/sites/default/files/Attachments/moldova.pdf>.

169 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu V., 17 iulie 2015, mun. Bălți.

170 A se vedea mai sus, nota 40, p. 30.

171 Institutul de Politici Publice (IPP), *Fenomenul Discriminării în Moldova: Percepțiile Populației*, 2014, p. 24, disponibil la: http://egalitate.md/media/files/files/sondaj_sociologic_fenomenul_discriminarii_ain_republica_moldova_percep_aia_cet_aeanului_3832326.pdf.

172 *Ibidem*, p. 30.

173 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu C., 12 iunie 2015, mun. Chișinău.

O femeie lesbiană a povestit că un medic i-a spus că durerile sale de stomac erau cauzate de sexualitatea sa:

M-a întrebat dacă sunt însărcinată. I-am spus că nu pot fi însărcinată, deoarece am relații cu o femeie, nu cu un bărbat. Atunci, el mi-a spus: „Desigur, cu modul de viață pe care îl duci, este normal să ai dureri. Pentru a fi sănătoase, femeile trebuie să aibă relații cu bărbați.”¹⁷⁴

Un studiu efectuat în 2015 a constatat că persoanele LGBT constituie cel mai respins grup social din societatea moldovenească.¹⁷⁵ Mai mult de jumătate din persoanele chestionate au menționat că ar exclude persoanele LGBT din țară.¹⁷⁶ În timpul discuțiilor în grup realizate în cadrul acestui studiu, participanții au exprimat sentimente extreme anti-LGBT. Un membru al grupului a vorbit despre adoptarea Legii cu privire la Asigurarea Egalității, criticând UE pentru faptul că a stabilit ca o condiție pentru aderare interzicerea prin lege a discriminării în baza orientării sexuale.¹⁷⁷ Alții au făcut referire la religie și la valorile familiale pentru a blama relațiile dintre persoanele de același sex:

Acestea sunt persoane care nu doresc să se reproducă. Bine, bărbați cu bărbați și femei cu femei. Dar de unde să ia copii, din orfelinate? Vor lua din orfelinat un băiat sau o fată, iar copilul va vedea că tatăl îl sărută pe tata. Și ce va vedea băiatul într-o asemenea familie, va urma exemplul părinților.¹⁷⁸

Prejudecățile față de comunitatea LGBT au fost accentuate de unele cuvinte și acțiuni ale figurilor proeminente din societatea moldovenească. În septembrie 2015, Episcopul Marchel al Bisericii Ortodoxe din Moldova a fost achitat de Curtea Supremă de Justiție de acuzația de discurs de instigare la ură.¹⁷⁹

174 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu L., 13 iulie 2015, or. Tighina.

175 A se vedea mai sus, nota 3, p. 18.

176 *Ibidem*.

177 *Ibidem*, p. 31.

178 *Ibidem*, p. 31.

179 Decizia Curții Supreme de Justiție din 16 septembrie 2015, disponibilă la: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=22002.

Episcopul afirmase că 92% din persoanele LGBT sunt afectate de HIV, chemând la excluderea lor din instituțiile educaționale și medicale.¹⁸⁰ În 2014, un preot care a participat la un talk show televizat alături de activiști pentru drepturile persoanelor LGBT a fost citat, precum că ar fi spus: „Homosexualitatea este o manifestare a animalității (...) voi nu înțelegeți Biblia”.¹⁸¹ La fel, unii politicieni au criticat comunitatea LGBT. După cum a menționat o persoană interviuată pentru prezentul raport:

Eu lucrez în calitate de ofițer de presă la GENDERDOC-M. Una din funcțiile mele de bază constă în monitorizarea mass-media referitor la articolele și materialele scrise despre persoanele LGBT sau despre organizație. La 24 mai 2015, am vizionat o emisiune politică a Partidului Socialist. Publicitatea, produsă în limbile română și rusă, îl prezenta pe Președintele Partidului Socialist din Moldova, D-l Igor Dodon, care acuza Guvernul de „distrugerea valorilor noastre și a moralei noastre creștine”. Pe fundal, erau materiale video de la Marșul Egalității organizat de GENDERDOC-M la 17 mai în centrul Chișinăului.¹⁸²

Tensiunile referitoare la drepturile minorităților sexuale și gender din Moldova s-au intensificat la cel mai înalt nivel în perioada adoptării în 2012 a Legii cu privire la Asigurarea Egalității. În luna octombrie 2007, a fost creat un grup de lucru pentru elaborarea Proiectului de Lege cu privire la prevenirea și combaterea discriminării, care a fost finalizat în iunie 2008.¹⁸³

180 Amnesty International, *Raport anual: Situația privind Drepturile Omului în Lume*, 2016, p. 254, disponibil la: <https://www.amnesty.org/en/latest/research/2016/02/annual-report-201516>.

181 Ghilașcu, N., „Un preot a criticat comunitatea LGBT, afirmând că homosexualitatea este o ‘măgăreală’”, *Discriminare*, 18 iunie 2014, disponibil la: <http://discriminare.md/un-preot-a-criticat-comunitatea-lgbt-afirmand-ca-homosexualitatea-este-o-magareala>.

182 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Eugen, 29 mai 2015, mun. Chișinău.

183 Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Oficiul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (OSCE/ODIHR), *Comentarii la Proiectul Legii Republicii Moldova cu privire la Prevenirea și Combaterea Discriminării*, 2008, p. 2, disponibil la: <http://www.legislationline.org/documents/id/15353>.

Conform Articolului 1 al proiectului de lege, orientarea sexuală a fost inclusă ca o caracteristică protejată,¹⁸⁴ în ceea ce privește identitatea de gen, aceasta nu s-a regăsit în lista caracteristicilor.

În 2011, așa cum dezbaterile referitor la acest subiect se intensificau, proiectul de lege a fost atacat de către politicienii care criticau includerea orientării sexuale ca temei pentru protecție. Vladimir Voronin, ex-Președinte al Republicii Moldova, susținea că includerea orientării sexuale în lege ar contraveni valorilor familiale tradiționale și convingerilor religioase.¹⁸⁵ La fel, Mihai Ghimpu, fost Președinte interimar al Republicii Moldova, și-a exprimat resentimentul față de lege:

Este mai bine să iubești o femeie, decât un bărbat, însă eu am votat pentru decriminalizarea homosexualității, deoarece aceasta era una din condițiile aderării la Consiliul Europei. Am văzut sclipiri în ochii unor parlamentari atunci, când aceasta s-a întâmplat. M-am gândit: „Doamne! Cum să votez pentru așa ceva? (...) Homosexualitatea este o deviere, natura este natură, însă nu trebuie să-i punem pe prima linie. Noi nu aducem pacienții din instituțiile psihiatrice în piața principală (...) Nu voi vota pentru o asemenea lege.”¹⁸⁶

În luna aprilie 2011, coraportorii Comisiei de Monitorizare a Consiliului Europei au publicat o notă informativă despre Moldova, în care dezaprobau utilizarea limbajului homofob în discuțiile pe marginea proiectului de lege.¹⁸⁷ Pe de altă parte, CDESC a criticat „opiniile exprimate de anumite sectoare ale societății, inclusiv afirmațiile publice anti-lesbiene, gay, bisexuali și transgender (LGBT) din partea politicienilor de nivel înalt”, în urma remiterii

184 *Ibidem*, p. 8.

185 GENDERDOC-M și ILGA Europe, *Raportul privind Discursul Homofobic al Deputaților Parlamentului Republicii Moldova*, 2011, p. 11, disponibil la: http://old.ilga-europe.org/home/guide_europe/country_by_country/moldova/report_on_homophobic_speech_by_members_of_moldova_s_parliament.

186 *Ibidem*, p. 12.

187 Comisia pentru onorarea obligațiilor și angajamentelor asumate de statele-membre ale Consiliului Europei, *Onorarea Obligațiilor și Angajamentelor de către Moldova*, 2011, Para 70, disponibil la: http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2011/amondoc13rev_2011.pdf.

proiectului de lege către Parlament.¹⁸⁸ CDESC a îndemnat Republica Moldova să „ia măsuri în vederea eliminării discriminării împotriva persoanelor LGBT”, inclusiv adoptarea unui „proiect comprehensiv de lege anti-discriminare”.¹⁸⁹ La 30 martie, Guvernul a retras proiectul de lege supus examinării de către Parlament pentru consultări publice suplimentare.¹⁹⁰

Legea cu privire la Asigurarea Egalității a fost finalmente adoptată la 25 mai 2012,¹⁹¹ atât orientarea sexuală, cât și identitatea de gen fiind omise din lista criteriilor protejate din Articolul 1.¹⁹² Modificarea în vederea excluderii orientării sexuale din Articolul 1 a fost făcută în pofida faptului că Moldova a acceptat o serie de recomandări privind prevenirea discriminării și sporirea protecției persoanelor LGBT în cadrul participării la Evaluarea Periodică Universală (Universal Periodic Review) în 2011.¹⁹³

Cadrul Legal și de Politici

După cum s-a menționat mai sus, statele-membre la PIDCP și PIDSEC au obligația de a asigura ne-discriminarea pe motive de orientare sexuală și identitate de gen. Această cerință înseamnă mai mult, decât eliminarea legilor care criminalizează sau discriminează în alt mod persoanele LGBT: statele trebuie să adopte măsuri pentru a asigura protecția persoanelor împotriva discriminării în exercitarea drepturilor lor.¹⁹⁴ De rând cu abrogarea legilor discriminatorii și prevenirea discriminării în exercitarea

188 A se vedea mai sus, nota 30, para 7.

189 *Ibidem*.

190 A se vedea mai sus, nota 187.

191 A se vedea mai sus, nota 17, p. 7.

192 A se vedea mai sus, nota 1, Articolul 1.

193 Consiliul ONU pentru Drepturile Omului, Evaluarea Periodică Universală (Universal Periodic Review), *Raportul Grupului de Lucru pentru Evaluarea Periodică Universală: Moldova*, Document ONU A/HRC/19/18, 14 decembrie 2011.

194 Vezi, de exemplu (referitor la libertatea de asociere), Adunarea Generală a ONU, *Raportul Raportorului Special pentru Dreptul la Libertatea de Întrunire Pașnică și Libertatea de Asociere, Maina Kiai, Addendum*, Document ONU A/HRC/26/29/Add.1, 2013, Para 277; și (referitor la libertatea împotriva torturii și relexor tratamentelor) Comitetul împotriva Torturii, *Comentariul general nr. 2, Implementarea Articolului 2 de către Statele-Membre*, Document ONU CAT/C/GC/2, 2008, Para 21; Comitetul pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, *Comentariul General nr. 20, Ne-discriminarea în Domeniul Drepturilor Economice, Sociale și Culturale*, Document ONU E/C.12/GC/20, 2009, Para 32.

altor drepturi ale omului, statele trebuie să adopte o „legislație anti-discriminare comprehensivă, care include orientarea sexuală și identitatea de gen printre criteriile protejate”,¹⁹⁵ pentru a asigura egalitatea accesului reglementat prin lege a persoanelor LGBT la toate domeniile vieții, inclusiv la ocrotirea sănătății, educație, angajare în câmpul muncii, locuință și securitate socială.

După cum s-a discutat în Partea 3-a a prezentului raport, Moldova dispune de un cadru juridic slab pentru protecția persoanelor LGBT împotriva discriminării. Nici orientarea sexuală, nici identitatea de gen nu sunt incluse, în calitate de criterii protejate, în articolul 16 al Constituției, care stipulează dreptul la nediscriminare:

*Toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială.*¹⁹⁶

Această listă închisă a criteriilor exclude inevitabil protecția anumitor grupuri – inclusiv, dar fără a se limita la, persoanele LGBT – contrar prevederilor legislației internaționale și recomandărilor organismelor Tratatului ONU.¹⁹⁷

Garanția constituțională a nediscriminării este complementată de Legea cu privire la Asigurarea Egalității din 2012. Articolul 2 al Legii definește „discriminarea”, extinzând protecția către temeiurile enumerate în Articolul 1(1); anume, „rasă, culoare, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, apartenență politică sau orice alte criterii similare.”¹⁹⁸ După cum s-a menționat mai sus, referințele la orientarea sexuală au fost eliminate din Articolul 1(1) al proiectului de lege în urma dezbaterilor

195 Consiliul pentru Drepturile Omului, Raportul Oficiului Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului, *Discriminarea și Violența Față de Persoane în baza Orientării lor Sexuale și a Identității de Gen*, Document ONU A/HRC/29/23, 4 mai 2015, Para 16.

196 Constituția Republicii Moldova, Articolul 16.

197 A se vedea mai sus, nota 30, Para 7.

198 Legea cu privire la Asigurarea Egalității, 2012, Art. 1 alin. (1).

ample și criticii din partea grupurilor din Moldova,¹⁹⁹ în timp ce identitatea de gen n-a fost niciodată examinată în calitate de criteriu protejat.

Totodată, spre deosebire de lista caracteristicilor protejate pe care o conține Articolul 16 al Constituției, lista din Articolul 1(1) al Legii cu privire la Asigurarea Egalității este lăsată deschisă, în virtutea cuvintelor „sau orice alte criterii similare”; astfel, este posibil ca instanțele judecătorești din Moldova să conchidă că anumite criterii, care nu sunt explicit specificate în Lege, sunt protejate. Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității a stabilit că orientarea sexuală este o caracteristică protejată în sensul Articolului 1(1).²⁰⁰

Articolul 7 al Legii cu privire la Asigurarea Egalității recunoaște în mod explicit dreptul la nediscriminare pe motive de orientare sexuală la angajarea în câmpul muncii.²⁰¹ Astfel, Legea este din punct de vedere tehnic în concordanță cu Directiva Consiliului 2000/78/EC,²⁰² și, prin urmare, cu prevederile Articolului 30 al Acordului de Asociere UE – Republica Moldova.²⁰³ În același timp, nu se merge încă suficient de departe pentru a fi îndeplinite obligațiunile Republicii Moldova ce reies din legislația internațională. Dreptul internațional recunoaște universalitatea și indivizibilitatea drepturilor omului și nici un organism internațional n-a recunoscut o oarecare ierarhie a criteriilor referitor la nivelele de protecție acordată.²⁰⁴ Dimpotrivă, conform prevederilor PIDCP, statele trebuie să asigure exercitarea drepturilor prevăzute de Convenție „fără nici o distincție”. Declarația Principiilor Egalității proclamă că „[l]egislația trebuie să prevadă protecție egală împotriva discriminării, indiferent de criteriul sau combinația de criterii în cauză.”²⁰⁵

199 Equal Rights Trust, *Submission of the Equal Rights Trust on the Draft Law on Equal Opportunities*, 2012, disponibil la: <http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/120517%20Letter%20to%20PM%20Filat%20on%20Law%20on%20Equal%20opportunities.pdf>.

200 Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității, Decizia nr. 028/13 din 21 ianuarie 2014, disponibilă la: http://www.egalitate.md/media/files/files/decizie_conf_cauza_nr_028_2013_bn_3543907.pdf.

201 Totuși, nu se face referire explicită la identitatea de gen.

202 Directiva Consiliului 2000/78/EC din 27 noiembrie 2000 Crearea unui Cadru General pentru Tratatamentul Egal la Angajare și Ocuparea Forței de Muncă.

203 Acordul de Asociere Uniunea Europeană – Republica Moldova, 2014, Articolul 30.

204 A se vedea mai sus, nota 199.

205 *Declarația Principiilor Egalității*, Equal Rights Trust, Londra, 2008, Principiul 6.

Conform Articolului 77(d) al Codului Penal, ura pe motive sociale, naționale, rasiale sau religioase se consideră un factor agravant în comiterea unei infracțiuni. Nici identitatea de gen, nici orientarea sexuală nu sunt incluse în sfera acestei prevederi. Conform Principiului 7 al Declarației Principiilor Egalității, orice violență comisă în baza unei caracteristici personale constituie o încălcare a dreptului la egalitate. Comitetul pentru Drepturile Omului a manifestat recent suport pentru această poziție, recomandând aplicarea prevederilor privind circumstanțele agravante în caz de „violență motivată de orientarea sexuală sau identitatea de gen a victimei.”²⁰⁶

Legi specifice care afectează drepturile trans

Articolul 66(2) al Legii privind Actele de Stare Civilă prevede că:

*Oficiul de stare civilă soluționează cererea privind modificarea, rectificarea sau completarea actului de stare civilă, dacă nu există litigii între persoanele interesate, în cazurile când (...) (c) [un] solicitantul rectificării prezintă un act oficial cu privire la schimbarea sexului său.*²⁰⁷

Aceasta este unica prevedere din legislația moldovenească care se referă în mod direct la dreptul la recunoașterea juridică a genului.²⁰⁸ O Comisie pentru disforia de gen a fost creată pe lângă Ministerul Sănătății, care este responsabil de eliberarea "certificatelor medicale de confirmare a diagnozei de transsexualitate" și formularea recomandărilor privind modificarea actelor de stare civilă în conformitate cu identitatea de gen recunoscută a persoanei.²⁰⁹ În 2012, două femei transgender au câștigat la Curtea de Apel Chișinău un litigiu cu oficiul de stare civilă, care a refuzat să facă modificările necesare în certificatele lor de naștere, deși Comisia eliberase un certificat oficial.²¹⁰ Persoanele în cauză consideră că Ministerul Justiției ar fi exercitat presiuni asupra Curții, fapt care a dus la revizuirea deciziei din motive tehnice.²¹¹ Acest

206 Comitetul pentru Drepturile Omului, *Observații Finale: Rusia*, Document ONU CCPR/C/RUS/CO/7, 28 aprilie 2015, Para 10(a).

207 Legea cu privire la actele de stare civilă, 2001, Art. 66 alin. (2) lit. c).

208 Transgender Europe, *For the Record: Documenting Violence Against Trans People*, 2015, p. 61, disponibil la: http://tgeu.org/wp-content/uploads/2015/11/TGEU_protrans_publication.pdf.

209 *Ibidem*, p. 62.

210 Din motive confidențiale cazul nu este disponibil online.

211 *Ibidem*.

fapt a fost criticat de Grupul de lucru în problema discriminării femeilor în legislație și în practică, care, în anul 2013, și-a exprimat preocupările:

*Femeile transgender (...) nu-și pot schimba documentele de identitate în urma unei terapii hormonale sau corecții sexuale, din cauza deciziilor judecătorești care sunt anulate în urma intervenției Guvernului. Asemenea acțiuni împiedică exercitarea pe deplin a drepturilor omului.*²¹²

La 1 noiembrie 2012, Curtea Supremă de Justiție a adoptat Recomandarea Nr.16 privind procedura de examinare a cererilor ce țin de rectificarea actelor stării civile ca urmare a schimbării sexului.²¹³ În conformitate cu recomandarea respectivă, homosexualii și persoanele transgender sunt protejate în baza Articolului 8 al Convenției Europene a Drepturilor Omului. Prin urmare, „dreptul la schimbarea sexului și numelui este o componentă a dreptului la respectarea vieții private.”²¹⁴ Deși aceasta este o evoluție pozitivă, organizațiile societății civile au raportat că autoritățile din Moldova:

*[C]ontinuă a nu înțelege implicațiile problemelor transgender asupra drepturilor omului și nu manifestă voința politică de a implementa un mecanism transparent, accesibil și rapid de recunoaștere juridică a genului.*²¹⁵

Recomandarea Curții Supreme de Justiție nu are un caracter obligatoriu. Prin urmare, multe persoane transgender din Moldova se confruntă cu dificultăți ce țin de asigurarea recunoașterii juridice a genului.

212 Consiliul pentru Drepturile Omului, *Raportul Grupului de Lucru în Problema Discriminării Împotriva Femeilor în Legislație și în Practică, Addendum*, Document ONU. A/HRC/23/50/Add.1, 2013, Para 60.

213 Curtea Supremă de Justiție, *Recomandarea nr. 16*, 2012, disponibilă la: http://jurisprudenta.csj.md/search_rec_csj.php?id=33.

214 Civil Rights Defenders, *Legal Developments Strengthens the Rights of LGBT People*, 2012, disponibil la: <https://www.civilrightsdefenders.org/news/legal-developments-strengthens-the-rights-of-lgbt-people>.

215 Transgender Europe, *For the Record: Documenting Violence Against Trans People*, 2015, p. 63, disponibil la: http://tgeu.org/wp-content/uploads/2015/11/TGEU_protrans_publication.pdf.

Prevederi Legale Discriminatorii

Unele prevederi din legislația moldovenească discriminează persoanele LGBT. Articolul 48 al Constituției stipulează că „familia se întemeiază pe căsătoria liber consimțită dintre bărbat și femeie”, iar Art. 1 alin. (2) al Legii cu privire la Asigurarea Egalității stipulează că prevederile respectivei legi nu pot afecta „familia care se întemeiază pe căsătoria liber consimțită dintre bărbat și femeie”. O prevedere similară poate fi găsită în Articolul 2 al Codului Familiei.²¹⁶ Ulterior, în Art. 15 lit. h) al Codului Familiei, căsătoria dintre persoanele de același sex este interzisă în mod expres. Deși recunoașterea căsătoriilor dintre persoanele de același sex nu este strict obligatorie conform PIDCP,²¹⁷ CDESC a îndemnat statele să prevadă recunoașterea juridică a uniunilor civile dintre persoanele de același sex.²¹⁸ Mai mult ca atât, în cazul *Oliari și Alții*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a accentuat faptul că „cuplurile dintre persoanele de același sex necesită recunoașterea juridică și protecția relației lor”.²¹⁹ O asemenea recunoaștere nu este prevăzută de legislația moldovenească.

Interzicerea căsătoriilor dintre persoanele de același sex are consecințe negative asupra mai multor domenii ale vieții. În conformitate cu legislația moldovenească, partenerii din relațiile între persoanele de același gen își pot moșteni reciproc averea doar în baza testamentului (succesiune testamentară), deoarece succesiunea legală se aplică doar cuplurilor căsătorite (soț și soție).²²⁰ Mai mult ca atât, prevederile referitoare la proprietatea comună se aplică doar cuplurilor căsătorite.²²¹ Conform Legii cu privire la Regimul Juridic al Adopției, adoptatorul este o persoană sau o familie (interpretată, conform Codului Familiei, ca un bărbat și o femeie) care a depus cerere de adopție și care a fost luată la evidență de autoritățile competente în domeniul

216 Codul Familiei, 2000, Articolul 2.

217 *Joslin v New Zealand*, Comitetul pentru Drepturile Omului, Comunicarea nr. 902/1999, Document ONU CCPR/C/75/D/902/1999, 2002, Para 8.3.

218 Vezi: Comitetul pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, *Observații Finale: Bulgaria*, Document ONU E/C.12/BGR/CO/4-5, 30 noiembrie 2012.

219 *Oliari și Alții v Italia*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cererea nr. 18766/11 și 36030/11, 21 iulie 2015, Para 165.

220 Codul Civil, 2002, Articolul 1500.

221 Codul Familiei, 2000, Articolele 19 și 20.

adopției.²²² Aceasta înseamnă că partenerii de același sex nu pot adopta un copil, deoarece ei nu pot crea în mod legal o familie.

Interzicerea căsătoriilor între persoanele de același sex și lipsa legislației care ar recunoaște parteneriatele civile dintre persoanele de același sex pot avea de asemenea consecințe serioase pentru ne-cetățeni. Conform Articolului 38 al Legii cu privire la Regimul Străinilor în Republica Moldova, „dreptul de ședere provizorie poate fi acordat străinilor căsătoriți cu cetățeni ai Republicii Moldova domiciliați în Republica Moldova”. Dat fiind faptul că cuplurile din persoane de același sex nu se pot căsători în mod legal, partenerii ne-moldoveni ai cetățenilor moldoveni nu pot solicita un permis de ședere conjugal. La fel, deoarece Legea cu privire la Cetățenie nu prevede naturalizarea partenerilor de același sex ai cetățenilor moldoveni,²²³ cuplurile gay se văd constrânse să caute alte aranjamente de alternativă. După cum a explicat un interviuat:

Sunt gay. Am un prieten de aproape 3 ani deja. El trăiește în altă țară. Noi ne-am gândit că unica opțiune pentru noi de a trăi împreună este ca el să vină în Moldova. Am economisit bani timp de aproape 3 ani. Însă problema este că el e din Filipine. Dacă era de undeva mai aproape de Europa, de exemplu, cred că ar fi fost mai ușor. Dar, din păcate, nu este așa. Cea mai apropiată ambasadă a Filipinelor se află în România. Noi ambii lucrăm și încercăm să economisim bani. Dacă el era fată, noi ne-am fi putut căsători și el ar fi stat cu mine, însă acum nu știu ce să fac. Unica posibilitate pentru noi este de a merge într-o altă țară, mai tolerantă, unde am putea trăi împreună, deși aceasta înseamnă unele probleme și necesită timp. La moment, suntem nevoiți să cheltuim mulți bani, vizitând-ne unul pe altul pentru a petrece puțin timp împreună.²²⁴

222 Legea cu privire la Adopție, 2010, Articolul 2.

223 Legea Cetățeniei Republicii Moldova, 2000, Art. 17 alin. (1) lit. c), care prevede că cetățenia se poate acorda la cerere străinului cu domiciliul legal și obișnuit pe teritoriul Republicii Moldova, care este căsătorit cu un cetățean al Republicii Moldova de cel puțin trei ani.

224 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu L, 31 martie 2015, mun. Chișinău.

Articolul 172 al Codului Penal stipulează că:

*[H]omosexualitatea sau satisfacerea poftei sexuale în forme perverse, săvârșite prin constrângere fizică sau psihică a persoanei ori profitând de imposibilitatea acesteia de a se apăra sau de a-și exprima voința, se pedepesc cu închisoare de la 3 la 5 ani.*²²⁵

În cadrul Evaluării Periodice Universale din 2010, Guvernul a specificat că homosexualitatea dintre adulții care consimt nu mai este criminalizată.²²⁶ În același timp, rămân încă neclare motivele pentru diferențierea pe care o face Codul Penal între viol (Articolul 171) și „violul homosexual” (Articolul 172). Au fost de asemenea exprimate preocupări, precum că o asemenea diferențiere ar accentua prejudecățile referitoare la homosexualitate, în special de către agențiile de aplicare a legilor și în sistemul judiciar.²²⁷

În ultimii ani, în Moldova au fost adoptate câteva decizii regionale (decizia adoptată la Drochia în 2012, prezentată mai jos)²²⁸ și o lege națională, care interzic așa-numita „propagandă homosexuală”.²²⁹ Deși aceste decizii au fost ulterior abrogate sau anulate,²³⁰ adoptarea lor este un motiv pentru îngrijorare.

225 Codul Penal, 2002, Articolul 172.

226 Consiliul ONU pentru Drepturile Omului, Evaluarea Periodică Universală (Universal Periodic Review), *Raportul Grupului de lucru pentru Evaluarea Periodică Universală: Moldova*, Document ONU A/HRC/19/18, 14 decembrie 2011, Para 15.

227 Ase vedea mai sus, nota 212, Para 17.

228 Consiliul orașenesc Drochia, Decizia nr. 2/14, 27 martie 2012, disponibilă la: http://www.primariadrochia.md/files/5373_biserica_ortodox%C4%83.doc.

229 Vezi: GENDERDOC-M, *Raport despre Situația privind Respectarea Drepturilor Persoanelor LGBT în Moldova*, 2012, p. 1, disponibil la: http://gdm.md/files/untitled%20folder/report-GENDERDOC-M-2012_eng.pdf.

230 Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția), *Opinii pe Marginea Interzicerii așa-numitei „Propagandă a Homosexualității” prin Prisma Recentei Legislații din unele State-Membre ale Consiliului Europei*, 2013, Para 17.

Studiu de caz: Decizia regională cu privire la „Propaganda orientărilor sexuale ne-tradiționale”, adoptată la Drochia, 2012
(Extras, traducere neoficială)

Conform Deciziei nr. 2/14 din 27 martie 2012, Consiliul orășenesc Drochia a proclamat „orașul Drochia drept un teritoriu de susținere a Bisericii Ortodoxe din Moldova și ne-admitere a propagandei orientărilor sexuale ne-tradiționale.”

În conformitate cu Carta Europeană a Autonomiei Locale, (...), Consiliul orășenesc Drochia decide:

- 1. Se declară orașul Drochia drept un teritoriu de susținere deosebită a Bisericii Ortodoxe din Moldova în viața, istoria și cultura locuitorilor orașului.*
- 2. Se recunoaște importanța deosebită și rolul primordial al Bisericii Ortodoxe din Moldova în viața, istoria și cultura locuitorilor orașului Drochia.*
- 3. Se interzice în orașul Drochia propaganda orientărilor sexuale ne-tradiționale sub orice formă, impusă de orice organizație.*
- 4. Se va lansa un apel către alte autorități publice și organizații guvernamentale în vederea susținerii acestei inițiative.*

La 23 mai 2013, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea nr. 117 pentru completarea Codului Contravențional în vederea interzicerii difuzării informației publice care promovează prostituția, pedofilia, pornografia sau alte relații, decât cele specificate în Codul Familiei.²³¹ Articolul 90 al Legii, care prevede sancționarea „propagării unor alte relații, decât cele legate de căsnicie și familie în conformitate cu Constituția și Codul Familiei”,²³² a fost aspru criticat de ONG-uri și organisme internaționale, care au argumentat că legea limitează activitatea grupurilor LGBT și afectează libertatea de

231 Legea nr. 117 pentru completarea Codului Contravențional, disponibilă la: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=348682>.

232 *Ibidem*.

exprimare.²³³ La 11 octombrie 2013, amendamentul a fost abrogat; decizia respectivă fiind apreciată de organizațiile LGBT.²³⁴

Limitări Discriminatorii ale Drepturilor la Libertatea de Exprimare și Libertatea de Întrunire

În 2012, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a examinat cazul *GENDERDOC-M v Moldova*.²³⁵ Cazul respectiv se referea la o cerere depusă la Consiliul Municipal Chișinău pentru a solicita autorizația de a desfășura o demonstrație pașnică în vederea încurajării adoptării legilor ne-discriminatorii menite să protejeze persoanele LGBT. Cererea a fost respinsă. Constatând că „motivul interzicerii evenimentului propus de către solicitant a fost dezaprobarea de către autorități a demonstrațiilor care, în opinia lor, promovează homosexualitatea,” Curtea a stabilit că s-a comis încălcarea Articolului 14 și a Articolului 11 ale Convenției.²³⁶

După emiterea acestei decizii a Curții, dreptul la libertatea de întrunire este respectat mai bine în Moldova. În anii 2013, 2014 și 2015, a fost organizat cu succes Festivalul anual Pride. În 2013, la Chișinău a avut loc un marș la care au luat parte între 100 – 130 participanți, desfășurat de Ziua Internațională împotriva Homofobiei, Bifobiei și Transfobiei. Societatea civilă din Moldova a avut o reacție pozitivă la acțiunile poliției pe durata evenimentului, comunicând că au fost arestați câțiva contra-manifestanți și că activiștii LGBT au fost protejați.²³⁷ Acesta a fost primul caz, când n-a trebuit schimbat locul derulării marșului LGBT.²³⁸ Ca reacție la Marșul Pride

233 Oficiul Înalțului Comisar pentru Drepturile Omului, *Proceduri Speciale ale Consiliului pentru Drepturile Omului, Apel Comun de Urgență*. MDA 4/2013, 2013, p. 2, disponibil la: <http://icj.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2015/02/Correspondence-SR-Moldova-4-2013-eng.pdf>.

234 ILGA-Europe, *ILGA-Europe Salută Abolirea Legii cu privire la 'Propaganda Homosexuală' în Moldova*, 15 octombrie 2013 disponibil la: <http://www.ilga-europe.org/resources/news/latest-news/ilga-europe-welcomes-abolition-homosexual-propaganda-law-moldova>.

235 *GENDERDOC-M v Moldova*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cererea nr. 9106/06, 12 iunie 2012.

236 *Ibidem*, para. 54–55.

237 *GENDERDOC-M, Raport pe Situația Drepturilor Persoanelor LGBT în Republica Moldova*, 2014, p. 8, disponibil la: http://gdm.md/files/untitled%20folder/raport-GENDERDOC-M-2014_english.pdf.

238 *Ibidem*.

2015, un reprezentant al GENDERDOC-M a raportat că Statul și-a îndeplinit obligațiunile sale:

*[Dacă] vorbim despre Festivalul Pride, trebuie să menționăm ce este cel mai important pentru noi în acest caz. În primul rând, faptul că Marșul a avut loc. Marșul a avut loc nu doar datorită dorinței și curajului nostru, dar și datorită faptului că Statul, prin organele de asigurare ale ordinii, și-a îndeplinit obligațiile față de cetățenii LGBT, prin asigurarea condițiilor pentru realizarea dreptului lor la libertatea întrunirii, adică pentru desfășurarea Marșului egalității. Iar aceasta, după cum știm, este mult mai important decât orice păreri a oricăror mass-medii și ale reporterilor lor. Totul s-a desfășurat bine și foarte sigur.*²³⁹

În pofida acestor evoluții pozitive, la marș au apărut totuși contra-manifestanți, aruncând cu ouă în participanți și strigând expresii homofobe insultătoare.²⁴⁰ În iulie 2015, la Bălți a avut loc un protest separat. Deși poliția a informat activiștii că va oferi protecție, au fost făcute câteva solicitări de modificare a aranjamentelor, solicitând-se inclusiv ca participanții să nu poarte steagul-curcubeu și ca marșul să se desfășoare la 200 de metri distanță de la locația planificată. Ambele solicitări au fost respinse și marșul s-a desfășurat după cum se planificase inițial.²⁴¹ Plus la aceasta, un membru al echipei GENDERDOC-M a povestit pentru Equal Rights Trust că, câteva microbuze închiriate pentru a aduce participanții au fost anulate. Fiind contactat de către GENDERDOC-M, șeful companiei de microbuze a comunicat că poliția și ofițerii anti-corupție au amenințat compania de transport, avertizând proprietarul că „va avea mari probleme”, dacă nu anulează microbuzele.²⁴²

239 Pagola, A., „Marșul egalității”, *GENDERDOC-M*, 20 martie 2015, disponibil la: <http://gdm.md/ro/content/marsul-egalitatii>.

240 *Ibidem*.

241 GENDERDOC-M, *Raport pe Situația Drepturilor Persoanelor LGBT în Republica Moldova*, 2015, Para 7.2, disponibil la: http://gdm.md/files/untitled%20folder/report-GENDERDOC-M-2015_English.pdf.

242 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Elena Mitieva, 24 mai 2015, mun. Chișinău.

Atitudinea Organelor de Drept

Minoritățile sexuale și gender din Moldova sunt deseori supuse abuzului din partea agenților statului, iar abuzurile comise de către agenții privați împotriva persoanelor LGBT rămân nepedepsite de către organele de drept.

Organizațiile societății civile au menționat că acuzațiile de discurs instigator la ură și de infracțiuni motivate de ură nu sunt luate în serios de către organele procuraturii. Dimpotrivă, discursul homofob și transfob este un lucru obișnuit.²⁴³ Atunci când sunt denunțate infracțiuni motivate de ură, plângerile sunt deseori respinse din lipsa probelor sau investigate ca infracțiuni ordinare, în conformitate cu prevederile Codului Penal.²⁴⁴

Plus la aceasta, deși homosexualitatea este legală în Moldova, multe persoane LGBT sunt convinse să nu denunțe infracțiunile. Într-un caz documentat de organizația GENDERDOC-M a persoanelor LGBT, unui bărbat gay, care a fost bătut și jefuit, i s-a sugerat să nu aducă atacatorii în fața justiției:

Când în luna octombrie un bărbat gay cu numele R. a fost urmărit, bătut și jefuit din cauza orientării sale sexuale de către patru bărbați necunoscuți, el a completat o cerere formală la Inspectoratul de poliție Buiucani din mun. Chișinău (...) R. a fost supus din nou victimizării din partea polițiștilor, care au încercat să-l convingă de a nu depune plângerea împotriva agresorilor, spunându-i că procesul de investigare i-ar putea cauza suferințe emoționale și de alt gen.²⁴⁵

Amnesty International a raportat că persoanele LGBT din Moldova se confruntă cu dificultăți ce țin de accesul la justiție, așa cum polițiștii par a fi preocupați în primul rând de sexualitatea victimei, apoi de infracțiunea comisă împotriva acesteia.²⁴⁶ În același raport, Amnesty constata că bărbații gay pot fi supuși „șantajului și estorcărilor din partea polițiștilor corupți în

243 A se vedea mai sus, nota 168, pp. 10–11.

244 *Ibidem*, p. 11.

245 *Ibidem*, p. 12.

246 A se vedea mai sus, nota 150, p. 15.

punctele cunoscute de întâlniri pentru gay”, profitând de teama acestora de a fi divulgați.²⁴⁷ În septembrie 2015, un bărbat gay din Tiraspol, care a convenit privind o întâlnire cu un străin prin intermediul unui portal matrimonial, a fost întâlnit de un polițist sub acoperire.²⁴⁸ Fiind dus la secția de poliție, bărbatului i s-a cerut să ofere poliției o listă a contactelor sale gay, deoarece „toate persoanele gay sunt pedofile și trebuie monitorizate”. Bărbatul a fost amenințat, spunând-i-se că despre arestul său se va povesti la emisiunea infracțională TV „Territoriya 102”. Conform unui angajat al GENDERDOC-M, intervievat de către cercetătorii Equal Rights Trust, bărbatul este prea speriat pentru a solicita asistență juridică.²⁴⁹

Atitudinile sistemului judecătoresc față de persoanele LGBT din Moldova au fost de asemenea criticate de către societatea civilă. În 2015, instanțele judecătorești au respins 13 cazuri în care erau denunțate infracțiuni motivate de prejudecăți, în pofida existenței evidente a probelor suficiente pentru a justifica urmărirea.²⁵⁰ Chiar și în cazurile când se ajunge la un proces, orientarea sexuală a victimei nu este considerată drept un factor agravant.²⁵¹ Au fost făcute și alte acuzații legate de intervențiile politice în procesul judiciar. La sfârșitul anului 2015, un judecător care a interzis un Marș Pride în 2013, a fost destituit din funcție. El a făcut următoarea declarație:

Președintele [Judecătoriei sectorului Centru al mun. Chișinău] m-a invitat în biroul său și mi-a spus cu un ton amenințător, însă într-un limbaj informal, că Centrul de Informare GENDERDOC-M nu poate primi autorizația de a desfășura marșul pe care intenționa să-l deruleze (...) Mi-a atras atenția asupra faptului că cazul se afla sub supravegherea Serviciului de Stat de Informații și Securitate și a conducerii Curții Supreme de Justiție. Pe parcursul discuției, precum și în cadrul altor conversații cu Președintele, acesta a făcut referiri clare la anumite

247 *Ibidem*.

248 A se vedea mai sus, nota 241, Para 2.1.

249 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu E., 30 septembrie 2015, or. Tiraspol.

250 ILGA-Europe, *Evaluare Anuală, Moldova*, 2015, p. 118, disponibil la: http://www.ilga-europe.org/sites/default/files/moldova_-_annual_review_2015.pdf.

251 A se vedea mai sus, nota 168, p. 3.

*consecințe catastrofale pentru cariera mea, dacă nu-i executam ordinele sale.*²⁵²

Mai mult ca atât, în unele cazuri, autoritatea judecătorească n-a manifestat disponibilitatea de a preveni insultele homofobe în sala de judecată. În cadrul unui proces care a avut loc în 2013, un membru al personalului GENDERDOC-M a fost supus remarcilor peiorative de către membrii publicului prezenți la audieri, în fața judecătorului care prezida ședința.²⁵³ Comentariile au fost înregistrare în procesul-verbal oficial și a fost depusă o plângere în instanța judecătorească, iar ulterior – la Procuratură.²⁵⁴ La momentul elaborării prezentului document, nu erau disponibile informații privind examinarea plângerii.

Violență Discriminatorie

Comunitatea LGBT din Moldova se confruntă cu violență și alte forme de infracțiuni motivate de ură din partea publicului. În 2013, grupul LGBT al GENDERDOC-M a documentat 17 cazuri de infracțiuni motivate de prejudecăți în baza orientării sexuale, majoritatea dintre ele fiind comise împotriva bisexualilor și bărbaților homosexuali.²⁵⁵ În total, au fost înregistrate șase cazuri de atac, patru dintre care au implicat bărbați ademeniți într-o locație privată prin intermediul portalurilor matrimoniale pentru homosexuali, unde erau ulterior atacați.²⁵⁶ GENDERDOC-M a înregistrat de asemenea cazuri publice de violență. În 2013, doi bărbați homosexuali, care își manifestau fațăș opțiunile, au fost întrebați despre orientarea lor sexuală, apoi loviți cu pumnul în față.²⁵⁷ În timpul atacului, unul din atacatori a plecat undeva într-un taxi, apoi a revenit cu alți doi bărbați, care s-au alăturat atacului. Poliția a venit doar la 45 minute după apel. Au fost documentate două cazuri de „violență fizică extremă”.²⁵⁸ În primul caz, unui bărbat homosexual i-a fost rupt maxilarul la o întâlnire cu atacatorul, pe care l-a cunoscut prin intermediul

252 A se vedea mai sus, nota 241, para 1.2.

253 A se vedea mai sus, nota 168, Cazul 12.

254 *Ibidem*.

255 *Ibidem*, p. 3.

256 *Ibidem*, p. 6.

257 *Ibidem*, p. 7.

258 *Ibidem*, p. 6.

unui portal matrimonial. În al doilea caz, un bărbat de 32 de ani a fost atacat pentru faptul că purta „costum de baie gay”. În luna ianuarie 2015, un bărbat a fost lovit cu pumnul în coaste, după ce a fost numit sodomit într-un autobus în Chișinău. Bărbatul a refuzat să se adreseze la poliție, deoarece s-a gândit că atacatorul său nu va fi găsit²⁵⁹. Mai multe persoane intervievate de Equal Rights Trust în 2015 au menționat că au fost supuse violenței. Un bărbat a fost atacat în drumul de acasă spre Universitate.²⁶⁰ Altul, atacat de grupul Occupy Paedophilia, își amintește: „ei m-au bătut, m-au filmat și au încărcat filmul pe rețelele sociale, indicând orientarea mea sexuală”; deși liderul grupului a fost arestat, filmul mai este încă accesibil pe Internet.²⁶¹ În luna iulie 2015, o femeie transgender era la celebrarea unei zile de naștere, fiind însoțită de soțul său. Un bărbat s-a apropiat de ea, împreună cu câțiva prieteni. După ce au insultat-o de mai multe ori, femeia a rugat să fie lăsată singură. Pe urmă, a fost bătută. Când soțul său a intervenit, a fost numit „pederast” și bătut.²⁶²

Educație

Atât Convenția cu privire la Drepturile Copilului, cât și Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale stipulează asigurarea dreptului la educație,²⁶³ fără nici o discriminare,²⁶⁴ inclusiv în bază de orientare sexuală sau identitate de gen.²⁶⁵

În cadrul unui studiu realizat în anul 2015, 52% din respondenți au exprimat opinia că persoanele LGBT sunt unul din grupurile cele mai expuse discriminării,²⁶⁶ și cercetarea efectuată pentru prezentul raport a relevat că acest lucru este în special adevărat cu referire la educație. Mărturiile colectate

259 A se vedea mai sus, nota 241, para 3.5.

260 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Colin Callisto Antonelli, 25 mai 2015, mun. Chișinău.

261 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu S., 26 martie 2015, mun. Chișinău.

262 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu X, 27 august, or. Anenii Noi, raionul Anenii Noi.

263 Convenția cu privire la Drepturile Copilului, Articolul 28; Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale, Articolul 13.

264 Convenția cu privire la Drepturile Copilului, Articolul 2; Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale, Articolul 2.

265 CDC, *Comentariul General nr. 15 cu privire la Dreptul Copilului la cel mai înalt Standard Posibil de Sănătate*, Documentul ONU CRC/C/GC/15, 2013, Para 8; A se vedea mai sus, nota 1, para 32.

266 A se vedea mai sus, nota 40, p. 26.

de cercetătorii Equal Rights Trust ilustrează modul în care stigma socială asociată cu sexualitatea și genul poate duce direct la excluziune din sistemul educațional:

Când mergem undeva împreună, eu deseori remarc priviri disprețuitoare din partea bărbaților orientate spre fiul meu. În rezultat, el practic nu iese defel din casă, nu merge la magazine sau în alte locuri, unde va trebui să interacționeze cu alte persoane – deoarece vocea sa nu corespunde cu înfățișarea. Fiul meu arată ca o fată, însă vocea sa este masculină.

Din același motiv, în ultimii trei ani a frecventat slab școala. În clasa 11-a, fiul meu a abandonat studiile. La școală, colegii săi de clasă făceau comentarii privind înfățișarea sa. Profesorii nu știau cum să reacționeze și nu înțelegeau despre ce este vorba. El nu se putea concentra la lecții, nu se putea manifesta liber, deoarece colegii de clasă îl vorbeau (...), el era inhibat (...). În cele din urmă, a fost exmatriculat din cauza absențelor. Aceasta s-a întâmplat în pofida faptului că am prezentat un certificat de la psiholog, care descria această problemă, fără a stabili o diagnoză. Am discutat despre metode alternative de studii, de exemplu, studii la domiciliu, însă m-am descurajat, fiind informată că procedura este complicată și că școala nu dispunea de resurse suficiente pentru a presta instruire la domiciliu.²⁶⁷

Prizmac Xenia, o mamă tânără a unui copil transgender, le-a explicat cercetătorilor noștri despre dificultățile cu care se confruntă copilul său în ceea ce privește accesul la educație:

Copilul meu este o femeie transgender. Are vârsta de 15 ani, are păr lung și se machiază cu regularitate. Ea este foarte feminină. Pentru aceasta, ea este permanent hărțuită la școală (...) Nimeni nu dorește să prietenească

267 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu X., 20 aprilie 2015, mun. Chișinău.

*cu ea sau nici măcar să interacționeze. Pentru a evita discriminarea, ea nu poate fi ea însăși la școală. Ea poartă haine de băieți și își controlează comportamentul. Ea nu poate fi așa cum se simte și dorește să abandoneze școala. Tatăl său biologic îi vorbește despre moralitate și despre cum trebuie să se comporte un adevărat bărbat.*²⁶⁸

Un interviu acordat unui ziar în luna noiembrie 2015 de către mama lesbiană a unui copil de vârstă școală oferă un alt semnal despre rolul pe care-l pot avea prejudecățile homofobe în limitarea accesului copiilor la educație:

*Noi avem multe familii homosexuale în Moldova, dar de obicei acestea își ascund relațiile. Preferă ca părinții și vecinii lor să nu știe nimic despre relație. Fac acest lucru, în primul rând, din teama că copiii lor vor fi stigmatizați. Noi, de exemplu, am fost nevoite să schimbăm școala, deoarece profesorul lui Alexandru a aflat despre relația mea cu o femeie și, la început, a încercat să-l învețe cum să vorbească cu mama sa, astfel încât ea să se întoarcă la tatăl lui. Văzând că aceasta nu funcționează, profesorul pur și simplu l-a așezat în ultima bancă și a început să-l ignore, deși era un elev foarte bun. A trebuit să plecăm de acolo. A fost hărțuire din partea profesorului. În cealaltă școală, am făcut tot posibilul pentru ca nimeni să nu poată afla despre relația mea. Dacă în prima școală eu eram un membru activ al comitetului părintesc, în cealaltă școală mă străduiam să vin doar atunci, când era o urgență, astfel încât copilul meu să nu sufere sau să nu aibă probleme.*²⁶⁹

Acces la Bunuri și Servicii Publice

Ca o consecință a legilor și practicilor discriminatorii, multe persoane LGBT din Moldova se confruntă cu dificultăți la accesarea bunurilor și serviciilor;

268 Interviul realizat de Equal Rights Trust cu Prizmac Xenia, 1 mai 2015, mun. Chișinău.

269 Ciorca, A., „Viața unei familii curcubeu”, ZDG, 26 noiembrie 2015, disponibil la: <http://www.zdg.md/editia-print/social/viata-unei-familii-curcubeu>.

exemple de discriminare fiind menționate atât în rapoartele ONG-urilor, cât și în presă. În cadrul unui studiu realizat în 2015, doar 37.2% din respondenți au indicat că consideră că persoanele LGBT trebuie să se bucure de acces egal la bunuri și servicii.²⁷⁰

În 2012, un bărbat homosexual a fost interviewat de Centrul de Informare în Domeniul Drepturilor Omului după ce a fost alungat dintr-un club de noapte, deoarece își sărutase prietenul. Agenții de securitate s-au apropiat de cuplu, spunând-le să iasă și să nu mai revină la acel club.²⁷¹ Mai recent, un bărbat (A.G.) și prietenul său homosexual au fost izgoniți dintr-un club de noapte. Proprietarul clubului a informat perechea că, din cauza prezenței lor, își pierde afacerea și că nu li se mai permite să vină în local. A fost depusă o plângere oficială la poliție, care a remis cazul către Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității. În urma audierilor publice, în luna noiembrie 2015, Consiliul a concluzionat că A.G. a fost discriminat în bază de orientare sexuală în accesul său la bunuri și servicii publice.²⁷²

În 2014, Raportorul Special pentru sărăcia extremă și drepturile omului a menționat că persoanele transgender din Moldova se confruntă cu discriminare și stigmatizare, ceea ce obstrucționează capacitatea lor de a accesa bunuri și servicii și de a ieși din sărăcie.²⁷³ GEDERDOC-M a dat exemplul unei femei transgender de 36 ani, căreia i-a fost refuzat accesul la un birou notarial și accesul la servicii de creditare.²⁷⁴ În pofida faptului că a obținut documente oficiale, care indicau numele său și identitatea de gen, banca a refuzat inițial să-i presteze servicii:

În Moldova, numărul personal de identificare de Stat este utilizat aproape peste tot, unde persoanelor li se cere să prezinte documente de identitate. Acest număr nu

270 A se vedea mai sus, nota 3, p. 33.

271 Scutaru, T., „Izgoniți dintr-un club de noapte pentru că sunt homosexuali”, *Discriminare*, 10 decembrie 2012, disponibil la: <http://discriminare.md/izgoniti-dintr-un-club-de-noapte-pentru-ca-sunt-homosexuali>.

272 CPPEDAE, Decizia nr. 329/15 din 20 noiembrie 2015, disponibil la: http://egalitate.md/media/files/files/decizie_329_15_depersionalizat_8041531.pdf.

273 A se vedea mai sus, nota 84, para 24.

274 A se vedea mai sus, nota 273.

*se schimbă niciodată, chiar dacă persoană își schimbă numele și genul (...) Funcționarul de la bancă a informat-o despre faptul că, conform bazei lor de date, numărul personal de identificare de Stat prezentat aparținea unei alte persoane. Femeia a fost acuzată de fals și i-au fost refuzate serviciile bancare. Pentru a explica situația, ea a fost nevoită să-și divulge statutul său transgender.*²⁷⁵

Raportul menționează că, după divulgarea situației sale transgender, femeia a fost „umilită de către angajatul băncii în fața altor clienți”.²⁷⁶

Concluzii

Persoanele LGBT din Moldova se confruntă cu nivele înalte de discriminare și stigmă. O combinație dintre nivelul redus de aplicare a legilor, ca răspuns la infracțiunile comise împotriva lor, cadrul legislativ inadecvat, care oferă protecție împotriva discriminării, și afirmațiile discriminatorii ale oficialilor publici și religioși contribuie la defăimarea și denigrarea minorităților sexuale și gender din țară. Studiile recente indică nivele extrem de joase ale acceptării sociale a minorităților gender și sexuale. În același timp, Moldova a realizat în ultimii ani un anumit progres în ceea ce privește drepturile persoanelor LGBT. Abrogarea legilor și a directivelor regionale referitoare la „propaganda gay” și relaxarea cerințelor față de marșurile Pride constituie evoluții pozitive care trebuie încurajate. Cu toate acestea, persoanele LGBT din Moldova încă se mai confruntă cu o considerabilă discriminare în multe domenii ale vieții.

2.3 Discriminarea în baza Statutului Sănătății

Statutul sănătății reprezintă un temei pentru discriminare bine recunoscut în legislația internațională. CDESC a recunoscut că Moldovei și altor state părți la PIDESC li se solicită să garanteze toate drepturile economice, sociale și culturale din Pact fără discriminare în baza statutului sănătății, inclusiv statutului HIV.²⁷⁷ În plus, Comisia ONU pentru Drepturile Omului a declarat că „termenul „sau alt statut” în prevederile non-discriminatorii din textele

²⁷⁵ *Ibidem.*

²⁷⁶ *Ibidem.*

²⁷⁷ A se vedea mai sus, nota 1, para. 33.

cu privire la drepturile omului pot fi interpretate ca acoperind și statutul sănătății, inclusiv HIV/SIDA și că prin urmare „discriminarea în baza statutului SIDA sau HIV, efectiv sau prezumat, este interzisă de standardele internaționale cu privire la drepturile omului existente.”²⁷⁸ Astfel, Moldovei i se solicită să garanteze toate drepturile civile și politice în cadrul PIDCP fără discriminare în baza statutului sănătății, în temeiul Articolului 2(1) (care utilizează termenul de „alt statut”). În mod similar, în temeiul Articolului 26 din PIDCP, Moldovei i se cere să asigure că „legea va interzice orice discriminare și va garanta tuturor persoanelor protecție egală și eficientă împotriva discriminării” inclusiv în baza statutului sănătății. Prin urmare, CEDO solicită Moldovei să interzică discriminarea în baza statutului sănătății în privința tuturor drepturilor prevăzute în Convenție, în temeiul Articolului 14, astfel cum acesta este interpretat de Curtea Europeană a Drepturilor Omului.²⁷⁹

2.3.1 Discriminarea în baza Statutului HIV

HIV reprezintă o problemă semnificativă de sănătate publică în Moldova. La data de 1 ianuarie 2014, în țară erau înregistrate cumulativ 8557 de cazuri de infecții cu HIV.²⁸⁰ Către finele anului 2013 prevalența (numărul persoanelor care trăiesc cu HIV) infecției HIV a constituit 173.43 cazuri la o sută de mii populație.²⁸¹ Disproporția regională era deosebit de înaltă, pe malul drept rata fiind de 129.89 la o sută de mii, pe când în teritoriile din Est rata era de 463.25 la o sută de mii.²⁸² Pe parcursul anului 2013, incidența infecției HIV în țară (i.e. cazuri noi) era de 17.99 de cazuri la o sută de mii de persoane.²⁸³ Incidența în teritoriile din dreapta Nistrului era de 13.68 la o sută de mii, pe când pe

278 Comisia ONU cu privire la Drepturile Omului, *Raport cu privire la Sesiunea a Cincizeci și Cinci-ua (30 ianuarie – 10 martie 1995)*, Doc. ONU E/CN.4/1995/176, 1995, Para 1.

279 Vezi, spre exemplu, *I.B. v Grecia*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Cererea nr. 552/10*, 3 octombrie 2013.

280 Guvernul Republicii Moldova, *Hotărâre privind aprobarea Programului național de prevenire și control al infecției HIV/SIDA și infecțiilor cu transmitere sexuală pentru anii 2014–2015*, 10 iunie 2014, Para 6, disponibil la: <http://lex.justice.md/md/354938>.

281 *Ibidem*.

282 *Ibidem*.

283 *Ibidem*.

teritoriile din est rata era de 46.91 la o sută de mii ²⁸⁴ Incidența și răspândirea infecției HIV sunt în special înalte pe teritoriile din est, reprezentând unele din cele mai înalte niveluri în Europa.²⁸⁵

Prejudecățile și stigmatizarea față de oamenii care trăiesc cu HIV (PTHIV) sunt frecvente. Cercetările realizate în 2014 au relevat niveluri îngrijorătoare de prejudecăți și stereotipizare.²⁸⁶ Mai mult de jumătate dintre cei eșantionați erau de părerea că copii cu HIV trebuie să fie instruiți în clase separate, pe când 38% credeau că PTHIV nu trebuie să utilizeze transportul public.²⁸⁷ Stereotipurile asociate cu HIV au fost de asemenea frecvente, cu 40% dintre respondenți care cred că cei cu HIV prezintă un risc de infecție și mulți dintre ei asociind PTHIV cu utilizarea drogurilor, prostituția, „perversiunea” și „păcatul”.²⁸⁸ Același studiu a relevat că „indicatorul integrat de acceptare” a PTHIV a scăzut de la 5% în 2010, la doar 1.7% în 2014,²⁸⁹ reprezentând un declin îngrijorător în acceptarea publicului a PTHIV.

Un studiu mai recent relevă atitudini similare față de PTHIV: 31.5% dintre respondenți considerau că PTHIV prezintă un risc de infecție, și 20.8% dintre respondenți că PTHIV duc o „viață sexuală dezordonată”.²⁹⁰ Reacția care prevala era cea de frică, unii respondenți indicând că ei ar evita PTHIV,²⁹¹ și 31.3% dintre respondenți considerând că PTHIV ar trebui să fie izolați pentru a preveni răspândirea infecției.²⁹²

Cadrul Legal și de Politici

Pe parcursul ultimilor ani, au avut loc un șir de modificări legislative pozitive având drept scop combaterea discriminării de pe urma căreia suferă PTHIV.

²⁸⁴ *Ibidem*.

²⁸⁵ *Ibidem*.

²⁸⁶ A se vedea mai sus nota, 40, p. 29.

²⁸⁷ *Ibidem*.

²⁸⁸ *Ibidem*.

²⁸⁹ *Ibidem*, p. 28.

²⁹⁰ A se vedea mai sus nota, 3, p. 34.

²⁹¹ *Ibidem*., p. 37.

²⁹² *Ibidem*., p. 35.

Una din cele mai importante modificări este amendamentul la Legea cu privire la Profilaxia Infecției HIV/SIDA din aprilie 2012,²⁹³ care creează un șir de protecții pentru persoanele care trăiesc cu HIV/ SIDA (PTHIVS). Articolul 22 din Lege interzice orice discriminare în baza statutului HIV la toate etapele angajării, în timp ce prevederile ulterioare interzic discriminarea în baza statutului HIV în învățământ,²⁹⁴ ocrotirea sănătății,²⁹⁵ și în cadrul altor servicii.²⁹⁶ În plus, amendamentele prevedeau garanții noi privind securitatea și confidențialitatea²⁹⁷ și au înlăturat barierele de călătorie și imigrare pentru PTHIVS.²⁹⁸ Testarea obligatorie la HIV este de asemenea interzisă într-un șir de contexte, inclusiv în cazul angajării, călătoriei și accesului la serviciile de sănătate și învățământ.²⁹⁹ Legea abordează de asemenea vulnerabilitatea specială a femeilor la discriminarea în baza statutului HIV: spre exemplu, în cadrul programelor locale cu privire la prevenirea HIV sunt activați care au drept scop de consolidare a liderismului și participării femeilor infectate/ afectate de HIV/SIDA la procesul de luare a deciziilor.³⁰⁰

Prevederi Legale Discriminatorii

În pofida introducerii protecțiilor legale împotriva discriminării în Legea cu privire la Profilaxia Infecției HIV/SIDA, un șir de prevederi legale și politici discriminatorii sau potențial discriminatorii rămân în continuare în vigoare.

Articolul 30 din Legea privind Azilul în Republica Moldova prevede ca „solicitanților de azil să li se asigure dreptul la examen medical gratuit (inclusiv anonim) în scopul depistării precoce a virusului HIV și a maladiei SIDA”.³⁰¹ Efectul acestei testări, totuși, îi face pe solicitanții de azil vulnerabili la discriminare în baza statutului HIV, întrucât Hotărârea Guvernului cu privire

293 Legea cu privire la profilaxia infecției HIV/SIDA, Nr. 23-XVI, 2007.

294 *Ibidem*, Articolul 23.

295 *Ibidem*, Articolul 25.

296 *Ibidem*, Articolul 26.

297 *Ibidem*, Articolul 14.

298 *Ibidem*, Articolul 24.

299 *Ibidem*, Articolul 15.

300 *Ibidem*, Art. 6 alin (7).

301 A se vedea mai sus, nota 158, Art. 30 alin. (2).

la aprobarea Regulamentului Centrului de Cazare³⁰² prevede că solicitanților de azil li se va refuza oferirea adăpostului în cadrul Centrului dacă, *printre altele*, ei suferă de Tuberculoză în formă activă³⁰³ sau alte maladii infecțioase contagioase.³⁰⁴ Cu toate că în Regulament sintagma „maladii infecțioase contagioase” nu este definită, există motive fondate de îngrijorare că aceste prevederi ar putea duce la apariția cazurilor de discriminare. Reprezentanții Biroului Migrație și Azil au confirmat că testarea obligatorie la HIV a solicitanților de azil este răspândită.³⁰⁵ Dacă solicitanții de azil sunt ulterior diagnosticați ca fiind HIV pozitivi deseori acestora li se refuză cazarea sau aceștia sânt expulzați din Centrul de cazare.³⁰⁶

Atitudinea Organelor de Drept

Equal Rights Trust l-a intervievat pe Stas, un deținut care trăiește cu HIV, și care a indicat că stigmatizarea, prejudecățile pe larg răspândite și frica asociată cu HIV au influențat modul în care PTHIV sunt tratați în instituțiile penitenciare:

*Personalului din penitenciar și deținuților le este frică de PTHIV. Ca rezultat, autoritățile penitenciarului separă PTHIV și îi plasează în celule separate pentru a evita contactul dintre persoanele care nu au HIV și cei cu HIV. Uneori noi nu primim tratamentul nostru antiretroviral timp de o săptămână sau două deoarece angajații penitenciarului neglijează să facă acest lucru. Această întrerupere a tratamentului este periculos pentru noi deoarece poate duce la un declin al stării noastre de sănătate și la o rezistență la tratamentul antiretroviral. În rezultatul unei asemenea rezistențe, noi vom avea nevoie de un alt medicament.*³⁰⁷

302 Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Regulamentului Centrului de cazare Nr. 1023 din 28.12.2012.

303 *Ibidem*, Para. 11/1.

304 *Ibidem*, Para. 11/2.

305 Scrisoare Oficială de la Biroul Migrație și Azil Nr. 5/4 0-87/16, 29 martie 2016.

306 *Ibidem*.

307 Interviu realizat de Equal Rights cu Stas, 14 mai 2015, mun. Bălți.

Cercetările realizate pentru prezentul raport au relevant de asemenea situații de discriminare din partea administrației/angajaților penitenciarului. PTHIV s-au plâns juriștilor de la Asociația Promo-LEX pe condițiile proaste de detenție și neasigurarea tratamentului medical special pentru PTHIV care sunt consumatori activi de droguri.³⁰⁸

Câmpul Muncii

Cercetările realizate de Fundația Soros în 2012 arată că PTHIV au acces limitat la angajarea în câmpul muncii și sunt în special vulnerabili la discriminarea la angajare.³⁰⁹ Dintre PTHIV chestionați, doar o treime erau angajați cu o normă întreagă de muncă sau cu timp parțial.³¹⁰ Mulți dintre cei care erau la moment șomeri au enunțat că fuseseră concediați de la locurile de muncă din cauza statutului HIV.³¹¹

Legea cu privire la Profilaxia Infecției HIV/SIDA interzice discriminarea în baza statutului HIV la luarea deciziilor privind angajarea,³¹² și le interzice angajatorilor și potențialilor angajatori să solicite teste medicale sau certificate medicale care ar confirma testarea la marcherii HIV.³¹³ Cu toate acestea, Equal Rights Trust a constatat că angajatorii continuă să solicite certificate medicale, inclusiv detalii cu privire la statutul HIV și ulterior îi concediază pe cei care s-a depistat că au HIV sau SIDA. Un interviuat le-a povestit cercetătorilor Trust următoarele:

Mi-am găsit un serviciu la o brutărie. Odată la șase luni, toți angajații trebuie să treacă un control medical, care include testarea la HIV/SIDA. Deoarece sunt PTHIV i-am oferit angajatorului un certificat care confirma că sunt sănătos. Medicul a fost foarte mirat că angajatorii

308 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust, 10 decembrie 2015, mun. Chișinău.

309 Malcoci, L., „Statutul socio-economic al persoanelor cu HIV: studiu sociologic”, *Fundația Soros-Moldova*, 2012, p.93, disponibil la: http://soros.md/files/publications/documents/Raport_Soros_2012_statut%20HIV.pdf.

310 *Ibidem*.

311 *Ibidem*.

312 A se vedea mai sus nota 293, Article 22.

313 *Ibidem*, Articolul 15.

*solicită asemenea certificate, deoarece legea interzice asemenea cerințe. Când am mers la medic la începutul anului 2015 pentru a obține certificatul am fost văzut de o soră medicală care, după cum am aflat mai târziu, era soția colegului meu. Ulterior am aflat că aceasta i-a spus soțului ei că eu sunt HIV pozitiv și că i-am prezentat un certificate fals angajatorului meu. Ceilalți angajați, inclusiv directorul, au aflat atunci despre statutul meu HIV și în aceeași zi am fost forțat să demisionez.*³¹⁴

Această constatare reflectă o constatare similară din raportul din 2012, care a stabilit că angajații solicită cartele, teste sau certificate medicale de la angajații potențiali sau actuali.³¹⁵

Există de asemenea dovezi de discriminare la angajare a PTHIV în cadrul serviciului militar. În 2012, a fost raportat cazul unui tânăr care nu și-a putut finaliza serviciul militar atunci când statutul lui HIV a devenit cunoscut. Comisia Medicală a Centrului Militar a decis că acesta nu era capabil să-și exercite serviciul militar și l-a exclus din registrele militare. Livretul militar a fost modificat astfel încât să indice un cod care poate ușor să dezvăluie statutul HIV al acestuia.³¹⁶

Ca urmare a nivelului scăzut de angajări ale PTHIV, marea majoritate dintre ei trăiesc în sărăcie și nivelul de venit abia acoperă costul subzistenței.³¹⁷ Focus-grupurile pentru acest raport au identificat un șir de consecințe ca urmare a sărăciei relative a PTHIV, inclusiv, spre exemplu, faptul că mulți nu-și pot permite să acopere cheltuielile pentru o documentare formală.³¹⁸

314 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu I., 22 septembrie 2015, or. Taraclia, raionul Taraclia.

315 A se vedea mai sus nota 309.

316 Discriminare MD Media, „Din cauza infecției HIV, a trebuit să renunțe la serviciul militar”, 30 noiembrie 2012, disponibil la: <http://discriminare.md/din-cauza-infectiei-hiv-a-trebuit-sa-renunte-la-serviciul-militar-2>.

317 A se vedea mai sus, nota 309, p. 111.

318 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust, 9 iulie 2015, mun. Chișinău.

Educație

PTHIV se pot de asemenea confrunta cu o discriminare considerabilă în învățământ. Cercetările realizate în 2012 au constatat că atunci când statutul HIV al copiilor este făcut public, instituțiile de învățământ deseori refuză să accepte copiii cu HIV la grădinițe sau școli.³¹⁹ În conformitate cu un studiu

mai recent 48.9% dintre respondenți consideră că copiii cu HIV trebuie să studieze în clase sau grupe separat de restul copiilor/studentilor.³²⁰

În continuare, copiii cu un părinte HIV pozitiv vor fi deseori stigmatizați și vor fi supuși discriminării prin asociere dacă profesorii sau părinții vor afla statutul părintelui, după cum a demonstrat și cazul Elenei.³²¹ Fiul Elenei a avut un conflict personal cu un coleg de clasă. Părinții colegului au aflat că Elena și soțul ei sunt activiști pentru drepturile PTHIV și apoi au început să-i pe tot ceilalți părinți că Elena, soțul și fiul ei sunt HIV pozitivi. Ca urmare, fiul Elenei a fost izolat de colegii săi de clasă și a devenit deprimat. Elena a scris și s-a plâns directorului de școală dar între timp a transferat fiul la o altă școală. Cu toate acestea, informația despre Elena și familia ei s-a răspândit rapid și în cadrul noii instituții.

Un alt exemplu poate fi constatat și în cazul L. În 2014, starea sănătății L.-ei s-a deteriorat și ea a fost diagnosticată ca HIV pozitivă. Medicii ei au divulgat informația despre statutul sănătății acesteia; ceilalți părinți au aflat despre diagnoza L.-ei și au informat directorul grădiniței că în cazul în care L. nu-și transferă copilul, aceștia vor colecta semnături pentru o petiție care să-i ceară L.-ei să-și transfere copilul. Ca urmare, directoarea a sunat-o pe L. și a rugat-o să-și transfere copilul la o altă grădiniță.³²²

Asistență Medicală

În pofida protecțiilor legale împotriva discriminării în baza statutului HIV la accesarea serviciilor de sănătate, există raportări din partea pacienților HIV

319 A se vedea mai sus, nota 309, p. 87.

320 A se vedea mai sus, nota 3, p. 36.

321 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Elena, 21 Iulie 2015, Chișinău.

322 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu L., 18 mai 2015, or. Basarabeasca.

pozitivi cărora li s-a refuzat tratamentul medical și care se confruntă cu alte discriminări la accesarea serviciilor de sănătate.

În conformitate cu un studiu recent privind percepțiile egalității și nediscriminării, circa 50 % dintre respondenți au considerat că PTHIV trebuie să meargă separat la medici, astfel încât să evite contactul cu alte persoane.³²³ Un studiu alternativ realizat în 2012, a constatat că peste 40% dintre persoanele cu HIV evită să meargă la medic deoarece le este frică de discriminare,³²⁴ pe când un alt sondaj din 403 PTHIV din Moldova realizat în 2010–2010 a relevat că 44% de persoane infectate cu HIV au fost discriminate de către instituțiile medicale.³²⁵ În același studiu 13.6% dintre respondenți au declarat că ei nu au acces la serviciile medicale, inclusiv la serviciile stomatologice, din cauza statutului HIV.³²⁶

Discriminarea în cadrul instituțiilor de sănătate se manifestă deseori prin încercările medicilor de a evita diagnosticarea și tratarea PTHIV, în special când procedurile implică contactul direct cu sângele pacientului. Cercetătorii din cadrul fundației Soros au identificat cazuri în care medicii au refuzat să opereze un PTHIV după ce aceștia au dezvăluit statutul lor de sănătate personalului medical.³²⁷ În plus, medicii pot lua măsuri adiționale de precauție în cazul în care tratează un pacient care se pare să fie HIV pozitiv.³²⁸ În cele din urmă, cercetătorii au constatat că confidențialitatea pacientului în cazul unei persoane cu statut HIV poate fi încălcată.³²⁹

Focus-grupurile realizate pentru prezentul raport au relevat discriminări considerabile împotriva PTHIV parvenite din partea medicilor.³³⁰ Participanții

323 A se vedea mai sus, nota 3, p. 36.

324 A se vedea mai sus, nota 309, p. 72.

325 Liga Persoanelor care Trăiesc cu HIV în Moldova, *Indicele Stigmei Persoanelor care trăiesc cu HIV în Moldova*, 2012, p. 33, disponibil la: http://www.stigmaindex.org/sites/default/files/reports/Moldovan_PLHIV_Stigma_Index_Country_Assessment_2011.pdf.

326 *Ibidem*, p. 8.

327 A se vedea mai sus, nota 40, p. 33.

328 *Ibidem*.

329 *Ibidem*.

330 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust, 9 iulie 2015, mun. Chișinău; Focus-grup realizat de Equal Rights Trust, 14 mai 2015, mun. Bălți; Focus-grup realizat de Equal Rights Trust, 18 mai 2015, or. Basarabeasca.

au indicat că atunci când medicii descoperă că o persoană este HIV pozitivă, medicii s-ar putea să refuze acordarea asistenței medicale sau să refere PTHIV către alți specialiști. PTHIV au declarat de asemenea că medicii le-au recomandat să nu aibă copii deoarece copilul ar putea să fie infectat și prin urmare nu va putea frecventa grădinița, în timp ce alți medici sugerau că PTHIV au o speranță de viață scurtă și prin urmare s-ar putea să decedeze tineri astfel lăsând copii fără îngrijire. Au existat de asemenea relatări cu privire la lucrători medicali care luau măsuri de precauție exagerate în timpul nașterii copilului de către PTHIV, spre exemplu purtând două halate și două perechi de mănuși.

În urma cercetărilor realizate pentru acest raport au fost de asemenea identificate dovezi că personalul medical tratează pacienții HIV pozitivi agresiv sau abuziv. O persoană interviuată de cercetătorii din cadrul Equal Rights Trust a afirmat:

La finele anului 2014, am vorbit cu chirurgul de la spitalul clinic din orașul nostru și l-am informat că sunt HIV pozitiv. Acesta a devenit agresiv și m-a întrebat de ce acest lucru nu este menționat în cartela mea medicală. Am încercat să-i explic situația, deoarece știam că includerea acestei informații în cartela mea medicală nu este obligatorie. Medicul și sora medicală au strigat atunci la mine spunând că ei erau supuși riscului de a se infecta și că trebuia să-i avertizez despre statutul meu. Le-am explicat că ei trebuie să mă trateze la fel cum îi tratează și pe alți pacienți. Le-am spus că mă voi plânge directorului clinicii din cauza că medicul a indicat statutul meu pe cartela mea medicală fără consimțământul meu. După aceasta, medicul a rupt documentele mele.³³¹

Femeile care trăiesc cu HIV se confruntă discriminarea pe parcursul sarcinii și maternității. Femeile însărcinate i-au informat pe cercetătorii de la Fundația Soros că li s-a recomandat să întrerupă sarcinile, chiar și în ultimul trimestru, spunându-le că copilul se poate naște cu dizabilități sau că vor fi respinși

331 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu O., 16.05.15, mun. Bălți.

de societate.³³² Unele respondente, în special femeile din localitățile rurale, s-au conformat recomandărilor medicilor și au întrerupt sarcinile.³³³ Studiul de caz prezentat în caseta³³⁴ ilustrează unele probleme cu care se confruntă femeile însărcinate care trăiesc cu HIV când încearcă să acceseze serviciile de sănătate.

Studiu de Caz³³⁵

În 2013, o femeie însărcinată a depus o plângere la CPPEDAE împotriva Spitalului Raional Orhei și Ministerului Sănătății după ce medicii refuzaseră să o trateze din cauza statutului ei HIV. Aceasta simțea dureri prenatale, însă medicii au refuzat să o spitalizeze deoarece ea nu era deocamdată în travaliu și spitalul nu întrunea condițiile necesare pentru a accepta o persoană infectată cu HIV. Ea a fost nevoită să ia transportul public pentru a merge la Institutul Mamei și al Copilului din Chișinău unde a născut a doua zi.

La 27 decembrie, 2013, CPPEDAE a emis o decizie, prin care a constatat că felul în care a fost tratată femeia nu reprezintă o discriminare în baza statutului HIV. Cu toate acestea, CPPEDAE a constatat că într-adevăr Ordinul Nr. 100 al Ministerului Sănătății, care stipulează că femeile care trăiesc cu HIV pot să nască doar în două instituții medicale specializate, care se află la Chișinău și Bălți, restricționează nefondat drepturile femeilor însărcinate care trăiesc cu HIV. CPPEDAE a recomandat abrogarea Ordinului Nr. 100, însă, nu sunt date disponibile dacă această recomandare a fost respectată.

O altă femeie, I., ne-a povestit istoria ei.³³⁶ Când avea contracții a venit la spital.

332 A se vedea mai sus, nota 309, p. 75.

333 *Ibidem*.

334 Sorina Bujarov, „O gravidă HIV-pozitivă a depus o plângere împotriva Spitalului de la Orhei, pe motiv că aceștia au trimis-o cu microbuzul la Chișinău ca să nască”, *Sănătate Info*, 12 May 2013, disponibil la: <http://e-sanatate.md/News/1691/o-gravida-hiv-pozitiva-a-depus-o-plangere-impotriva-spitalului-de-la-orhei-pe-motiv-ca-acestia-au-trimis-o-cu-microbuzul-la-chisinau-ca-sa-nasca>; Decizia CPEDAE Nr. 021/2013 din 27 decembrie 2013, disponibil la: http://egalitate.md/media/files/files/decizie_2conf_din_27_12_2013_in-cauza_021_2013_t_r_3861503.pdf.

335 CPPEDAE, Raport de Activitate, 2013, p. 16, disponibil la: <http://egalitate.md/media/files/Moldovan-Equality-Body-Activity-Report-2013.doc>.

336 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu I., 21 iulie 2015, mun. Chișinău.

Îndată ce medicul a conștientizat faptul că aceasta era HIV pozitivă ea a fost plasată într-un salon separat pe care i s-a spus să nu-l părăsească. I s-a spus să nu facă duș deoarece le supunea riscului pe celelalte femei și că nu trebuia să comunice cu ceilalți. Femeile care trăiesc cu HIV, care au participat la focus-grupurile noastre spuneau că deseori se simțeau izolate și ignorate pe parcursul nașterii, deoarece erau plasate în saloane singure, unele declarând că au fost plasate în camere foarte reci cu copiii lor nou-născuți și erau nevoite să-și încălzească copiii cu butelii din plastic umplute cu apă fierbinte.³³⁷

În rezultatul acestor și altor dificultăți întâmpinate la accesarea serviciilor de îngrijire a sănătății reproductive corespunzătoare, PTHIV ar putea să abandoneze ideea de a avea o familie. În cadrul sondajului realizat de Liga Persoanelor care Trăiesc cu HIV din Moldova, 35% dintre respondenți au indicat că nu ar avea copii, pe când 13.6% ar refuza să se căsătorească.³³⁸

Divulgarea Neautorizată a Statutului HIV

O problemă adițională cu care se confruntă PTHIV este nerespectarea de către lucrătorii medicali a confidențialității statutului de sănătate al pacienților³³⁹ în pofida interzicerii prin lege a divulgării neautorizate.³⁴⁰ Acest lucru se regăsește în special în regiunile rurale și în cazul femeilor.³⁴¹ Un studiu realizat în 2012 a relevat că statutul de sănătate al 50%–60% dintre respondenți a fost dezvăluit fără consimțământul acestora.³⁴² Ca urmare a fricii de dezvăluire sau discriminare, la accesarea serviciilor de sănătate, mulți PTHIV nu merg la medici și nu se înregistrează la medici.³⁴³ CDESC a notat această problemă și a îndemnat Moldova să asigure confidențialitatea statutului HIV al pacientului.³⁴⁴

337 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust, 9 iulie 2015, mun. Chișinău; Focus-grup realizat de Equal Rights Trust, 14 mai 2015, mun. Bălți; Focus-grup realizat de Equal Rights Trust, 18 mai 2015, or. Basarabeasca.

338 A se vedea mai sus, nota 325.

339 *Ibidem*, p. 46.

340 A se vedea mai sus, nota 293, art. 14.

341 A se vedea mai sus, nota 309, p. 105.

342 A se vedea mai sus, nota 325, p. 46; *Ibidem*, p. 72.

343 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust, 9 iulie 2015, mun. Chișinău.

344 A se vedea mai sus, nota 30, para. 23.

Problema dezvăluirii neautorizate a statutului de sănătate este în special acută în zonele rurale, unde medicii de familie au tendința de a-i informa pe alți locuitori ai satului. Respondenții din cadrul focus-grupului le-au spus cercetătorilor de la Equal Rights Trust că rezultatele unor asemenea dezvăluiri sunt devastatoare pentru PTHIV, care sunt izolați, ignorați și evitați și care îi face pe unii să plece din sat.³⁴⁵ Istoria T-ei este ilustrativă. În 2014, rudele T-ei au aflat că aceasta este o persoană care trăiește cu HIV, deoarece verișorul ei care lucra la spitalul clinic din localitate i-a informat despre acest fapt la un eveniment de familie. Familia T-ei a devenit agresivă și i-a spus acesteia să plece deoarece credeau că ea prezenta un risc de infectare. T. a plecat în Italia pentru 6 luni, însă la revenire, spune că s-a simțit în satul său ca o persoană izgonită.³⁴⁶ Ștefan, o altă persoană interviuată de cercetătorii Equal Rights Trust pentru acest raport a avut o experiență similară: după ce a fost diagnosticat cu HIV, soția lui a văzut cartela medicală și i-a informat pe toți prietenii și vecinii. Ca urmare, el a simțit că întregul sat s-a întors de la el. Ștefan le-a spus cercetătorilor de la Equal Rights Trust că nu este sigur cât timp va rezista să rămână în sat.³⁴⁷

Există un risc semnificativ că frica de dezvăluire și prejudecățile și discriminarea consecventă vor duce la ceea ce persoanele vor evita să se testeze la HIV, fapt ce la rândul său riscă să împiedice PTHIV să acceseze tratamentul antiretroviral.

Concluzii

Cu toate că Constituția Republicii Moldova nu interzice în mod expres discriminarea în baza statutului sănătății, Legea cu privire la Profilaxia Infecției HIV/SIDA introduce un șir de protecții pentru PTHIV. Cu toate acestea, PTHIV sunt și în continuare stigmatizați și discriminați în toate sferele vieții. O îngrijorare deosebită prezintă raportările frecvente privind nerespectarea de către lucrătorii medicali a confidențialității statutului de sănătate al pacienților și tratamentul insuficient oferit acestor persoane. Femeile și copiii care trăiesc cu HIV sunt îndeosebi de vulnerabili la discriminare atât în domeniul îngrijirii sănătății, cât și învățământului,

345 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust, 9 iulie 2015, mun. Chișinău.

346 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu T, 18 mai 2015, localitatea anonimă.

347 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Ștefan, 23 iulie 2015, or. Călărași, raionul Călărași.

multe persoane intervievate descriind tratamentul prost atât la școală cât și din partea medicilor.

2.3.2 Discriminarea Persoanelor cu Tuberculoză

Tuberculoza (TBC) este o problemă de sănătate publică importantă în Moldova începând cu 1990. În 2015, Raportorul Special al ONU pe probleme de sărăcie extremă și drepturile omului a observat „nivele foarte îngrijorătoare” de TBC în Moldova.³⁴⁸ Moldova este una dintre cele 18 țări din Europa clasificate de către Organizația Mondială a Sănătății în care încă persistă povara grea a TBC și una din cele 27 de țări din lume în care există TBC multidrog rezistentă.³⁴⁹ Prevalarea coinfecțiilor HIV-TBC în Moldova este în creștere³⁵⁰ și coinfecțiile se consideră a fi cauza a aproximativ 50% din toate cazurile de decese aferente SIDA din Moldova.³⁵¹

Deși datele statistice disponibile privind prevalarea discriminării împotriva persoanelor cu TBC sunt limitate, informațiile limitate disponibile,³⁵² împreună cu declarațiile colectate pentru prezentul raport indică faptul că discriminarea și stigmatizarea împotriva persoanelor cu TBC rămâne a fi o problemă semnificativă atât în domeniul medical cât și în comunitatea mai largă. Într-o cercetare din 2012, 59% dintre respondenți s-au arătat convinși că oamenii își vor schimba atitudinea față de persoană aflând că aceasta a fost diagnosticată cu TBC.³⁵³ O îngrijorare mai mare prezintă

348 A se vedea mai sus, nota 84, Para 8.

349 Organizația Mondială a Sănătății, *Bune practici în consolidarea sistemelor de sănătate pentru prevenirea și îngrijirea tuberculozei și a tuberculozei multidrog rezistente*, 2016, p. 48, disponibil la: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/298198/Good-practices-strengthening-HS-prevention-care-TBC-and-drug-resistant-TBC.pdf?ua=1.

350 Organizația Mondială a Sănătății, *Profilul pe Țară – Moldova*, 2014, disponibil la : https://extranet.who.int/sree/Reports?op=Replet&name=%2FWHO_HQ_Reports%2FG2%2FPROD%2FEXT%2FTBCountryProfile&ISO2=MD&LAN=EN&outtype=html.

351 *Ibidem*.

352 Proiectul Hotărârii de Guvern privind aprobarea Programului național de control al tuberculozei pentru anii 2016-2020, Para. 15, disponibil la: http://www.particip.gov.md/public/documente/140/ro_2699_Proiectul-HG-Program-tuberculoza-2016-2020.docx.

353 Centrul de Analiză și Investigații Sociologice, Politologice și Psihologice „CIVIS”, Bivol S și Sințov R, *Tuberculoza în Moldova: Cunoștințe, Atitudini și Practici ale Populației Generale*, 2012, p. 30, disponibil la: http://pdc.ceu.hu/archive/00006850/01/Center_for_Health_and_Policy_Studies_Tuberculosis-in-Moldova_2012.pdf.

constatarea că 23% dintre respondenți considerau că este rușinos să ai TBC, exprimându-și îngrijorarea că având această maladie ar putea să-și piardă serviciul sau să fie considerați bețivi sau boschetari.³⁵⁴ Ulterior, PNUD-ul și-a exprimat îngrijorarea că persoanele cu coinfecțiile HIV-TBC „se confruntă cu stigmatizare și discriminare persistentă, sărăcie și au necesități specifice”.³⁵⁵

Prevederi Legale Discriminatorii

Regulamentul privind modul de aplicare a Spitalizării Temporare Coercitive în instituțiile medicale specializate antituberculoase a persoanelor bolnave de tuberculoză în formă contagioasă, care refuză tratamentul prevede detenția și tratamentul forțat al persoanelor care suferă de TBC dacă se consideră că aceștia au „evitat tratamentul”.³⁵⁶ Atât Comitetul Împotriva Torturii cât și Comitetul Drepturilor Omului” au accentuat îngrijorările cu privire la sfera de acțiune a acestei prevederi și a solicitat Moldovei să asigure ca implementarea oricărui tratament forțat să fie în conformitate cu obligațiile Moldovei în temeiul legislației internaționale cu privire la drepturile omului.³⁵⁷

În Comentariul General Nr. 14, CDESC a remarcat faptul că:

Dreptul la sănătate conține atât libertăți cât și drepturi. Libertățile includ dreptul persoanei de a-și controla sănătatea și corpul... și dreptul de a nu fi supus intervenției, la fel ca și dreptul de a nu fi supus torturii, tratamentului medical fără consimțământ și experimentelor... obligațiile de a respecta [dreptul la sănătate] include obligația Statului de a se abține (...) de la aplicarea tratamentelor medicamentoase

354 *Ibidem*, p. 40.

355 Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, MDG 6 ‘Combaterea HIV/SIDA Tuberculozei și a altor Maladii, *Intervenția MAF în Moldova*, p. 3, 2011, disponibil la: <http://www.undp.md/employment/2011/201-250/229/MAF%20MDA%20Concept%20Note.pdf>.

356 Comitetul Națiunilor Unite împotriva Torturii, *Observații Finale: Moldova*, UN Doc /C/MDA/CO/2, 29 Martie 2010, Para. 24; Comitetul pentru Drepturile Omului ale Națiunilor Unite, *Observații Finale: Moldova*, UN Doc. CCPR/C/MDA/CO/24, Noiembrie 2009, Para. 13

357 Comitetul pentru Drepturile Omului ale Națiunilor Unite, *Observații Finale: Moldova*, UN Doc. CCPR/C/MDA/CO/24, Noiembrie 2009, Paragraful 13; Comitetul Națiunilor Unite împotriva Torturii, *Observații Finale: Moldova*, UN Doc. CAT/C/MDA/CO/2, 29 Martie 2010, Para. 24.

coercitive, decât în situații excepționale pentru tratarea bolilor mintale sau pentru a preveni și controla bolile transmisibile. Asemenea cazuri excepționale trebuie să fie supuse unor condiții specifice și restrictive, respectând bunele practice și standardele internaționale aplicabile, inclusiv Principiile privind Protecția Persoanelor cu Maladii Mintale și Îmbunătățirea Îngrijirii Sănătății Mintale.”³⁵⁸
(accentuarea adăugată)

În conformitate cu Regulamentul în cauză persoanele pot fi supuse internării coercitive în cazul evitării tratamentului, totuși, nu există o definiție clară a comportamentului care constituie „evitarea tratamentului”. Impunerea unui tratament medical forțat trebuie să fie o opțiune de ultimă instanță și utilizarea condițiilor generale, vagi este îngrijorătoare. Mai mult decât atât, în măsura în care Regulamentul impune o cerință generală precum că persoanele cu TBC care evită, să fie supuse unui tratament forțat, aceasta nu oferă un echilibru adecvat pentru drepturile persoanei în raport cu necesitatea tratamentului. Fiecare decizie de a deține și trata o persoană care suferă de TBC în temeiul acestui Regulament trebuie să implice un echilibru dintre dreptul persoanei la cel mai înalt posibil standard de sănătate în temeiul Articolului 12 al PIDESC și dreptul la nediscriminare și egalitate în raport cu preocupările privind sănătatea publică, care favorizează un asemenea tratament. Regulamentul de asemenea nu stabilește o metodă de revizuire sau contestare a deciziei de a aplica tratamentul forțat. Aceasta lasă un grup deja vulnerabil fără nici o protecție formală împotriva abuzului de putere în temeiul acestui Regulament.

În 2014, CPPEDAE a analizat prevederile acestui Regulament, și a constatat că textul Regulamentului nu le garanta persoanelor care suferă de TBC supuși spitalizării coercitive drepturile prevăzute în Constituție, cu încălcarea standardelor naționale și internaționale cu privire la nediscriminare.³⁵⁹

358 CDESC, Comentariul General Nr. 14: Dreptul la cel mai înalt standard posibil de sănătate, 8 noiembrie 2000, Para. 12.

359 CPPEDAE, *Report privind Activitatea Realizată în Anul 2014*, p.9, disponibil la: <http://egalitate.md/media/files/Moldovan-Equality-Body-Activity-Report-2014.docx>.

Tratament Discriminatoriu în Instituțiile Penitenciare

Ca urmare a vizitei sale în Moldova în 2009, Raportorul Special pentru tortură și alte forme crude, inumane sau degradante de tratament sau pedeapsă și-a exprimat îngrijorarea cu privire la un șir de cazuri de tortură sau alte forme de maltratare a deținuților cu TBC. Un bărbat, din Instituția Penitenciară din Rezina, a decedat de TBC și diabet deoarece nu i-au fost oferite medicamente suficiente și nu i s-a permis să părăsească închisoarea pentru a merge la spital.³⁶⁰ Mai mult decât atât, câțiva deținuți din unitatea TBC din același penitenciar au declarat că li s-a servit pește stricat și că au fost bătuți de către gardienii închisorii doar din cauza statutului lor de sănătate.³⁶¹ În cele din urmă, Inga Tcaci, o deținută din Penitenciarul SIZO a declarat că s-a infectat cu TBC fiind în penitenciar, înainte de a fi însărcinată și de a avea un copil cu un alt deținut. Dna Tcaci a declarat că nu i se permitea să-și vadă copilul și era ținută în detenție în izolare. Mai târziu ea a depus o plângere însă a fost bătută de polițiști când era în detenție la departamentul de investigare.³⁶²

Cu toate că în ultimii ani nu au fost identificate cazuri similare de maltratare, rapoartele întocmite de Ombudsman (Avocat al Poporului) scot în evidență alte eșecuri în tratarea deținuților cu TBC în Penitenciarele din Moldova. Echipamentul sanitar, tehnic și medical este deseori perimat,³⁶³ în timp ce condițiile igienice sunt proaste,³⁶⁴ având un impact negativ asupra deținuților cu TBC. În unele cazuri, deținuții care suferă de tuberculoză și alte boli infecțioase au fost deținuți împreună cu populația generală din penitenciar.³⁶⁵ Parțial, aceasta se datorează faptului că TBC este diagnosticată tardiv în penitenciare.³⁶⁶

360 Consiliul Națiunilor Unite privind Drepturile Omului, *Raport al Raportorului Special pentru tortură și alte forme crude, inumane sau degradante de tratament sau pedeapsă*, Manfred Nowak, Misiune în Republica Moldova, 2009, UN Doc. A/HRC/10/44/Add.3, Para. 57.

361 *Ibidem*.

362 *Ibidem*. Para 8.

363 Centrul pentru Drepturile Omului, *Raport privind respectarea drepturilor omului în Republica Moldova în anul 2014*, Chișinău 2015, p. 109, disponibil la: http://www.ombudsman.md/sites/default/files/document/attachments/raport_2015_engleza.pdf.

364 *Ibidem*.

365 *Ibidem*, p. 100.

366 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust, 10 decembrie 2015, Chișinău.

Câmpul Muncii

Equal Rights Trust și Promo-LEX au colectat declarații de la persoanele cu TBC care au indicat că discriminarea la angajare este o problemă semnificativă. Spre exemplu, Nicholae a anunțat că a început să-și caute un serviciu într-un alt sat decât cel în care locuiește, deoarece în satul lui toți știu despre statutul TBC al său și a fost de repetate ori refuzat să fie angajat. El a menționat că deși nimeni nu i-a spus care este motivul acestor refuzuri, potențialii angajați nu erau în stare să ofere alte motive, și el simte că știe că acest lucru se întâmplă din cauza statutului său TBC.³⁶⁷ Boris ne-a informat că nu poate să obțină un serviciu nici în calitate de paznic din cauza că a fost anterior bolnav de TBC.³⁶⁸ Cercetările noastre indică faptul că acestea nu sunt cazuri izolate.

Educație

În 2013, Moldova a recunoaște că prevalența TBC – și în special a TBC multidrog rezistentă – „a dus la un declin în ratele de înscriere în cadrul învățământului general obligatoriu”.³⁶⁹

Cercetările realizate pentru acest raport au identificat de asemenea exemple de discriminare a copiilor ai căror rude au TBC. Într-un caz, administratorii școlii au mutat masa copilului în spatele clasei la 3 metri depărtare de ceilalți copii. Copilului i s-a spus să țină gura închisă în timpul aflării la școală și să evite să vorbească în timpul lecțiilor, cu excepția cazului în care profesorul îi va spune să vorbească, „astfel încât să nu răspândească maladia”. Fata era bruscată de alți copii și eventual a abandonat școala.³⁷⁰

367 Ziarul de Gardă, *Optimiștii se tratează mai repede de tuberculoză*, 18 decembrie 2014, disponibil la: <http://www.zdg.md/editia-print/social/optimistii-se-trateaza-mai-repede-de-tuberculoza>.

368 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Boris, 14 August 2015, mun. Chișinău.

369 Guvernul Republicii Moldova, *Al treilea Raport cu privire la Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului*, 2013, p. 35, disponibil la: http://planipolis.iiep.unesco.org/upload/Moldova%20R/Moldova_Third_MDG_2013-eng.pdf.

370 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust, 10 decembrie 2015, mun. Chișinău.

Acces la Bunuri și Servicii Publice

Cercetările realizate pentru prezentul raport au indicat că discriminarea în baza statutului TBC la accesarea bunurilor și serviciilor este o problemă semnificativă. De exemplu, Alexei i-a informat pe cercetătorii Trust că lui i s-a spus să nu mai vină la magazinul alimentar din localitatea sa deoarece alți oameni din sat au început să refuze să cumpere produse de la magazin, din cauza statutului său TBC.³⁷¹

Concluzii

Există îngrijorări serioase cu privire la discriminarea împotriva persoanelor cu TBC în Moldova în baza statutului lor de sănătate. Persoanele care trăiesc cu TBC sunt supuse unei stigmatizări considerabile, diagnoza de TBC deseori fiind considerată "rușinoasă". Există dovezi considerabile privind maltratarea persoanelor cu TBC. Vulnerabilitatea persoanelor care trăiesc cu TBC este exacerbată de Regulamentul privind modul de aplicare a Spitalizării Temporare Coercitive care nu prevede mijloace clare de revizuire și contestare a nici unui tratament administrat în temeiul acestui regulament.

2.4 Discriminarea în bază de Gen

În conformitate cu obligațiile asumate în temeiul Convenției privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor (CETDFD), ratificate în anul 1994, Moldova trebuie să elimine și să interzică toate formele de discriminare împotriva femeilor. De asemenea, în temeiul art. 3 din PIDCP și art. 3 din PIDESC, Moldova are obligații specifice de a asigura realizarea tuturor drepturilor prevăzute în cele două pacte, în egală măsură pentru bărbați și femei. În plus, în baza art. 26 din PIDCP, Moldova trebuie să asigure ca „legea să interzică orice discriminare și să garanteze tuturor persoanelor o protecție egală și eficace contra oricărei discriminări, cum ar fi (...) sexul”. În final, în temeiul art. 14, CEDO cere Moldovei să interzică discriminarea pe criterii de sex în ceea ce privește toate drepturile garantate de această Convenție.

371 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Alexei, 14 august 2015, localitate anonimă, raionul Ialoveni.

Cu toate că inegalitatea de gen poate afecta atât bărbați și femei, majoritatea covârșitoare a celor care se confruntă cu discriminarea de gen în Moldova sunt femeii. În consecință, acest capitol se concentrează asupra discriminării împotriva femeilor. Puțin peste jumătate din populația de 3,56 milioane de locuitori ai Moldovei – aproape 1,84 de milioane sau 51,9% – sunt femei.³⁷²

Poziția Femeilor în Societate

În anul 2015, conform Indicelui Inegalității de Gen al PNUD, Moldova s-clasat pe locul 107 din 187 de țări, cu un scor al egalității de gen de 0,248.³⁷³ Raportul Global Gender Gap Raport (raport privind inegalitățile de gen la nivel global) pentru anul 2015, realizat de Forumul Economic Mondial, care măsoară disparitatea de gen prin nivelul de participare economică, participare în viața politică, nivelul educației și cel al asistenței medicale, a clasat Moldova pe locul 26 din 145 de țări, cu un scor de 0,742.³⁷⁴

Deși motivele discriminării de gen în orice societate sunt diverse, atitudinile patriarhale și stereotipurile privind rolurile și responsabilitățile femeilor și bărbaților, înrădăcinate adânc în societatea moldovenească, contribuie la discriminare și lezează drepturile femeilor.³⁷⁵ În cadrul evaluării situației în Moldova în anul 2013, Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor a remarcat faptul că stereotipurile sunt una dintre „cauzele profunde” ale situației dezavantajate a femeilor în diferite domenii ale vieții, precum și una dintre principalele cauze ale violenței împotriva femeilor.³⁷⁶ În plus, Comitetul a invocat stereotipizarea femeilor în vârstă și a femeilor cu dizabilități, sexismul în publicitate, precum și promovarea rolurilor tradiționale de gen prin intermediul instituțiilor religioase ca și

372 Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Structura populației stabile a Republicii Moldova pe sexe și vârste la 1 ianuarie 2015*, 20 mai 2015, disponibil la adresa: <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=4769>.

373 Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, *Raport privind dezvoltarea umană pentru 2015: Susținerea progresului uman: reducerea vulnerabilităților și creșterea rezilienței*, 2015, p. 239, disponibil la adresa: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf.

374 Forumul Economic Mondial, *Global Gender Gap Report*, 2015, p. 261, disponibil la adresa: <http://www3.weforum.org/docs/GGGR2015/cover.pdf>.

375 A se vedea mai sus, nota 51, para. 17.

376 *Ibidem*.

probleme care afectează în mod negativ punerea în aplicare a politicilor de stat privind egalitatea de gen și să contribuie la atitudini discriminatorii față de femeile din Moldova.³⁷⁷

Cadrul Legal și de Politici

În Moldova, există mai multe legi care interzic discriminarea și promovează egalitatea de gen. Conform art. 16 alin. (2) din Constituție, „toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, indiferent de (...) sex”.³⁷⁸ Dispoziții similare există și în Codul Muncii, Codul Familiei, Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, Legea cu privire la asigurarea egalității, Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, precum și în Legea cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală. Aceste legi sunt examinate mai detaliat în partea 3 a acestui raport.

Cu toate acestea, deși Moldova a adoptat o serie de legi care interzic discriminarea pe bază de gen, inclusiv Legea cu privire la asigurarea egalității, în anul 2012, în anul 2013, Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor a evidențiat mai multe probleme cu cadrul legislativ al Republicii Moldova:

- (a) Progresul lent al reformei juridice care are drept scop armonizarea legislației naționale cu Convenția, pe lângă întârzieri cu și lipsa unui calendar clar pentru adoptarea unui număr de proiecte importante de legi;*
- (b) Punerea în aplicare insuficientă a legilor care vizează eliminarea discriminării împotriva femeilor;*
- (c) Bugetul limitat alocat Consiliului Antidiscriminare; [și]*
- (d) Neconștientizare de către sistemul judiciar a drepturilor femeilor și a legislației naționale relevante, precum și lipsa de pregătirii sistematice*

³⁷⁷ *Ibidem.*

³⁷⁸ A se vedea ai sus, nota 176, art. 16.

*în domeniul prevederilor Convenției și ale legislației
naționale, care promovează egalitatea de gen.*³⁷⁹

În anul 2009, a fost adoptat Programul Național de Asigurare a Egalității de Gen (2010–2015).³⁸⁰ Programul este implementat de către Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei (MMPSF), autoritatea centrală responsabilă de elaborarea și promovarea politicilor în domeniul egalității între femei și bărbați.³⁸¹ În cadrul MMPSF, Direcția pentru asigurarea egalității între femei și bărbați este responsabilă de evaluarea conformității legislației Republicii Moldova cu principiul egalității de gen.³⁸² În plus, în anul 2006, pentru implementarea Legii cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, a fost înființată Comisia guvernamentală pentru egalitatea între femei și bărbați.³⁸³

Cu toate acestea, sistemul de politici nu este perfect, iar punerea în aplicare este un motiv de îngrijorare. În anul 2015, s-a realizat o evaluare a implementării Programului național de asigurare a egalității de gen. Studiul a constatat că insuficiența de resurse a limitat capacitatea MMPSF de a asigura egalitatea de gen și de a combate violența în familie.³⁸⁴ În anul 2013, Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor

379 A se vedea ai sus, nota 51, para. 9.

380 Hotărârea Guvernului nr. 933, *cu privire la aprobarea Programului național de asigurare a egalității de gen pe anii 2010-2015*, 31 decembrie 2009, disponibil la adresa: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=333441&lang=1>.

381 Ministerul este înființat în conformitate cu Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați. A se vedea Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, 2006, art. 19.

382 Direcția a fost înființată prin Hotărârea Guvernului nr. 691 din 17.11.2009, disponibilă la adresa: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=332740>.

383 Hotărârea Guvernului nr. 350, cu privire la instituirea Comisiei guvernamentale pentru egalitate între femei și bărbați, 7 aprilie 2006, disponibilă la adresa: http://lex.justice.md/document_rom.php?id=7C97B488:5258D42D. Comisia este reglementată în temeiul unei hotărâri ulterioare a guvernului. A se vedea Hotărârea Guvernului nr. 895, cu privire la aprobarea Regulamentului Comisiei guvernamentale pentru egalitatea între femei și bărbați, 7 august 2006, disponibilă la adresa: http://lex.justice.md/document_rom.php?id=2ABB75A7:85A94D0D.

384 Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, *Raport de evaluare a gradului de implementare a Programului național de asigurare a egalității de gen pe anii 2010-2015*, 2015, p. 13, disponibil la adresa: http://www.mmepsf.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_evaluare_pnaeg_2010-2015.pdf.

și-a exprimat îngrijorarea față de cadru de politici al Republicii Moldova, criticând „cooperarea limitată între organismele existente pentru egalitatea de gen și ministerele de resort (...) fluctuația frecventă de personal (...) [și] integrarea insuficientă a dimensiunii de gen în cadrul ministerelor la toate nivelurile”.³⁸⁵ Comitetul a remarcat, de asemenea, excluderea femeilor defavorizate din formularea de politici și programe și „puterea decizională limitată”, a mecanismelor naționale.³⁸⁶ Critici similare au fost exprimate de către ONG-urile din Moldova,³⁸⁷ care și-au exprimat îngrijorarea în legătură cu activitatea slabă a Comisiei guvernamentale pentru egalitatea între femei

și bărbați și lipsa personalului cu normă întreagă, responsabil de asigurarea egalității de gen în alte departamente ministeriale.³⁸⁸

Prevederi Legale Discriminatorii

Art. 2 lit. (f) din CETFDF cere Moldovei „să ia toate măsurile corespunzătoare, inclusiv prin dispozițiile legislative, pentru modificarea sau abrogarea oricărei legi, dispoziții, cutume sau practici care constituie o discriminare față de femei”. În pofida obligațiilor juridice internaționale ale Republicii Moldova, în prezent legislația ei nu se conformează cerințelor CETFDF.

În anul 2015, CPPEDAE a remarcat existența stereotipurilor și a limbajului care discriminează pe criterii de gen în documentele de politici și actele legislative

385 A se vedea mai sus, nota 51, para. 13.

386 *Ibidem*.

387 A se vedea Consiliul Național al ONG-urilor, *Propuneri pentru programul de guvernare în domeniul promovării egalității de gen pentru perioada 2014-2018*, 2016, par. V, disponibil la adresa: <http://www.consiliulong.md/agenda-egalitatii-de-gen>.

388 Acest raport susține că instituțiile din Moldova se confruntă cu o serie de provocări în asigurarea egalității de gen, dintre care cele mai mari includ: (1) faptul că instituțiile publice au o responsabilitate limitată de a realiza egalitatea de gen; (2) lipsa de înțelegere a efectului diferențial al alegerilor de politică asupra bărbaților și femeilor; (3) o monitorizare și evaluare slabă implementării efective a inițiativelor privind egalitatea de gen. A se vedea *Prezentarea pregătită de ONG-urile și persoanele fizice din Moldova unite pentru promovarea egalității de gen în Moldova. Pregătită pentru Evaluarea Periodică Universală a Republicii Moldova, sesiunea a 26-a*, par. 5.1., disponibilă la adresa: <http://cdf.md/files/resources/98/UPR-submission-gender-equality-platform-Moldova.pdf>.

ale Republicii Moldova.³⁸⁹ Aceste stereotipuri sunt deosebit de evidente în Hotărârea Guvernului nr. 264 din 1993, care interzice femeilor să presteze anumite forme de muncă periculoasă, inclusiv prelucrarea metalelor și munci în industria materialelor de construcție și în anumite tipuri de construcție și reparație de nave.³⁹⁰ Indiferent de intenția lor, interdicțiile de acest gen au fost criticate de către Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor pentru „restricționarea oportunităților economice ale femeilor”, întrucât ele nu sunt „nici legitime, nici eficace ca măsură de promovare a sănătății reproductive a femeilor”³⁹¹ și creează „obstacole pentru participarea femeilor în câmpul muncii”.³⁹²

Suplimentar există și alte legi care includ prevederi privind nediscriminarea pe criterii de sex. De exemplu, art. 41, 44 alin. (2) și art. 56 alin. (1) din Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat stabilesc vârste diferite de pensionare pentru bărbați și femei.³⁹³ Actualmente, vârsta de pensionare pentru bărbați este de 62 de ani, în timp ce pentru femei ea este de 57 de ani.³⁹⁴

389 De exemplu, Clasificatorului ocupațiilor aplică genul feminin pentru anumite titluri de ocupații, cum ar fi „servitoare”, „dădacă”, „guvernantă” și „lenjereasă” (deși există un titlu echivalent de gen masculin). Titlurile anumitor ocupații de conducere, de exemplu „șef”, „director”, „președinte”, „ministru” etc., nu sunt expuse decât la masculin. Vezi, Ordinul nr. 22 al Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, *cu privire la aprobarea Clasificatorului ocupațiilor din Republica Moldova (CORM 006-14)*, disponibil la adresa: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=353018&lang=1>. CPEDAE, *Raport de activitate*, 2015, p. 12, disponibil la adresa: <http://www.egalitate.md/media/files/Raport%20general%202015.pdf>.

390 Hotărârea Guvernului nr. 264, *privind aprobarea Nomenclatorului industriilor, profesiilor și lucrărilor cu condiții de muncă grele și nocive, proscrie femeilor și Normelor de solicitare maximă, admise pentru femei la ridicarea și transportarea manuală a greutăților*, 6 octombrie 1993, disponibilă la adresa: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=300608>.

391 Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor, *Raport al sesiunii a cincezecea*, UN Doc. A/51/38, 9 May 1996, par. 286, disponibil la adresa: <http://www.un.org/documents/ga/docs/50/plenary/a51-38.htm>.

392 Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor, *Observații finale: Ucraina*, UN Doc. A/57/38, 2 mai 2002, par. 293.

393 Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat, 1999.

394 *Ibidem*.

O serie de prevederi ale Codului Muncii³⁹⁵ diferențiază în mod discriminatoriu bărbații și femeile. De exemplu, art. 251, care interzice în mod corect concedierea femeilor gravide, de asemenea, interzice și concedierea femeilor cu copii sub vârsta de șase ani. Art. 124 alin. (1), din Codul Muncii acordă angajaților de sex feminin, ucenicilor și soțiilor dependente dreptul la un concediu maternal prenatal de 70 de zile și un concediu maternal postnatal de 56 de zile. Această prevedere, însă, nu recunoaște dreptul la concediu paternal postnatal. Acest lucru nu este în concordanță cu cele mai bune practici internaționale în acest domeniu, care se tind să recunoască drepturile egale la concediul parental pentru bărbați și femei, cu excepția perioadelor imediat anterioare și ulterioare nașterii. Merită de remarcat faptul că Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative, aprobată de Parlament la 14 aprilie 2016, care, la momentul scrierii, aștepta promulgarea de către Președinte, introduce în Codul Muncii modificări care oferă dreptul la concediu paternal plătit de 14 zile în primele 56 de zile de la nașterea copilului.³⁹⁶

Art. 173 alin. (1) din Codul de Executare al Republicii Moldova, care se referă, printre altele, la tratamentul față de deținuți, prevede amânarea pedepselor aplicate femeilor gravide și femeilor cu copii în vârstă de până la 8 ani.³⁹⁷ Acordarea unui tratament favorabil pentru femeile gravide care au fost condamnate pentru infracțiuni poate fi justificată prin necesitățile lor specifice de sănătate. Cu toate acestea, acordarea unor drepturi speciale pentru femeile deținute cu copii (în contrast cu tații condamnați) constituie un tratament diferențiat nejustificat, contrar cerințelor dreptului internațional.

Legi discriminatorii au fost identificate și de către Departamentul de Proceduri Speciale al ONU. În anul 2008, Moldova a modificat Codul Familiei, majorând vârsta minimă de căsătorie pentru fete de la 16 la 18 ani, în conformitate cu recomandările Comitetului ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor.³⁹⁸ Cu toate acestea, în cazul în care

395 Codul muncii al Republicii Moldova, 2003.

396 Proiectul de lege nr. 180 din 15 mai 2014, disponibil la adresa: <http://parlament.md/Procesul-Legislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/2285/language/ro-RO/Default.aspx>.

397 *Codul nr. 443 de executare al Republicii Moldova*, 24 decembrie 2004, disponibil la adresa: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=336538>

398 Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor, *Observații finale: Republica Moldova*, UN Doc. CEDAW/C/MDA/CO/3, 25 august 2006, para. 33.

există „motive întemeiate”, căsătoria copiilor sub vârsta de 18 ani încă este permisă. Grupul de lucru al ONU privind discriminarea împotriva femeilor în legislație și în practică a criticat limbajul acestei prevederi deoarece ea creează spațiu pentru exercitarea discreției „care, la rândul său, ar putea fi influențat de practici discriminatorii”.³⁹⁹

Lista prevederilor discriminatorii descrise mai sus poate fi continuată, dar ea relevă stereotipurile predominante despre femei, care impregnează societatea moldovenească și, în special, noțiunile paternaliste, patriarhale, care contribuie la legitimarea discriminării femeilor în alte sfere ale vieții.

Violența Bazată pe Gen

Deși CETFDF nu se referă în mod explicit la violență pe criterii de gen, Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor a interpretat art. 1 din Convenție ca implicând interdicția violenței bazate pe gen, pe care a definit-o ca fiind „o formă de discriminare care inhibă considerabil capacitatea femeilor de a se bucura de drepturi și libertăți fundamentale în baza egalității cu bărbații”.⁴⁰⁰

Violența în familie și cea sexuală reprezintă o problemă serioasă în Moldova.⁴⁰¹ Într-un sondaj realizat de Biroul Național de Statistică în anul 2011, 63,4% din 1.116 femei și fete au spus că au suportat violență psihologică, fizică sau sexuală cel puțin o dată de la vârsta de 15 ani.⁴⁰² Aproximativ 40% dintre respondente au fost supuse la violență fizică de către actualul sau ultimul lor soț sau partener cel puțin o dată; 9% dintre respondente au spus că au

399 A se vedea mai sus, nota 212, para. 15.

400 Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor, *Recomandarea generală nr. 19: Violența împotriva femeilor*, UN Doc. A/47/38 at 1, 1993, para. 1.

401 Centrul de Drept al Femeilor, *Prezentare comună către mecanismul ONU de Evaluare Periodică Universală pentru Republica Moldova*, 2016, para. 1, disponibilă la adresa: https://promolex.md/upload/publications/en/doc_1463468569.pdf.

402 Biroul Național de Statistică, *Violența față de femei în familie în Republica Moldova*, 2011, p. 22, disponibil la adresa: http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Violenta/Raport_violen_fem_eng.pdf.

fost supuse la violență fizică în ultimele 12 luni.⁴⁰³ Cu toate acestea, din cauza presiunii sociale și familiale, puține victime raportează aceste crime.⁴⁰⁴

Toleranța față de violență în familie și violența sexuală este alarmant de mare. Într-un studiu mai recent, realizat de către Centrul de Drept al Femeilor, 50% dintre bărbații intervievați au declarat că în familiile lor nu există violență fizică.⁴⁰⁵ În total 27,7% dintre bărbați și 17,5% dintre femei au împărtășit opinia că „o femeie ar trebui să rabde violența pentru a păstra familia”.⁴⁰⁶ Mai mult, peste 41% dintre bărbați cred că există situații în care o femeie ar trebui să fie bătută.⁴⁰⁷ În același studiu, 7% dintre femeile intervievate au declarat că nu s-ar opune aplicării de forță de către partener atunci când ele nu vor să facă sex,⁴⁰⁸ iar 18% dintre bărbați au recunoscut că au aplicat forța pentru a face sex cu prietena/soția lor actuală.⁴⁰⁹ Fiecare al cincilea bărbat a recunoscut că făcuse sex cu o femeie fără consimțământul ei, și aproape un sfert dintre bărbați a recunoscut că făcuse sex cu o femeie care nu putea să-și dea consimțământul din cauza că consumase alcool.⁴¹⁰ În pofida acestui fapt, doar 8,4% dintre femei au reclamat abuzul din partea partenerului sau în familie la poliție.⁴¹¹ Potrivit sondajului, principalele cauze ale violenței în familie includ consumul de alcool, gelozia, șomajul, infidelitatea, lipsa educației, precum și incapacitatea de a rezolva conflictele în mod pașnic.⁴¹²

Cadrul legislativ privind violența bazată pe gen

În anul 2007, Moldova a adoptat Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, care stabilește un cadru juridic, organizațional și

403 *Ibidem*, p. 33.

404 *Ibidem*, p. 33.

405 Centrul de Drept al Femeilor, *Bărbații și egalitatea de gen în Republica Moldova*, 2015, p. 114, disponibil la adresa: http://cdf.md/files/resources/89/Studiul_B%C4%83rba%C8%9Bii%20%C8%99i%20Egalitatea%20de%20gen%20%C3%AEn%20Republica%20Moldova.pdf.

406 *Ibidem*, p. 63.

407 *Ibidem*, p. 115.

408 *Ibidem*, p. 14.

409 *Ibidem*, p. 96.

410 *Ibidem*, p. 96.

411 *Ibidem*, p. 15.

412 *Ibidem*, p. 15.

instituțional pentru prevenirea și combaterea violenței în familie, precum și un mecanism pentru identificarea și abordarea cazurilor de violență.⁴¹³ Legea este completată de art. 201¹ alin. (1) din Codul penal, care prevede că Violența în familie, adică acțiunea sau inacțiunea intenționată, manifestată fizic sau verbal, comisă de un membru al familiei asupra unui alt membru al familiei, care a provocat suferință fizică, soldată cu vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății, suferință psihică ori prejudiciu material sau moral se pedepsește cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 150 la 180 de ore sau cu închisoare de până la 2 ani.

În pofida acestor măsuri legislative, implementarea neadecvată și neuniformă a legii, în special în ceea ce privește răspunderea penală a autorilor infracțiunilor și executarea ordonanțelor de protecție, a lăsat victimele violenței în familie expuse. Între anii 2013 și 2014, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a emis o hotărâre în mai multe cauze privind acuzațiile de violență în familie, constatând în fiecare cauză că Moldova a încălcat art. 3 din Convenția europeană, fie ca atare, fie în coroborare cu art. 14,⁴¹⁴ prin faptul că nu a prevenit în mod eficient violența în familie. Îngrijorările cu privire la răspunsul guvernului la violența în familie au fost împărtășite și de către organismele tratatelor ONU. În anul 2013, Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor a criticat „aplicarea neuniformă a legilor care vizează combaterea violenței în familie”, „eșecul de a lua act de leziuni de un grad inferior” și „faptul că pentru a porni o investigație este nevoie de mai multe cazuri de violență în familie”.⁴¹⁵

Promo-LEX a efectuat mai multe studii pe tema violenței în familie în Moldova în 2014 și 2015, și fiecare din ele demonstrează în mod clar deficiențe în

413 *Legea nr. 45, cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie*, 1 martie 2007, disponibilă la adresa: <http://lex.justice.md/md/327246>.

414 A se vedea *Eremia c. Republicii Moldova*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 3564/11, 28 mai 2013; *Mudric c. Republicii Moldova*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 74839/10, 16 iulie 2013; *T.M. și C.M. c. Republicii Moldova*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 26608/11, 28 ianuarie 2014 (încălcarea art. 3 în coroborare cu art. 14); și *B c. Republicii Moldova*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 61382/09, 16 iulie 2013 (încălcarea art. 3).

415 A se vedea mai sus, nota 51 para 19. În plus, Comitetul a criticat „ineficiența ordonanțelor de protecție împotriva presupușilor agresori” și „rata scăzută de raportare a cazurilor de violență sexuală, inclusiv viol, și investigarea și urmărirea penală ineficientă a cazurilor raportate.” *Ibidem*.

cadrul actual de protecție și prevenire a violenței în familie.⁴¹⁶ Aceste cazuri sunt discutate mai jos:

Violența psihologică: Legislația moldovenească recunoaște cinci forme de violență în familie: fizică, sexuală, spirituală, economică și psihologică.⁴¹⁷ Cu toate acestea, violența psihologică nu este reglementată în conformitate cu Legea cu privire la expertiza judiciară, constatările tehnico-științifice și medico-legale⁴¹⁸ și nu există nicio prevedere privind acreditarea psihologilor în calitate de experți judiciari.⁴¹⁹ Prin urmare, pentru a dovedi că victima a fost supusă violenței psihologice este necesar de prezentat dovezi a priori, care sunt foarte dificil de obținut. Instituțiile psihiatrice emit de facto rapoarte privind rezultatele expertizei psihiatrice și psihologice, care pun accentul mai degrabă pe aspecte psihice, decât cele psihologice ale traumei suferite de victimele violenței. În practică, psihologii care oferă servicii victimelor violenței în familie pot emite rapoarte privind rezultatele expertizei psihologice, dar acestea pot furniza numai dovezi indirecte ale violenței psihologice. În consecință, legislația națională nu oferă protecție suficientă pentru victime.⁴²⁰

416 A se vedea Asociația Promo-LEX, *Evaluarea implementării prevederilor Legii nr.45 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie în rândul romilor din Republica Moldova*, iunie 2014, în disponibil la adresa: https://promolex.md/upload/publications/ro/doc_1401979049.pdf; Asociația Promo-LEX, *Raport de evaluare a modului de emitere și executare a ordonanțelor de protecție în cazurile de violență în familie în perioada 2012-2014*, martie 2015, disponibil la adresa: https://promolex.md/upload/publications/en/doc_1429103090.pdf; și Asociația Promo-LEX, *Nota analitică privind practicile neuniforme de urmărire penală a făptașilor pentru încălcarea ordinilor de restricție*, 2015, nepublicat.

417 A se vedea mai sus, nota 413, art. 2.

418 Legea nr. 1086 cu privire la expertiza judiciară, constatările tehnico-științifice și medico-legale, 2000.

419 PNUD, *Studiu de fezabilitate privind infrastructura de expertiză judiciară în Republica Moldova*, 2009, p. 71, disponibil la adresa: http://www.undp.md/publications/Forensics_Feasibility_External%20Audit_Report_EN.pdf.

420 A se vedea Promo-LEX, *Raportul către Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor pentru Republica Moldova*, 2015, p. 4-5, disponibil la adresa: http://TBCinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/MDA/INT_CEDAW_NGS_MDA_21994_E.pdf.

Ordonanțele de protecție: Conform Codului Contravențional, prima încălcare a unei ordonanțe de protecție se sancționează cu o amendă,⁴²¹ iar a doua încălcare are ca rezultat răspunderea penală.⁴²² Executorii sunt responsabili de determinarea faptului dacă a avut loc încălcarea unei ordonanțe de protecție și inițierea procedurilor administrative,⁴²³ în timp ce poliția și serviciile sociale asigură executarea și supravegherea conformării cu ordonanță. Cu toate acestea, în practică, în cazul în care a fost încălcată o ordonanță de protecție, executorul de multe ori refuză să inițieze astfel de proceduri cerute de poliție, deoarece procedura nu prevede executarea ordonanței de protecție. O altă problemă cu sancționarea agresorilor pentru încălcarea ordonanțelor de protecție este faptul că sancțiunile penale nu pot fi aplicate persoanei care a încălcat o ordonanță până când nu a fost pronunțată o hotărâre definitivă privind condamnarea administrativă pentru această încălcare. Întrucât nu există nicio limită de timp pentru încheierea procedurilor administrative, poate exista o întârziere considerabilă până când persoanei i se aplică sancțiunea penală.

Implementarea incoerentă: În anul 2015, Promo-LEX a analizat punerea în aplicare a sancțiunilor pentru violență în familie în temeiul prevederilor Codului Penal și ale Codului Contravențional, revizuiind în total 501 de hotărâri și sentințe de condamnare emise de instanțele naționale în perioada august 2014 – iulie 2015. Una dintre cele mai importante constatări ale acestui studiu a fost inconsecvența aplicării prevederilor relevante. Deși, în unele cazuri, art. 201 alin. (1) din Codul penal a fost aplicat corect,⁴²⁴ în altele, procedura penală a fost încetată în favoarea sancțiunilor administrative.⁴²⁵ Potrivit informațiilor furnizate Asociației Promo-LEX de către Procuratura Generală, în 2014, au fost inițiate 700 de proceduri administrative și 2.374 de urmăriri penale pe cauze privind violența în familie.⁴²⁶ Chiar dacă acest număr a scăzut comparativ cu anii anteriori,⁴²⁷ numărul mare de proceduri administrative este alarmant și demonstrează practica proastă de pedepsire a infractorilor

421 A se vedea mai sus, nota 15, art. 318.

422 Codul penal al Republicii Moldova, 18 aprilie 2002, art. 320.

423 A se vedea mai sus, nota 15, art. 421.

424 Făptașii au fost acuzați de o infracțiune penală.

425 A se vedea mai sus, nota 420, p. 6.

426 Scrisoarea oficială către Promo-LEX din partea Procuraturii Generale nr 25-2d / 15-298 din 19.05.2015

427 *Ibidem*.

în cazuri de violență în familie. În ciuda acestui fapt, autoritățile nu au pus în aplicare orice măsuri care ar facilita documentarea cazurilor în vederea standardizării practicii judiciare.⁴²⁸ În corespondență cu Promo-LEX în august 2014 și septembrie 2015, Curtea Supremă de Justiție a confirmat necesitatea de a standardiza practica în acest domeniu și a indicat că acest lucru va fi abordat în proiectul hotărârii explicative privind examinarea cauzelor penale de violență în familie în instanțele de judecată. La 11 mai 2016, proiectul hotărârii a fost publicat pe pagina web a Curții Supreme de Justiție și acum este în așteptarea deciziei.⁴²⁹

Adăposturi pentru victimele violenței în familie: În Moldova, există 16 adăposturi pentru victimele violenței în familie, care oferă servicii de reabilitare, din care doar două (amplasate în mun. Chișinău) oferă adăpost victimelor indiferent de domiciliul acestora.⁴³⁰ În unele raioane nu există adăposturi, ceea ce înseamnă că victimele nu pot primi ajutor de urgență; în aceste raioane, indivizii trebuie să se deplaseze la Chișinău din cont propriu.⁴³¹ Majoritatea adăposturilor acceptă numai victimele cu domiciliul în raza aceluiași teritoriu ca și centrul pentru victimele violenței în familie. Dacă sunt disponibile paturile de rezervă, cu aprobarea Departamentului de protecție a familiei (DPF), pot fi admise excepții. Totuși, numărul de paturi libere este foarte mic, iar procesul de aplicare este complex.⁴³² Consecințele acestui sistem inadecvat și inconsecvent de prevederi sunt evidente: în cazul în care victimele nu pot găsi un loc, acestea pot fi obligate să se întoarcă în aceeași casă în care stă agresorul lor.⁴³³ Cercetările efectuate de Promo-LEX au identificat lipsa unei proceduri clare de furnizare de fonduri către adăposturi de către autoritățile locale ca o problemă suplimentară. În absența unei astfel de proceduri, practica diferă de la raion la raion: în unele

428 Acest lucru este în pofida apelurilor repetate din partea ONG-urilor. De exemplu, Promo-LEX a făcut 3 astfel de sesizări la Curtea Supremă de Justiție în 2013, 2014 și 2015.

429 A se vedea proiectul hotărârii Curții Supreme de Justiție, disponibilă la adresa: <http://csj.md/index.php/unificarea-practicii-judiciare/proiecte-hot-explicative-plen/641-cu-privire-la-judecarea-cauzelor-penale-despre-violenta-in-familie-ffff>.

430 Centrul Internațional pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada”, *Studiu privind realizarea drepturilor victimelor violenței în familie în sistemul de asistență și protecție din Republica Moldova*, 2013, p. 33, disponibil la adresa: http://www.lastrada.md/publicatii/ebook/Violenta_raport_engl_final.pdf.

431 A se vedea mai sus, nota 420, p. 7.

432 A se vedea mai sus, nota 212, para. 32.

433 A se vedea mai sus, nota 420, p. 7.

cazuri, este necesar de prezentat cereri scrise în care să se descrie în detaliu toate cheltuielile prevăzute pentru perioada de finanțare, iar în alte cazuri, autoritățile publice locale furnizează fonduri fără a fi nevoie de vreo cerere.

Reprezentarea juridică: O altă problemă importantă este că, atunci când victimele violenței în familie caută protecție, acestea nu beneficiază de asistență juridică gratuită calificată deoarece nu îndeplinesc criteriile stabilite de legislație.⁴³⁴ Ca urmare, victimele pot căuta asistența doar la organizațiile neguvernamentale specialitate sau la un avocat privat. În cele mai multe cazuri, femeile care suferă de violență în familie sunt într-o situație extrem de vulnerabilă, ceea ce face ca identificarea unui ONG sau a unui avocat (de multe ori cu sediul la Chișinău sau în alte centre raionale) să fie dificilă. În cazul în care femeile nu pot obține o reprezentare legală, ele pot să nu fie conștiente de procedurile relevante, în special deoarece adesea victimele sau potențialele victime nu dispun de suficiente informații privind legile și politicile relevante. Ca rezultat, în multe cazuri, victimele nu cer măsuri de protecție sau o fac în ultima instanță. Acest decalaj afectează în special grupurile vulnerabile, cum ar fi românii, persoanele cu dizabilități și persoanele în vârstă, care deja sunt supuse discriminării și au mai multe șanse de a trăi în sărăcie.⁴³⁵

Violența în familie în regiunea transnistreană

Victimele violenței în familie din regiunea transnistreană nu au acces la protecție. În Studiul privind vulnerabilitatea la HIV/SIDA, realizat în anul 2011, aproape un sfert din femeile intervievate (22,3%) au fost supuse violenței fizice: 35,7% dintre femei au fost victime ale violenței fizice cel puțin o dată în viață; 20,5% – o dată sau de două ori; 5,9% – de la 3 la 5 ori; și 8,7% – de cinci ori și mai mult. În jumătate din cazuri, agresorul a fost soțul/concubinul, în 8,7% din cazuri, a fost un prieten, în 25,8% – tată sau frate și în 9% din cazuri a fost un alt bărbat.⁴³⁶ În absența legilor locale care să interzică violență pe bază de gen sau violența în familie, lipsa

434 Legea nr. 198 cu privire la asistența juridică garantată de stat, 26 iulie 2007, art. 19.

435 A se vedea mai sus, nota 84, para. 9.

436 Centrul pentru Susținerea și Dezvoltarea Inițiativelor Civice „Rezonanță”, *Vulnerabilitatea femeilor din Transnistria la infecția HIV. Raport de cercetare sociologică*, 2011, p. 60, disponibil la adresa: http://aids.md/aids/files/1161/ENG_Report%20on%20women's%20vulnerability%20to%20HIV_AIDS_TRS_final%20version.doc.

de facto a controlului asupra regiunii garantează imposibilitatea aplicării sancțiunilor administrative și penale. Majoritatea victimelor, neavând acces la căi eficiente de atac, nu solicită asistență din partea autorităților locale de teama de a nu fi umilite în timpul procesului și a ședinței de examinare.⁴³⁷ Cu toate că în apropierea or. Căușeni și or. Drochia există centre pentru victimele violenței în familie, iar cei din mun. Chișinău sunt în măsură să ofere asistență și sprijin, acest proces este costisitor și necesită deplasări frecvente, care pot împiedica victimele să caute ajutor.

Hărțuirea Sexuală

În temeiul art. 173 din Codul Penal, „hărțuirea sexuală” este definită ca:

*manifestarea unui comportament fizic, verbal sau nonverbal, care lezează demnitatea persoanei ori creează o atmosferă neplăcută, ostilă, degradantă, umilitoare, discriminatorie sau insultătoare cu scopul de a determina o persoană la raporturi sexuale ori la alte acțiuni cu caracter sexual nedorite, săvârșite prin amenințare, constrângere, șantaj.*⁴³⁸

Hărțuirea sexuală poate fi pedepsită cu amendă; muncă neremunerată în folosul comunității de la 140 până la 240 de ore; sau închisoare de până la trei ani.⁴³⁹ În conformitate cu Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, hărțuirea sexuală este definită ca fiind „manifestare a unui comportament fizic, verbal sau nonverbal care lezează demnitatea persoanei ori creează o atmosferă neplăcută, ostilă, degradantă, umilitoare sau insultătoare”.⁴⁴⁰ Art. 10 alin. (3) lit. (d) din Lege prevede obligația angajatorilor de a „întreprinde măsuri de prevenire a discriminării după criteriul de sex și/sau a hărțuirii sexuale a femeilor și bărbaților la locul de muncă, precum și a persecutării pentru depunere în organul competent a plângerilor”.⁴⁴¹

437 Promo-LEX și alții, Drepturile omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova, 2012, p. 49, disponibil la adresa: https://promolex.md/upload/publications/ro/doc_1355473506.pdf.

438 A se vedea mai sus, nota 422 art. 173.

439 *Ibidem*.

440 Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse pentru femei și bărbați, 2006, art. 2.

441 *Ibidem*, art. 10 alin. (3) lit. (d).

Cu toate acestea, după cum a remarcat Promo-LEX, interzicerea hărțuirii sexuale în două legi diferite cu diferite standarde probatorii, poate duce la probleme în practică:

Includerea hărțuirii sexuale în Codul Penal se dovedește a fi nefuncțională. Caracterul actelor care echivalează cu hărțuire sexuală face dificil ca victima să corespundă cererilor sarcinii probei, necesare pentru urmărirea penală a acestor acte. Hărțuirea sexuală este adesea comisă în absența martorilor și fără documentație scrisă. Prin urmare, prin abordarea problemei hărțuirii sexuale prin intermediul dreptului penal, ceea ce va duce adesea la un conflict direct între probele victimei și, respectiv, ale agresorului, este dificil de asigurat condamnarea și, prin urmare, de obținut dreptate pentru victimă. Mai mult, acest lucru poate duce la revictimizare și retragerea plângerii. Odată ce victima își retrage plângerea, procesul penal încetează și victima nu primește nicio altă cale de atac.

În ultimii ani, mass-media a identificat și a publicat mai multe exemple de hărțuire sexuală la locul de muncă.⁴⁴² În ciuda acestui fapt, după o examinare a hotărârilor judecătorești naționale, curților de apel și ale Curții Supreme de Justiție, Promo-LEX nu a găsit niciun exemplu de hotărâri judecătorești definitive emise în privința infracțiunilor de hărțuire sexuală în temeiul art. 173 din Codul penal.

Mai multe interviuri efectuate în timpul cercetării pentru acest raport au relevat cazuri de hărțuire sexuală în sistemul educațional. De exemplu, T.N. ne-a spus:

442 A se vedea: Discriminare, *A demisionat din cauza că era hartuită sexual*, 2012, disponibil la adresa: <http://discriminare.md/istoria-mea/sa-concediat-din-cauza-ca-era-hartuita-sexual/>; Ziarul de gardă, *Hărțuire sexuală într-o organizație de stat*, 2012, disponibil la adresa: <http://www.zdg.md/editia-print/investigatii/hartuire-sexuala-intr-o-organizatie-de-stat>; Ziare.com, *Șeful de la meteo, demis în urma unui scandal de hartuire sexuala*, 2012, disponibil la adresa: disponibil la adresa: <http://www.ziare.com/europa/moldova/r-moldova-seful-de-la-meteo-demis-in-urma-unui-scandal-de-hartuire-sexuala-1183205>.

La universitate este un profesor care tratează fetele în mod diferit de băieți. Într-o zi, a vrut să întrebe tema la o fată care să-i bucure ochii și m-a ales pe mine să răspund. În acea zi, purtam o fustă. Am vrut să răspund de la locul meu, dar el a spus: „Nu! În fusta aceea trebuie să ieși în fața clasei.” Acest lucru m-a deranjat și m-am simțit umilită, dar n-am putut face nimic. A fost cu atât mai jenant deoarece a făcut această remarcă în fața tuturor colegilor mei. M-a tratat ca și cum aș fi fost o fată imorală.”⁴⁴³

În mod similar M.I. a declarat:

Un profesor de la Universitatea de Stat din Moldova, facultatea de drept, în timpul unei sesiuni de examene, își promova studenții în funcție de aspectul lor. El deseori spunea că fetele trebuie să poarte numai fuste pentru examene. A existat un caz când colega mea, care purta o fustă, răspundea la o întrebare în fața clasei și profesorul a comentat: „Vedeți? Când fetele vin la mine să răspundă, vin în fuste.” Cred că acest lucru nu este normal și etic. Atitudinea lui umilește multe studente.”⁴⁴⁴

D.N. a descris o situație similară:

Deseori am simțit că profesorul se uita la mine încercând să se agațe de fiecare cuvânt sau mișcare pe care o făceam. A încercat să mă umilească. De exemplu, într-o zi curăteam cerneala de pe pix, când el s-a oprit din predarea materialului și a spus: „Atenție, uitați-vă cum D.N. își curăță pixul”, iar apoi a început să râdă. De multe ori a făcut remarci neplăcute în adresa mea, cu toate că era profesor.”⁴⁴⁵

443 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu T.N., 21 aprilie 2015, Chișinău.

444 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu M.L. 18 mai 2015, Chișinău.

445 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu D.N., 22 aprilie 2015, Chișinău.

Câmpul Muncii

Art. 11 al CETFDF cere Moldovei să adopte „măsuri adecvate pentru a elimina discriminarea împotriva femeilor în câmpul muncii”, inclusiv în ceea ce privește oportunitățile de angajare, libera alegere a profesiei, dreptul la promovare, bonusuri și formare, precum și dreptul la o remunerare egală. Pe hârtie, Moldova are măsuri legislative relativ solide de protecție împotriva discriminării pe bază de gen în câmpul muncii. Art. 7 din Legea cu privire la asigurarea egalității interzice orice deosebire, excludere, restricție sau preferință bazată inclusiv pe criterii de gen, care limitează sau subminează egalitatea de șanse sau de tratament la angajare sau concediere, la locul de muncă sau în timpul formării profesionale.⁴⁴⁶

Codul muncii al Republicii Moldova impune angajatorilor diverse obligații menite să asigure egalitatea și nediscriminarea în câmpul muncii, printre care se numără:

- Asigurarea faptului că toți se bucură de șanse și un tratament egal la angajare, orientare profesională, formare și promovare, fără niciun fel de discriminare;⁴⁴⁷
- Asigurarea remunerării egale pentru muncă egală;⁴⁴⁸
- Interzicerea discriminării pe orice teren în regulamentele și politicile interne;⁴⁴⁹
- Luarea de măsuri pentru prevenirea hărțuirii sexuale;⁴⁵⁰
- Aplicarea aceluiași criterii de evaluare a performanțelor, penalizare și eliberare din funcție.⁴⁵¹

În plus, Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, adoptată în anul 2006, obligă angajatorii să asigure egalitatea de șanse și de tratament la angajare, inclusiv în ceea ce privește dezvoltarea profesională, promovarea în carieră, evaluarea, pedeapsa și concedierea, negocierea și

446 A se vedea mai sus, nota 14.

447 A se vedea mai sus, nota 395, art. 10 alin. (2) lit. (f¹).

448 *Ibidem*, art. 10 alin. (2) lit. (g).

449 *Ibidem*, art. 10 alin. (2) lit. (f⁵).

450 *Ibidem*, art. 10 alin. (2) lit. (f³).

451 *Ibidem*, art. 10 alin. (2) lit. (f²).

plata salariului.⁴⁵² De asemenea, legea interzice anunțuri de angajare, care discriminează în mod direct sau indirect pe criterii de sex.⁴⁵³

Cu toate acestea, în ciuda obligațiilor sale internaționale și un șir de prevederi legislative interne în vigoare, discriminarea de gen rămâne predominantă la locul de muncă, iar femeile se confruntă cu inegalitate în multe domenii ale câmpului de muncă.

Accesul la angajare și discriminarea în practicile de angajare

Rata șomajului în rândul femeilor este mai mare cea în rândul bărbaților: 40,6% dintre femei sunt șomere, comparativ cu 36,5% dintre bărbați.⁴⁵⁴ În urma vizitei în Moldova în anul 2012, Grupul de lucru al ONU privind problema discriminării împotriva femeilor în legislație și în practică a concluzionat că practicile discriminatorii împiedică femeile să participe în condiții egale pe piața muncii.⁴⁵⁵ Cercetările au relevat că bărbații au șanse mai mari de a-și găsi un loc de muncă,⁴⁵⁶ ceea ce face ca femeile să ajungă prinse într-un ciclu de șomaj. Un factor ar putea fi sexul persoanelor care iau decizii de angajare. Biroul Național de Statistică a constatat că raportul între sexe în rândul celor responsabili pentru luarea deciziilor de angajare (șefi de organizații și manageri) este de o femeie la trei bărbați (26,9% femei și 73,1% bărbați), indiferent de tipul întreprinderii.⁴⁵⁷

452 A se vedea mai sus, nota 440, art. 10 alin. (3).

453 A se vedea 14, art. 7 alin. (2) lit. (a); *Ibidem*, art. 5 alin. (3), art. 6 alin. (2) și (4) și art. 11 alin. (1) lit. (a); și Legea privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, art. 13 alin. (2).

454 Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Portret statistic al femeilor și bărbaților în Republica Moldova*, 2014, , p. 2, disponibil la adresa: http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/femei_si_barbati/Portret_statistic_femei.pdf.

455 A se vedea mai sus, nota 212, para. 64.

456 Ombudsman, *Raport privind respectarea drepturilor omului în Republica Moldova în 2013, 2014*, p. 26, disponibil la adresa: http://www.ombudsman.md/sites/default/files/rapoarte/raportul_2013_red_def.pdf,

457 Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Portret statistic al femeilor și bărbaților în Republica Moldova*, 2015, disponibil la adresa: <http://www.statistica.md/libview.php?l=ro&id=5106&idc=168>.

Una dintre cele mai importante bariere pentru femei în accesarea oportunităților de muncă este discriminarea pe scară largă a femeilor gravide și femeilor cu copii, precum și stereotipul angajatorilor despre femeile mai tinere ca având șanse mari de a deveni gravide și, deci, de genera obligații aferente maternității. Cercetările prezentate de ONG-uri pentru ultima Evaluare Periodică Universală pentru Moldova indică faptul că, în 2014, 38,9% dintre femeile cu copii de vârstă preșcolară (cu vârste între 3 și 7 ani) au fost încadrate în câmpul muncii, comparativ cu 58,9% dintre femeile care nu au avut copii de aceea vârstă.⁴⁵⁸ În anul 2011, 56,5% dintre femeile cu copii de vârstă preșcolară au fost încadrate în câmpul muncii,⁴⁵⁹ ceea ce înseamnă o scădere semnificativă a ratei de ocupare într-o perioadă scurtă de timp. Este de remarcat faptul că obligațiile de plată aferente maternității s-au modificat în anul 2014, odată cu prelungirea perioadei pentru care se calculează indemnizația de maternitate de la șase și douăsprezece luni, ceea ce a majorat costurile suportate de angajatori.

CPPEDAE a făcut constatări de discriminare în mai multe cazuri în care, la interviuri de angajare, femeile au fost întrebat dacă sunt căsătorite, gravide sau dacă au planuri de a se căsători sau de a avea copii, precum și cazuri în care femeile au fost concediate după ce au devenit gravide.⁴⁶⁰ În mod similar, femeile intervievate pentru acest raport au povestit experiențele lor de discriminare la locul de muncă ca urmare a sarcinii efective sau anticipate.

458 A se vedea mai sus, nota 388, para. 3.1.

459 *Ibidem*.

460 A se vedea mai sus, nota 359, p.20 și CPPEDAE, *Raport de activitate pentru anul 2015, 2016*, p. 14.

Studiu de caz: T.

T. a lucrat timp de cinci ani ca însoțitoarea de bord fără probleme, dar a fost concediată pe motivul că îi expirase contractul de muncă. Cu toate acestea T. crede că motivul real al concedierii ei a fost sarcina. T. a povestit reprezentanților Equal Rights Trust că în iulie 2012 și-a anunțat angajatorul că era însărcinată. După aceea a fost transferată la un alt post, în conformitate cu art. 250 din Codul muncii, care prevede „Transferul [facultativ] la o muncă mai ușoară al femeilor gravide și al femeilor care au copii în vârstă de până la 3 ani”. T. fusese transferată la departamentul comercial al companiei în funcția de recepționar al comenzilor pentru bilete. Totuși, la scurt timp după aceea, a fost concediată. Soțul ei, I., a declarat:

E primul nostru copil, unul dorit și așteptat. Vă puteți imagina o mamă și un tată trecând prin astfel de momente? Zece angajați ai companiei aeriene „Air Moldova” au fost concediați, printre care și trei femei gravide. Una dintre acestea a decis să caute dreptate în instanța de judecată. Dreptatea, însă, e departe de a deveni realitate.

CPEDAE a constatat că contractul de muncă în baza căruia a fost angajată T. a crea condiții pentru discriminare din motiv de maternitate și că T. a fost supusă discriminării din motivul maternității și al genului. Compania „Air Moldova” a fost amendată, dar a contestat hotărârea și curtea de apel a trimis cauza înapoi la judecătoria.

Studiu de caz: Z.

Z. a absolvit Universitatea de Stat din Comrat cu specialitatea de jurist cu cele mai bune rezultate academice și a început să-și caute un loc de muncă. Câteva luni mai târziu, s-a căsătorit.

Z. a observat un anunți precum că o companie căuta juriști. A colectat toate actele necesare, a pregătit un CV și s-a dus la interviu. Angajatorul i-a pus întrebări la care Z. consideră că a răspuns foarte bine. Doar că câteva minute mai târziu, i s-a spus că nu este eligibilă pentru acel post. Întrebând care sunt motivele refuzului în angajare, a fost anunțată de angajator că este tânără, fără experiență, dar și faptul că este femeie, care nu demult s-a măritat, iar compania nu are nevoie de probleme legate de maternitate, și în general, tot colectivul companiei este format din bărbați, și respectiv vor avea nevoie doar de un jurist bărbat.

În scopul prezentului raport, cercetătorii Equal Rights Trust a condus un focus-grup cu 17 femei cu privire la discriminarea la locul de muncă.⁴⁶¹ Participantele au declarat că angajatorii nu doresc să angajeze femei gravide sau pe cele care au copii mici. Ele au declarat că unii angajatori evită semnarea contractelor de muncă cu femei sau impun contracte care includ doar obligațiile angajaților, dar nu și drepturile lor, astfel încât femeile sunt lipsite de drepturi, cum ar fi indemnizația pentru îngrijirea copilului și indemnizația de maternitate. Am discutat cu N., care a fost interviuată pentru un loc de muncă pe baza unei recomandări personale. Ea a fost întrebată dacă este căsătorită și dacă planifică să aibă copii în viitorul apropiat și i s-a spus că nu putea obține acel loc de muncă deoarece era însărcinată.⁴⁶²

Stereotipurile de gen tind să limiteze accesul femeilor la anumite locuri de muncă și de a le împiedica să își exercite libertatea de alegere în câmpul muncii. De exemplu, după cum s-a menționat mai sus, Clasificatorului ocupațiilor din Republica Moldova împiedică femeile să-și asume anumite roluri.⁴⁶³ În plus, în raportul de activitate a CPPEDEE pentru anul 2014 se constată că pe lângă practica obișnuită de a nu angaja sau a nu concedia femeile care devin gravide, unul dintre cele mai răspândite exemple de discriminare de gen în câmpul muncii este publicarea anunțurilor discriminatorii de angajare.⁴⁶⁴

461 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust cu 17 femei cu vârste cuprinse între 30 și 60 de ani, 12 iunie 2015, s. Lăpușna, r. Hîncești.

462 Interviul realizat de Equal Rights Trust cu Ninela C., 20 iunie 2015, Chișinău.

463 Ordinul nr. 22 al Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei, a se vedea mai sus nota 389.

464 A se vedea mai sus, nota 359.

De exemplu, unii angajatori au pus cerința expresă ca femeile să lucreze ca vânzătoare sau pentru a efectua anchete în centre comerciale.⁴⁶⁵ CPPEDAE a examinat mai multe cazuri privind astfel de anunțuri postate online, constatând că anunțurile de angajare cu cerințe sau criterii care exclud sau favorizează un anumit sex sunt discriminatorii și că sexul nu poate fi o cerință profesională reală.⁴⁶⁶ Participanții focus-grupului organizat de Equal Rights Trust au dat exemple de cazuri în care cerințele anunțurilor de angajare ar include criterii bazate pe sex, vârstă și aspect.⁴⁶⁷

Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor și-a exprimat îngrijorarea cu privire la stereotipizarea persistentă a femeilor cu dizabilități,⁴⁶⁸ precum și excluderea femeilor rome și a femeilor cu dizabilități de pe piața formală a forței de muncă.⁴⁶⁹ Femeile cu dizabilități se confruntă cu dificultăți specifice și dezavantaje suplimentare, în comparație atât cu alte femei cât și alte persoane cu dizabilități, ceea ce înseamnă că ele sunt mai puțin încurajate să intre pe piața forței de muncă.⁴⁷⁰ Femeile rome reprezintă unul dintre cele mai vulnerabile grupuri din Moldova; ele au un nivel scăzut de educație, rate mai ridicate ale șomajului și niveluri semnificativ mai mici de venit decât restul populației.⁴⁷¹ Conform unui raport al ONU privind situația romilor din Moldova, doar 15% dintre femeile rome cu vârste mai mari de 15 ani sunt angajate, comparativ cu 34% dintre femeile nerome și 25% dintre bărbații romi.⁴⁷² Acest lucru se datorează în mare parte posibilităților limitate de angajare, accesibile pentru femeile rome, nivelurilor mai scăzute de educație, lipsei de calificare profesională și segregării rezidențiale.⁴⁷³

465 Hotărârea CPEDAE nr. 050/2014 din 22 februarie 2014, disponibilă la adresa: http://www.egalitate.md/media/files/files/decizia_cauza_050_gavriloi_rodion_catre_legis-com_srl_5733279.pdf; Hotărârea CPEDAE nr. 041/13 24 februarie 2014, disponibilă la adresa: http://egalitate.md/media/files/files/decizia_cauza_041_autosesizarea_anunturi_discriminatorii_4412343.pdf.

466 *Ibidem*.

467 Focus-grup realizat de Equal Rights Trusts cu 17 femei cu vârste cuprinse între 30 și 60 de ani, 12 iunie 2015, s. Lăpușna, r. Hîncești.

468 A se vedea mai sus, nota 51, para. 17.

469 *Ibidem*, para. 27.

470 Programul Comun de Dezvoltare Locală Integrată, *Cine lipsește din dezvoltarea locală?*, 2011, p. 22, disponibil la adresa: http://www2.un.md/UNWomen/knowledge_center/Who%20is%20Missing%20from%20Local%20Development%202011%20RO.pdf.

471 A se vedea mai sus, nota 27, p. 10.

472 A se vedea mai sus, nota 96, p. 41.

473 A se vedea mai sus, nota 27, p. 37.

Plata inegală și segregarea pieței muncii

Art. 7 lit. (a)(i) a PIDESC pretinde Moldovei să asigure:

Un salariu echitabil și o remunerație egală pentru o muncă de valoare egală, fără nicio distincție; în special, femeile trebuie să aibă garanția că condițiile de muncă ce li se acordă nu sunt inferioare acelorora de care beneficiază bărbații și să primească aceeași remunerație ca ei pentru aceeași muncă.

Art. 10 alin. (3) lit. (c) din Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați prevede că, pentru a asigura egalitatea între femei și bărbați, angajatorii trebuie să asigure o remunerație egală pentru o muncă de valoare egală.⁴⁷⁴ În plus, art. 7 alin. (2) lit. (d) din Legea cu privire la asigurarea egalității interzice remunerarea inegală pentru același tip de muncă sau volumul de muncă.⁴⁷⁵

În pofida acestor prevederi, în Moldova există o diferență semnificativă de remunerare între femei și bărbați. În anul 2014, două organizații neguvernamentale naționale au declarat că salariul mediu pentru bărbați este cu 12,4% mai mare decât cel pentru femei.⁴⁷⁶ Grupul de lucru al ONU privind problema discriminării împotriva femeilor în legislație și în practică a raportat în anul 2013 că salariul femeilor constituie 72% din salariul pentru bărbați.⁴⁷⁷ Chiar dacă cifrele prezentate de diferite surse variază în ceea ce privește amploarea diferenței de remunerare între femei și bărbați, este clar că aceasta persistă, deoarece dovezile sugerează că diferența de remunerare

⁴⁷⁴ A se vedea mai sus, nota 440.

⁴⁷⁵ A se vedea mai sus, nota 14.

⁴⁷⁶ Centrul „Parteneriat pentru Dezvoltare” (CPD) și Platforma pentru Egalitate de Gen, *Inegalitățile salariale de gen în Moldova. Cum fiecare femeie din Moldova pierde un venit anual de 7620 de lei*, 2015, p. 3, disponibil la adresa: http://www.progen.md/files/4717_analiza_paygap_moldova.pdf, A se vedea și Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Portret statistic al femeilor și bărbaților în Republica Moldova*, 2015, disponibil la adresa: <http://www.statistica.md/libview.php?l=ro&id=5106&idc=168>

⁴⁷⁷ A se vedea mai sus, nota 212, para 64.

a fost o problemă constantă, cel puțin în ultimii cinci ani.⁴⁷⁸ Pe lângă diferența de remunerare între femei și bărbați există și un decalaj de pensii în funcție de gen, care a crescut de la 10,12% în 2011 la 17,17% în 2014.⁴⁷⁹

Persistența diferenței de remunerare între femei și bărbați se explică în parte prin fenomenul răspândit de segregare de gen, atât la locurile de muncă individuale, cât și de pe piața forței de muncă în ansamblu. Din punct de vedere istoric, femeile erau angajate în principal în „sfera socială”,⁴⁸⁰ în așa sectoare ca asistența medicală, educația și asistența socială. Aceste poziții au cel mai mic salariu în economia moldovenească. Această tendință încă este pronunțată, femeile fiind reprezentând o parte disproportional de mare din angajați ai sectoarelor plătite cel mai prost: sănătate and asistență socială (81,3% dintre angajați sunt femei), educație (81,5%), și hoteluri și restaurante (73,7%).⁴⁸¹

Femeile sunt în mod special subreprezentate în profesiile de aplicare a legii, de securitate și cele militare, în special la cele mai înalte niveluri. Procentul femeilor în funcții de conducere și executive în toate departamentele Ministerului de Interne, în anul 2015, a constituit doar 6%, o scădere de la 9% în 2011.⁴⁸² Femeile constituie 23% din soldați ai Armatei Naționale și doar 14,3% din toți studenții de la Academia Militară „Alexandru cel Bun” și, în schimb, 70% din toți angajații civili ai Armatei Naționale.⁴⁸³ În pofida activităților și acțiunilor întreprinse de către stat pentru a crește rata de încadrare a femeilor în serviciile de aplicare a legii și cel militar prin informarea publicului și orientare în carieră, problemele persistă. Probleme actuale includ: măsuri insuficiente pentru punerea în aplicare a planurilor de asigurare a egalității între femei și bărbați în politicile sectoriale; pregătirea insuficientă cu privire la aspectele de gen pentru personalul din cadrul agențiilor responsabile de securitate, ordinea

478 A se vedea mai sus, nota 476, p. 3.

479 *Ibidem*.

480 Promo-LEX și alții, Raport alternativ prezentat către sesiunea a 56-a a Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor în raport cu al patrulea și al cincilea raport periodic al Republicii Moldova, *CEDAW/C/MDA/4-5*, 2013, para. 57, disponibil la adresa: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/MDA/INT_CEDAW_NGO_MDA_14954_E.pdf.

481 *Ibidem*, p. 56.

482 A se vedea mai sus, nota 384.

483 *Ibidem*.

publică și serviciul militar; lipsa pregătirii internaționale și a accesului la astfel de pregătire pentru creșterea eligibilității femeilor și a capacității lor de a candida pentru misiuni civile și militare de menținere a păcii.⁴⁸⁴

O măsură a segregării forței de muncă, indicele segregării (unde „0” echivalează cu inegalitatea totală și „100” cu egalitatea totală), arată că distribuția inegală a femeilor și bărbaților în unele domenii ale economiei a rămas neschimbată între anii 2009 și 2015, menținându-se la valoarea de 58.⁴⁸⁵ În ceea ce privește inegalitatea de gen în poziții de conducere în toate sectoarele economice, aceasta a scăzut ușor, indicele de segregare majorându-se de la 53 la 55.⁴⁸⁶

Chiar și în cadrul aceluiași sector, femeile sunt, în medie, plătite mai puțin decât bărbații. În sectoarele cu calificare înaltă, în care salariile sunt relativ mari, diferența de remunerare între femei și bărbați este mult mai importantă decât media: în finanțe, diferența de remunerare este de 32%, în tehnologia informației este de 37%, iar în consultanța managerială este de 30%.⁴⁸⁷ Acest lucru se explică, probabil, prin faptul că bărbații sunt reprezentanți disproporțional de mult în roluri de conducere și de proprietate în toate sectoarele, inclusiv în industriile în care femeile constituie majoritatea forței de muncă.⁴⁸⁸ Bărbații dețin 66% din roluri cu funcții de conducere în cadrul întreprinderilor individuale neagricole și 83% în întreprinderile de stat.⁴⁸⁹ Deși guvernul a pus în aplicare politici pentru a reduce diferența de remunerare între femei și bărbați, acestea au fost în mare parte fără succes. Atât Strategia națională de ocupare a forței de muncă (2007–2015) și Programul Național de Asigurare a Egalității de Gen (2010–2015) au avut drept scop să reducă diferența de remunerare. Totuși, un grup de organizații neguvernamentale a constatat că acestea nu au reușit să aducă schimbări din două motive majore. În primul rând, din cauza lipsei de voință politică autoritățile nu au

484 *Ibidem*.

485 Centrul „Parteneriat pentru Dezvoltare” (CPD), *Indexul Egalității de Gen pentru 2015: impactul politicilor de gen 2009-2014*, 2015, p. 10, disponibil la adresa: http://progen.md/files/7562_raport_indexul_egalitatii_gen_2015final.pdf.

486 *Ibidem*, p. 10.

487 A se vedea mai sus, nota 388.

488 A se vedea mai sus, nota 480, p. 57.

489 Ombudsman, *Raport privind respectarea drepturilor omului în Republica Moldova în 2013*, p. 33, disponibil la adresa: http://www.ombudsman.md/sites/default/files/document/attachments/raport_cpdom_20131.pdf.

întreprins acțiuni clare și coerente; în al doilea rând, politicile nu au reușit să soluționeze discriminarea directă și indirectă de bază, care cauzează diferențe de remunerare.⁴⁹⁰

Educație

În timp ce, în general, accesul la educație pentru femei și fete în Moldova este bun, există motive semnificative de îngrijorare în ceea ce privește egalitatea de participare. Segregarea neoficială de gen între domeniile de studiu a fost criticată de către organizațiile neguvernamentale: băieții și fetele tind să se concentreze pe anumite domenii, în mare parte, din cauza stereotipurilor despre căi de carieră „masculine” și „feminine”.⁴⁹¹ În anul 2013, Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor și-a exprimat îngrijorarea față de „persistența atitudinilor patriarhale și a stereotipurilor adânc înrădăcinate în ceea ce privește rolurile și responsabilitățile femeilor și bărbaților în familie și în societate”, care sunt o „cauză fundamentală” a alegerilor domeniilor de studii și angajare, făcute de femei din Moldova.⁴⁹²

*Deși a menționat nivelul înalt de educație al femeilor și fetelor în statul parte, Comitetul rămâne îngrijorat de segregarea persistentă a femeilor și fetelor în domeniile de studiu tradițional dominate de femei la nivelul educației postsecundare și de subreprezentarea lor în domeniile ingineresti, tehnologice și alte domenii de studii, care afectează șansele lor de integrare în sectoare cu remunerare mai mare ale pieței muncii.*⁴⁹³

În indexul său pentru anul 2014, Centrul de Parteneriat pentru Dezvoltare a apreciat egalitatea de gen în sistemul moldovenesc de educație cu 55 de puncte pe o scară de la 0, care reprezintă inegalitatea completă, la 100, care reprezintă egalitatea perfectă. Acest scor a reprezentat o îmbunătățire cu un punct comparativ

490 A se vedea mai sus, nota 388, para 3.2.

491 Centrul de Parteneriat pentru Dezvoltare, *Trei soluții pentru egalitatea de gen în educație*, 2015, p. 2, disponibil la adresa: http://progen.md/files/1103_analiza_egalitatii_gen_educatie.pdf.

492 A se vedea mai sus, nota 51, para. 17.

493 *Ibidem*, para. 25.

cu anul 2009.⁴⁹⁴ Centrul a făcut câteva recomandări pentru îmbunătățirea egalității de gen în educație, extinderea serviciilor de creșă, încurajarea lecturii în rândul băieților (care tind să fie întrecuți de fete la acest capitol), precum și integrarea noilor tehnologii în regiunile rurale.⁴⁹⁵

Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării Împotriva Femeilor și-a exprimat îngrijorarea special cu privire la „accesul limitat la educației generale și incluzive pentru fetele de etnie romă și fetele cu dizabilități, ceea ce duce la rate scăzute de înscriere și rate ridicate ale abandonului școlar la nivelul școlii primare”, precum și cu privire la atitudinile negative demonstrate de către profesori și administratori de școală.⁴⁹⁶ Fetele rome au mult mai multe șanse să abandoneze școală pentru a putea munci acasă sau deoarece sunt căsătorite în copilărie.⁴⁹⁷

Asistență Medicală

Există, de asemenea, dovezi că femeile se confruntă cu probleme în accesarea asistenței medicale, în special a serviciilor de sănătate reproductivă. Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării Împotriva Femeilor a remarcat cu îngrijorare „nivelul scăzut de utilizare, disponibilitate și accesibilitate a formelor moderne de contracepție, în special, în regiunea transnistreană și regiunile rurale”.⁴⁹⁸ S-au înregistrat progrese limitate în informarea și educarea populației cu privire la sănătatea reproductivă din cauza lipsei de resurse.⁴⁹⁹ Recent nu a fost desfășurată nicio campanie de informare sau educare cu privire la această problemă.⁵⁰⁰ Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării Împotriva Femeilor și-a exprimat, de asemenea, îngrijorarea deosebită cu privire la practici de sterilizare forțată, care afectează în special femeile cu dizabilități, femeile din regiunile rurale și femeile rome.⁵⁰¹

494 A se vedea mai sus, nota 485, p. 10., *Ibidem.*, p. 1.

495 A se vedea mai sus, nota 491, p. 2.

496 *Ibidem.*

497 A se vedea mai sus, nota 96, p. 16.

498 A se vedea mai sus, nota 51, para 31.

499 Ministerul Sănătății, Raport de evaluare finală a Strategiei naționale a sănătății reproducerii 2005–2015, p. 62, disponibil la adresa: http://www.sanatateafemeii.md/wp-content/uploads/2015/02/Raport_evaluare_SNSR_final_14-August-2015.pdf.

500 *Ibidem*, p. 62.

501 *Idem*.

Mai pe larg, Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor și-a exprimat îngrijorarea cu privire la accesul limitat la asistență medicală accesibilă pentru femeile mai în vârstă,⁵⁰² preocupare care a fost confirmată de rezultatele cercetării realizate pentru acest raport. O participantă la un focus-grup desfășurat de Equal Rights Trust a declarat că un medic a folosit un limbaj peiorativ față de ea din cauza vârstei și a sexului ei, spunându-i: „Câți ani ai? Te mai uiți din când în când la data nașterii din actul tău de identitate? Nu-ți știi vârsta? Vrei să rămâi fată mare?”⁵⁰³ Într-un studiu realizat în 2013, 85,8% dintre femeile mai în vârstă au declarat că sănătatea lor este „fragilă, proastă și foarte proastă”, comparativ cu 75,7% dintre bărbați.⁵⁰⁴

Cercetările noastre au relevat, de asemenea, atitudini negative față de femeile din mediul rural. Într-un focus-grup, participanții au remarcat faptul că medicii nu întotdeauna fac investigațiile medicale necesare sau au o atitudine discriminatorie față de femei din mediul rural, deoarece acestea sunt sărace.⁵⁰⁵ Un raport de evaluare privind punerea în aplicare a *Programului național de asigurare a egalității de gen pentru 2010–2015*, de asemenea, a constatat că femeile care trăiesc în regiunile rurale au un acces limitat la asistență medicală.⁵⁰⁶ Același raport de evaluare privind punerea în aplicare a *Programului național de asigurare a egalității de gen pentru 2010–2015* a constatat eșecul de a acorda asistență medicală și socială adecvată femeilor dintr-o perspectivă complexă și multidimensională.⁵⁰⁷

502 A se vedea mai sus, nota 51, para. 31.

503 *Ibidem*.

504 HelpAge International și Gender Centru, Prezentare comună pentru sesiunea a cincizeci și șasea a Comitetului ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor, 2013, p. 11, disponibilă la adresa: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/MDA/INT_CEDAW_NGO_MDA_14778_E.pdf.

505 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust cu 17 femei cu vârste cuprinse între 30 și 60 de ani, 12 iunie 2015, s. Lăpușna, r. Hîncești.

506 A se vedea mai sus, nota 384, p. 53.

507 *Ibidem*, p. 11.

Viața Politică

Femeile sunt slab reprezentate în viața politică și în procesul decizional din Moldova. Și raportorul special pe probleme de sărăcie extremă și drepturile omului⁵⁰⁸ și Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor au remarcat nivelul scăzut al participării femeilor în viața publică:

*Reprezentarea femeilor în Parlament și în poziții guvernamentale la nivel național și local este încă redusă. Grupurile dezavantajate de femei, inclusiv femeile rome și femeile cu dizabilități, sunt, în practică, aproape complet excluși din viața politică și publică.*⁵⁰⁹

Nivelul de participare a femeilor în parlament este sub media UE (aproximativ 24%).⁵¹⁰ În anul 2014, puțin mai mult de o cincime (21,78%, 22 locuri din cele 101) de parlamentari erau femei.⁵¹¹ Începând din aprilie 2016, doar cinci femei au avut poziții în Cabinet.⁵¹² În anul 2005, doar 25% dintre candidații la alegerile parlamentare au fost femei, această cifră ridicându-se la doar 30,5% în anul 2014.⁵¹³ În plus, organizațiile societății civile și-au exprimat îngrijorarea cu privire la plasarea femeilor pe listele de candidați:

Femeile sunt plasate la finalul listelor de candidați, ceea ce le împiedică să acceseze (...) Parlamentul, chiar dacă ele sunt membri activi de partid. Numai 5,9% dintre femei sunt plasate în primele 10 poziții pe liste în comparație cu 11% dintre bărbați. Acest lucru diminuează în mod clar șansele femeilor de a fi alese și de a crește numărul lor în Parlament.⁵¹⁴

508 A se vedea mai sus, nota 84, para. 24.

509 A se vedea mai sus, nota 51, para. 23.

510 Women in National Parliaments (Femeile în parlamentele naționale), disponibil la adresa: <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>. A se vedea, de asemenea, Serviciul european de cercetare parlamentară, *At a glance INFOGRAPHIC (INFOGRAPHIC dintr-o privire)*, ianuarie 2015, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/545717/EPRS_ATA\(2015\)545717_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/545717/EPRS_ATA(2015)545717_REV1_EN.pdf).

511 A se vedea mai sus, nota 388, para. 1.1.

512 Guvernul Republicii Moldova, *Cabinetul de miniștri*, 2016, disponibil la adresa: <http://www.gov.md/ro/profiles/team>.

513 A se vedea mai sus, nota 388, para. 1.1.

514 *Ibidem*, p. 3.

Deși reprezentarea femeilor în organele decizionale locale a crescut în ultimii ani,⁵¹⁵ liderii de partid au fost acuzați, de asemenea, de nominalizarea femeilor pentru poziții „necompetitive” în alegerile locale și regionale.⁵¹⁶ La alegerile locale din 2015, 34,9% dintre candidați au fost femei.⁵¹⁷ Numai 22,5% dintre candidații pentru funcția de primar au fost femei, ceea ce sugerează că partidele nominalizează mai puține femei pentru funcții mai înalte.⁵¹⁸

Cercetările efectuate de organizațiile societății civile indică faptul că stereotipurile de gen inhibă participarea femeilor la viața publică. Percepția tradițională despre femei ca având un rol în primul rând privat, orientat spre familie, în viața socială „limitează implicarea lor în politică”.⁵¹⁹ Într-un studiu recent realizat de către Centrul de Drept al Femeilor, unii respondenți de sex masculin au exprimat opinia că „femeile incapabile” nu ar trebui să dețină poziții de putere, în timp ce alții au sugerat că pozițiile de autoritate ar trebui să fie atribuite numai „persoanelor calificate”.⁵²⁰ Numai 53,7% dintre respondenții de sex masculin au indicat că ar sprijini un sistem de cote care să prevadă o reprezentare mai mare a femeilor în Parlament și doar 55,3% ar fi de acord cu o cotă similară pentru posturi de conducere.⁵²¹ În plus, finanțarea partidelor poate juca un rol: având în vedere faptul că femeile pot contribui mai puțin la campaniile electorale de partid, ele pot fi dezavantajate când vine vorba de sprijinului partidului pentru alegerea lor.⁵²²

515 Guvernul Republicii Moldova, *Al treilea raport național privind obiectivele de dezvoltare ale mileniului în Republica Moldova*, 2013, p. 41, disponibil la adresa: http://www.md.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/UNDP_MD_3rdMDGReport_Eng.pdf?download.

516 Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, *Raport final Alegerile parlamentare din Republica Moldova*, p. 9, 30 noiembrie 2014, disponibil la adresa: <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2014/final-report-osce-elections-2014-ro.pdf>.

517 Centrul de Parteneriat pentru Dezvoltare (CPD), *Șanse egale în procesul electoral. Studiu de caz: alegerile locale generale din 14 și 28 iunie 2015*, 2015, p. 10, disponibil la adresa: http://progen.md/files/7091_sanse_egale_in_procesul_electoral.pdf.

518 *Ibidem*.

519 *Ibidem*, p. 8.

520 A se vedea mai sus, nota 405, p. 13.

521 *Ibidem*, p. 13.

522 A se vedea mai sus, nota 485, p. 9.

În pofida acestui fapt, există unele indicii pozitive. La alegerile locale din 2015, două candidate de etnie romă au câștigat alegerile pentru prima dată,⁵²³ o evoluție deosebit de pozitivă în lumina constatării de către Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor în anul 2013 că femeile rome sunt „aproape complet excluse din viața politică și publică”.⁵²⁴ În aprilie 2016, Parlamentul a adoptat o lege care cere ca cel puțin 40% dintre candidații înscriși pe listele electorale să fie reprezentați de fiecare gen și prevede sancțiuni pentru nerespectarea acestei cerințe.⁵²⁵ Cu toate acestea, nu există nicio prevedere care să reglementeze ordinea de plasare a candidaților pe listele electorale.⁵²⁶ La momentul scrierii prezentului document, proiectul de modificări era în așteptarea avizului prezidențial.

Sexism în Publicitate și Mass-media

Stereotipurile despre femei sunt încurajate prin publicitate sexistă și imagini sexiste transmise de mass-media. În anul 2013, Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor a îndemnat Republica Moldova să modifice legislația pentru a interzice practica imaginilor sexiste în mass-media.⁵²⁷

În anii 2010 și 2013, două companii au fost date în judecată de femei pentru publicitate sexistă. În anul 2013, ambele cauze au ajuns la Curtea Supremă de Justiție, care s-a pronunțat împotriva reclamantelor. La momentul examinării acestor cauze, nu exista nicio interdicție expresă privind utilizarea imaginilor sexiste în publicitate și instanța de judecată a constatat că imaginile utilizate nu puteau fi considerate „imorale” în sensul art. 11 din Legea cu privire la publicitate.⁵²⁸ În anul 2014, CPPEDAE a examinat un caz separat, privind

523 Ziarul de Gardă, *Pentru prima dată în Moldova: trei femei rome devin consilieri locali*, 2015, disponibil la adresa: <http://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/foto-pentru-prima-data-in-moldova-trei-femei-rome-devin-consilieri-locali>.

524 A se vedea mai sus, nota 51, para. 23.

525 Aceeași cotă se aplică și pentru candidații de sex masculin. A se vedea mai sus, nota 396.

526 *Ibidem*, art. 41 alin. (2¹)

527 A se vedea mai sus, nota 51, para. 17, 18.

528 Legea nr. 1227 privind publicitatea, 26 iunie 1997, disponibil la adresa: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=311557&lang=1>.

utilizarea imaginilor sexiste la comercializarea ciocolatei.⁵²⁹ Conform constatărilor Consiliului, legislația Republicii Moldova, în special Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, interzice utilizarea de materiale care lezează demnitatea femeilor.⁵³⁰ La 15 ianuarie 2016, Curtea Supremă de Justiție a confirmat decizia CPPEDAE, concluzionând că imaginile utilizate au fost sexiste și că a fost încălcat principiul nediscriminării pe criterii de sex.⁵³¹

La 14 aprilie 2016, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat un proiect de lege pentru modificarea Legii cu privire la publicitate și a Legii cu privire la asigurarea egalității de șanse pentru femei și bărbați. Modificarea propusă introduce o interdicție explicită a publicității sexiste,⁵³² incluzând definiția noțiunii „publicitate sexistă”.⁵³³

Concluzii

În ultimii ani, Moldova și-a elaborat un cadru legislativ și de reglementare extensiv, care prevede egalitatea de gen în câmpul muncii, educație, asistență medicală și alte domenii. Cu toate acestea, inegalitățile istorice, stereotipurile persistente de gen și probleme legate de implementarea și aplicarea legilor și politicilor mențin situația în care femeile sunt discriminate și dezavantajate în multe domenii ale vieții. Acest lucru este cel mai evident în cazurile de violență pe criterii de gen, în care implementarea proastă a legilor este agravată de nivelul ridicat al toleranței sociale față de violență împotriva femeilor, în special față de violență în familie. Femeile nu participă pe piața muncii în condiții de egalitate cu bărbații: ele sunt mai susceptibile la șomaj, iar, dacă sunt angajate, îndeplinesc mai degrabă roluri ierarhic inferioare, plătite mai

529 CPEDAE, Decizia nr. 108/2014 din 28 iulie 2014, disponibilă la adresa: http://www.egalitate.md/media/files/files/decizie_cauza_108_28_07_2014_depersionalizat_8508578.pdf.

530 A se vedea mai sus, nota 359, p. 23.

531 A se vedea hotărârea Curții Supreme de Justiție privind cauza nr. 3ra-1573/15 din 24 decembrie 2015, disponibil la adresa: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=25022

532 “publicitate sexistă – prezentare (prin cuvinte, sunete sau imagini) intenționată și/sau neintenționată ce promovează mesaje eronate, discriminatorii și/sau degradante din perspectiva de gen și reproduce stereotipuri sexiste, afectând imaginea și demnitatea unuia din sexe”.

533 A se vedea mai sus, nota 396.

puțin. Segregarea de gen la locul de muncă este reflectată și în educație, unde există o tendință de a trata anumite discipline ca fiind „masculine” iar altele ca „feminine”. Stereotipurile de gen sunt reflectate și în viața politică, unde femeile sunt slab reprezentate la toate nivelurile de guvernare.

2.5 Discriminarea în bază de Dizabilitate

Moldova trebuie să interzică orice formă de discriminare a persoanelor în bază de dizabilitate, în virtutea obligațiilor pe care și le-a asumat conform Convenției privind drepturile persoanelor cu dizabilități (CDPD), pe care a ratificat-o în anul 2010. În PIDESC se afirmă că discriminarea bazată de dizabilitate în exercitarea drepturilor garantate de PIDESC este interzisă în virtutea termenului „alt statut” din dispoziția cu privire la nediscriminare, articolul 2 (2).⁵³⁴ În afară de aceasta, CEDO solicită Republicii Moldova să interzică discriminarea bazată de dizabilitate în ceea ce privește toate drepturile prevăzute de Convenție, în temeiul articolului 14.

Din cauza lipsei unui acord cu privire la definiția dizabilității, există o anumită incertitudine cu privire la numărul total de persoane cu dizabilități (PD) în Republica Moldova.⁵³⁵ Potrivit Biroului Național de Statistică, aproape 185.000 de persoane (aproximativ 5,2% din numărul total al populației) au o formă de dizabilitate, dintre care 13.000 sunt copii (cu vârste cuprinse între 0–17 ani).⁵³⁶ Din numărul total, aproape una din șapte persoane cu o dizabilitate este clasificată ca fiind cu dizabilitate severă.⁵³⁷ În perioada anilor 2010–2014, numărul total de persoane cu o dizabilitate a crescut cu 2,7%, în timp ce numărul de copii recunoscuți ca fiind cu o dizabilitate s-a redus cu 11,3%.⁵³⁸ Cu toate acestea, după cum a afirmat Raportorul Special al Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu dizabilități, deoarece certificarea unei persoane ca fiind cu dizabilități depinde de controlul medical, numărul total de persoane cu

534 A se vedea mai sus, nota 1, para. 28.

535 Consiliul pentru drepturile omului, *Raportul Raportorului Special privind drepturile persoanelor cu dizabilități referitor la misiunea sa în Republica Moldova*, UN Doc. A/HRC/31/62/Add.2, 2016, par. 8.

536 Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Situația persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova*, 30 noiembrie 2015, disponibil la: <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id=4976&idc=168>.

537 *Ibidem*.

538 *Ibidem*.

dizabilități este „probabil, mult mai mare”.⁵³⁹ Organizația Mondială a Sănătății (OMS) estimează că aproximativ 15% dintre toți oamenii din întreaga lume au o formă de dizabilitate, dintre care 2–4% se confruntă cu dificultăți semnificative de funcționare.⁵⁴⁰ Aceasta ar sugera că în Moldova numărul real de persoane cu dizabilități este de aproximativ 533.700, adică de aproape trei ori mai mult decât numărul estimat de Biroul Național de Statistică.

Atitudini Culturale și Poziția Persoanelor cu Dizabilități în Societate

În raportul său din anul 2016, Raportorul Special al Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu dizabilități, a remarcat că „influența generală a (...) stigmatizării și percepției prejudiciate a persoanelor cu dizabilități”⁵⁴¹ a influențat puternic elaborarea legislației și politicilor în Moldova. De exemplu, Raportorul Special a constatat că cadrul legal și social în Moldova este foarte predispus spre instituționalizarea persoanelor cu dizabilități, având lipsă de servicii comunitare disponibile.⁵⁴² Raportorul Special a mai constatat că abordarea Republicii Moldova față de drepturile persoanelor cu dizabilități se caracterizează printr-o „interpretare specifică din punct de vedere geografic și cultural a modelului medical al dizabilității, denumită uneori abordarea „defectologiei” care are ca rezultat percepții larg răspândite că persoanele cu dizabilități sunt „anormale”.⁵⁴³ Această abordare, coroborată cu o lipsă generală de conștientizare a dizabilității, poate genera stigmatizare și discriminare semnificativă.⁵⁴⁴

Un studiu realizat în anul 2015 a atitudinilor față de dizabilitate în Moldova arată că o mare parte dintre respondenți și-au exprimat părerea că persoanele cu dizabilități se confruntă cu discriminare în domeniul angajării în câmpul muncii, în sistemul de învățământ, în viața politică și în interacțiunile lor cu

539 A se vedea mai sus, nota 535, para. 8.

540 Organizația Mondială a Sănătății, *Raport mondial cu privire la dizabilitate: Rezumat*, 2011, pp. 7–8, disponibil la: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/70670/1/WHO_NMH_VIP_11.01_eng.pdf.

541 A se vedea mai sus, nota 535, para. 19.

542 *Ibidem*, para. 13.

543 *Ibidem*, para. 18.

544 *Ibidem*.

statul.⁵⁴⁵ Studiul a mai identificat o preocupare profundă în ceea ce privește dovezile stigmatizării dizabilității în Moldova: 53% dintre respondenți consideră că persoanele cu dizabilități mintale sânt periculoase și că acestea ar trebui să fie izolate, 70% au afirmat că aceste persoane ar trebui să fie plasate în instituții de stat.⁵⁴⁶ Majoritatea respondenților a avut stereotipuri negative față de persoanele cu dizabilități intelectuale, caracterizându-le ca „persoane periculoase, subdezvoltate, sărace, nefericite care provoacă un sentiment de milă [și] tristețe”.⁵⁴⁷ O majoritate de asemenea a avut opinii negative față de persoanele cu dizabilități fizice, peste două treimi dintre respondenți asociindu-le cu „păcat, suferință [și] sărăcie”.⁵⁴⁸

Suntem deosebit de îngrijorați din cauza percepțiilor profund negative față de persoanele cu dizabilități mintale și intelectuale. Într-un alt studiu realizat în 2015, două treimi dintre respondenți au asociat această categorie de persoane cu „persoane mental sau psihologic bolnave”, iar o treime le-a considerat „invalidi”; 17,2% dintre respondenți au considerat persoanele cu dizabilități mintale și intelectuale „periculoase”, în timp ce 7,2% au opinat că acestea „ar trebui să fie izolate”.⁵⁴⁹ Acest studiu a constatat că, deși persoanele cu dizabilități fizice sunt percepute mai pozitiv decât persoanele cu dizabilități mintale sau intelectuale, 60% dintre respondenți au considerat că acestea sunt „invalid[zi]”.⁵⁵⁰ Circa 25% dintre respondenți au fost de acord că persoanele cu dizabilități fizice „nu pot avea grijă de dânsese [și] nu pot lucra”.⁵⁵¹

Copiii cu dizabilități sunt deosebit de vulnerabili la aceste atitudini negative față de dizabilitate. O problemă aparte este incapacitatea de a integra copiii cu dizabilități în societate, în special în sistemul educațional unde ei nu sunt asigurați cu sprijinul necesar pentru a avea acces la educație integrată.⁵⁵²

545 A se vedea mai sus, nota 40, p. 26.

546 *Ibidem*, p. 27.

547 *Ibidem*.

548 *Ibidem*, p. 27.

549 A se vedea mai sus, nota 3, p. 23.

550 *Ibidem*, p. 26.

551 *Ibidem*, p. 26.

552 *Ibidem*, p. 71.

Raportorul Special al ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități a remarcat că stigmatizarea socială și lipsa unui astfel de sprijin „se află de multe ori în spatele deciziei părinților de a-și interna copilul într-o instituție, dată fiind lipsa altor opțiuni”.⁵⁵³

Participanții la un focus-grup realizat de Equal Rights Trust organizat cu persoanele cu scleroză multiplă în august 2015 au vorbit despre stigmatul social de care suferă, precum și discriminarea cu care se confruntă și care apare ca o consecință.⁵⁵⁴ Participanții la focus-grup au spus cercetătorilor noștri că în societate nu există toleranță sau compasiune față de persoanele cu dizabilități și că multe persoane cu dizabilități doresc să plece din Republica Moldova pentru că se simt marginalizate și izolate de societate. Participanții aveau frică să nu fie abandonați de familia lor. Ei au afirmat că persoanele cu scleroză multiplă se confruntă cu prejudecăți atât în societatea generală, cât și în familie. Ei au afirmat că persoanele cu scleroză multiplă se străduiesc să ascundă diagnosticul lor, din cauza fricii că, în cazul în care aceasta devine cunoscută, ele vor fi izolate de societate, concediate sau nu vor fi angajate. O participantă a spus că persoanele cu dizabilități de multe ori suferă de depresie, deoarece se simt izolate și înțelese greșit. Ea a spus cercetătorilor că uneori consideră că ar fi mai bine să trăiască într-un centru pentru persoane cu dizabilități, deoarece numai ele ar putea să o înțeleagă și să o susțină.

Cadrul Legal și de Politici

După ce a ratificat CDPD, în anul 2012 Republica Moldova a adoptat Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, cu scopul clar de a transpune prevederile Convenției în legislația națională. Ca atare, partea principală a legislației care reglementează drepturile persoanelor cu dizabilități în Moldova reflectă „modelul social” al dizabilităților care stă la baza Convenției. Cu toate acestea, alte legi, politici și practici de stat încă trebuie să fie armonizate cu această abordare, deoarece Republica Moldova a fost criticată pentru aplicarea unui model medical, prin care persoanele cu dizabilități sunt definite prin „defectele” lor atunci când sunt comparate cu membrii „normali” sau „sănătoși”

⁵⁵³ A se vedea mai sus, nota 535, para. 20.

⁵⁵⁴ Focus-grup realizate de Equal Rights Trust cu 10 persoane cu scleroză multiplă, 4 august 2015, Chișinău.

ai societății, ceea ce duce la „excludere și segregare”.⁵⁵⁵ Raportorul Special al ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități a îndemnat Statul să adopte o abordare bazată pe drepturile omului față de dizabilitate, eliminând modelul medical din „politica publică, instrumentele juridice și serviciile de protecție socială”, precum și implementând o „combinație cuprinzătoare a politicii, reformelor legislative și de servicii”, astfel cum prevede CDPD.⁵⁵⁶

În Republica Moldova drepturile persoanelor cu dizabilități sunt reglementate de mai multe prevederi legislative. Cu toate acestea, este de remarcat faptul că, în articolul 16 alineatul (2) din Constituție, care prevede egalitatea în fața legii, dizabilitatea este omisă din lista de caracteristici protejate. Acesta prevede:

*[T]oți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială.*⁵⁵⁷

Constituția mai prevede că persoanele cu dizabilități trebuie să fie asigurate cu anumite beneficii și protecții suplimentare, deși într-un limbaj care indică faptul că persoanele cu dizabilități sunt obiecte de caritate, mai degrabă decât deținători de drepturi independenți. Articolul 51 din Constituție prevede că:

(1) Persoanele handicapate beneficiază de o protecție specială din partea întregii societăți. Statul asigură pentru ele condiții normale de tratament, de readaptare, de învățământ, de instruire și de integrare socială.

Mai mult, articolul 51 alineatul (2) prevede că „[n]imeni nu poate fi supus nici unui tratament medical forțat, decât în cazurile prevăzute de lege”, ceea ce contravine prevederilor CDPD, care interzice în mod expres toate formele de tratament medical forțat.⁵⁵⁸ Raportorul Special al ONU privind drepturile

555 Raportorul Special al ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova, *Declarație privind constatările preliminare ale Raportorului Special privind drepturile persoanelor cu dizabilități referitor la misiunea sa în Republica Moldova*, 17 septembrie 2015, disponibil la: <http://www.un.md/viewnews/307>.

556 A se vedea mai sus, nota 535, para. 60.

557 A se vedea mai sus, nota 196, art. 16.

558 A se vedea mai sus, nota 535, para. 11.

persoanelor cu dizabilități a recomandat că prezentul articol trebuie să fie modificat pentru a corespunde în totalitate obligațiilor internaționale privind drepturile omului ale Republicii Moldova, inclusiv cele stabilite în CDPD.⁵⁵⁹

Articolul 47 din Constituție prevede:

(1) Statul este obligat să ia măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea și bunăstarea, lui și familiei lui, cuprinzând hrana, îmbrăcăminte, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare

*(2) Cetățenii au dreptul la asigurare în caz de: șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor de subsistență, în urma unor împrejurări independente de voința lor.*⁵⁶⁰

Deși o prevedere constituțională care garantează o protecție socială a persoanelor cu dizabilități este binevenită, aceasta prezintă un motiv de îngrijorare deoarece atât acest articol, cât și articolul 51 utilizează un limbaj necorespunzător, cum ar fi „invaliditate” și „handicapate”. Utilizarea unui astfel limbaj a fost criticată de organisme ale ONU.⁵⁶¹

În afară de Constituție, legislația prevede o protecție mai puternică a drepturilor persoanelor cu dizabilități. Legea cu privire la asigurarea egalității specifică în articolul 1 alineatul (1) dizabilitatea ca un motiv de discriminare protejat, iar această dispoziție a fost utilizată atât de CPPEDAE,⁵⁶² cât și de instanțele

⁵⁵⁹ *Ibidem*.

⁵⁶⁰ A se vedea mai sus, nota 196, art. 47.

⁵⁶¹ Vezi, de exemplu, Comitetul Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu dizabilități Observații finale privind Ucraina: „Comitetul ... consideră că utilizarea terminologiei în limba ucraineană, care se referă la persoanele cu dizabilități ca „invalidi” sau „persoane cu abilități limitate” nu este în concordanță cu Convenția ... Comitetul solicită Statului-parte să excludă referința la „invalidi” sau „persoane cu abilități limitate” din toate documentele sale legislative și politice”. Comitetul Națiunilor Unite pentru drepturile persoanelor cu dizabilități, *Observații finale: Ucraina*, CRPD/C/UKR/CO/1, 4 septembrie 2015, para. 5-6.

⁵⁶² Vezi, de exemplu, CPPEDAE, Hotărârea nr. 291/15 din 28 septembrie 2015, disponibil la: http://egalitate.md/media/files/files/decizie_291_2015_depersionalizat_578216.pdf.

judiciare naționale⁵⁶³. În afară de aceasta, în urma ratificării CDPD în anul 2012, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități.⁵⁶⁴ Legea are drept scop transpunerea prevederilor și garanțiilor Convenției în cadrul juridic național; reglementarea drepturilor persoanelor cu dizabilități „pentru a asigura incluziunea socială și participarea lor în toate sferele vieții fără discriminare”.⁵⁶⁵ Legea prevede acomodarea rezonabilă, care este definită astfel:

*[O]rice modificare sau adaptare necesară și adecvată, într-un caz particular, care nu impune o sarcină disproporționată sau nejustificată atunci când este nevoie pentru a asigura unei persoane, în cazurile stabilite de lege, exercitarea drepturilor și libertăților fundamentale în condiții de egalitate cu ceilalți.*⁵⁶⁶

Legea prevede că acomodarea rezonabilă se asigură în procesul dezvoltării infrastructurii, care urmează să fie utilizată de persoanele cu dizabilități,⁵⁶⁷ precum și atunci când se fac aranjamente pentru a satisface necesitățile persoanelor cu dizabilități în locuințe, educație și formare profesională și la locul de muncă.⁵⁶⁸

Conform articolului 54 din Lege, se creează un Consiliu național privind drepturile persoanelor cu dizabilități.⁵⁶⁹ Consiliul are sarcina de a promova și monitoriza implementarea politicii de stat în domeniul dizabilității și aplicării CDPD.⁵⁷⁰ Cu toate acestea, în prezent, eficacitatea activității Consiliului a fost

563 Vezi, de exemplu, *Miftahov Maxim vs SRL Remta-Transport-Privat*, Judecătoria sect. Botanica, Chișinău, Hotărârea nr. 2-1379/15 din 29 octombrie 2015, disponibil la: http://www.jbt.instante.justice.md/apps/hotariri_judecata/inst/jb/get_decision_doc.php?decision_key=78F7A3E2-AC91-E511-A1AB-005056A5D154&case_title=Dosar-12-2-2938-07042015-3581.

564 Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, (Legea nr. 60 din 30 martie 2012).

565 *Ibidem*, art. 1.

566 *Ibidem*, art. 2.

567 *Ibidem*, art. 19.

568 *Ibidem*, art. 22, 27 și 33.

569 *Ibidem*, art. 54.

570 *Ibidem*, art. 54.

subminată de lipsa susținerii mandatul său⁵⁷¹ și interacțiunea insuficientă cu organizațiile persoanelor cu dizabilități.⁵⁷² Raportorul Special a cerut Statului să consolideze Consiliul și să stabilească un mecanism independent de monitorizare, în conformitate cu articolul 33 din CDPD.⁵⁷³

Conform Hotărârii Guvernului nr. 65 privind Determinarea dizabilității și a capacității de muncă, dizabilitățile sunt de trei grade: severe, accentuate și medii și urmează să fie stabilite de către Consiliul Național pentru Determinarea Dizabilității și Capacității de Muncă sau subdiviziunile sale teritoriale.⁵⁷⁴ În conformitate cu Anexa 3 a Deciziei, sunt prevăzute instrucțiuni detaliate cu privire la modul de determinare a gradului de dizabilitate.⁵⁷⁵ Sistemul de certificare a dizabilității a fost criticat aspru de Raportorul Special, care a numit procesul ca fiind „arbitrar”, „neeficient” și „discriminatoriu”, incapabil să asigure implicarea persoanelor cu dizabilități în societate și fiind în contradicție cu „princiipiile de independență, alegere și control, care sunt esențiale pentru o abordare bazată pe drepturile omului”.⁵⁷⁶

Accesibilitatea

Accesibilitatea este un principiu cheie al CDPD.⁵⁷⁷ Conform articolului 9 din Convenție, statele părți sunt obligate să asigure accesul „în condiții de egalitate cu ceilalți” la mediul fizic, la transport, informație și mijloace de comunicare, și la alte facilități și servicii deschise sau furnizate publicului, atât în zonele urbane, cât și rurale.

În ciuda obligațiilor internaționale ale Republicii Moldova, inclusiv celor prevăzute în articolul 9 din CDPD, inaccesibilitatea spațiilor publice și

571 A se vedea mai sus, nota 535, para. 16.

572 *Ibidem*.

573 *Ibidem*.

574 Hotărârea Guvernului nr. 65, *Cu privire la determinarea dizabilității și capacității de muncă*, 23 ianuarie 2013, articolul 2, Anexa 3, disponibil la: <http://lex.justice.md/md/346508>.

575 *Ibidem*, Anexa 3.

576 A se vedea mai sus, nota 535, para. 25.

577 Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități, G.A. Res. A/RES/61/106, 2006, articolul 3(f).

a infrastructurii este o problemă majoră în Moldova.⁵⁷⁸ Problema a fost evidențiată de Avocatul Poporului, care în anul 2015 a remarcat că persoanele cu anumite dizabilități fizice, precum și cele cu deficiențe de auz și vedere se confruntă cu dificultăți serioase în accesarea instituțiilor publice, locuințelor și transportului public, iar în consecință acești oameni sunt „izolați în casele lor și depind de alte persoane atunci când vor să meargă undeva”.⁵⁷⁹

Accesibilitatea Infrastructurii Generale

Mai multe acte legislative naționale, inclusiv Legea privind autorizarea executării lucrărilor de construcție,⁵⁸⁰ Legea privind calitatea în construcții,⁵⁸¹ precum și Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități prevăd necesitatea de a crea condiții accesibile.⁵⁸² În afară de aceasta, în anul 2014 Ministerul Dezvoltării Regionale și Construcțiilor a modificat actele normative cu privire la construcții pentru a solicita adaptarea infrastructurii sociale la necesitățile persoanelor cu dizabilități.⁵⁸³ Articolul 19 din Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități prevede că:

Obiectele de menire socială trebuie să fie amenajate într-un mod care să le facă accesibile pentru persoanele cu dizabilități: dotate cu căi de acces și instalate cu respectarea actelor normative în vigoare vizând domeniul respectiv.

578 Vezi Asociația „MOTIVAȚIE”, *Raport holistic: Monitorizarea respectării drepturilor persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova*, 2014, p. 11, la pagina: <http://www.cod.rs/wp-content/uploads/2014/06/Raport-holistic-eng.pdf>.

579 Oficiul Avocatului poporului, *Raportul de activitate, 2015*, p. 42, disponibil la: http://www.ombudsman.md/sites/default/files/document/attachments/raport_2015_red.pdf.

580 Legea privind autorizarea executării lucrărilor de construcție, (Legea nr. 163 din 9 iulie 2010), art. 1.

581 Legea privind calitatea în construcții, 1996, art. 9.

582 A se vedea mai sus, nota 564, art. 19 și 26.

583 Vezi Regulamentul în construcții privind Cerințe generale de securitate pentru obiectele de construcție la folosirea și accesibilitatea lor pentru persoanele cu dizabilități, NCM C.01.06-2014; și Codul practic în construcții privind. Proiectarea construcțiilor având în vedere accesibilitatea pentru persoanele cu dizabilități, CP C.01.02-2014.

Articolul 26 din aceeași Lege prevede că: „[p]ersoanele cu funcții de răspundere, întreprinderile, instituțiile și organizațiile indiferent de forma de proprietate, care nu îndeplinesc prevederile prezentei legi în ceea ce privește eliminarea barierelor (...) poartă răspundere în conformitate cu Codul Contravențional”.

Completând aceste prevederi legislative, în anul 2013 Guvernul Republicii Moldova a adoptat un Plan de acțiuni privind implementarea măsurilor menite să asigure accesul persoanelor cu dizabilități la infrastructura socială.⁵⁸⁴ Planul de acțiuni prevede adoptarea diferitor măsuri pentru îmbunătățirea accesibilității pentru persoanele cu dizabilități; inclusiv:

- Organizarea inspecțiilor în conformitate cu prevederile Legii privind controlul de stat asupra activității de afaceri (2012) în vederea asigurării îndeplinirii cerințelor de accesibilitate pentru persoanele cu dizabilități;
- Elaborarea și adoptarea unui Plan de acțiuni privind adaptarea clădirilor la necesitățile persoanelor cu dizabilități;
- Revizuirea și aprobarea actelor normative în vederea asigurării accesului persoanelor cu dizabilități la infrastructura socială;
- Elaborarea unei curricule pentru facultățile de arhitectură privind proiectarea construcțiilor conforme care asigură accesibilitatea și amenajarea rezonabilă pentru persoanele cu dizabilități; și
- Consolidarea capacităților pentru a asigura conformitatea cu cerințele tehnice ale reglementărilor privind accesibilitatea pentru persoanele cu dizabilități.⁵⁸⁵

În ciuda acestor prevederi legislative și politice, inaccesibilitatea clădirilor publice și a instituțiilor sociale continuă să creeze bariere pentru persoanele cu dizabilități. În anul 2014, Asociația „MOTIVAȚIE” a elaborat un raport de monitorizare a respectării drepturilor persoanelor cu dizabilități în Republica

584 Hotărârea Guvernului nr. 599, *Cu privire la adoptarea Planului de acțiuni privind implementarea măsurilor menite să asigure accesul persoanelor cu dizabilități la infrastructura socială*, 13 august 2013, disponibil la: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=349254>.

585 *Planul de acțiuni privind implementarea măsurilor menite să asigure accesul persoanelor cu dizabilități la infrastructura socială*, 13 august 2013, disponibil la: http://lex.justice.md/UserFiles/File/2013/mo182-185md/anexa_599.doc.

Moldova, care a constatat, printre altele, că foarte puține instituții au fost pe deplin adaptate la necesitățile PD-urilor.⁵⁸⁶ O concluzie similară a făcut și Ministerul Dezvoltării Regionale și Construcțiilor, care a efectuat o evaluare a accesibilității instituțiilor publice și clădirilor în anul 2014. Conform acestei evaluări, 3440 din 5137 de instituții publice (70%) nu aveau rampe de acces, iar cele care le aveau, nu respectau standardele de accesibilitate stabilite.⁵⁸⁷ Problema a fost subliniată și de CPPEDAE, care a declarat în raportul său de activitate pentru anul 2014, că „60% din sediile autorităților administrației publice monitorizate nu sunt adaptate la necesitățile persoanelor cu dizabilități”,⁵⁸⁸ și a constatat că 60% din clădirile judecătorești nu aveau rampe de acces.⁵⁸⁹ În anul 2015 CPPEDAE a solicitat accesibilizarea propriului oficiu.⁵⁹⁰

Din cauza unor mecanisme slabe de monitorizare și sancționare, puține instituții din Republica Moldova sunt acomodate la cerințele de accesibilitate ale persoanelor cu dizabilități,⁵⁹¹ iar adoptarea unor legi, regulamente și planuri de acțiuni noi nu a avut un impact semnificativ asupra acestei situații. În anul 2015 Oficiul Avocatului poporului a efectuat o evaluare a realizării Planului de acțiuni privind implementarea măsurilor de asigurare a accesibilității persoanelor cu dizabilități la infrastructura socială, care nu a arătat nici o schimbare semnificativă a nivelului de accesibilitate.⁵⁹² În mod similar, în anul 2015 Raportorul Special privind drepturile persoanelor cu dizabilități a criticat lipsa accesibilității pentru persoanele cu dizabilități în Moldova, menționând că „lipsa unor dispoziții cu privire la accesibilitate (...) este o provocare semnificativă transversală, care are un impact asupra fiecărui aspect al vieții [persoanelor cu dizabilități].”⁵⁹³ Raportorul Special a menționat că din anul 2013 au avut loc puține schimbări.⁵⁹⁴

586 A se vedea mai sus, nota 378, p. 34.

587 *Ministerul Dezvoltării Regionale și Construcțiilor, Declarație de presă*, 4 ianuarie 2014, disponibil la: <http://mdrc.gov.md/libview.php?l=ro&idc=55&id=2747&t=/Arhitectura-si-Urbanism/Urbanism-arhitectura-si-amenajarea-teritoriului/Circa-70-la-suta-din-institutiile-publice-i-cladirile-de-menire-sociala-din-tara-nu-dispun-de-rampe-de-acces>.

588 A se vedea mai sus, nota 359, p. 7.

589 *Ibidem*.

590 *Vezi CPPEDAE, Raportul de activitate pentru anul 2015*, nota de mai sus 389, pp. 47-48.

591 *Ibidem*, p. 22.

592 A se vedea mai sus, nota 579, p. 42.

593 A se vedea mai sus, nota 535, para. 29.

594 *Ibidem*, para. 31.

În timpul cercetării pentru acest raport, Promo-LEX a oferit asistență în mai multe cazuri legate de infrastructura inaccesibilă și refuzul de a oferi acomodare rezonabilă pentru persoanele cu dizabilități. De exemplu, în anul 2014 Promo-LEX a oferit asistență lui Cornel Baran, un tânăr care se deplasează cu ajutorul unui scaun rulant.⁵⁹⁵

Studiu de caz: Cornel Baran

Din cauza traumei la naștere, dl Baran nu poate să meargă și, din anul 2002, învața la domiciliu, unde veneau profesorii de la școală conform unui Program de învățământ elaborat de Ministerul Educației. I s-a refuzat dreptul să susțină examenele de bacalaureat la domiciliu, în ciuda faptului că Regulamentul privind desfășurarea examenelor de Bacalaureat prevedea susținerea examenelor la domiciliu în anumite circumstanțe. Dl Baran a susținut toate examenele anterioare, inclusiv testele preliminare de bacalaureat, la domiciliu.

Cu o zi înainte de examenele de bacalaureat, dl Baran a fost informat că va trebui să se prezinte la Centrul de bacalaureat. A fost asigurat că el va primi toată asistența necesară din partea reprezentanților Ministerului Educației. Cu toate acestea, în ziua examenelor, nimeni de la Minister nu l-a întâlnit și nu a avut nicio alternativă, decât să solicite ajutorul altor elevi ca să intre în Centrul de bacalaureat, care era inaccesibil pentru el. În luna iunie 2014, dl Baran a depus o plângere împotriva Ministerului Educației și Departamentului Educație, Tineret și Sport din Chișinău la CPPEDAE. La 9 septembrie 2014, CPPEDAE a decis că dlui Baran i s-a refuzat acomodarea rezonabilă. De asemenea, au fost elaborate o serie de recomandări către Ministerul Educației.

Participanții la un focus-grup Equal Rights Trust cu persoanele cu dizabilități au declarat că autoritățile publice eșuează în a oferi acomodare rezonabilă.

595 Asociația Promo-LEX, *Declarație de presă cu privire la cazul lui Cornel Baran*, 4 noiembrie 2014, la pagina: <https://promolex.md/index.php?module=press&cat=0&&item=1617&Lang=en>; și CPPEDAE, Hotărârea nr. 122/2014 din 9 septembrie 2014, disponibil la: <http://egalitate.md/index.php?pag=news&id=836&rid=529&l=ro>.

Ei au menționat că angajații autorităților locale, instituțiilor medicale și furnizorii de servicii de transport public nu au reușit să ofere acomodare rezonabilă și au subliniat lipsa rampelor de acces și barelor de sprijin în instituțiile de învățământ (inclusiv grădinițe și școli), acest fapt constituind o barieră semnificativă pentru persoanele cu dizabilități fizice.⁵⁹⁶

Accesibilitatea redusă de asemenea este o problemă serioasă în penitenciarele din Republica Moldova. Din 7.600 de deținuți 207 suferă de o formă de dizabilitate.⁵⁹⁷ În anul 2015 Avocatul Poporului a vizitat mai multe închisori, concluzionând că nivelurile actuale de accesibilitate sunt insuficiente și trebuie să fie îmbunătățite.⁵⁹⁸ Tatiana Machina, o femeie care utilizează scaun rulant, a fost deținută timp de patru ani, în perioada anilor 2011–2015, într-o unitate necorespunzătoare;⁵⁹⁹ ea a beneficiat de asistența Asociației Promo-LEX, care a sesizat CPPEDAE⁶⁰⁰ și apoi și CtEDO despre cazul ei.⁶⁰¹

596 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust cu 12 persoane cu dizabilități, 11 iulie 2015, orașul Cahul, r-nul Cahul.

597 Oficiul Avocatului poporului, *Monitorizarea respectării drepturilor persoanelor cu dizabilități care sunt deținute în penitenciare*, 2015, p. 9, disponibil la: http://www.ombudsman.md/sites/default/files/document/attachments/diz_pen1.pdf.

598 *Ibidem*, p. 11.

599 Asociația Promo-LEX, *Declarația de presă cu privire la cazul Tatiane Machina împotriva Republicii Moldova*, 12 ianuarie 2015, disponibil la: <https://promolex.md/index.php?module=press&cat=0&&item=1660&Lang=en>.

600 CPPEDAE, Hotărârea nr. 155/14 din 11 decembrie 2014, disponibil la: http://egalitate.md/media/files/files/decizia_nr_155_depersonalizat_1273504.pdf.

601 *Tatiana Machina împotriva Republicii Moldova*, Curtea Europeană pentru Drepturile Omului, Cererea nr. 50435/14. Vezi, Asociația Promo-LEX, *Declarația de presă cu privire la cazul Tatiane Machina împotriva Republicii Moldova*, 26 octombrie 2015, disponibil la: <https://promolex.md/index.php?module=press&cat=0&&item=1862&Lang=en>.

Studiu de caz: Tatiana Machina

În perioada februarie 2011 – septembrie 2015 dna Machina a fost deținută în Penitenciarul nr. 13, Chișinău. Celula ei nu era adaptată pentru persoane cu dizabilități motorii și, în consecință, dna Machina nu putea să efectueze activitățile de bază, cum ar fi igiena personală și alimentarea, fără ajutorul unei alte persoane. Deoarece baia nu era adaptată pentru persoane cu dizabilități, în februarie 2012 Tatiana a căzut și s-a accidentat.

În septembrie 2014, Tatiana a depus o plângere la CPPEDAE cu privire la neacomodarea rezonabilă pentru ea de către Departamentul Instituțiilor Penitenciare și administrația Penitenciarului nr. 13. Ea a afirmat, de asemenea, că a fost expusă unei discriminări indirecte din partea oficiului local al Casei Naționale de Asigurări Sociale, care a refuzat să-i achite alocația de dizabilitate, pe motiv că se afla în custodia statului (detenție). La 11 decembrie 2014, ca răspuns la cele două aspecte ale plângerii sale CPPEDAE a stabilit că Tatiana Machina a fost discriminată. În anul 2014 cazul a fost, de asemenea, depus la CtEDO; în anul 2015 Curtea a informat despre acest caz Guvernul Republicii Moldova.

Accesibilitatea Transportului

Conform articolului 20 alineatul (1) din Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, instituțiile publice și private au obligația de a:

- a) adapta mijloacele de transport în comun aflate în circulație;
- b) reutiliza autovehiculele conform necesităților persoanelor cu dizabilități locomotorii (ghidarea manuală);
- c) adapta stațiile mijloacelor de transport în comun, inclusiv marcarea prin pavaj tactil a spațiilor de acces spre ușa de intrare în mijlocul de transport;
- d) monta panouri de afișaj corespunzătoare nevoilor persoanelor cu dizabilități vizuale și auditive în mijloacele de transport public;
- e) imprima cu caractere mari și în culori contrastante rutele și indicativele mijloacelor de transport public urban;
- f) adapta trecerile de pietoni și intersecțiile străzilor și drumurilor publice corespunzător cu nevoile persoanelor cu dizabilități vizuale și auditive;

- g) monta sistemele de semnalizare sonoră și vizuală la intersecțiile cu trafic intens.⁶⁰²

Conform articolului 20 alineatul (2), operatorii de taxi au obligația să asigure „cel puțin o mașină adaptată transportului persoanelor cu dizabilități care utilizează fotoliul rulant”.⁶⁰³ Refuzul de a asigura transportul unei persoane cu dizabilități și al dispozitivului de mers constituie discriminare, iar dispozitivului de mers este transportate gratuit fără aplicarea unor taxe suplimentare.⁶⁰⁴ Condiții similare sunt impuse și operatorilor de transport feroviar și aerian.⁶⁰⁵

În pofida protecției legale, persoanele cu dizabilități se confruntă în continuare cu dificultăți atunci când este vorba de accesul la transportul public, ceea ce afectează autonomia lor și capacitatea de a se bucura de toate aspectele vieții sociale în condiții de egalitate cu ceilalți. În cadrul cercetărilor efectuate pentru elaborarea acestui raport, Equal Rights Trust a realizat mai multe interviuri ce ilustrează problemele cu care se confruntă persoanele cu dizabilități în ceea ce privește accesul la transportul public. Iuliana din Hâncești:

*Sunt o persoană cu dizabilități motorii și folosesc un scaun cu roțile. Cea mai mare problemă cu care mă confrunt eu și alte persoane ca mine în viața de zi cu zi este legată de inaccesibilitatea infrastructurii. Îmi amintesc de un caz când șoferul de pe ruta Chișinău-Hâncești a refuzat să mă ia în autobuz pentru că nu eram însoțită. A fost foarte brutal și răutăcios cu mine.*⁶⁰⁶

O altă persoană interviuată, Marina, a fost martorul unui caz când un bărbat într-un scaun rulant încerca să urce într-un troleibuz special amenajat:

După 25 de minute de așteptare, a sosit troleibuzul. Persoanele, care se aflau în stație, s-au dat la o parte ca

602 A se vedea mai sus, nota 564, art. 20(1).

603 *Ibidem*, art. 20(2).

604 *Ibidem*, 2012, art. 20(2).

605 *Ibidem*, art. 20 (3) și (4).

606 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Iuliana, 14 iulie 2015, or. Hâncești, raionul Hâncești.

*să-i permită bărbatului în scaun cu rotile să treacă liber în troleibuz. Bărbatul s-a apropiat de troleibuz; șoferul l-a văzut și a deschis ușa din mijloc, cu rampă special amenajată pentru scaune cu rotile. Cu toate acestea, bărbatul nu a putut intra în troleibuz din cauza spațiului prea mare dintre treapta troleibuzului și bordură. Bărbatul a făcut mai multe încercări, dar nu a reușit să intre. Șoferul a ieșit și a încercat să-l ajute. A fost foarte drăguț și politicos. În ciuda eforturilor depuse, bărbatul în scaunul cu rotile nu a putut intra în troleibuz și acesta a plecat, bărbatul rămânând în stație în așteptarea altui troleibuz.*⁶⁰⁷

Mijloacele de transport cele mai accesibile în Moldova sunt troleibuzele, însă nu sunt disponibile decât în orașele mari, cum ar fi Chișinău, Bălți, Tiraspol și Bender. În zonele rurale circulă doar autobuze și microbuze, inaccesibile pentru persoanele în scaun cu rotile. Astfel, multe persoane sunt nevoite să apeleze la serviciile de taxi, ceea ce implică costuri ridicate de transport, după cum a declarat o persoană intervievată pentru un raport realizat în 2014:

*Costurile de transport sunt foarte ridicate. Doar troleibuzele noi din Chișinău sunt accesibile (...), prin urmare oamenii sunt nevoiți să ia un taxi (...). Este imposibil să intri într-un microbuz. Am încercat o dată și nu mi-a reușit. Ușa era prea îngustă, șoferul se enerva pentru că îl rețineam. Este mai ușor să intri într-un autobuz, dar numai în cazul în care cineva te ajută pentru că scările sunt foarte înalte și este nevoie de 2-3 bărbați puternici ca să te ridice.*⁶⁰⁸

La 28 octombrie 2015, Guvernul Republicii Moldova a adoptat modificările la Articolul 49 din Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, în scopul comasării compensației pentru călătoriile în transportul comun

607 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Marina, 5 octombrie 2015, Chișinău.

608 Feghiu, L., "Interviu cu Elena Rățoi, Coordonator Relații cu Publicul la Asociația „Motivație”, *BLOGUVERN*, 1 aprilie 2014, disponibil la: <http://bloguvern.md/2014/04/01/transformat-dizabilitatea-in-abilitate-oameni-simpli-despre-lucruri-complicate>.

urban, suburban și interurban și a compensației anuale pentru cheltuielile de deservire cu transport într-o singură prestație.⁶⁰⁹ Însă aceste modificări nu au contribuit la creșterea valorii prestațiilor acordate, ce nu pot acoperi în prezent costurile reale de transport ale persoanelor cu dizabilități.

Dincolo de aceste aspecte esențiale ce țin de accesibilitate, organizațiile neguvernamentale și mass-media au subliniat problema supratarifării persoanelor cu dizabilități pentru serviciile de transport. Deși această practică este interzisă în conformitate cu Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități,⁶¹⁰ Asociația Presei Independente a publicat în 2015 un articol de investigație despre încercările de a solicita servicii de taxi pentru utilizatorii de scaune rulante. Prima companie contactată a refuzat pe motivul că nu dispune de autovehicule adaptate, o a doua companie a încercat să perceapă tarif dublu, încălcând astfel legislația în vigoare.⁶¹¹ Această problemă a fost, de asemenea, discutată de către ONG-uri în timpul întâlnirilor cu Avocatul Poporului.⁶¹² Mariana, intervievată pentru realizarea acestui raport, și-a împărtășit experiența când a fost nevoită să achite tarif dublu pentru serviciile prestate de către o companie de taxi:

Mă deplasez în scaun cu roțile. Când comand un taxi, nu-i informez că sunt în scaun cu roțile, pentru că o mașină mai mare costă cu 10–15 lei mai mult decât o mașină obișnuită. Sunt autoturisme în care încape scaunul cu roțile, dar există și autoturisme în care acesta nu încape. În astfel de cazuri, sunt nevoită să cer o mașină mai mare, care costă mai mult. Au fost și situații când am comandat un taxi obișnuit, am urcat în mașină, iar șoferul a cerut cu 10-15 lei mai mult. La întrebarea de

609 Guvernul Republicii Moldova, *Persoanele cu nevoi speciale vor primi o compensație unică pentru serviciile de transport în fiecare an*, 28 octombrie 2015, disponibil la: <http://www.gov.md/ro/content/persoanele-cu-nevoi-speciale-vor-primi-o-compensatie-unica-pentru-serviciile-de-transport>.

610 A se vedea mai sus, nota 564, art. 20(2).

611 Asociația Presei Independente, *Companiile de taxi încalcă drepturile persoanelor în scaun rulant*, 2015, disponibil la: [http://api.md/upload/files/ACTIV-11\(65\)-antidiscr-ro-web.pdf](http://api.md/upload/files/ACTIV-11(65)-antidiscr-ro-web.pdf).

612 Oficiul Ombudsmanului, *Comunicat de presă*, accesat 12 mai 2016, disponibil la: <http://www.ombudsman.md/ro/content/asigurarea-accesului-la-transportul-public-al-persoanelor-cu-dizabilitati-locomotorii-cu>.

*ce ar trebui să plătesc mai mult, șoferul mi-a răspuns că folosesc un scaun cu rotile și acesta este considerat bagaj. Au existat cazuri când mi s-a cerut să plătesc cu 20 de lei mai mult. De ce, am întrebat? Pentru că este un vehicul mai mare, mi-a răspuns șoferul. Am început să-i explic că scaunul cu rotile e ca și cum ar fi picioarele mele și nu vreau să plătesc pentru asta. Operatorii de taxi spun că așa se obișnuiește și că trebuie să plătesc mai mult.*⁶¹³

În cadrul cercetării noastre, au fost identificate și alte exemple de discriminare a persoanelor cu dizabilități atunci când este vorba de accesul la transportul public. În 2014, un tânăr din Chișinău, Maxim Miftahov, a depus o plângere la CPPEDAE cu privire la discriminare în accesul la serviciile de transport public după ce șoferul unui microbuz nu l-a lăsat să intre din cauza lipsei de spațiu. CPPEDAE a decis că dl Miftahov a fost discriminat în mod direct pe criteriu de dizabilitate.⁶¹⁴ Ca urmare a deciziei CPPEDAE, cauza a ajuns în instanță. În 2015, instanța i-a acordat dlui Miftahov 10000 MDL (aproximativ 449 EURO).⁶¹⁵ În cadrul interviului a fost intervievată N., care a declarat următoarele:

*Am dizabilitate motorie. În 2015, am călătorit cu microbuzul din Chișinău în satul meu. I-am cerut șoferului să oprească lângă drumul unde mi-ar fi fost mai ușor să cobor. Șoferul mi-a răspuns: „în acest sat toți au „dizabilități”?” Am mers la proprietarul rutei și am depus o plângere în privința acestui caz, după care șoferul a primit o mustrare.*⁶¹⁶

613 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Mariana, 24 martie 2015, Chișinău.

614 CPPEDAE, Decizia nr. 157/14 din 9 decembrie 2014, disponibil la: http://egalitate.md/media/files/files/decizie_157_14_depersionalizat_6487263.pdf.

615 CPPEDAE, *Comunicat de presă*, 6 noiembrie 2015, disponibil la: <http://www.egalitate.md/index.php?pag=news&id=832&rid=851&l=ro>.

616 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu N., 11 iulie 2015, s. Andrușul de Sus, raionul Cahul.

Accesibilitatea Informației

Persoanele cu deficiențe de auz sau vedere se confruntă cu dificultăți considerabile în accesul la informații. Problema legată de accesul la informații a fost recunoscută de către societatea civilă, Ombudsman și procedurile speciale ale ONU. În raportul de activitate pentru anul 2015, Oficiul Ombudsmanului a criticat lipsa serviciilor de traducere la nivel de țară, constatând că „în cadrul programelor de televiziune nu se asigură volumul necesar de traducere în limbajul mimico-gestual [iar] informațiile publice nu sunt traduse în Braille”.⁶¹⁷ Raportorul special privind drepturile persoanelor cu dizabilități a remarcat, de asemenea, faptul că:

*Persoanele cu deficiențe de auz (...) se confruntă cu obstacole semnificative în calea incluziunii (...) [L]imbajul semnelor nu a fost dezvoltat în mod adecvat în țară, fapt ce împiedică accesul copiilor cu deficiențe de auz la educație bilingvă în limbajul semnelor. Serviciile sau informațiile publice nu sunt practic deloc furnizate în limbajul semnelor. Prin urmare, persoanele cu deficiențe de auz se izolează complet de restul societății.*⁶¹⁸

Conform datelor compilate de către Asociația Surzilor, în Republica Moldova există în jur de 5000 persoane cu deficiențe de auz.⁶¹⁹ În țară sunt doar nouă interpreți pentru limbajul mimico-gestual, ceea ce se echivalează cu un interpret pentru 555 de persoane.⁶²⁰ Nu există centre de învățământ care să instruiască interpreți pentru limbajul mimico-gestual.⁶²¹

⁶¹⁷ A se vedea mai sus, nota 579, p. 42.

⁶¹⁸ A se vedea mai sus, nota 535, para. 39.

⁶¹⁹ A se vedea mai sus, nota 579, p. 43.

⁶²⁰ Oficiul Ombudsmanului, *Respectarea drepturilor persoanelor cu dizabilități*, 2015, disponibil la: <http://www.ombudsman.md/en/content/observance-rights-people-disabilities>.

⁶²¹ Centrul de asistență juridică pentru persoane cu dizabilități, *Raport către Comitetul pentru drepturile persoanelor cu dizabilități*, 2015, p. 27, disponibil la: http://www.advocacy.md/sites/newadvocacy/files/Raport%20de%20alternativa%20CRPD_ROM.pdf.

Câteva legi și regulamente includ dispoziții ce prevăd accesul la informații pentru persoanele cu dificultăți de auz. De exemplu, Articolul 13(4) din Codul Audiovizualului al Republicii Moldova:

*Accesul persoanelor cu deficiențe de auz (surde) la emisiunile televizate de importanță majoră și de actualități este garantat prin interpretarea, din contul radiodifuzorului, acestora în limbajul mimico-gestual cel puțin 20 de minute din timpul zilnic de emisii ale serviciului de programe.*⁶²²

Organizațiile societății civile au remarcat însă că nu toți radiodifuzorii respectă prezentul regulament și, mai mult ca atât, 20 de minute din timpul de emisii ale serviciului de programe nu sunt suficiente pentru a asigura accesul efectiv la informații.⁶²³

În 2012, guvernul a adoptat un regulament privind paginile oficiale ale autorităților administrației publice în rețeaua Internet.⁶²⁴ Conform acestei reglementări, paginile oficiale trebuie să fie adaptate în conformitate cu liniile directoare ale Inițiativei de Accesibilitate Web (WAI) pentru a asigura accesul persoanelor cu dizabilități.⁶²⁵ Cu toate acestea, organizațiile neguvernamentale raportează că legile în domeniu încă nu au fost armonizate.⁶²⁶

În 2014, a fost adoptat un nou regulament privind prestarea serviciilor de comunicare prin utilizarea limbajului mimico-gestual cu ajutorul unui interpret.⁶²⁷ În conformitate cu prezentul regulament, serviciile de comunicare în limbajul mimico-gestual cu ajutorul unui interpret urmează a

622 Codul Audiovizualului al Republicii Moldova, 2006, art. 13(4).

623 A se vedea mai sus, nota 621, p. 10–11.

624 Guvernul Republicii Moldova, Decizia nr 188, *Pagini oficiale ale autorităților administrației publice în rețeaua Internet*, 3 aprilie 2012, disponibil la: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=342699>.

625 *Ibidem*, art. 51.

626 A se vedea mai sus, nota 621, p. 27.

627 Guvernul Republicii Moldova, Decizia nr 333 *pentru aprobarea Regulamentului privind prestarea serviciilor de comunicare prin utilizarea limbajului mimico-gestual/limbajul semnelor cu ajutorul interpretului*, 14 mai 2014, disponibil la: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=353016&lang=1>.

fi prestate gratuit persoanelor cu deficiențe de auz, care sunt înregistrate la Direcția Asistență Socială și Protecție a Familiei sau la Asociația Surzilor din Moldova, precum și persoanelor care solicită sprijinul unui interpret pentru a asigura comunicarea.⁶²⁸ Oficiul Ombudsmanului a salutat această specificare, remarcând că sunt necesare îmbunătățiri pentru ca persoanele cu deficiențe de auz să-și exercite pe deplin drepturile.⁶²⁹ Ombudsmanul a recomandat, de asemenea, ca autoritățile relevante să lucreze cu persoanele cu dificultăți de auz în vederea elaborării materialelor și instruirea personalului în ceea ce privește limbajul semnelor.⁶³⁰

Câmpul Muncii

Conform Articolului 27 al CDPD, Moldova urmează să „recunoască dreptul persoanelor cu dizabilități de a munci în condiții de egalitate cu ceilalți, aceasta include dreptul la oportunitatea de a-și câștiga existența prin exercitarea unei activități liber alese sau acceptate pe piața muncii” și dreptul la un „mediu de lucru deschis, incluziv și accesibil persoanelor cu dizabilități”.⁶³¹

Mai multe legi reglementează accesul la locul de muncă pentru persoanele cu dizabilități. În temeiul Articolului 8 din Codul muncii, este interzisă discriminarea salariatului pe motive ce includ dizabilitatea. Codul cuprinde, de asemenea, o serie de prevederi specifice legate de dizabilități ce țin de încheierea contractelor (Articolul 31 (2) (e), 61 (f)); durata timpului de muncă (Articolele 96 (4), 97 (1), 100 (4)); și dreptul la concediu (Articolul 120 (2), 121 (4)).⁶³²

Capitolul V din Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități se referă la integrarea în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități. Legea stabilește drepturile persoanelor cu dizabilități de a lucra și dreptul la acomodarea rezonabilă la locul de muncă; stabilește obligațiile angajatorilor, inclusiv în ceea ce privește orele de muncă și munca în zilele de repaus

628 A se vedea mai sus, nota 627, art. 3.

629 A se vedea mai sus, nota 579, p. 43.

630 *Ibidem*, p. 43.

631 A se vedea mai sus, nota 577, art. 27.

632 Codul Muncii al Republicii Moldova, 2003, art. 8.

săptămânal, dezvoltarea profesională și reabilitarea.⁶³³ Articolul 34 (4) din Lege prevede ca angajatorii cu cel puțin 20 de angajați și mai mult să angajeze persoane cu dizabilități într-un procent de cel puțin 5 la sută din numărul total de salariați. Se va ține un registru separat, asigurându-se evidența cererilor din partea persoanelor cu dizabilități, inclusiv a motivelor privind deciziile de angajare sau refuz.⁶³⁴ Cu toate acestea, nu există un mecanism independent care să asigure implementarea cotei stipulate.⁶³⁵

Agencia Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă este responsabilă pentru promovarea politicilor în domeniul ocupării forței de muncă, inclusiv pentru persoanele cu dizabilități.⁶³⁶ În anul 2011, a fost modificată Legea privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, în scopul de a extinde serviciile prestate persoanelor cu dizabilități de către Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă.⁶³⁷ În cadrul Agenției au fost create posturi noi pentru a contribui la atingerea acestui obiectiv. Cu toate acestea, organizațiile neguvernamentale au raportat că activitatea acestora se limitează la consultanță și acordarea de informații cu privire la locurile de muncă vacante.⁶³⁸ În 2015, Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă a înregistrat un număr mai mare de persoane cu dizabilități fără loc de muncă (878 față de 598 în 2014) și a declarat că a ajutat 300 dintre acestea să obțină un loc de muncă.⁶³⁹

633 Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, 2012, art. 33–40.

634 *Ibidem*, art. 33–40, art. 34(4).

635 A se vedea mai sus, nota 621, p. 32.

636 Articolul 34 (6) din Legea nr. 60 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, 2012, disponibil la: <http://lex.justice.md/md/344149/>. A se vedea, de asemenea, art. 10 (1) din Legea nr. 102 privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, 2003, disponibil la: http://lex.justice.md/document_rom.php?id=2EBC3ACD:03933854.

637 Legea privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, 2003, art. 2 (a) și 5(d).

638 A se vedea mai sus, nota 621, p. 33.

639 Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă, *Raport statistic privind măsurile de ocupare și protecție socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, realizate de către agențiile pentru ocuparea forței de muncă ale Republicii Moldova în ianuarie – decembrie 2015*, 2016, disponibil la: <http://www.anofm.md/files/documents/ianuarie%20-%20decembrie%202015%20SITE%20-%20Copy%20%281%29.doc>.

În timp ce în legislația națională sunt din ce în ce mai mult recunoscute drepturile persoanelor cu dizabilități la integrarea în câmpul muncii, șomajul rămâne a fi o problemă majoră pentru persoanele cu dizabilități. Datele obținute de la Biroul Național de Statistică demonstrează că în 2014 persoanele cu dizabilități reprezentau mai puțin de 1% din forța de muncă din Moldova și doar 46,1% dintre persoanele cu dizabilități au fost angajate, severitatea dizabilităților aflându-se în corelare directă cu oportunitățile de angajare.⁶⁴⁰ Dintre persoanele cu dizabilități ușoare, 62% au fost angajate; dintre cele cu dizabilități moderate, mai puțin de jumătate (48,2%) și-au găsit un loc de muncă; și doar 14,6% dintre persoanele cu dizabilități severe au fost angajate în câmpul muncii.⁶⁴¹

Conform opiniei respondenților unui studiu recent privind modul în care societatea moldovenească percepe diferite grupuri de persoane, persoanele cu dizabilități sunt frecvent discriminate atât la angajare (59%), cât și la locul de muncă (43%).⁶⁴² Aceste constatări sunt confirmate de mărturia persoanelor care lucrează cu persoane cu dizabilități în Moldova. Unei femei cu dizabilități mintale i s-a refuzat în mai multe rânduri angajarea ca manichiuristă, deoarece proprietarului îi era frică ca aceasta să nu atace clienții cu foarfeca.⁶⁴³ Unei alte persoane i s-a refuzat invitația la interviu din cauza costurilor suplimentare presupuse pentru a asigura respectarea reglementărilor legale ce țin de persoanele cu dizabilități.⁶⁴⁴ Recunoscând faptul că persoanele cu dizabilități sunt deosebit de vulnerabile față de șomaj în perioade de nesiguranță economică, Raportorul special privind drepturile persoanelor cu dizabilități a îndemnat Republica Moldova să depună în continuare eforturi în vederea integrării dizabilității în domeniul serviciilor publice.⁶⁴⁵

640 A se vedea mai sus, nota 536.

641 *Ibidem*.

642 A se vedea mai sus, nota 40, p. 26.

643 Discriminare, *Angajații cu dizabilități mintale devin o sperietoare pentru multe companii*, 11 februarie 2015, disponibil la: <http://discriminare.md/angajatii-cu-dizabilitati-mintale-devin-o-sperietoare-pentru-multe-companii>.

644 Discriminare, *Persoanele cu dizabilități așteaptă schimbări în domeniul protecției muncii*, 28 ianuarie 2015, disponibil la: <http://discriminare.md/persoanele-cu-dizabilitati-asteapta-schimbari-in-domeniul-protectiei-muncii>.

645 A se vedea mai sus, nota 535, para. 22.

Interviurile realizate pentru acest raport au confirmat faptul că discriminarea persoanelor cu dizabilități este un lucru obișnuit atunci când este vorba de ocuparea forței de muncă. În cadrul interviului Equal Rights Trust, Alina a vorbit despre experiența sa de discriminare în câmpul muncii:

Când eram angajată, a trebuit să merg în concediu medical. Deoarece tratamentul a durat câteva săptămâni și administrația a aflat despre diagnosticul meu, mi s-a cerut să părăsesc locul de muncă pentru că mi-aș fi putut pierde cunoștința în orice moment, după cum credeau ei. Chiar și după ce le-am vorbit despre scleroza multiplă, nu au renunțat. Am fost rugată să plec. Cel mai interesant lucru este că această organizație activează în domeniul drepturilor omului. Au vrut să mă concedieze din cauza bolii. I-am rugat să nu o facă, pentru că acest lucru mi-ar cauza probleme când voi încerca să-mi caut un alt loc de muncă: aș fi etichetată, ca și cum mi-ar fi scris pe față (...) Cum credeți, dacă merg undeva să mă angajez și în cărticica de muncă scrie „concediată din cauza bolii”, mă vor angaja? Am lucrat cinci ani în această organizație și am vrut să evit un scandal, așa că am plecat.⁶⁴⁶

Colaboratorii noștri au vorbit și cu T. J., o femeie cu un copil cu dizabilități, din satul Ciobalaccia, raionul Cantemir, care ne-a povestit despre felul în care a fost discriminată prin asociere atunci când a încercat să-și găsească de lucru.⁶⁴⁷ T. J. este profesoară de profesie, a lucrat timp de mai mulți ani, însă s-a concediat din cauza problemelor cu vederea. A urmat un tratament și, mai târziu, a mers la grădinița din localitate să se angajeze, pentru că erau posturi vacante. T.J. a spus că a fost respinsă și umilită de către directorul instituției, care i-a răspuns că nu ar fi în stare să lucreze pe o normă întreagă, pentru că are copil cu dizabilități. T.J. a spus că a depus o plângere la Direcția Educație în raionul Cantemir, dar nu a primit niciun răspuns.

⁶⁴⁶ Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Alina, 04 august 2015, Chișinău.

⁶⁴⁷ Interviu realizat de Interviu Equal Rights Trust cu T.J., 12 iulie 2015, s. Ciobalaccia, raionul Cantemir.

Educație

Articolul 24 (1) din CDPD garantează „dreptul persoanelor cu dizabilități la educație (...) fără discriminare și în condiții egale cu ceilalți”.⁶⁴⁸ Dreptul la educație este garantat în temeiul Articolului 35 din Constituția Republicii Moldova,⁶⁴⁹ iar Articolul 9 din Legea cu privire la asigurarea egalității interzice discriminarea în educație, inclusiv pe motiv de dizabilitate.⁶⁵⁰

Capitolul IV din Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități reglementează educația, instruirea și pregătirea profesională a persoanelor cu dizabilități.⁶⁵¹ La 23 noiembrie 2014, a intrat în vigoare un nou Cod al Educației.⁶⁵² Codul cuprinde mai multe prevederi referitoare la persoanele cu cerințe educaționale speciale⁶⁵³ și prevede că părinții au dreptul de a alege instituția de învățământ în care să înscrie copilul.⁶⁵⁴ În plus, ca urmare a ratificării CDPD, Guvernul Republicii Moldova a aprobat un Program privind educația incluzivă (2011–2020)⁶⁵⁵ cu obiectivul de a crea condiții pentru includerea copiilor care au fost excluși din sistemul public de învățământ, precum și a copiilor cu nevoi educaționale speciale.⁶⁵⁶ În același timp, în primul ciclu al Evaluării Periodice Universale, Republica Moldova a fost de acord să implementeze integral recomandările privind asigurarea drepturilor copiilor cu dizabilități la educație.⁶⁵⁷

648 A se vedea mai sus, nota 577, art. 24(1).

649 A se vedea mai sus, nota 196, art. 35.

650 A se vedea mai sus, nota 14, art. 9.

651 A se vedea mai sus, nota 564, art. 27-32.

652 Codul Educației al Republicii Moldova, 2014.

653 *Ibidem*, art. 9(6), 16(6), 25(2), 32 – 35 și 40(5).

654 *Ibidem*, art. 136(1) și 138(1)(a).

655 Guvernul Republicii Moldova, Decizia nr. 523, *Program de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020*, 11 iulie 2011, disponibil la: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=339343&lang=1>.

656 Consiliul ONU pentru Drepturile Omului, Evaluarea periodică universală, *Raport al grupului de lucru cu privire la Evaluarea periodică universală: Republica Moldova*, Doc. ONU A/HRC/19/18, 14 decembrie 2011, para. 60.

657 *Ibidem*, Recomandări 73.19; 73.23 și 73.59.

Se estimează că în Moldova exista 13400 copii cu dizabilități.⁶⁵⁸ Potrivit Raportorului special privind drepturile persoanelor cu dizabilități, Moldova a „inițiat un proces de dezinstituționalizare”.⁶⁵⁹ Ca parte a acestui proces, în perioada anilor 2015–2016 au fost închise cinci școli-internat auxiliare, 220 copii fiind plasați în servicii sociale sau „reintegrați în familiile lor extinse”.⁶⁶⁰ Cu toate acestea, peste 1300 copii mai rămân în aceste școli-internat.⁶⁶¹ În afară de preocuparea majoră cu privire la instituționalizarea *de facto* a acestor copii, instituțiile în cauză adesea nu dispun de materialele și expertiza necesare pentru a le oferi copiilor cu dizabilități accesul efectiv la educație.⁶⁶²

Conform datelor furnizate de Ministerul Educației, între 2015 și 2016, în instituțiile de învățământ general au fost integrați 8 564 copii cu nevoi educaționale speciale și 1 829 elevi cu alte dizabilități.⁶⁶³ Cu toate acestea, organizațiile neguvernamentale au identificat o serie de probleme la integrarea copiilor cu dizabilități în școlile de masă.⁶⁶⁴ Centrul de Asistență Juridică pentru Persoanele cu Dizabilități a înregistrat că multe școli de masă nu sunt dispuse să primească copiii cu dizabilități.⁶⁶⁵ Lipsa abilităților, resurselor și a materialelor, precum și problemele legate de accesibilitate împiedică accesul la învățământul de masă. În plus, Centrul de Asistență Juridică pentru Persoanele cu Dizabilități a remarcat faptul că coexistența sistemului de educație general și a celui special reduce eficiența și sporește costurile, ceea ce duce la excluziunea copiilor cu dizabilități.⁶⁶⁶

Incapacitatea școlilor de a satisface nevoile elevilor cu dizabilități a fost mediatizată pe larg. În decembrie 2014, Centrul de Informare în domeniul

658 A se vedea mai sus, nota 536.

659 A se vedea mai sus, nota 535, para. 46.

660 A se vedea mai sus, nota 621, p. 28-29.

661 A se vedea mai sus, nota 621, p. 28-29.

662 De exemplu, Centrul de Asistență Juridică pentru Persoanele cu Dizabilități a raportat că într-o instituție pentru nevăzători din Bălți doar un profesor știe să citească în Braille. A se vedea *Ibidem*.

663 Ministerul Educației, Raport de activitate, 2016, p. 21, disponibil la: http://www.edu.gov.md/sites/default/files/raport_me_2015_1.pdf.

664 A se vedea mai sus, nota 621 p. 28–29.

665 A se vedea mai sus, nota 621, p. 29.

666 A se vedea mai sus, nota 621, p. 30.

Drepturilor Omului a intervievat mama unui copil cu dizabilități, care a declarat că fiul ei învață la domiciliu, dar beneficiază săptămânal de instruire din partea cadrelor didactice doar timp două ore.⁶⁶⁷ Mai multe cazuri similare de discriminare au fost depuse la CPPEDAE. În noiembrie 2013, Consiliul a audiat cazul Valentinei Ursu, în baza plângerii de discriminare și hărțuire în bază de dizabilitate. După ce a absolvit liceul, Valentina Ursu a mers la un liceu profesional din Chișinău. Deși a fost înscrisă la liceu, Valentina Ursu a fost hărțuită și ulterior expulzată. Deși CPPEDAE a emis decizia în favoarea Valentinei Ursu,⁶⁶⁸ instanța a emis o decizie de încetare a procesului contravențional intentat.⁶⁶⁹ Într-un alt caz, două grădinițe din Chișinău au refuzat să înscrie un copil de patru ani cu diabet zaharat din cauza nevoilor sale speciale, deoarece se impunea necesitatea unui meniu special și o atenție sporită din partea educatorilor și a personalului medical. CPPEDAE a constatat că copilul a fost supus discriminării în bază de dizabilitate.⁶⁷⁰

Și accesul la învățământul superior este limitat pentru persoanele cu dizabilități. În conformitate cu Centrul de Asistență Juridică pentru Persoane cu Dizabilități, doar 249 persoane cu dizabilități își fac studiile în universități și doar 404 în colegii.⁶⁷¹ În parte, acest lucru rezidă în excluziunea educațională la etapele anterioare, dar mai sunt și alte bariere ce împiedică accesul persoanelor cu dizabilități la ciclul de studii din învățământul superior. În cadrul cercetărilor, reprezentanții noștri au discutat cu studentul S., care se deplasează în scaun cu roțile și care a împărtășit dificultățile cu care s-a confruntat la universitate:

667 Centrul de Informare în domeniul Drepturilor Omului, „Învață la domiciliu, însă profesorii pășesc foarte rar pragul copiilor cu dizabilități”, *Discriminare*, 4 decembrie 2014, disponibil la: <http://discriminare.md/invata-la-domiciliu-insa-profesorii-pasesc-foarte-rar-pragul-copiiilor-cu-dizabilitati/>.

668 CPPEDAE, Decizia 004/2013, 22 noiembrie 2013, disponibil la: http://egalitate.md/media/files/files/2013_decizie_cauza_004_13_ursu_valentina_final_3196018.pdf.

669 Judecătoria Buiucani, municipiul Chișinău, Decizia din 22 decembrie 2014, disponibil la: http://www.jbu.instante.justice.md/apps/hotariri_judecata/inst/jbu/get_decision_doc.php?decision_key=9AC628F6-DC89-E411-8112-005056A5D154&case_title=Dosar-14-4-6070-20062014-7864.

670 CPPEDAE, Decizia 005/2013, 25 noiembrie 2013, disponibil la: http://egalitate.md/media/files/files/decizie_proiect_cauza_005_13_f_v_final_2502223.pdf.

671 A se vedea mai sus, nota 621, p. 28–29.

În 2014, am absolvit masterul în psihologie la Universitatea de Stat din Moldova. Niciuna dintre clădiri nu este accesibilă. De fiecare dată când mergeam la universitate, era o provocare pentru mine. Decanul facultății a fost destul de receptiv și toate lecțiile aveau loc la parter, cu toate că unele lecții s-au desfășurat și la alte etaje, respectiv am fost nevoit să cer ajutor pentru a urca de fiecare dată scările, ceea ce nu a fost tocmai ușor. Cea mai mare problemă a fost lipsa unui WC accesibil pentru persoanele în scaune cu roțile. Un singur bloc – numărul cinci – dispune de un ascensor, care nu funcționează.⁶⁷²

Asistență Medicală

Articolul 25 din CDPD garantează dreptul persoanelor cu dizabilități „de a se bucura de cel mai înalt standard de sănătate, fără discriminare”. Acest lucru impune Statelor Părți să „ofere persoanelor cu dizabilități aceeași gamă de servicii, la același nivel de calitate și standard de îngrijire și programe medicale gratuite sau la prețuri accesibile, precum cele oferite altor persoane”.⁶⁷³

Articolul 36 din Constituția Republicii Moldova garantează dreptul la ocrotirea sănătății și minimul asigurării medicale oferit gratuit de stat.⁶⁷⁴ Această prevedere este completată atât de Legea privind ocrotirea sănătății,⁶⁷⁵ cât și de Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacienților,⁶⁷⁶ ambele cuprinzând garanții suplimentare cu privire la asistență medicală. Articolul 2 din Legea privind ocrotirea sănătății enumeră un set de principii ce garantează accesul persoanelor cu dizabilități la servicii medicale în funcție de necesități. Capitolul VI din Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități conține mai multe articole referitoare la asistența medicală, inclusiv drepturi la asistență medicală; la reabilitare medicală și socială; la intervenție timpurie; la programe individuale de reabilitare; și

672 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu S la 25 mai 2015, Chișinău.

673 A se vedea mai sus, nota 577, art. 25.

674 A se vedea mai sus, nota 196, art. 36.

675 Legea privind ocrotirea sănătății, 1995.

676 Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului, 2005.

la incluziunea socială.⁶⁷⁷ În conformitate cu Legea cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală, persoanele cu dizabilități beneficiază de asigurare medicală gratuită,⁶⁷⁸ iar în cazul persoanelor cu dizabilități severe și persoanele care le îngrijesc.⁶⁷⁹ În plus, în conformitate cu Articolul 8 (b) din Legea cu privire la asigurarea egalității, este interzisă orice formă de discriminare privind accesul la serviciile de asistență medicală și alte servicii de sănătate.⁶⁸⁰ În afară de cadrul legal, Guvernul Republicii Moldova a adoptat un Program național privind sănătatea mintală (2012–2016)⁶⁸¹ și o politică națională de sănătate.⁶⁸²

Cu toate acestea, în Moldova, în practică, persoanele cu dizabilități se confruntă cu dificultăți la accesarea serviciilor medicale. Conform unui studiu realizat de Asociația „MOTIVAȚIE” în 2013, persoanele cu dizabilități se confruntă cu prejudecățile angajaților din domeniul sănătății și cu lipsa acomodării rezonabile, ceea ce împiedică în continuare accesul la asistență medicală.⁶⁸³ Unul dintre participanții la studiu a remarcat faptul că lipsa de interpreți pentru limbajul mimico-gestual constituie o dificultate majoră în comunicarea cu medicii.⁶⁸⁴ Un alt participant la studiu, cu dificultăți de mobilitate, a explicat că putea merge la spital sau la medic, doar atunci când chema ambulanța și a declarat că, adesea, era nevoit să asigure el însuși ambulanța, deoarece autoritățile nu doreau să-l ajute.⁶⁸⁵ Alți intervievați au oferit diverse exemple de discriminare. În 26 de cazuri, participanții la studiu nu au simțit că erau împuterniciți să ia „decizii autonome cu privire la

677 A se vedea mai sus, nota 564, art. 41–45.

678 Legea cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală, (Legea nr. 1585 din 27 februarie 1998), Articolul 4(4)(i).

679 *Ibidem*.

680 A se vedea mai sus, nota 14, art. 8(b).

681 Decizia Guvernului nr.1025, *cu privire la aprobarea Programului Național privind sănătatea mintală pentru anii 2012-2016*, 28 decembrie 2012, disponibil la: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=346311&lang=1>.

682 Decizia Guvernului nr. 886, *cu privire la aprobarea Politicii Naționale de Sănătate*, 6 august 2007, disponibil la: <http://lex.justice.md/md/324940>.

683 Asociația „Motivație”, *Analiză a experiențelor individuale ale persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova, 1 februarie – 31 iulie 2013*, 2014, p. 83, disponibil la: <http://www.cod.rs/wp-content/uploads/2014/06/Raport-interviuri-EN.pdf>.

684 *Ibidem*.

685 *Ibidem*, p. 80–81.

sănătate”.⁶⁸⁶ Alte organizații neguvernamentale de asemenea au documentat accesibilitatea redusă a serviciilor de asistență medicală, inclusiv accesul la îngrijire medicală de specialitate, medicamente și sericii de reabilitare.⁶⁸⁷

Și focus-grupurile realizate de Equal Rights Trust au furnizat dovezi cu privire la discriminare în materie de asistență medicală. Participanții la un focus-grup din or. Cahul au declarat că personalul medical discriminează persoanele cu dizabilități.⁶⁸⁸ În cadrul unui focus-grup în Chișinău, participanții au indicat că persoanele cu scleroză multiplă suferă, cel mai des, de discriminare în instituțiile medicale.⁶⁸⁹

O problemă aparte, identificată în cadrul cercetărilor pentru realizarea prezentului raport, se referă la lipsa serviciilor de intervenție timpurie. Articolul 44 din Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități prevede furnizarea serviciilor de intervenție timpurie.⁶⁹⁰ Cu toate acestea, de la adoptarea legii, încă nu a fost stabilit niciun cadru de reglementare.⁶⁹¹ Acest lucru are un impact negativ grav asupra copiilor cu întârzieri în dezvoltare și asupra copiilor autiști, care nu au acces de timpuriu la îngrijirile de care au nevoie.⁶⁹²

Discriminarea Multiplă cu care se Confruntă Femeile cu Dizabilități

Femeile cu dizabilități se confruntă cu probleme deosebite atunci când este vorba de accesul la asistență medicală. Deși au fost adoptate măsuri pentru a asigura accesul femeilor la asistență medicală adecvată la naștere, asistența medicală prenatală nu este accesibilă pentru persoanele cu dizabilități. De exemplu, chiar dacă unele spitale au rampe de acces, majoritatea instituțiilor

686 *Ibidem*, p. 78.

687 A se vedea mai sus, nota 621, p. 31.

688 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust cu 12 persoane cu dizabilități, 11 iulie 2015, or. Cahul, raionul Cahul.

689 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust cu 10 persoane cu scleroză multiplă la 4 august 2015, Chișinău.

690 A se vedea mai sus, nota 564, 2012, art. 44.

691 A se vedea mai sus, nota 621, p. 31.

692 A se vedea mai sus, nota 621, p. 37.

medicale nu dispun de săli adaptate de consultare și de naștere, de scaune de examinare sau mese de naștere.⁶⁹³

Numărul femeilor cu dizabilități care nasc copii este mic. În 2013, doar două femei au dat naștere la Centrul Mamei și Copilului, una dintre cele mai importante instituții din Moldova în domeniul ginecologiei și pediatriei.⁶⁹⁴ Incidența scăzută a natalității în rândul femeilor cu dizabilități a fost atribuită accesibilității reduse în spitale, ceea ce descurajează potențialele mame.⁶⁹⁵ Există, de asemenea, dovezi că unele femei cu dizabilități au fost activ descurajate de către personalul medical de a deveni mame din cauza dizabilității.⁶⁹⁶ Mariana a împărtășit experiența sa pentru Equal Rights Trust:

*Am mers la ginecolog. Dna doctor m-a primit și timp de o jumătate de oră mi-a vorbit despre contracepție, ce este contracepția, de ce este importantă. Mi-a vorbit despre contracepție pentru că atunci când am intrat în biroul ei i-am spus că vreau să mă examineze și să-mi spună care sunt șansele de a deveni mamă (...) Mi-a vorbit despre contracepție, despre cât este de greu să fii mamă; a întrebat de ce aș vrea să fiu mamă și mi-a spus că există atâtea metode de contracepție, care sunt foarte bune și pe care mi le poate recomanda. [A mai spus] dacă rămâi gravidă, nu te voi înregistra - nu am nevoie de astfel de statistici. Am fost descurajată și am plecat. După un an, am mers la un alt medic care m-a examinat și mi-a spus că totul este în regulă.*⁶⁹⁷

693 Asociația Presei Independente, *Femeile cu dizabilități locomotorii discriminate în maternități*, 14 iulie 2014, disponibil la: <http://www.api.md/news/view/ro-femeile-cu-dizabilitati-locomotorii-discriminate-in-maternitati-557>.

694 Discriminare, *Femeile cu dizabilități locomotorii ar naște dacă cabinetele ginecologice ar fi adaptate*, 20 martie 2014, disponibil la: <http://discriminare.md/femeile-cu-dizabilitati-locomotorii-ar-naste-daca-cabinetele-ginecologice-ar-fi-adaptate>.

695 *Ibidem*.

696 Ghilașcu, N., „Mamele cu dizabilități, stigmatizate de medici, lipsite de condiții adaptate în spitale”, *Discriminare*, 24 aprilie 2014, disponibil la: <http://discriminare.md/mamele-cu-dizabilitati-stigmatizate-de-medici-lipsite-de-conditii-adaptate>.

697 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Mariana, 24 martie 2015, Chișinău.

O altă femeie a povestit cum s-a confruntat cu prejudecata personalului medical în timpul sarcinii, atunci când a descoperit că există posibilitatea ca copilul ei să aibă o dizabilitate:

Am făcut un examen genetic care a arătat că riscul de a avea un copil cu dizabilități este foarte mic, de aproximativ 0,5%. Medicul mi-a explicat că riscul genetic ar fi ridicat (50%), doar în cazul în care partenerul are aceeași mutație genetică ca și mine. Când am mers la următoarea vizită, o doamnă medic a văzut cartela mea medicală și informațiile despre analiza genetică. M-a întrebat de ce am făcut analiza genetică. Când i-am explicat, a spus: „Știi că nu poți avea copii? Dacă vei naște copii, vor avea dizabilități”. M-a dezinformat. Mi-a vorbit bazându-se mai degrabă pe stereotipuri, decât pe cunoștințe medicale.”⁶⁹⁸

Acces la Asistență Socială

Articolul 9 din PIDESC recunoaște dreptul tuturor la securitate socială. În temeiul Articolului 28 din CDPD, Statele Părți:

[R]ecunosc dreptul persoanelor cu dizabilități la un standard adecvat de viață pentru ele și familiile acestora, inclusiv la alimentație, îmbrăcăminte și locuință, precum și la îmbunătățirea continuă a condițiilor de trai și vor lua măsurile necesare pentru a proteja și a promova exercitarea acestui drept, fără discriminare pe criterii de dizabilitate.”⁶⁹⁹

Capitolul VII din Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități garantează asistență socială pentru persoanele cu dizabilități.⁷⁰⁰ Cu toate acestea, Ombudsmanul a criticat statul pentru acordarea asistenței sociale

698 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu L., 21 mai 2015, Chișinău.

699 A se vedea mai sus, nota 577, art. 28.

700 A se vedea mai sus, nota 634.

insuficiente pentru a acoperi costurile de trai.⁷⁰¹ Raportorul special al ONU a constatat numărul deosebit de mare al persoanelor cu dizabilități printre persoanele care se confruntă cu dificultăți economice.⁷⁰²

Există, de asemenea, rapoarte cu privire la discriminarea persoanelor cu dizabilități care au încercat să obțină accesul la servicii sociale. De exemplu, într-un raport din 2014 s-a constatat că unele persoane cu dizabilități au fost obligate să plătească pentru serviciile sociale și asistența medicală la care au dreptul prin lege sau li s-a refuzat accesul la asistență socială la care au dreptul.⁷⁰³ Există și cazuri când persoanelor care îngrijesc de persoane cu dizabilități le-a fost refuzată achitarea pensiilor la care au tot dreptul, cum ar fi cazul lui N.C., relatat mai jos.⁷⁰⁴

Studiu de caz: N.C.

N.C. a fost angajată din 1973 până în 1992, când s-a născut fiica sa. La vârsta de trei ani, s-a depistat că fiica sa are dizabilități severe. N.C. a fost îngrijitorul primar pentru fiica sa până la moartea acesteia, 20 de ani mai târziu. Când a ieșit la pensie, nu s-a ținut cont de anii în care a lucrat ca îngrijitor primar pentru fiica sa. A sesizat CPPEDAE despre cazul său, care a decis că părinții care îngrijesc copii cu dizabilități severe și, prin urmare, nu pot lucra, suferă discriminare prin asociere în ceea ce privește calculul pensiei. Ca urmare a acestei decizii, N.C. a contestat procedura de calculare a pensiei în instanță, pierzând cazul în fața tuturor instanțelor. Acum, N. C. merge cu cazul său la CETFDF.

701 A se vedea mai sus, nota 629, p. 44; a se vedea, de asemenea, Dilion, M., *Raport holistic: Monitorizarea drepturilor persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova*, 2014, p. 14, disponibil la: http://drpi.research.yorku.ca/wp-content/uploads/2015/01/Moldova-Holistic-Report_Final_Jan2015.pdf.

702 A se vedea mai sus, nota 535, para. 22.

703 A se vedea mai sus, nota 578.

704 Decizia CPPEDAE 030/2013 din 13 februarie 2014, disponibil la: http://www.egalitate.md/media/files/files/decizie_fin_conf-cauza_nr_030_catre_das_si_mmps_f_2330661.pdf.

Acces la Bunuri și Servicii Publice

Articolul 9 din CDPD cere Satelor Părți să asigure identificarea și eliminarea „obstacolelor și barierele din calea accesibilității”, ceea ce include asigurarea faptului că „entitățile private ce oferă facilități și servicii deschise sau prestate publicului, să ia în considerare toate aspectele legate de accesibilitate pentru persoane cu dizabilități”.⁷⁰⁵ În temeiul Articolului 8 din Legea cu privire la asigurarea egalității, este interzisă orice formă de discriminare pe bază de dizabilitate la servicii și bunuri disponibile publicului.⁷⁰⁶

În ciuda acestui fapt, în cadrul cercetării pentru realizarea prezentului raport au fost identificate mai multe cazuri când accesul efectiv la bunuri și servicii a fost refuzat. De exemplu, Z, intervievat în cadrul Equal Rights Trust, a declarat:

*Anul trecut, am avut o situație la 9 mai 2014. Eu și prietenul meu, ambii în scaun cu roțile, veneam de la o petrecere și am vrut să mergem să luăm masa într-o cafenea. Agentul de pază ne-a văzut și ne-a spus că nu putem intra, fără a ne oferi vreun motiv. Apoi prietenul meu a luat telefonul și a început să filmeze totul și când cineva din administrație a văzut că înregistrăm cele ce se întâmplă, ne-au permis să intrăm. Într-un alt caz, am vrut să merg la o discotecă și nu am fost lăsat să intru în discotecă, deoarece, cum mi-au spus, nu este sigur pentru mine.*⁷⁰⁷

În 2014, CPPEDAE a examinat cazul lui Alexandru Cebotari, student la Institutul de Educație Fizică și Sport din Chișinău, care folosește un scaun cu roțile.⁷⁰⁸

705 A se vedea mai sus, nota 577, art. 9.

706 A se vedea mai sus, nota 14, art. 8.

707 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Andrei. Z., 3 septembrie 2015, Chișinău.

708 Asociația Promo-LEX, *Comunicat de presă cu privire la cazul lui Alexandru Cebotari*, 7 noiembrie 2014, disponibil la: <https://promolex.md/index.php?module=press&cat=0&&item=1621&Lang=en>; și CPPEDAE, Decizia 156/2014, 17 octombrie 2014, disponibil la: http://egalitate.md/media/files/files/decizia_cauza_156_depersion_1745637.pdf.

Studiu de caz: Alexandru Cebotari

În februarie 2014, dl Cebotari a mers la un local din sectorul Botanica, Chișinău, unde i-a fost interzis accesul de către paza clubului, care a explicat că persoanele cu dizabilități nu pot intra în local. Personalul clubului a mai remarcat că imaginea și starea sa i-ar putea „întrista” pe alți vizitatori. În ciuda faptului că a solicitat ajutorul poliției, aceasta nu a intervenit.

După ce cazul a fost difuzat în mass-media, dl Cebotari a fost contactat de polițistul de sector, care a cerut mai multe detalii despre incident. A fost, de asemenea, informat că s-a deschis un dosar în temeiul Codului Contravențional, dat fiind mediatizarea cazului. În septembrie 2014, dl Cebotari a depus plângere la CPPEDAE cu privire la discriminare în accesul la serviciile publice, precum și la negarea acomodării rezonabile. La 17 octombrie 2014, CPPEDAE a decis în favoarea lui Alexandru Cebotari.

În 2015, Adrian Oleg Vlad, tânăr cu deficiențe de vedere, a fost oprit la intrarea într-un magazin de către agentul de securitate și amenințat, după ce a fost informat că nevăzătorii nu pot intra fără însoțitor. După ce s-a plâns managerului magazinului, acesta din urmă i-a cerut scuze lui Adrian și l-a asigurat că astfel de incidente nu se vor mai produce.⁷⁰⁹

Într-un alt caz, o persoană nu a putut să se înscrie la o școală auto, deoarece comisia de examinare medicală nu-i acorda certificat medical, pe care l-a primit doar după depunerea unei plângeri oficiale.⁷¹⁰ Oxana P., intervievată în cadrul interviului Equal Rights Trust pentru realizarea acestui raport, a vorbit despre cazul de discriminare cu care s-a confruntat atunci când a încercat să obțină permisul de conducere:

709 Discriminare, *La un magazin comercial din capitală, un nevăzător a intrat cu scandal*, 11 februarie 2015, disponibil la: <http://discriminare.md/la-un-magazin-comercial-din-capitala-un-nevazator-a-intrat-cu-scandal>.

710 Ghilașcu, N., „Permisele de conducere pentru persoanele cu dizabilități sunt o raritate”, *Discriminare*, 15 ianuarie 2014, disponibil la: <http://discriminare.md/permisele-de-conducere-pentru-persoanele-cu-dizabilitati-sunt-o-raritate>.

Există probleme, deoarece cadrul juridic al țării noastre nu prevede condițiile în care o persoană ca mine, cu dizabilități locomotorii, ar putea obține permisul de conducere (...) Am fost în stare să-mi cumpăr o mașină, dar, mai întâi de toate, a trebuit să obțin un permis de conducere. Am sunat la vreo 10 școli, le-am spus care este situația mea și mi-au spus că nu au autovehicule adaptate. Le-am zis că pot studia doar teoria cu ei, iar pentru orele de practică voi folosi mașina mea. Nu au vrut, pentru că doresc ca oamenii să plătească atât pentru teorie, cât și pentru practică, ca să poată câștiga mai mulți bani. O altă problemă este că școlile nu sunt accesibile (...) În cele din urmă, am fost acceptat la o școală doar pentru că am fost recomandată de cineva. Apoi am studiat teoria timp de trei luni. Am trecut examenul teoretic, am cumpărat o mașină, am adaptat-o, am contactat un instructor și am plătit pentru cursul practic. Marea problemă a survenit atunci când am mers la examenul practic, m-am dus cu mașina mea, care are o cutie de viteze automată, adaptată. Mi s-a spus că nu am voie să iau examenul cu cutia de viteze automată (...) Mi-au spus să aduc o mașină cu o cutie de viteze manuală. Nu am putut găsi o astfel de mașină, așa că le-am trimis o scrisoare cerându-le să-mi explice cum aș putea lua examenul. În cele din urmă, mi-au spus să vin cu mașina mea și să trec examenul.⁷¹¹

Cazuri similare au fost identificate și în legătură cu serviciile de închiriere.⁷¹² Într-un caz, o persoană nu a putut închiria o mașină, deoarece proprietarii au crezut că s-ar putea să o deterioreze.⁷¹³

711 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Oxana P., 4 iulie 2015, Chișinău.

712 Ghilașcu, N., „Școlile auto, puse în fața dilemei: profit sau adaptare rezonabilă”, *Discriminare*, 1 noiembrie 2012, disponibil la: <http://discriminare.md/scolile-auto-puse-in-fata-dilemei-profit-sau-adaptare-rezonabila>.

713 Centrul de Informare în domeniul Drepturilor Omului, „Proprietari ai unor locuințe ignoră serviciile de închiriere persoanelor cu dizabilități”, *Discriminare*, 30 ianuarie 2015, disponibil la: <http://discriminare.md/proprietari-ai-unor-locuinte-ignora-serviciile-de-inchiriere-persoanelor-cu-dizabilitati>.

Viața Politică

Potrivit articolului 29 din CDPD, persoanelor cu dizabilități le este garantat dreptul de a participa la viața politică și publică, în condiții de egalitate cu ceilalți, statele părți fiind obligate să asigure accesibilitatea tuturor procedurilor, facilităților și materialelor de vot și să promoveze un mediu în care persoanele cu dizabilități pot participa efectiv și pe deplin la desfășurarea afacerilor publice. Articolul (7) din Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități prevede participarea persoanelor cu dizabilități în viața politică și publică în condiții de egalitate cu ceilalți. De asemenea, Articolul garantează dreptul persoanelor cu dizabilități de a vota și de a fi aleși; de a avea acces la proceduri și materiale de vot adecvate, inclusiv proceduri de votare alternative; de a vota prin vot secret și de a ocupa o funcție publică.

În pofida garanțiilor juridice, persoanele cu dizabilități se confruntă cu numeroase obstacole în participarea în viața publică și politică. Conform unui alt studiu recent, printre principalele obstacole pentru participarea persoanelor cu dizabilități în viața politică și publică se numără: infrastructura și mijloacele de transport inaccesibile; limitările și restricțiile legale, cum ar fi refuzul dreptului de vot pentru persoanele declarate incapabile; prejudecățile; discriminarea directă de către cei implicați în acest proces; lipsa de informații accesibile despre oportunitățile de a se implica în viața publică și politică și lipsa angajamentului din partea autorităților pentru soluționarea problemelor persoanelor cu dizabilități și crearea condițiilor de participare.⁷¹⁴

Totuși, guvernul a întreprins eforturi pentru a spori gradul de accesibilitate a procesului electoral pentru persoane cu dizabilități. În cadrul alegerilor parlamentare din 30 noiembrie 2014, Comisia Electorală Centrală (CEC) a întreprins un set de măsuri, printre care:

⁷¹⁴ Centrul de Asistență Juridică a Persoanelor cu Dizabilități, *Raport: Participarea persoanelor cu dizabilități în viața politică și publică*, 2016, pp. 7-8, disponibil pe: http://www.advocacy.md/sites/newadvocacy/files/Raport_2%20CAJP%20v2.pdf.

- Îmbunătățirea accesului la secțiile de votare: mai multe secții de votare au fost transferate la parter și în 30 secții au fost instalate rampe de acces;⁷¹⁵
- Echiparea secțiilor de vot cu o cabină de vot specială pentru persoane cu dizabilități;⁷¹⁶
- Folosirea unui model standard de plic pentru alegătorii cu dizabilități de văz, elaborat în parteneriat cu organizațiile societății civile și persoanele cu dizabilități;⁷¹⁷
- Adaptarea paginii web oficiale a CEC pentru persoanele cu dizabilități de vedere;⁷¹⁸
- Angajarea unui interpret în limbajul semnelor care a informat populația cu deficiențe de auz despre procesul electoral, prin intermediul mijloacelor mass-media.⁷¹⁹

Cu toate acestea, în prezent continuă să existe numeroase bariere în fața participării depline și egale a persoanelor cu dizabilități în sistemul electoral. În alegerile parlamentare din 2014, 63% din secțiile de votare monitorizate de Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Misiunea de Monitorizare a Alegerilor, au fost considerate inaccesibile pentru alegătorii cu dizabilități⁷²⁰. La alegerile locale din 2015, “[m]ajoritatea secțiilor de votare vizitate nu permiteau accesul adecvat pentru alegătorii cu dizabilități”.⁷²¹ În timpul acestor alegeri locale, un grup de organizații ale societății civile au efectuat un studiu național, care a constatat că 47% din secțiile de votare sunt inaccesibile, 42%

715 OSCE și OIDHR, *Declarații privind constatările și concluziile preliminare: Republica Moldova, Alegerile Parlamentare din 30 noiembrie 2014*, 1 decembrie 2014, p. 5, disponibile pe: <http://www.osce.org/ro/odihr/elections/moldova/128551?download=true>.

716 Comisia electorală centrală a Republicii Moldova, *Raport privind rezultatele alegerilor parlamentare din 30 noiembrie*, 2014, p. 4, disponibil pe: http://cec.md/files/files/raporttotalizarealegeri2014din5decemredactat_5373809.pdf

717 *Ibidem*, p.3

718 Asociația Promo-LEX, *Drepturile Omului în Moldova - Retrospectiva Anului 2014*, 2015, p.109, disponibil pe: https://promolex.md/upload/publications/en/doc_1444027212.pdf.

719 *Ibidem*.

720 A se vedea mai sus, nota 715, p. 14.

721 OSCE și ODIHR, *Republica Moldova: Alegerile locale din 14 și 28 iunie 2015: Raportul final al misiunii limitate de monitorizare a alegerilor OSCE/OIDHR*, 20 august 2015, p. 21, disponibil la: <http://www.osce.org/odihr/elections/moldova/178226?download=true>.

sunt parțial accesibile și doar 11% sunt pe deplin accesibile persoanelor cu dizabilități.⁷²²

De asemenea, guvernul a întreprins eforturi pentru a face alegerile accesibile persoanelor cu dizabilități de vedere. În timp ce buletinele de vot în Braille nu erau disponibile pentru alegerile parlamentare 2014, CEC a demarat un proiect-pilot pentru a oferi buletine de vot în Braille pentru alegerile viitoare.⁷²³ În timpul alegerilor locale din 14 și 28 iunie 2015, Comisia Electorală Centrală a testat acest proiect și a furnizat buletine de vot în Braille tuturor secțiilor de votare pentru persoanele cu dizabilități de vedere.⁷²⁴ Cu toate acestea, mass media și candidații electorali nu au folosit forme accesibile de comunicare cu persoanele cu dizabilități (ex. publicații în Braille, limbajul semnelor, sistemul fonetic sau texte în limbaj simplu), lipsindu-i de informații despre procesul electoral.⁷²⁵

Regiunea transnistreană

La situația de la 1 decembrie 2015 la „autoritățile de asistență socială” din regiunea transnistreană erau înregistrate 19768 persoane cu dizabilități.⁷²⁶ Multe preocupări din domeniul drepturilor omului pentru persoanele cu dizabilități din regiunea transnistreană sunt similare celor identificate în alte regiuni ale țării. Totuși, izolarea Transnistriei de dreptul internațional și regional și de mecanismele de justiție a limitat eforturile de reformă din regiune.⁷²⁷

Legislația transnistreană garantează protecția drepturilor persoanelor cu dizabilități în domeniul educației, asistenței medicale și ocupării forței de muncă,⁷²⁸ dar nu există nicio lege specifică privind egalitatea și neadmiterea

722 A se vedea mai sus, nota 621, p. 35.

723 Departamentul de Stat al SUA, *Rapoartele de țară asupra drepturilor omului pentru 2014: Moldova*, 2015, disponibil la: <http://www.state.gov/documents/organization/236766.pdf>.

724 Departamentul de Stat al SUA, *Rapoartele de țară asupra drepturilor omului pentru 2015: Moldova*, 2016, disponibil la: <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm#wrapper>.

725 A se vedea mai sus, nota 718, p. 109

726 Portal Novosti PMR, disponibil la: <http://novostipmr.com/ru/news/15-12-02/v-pridnestroven-uchete-v-organah-socialnoy-zashchity-sostoit-19>.

727 A se vedea mai sus, nota 272, p. 15.

728 A se vedea mai sus, nota 724.

discriminării.⁷²⁹ Din lipsa de date și studii anterioare, stabilirea nivelului de amploare a discriminării persoanelor cu dizabilități în Transnistria prezintă dificultăți. Totuși, cercetătorii de la Equal Rights Trust au vorbit cu multiple persoane din Transnistria și au reușit să obțină o înțelegere a unor probleme cu care se confruntă aceste persoane. În cadrul unui interviu, o doamnă pe numele Tamara, a relatat că problemele legate de infrastructura inaccesibilă în regiune sunt similare celor din restul teritoriului Republicii Moldova:

Avem semafoare cu semnal auditiv doar lângă casa în care locuim, dar viața nu se limitează la regiunea din jurul casei. Dacă vrei să pleci undeva la o distanță mai mare, de exemplu la spital sau la magazin, te confrunți cu dificultăți sau chiar pericole, pentru că nu se fac adaptări speciale pentru orbi (...). Nu am dispozitive speciale care să mă ajute. Aceste dispozitive sunt scumpe și nu se găsesc în Transnistria.⁷³⁰

O altă doamnă, Diana, a vorbit despre experiența sa de persoană cu deficiențe de auz:

Persoanele cu deficiențe de auz se confruntă cu probleme serioase în identificarea unei locuințe, a unui loc de muncă sau de studii. În Transnistria nu există nicio instituție de învățământ care să asigure interpret pentru limbaj de semne. De aceea, aproape toate persoanele cu deficiențe de auz nu au studii și nu au o profesie bună. Prin urmare, ele întâmpină o mulțime de probleme în angajarea în câmpul muncii, pentru că nu sunt calificate. Atunci când copiii termină școala, nu se întâmplă nimic. Nu sunt locuri de muncă. Pensia este foarte mică. Pentru a avea o pensie mai mare trebuie să ai experiență în muncă de cel puțin 3 ani. Dar cum să obții această experiență în lipsa locurilor de muncă? Persoanele cu deficiențe de auz nu se uită la știri, pentru că acestea nu sunt traduse în limbajul semnelor. Ei nu

729 A se vedea mai sus, nota 724.

730 Interviul realizat de Equal Rights Trust cu Tamara, 14 mai 2015, Tiraspol.

Înțeleg ce se întâmplă în țară. De aceea, ei nu au opinie proprie. La alegeri, persoanele cu deficiențe de auz, fie nu votează sau votează cum le spun vecinii sau rudele. Este greu să mergi undeva fără un interpret în limbajul semnelor. La Tiraspol este un singur interpret – dar e nevoie de mai mulți.⁷³¹

Câmpul Muncii

Câteva persoane intervievate pentru acest raport au relatat problemele cu care s-au confruntat în accesul la locuri de muncă, ca urmare a discriminării sau neacomodării rezonabile. Participanții la un focus-grup la Tiraspol au declarat că în procesul de căutare a unui loc de muncă persoanele cu deficiențe de auz sunt de regulă respinse, deoarece angajatorii preferă angajați „sănătoși”.⁷³² Într-un alt focus-grup, cu persoanele cu deficiențe de vedere, doar unul dintre cei unsprezece participanți era angajat în câmpul muncii.⁷³³ Participanții au declarat că li se refuză înregistrarea la Agenția de Ocupare a Forței de Muncă și au estimat că doar 10% din totalul persoanelor oarbe din regiunea transnistreană sunt angajate. Andrei, intervievat de cercetătorii de la Equal Rights Trust, și-a relatat experiența personală:

Cea mai mare problemă este lipsa locurilor de muncă. Înțeleg că persoanele fără dizabilități întâmpină și ele probleme în găsirea unui loc de muncă, dar totuși ele au mai multe posibilități și le este mai ușor să se angajeze. Persoanele cu deficiențe de auz sunt rareori angajate. Sunt muncitor în construcții, dar nu-mi pot găsi un job. Două persoane cu deficiențe de auz au fost angajate ca oameni de serviciu. Acum însă li s-a spus să plece pentru că ar fi prea periculos pentru ei să se ocupe de curățarea drumului.⁷³⁴

731 Interviu realizat de Equal Rights Trusts cu Diana, 3 iunie 2015, orașul Tiraspol, regiunea transnistreană.

732 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust cu 12 persoane cu deficiențe de auz, 6 iunie 2015, orașul Tiraspol, regiunea transnistreană.

733 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust cu 11 persoane cu deficiențe de vedere, 14 iunie 2015, orașul Tiraspol, regiunea transnistreană.

734 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Andrei, 6 iunie 2015, orașul Tiraspol, regiunea transnistreană.

Educație

Potrivit reglementărilor locale, copiii cu dizabilități se pot înscrie în sistemul de învățământ general sau, în funcție de gradul de dizabilitate, în „instituții de învățământ corecțional” sau școli speciale. Potrivit Raportorului Special, copiii considerați nepotrivți pentru învățământul special sunt plasați în centre de reabilitare, care au un profil medical sau de reabilitare, mai degrabă decât unul educațional; există puține servicii comunitare pentru copii cu dizabilități, în special pentru cei cu dizabilități senzoriale, intelectuale sau psihosociale.⁷³⁵ Totuși, rapoartele indică că în practică, copiii cu dizabilități rareori frecventează școala și de regulă duc lipsă de acces la resurse specializate.⁷³⁶ Intervievată de către o organizație a societății civile, Cristina din Râbnîța a spus că:

*Totul a început cu grădiniță. Nicio grădiniță nu accepta să-mi înscrie copilul. Apoi, atunci când ne-am adresat la o școală pentru copii cu cerințe speciale, mi s-a spus că deoarece fiul meu nu are paralizie cerebrală, eu nu-l pot înscrie. Dacă ar fi avut paralizie, ei l-ar fi acceptat. În caz contrar, nu este posibil.*⁷³⁷

Participanții la un focus-grup din Transnistria au declarat pentru cercetătorii noștri că persoanele cu deficiențe de auz au de regulă un nivel de studii mai slab decât ceilalți.⁷³⁸ Unul dintre intervievați, Alina, a spus:

Practic toate persoanele cu deficiențe de auz absolveste numai 8 clase, maxim 10, pentru că nu există oportunități de a studia și este necesar un efort considerabil. Unii copii ar vrea să meargă la colegiu sau universitate, dar

735 A se vedea mai sus, nota 535, para. 57–58.

736 A se vedea mai sus, nota 724.

737 Discriminare, “Părinții din regiunea transnistreană învață despre drepturile copiilor cu dizabilități”, 7 august 2014, disponibil pe: <http://discriminare.md/parintii-din-regiunea-transnistreana-invata-despre-drepturile-copiilor-cu-dizabilitati-intelectuale-nu-sunt-acceptati-in-scolile-din-regiunea-transnistreana>.

738 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust cu 12 persoane cu deficiențe de auz, 6 iunie 2015, orașul Tiraspol, regiunea transnistreană.

*acolo nu există interpret. Persoanele surde pot și vor să învețe, dar pentru aceasta noi avem nevoie de condiții speciale și un interpret în limbajul de semne.*⁷³⁹

În raportul său din februarie 2013, Expertul principal al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului în Transnistria a adresat 13 recomandări către autoritățile *de facto* ale regiunii, inclusiv un indemn spre adoptarea unor prevederi care să permită copiilor cu dizabilități să frecventeze școli generale.⁷⁴⁰

Asistența Medicală

Participanții cu deficiențe de auz la un focus-grup Equal Rights Trust la Tiraspol au declarat că, pentru a se adresa la un medic, ei au nevoie de interpret pentru limbajul semnelor, iar la Tiraspol există un singur interpret de acest fel, astfel ei tind să evite adresarea la medic cât mai mult posibil.⁷⁴¹

Viața Politică

Participanții la un focus-grup pentru persoanele cu deficiențe de auz au declarat pentru cercetătorii de la Equal Rights Trust că, din cauza handicapului lor, ei sunt mai puțin informați decât alții și sunt excluși din obținerea unei înțelegeri a situației politice, pentru că nu există programe de știri asistate de traducător pentru limbajul semnelor.⁷⁴² Drept consecință, persoanele cu deficiențe de abuz nu sunt capabile să participe pe deplin la alegeri. De asemenea, participanții au afirmat că comunicarea și interacțiunea cu oficiali guvernamentali este dificilă, deoarece majoritatea persoanelor cu deficiențe de auz au doar studii echivalente cu clasa 9 și se confruntă cu dificultăți în formularea unei cereri. Aceștia au menționat dificultățile majore în comunicarea cu reprezentanții

739 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Alina, 6 iunie 2015, orașul Tiraspol, regiunea transnistreană.

740 A se vedea mai sus, nota 146, pp. 44–48.

741 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust cu 12 persoane cu deficiențe de auz, 6 iunie 2015, orașul Tiraspol, regiunea transnistreană.

742 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust cu 12 persoane cu deficiențe de auz, 6 iunie 2015, orașul Tiraspol, regiunea transnistreană.

instituțiilor, administrației publice locale și centrale, care atestă că ei au nevoie de un interpret în limbajul semnelor, dar la Tiraspol există un singur interpret în limbajul semnelor și acesta este un începător, care activează pe bază de voluntariat.

2.5.1 Discriminarea Persoanelor cu Dizabilități Mintale

Potrivit unui studiu recent, persoanele cu dizabilități mintale sunt printre cele mai discriminate grupuri sociale din Moldova. Conform unui studiu din 2015, un număr important de oameni consideră persoanele cu dizabilități mintale „invalidi (...) persoane cu probleme (...) persoane cu retard mental (...) [sau] periculoase”, care ar trebui să fie „izolate” (7.2%) sau „excluse sau ignorate” (6%).⁷⁴³

Capacitatea Juridică

Articolul 12 din CDPD prevede dreptul la egalitate în fața legii pentru toate femeile adulte și bărbații cu dizabilități, și confirmă faptul că capacitatea juridică este un drept universal pentru toți oamenii. Comitetul pentru drepturile persoanelor cu dizabilități a declarat că normele privind capacitatea mintală nu ar trebui folosite pentru a nega dreptul unei persoane la recunoașterea în fața legii.⁷⁴⁴ Articolul 12 (3) din CRPD recunoaște dreptul persoanelor cu dizabilități la acces la sprijin pentru a-și exercita capacitatea juridică, ceea ce înseamnă că persoanele cu dizabilități trebuie să poată beneficia de sprijin pentru a lua decizii cu privire la viața lor, într-un mod care respectă voința și preferințele lor.⁷⁴⁵

În Republica Moldova, problemele ce țin de capacitatea juridică a persoanelor cu dizabilități mintale sunt reglementate de Legea privind sănătatea mintală, Legea privind drepturile și obligațiile pacienților și Codul Civil. Codul Civil prevede că “[c]apacitatea de a avea drepturi și obligații civile (capacitatea

⁷⁴³ A se vedea mai sus, nota 3, p. 23.

⁷⁴⁴ Comitetul Organizației Națiunilor Unite pentru Drepturile Persoanelor cu dizabilități. *Comentariul General nr. 1: Articolul 12: Recunoaștere egală în fața legii*, U.N. Doc. CRPD/C/GC/1, 2014, Para. 13.

⁷⁴⁵ *Ibidem*, para. 14.

de folosință) se recunoaște în măsură egală tuturor persoanelor”⁷⁴⁶ și că “[p]ersoana fizică nu poate fi lipsită de capacitate de folosință”.⁷⁴⁷ Totuși, Codul Civil prevede și posibilitatea lipirii de⁷⁴⁸ și limitării⁷⁴⁹ capacității juridice. Atunci când o instanță stabilește necesitatea lipirii unei persoane de capacitatea juridică în conformitate cu aceste prevederi, este instituită tutela. Potrivit Articolului 24 din Codul Civil, persoana care exercită tutela are dreptul să încheie toate actele juridice în numele și din partea persoanei lipsite de capacitate.

Apar întrebări serioase cu privire la faptul dacă sistemul de tutelă prevăzut în Codul Civil este compatibil cu obligațiile Republicii Moldova în conformitate cu articolul 12 din CDPD. O examinare a funcționării sistemului în practică indică faptul că există o serie de aspecte ale sistemului care contravin prevederilor CDPD.

La situația din februarie 2015, în Moldova, circa 4.000 de persoane cu dizabilități erau lipsite de capacitate juridică și supuse ordinelor de tutelă.⁷⁵⁰ E.T., o femeie diagnosticată cu schizofrenie paranoidă, a beneficiat de asistență juridică din partea Equal Rights Trust și Promo-LEX pentru a contesta comportamentul fostului ei soț. Cazul ei ilustrează abuzurile ce pot fi comise prin procesul de tutelă.

746 Articolul 18 (1) din Codul Civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 6 iunie 2002, disponibil la: <http://lex.justice.md/md/325085>.

747 Ibidem, art. 23 (2).

748 Ibidem, art. 24 (1).

749 Ibidem, art. 25 (1).

750 Oficiul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului, OSCE, *Republica Moldova, Alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014: Misiunea de monitorizare a alegerilor OSCE/OIDHR: Raport Final*, 10 martie 2015, p. 6, disponibil pe: <http://www.osce.org/odihr/elections/moldova/144196>.

Studiu de caz: E.T.

În baza unei plângeri din partea fostului soț, în 2001, o instanță a lipsit-o pe E.T. de capacitate juridică. În urma deciziei instanței, cei doi au divorțat, soțul preluând în posesie apartamentul, automobilul, banii și bunurile E.T.: Tutorele numit de instanță pentru E.T. este o rudă cu atitudine ostilă față de ea. Începând cu 2006, E.T. a fost internată la Internatul psiho-neurologic din Cocieri. De atunci, ea încearcă să-și obțină eliberarea și recuperarea capacității juridice. Ea este un medic licențiat cu 16 ani de experiență; este lucidă, are grijă de sine și de multe ori ajută medicii din Internatul psiho-neurologic din Cocieri cu sfaturi în ceea ce privește tratamentul altor pacienți, medicamentele administrate și altele. Nici tutorele, nici fostul soț și nici administrația Internatului psiho-neurologic din Cocieri nu au încercat să o ajute în recuperarea capacității sale juridice.

Doar două instituții din țară, Spitalul de Psihiatrie Chișinău și Spitalul de Psihiatrie din Bălți sunt autorizate să formeze comisii de evaluare psihiatrică,⁷⁵¹ acestea fiind organisme specializate de psihiatri care efectuează evaluarea capacității juridice a unei persoane, la cererea unei instanțe.⁷⁵² Până în prezent, nu există instrumente standardizate sau metodologii aprobate de evaluare a capacității mintale și rapoartele depuse la instanță oferă informații mai mult despre diagnosticul medical al persoanei.⁷⁵³

Codul Civil prevede că, în cazul în care circumstanțele care justifică îngrădirea capacității juridice se schimbă, instanțele recunosc competența juridică a persoanei sau anulează limitarea competenței juridice.⁷⁵⁴ Cu toate acestea, persoanele lipsite de capacitate juridică nu au calitate procesuală în

751 Legea cu privire la expertiza judiciară, constatările tehnico-științifice și medico-legale, 2000, disponibilă pe: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311530>.

752 Pentru mai multe informații, a se vedea: Parteneriatul Organizației Națiunilor Unite pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, *Drepturile Omului ale Persoanelor cu Deficiențe Mintale sau Intelectuale în Republica Moldova: O evaluare a aspectelor cheie ale Dreptului și Cadrului de Politici național prin prisma Convenției ONU asupra Drepturilor Persoanelor cu Dizabilități*, 2015, p. 45–46.

753 A se vedea mai sus, nota 727. p. 48.

754 A se vedea mai sus, nota 746, art. 24 (3), 25 (2).

instanțele moldovenești, ceea ce înseamnă că numai tutorele unei persoane sau procurorul pot iniția cauze civile în numele acestora.⁷⁵⁵ Astfel, unul dintre elementele cele mai problematice ale sistemului de tutelă în practică este că persoanele lipsite de capacitate juridică nu pot depune cereri sau contesta decizii judecătorești prin care a fost stabilită incapacitatea lor.⁷⁵⁶ Prin urmare, majoritatea persoanelor declarate în incapacitate nu vor putea niciodată să își restabilească capacitatea juridică. În iunie 2015 pentru prima dată în istoria Republicii Moldova o persoană a reușit să-și redobândească capacitatea juridică printr-o decizie a instanței, prin care Curtea de Apel a dispus restabilirea capacității juridice a doamnei Elena Voronina.⁷⁵⁷ Deși cazul a fost contestat de fiica doamnei Voronina, despre care s-a pretins că ar fi făcut abuz de regulile de tutelă și ar fi profitat de mama ei, Curtea Supremă de Justiție a menținut decizia Curții de Apel Chișinău.⁷⁵⁸ Totuși, experții Promo-LEX au dubii privind măsura în care acest caz stabilește un precedent veritabil, având în vedere faptul că acest caz a rezultat din presiuni puternice din partea organizațiilor non-guvernamentale.

La 13 noiembrie 2014, în baza unei cereri din partea Ombudsmanului, Curtea Constituțională a emis o decizie prin care a constatat neconstituționalitatea prevederilor legale care interzic persoanelor declarate incapabile să depună cereri și petiții în adresa Ombudsmanului.⁷⁵⁹ În timp ce această decizie permite persoanelor declarate în stare de incapacitate să adreseze petiții Ombudsmanului ca mijloc de protecție juridică a drepturilor lor, același lucru nu se aplică pentru instanțele naționale. Drept urmare, în 2015 au existat o serie de inițiative legislative îndreptate spre schimbarea acestei situații. La 7 mai 2015, Parlamentul a adoptat Legea nr. 87 privind modificarea și completarea unor acte legislative, prin care persoanelor lipsite de capacitate juridică le-a fost garantat dreptul de a alege și de a

755 A se vedea mai sus, nota 535, para 54.

756 Articolul 308 (1) din Codul de Procedură Civilă al Republicii Moldova, 2003, disponibil la: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=286228>.

757 A se vedea mai sus, nota 727, p. 50.

758 Hotărârea Curții Supreme de Justiție din 9 decembrie 2015, disponibil la: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=24582.

759 Hotărârea Curții Constituționale nr. 27 din 13 noiembrie 2014 privind controlul constituționalității articolului 21 (5) (e) din Legea Ombudsmanului, 2014 (neexaminarea plângerilor depuse de persoane declarate în incapacitate).

contesta deciziile judecătorești prin care aceste persoane au fost lipsite de capacitate juridică. Totuși, Președintele Republicii Moldova a refuzat să promulge legea.⁷⁶⁰

O altă problemă a sistemului de tutelă este că – la fel ca în cazul doamnei Voronina - tutorii nu acționează neapărat în interesul persoanelor declarate în incapacitate. Persoanele lipsite de capacitatea lor juridică nu sunt în măsură să preia controlul asupra propriilor lor afaceri financiare și se ocupe de proprietatea lor, fiind astfel expuse unui nivel sporit de vulnerabilitate față de abuzuri. O persoană aflată sub tutelă interviuată pentru un raport al ONU a declarat că „[mă simt] ca un cerșetor (...) Sunt forțată să mor de foame și să îngheț pentru că toți banii mei sunt în mâinile tutorelui și ea îi cheltuiește pe orice, numai nu pentru necesitățile mele”.⁷⁶¹ Un alt efect direct al lipirii unei persoane de capacitatea juridică este nerespectarea consimțământului persoanei în cauză în toate sferele vieții, inclusiv pentru plasarea în diverse instituții psihiatrice.⁷⁶²

Din negarea capacității juridice apar și alte probleme. De exemplu, Codul Electoral al Republicii Moldova limitează drepturile de vot ale persoanelor declarate în incapacitate printr-o hotărâre judecătorească definitivă.⁷⁶³ Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa a remarcat faptul că „practica instanțelor de a institui tutela pentru persoanele în etate și persoanele cu dizabilități le privează în mod automat de dreptul lor de vot, ceea ce reprezintă o încălcare a standardelor internaționale”.⁷⁶⁴

Instituționalizarea

Articolul 19 din CDPD prevede că toate persoanele cu dizabilități, inclusiv persoanele cu dizabilități mintale, au dreptul de a trăi independent în timp ce

760 UNDP Moldova, Raportul “Prevenirea și combaterea torturii în instituțiile rezidențiale și neuro-psihiatrice”, p. 31, disponibil la: http://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/library/effective_governance/prevenirea_i-combaterea-torturii-in-instituțiile-rezidențiale-i-n.

761 A se vedea mai sus, nota 727, p. 52.

762 A se vedea mai sus, nota 535, para 48.

763 Articolul 13(1)(b), Codul Electoral al Republicii Moldova nr. 1381 din 21 noiembrie 1997, disponibil pe: <http://lex.justice.md/md/312765>.

764 A se vedea mai sus, nota 716, p.6.

articolul 14 prevede că dizabilitatea nu ar trebui să constituie, în nici un caz, temei pentru privarea de libertate.

În Republica Moldova există o relație directă între privarea de capacitate și instituționalizarea pe termen lung în instituții de asistență medicală sau rezidențiale; majoritatea persoanelor declarate în incapacitate sunt plasate în instituții psihiatrice.⁷⁶⁵ Potrivit unui studiu din 2015, circa 2500 de copii și adulți cu dizabilități mintale erau la acel moment rezidenți în șase instituții specializate.⁷⁶⁶ În plus, există trei spitale de psihiatrie administrate de Ministerul Sănătății. Se estimează că anual în instituțiile de asistență rezidențială pentru persoanele cu dizabilități sunt internate 1700 persoane cu dizabilități mintale (intelectuale sau psiho-sociale), iar durata medie a aflării în aceste instituții este de 9,7 ani în instituțiile rezidențiale psiho-neurologice și 7,6 ani în instituțiile psihiatrice.⁷⁶⁷ Persoanele internate în aceste instituții sunt lipsite de capacitate juridică.⁷⁶⁸

Pe lângă preocupările legate de faptul instituționalizării însuși, există dovezi șocante de violență discriminatorie și abuz față de persoanele cu dizabilități mintale comise în astfel de instituții psihiatrice. În anul 2015, Raportorul special privind drepturile persoanelor cu dizabilități a constatat cu îngrijorare tratamentul persoanelor cu dizabilități din instituții rezidențiale psiho-neurologice („internate”) și spitale de psihiatrie, referindu-se la „rapoarte șocante de maltratare, violență, inclusiv violență sexuală și violența pe motive de gen, comise de membri ai personalului, neglijare, reținere, medicație forțată și izolare”⁷⁶⁹

765 OHCHR, *Sistemul de curatelă în practică în Republica Moldova: Drepturile Omului și Vulnerabilitatea persoanelor declarate în incapacitate*, 2013, pp. 10-18, disponibil la: http://md.one.un.org/content/dam/unct/moldova/docs/pub/STUDY_The_System_of_Guardianship_in_Practice_in_Republic_of_Moldova.pdf.

766 A se vedea mai sus, nota 727, p.18, p. 66.

767 Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Situația persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova pentru 2012. 2013*, disponibil la: <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id=4253&idc=168>.

768 Centrul de Asistență Juridică a Persoanelor cu Dizabilități, *Dreptul la capacitate juridică a persoanelor cu dizabilități. Un Studiu Comparativ al legislației Republicii Moldova și Standartelor Internaționale în domeniu*, 2013, p. 42, disponibil la: http://soros.md/files/publications/documents/Anexa%201_%20Studiu%20comparativ%20Drept%20la%20capacitate%20juridica.pdf.

769 A se vedea mai sus, nota 535, para 48.

În septembrie 2015, tratamentul necorespunzător al copiilor cu dizabilități mintale severe din internatul psihoneurologic din Orhei a provocat indignare publică după publicarea imaginilor cu prezentarea consecințelor abuzului.⁷⁷⁰ În imagini au fost prezentați copii cu vânătași și organe genitale mutilate, legați de scaune cu roțile și viermi în alimente.⁷⁷¹ Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei a efectuat o vizită la instituție; ulterior directorul a fost demis, fiind pornită o cauză penală.⁷⁷²

Femeile cu dizabilități mintale sunt deosebit de vulnerabile la abuz în instituții de psihiatrie. Într-o singură instituție, institutul de neuropsihiatrie din Bălți pentru adulți cu dizabilități, Raportorul Special a scos în evidență numeroase acuzații de „practici șocante, cum ar fi violul, măsuri contraceptive forțate, avortul forțat și privarea de drepturi reproductive”.⁷⁷³ Relatări despre un caz de abuz deosebit de șocant au apărut în 2013, atunci când 18 femei cu dizabilități internate la instituția din Bălți au acuzat faptul că ar fi fost abuzate sexual și supuse unor măsuri coercitive, inclusiv avortul forțat, de către personalul de rang superior al spitalului.⁷⁷⁴ Ancheta privind acest abuz este în continuu târăgănată, la situația din mai 2016 neexistând încă nicio “hotărâre în prima instanță (...) în cadrul procedurii penale”⁷⁷⁵ privind violul sau avortul forțat. În mai 2016, judecătoria din Bălți a amânat judecarea cauzei până în august 2016 din motive care nu au fost explicate.⁷⁷⁶

770 Realitatea.md, Articolul din 3 septembrie 2015, disponibil la: http://www.realitatea.md/video-18-imagini-groaznice-la-orfelinatl-pentru-persoane-cu-dizabilita-i-din-orhei-copiii-sunt-t_26132.html.

771 Reportaj PROTV din 3 septembrie 2015, disponibil la: <http://protv.md/stiri/social/copii-cu-vanatai-legati-de-scaunul-cu-rotile-sau-cu-penisul-rupt---1121311.html>.

772 Ziarul National, Articol din 7 septembrie 2015, disponibil la: <http://ziarulnational.md/marturiile-copiilor-cu-deficiente-mintale-ba-latjocoriti-la-internatul-din-orhei>.

773 A se vedea mai sus, nota 535, para 50.

774 A se vedea mai sus, nota 727, p. 61.

775 A se vedea mai sus, nota 727, p. 61.

776 Crime Moldova, *O nouă amânare a ședinței de judecată în cazul violurilor de la Internatul Psihoneurologic din Bălți*, 2 iunie 2016, disponibilă la: <http://crimemoldova.com/md/news/kriminal/o-nou-am-nare-a-edin-ei-de-judecat-n-cazul-violurilor-de-la-internatul-psihoneurologic-din-b-l-i>.

În 2007 au existat acuzații de abuz sexual, fizic și mental împotriva membrilor personalului Internatului psiho-neurologic din Cocieri.⁷⁷⁷ Ca și în alte cazuri, răspunsul oficial la aceste acuzații a venit cu greu, Raportorul special remarcând în 2015 că „poliția și procurorii din Dubăsari au refuzat pornirea procedurii penale, aparent pe motiv că femeile din instituțiile rezidențiale psiho-neurologice oferă mărturii inerent îndoielnice”.⁷⁷⁸

În pofida multiplelor acuzații de abuz a persoanelor cu dizabilități mintale în instituțiile rezidențiale, reacția oficială pentru a aborda aceste abuzuri a fost lentă și inefficientă. Deși cazuri de violență în instituții psihiatrice au fost raportate de mai mulți ani,⁷⁷⁹ în mai 2016 nu exista nicio decizie a instanței de constatare a faptului că acest tip de violență reprezintă tortură sau tratament inuman sau degradant. Mai mult decât atât, în timp ce mai multe anchete în cazul sesizărilor de viol și abuz în instituțiile rezidențiale psiho-neurologice sunt în curs de desfășurare din anul 2013,⁷⁸⁰ până în prezent nu au fost publicate concluzii.

Probleme de acces la justiție complică și mai mult dificultățile în contestarea acestor abuzuri, deoarece victimele nu au acces la un mecanism eficient de raportare a abuzului și de depunere a plângerilor. Deși există un număr de opțiuni pentru a contesta abuzul – procuratura, avocatul parlamentar și ombudsmanul pentru psihiatrie – niciuna dintre acestea nu s-a dovedit a fi eficientă. Procuratura are autoritatea de a investiga cazurile de tortură și tratament inuman și degradant și alte forme de abuz. Totuși, se atestă o lipsă

777 Comitetul European pentru prevenirea torturii și a tratamentelor inumane sau degradante, *Raportul Guvernului Moldovei cu privire la vizita în Moldova a Comitetului European pentru prevenirea torturii și a tratamentelor inumane sau inumane sau degradante (CPT) în perioada 14–24 septembrie 2007* CPT/Inf (2008) 39, 04 decembrie 2008, Para. 148, disponibil pe: <http://www.cpt.coe.int/documents/mda/2008-39-inf-fra.pdf>.

778 A se vedea mai sus, nota 727, p. 61.

779 Centrul de Asistență Juridică a Persoanelor cu Dizabilități, *Raport privind drepturile persoanelor declarate în incapacitate plasate în internate psiho-neurologice din Republica Moldova*, 2015, pp. 7-8, disponibil la: <http://soros.md/files/publications/documents/Drept%20la%20capacitate%20juridica%202015.pdf>.

780 Ombudsmanul Instituțional al Instituțiilor Psihiatrice (Ombudsmanul pentru Psihiatrie), *Raport privind respectarea drepturilor pacienților în spitalele de psihiatrie și în internatele psiho-neurologice ale Republicii Moldova*, perioada Octombrie 2012 – Iulie 2013, Chișinău, 2013, disponibil la: http://dis.md/wp-content/uploads/2014/02/RAPORTUL-FINAL_9luni-oct-2012-iul-2013.pdf.

generală de evaluare a contextului instituțiilor de psihiatrie și a vulnerabilității persoanelor cu dizabilități mentale. Potrivit cifrelor anunțate de Procuratura Generală pentru anul 2013, din numărul total de 719 plângeri pe caz de tortură și maltratare, doar trei au fost înregistrate ca produse în instituții de psihiatrie.⁷⁸¹ În 2014 și 2015 au fost depuse 6 și respectiv 7 plângeri pe faptul abuzului în instituții de psihiatrie.⁷⁸² Cercetările efectuate pentru acest raport sugerează că problema abuzului este mult mai răspândită decât indică aceste cifre.

Pe lângă urmărirea penală, prin legislația națională în domeniul sănătății mintale a fost instituită o procedură de plângeri pentru încălcarea drepturilor persoanelor aflate în instituții psihiatrice care sunt examinate de către ombudsman.⁷⁸³ Totuși, procedura de depunere și examinare a plângerilor este una defectuoasă. Plângerile se prezintă la administrația instituției medicale relevante, care ulterior transmite plângerile Ombudsmanului,⁷⁸⁴ creând astfel spațiu pentru abuzul procesului de către administrație. În plus, mecanismul nu este clar și transparent, în special deoarece nu sunt prevăzute proceduri de înregistrare, urmărire și gestionare a plângerilor, și procedura nu garantează confidențialitatea corespondenței. În cele din urmă, procedura este limitată în domeniul de aplicare, deoarece plângerile pot fi depuse numai în legătură cu nefurnizarea serviciilor de asistență medicală,⁷⁸⁵ lăsând un spectru larg de acțiuni de abuz în afara domeniului de aplicare, așa cum a fost descris mai sus. De asemenea, plângerile pot fi adresate Ombudsmanului pentru psihiatrie,⁷⁸⁶ care este mandatat să monitorizeze spitalele și instituțiile de psihiatrie în conformitate cu Articolul 37 din legea privind sănătatea mentală (Legea

781 Procuratura Generală, *Fenomenul torturii în cifre: 2013, 2014*, disponibil la: <http://www.procuratura.md/md/com/1211/1/5671>.

782 Procuratura Generală, *Fenomenul torturii în cifre: 2014, 2015*, disponibil la: <http://www.procuratura.md/md/com/1211/1/6052/>; și Procuratura Generală, *Fenomenul torturii în cifre: 2015, 2016*, disponibil la: <http://www.procuratura.md/md/newslst/1211/1/6532>.

783 Legea privind sănătatea mentală, (Legea nr. 1402 din 16 decembrie 1997) Articolul 37, disponibil la: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=312970&lang=1>.

784 *Ibidem*.

785 *Ibidem*.

786 Serviciul pentru apărarea drepturilor pacienților în staționarele de psihiatrie (*ombudsman pentru psihiatrie*) aprobat prin Ordinul Ministerului Sănătății Nr.1185 din 29.10.2014, disponibil la: <http://www.cnms.md/ro/departamente/serviciul-pentru-ap%C4%83rarea-drepturilor-pacien%C5%A3ilor-%C3%AEEn-sta%C5%A3ionarele-de-psihiatrie>.

nr. 1402 din 1997). Ombudsmanul pentru Psihiatrie are atribuții extinse, inclusiv dreptul de a avea acces liber la orice instituție și sală și să acceseze și revizuiască orice documente, inclusiv dosarele personale, înregistrările și registrele.⁷⁸⁷ Cu toate acestea, în timp ce în drept Ombudsmanul pentru Psihiatrie dispune de atribuții extinse de monitorizare, consultanță și control,⁷⁸⁸ în practică nu există infrastructura necesară pentru a asigura activitatea eficientă a Ombudsmanului. Ombudsmanul poate doar să inițieze discuții cu administrația instituțiilor medicale și să documenteze încălcările. Orice concluzii și recomandări nu sunt obligatorii, iar Ombudsmanul nu poate interveni în mod direct, deoarece trebuie să respecte procedura generală de raportare a unor astfel de cazuri către autoritățile competente. Mai mult decât atât, ombudsmanul activează singur, ceea ce îi limitează grav capacitatea.

Pe lângă acuzațiile de abuz fizic, mental și sexual, în timpul cercetărilor efectuate pentru acest raport au fost identificate alte exemple de maltratare a persoanelor în instituții rezidențiale psiho-neurologice, după cum indică următorul interviu, realizat de cercetătorii de la Equal Rights Trust:

Timp de 18 ani stau la internatul psiho-neurologic din Badiceni [o instituție rezidențială]. Ei ne obligă să muncim pe teritoriul instituției: să măturăm, să facem lucrările de întreținere a solului, să vopsim, să facem lucrări de reparații. Ei ne spun „Dacă nu munciți, nu veți mânca și va trebui să dormiți afară sau la toaletă.” Uneori ne impun să muncim la ei acasă. Ne dau foarte puțini bani. Pentru muncă de la 8 dimineață până la 9 seara primim 30 lei pe zi. Dacă cerem mai mult, asistenta întreabă ”Vrei mai mult? La internat primești medicamente și mâncare gratis.” Eu cumpăr multe medicamente. Merg la farmacie și cumpăr pe banii proprii. Medicamentele pe care mi le dau la internat sunt expirate încă din 2002 sau 2003. Odată, mi-au spus să curăț sistemul de canalizare și eu am refuzat. Am fost bătut crunt. Multe persoane au murit ca urmare a bățăilor primite, injecțiilor și neglijenței personalului medical. Stăm câte 25 persoane în aceeași

⁷⁸⁷ Ibidem.

⁷⁸⁸ Ibidem.

*cameră, în timp ce multe saloane sunt rezervate pentru vizitatorii de la minister. Facem baie o singură dată pe săptămână. Camera de baie miroase urât. Nu avem ospătărie sau sufragerie, mâncăm în camere.*⁷⁸⁹

În mai 2015, cercetătorii pentru acest raport au efectuat vizită la Internatul psiho-neurologic din Bălți pentru a intervieva pacienții.⁷⁹⁰ Printre plângerile expuse de pacienți au fost un tratament umilitor din partea personalului, inclusiv directorului; interdicția de a părăsi instituția și percheziții la intrarea sau la părăsirea instituției. Rezidenții cu dizabilități fizice au declarat că instituția nu este adaptată la necesitățile lor, ceea ce le creează dificultăți în deplasare independentă. De asemenea, pacienții și-au exprimat îngrijorările legate de lipsa accesului la asistență juridică.

Equal Rights Trust a interviuat două paciente ale instituției din Bălți, care au vorbit despre tratamentul lor de către personalul instituției. S.T., o pacientă, a declarat că este însărcinată și că mâncarea pe care o primește nu întrunește necesitățile ei de nutriție în această perioadă. De asemenea, potrivit ei, administrația instituției exercită presiune asupra ei pentru a o determina să-și lase copilul spre adopție.⁷⁹¹ Ea a declarat că toate actele ei se păstrează la administrație, că i-a fost confiscat telefonul mobil, astfel încât ea să nu se poată plânge organismelor de drepturi ale omului. O altă pacientă, O.C., care s-a cunutat cu un alt pacient, un bărbat cu o dizabilitate fizică, s-a plâns că personalul medical o împiedică să rămână însărcinată.⁷⁹² Ea a declarat că este supusă la numeroase examinări ginecologice și că personalul medical o forțează să folosească metode contraceptive împotriva voinței ei. Ea a spus că a fost obligată să folosească sterilet (implantat de către personalul medical), pe care ea însăși în cele din urmă l-a extras.

789 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu A, 7 iunie 2015, Bădiceni, raionul Soroca.

790 Vizită în teren și interviuri realizate de Equal Rights Trust cu 15 participanți, 28 mai 2015, Internatul psiho-neurologic din Bălți.

791 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu S.T. la 28 mai 2015, *Internatul Psiho-neurologic din mun. Bălți*.

792 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu O.C. la 28 mai 2015, *Internatul Psiho-neurologic din mun. Bălți*.

De asemenea, Equal Right Trust a organizat discuții în format focus-grup cu persoane cu dizabilități din instituția rezidențială psiho-neurologică din Cocieri.⁷⁹³ Un număr mare de participanți s-au plâns că instituția îi hrănește prost. Rezidenții în etate, care primesc pensie, au declarat că aproape toată suma pensiei lor este luată de către instituție pentru întreținerea lor, inclusiv produse alimentare, dar chiar și așa ei nu primesc hrană adecvată.

Regiunea transnistreană

Ca și în celelalte regiuni ale Moldovei, instituirea curatei și privarea de capacitate juridică a persoanelor cu dizabilități este o preocupare în regiunea transnistreană.⁷⁹⁴ Raportorul Special privind sărăcia extremă și drepturile omului în 2013 a îndemnat autoritățile de facto din regiunea transnistreană să înceapă dezinstituționalizarea adulților cu dizabilități și a îndemnat autoritățile regionale din stânga Nistrului să elimine prevederile referitoare la curatelă din cadrul legal transnistrean.⁷⁹⁵

Concluzii

Persoanele cu dizabilități se confruntă cu stigmatizare semnificativă, manifestările căreia variază de la frică și asociere cu „păcat” la o viziune paternalistă prin care persoanele cu dizabilitate sunt percepute ca obiecte de caritate. Acest lucru produce consecințe atât prin discriminare directă, cât și incapacitatea de a se adapta nevoilor persoanelor cu dizabilități. Accesibilitatea este un obstacol major în calea participării persoanelor cu dizabilități în toate domeniile vieții sociale. Problemele de acces, agravate prin prejudecăți și discriminare directă, limitează participarea la piața forței de muncă și educație. Situația persoanelor cu deficiențe mintale reprezintă una dintre cele mai mari probleme: legislația care permite privarea de capacitate juridică și numirea unui tutore legal este atât problematică în sine, cât și un factor major în creșterea riscului de abuz sau maltratare. Instituționalizarea persoanelor cu dizabilități

793 Vizită în teren și interviuri realizate de Equal Rights Trust 11 persoane cu dizabilități locomotorii, 13 iunie 2015, *Internatul Psiho-neurologic din Cocieri*, satul Cocieri, raionul Dubăsari.

794 A se vedea mai sus, nota 146, pp. 44-48.

795 Consiliul Organizației Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului, *Raportul Raportorului Special privind sărăcia extremă și drepturile omului, Dna Magdalena Sepúlveda Carmona: Misiunea în Republica Moldova, 8–14 septembrie 2013*, UN Doc A/HRC/26/28/Add.2, 20 iunie 2014, Para. 60.

mentale este o preocupare majoră, și există dovezi îngrijorătoare ale abuzului și altor forme de rele tratamente împotriva celor deținuți în instituții.

2.6 Discriminarea în bază de Religie sau Convingere

În calitate de stat parte la PIDCP, Moldova trebuie să garanteze libertatea de gândire, conștiință și religie, în temeiul art. 18. Dincolo de obligația de a asigura realizarea universală a dreptului la libertatea de religie, Moldova trebuie să asigure realizarea tuturor drepturilor garantate de PIDCP și PIDESC, fără discriminare pe criteriu de religie, respectiv, în temeiul art. 2 alin. (1) al PIDCP și art. 2 alin. (2) al PIDESC. În temeiul art. 26 din PIDCP, Moldova de asemenea trebuie să asigure interzicerea prin lege a oricărei discriminări, inclusiv pe criteriu de religie. În plus, CEDO cere Moldovei să interzică discriminarea pe criteriu de religie din perspectiva tuturor drepturilor Convenției, în temeiul art. 14.

Numărul moldovenilor care se consideră a fi religioși este mare, în special prin comparație cu multe alte țări din Europa. Potrivit unui sondaj, realizat în 2012, 83% din respondenți s-au declarat religioși,⁷⁹⁶ în timp ce doar 5% s-au declarat atești.⁷⁹⁷ Cel mai recent sondaj privind religia este cel din 2011 și indică un nivel și mai mare de religiozitate – 96% din respondenți și-au declarat apartenența către una dintre cele două grupuri creștine ortodoxe: 86% – Biserica Ortodoxă din Moldova (BOM) și 13% – Biserica Ortodoxă din Basarabia (BOB).⁷⁹⁸

Potrivit sondajului din 2011, creștinismul ortodox este religia predominantă în Moldova. Potrivit unui sondaj realizat în 2012 de Centrul de Informare pentru Drepturile Omului, numărul membrilor activi în grupurile religioase non-

⁷⁹⁶ WIN-Gallup International, Indicele global de religiozitate și ateism pentru anul 2012, p. 10, disponibil la: <http://www.wingia.com/web/files/news/14/file/14.pdf>.

⁷⁹⁷ *Ibidem.*, p. 11.

⁷⁹⁸ Departamentul de Stat al SUA, *International Religious Freedom Report for 2014: Moldova* [Raport privind Libertatea religioasă internațională pentru anul 2014: Moldova], 2015, p. 2, disponibil la: <http://www.state.gov/documents/organization/238622.pdf>.

ortodoxe este estimat la doar 150.000 de oameni.⁷⁹⁹ Conform sondajului, cele mai numeroase culte non-ortodoxe, care sunt Biserica Catolică, Pentecostalii, Adventiștii de Ziua a Șaptea, Martorii lui Iehova, Evangheliștii și Baptiștii, și Iudeii numără fiecare aproximativ 15–30 mii de adepți.⁸⁰⁰ Grupurile religioase mai mici sunt următoarele: luteranii, prezbiterienii, membrii Bisericii Unite, alți creștini și adepții Conștiinței lui Krishna.⁸⁰¹

Contextul Politic și Social

Relația actuală dintre stat și religia ortodoxă își are rădăcinile în trecutul complex al țării. Potrivit unui raport realizat de Foreign Policy Centre, relația este influențată atât de poziția ortodoxiei în cultura statului, înainte și pe parcursul regimului sovietic, cât și de poziția Bisericii Ortodoxe din Rusia în calitate de apărător al „valorilor tradiționale” și partener neoficial al Guvernului Rus în promovarea politicilor sale oficiale externe.⁸⁰² Pe parcursul perioadei sovietice, ideologia oficială de stat a Moldovei era ateismul; iar cei care nu au respectat interdicțiile oficiale privind religia au fost excluși și marginalizați.⁸⁰³ Unica cale de a avansa în carieră trecea prin Partidul Comunist, pe când religia limita posibilitățile de avansare în carieră. Drept rezultat, în mare parte, doar persoanele mai în vârstă continuau să fie religioase, iar persoanele mai tinere se abțineau de la religie. Această practică a persistat timp de mai mult de două generații, astfel încât o mare parte din populația din URSS (cel puțin în partea europeană) au devenit atești.⁸⁰⁴

799 Centrul de Informare în domeniul Drepturilor Omului, *RAPORT privind studiul dreptului la libertatea gândirii, conștiinței și religiei (Dreptul fundamental la libertatea religiei) în Republica Moldova*, 2012, p.4, disponibil la: <http://cido.org.md/attachments/article/79/RAPORT%20RO.pdf>.

800 *Ibidem*, p.4

801 A se vedea mai sus, nota 798.

802 Hug, A. (ed.), “Traditional religion and political power: Examining the role of the church in Georgia, Armenia, Ukraine and Moldova” [„Religia tradițională și puterea politică: Analiza rolului bisericii în Georgia, Armenia, Ucraina și Moldova”], *The Foreign Policy Centre*, octombrie 2015, p.57, disponibil la: <http://soros.md/files/publications/documents/Traditional%20religion%20and%20political%20power.pdf>.

803 *Ibidem*.

804 *Ibidem*.

După cum a fost menționat mai sus, rezultatele sondajelor sociale și recensământului populației indică asupra faptului că ateismul a dispărut rapid în Moldova după eliminarea restricțiilor sovietice privind religia. Într-adevăr, în cadrul recensământul din 2004 mai mult de 96% din respondenți s-au declarat a fi religioși, majoritatea dintre care s-au declarat creștini ortodocși,⁸⁰⁵ iar nivelul de încredere în biserică a fost mai mare decât în orice altă instituție publică.⁸⁰⁶ În luna mai 2016, datele oficiale privind religia în baza celui mai recent recensământ realizat în 2014, încă nu au fost făcute publice.⁸⁰⁷

Cadrul Legal și de Politici

Moldova nu are o religie de stat, iar Constituția prevede că libertatea de conștiință, este garantată și trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc.⁸⁰⁸ Art. 31 din Constituție prevede:

Libertatea conștiinței este garantată. [...] Culetele religioase sunt libere și se organizează potrivit statutelor proprii, în condițiile legii.

În relațiile dintre culetele religioase sunt interzise orice manifestări de învrăjbire.

Culetele religioase sunt autonome, separate de stat și se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în aziluri și în orfeline.

Legea nr. 125 din 2007 privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie, care implementează aceste prevederi constituționale, reiterează că fiecare persoană are dreptul la libertatea de religie și că aceste drepturi

805 Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Recensământul populației 2004*, 2004, disponibil la: <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=2358>

806 Institutul de Politici Publice, *Barometrul Opiniei Publice – noiembrie 2015*, p.35, disponibil la: <http://ipp.md/lib.php?l=ro&idc=156>

807 Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, disponibil la: <http://www.statistica.md/>.

808 A se vedea mai sus, nota 196, art. 31.

trebuie realizate în spirit de toleranță și de respect reciproc. Legea garantează dreptul de asociere religioasă, de a schimba religia sau convingerile, de a profesa religia sau convingerile în mod individual sau în comun, în public sau în particular.⁸⁰⁹ În conformitate cu legea, libertatea de asociere religioasă poate fi restrânsă, numai în cazul în care este nevoie de a asigura ordinea și securitatea publică, de a ocroti sănătatea și morala publică sau de a proteja drepturile și libertățile persoanei.⁸¹⁰ Legea de asemenea interzice discriminarea pe criteriu de asociere religioasă.⁸¹¹

Prevederi Legale Discriminatorii

Una dintre cele mai semnificative îngrijorări legate de discriminare pe criteriu de religie sau convingere în Moldova ține de statul privilegiat al Bisericii Ortodoxe din Moldova (BOM). Deși art. 31 din Constituție definește Moldova drept un stat secular în care religia și instituțiile de stat sunt autonome, în practică BOM se bucură de „tratament privilegiat în mai multe domenii”.⁸¹² Acest aspect este reflectat în cadru legal. Articolul 15, Legea nr. 125 din 2007 privind libertatea de conștiință, de gândire și religie prevede următoarele:

[S]tatul recunoaște importanța deosebită și rolul primordial al religiei creștin-ortodoxe și, respectiv, al Bisericii Ortodoxe din Moldova în viața, istoria și cultura poporului Republicii Moldova.

Deși însăși recunoașterea rolului istoric și cultural al religiei creștin-ortodoxe nu este neapărat problematică, în 2012, Raportorul Special al ONU privind libertatea de religie sau convingeri a remarcat că recunoașterea oficială a faptului că ortodoxia a avut un rol special „poate fi ușor privită ca justificând un tratament privilegiat față de o tradiție religioasă în detrimentul

809 Legea nr. 125 privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie, 11 mai 2007, art. 4 alin. (1).

810 *Ibidem*, art. 4 alin. (2).

811 *Ibidem*, art. 15 alin. (1).

812 Consiliul ONU pentru Drepturile Omului, *Raportul Raportorului Special privind libertatea de religie sau convingeri*, Heiner Bielefeldt: *Misiunea în Republica Moldova*, Doc. al ONU A/HRC/19/60/Add.2,, 27 ianuarie 2012, para. 29.

principiilor egalității și nediscriminării”.⁸¹³ Raportorul Special a constatat că această poziție privilegiată nu este o simplă formalitate: aceasta are rezultate tangibile, întrucât BOM se bucură de un tratament privilegiat în mod evident în multe domenii, inclusiv restituirea proprietăților confiscate în timpul perioadei sovietice, și prezența preoților în școlile publice.⁸¹⁴ Organizațiile societății civile au pledat pentru abrogarea art. 15, însă până în prezent, eforturile acestora nu s-au soldat cu succes.⁸¹⁵

BOM mai are un rol și acces privilegiat în infrastructura statului, în mod special în furnizarea serviciilor de stat, în timp ce alte culte religioase nu au un astfel de privilegiu. În anul 2013, Ministerului Justiției a semnat un acord de cooperare cu BOM, astfel, BOM a obținut acces în instituțiile de detenție pentru a presta servicii religioase, fără autorizația prealabilă emisă de administrația penitenciarului.⁸¹⁶ Ministerul Apărării a semnat un acord cu BOM, astfel oferindu-i BOM privilegii speciale în legătură cu armata, inclusiv dreptul de a ține predici în cazărmlle Armatei Naționale, și de a distribui literatură religioasă în bibliotecile armatei.⁸¹⁷ În anul 2013, un alt acord de cooperare a fost semnat de către Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei cu BOM,⁸¹⁸ ceea ce-i permite BOM să dezvolte o rețea de servicii de asistență socială creștină, inclusiv centre de zi și adăposturi temporare pe teritoriile bisericilor.⁸¹⁹

Un alt dezavantaj al grupurilor religioase minoritare cauzat de poziția privilegiată a BOM, este că acestea pot fi dezavantajate prin prevederile legale privind înregistrarea juridică, care plasează grupurile mai mici într-un dezavantaj inerent. Legea nr. 125 din 2007 privind libertatea de conștiință, de

813 *Ibidem*, para. 29.

814 *Ibidem*, para 28.

815 A se vedea mai sus, nota 802, p. 60.

816 MOC, Acord de cooperare între Ministerului Justiției (MOJ) and MOC, disponibil la: <http://mitropolia.md/acord-de-cooperare-intre-mitropolia-moldovei-si-ministerul-justitiei-al-republicii-moldova>.

817 A se vedea mai sus, nota 798, p. 7.

818 BOM, Acord de cooperare între Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei și BOM, disponibil la: <http://mitropolia.md/acord-de-colaborare-intre-mitropolia-moldovei-si-ministerul-muncii-protectiei-sociale-si-familiei-din-republica-moldova>.

819 A se vedea mai sus, nota 798, p. 7.

gândire și religie prevede un proces de înregistrare în care un grup religios trebuie să prezinte Ministerului Justiției o cerere, inclusiv denumirea exactă, principiile fundamentale de credință, structura organizatorică, sursele de finanțare, și drepturile și obligațiile ce decurg din calitatea de membru.⁸²⁰ În plus, conform legii, grupul religios trebuie să arate că are cel puțin 100 de membri fondatori și că are acces la locațiile unde poate desfășura activitățile religioase.⁸²¹ Ministerului Justiției este obligat prin lege să înregistreze grupul religios în timp de 30 de zile, în cazul în care solicitarea de înregistrare este prezentată în condițiile legii, deși această perioadă poate fi extinsă în anumite circumstanțe. Înregistrarea oferă mai multe beneficii, inclusiv dreptul de a oficia servicii religioase, de a publica texte religioase, de a organiza învățământ moral-religios și teologic, de a angaja personal, de a avea patrimoniu și de a beneficia de facilități fiscale.⁸²² La solicitarea Ministerului Justiției, o instanță de judecată poate suspenda statutul de cult religios înregistrat, în baza următoarelor temeuri: „desfășurarea de acțiuni prin care se încalcă Constituția [și legislația] Republicii Moldova”⁸²³ sau „desfășurarea de acțiuni ce aduc atingere securității statului, ordinii publice, [sau] vieții și securității oamenilor”.⁸²⁴ Legea prevede și suspendarea sau anularea înregistrării unui cult religios, dacă acesta încalcă acorduri internaționale sau se implică în activitate politică.⁸²⁵ Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței, într-un raport din 2013 a atenționat asupra prevederilor art. 19 alin. (1) lit. d) – care solicită semnăturile a 100 de cetățeni ai Republicii Moldova pentru a înregistra un cult religios – recomandând abrogarea acestuia, deoarece discriminează persoanele care nu sunt cetățeni ai țării.⁸²⁶ În plus, Comisia a recomandat instituțiilor de stat să inițieze și să conducă un dialog între cultele religioase din Moldova cu scopul de a promova toleranța față de diferite culte religioase în Moldova.⁸²⁷

820 A se vedea mai sus, nota 809, art. 18.

821 *Ibidem*, art. 19 alin. (1).

822 *Ibidem*, art. 43.

823 *Ibidem*, art. 24 alin. (2) lit. a).

824 *Ibidem*, art. 24 alin. (2) lit. b).

825 *Ibidem*, art. 24 alin. (2) lit. a).

826 A se vedea mai sus, nota 17, para. 149.

827 *Ibidem*.

În ultimii ani, numărul entităților religioase înregistrate a crescut, iar procesul de înregistrare a fost simplificat.⁸²⁸ La situația din aprilie 2016, în Registrul de stat al organizațiilor necomerciale erau înregistrate 1,258 de entități religioase, care au fost clasificate drept „culte religioase și părți componente”.⁸²⁹ Cu toate acestea, unele culte religioase încă întâmpină dificultăți la înregistrare. De exemplu, Organizația Spirituală a Musulmanilor din Moldova nu a avut o altă opțiune decât de a se înregistra în calitate de organizație neguvernamentală, după ce de nenumărate ori a încercat să se înregistreze în calitate de cult religios.⁸³⁰ Cererile anterioare ale cultului au fost respinse, deoarece, potrivit Ministerului Justiției, acest cult nu a depus documentele necesare. Reprezentanții cultului în cauză a raportat că nu va mai încerca să se înregistreze, fiindcă nu cred că înregistrarea lor este posibilă.⁸³¹

O provocare suplimentară ține de activitatea cultelor religioase și părților componente în Transnistria: autoritățile din Moldova nu pot asigura un stat de drept în regiune, iar autoritățile autoproclamate limitează exercitarea dreptului la libertate de conștiință și religie.⁸³² A fost introdusă o procedură separată, conform căreia administrația efectuează înregistrarea în paralel a cultelor religioase și părților componente, fără a ține cont de înregistrarea lor de către instituția responsabilă din Moldova. Din moment ce autoritățile *de facto* din Transnistria preferă un cult religios – Biserica Ortodoxă din Moldova (BOM), care se subordonează Bisericii Ortodoxe din Rusia – cultele religioase care nu sunt aprobate de Biserica Ortodoxă din Rusia sunt percutate sau supuse unei inegalități de tratament, comparativ cu biserica urmată de către majoritate.⁸³³

O serie de alte prevederi legale limitează libertatea religioasă, și poate duce la discriminare pe criteriu de religie sau convingere. Conform art. 54 alin. (4) din Codul Contravențional, „desfășurarea activității religioase (...) în locuri

828 A se vedea mai sus, nota 802, p.61.

829 Registrul de Stat al Organizațiilor necomerciale, disponibil la: <http://rson.justice.md/organizatii?hash=5daa1cab9f6e99b977f48ecffb38929f5fcd8>.

830 A se vedea mai sus nota 798, p. 8.

831 *Ibidem*.

832 A se vedea mai sus, nota 718, p. 61.

833 *Ibidem*, p. 62.

publice fără anunțarea prealabilă a primăriei localității respective” este o contravenție administrativă. Până în anul 2014, legea prevedea că persoanele care se fotografiază pentru buletinele de identitate trebuiau să fie cu fețele dezgolite, astfel, au fost înregistrate cazuri când femeilor de religie musulmană li s-a interzis să se fotografieze cu vălul Islamic.⁸³⁴ Totuși, în condițiile noii legi, fiecare persoană poate să-și acopere capul la fotografiere pentru acte de identitate, dacă religia sa prevede astfel.⁸³⁵

Discriminare de către Agenții Statului

Suplimentar la menținerea unui număr de legi discriminatorii, anumite modele de activitate ale autorităților naționale și locale oferă motive de îngrijorare. În mod special, motive de îngrijorare dă statul, care refuză să recunoască anumite confesiuni religioase, nu le restituie proprietatea confiscată și le împiedică eforturile de a cumpăra pământ sau de a începe construcția lăcașurilor de cult. Aceste cazuri oferă motive de îngrijorare, atât în ceea ce privește discriminarea pe criteriu de religie sau convingere, cât și refuzul sau limitarea libertății religioase în sine.

În 2001, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat că Moldova a încălcat art. 9 al Convenției Europene a Drepturilor Omului prin neînregistrarea sistematică a Mitropoliei Basarabiei.⁸³⁶

834 Discriminare MD Media *Condiții inegale de obținere a actelor de identitate în cazul femeilor musulmane din Moldova*, 11 august 2014, disponibil la: <http://discriminare.md/conditii-inegale-de-obtinere-a-actelor-de-identitate-in-cazul-femeilor-musulmane-din-moldova/>.

835 Hotărârea Guvernului nr.125 din 18.02.2013, disponibil la: <http://lex.justice.md/md/346754>.

836 *Cauza Mitropolia Basarabiei și alții c. Moldovei*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cerere nr. 45701/99, 13 iulie 2001.

Studiu de caz: Mitropolia Basarabiei și alții c. Moldovei

Mitropolia Basarabiei a fost fondată în anul 1992; aproape un milion de cetățeni moldoveni s-au asociat bisericii, care a fost recunoscută de mai multe țări din Europa. Pe 8 octombrie 1992, Mitropolia a depus prima din multiplele cereri de recunoaștere oficială, însă statul a refuzat să o recunoască, invocând că acesta nu era dispus să intervină în ceea ce a văzut ca o scindare în cadrul Mitropoliei Moldovei. Mitropolia Basarabiei a depus o plângere împotriva statului, invocând refuzul libertății religioase.

În anul 1997, Curtea Supremă de Justiție a emis o hotărâre împotriva reclamanților, neconstatând vreo încălcare a dreptului de manifestare a convingerii religioase, specificând că această dispută este administrativă, în cadrul unei singure biserici, și, respectiv, Statul nu avea nici o obligație să intervină.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a fost solicitată să analizeze dacă refuzul de a recunoaște Mitropolia Basarabiei (MB) a constituit o imixtitudine în dreptul reclamanților la libertatea religioasă, care cade sub incidența art. 9 din Convenție. Curtea s-a pronunțat împotriva Moldovei, declarând următoarele „refuzul de a recunoaște biserica reclamantă are astfel de consecințe asupra libertății de religie a reclamanților, care nu pot fi considerate proporționale scopului legitim urmărit și, prin urmare, necesare într-o societate democratică”. Guvernul Republicii Moldova a înregistrat MB în anul 2002.

Conform Legii nr. 125 din 2007 privind libertatea de conștiință, de gândire și religie, doar cei cu convingeri „religioase” pot forma o confesiune religioasă și desfășura activități religioase. Între anii 2009 și 2011, două organizații Falun Gong au fost înregistrate în calitate de asociații obștești, astfel reflectând faptul că Falun Gong nu este o religie, ci un sistem de convingeri spirituale.⁸³⁷ În anul 2013, Asociația pentru protecția drepturilor invalizilor și veteranilor „Echitate” a depus o cerere pentru a plasa emblema Falun – ce utilizează svastica în baza utilizării religiei tradiționale chineze – în registrul materialelor

⁸³⁷ Centrul de Informare Falun Dafa, *Falun Gong: O tradiție antică pentru minte, trup și suflet*, disponibil la: <http://www.faluninfo.net/category/11>.

cu caracter extremist, care este ținut de Ministerul Justiției, în conformitate cu Legea nr. 54 din 2003 privind contracararea activității extremiste. În pofida unei sentințe pronunțate anterior, ce constatase contrariul,⁸³⁸ în ianuarie 2014 simbolul Falun a fost găsit de către o instanță ca fiind „extremist”.⁸³⁹ Aceeași instanță de judecată a adoptat în aprilie 2014 o decizie privind ștergerea celor două asociații din Registrul de stat al asociațiilor obștești, din motiv că au promovat activități extremiste și au folosit un simbol similar svasticăi naziste.⁸⁴⁰ Grupurile Falun Gong au contestat aceste hotărâri, dar fără succes, deoarece Curtea Supremă a menținut hotărârile instanțelor inferioare.⁸⁴¹ Totuși, pe 23 noiembrie 2015, Curtea Constituțională a declarat art. 21 alin (b) din Legea privind contracararea activității extremiste drept neconstituțional, în baza căruia simbolul Falun a fost introdus în registrul materialelor cu caracter extremist.⁸⁴² Conform Codului de Procedură Civilă,⁸⁴³ în temeiul acestei hotărâri reprezentanții organizațiilor Falun Gong pot depune o cerere pentru revizuirea hotărârii Curții Supreme. Până în aprilie 2016, organizațiile Falun Gong nu au depus o astfel de cerere, deși conform surselor media, acestea au depus o cerere la Curtea Europeană a Drepturilor Omului.⁸⁴⁴

CPPEDAE a constatat în decizia sa din 21 ianuarie 2014 că consiliul din Chioselia a discriminat Biserica Penticostală și a încălcat dreptul petiționarului la libertatea de exprimare și dreptul la libertatea de întrunire prin refuzul de

838 Asociația Promo-LEX, Raport Drepturile omului în Moldova, 2009–2010, p. 456, disponibil la: https://promolex.md/upload/publications/en/doc_1319534382.pdf.

839 Hotărârea judecătoreiei Buiucani, disponibilă la: http://www.jbu.instante.justice.md/apps/hotariri_judecata/inst/jbu/get_decision_doc.php?decision_key=D2FBB3A4-CD8C-E311-9DF1-005056A5D154&case_title=Dosar-14-2e-9423-13122013-12178.

840 A se vedea mai sus, nota 708, p. 7.

841 Curtea Supremă de Justiție, Hotărârea nr. 2rac-5/15 din 11 februarie 2015, disponibilă la: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=16524 și Hotărârea Curtea Supremă de Justiție, disponibilă la: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=16858.

842 Hotărârea Curții Constituționale nr. 28 din 23.11.2015, disponibilă la: <http://www.constcourt.md/download.php?file=cHVibGllL2NjZG9jL2hvdGFyaXJpL3JvLWgyODIzMTEyMDE1cm83ZGY3Mi5wZGY%3D>.

843 A se vedea mai sus, nota 756, art. 449 e¹).

844 Epoch Times, *Curtea Constituțională decide: Asociația Falun Dafa câștigă în Moldova*, 24 noiembrie 2015, disponibil la: <http://epochtimes-romania.com/news/asociatia-falun-dafa-castiga-in-moldova---241220>.

a permite Bisericii Penticostale de a-și manifesta religia în public, de exemplu prin interpretarea cântecelor creștine, citire sau alte manifestări religioase.⁸⁴⁵

O problemă semnificativă pentru cultele religioase minoritare este împotrivirea autorităților locale a aloca pământ pentru construirea lăcașurilor de cult⁸⁴⁶ la licitațiile publice. O altă problemă constă în refuzul autorităților locale de a elibera autorizații de construcții. Cu două ocazii – în iunie și iulie 2014, primarul satului Mereni a refuzat să acorde comunității Martorii lui Iehova autorizația pentru construcția „Sala Regatului”.⁸⁴⁷ Reprezentanții Comunității Martorii lui Iehova au raportat că primarul a refuzat să elibereze autorizația, deoarece acesta nu a vrut să-i supere pe preotul creștin și pe localnicii.⁸⁴⁸ Preotul ortodox di sat, ar fi amenințat că va demola „Sala Regatului” și a cerut sătenilor să se opună răspândirii credinței Martorilor lui Iehova și să împiedice întâlnirile comunității Martorilor lui Iehova; ca urmare, toate serviciile religioase din „Sala Regatului” au fost suspendate.⁸⁴⁹ În octombrie 2014, o altă comunitate de Martori ai lui Iehova a intentat o acțiune în judecătoria Anenii Noi, solicitând semnătura primarului pentru autorizația de construcție.⁸⁵⁰ Pe 14 septembrie 2015, instanța a emis hotărârea în favoarea Martorilor lui Iehova, astfel obligând primarul să semneze autorizația în cauză.⁸⁵¹

O altă preocupare pentru cultele religioase minoritare este nerestabilirea de către autoritățile naționale și locale a dreptului de proprietate asupra terenurilor și a edificiilor confiscate de stat în timpul perioadei sovietice. În cadrul unui studiu realizat în anul 2015, s-a constatat că niciunul dintre edificiile care înainte de perioada sovietică se aflau sub jurisdicția bisericilor române sau catolice, sau altor culte religioase, cum ar fi luteranii, nu au fost înapoiate acelor culte religioase.⁸⁵²

845 Decizia CPPEDAE din 21 ianuarie 2014, în cauza 029/2013, pornită în baza plângerii Cultului Penticostal: http://www.egalitate.md/media/files/files/decizia_cauza_nr_029_2013_cultul_penticostal_9910224.pdf.

846 A se vedea mai sus, nota 798.

847 *Ibidem*.

848 *Ibidem*.

849 *Ibidem*.

850 *Ibidem*.

851 Hotărârea judecătoreiei Anenii Noi nr. 3-31/15 din 14 septembrie 2015, disponibilă la: http://instante.justice.md/apps/hotariri_judecata/inst/jan/jan.php.

852 A se vedea mai sus, nota 802, p. 60.

În anul 2002, Guvernul a adoptat o hotărâre controversată, netransparentă de a transfera 650 de edificii religioase, considerate monumente de arhitectură, în gestiunea BOM.⁸⁵³

În cadrul întrunirilor din luna mai 2014 cu Raportorul special al ONU privind libertatea religiei sau a credinței, reprezentanții mai multor culte religioase și-au exprimat îngrijorarea cu privire la restituirea bunurilor imobile și a celor mobile.⁸⁵⁴ Mitropolia Basarabiei a constatat că au fost purtate discuții cu autoritățile cu privire la restituirea arhivelor și a bunurilor, însă fără rezultat.

Problema dată a fost ridicată și de Biserica Luterană și Episcopia Romano-Catolică din Chișinău, ale cărei proprietăți au fost naționalizate în anul 1940 de către administrația sovietică și nu au fost restituite până în prezent.⁸⁵⁵

Pe lângă problemele menționate mai sus, referitor la înregistrare și proprietățile religioase care afectează toate comunitățile religioase, există, de asemenea, dovezi că persoanele care aparțin minorităților religioase se confruntă cu acte de discriminare din partea agenților de stat. Liderii Ligii Islamice, unicul cult religios musulman recunoscut în Moldova, au raportat acțiuni de profilare și discriminare împotriva musulmanilor la punctele de trecere a frontierei, la intrarea și ieșirea din țară. Potrivit Ligii, musulmanii care călătoreau spre Arabia Saudită pentru pelerinajul Umrâh au fost opriți de către autoritățile de la aeroport și supuși unui control suplimentar: autoritățile au făcut copii ale documentelor și a literaturii religioase, au verificat manual bagajele și au controlat echipamentele video.⁸⁵⁶ O cauză a fost adusă în fața CPPEAE în anul 2014, însă Consiliul a constatat că nu a existat nicio discriminare pe criteriu de religie, justificând acțiunile agenților de frontieră și vamali ca fiind obiective și rezonabile.⁸⁵⁷ Pentru a ajunge la

853 Hotărârea Guvernului nr. 740 din 11.06.2002 cu privire la edificiile și lăcașurile de cult, disponibil la: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=296736>

854 A se vedea mai sus, nota 718, p. 64.

855 Casa Providentei, "Libertatea de religie în Republica Moldova în vizorul ONU", 20 mai 2014, disponibil la: <http://casaprov.org/blog/libertatea-de-religie-in-republica-moldova-in-vizorul-onu>.

856 Decizia CPPEAE nr. 129/2014 din 22.09.2014, paragrafele 4.3 – 4.4, disponibilă la: http://egalitate.md/media/files/files/decizie_129_14_depersionalizat_6409413.pdf.

857 *Ibidem*.

această concluzie, Consiliul a luat în considerare probele oferite de către agenți, printre care, de exemplu, publicațiile care au depășit limita numărului de cărți pe care o persoană le poate transporta fără a completa o declarație.

Violență Discriminatorie

Într-un raport realizat în anul 2012, Centrul de Informare în domeniul Drepturilor Omului a constatat cazuri frecvente de discriminare pe criteriu de religie, inclusiv violență fizică și agresiune, amenințări și daune aduse proprietății, care au afectat Martorii lui Iehova, musulmanii, penticostalii și membrii grupurilor creștine minoritare.⁸⁵⁸

În timpul vizitei sale în Republica Moldova în anul 2012, Raportorul Special al ONU privind libertatea religiei sau a credinței a constatat ca preoții ortodocși pot exercita dreptul de veto *de facto* asupra adunărilor publice ale minorităților religioase din localitățile lor și a concluzionat că și înmormântările care au loc în cadrul cultelor religioase minoritare în zonele rurale pot întâlni rezistență din partea unor culte ortodoxe, care doresc ca în cimitirul local (care de fapt este teren de proprietate publică) să nu fie înmormântați membri ai altor religii.⁸⁵⁹ În raportul său, Raportorul prezintă exemple, inclusiv în cazul unui Hanukkah menorah evreiasc înlăturat și demolat de către un grup de oameni, instigați și conduși de un preot ortodox.⁸⁶⁰ Niciuna dintre aceste cauze nu au fost judecate, iar BOM nu a oferit scuze oficiale.⁸⁶¹ Raportorul Special nu a putut găsi niciun exemplu în care BOM condamnă în mod clar actele de violență sau ostilitate comise în numele creștinismului ortodox.⁸⁶² Raportorul Special a exprimat, de asemenea, îngrijorare față de eficiența sistemului judiciar și a altor mecanisme formale de adjudecare oferite de stat.⁸⁶³

858 A se vedea mai sus, nota 799, p. 16–17.

859 A se vedea mai sus, nota 812, para. 36.

860 Uniunea Consiliilor Evreilor Sovietici, *Comunității evreiești din Moldova i s-a refuzat dreptul de a instala Hanukkah Menorah în capitală*, disponibil la: <http://www.ucsj.org/2013/01/04/moldovan-jewish-community-denied-right-to-install-hanukkah-menorah-in-capital>.

861 A se vedea mai sus, nota 812, para. 38.

862 Ibidem, para. 37.

863 Ibidem.

Pe parcursul anului 2014, Asociația Promo-LEX a raportat mai multe cazuri de intoleranță religioasă, manifestată prin violență discriminatorie.⁸⁶⁴ Potrivit celor menționate în Raportul privind „Libertatea religioasă internațională” pentru anul 2014 al Departamentului de Stat al Statelor Unite, Martorii lui Iehova au raportat „aproximativ 30 de cazuri de hărțuire verbală, amenințări cu violență fizică și abuz fizic în zonele rurale”, în timp ce Biserica Baptistă a raportat, de asemenea, cazuri de „intimidare și hărțuire”.⁸⁶⁵ Cu toate acestea, în raport s-au constatat probe referitor la „discriminarea redusă împotriva musulmanilor”.⁸⁶⁶

În cadrul cercetărilor efectuate pentru acest raport au fost identificate persoane supuse violenței sau altor forme de abuz din cauza religiei lor. Un părinte, intervievat pentru acest raport, a declarat:

*Copiii unuia dintre vecinii mei i-au smuls copilului meu crucea de la gât (...) și i-au spus să nu o mai poarte, întrucât crucea este diavolul. La școală, aceștia mi-au făcut copilul de rușine, arătând spre el cu degetul în fața altor copii și râzând pentru că poartă cruce. Toate acestea se întâmplă pentru că vecinul meu s-a convertit la o altă religie și cred că ei spun lucruri rele despre religia mea, iar copilul lor face exact ceea ce aude de la părinții lui (...) i-am amenințat că voi merge la poliție, și am văzut că după o lună situația s-a ameliorat.*⁸⁶⁷

Educație

Multe instituții de învățământ din Moldova afișează simboluri sau obiecte religioase sau au monumente religioase pe teritoriul lor, în timp ce există dovezi cu privire la școli care includ practicile religioase în programa de învățământ.

⁸⁶⁴ A se vedea mai sus, nota 718, p. 61.

⁸⁶⁵ A se vedea mai sus, nota 798.

⁸⁶⁶ *Ibidem*.

⁸⁶⁷ Interviu Equal Rights Trust realizat cu A. la 06.04.2015 în satul Fundurii Vechi, raionul Glodeni.

În anul 2013, s-a constatat că 30% din școli aveau obiecte religioase precum icoane și cruci afișate în încăperile acestora.⁸⁶⁸ La fel, multe școli au biserici sau monumente religioase pe teritoriul lor.⁸⁶⁹

Există, de asemenea, dovezi ale organizării de ceremonii sau practici religioase în școli fără consimțământul părinților sau al tutorelui.⁸⁷⁰ Faptul că nu a fost discutat conținutul orelor din timp și nu s-a obținut consimțământ părinților sau al tutorilor cu privire la orele de religie, prezintă motiv de îngrijorare.

Intervievații citați într-un raport al Centrului de Informare în domeniul Drepturilor Omului din anul 2013 și-au exprimat îngrijorarea în legătură cu includerea unor elemente religioase în programa de învățământ:

*Nu sunt mulțumit. Copiii învață rugăciuni. Părintele invită copiii la biserică, iar cei care nu vor să meargă sunt marginalizați, se referă doar la ortodoxie. Preotul vine o dată pe săptămână.*⁸⁷¹

În unele localități, orele de religie sunt ținute de către preoți ortodocși sau soțiile acestora, care prezintă materialul doar din punct de vedere al creștinismului:

*"Un an ni s-a predat istoria religiei (cu un specialist care ne povestea despre toate religiile, despre moralitate în general), apoi religia a devenit un curs opțional (cu un preot care vorbea numai despre creștinism). Apoi acest curs a fost scos din programă întrucât era plictisitor, iar preotul își impunea punctul său de vedere."*⁸⁷²

Studenții intervievați de către cercetătorii de la Equal Rights Trust pentru acest raport au constatat că au existat cazuri în care cadrele didactice sunt

868 A se vedea mai sus, nota 88, p. 9.

869 Curaj.TV, "Biserica ortodoxă se infiltrează în școli", 18.01.2013, disponibil la: <http://curaj.tv/reportaj/biserica-ortodoxa-se-infiltreaza-in-scoli>.

870 A se vedea mai sus, nota 88, p. 9.

871 *Ibidem*.

872 *Ibidem*., p. 10.

înlocuite de către preoți, care predau „Istoria religiei”, discutând rolul religiei creștin-ortodoxe din Moldova și vorbind despre un stil de viață creștin, ca unul moral.⁸⁷³

Regiunea transnistreană

Discriminare pe criteriu de religie și credință este extrem de severă în regiunea transnistreană. Art. 3 al Legii cu privire la libertate de conștiință și organizațiile religioase, care se aplică doar în Transnistria, garantează dreptul la libertatea religioasă care face obiectul unor restricții „în cazul în care este necesar de a proteja ordinea, moralitatea, sănătatea, drepturile și interesele constituționale ale cetățenilor sau apărarea sau securitatea statului”.⁸⁷⁴ În practică, totuși, autoritățile restricționează libertatea religioasă în mai multe moduri, în special prin impunerea unui sistem de înregistrare care este mai dificil pentru minoritățile religioase.

În Transnistria, înregistrarea este necesară pentru grupurile religioase pentru a efectua ritualuri sau ceremonii religioase, dar și pentru a-și exercita drepturile în ceea ce privește editarea și tipărirea materialelor, construirea lăcașurilor de cult și dreptul de proprietate.⁸⁷⁵ Grupurile religioase minoritare au întâmpinat dificultăți în timpul înregistrării. De exemplu, Martorii lui Iehova din regiunea transnistreană au dus lupta pentru înregistrarea oficială mai bine de 20 de ani.⁸⁷⁶

Pentru alte comunități, problemele au apărut în urma modificărilor aduse în anul 2007 normelor de înregistrare a comunităților religioase. Potrivit noilor norme, Ministerul *de facto* al Justiției și-a asumat responsabilitatea pentru problemele ce țin de înregistrare și a fost împuternicit să efectueze o evaluare religioasă a cultelor religioase, care poate întârzia și mai mult procesul de înregistrare.⁸⁷⁷ Noile reguli au stabilit, de asemenea, o perioadă de probă de 10 ani de la data înregistrării, pe parcursul căreia, cultele religioase sunt

873 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust cu elevii în timpul vizitei la Liceul „Andrei Straistă” din Anenii Noi la 24.04.2015.

874 Art. 3 al Legii cu privire la libertate de conștiință și organizațiile religioase, 2009, disponibil la: <http://vspmr.org/file.xp?file=29618>.

875 *Ibidem*, art. 19.

876 A se vedea mai sus, nota 146, p. 43.

877 A se vedea mai sus nota 812, para. 19.

excluse de la diverse forme de comunicare publică, inclusiv distribuirea documentelor religioase sau apariții în mass-media.⁸⁷⁸ Scopul pretins al perioadei de probă a fost acela de verifica dacă grupul vizat este „loial față de societate” și pentru „a preveni extremismul”.⁸⁷⁹ Drept rezultat al acestor reguli, comunității luterane, care a fost înregistrată în anul 2004, i s-a interzis să comunice cu publicul până în anul 2014.⁸⁸⁰

Comunitatea baptistă din Tiraspol a fost înregistrată, dar i s-a solicitat să se înregistreze din nou în urma modificărilor aduse în anul 2007. Pentru a înregistra comunitatea, autoritățile au solicitat o copie a procesului-verbal al unei ședințe din anul 1966, când fost fondată comunitatea. Documentul nu a putut fi prezentat, comunitatea fiind de părere că acesta ar putea fi păstrat prin arhivele de la Chișinău.⁸⁸¹

Două comunități religioase „Martorii lui Iehova”, una din Tiraspol și alta din Râbnița care fuseseră înregistrate încă în 1991, s-au confruntat, de asemenea, cu probleme atunci când li s-a cerut să se re-înregistreze ca urmare a modificărilor din anul 2007. Astfel, autoritățile de la Tiraspol au creat piedici în ceea ce privește înregistrarea acestor comunități. Fără înregistrare, grupurile riscuau să își piardă bunurile, organizația putea fi lichidată în orice moment, iar întrunirile lor au fost expuse riscului de a fi interzise. Deși instanțele de judecată au permis comunității să conteste astfel de decizii, Curtea Supremă *de facto* a împiedicat soluționarea legală a problemei. Victor Dornicenco, vice-președintele comunității Martorilor lui Iehova din Transnistria, a declarat jurnaliștilor următoarele:

Le-am prezentat mai multe expertize din Federația Rusă. Ministerul Justiției ar vrea să se asigure că comunitatea din Tiraspol cândva a aparținut Rusiei, dar considerăm că este o decizie ilegală. Procedura de reînregistrare este una inutilă și a creat multe impedimente pentru a desfășura întrunirile religioase. Suntem aproape de a fi lichidați. Prevederile legii din Transnistria sunt bune,

878 *Ibidem*.

879 *Ibidem*.

880 A se vedea mai sus, nota 146, p. 43.

881 *Ibidem*, p. 39.

*dar aplicarea lor ridică mai multe semne de întrebare. În ultimii cinci ani ni s-a refuzat să înregistrăm și alte filiale noi. Suntem considerați periculoși pentru societate.*⁸⁸²

După cum indică această afirmație, Martorii lui Iehova sunt vulnerabili în mod particular în fața actelor de discriminare din partea autorităților din Transnistria. Martorii lui Iehova au raportat că au fost amenințați de Procuratura din Transnistria cu anularea înregistrării comunității și cu sistarea forțată a activității.⁸⁸³ Comunitatea a raportat, de asemenea, confiscarea literaturii și materialelor sale religioase de către autoritățile *de facto*.⁸⁸⁴ Autoritățile au refuzat să acrediteze liderii comunităților religioase „Martorii lui Iehova” din Tiraspol și Râbnița, prevenind astfel înregistrarea acestor grupuri, și au refuzat să înregistreze noi părți componente ai Martorilor lui Iehova din Tiraspol, Râbnița, Grigoriopol și Tighina.⁸⁸⁵

Serviciul militar este obligatoriu în Transnistria,⁸⁸⁶ reprezentând o problemă pentru cei care obiectează din motive de conștiință, în special pentru Martorii lui Iehova. În ultimii ani, 30 de Martori ai lui Iehova au fost urmăriți penal pentru refuzul de a efectua serviciul militar, unii fiind închiși, alții fiind amendați.⁸⁸⁷ O lege privind serviciul civil alternativ a fost adoptată în Transnistria în anul 2014,⁸⁸⁸ totuși nu există încă niciun mecanism de implementare.⁸⁸⁹

882 Discriminare MD, *Martorii lui Iehova riscă să fie prizonieri din regiunea transnistreană*, 27 iulie 2015, disponibil la: <http://discriminare.md/martorii-lui-iehova-risca-sa-fie-prigoniti-din-regiunea-transnistreana>.

883 A se vedea mai sus, nota 798.

884 A se vedea mai sus, nota 799, p. 38.

885 A se vedea mai sus, nota 798.

886 Art. 1 al Legii privind obligația militară universală și serviciul militar, 2000, disponibil la: <http://vspmr.org/file.xp?file=26411>.

887 A se vedea mai sus, nota 146, p. 43.

888 Legea privind serviciul civil alternativ, 2014, disponibil la: <http://pravopmr.ru/View.aspx?id=niqClDvNfh9Zu%2bLz%2flsE5A%3d%3d&q=%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%B5>.

889 Buletin informativ Promo-LEX nr.89/VI *Drepturile recruților din stânga Nistrului între mit și realitate*, disponibil la: https://promolex.md/upload/ebulletin/ro/nr89_1422621462ro_.pdf.

Restituirea proprietăților confiscate în timpul perioadei sovietice este deosebit de dificilă pentru cultele religioase minoritare din Transnistria. Dintre toate confesiunile religioase înregistrate în regiune, doar Biserica Ortodoxă a Episcopiei din Tiraspol a reușit să recupereze lăcașurile de cult confiscate în perioada sovietică.⁸⁹⁰ Biserica Luterană a revendicat restituirea proprietăților confiscate de regimul sovietic, și anume bisericile luterane din orașul Camenca și satele Hlinaia și Colosovo (transformate în cluburi de noapte). Un fost lăcaș de cult din satul Carmanovo a fost transmis Bisericii Ortodoxe.⁸⁹¹ Într-o clădire primară a comunității luterane din Camenca sunt în prezent plasate birourile serviciilor de securitate. Comunitatea a depus eforturi pentru a recupera clădirea, însă fără succes.

Alte culte religioase minoritare, de asemenea au raportat acte de discriminare din partea autorităților transnistrene. Membrii grupurile musulmane au declarat că au fost supuși supravegherii din partea serviciilor de securitate.⁸⁹² Potrivit Asociației Promo-LEX și altor ONG-uri care activează în domeniul drepturilor omului și care monitorizează libertatea religioasă în Transnistria, cultele religioase au fost reticente în a raporta problemele pe care le au cu autoritățile din regiune.⁸⁹³

Concluzii

În timp ce sistemul juridic național garantează libertatea religioasă și interzice discriminarea pe criteriu de religie, în urma cercetării realizate pentru acest raport, au fost identificate mai multe exemple de dezavantaje cu care se confruntă comunitățile religioase minoritare. Legislația națională oferă Bisericii Ortodoxe din Moldova un statut privilegiat, un statut care este consolidat printr-o serie de legi și politici discriminatorii care acordă Bisericii drepturi de care nu se pot bucura alții. Cultele minoritare religioase se confruntă cu provocări în asigurarea înregistrării legale care este necesară pentru exercitarea anumitor drepturi, deși în ultimii ani, un proces aparent simplificat a condus la o creștere a numărului de culte religioase înregistrate. La fel, cultele minoritare se confruntă cu acte de discriminare în încercările de

890 A se vedea mai sus, nota 87, p. 192.

891 *Ibidem*.

892 A se vedea nota 146, p. 42.

893 A se vedea mai sus, nota 718, p. 65.

a obține terenuri și autorizații de construcție a lăcașurilor de cult, precum și pentru a asigura restituirea proprietăților bisericești. Atât Biserica Ortodoxă din Moldova, cât și statul, nu au prevenit în mod eficient intoleranța, discursul instigator la ură și actele de violență din partea adepților Bisericii.

În Transnistria, comunitățile religioase minoritare – în special, Martorii lui Iehova – se confruntă cu provocări chiar mai severe decât în restul Moldovei, deși natura acestor provocări este similară, cu înregistrarea cultelor religioase care se dovedește a fi o problemă comună.

2.7 Discriminarea în bază de Vârstă

La începutul anului 2015, în Moldova locuiau 576.600 de persoane cu vârsta de peste 60 de ani, care reprezentau 16% din numărul total al populației.⁸⁹⁴ În cadrul unui studiu recent cu privire la percepțiile discriminării s-a constatat că 47% din respondenți au fost de părere că persoanele vârstnice reprezintă unul dintre grupurile sociale cele mai expuse discriminării în Republica Moldova.⁸⁹⁵ Autorii studiului au relevat, de asemenea, puncte de vedere contradictorii cu privire la persoanele vârstnice: în timp ce peste 80% dintre respondenți au considerat că persoanele vârstnice sunt „foarte înțelepte” și au fost de acord că statul ar trebui să se asigure că acestea au un nivel de trai decent prin furnizarea de servicii de sănătate și asistență socială, 69% au considerat că persoanele vârstnice „nu pot face față cerințelor complexe”, 54% au considerat că acestea au o „mentalitate veche”, iar 29% au fost de părere că acestea sunt o povară pentru societate.⁸⁹⁶

Prin cercetarea efectuată pentru acest raport s-a constatat că persoanele vârstnice din Moldova sunt discriminate la angajare în câmpul muncii și sunt expuse unui risc ridicat de sărăcie.

⁸⁹⁴ Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Vârstnicii în Republica Moldova în anul 2014*, 28.09.2015, disponibil la: <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=4916>.

⁸⁹⁵ A se vedea mai sus nota 40, p. 26.

⁸⁹⁶ *Ibidem*, p. 26–29.

Cadrul Legal și de Politici

Discriminarea pe criteriu de vârstă este interzisă prin Legea cu privire la asigurarea egalității, care prevede protecție împotriva discriminării într-o gamă largă de domenii ale vieții.⁸⁹⁷ În plus, art. 8 din Codul Muncii interzice discriminarea la locul de muncă pe criteriu de vârstă.⁸⁹⁸

Prevederi Legale Discriminatorii

Potrivit Legii privind pensiile de asigurări sociale de stat (Legea nr. 156 din 1998), vârsta de pensionare în Moldova este de 57 de ani pentru femei și 62 pentru bărbați.⁸⁹⁹ Includerea vârstei de pensionare ca temei pentru încetarea raporturilor de serviciu sau ca un criteriu pentru a determina eligibilitatea pentru diferite tipuri de locuri de muncă presupune că există o serie de legi și regulamente care discriminează în mod direct pe criteriu de vârstă. De exemplu, Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public⁹⁰⁰ și Codul muncii,⁹⁰¹ respectiv, permite concedierea funcționarilor publici care au atins vârsta de pensionare.

De o preocupare mai mare este dovada instanțelor de judecată din Republica Moldova care acceptă argumentul statului că atingerea vârstei de pensionare este o bază legitimă pentru încetarea raporturilor de serviciu ale unei persoane. La 22.03.2011, Curtea Constituțională a constatat că art. 62(1)(d) al Legii cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, care prevede că raporturile de serviciu încetează „la împlinirea de către funcționarul public a vârstei necesară obținerii dreptului la pensie” nu încalcă dreptul constituțional la nediscriminare pe criteriu de vârstă.⁹⁰² Curtea a explicat că scopul Legii este de a asigura un serviciu public stabil, profesionist, imparțial, transparent și eficient în interesul societății și a afirmat că acest lucru a necesitat un standard

⁸⁹⁷ A se vedea mai sus, nota 14, art. 1(1).

⁸⁹⁸ A se vedea mai sus, nota 395.

⁸⁹⁹ Legea nr. 156 din 1998 privind pensiile de asigurări sociale de stat, art. 41.

⁹⁰⁰ Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, art. 62(1)(d).

⁹⁰¹ A se vedea mai sus, nota 395 art. 301 (1) c)

⁹⁰² Hotărârea nr. 6 din 22.03.2011 privind excepția de neconstituționalitate a art.62 alin.(1) lit. d) din Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, 2008, Curtea Constituțională a Republicii Moldova, 22.03.2011, disponibil la: <http://www.constcourt.md/download.php?file=cHVibGljL2NjZG9jL2hvdGFyaXJpL3JvXzlwMTFfaF8wNi5wZGY%3D>.

ridicat de profesionalism pentru cei care dețin funcții publice. Curtea nu a oferit argumente potrivit cărora vârsta este considerată drept o cerință profesională esențială pentru funcționarii publici. În hotărârea sa, Curtea Constituțională a declarat că vârsta nu este stipulată în mod expres ca un criteriu protejat în art. 16 al Constituției. Curtea Constituțională a remarcat că restricții de vârstă similare ar putea fi aplicate în raport cu alte profesii, cum ar fi funcțiile de procuror sau de notar public.⁹⁰³ O astfel de argumentare reprezintă un motiv important de îngrijorare, având în vedere impactul discriminatoriu al politicilor care determină capacitatea de inserție profesională exclusiv pe baza unui statut legat de vârstă. Într-adevăr, experții în domeniul drepturilor omului din Republica Moldova au susținut că prevederile Codului Muncii trebuie modificate.⁹⁰⁴

În anul 2013, Curtea Constituțională a mers chiar mai departe, extinzând conceptul de vârstă ca o cerință profesională esențială într-o hotărâre asupra constituționalității art. 301 alin. (1) lit. (c) din Codul Muncii, care permite rezilierea contractelor de muncă ale profesorilor atunci când aceștia ating vârsta de pensionare.⁹⁰⁵ Curtea a constatat că stabilirea unor cerințe sau limitări pentru anumite tipuri de locuri de muncă nu poate fi considerată o încălcare a dreptului constituțional la muncă⁹⁰⁶ sau ca un caz de discriminare în cazul în care acest lucru este justificat. Curtea a constatat că aceste limitări pot avea un caracter obligatoriu, ca de exemplu în cazul profesiei de profesor, care impune anumite cerințe fizice și mintale care nu pot fi îndeplinite de către persoanele vârstnice, sau în cazurile în care astfel de măsuri se aplică pentru optimizarea forței de muncă în anumite domenii de activitate.⁹⁰⁷ Aceste două cazuri ilustrează o lipsă profundă și îngrijorătoare de înțelegere cu privire la pericolele stereotipurilor și discriminării ce rezultă la cele mai înalte niveluri ale sistemului judiciar din Moldova.

903 Centrul de Resurse Juridice din Moldova, *Analiza compatibilității legislației naționale în domeniul nediscriminării în câmpul muncii cu standardele europene*, p.60–61, februarie 2015, disponibil la: <http://crjm.org/wp-content/uploads/2015/02/CRJM-Raport-nediscriminare-in-munca.pdf>.

904 *Ibidem*.

905 Curtea Constituțională, hotărârea nr. 5 pentru controlul constituționalității art. 301 alin. (1) lit. c) din Codul Muncii, din 25.04.2013, Curtea Constituțională, 25.04.2013, para. 58, disponibil la: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=347904>.

906 A se vedea mai sus, nota 196, art. 43.

907 A se vedea mai sus, nota 903, p. 61.

În anul 2013, CPPEDAE a inițiat o revizuire a legislației pentru a identifica legile discriminatorii pe criteriu de vârstă și a întocmit o serie de propuneri de modificări. Consiliul a constatat că Hotărârea Guvernului nr. 314 din 23.05.2012 privind cadrul de aprobare a serviciului social „Asistență personală” este discriminatorie pe criteriu de vârstă.⁹⁰⁸ Regulamentul a fost stabilit pentru a oferi persoanelor cu dizabilități serviciul de asistent personal, pentru promovarea unei vieți independente, prevenirea instituționalizării și promovarea egalității în accesul la educație și angajare. Potrivit prevederilor regulamentului, asistenții personali pot fi orice persoană – inclusiv un membru al familiei - care a îndeplinit o serie de condiții de bază, una dintre care fiind ne-atingerea vârstei de pensionare. Întrucât mai multe persoane cu dizabilități au primit deja asistență din partea membrilor familiei – părinți, în special, – efectul regulamentului a fost faptul că unii părinți au fost eligibili de a primi sprijin financiar, în timp ce alții nu. În 2015, prin Hotărârea de Guvern Nr. 374 din 16 iunie 2015 a fost abrogată prevederea discriminatorie cu privire la limita de vârstă pentru asistenți personali.

În anul 2015, CPPEDAE a menționat că Regulamentul privind organizarea studiilor superioare de doctorat, ciclul III, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. din 1007 din 2014,⁹⁰⁹ include o prevedere discriminatorie care limitează capacitatea persoanelor cu vârsta de peste 65 de ani de a deveni conducători de doctorat. Regulamentul prevede că persoanele cu vârsta de peste 65 de ani pot accepta studenți-doctoranzi noi numai în co-tutelă cu un alt coordonator. CPPEDAE a remarcat faptul că limitarea dată este discriminatorie și că scopul acesteia nu este justificat în mod obiectiv pentru atingerea unui scop legitim.⁹¹⁰

Câmpul Muncii

În anul 2014, numărul persoanelor vârstnice (de 60 de ani și mai mult) care au fost active economic a fost de 92.200, constituind doar 16,4% din persoanele din grupul respectiv de vârstă; persoanele cu vârsta peste 60 de ani au reprezentat 7,6% din numărul total al persoanelor angajate în câmpul muncii.⁹¹¹

908 A se vedea mai sus, nota 335, pp.12–13.

909 Regulamentul privind organizarea studiilor superioare de doctorat, ciclul III, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 1007 din 10.12.2014, disponibil la: <http://lex.justice.md/md/356044>.

910 A se vedea mai sus, nota 389, CPPEDAE, *Raport de activitate pentru anul 2015*, p. 15.

911 A se vedea mai sus, nota 894.

Discriminarea persoanelor vârstnice în câmpul muncii este ceva obișnuit. În raportul său anual pentru anul 2015, CPPEDAE a remarcat că există o tendință notorie de discriminare în câmpul muncii pe criteriu de vârstă.⁹¹² În raport a fost indicat că în 7,9% din toate cauzele în care Consiliul a constatat că a avut loc actul de discriminare a fost vorba de discriminare pe criteriu de vârstă, iar în mai mult de două treimi din aceste cazuri a fost vorba de discriminare în câmpul muncii.⁹¹³ În anul 2015, CPPEDAE a emis 3 decizii constatatoare a discriminării pe criteriu de vârstă.

În urma cercetării efectuate de Fundația Soros în anul 2011 s-a descoperit că persoanele vârstnice sunt adesea impuse să-și părăsească locul de muncă odată ce împlinesc vârsta de pensionare chiar dacă ar mai fi în stare să continue să lucreze.⁹¹⁴ Cercetarea a mai scos la iveală faptul că persoanele vârstnice sunt stigmatizate la locul de muncă, unde se consideră că sunt prea bătrâne, iar părerile și opiniilor lor nu sunt luate în considerare.⁹¹⁵

În anul 2012 13.000 de persoane și-au pierdut locul de muncă în urma restructurărilor în cadrul companiilor.⁹¹⁶ Persoanele vârstnice au constituit o parte disproporționată printre cei care și-au pierdut locul de muncă deoarece sunt considerate mai puțin productive.⁹¹⁷ În același an, aproape 16.000 de persoane înregistrate ca și șomeri la Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă aveau vârsta cuprinsă între 50 și 65 de ani, dar puține dintre acestea au reușit să își găsească un loc de muncă. 4000 de persoane vârstnice care-și căutau un loc de muncă erau la evidență de ani de zile, și doar 2800 de persoane au reușit să își găsească un loc de muncă în anul 2012.⁹¹⁸ Conform datelor din 2015 ale Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă – situația nu s-a

912 A se vedea mai sus, nota 910, p. 3.

913 *Ibidem*, p. 10.

914 Fundația Soros Moldova, *Percepțiile populației Republicii Moldova cu privire la discriminare: studiu sociologic*, 2011, p. 23, disponibil la: http://soros.md/files/publications/documents/Studiu_sociologic_EN.pdf.

915 *Ibidem*.

916 Ghilascu, N. *Prea bătrâni pentru angajare, prea tineri pentru pensionare, discriminare.md*, 12 decembrie 2012, disponibil la: <http://discriminare.md/prea-batrani-pentru-angajare-prea-tineri-pentru-pensionare>.

917 *Ibidem*.

918 *Ibidem*.

îmbunătățit, întrucât 16.607 de persoane cu vârsta cuprinsă între 50 și 65 de ani sunt înregistrate ca și șomere timp de 6 luni și mai mult.⁹¹⁹

Mai multe măsuri legislative menite să promoveze angajarea persoanelor vârstnice au fost luate în ultimii ani. De exemplu, art. 55 lit. f) din Codul Muncii permite persoanelor pensionate să fie încadrate în câmpul muncii pentru o perioadă fixă de timp de până la 2 ani care, la expirare, poate fi prelungită de părți, pentru a motiva angajarea persoanelor vârstnice, dar în realitate dificultățile persistă. În anul 2014, Codul muncii a fost modificat așa încât să prevadă ca persoanele cărora le rămân cinci sau mai puțini până la

pensionare să se bucure de dreptul preferențial de a-și păstra locul de muncă în cazul restructurărilor de personal.⁹²⁰

Interviurile care au fost realizate pentru acest raport și pentru alte publicații arată, însă, că rămân probleme semnificative. Cazul Dnei Z., descris mai jos, demonstrează prejudecata față de persoanele în vârstă și dificultățile cu care acestea se confruntă, drept urmare, atunci când încearcă să își mențină locul de muncă sau să își găsească unul nou.⁹²¹

Studiu de caz: Z.

Între anii 1989 și 2012, Dna Z. a lucrat la S.A. „Moldtelecom”. În luna ianuarie a anului 2012, la vârsta de puțin peste 50 de ani, Dna Z. a fost informată de către superiorul său că poziția sa a fost desființată și că ea va fi eliberată din funcție întrucât se reducea numărul cadrelor. În timp ce acesta fusese motivul oficial oferit Dnei Z., ea a aflat mai târziu că în locul ei a fost angajată o persoană mai tânără.

919 A se vedea mai sus, nota 95, p. 6.

920 A se vedea mai sus, nota 395, art. 183 para. (2) lit. l).

921 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Z., 1 mai 2015, confidențial.

Din luna ianuarie a anului 2012 și până în ianuarie 2013, Dna Z. a stat la evidență la Agenția Națională Pentru Ocuparea Forței de Muncă, timp în care a primit indemnizația de șomaj. În tot acest timp, în pofida experienței pe care o avea, i-a fost oferit un singur loc de muncă – de vânzătoare. Din luna ianuarie 2013 până în 2015, Dna Z. a continuat să stea la evidență la Agenția Națională Pentru Ocuparea Forței de Muncă, dar fără a mai putea beneficia de indemnizația de șomaj, care se plătește timp de cel mult 12 luni.

Angajații Agenției Naționale Pentru Ocuparea Forței de Muncă i-au zis de mai multe ori că este practic imposibil ca dumneaei să găsească un loc de muncă, având în vedere vârsta pe care o avea. Pe lângă aceasta, în perioada respectivă Dna Z. a încercat să găsească un loc de muncă de sine stătător. Ea a depus dosarul la S.A. „Apă-Canal” Chișinău pentru funcția de dispecer sau controlor, dar a fost refuzată din cauza vârstei.

Într-un alt caz, CPPEDAE a constatat că o anumită școală a comis un act de discriminare față de o profesoară cu experiență eliberând-o din funcție în favoarea unei mai tinere:⁹²²

Studiu de caz: G.T.

În anul 2015, CPPEDAE a emis o Decizie pe marginea cazului profesoarei G.T. care a declarat că ar fi fost discriminată în câmpul muncii pe criteriu de vârstă. Administrația școlii a refuzat să îi dea ore de educație civică și a refuzat să extindă contractul de muncă al G.T. făcând referire la performanța slabă a acesteia și nedorința de a urma instrucțiunile.

⁹²² Decizie CPPEDAE nr. 222/15 din 10 aprilie 2015, disponibilă la: http://egalitate.md/media/files/files/decizie_222_2015_depersionalizat_6906358.pdf.

CPPEDAE a constatat că Directoarea școlii a comis un act de discriminare pe criteriu de vârstă împotriva G.T. Directoarea a decis să nu extindă contractul cu G.T. în pofida experienței acesteia și calificărilor profesionale. CPPEDAE a mai constatat că directoarea școlii a preferat să angajeze o profesoară fără experiență și calificări pentru că era mai tânără. CPPEDAE a mai remarcat și faptul că G.T. – deși ajunsese la vârsta de pensionare, a continuat să lucreze încă șapte ani în școală și că abilitățile și capacitățile ei de predare nu au fost puse niciodată la îndoială.

Practica instanțelor cu privire la discriminare în câmpul muncii în bază de vârstă este mixtă. În anul 2013, în primul caz de discriminare pe criteriu de vârstă, Judecătoria Edineț a hotărât⁹²³ că rezilierea contractului de muncă, atunci când angajatul a împlinit vârsta de pensionare, nu constituie discriminare pe criteriu de vârstă, întrucât Codul Muncii permite rezilierea contractului de muncă în astfel de circumstanțe.⁹²⁴

Cu toate acestea, câteva cazuri importante de discriminare pe criteriu de vârstă au fost constatate cu precădere de CPPEDAE. În anul 2014, Consiliul a constatat că unele anunțuri de angajare pot reprezenta discriminare pe criteriu de vârstă. Într-un caz s-a constatat că un anume angajator a comis un act de discriminare pe criteriu de vârstă în ofertele de muncă publicate în care a inclus vârsta ca și criteriu de selecție,⁹²⁵. Însă, cazuri asemănătoare continuă să fie înregistrate, motiv pentru care persoanelor în vârstă le este greu să își găsească un loc de muncă. De multe ori, deși ofertele de muncă nu mai includ limite de vârstă, practica de a nu selecta persoane mai în vârstă predomină. Una dintre persoanele intervievate a declarat că:

923 Vezi Hotărârea pe cauza lui Iacob Tofan c. Liceului Teoretic „Mihai Sadoveanu” din 20.03.2013, disponibilă la: http://www.jed.instante.justice.md/apps/hotariri_judecata/inst/jed/get_decision_doc.php?decision_key=13423C31-E899-E211-B0BC-00215AE0E41D&case_title=Dosar-28-2-33-10012013-4559.

924 Ghilascu N., *Primul caz de discriminare în bază de vârstă a fost pierdut în instanța de judecată*, *Discriminare Media*, 4 aprilie 2013, disponibil la: <http://discriminare.md/primul-caz-de-discriminare-in-baza-de-varsta-a-fost-pierdut-in-instanta-de-judecata>.

925 Decizia CPPEDAE nr. 050/14 din 22 februarie 2014, disponibilă la http://egalitate.md/media/files/files/decizia_cauza_050_gavrilo_i_rodion_catre_legis-com_srl_5733279.pdf.

Întotdeauna în timpul unui interviu de angajare sau atunci când potențialul angajator te contactează la telefon, prima întrebare este: „Ce vârstă ai?” Uneori mint spunând că aș avea cu cinci ani mai puțin în speranța de a fi invitată măcar la un interviu de angajare, dar uneori nici aceasta nu ajută. La un moment dat, am decis să sun după un anunț în care se căuta dădacă/ bonă și am fost de asemenea întrebată care era vârsta mea. Eu le-am zis că am atins deja vârsta de pensionare, iar persoana care plasase anunțul a zis „Nu, nu noi avem nevoie de cineva mai tânăr.” Când îmi căutam un loc de muncă, vârsta mea era un obstacol atât atunci când era vorba de instituții publice cât și atunci când era vorba de companii private. Așadar, am încetat să mai caut un loc de muncă. Toate eșecurile mi-au afectat considerabil dorința de a mai căuta un loc de muncă. Toată această experiență a fost cu adevărat umilitoare.”⁹²⁶

Sărăcia

Parțial din cauza problemelor cu care se confruntă atunci când încearcă să se încadreze în câmpul muncii, dar și din cauza pensiilor mici de stat, vârstnicii sunt foarte vulnerabili în fața sărăciei. În anul 2014, rata sărăciei printre cei în vârstă de 60 de ani și mai mult era mai mare de 12,8%, cu 1,4 puncte procentuale mai înaltă decât media pe țară.⁹²⁷ Cea mai mare rată a sărăciei printre vârstnici a fost înregistrată în mediul rural, unde aproximativ 17% dintre vârstnici sunt categorizați drept trăind în sărăcie, față de 7% în mediul urban.⁹²⁸

În anul 2011, Comitetul ONU privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale a remarcat cu îngrijorare că „pensia medie de tip contributiv în țările membre este sub nivelul minim de subzistență, și că ajutorul social fără caracter contributiv este și mai mic” și a recomandat ca pensiile să fie mărite

926 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu Dna Valentina, 24 aprilie 2015, orașul Anenii Noi.

927 A se vedea mai sus, nota 894.

928 *Ibidem*.

până la un nivel care să asigure un standard corespunzător de trai.⁹²⁹ Statul trebuie să raporteze cu privire la implementarea respectivelor recomandări până pe 30 iunie 2016. Cu toate acestea, pensiile tot rămân sub nivelul minim de subzistență. Începând cu 1 iulie 2015, nivelul minim de subzistență pentru persoane pensionare a fost definit la 1444,6 MDL (72,8 USD) pe lună,⁹³⁰ ceea ce reprezintă 83,8% din media pentru întreaga populație. Pensia medie lunară, de la 1 iulie 2015, a fost de 1170,8 MDL (59 USD),⁹³¹ doar 81,1% din nivelul minim de subzistență definit.

Asistență Medicală

Există puține informații public disponibile cu privire la discriminarea vârstnicilor dincolo de domeniul angajării în câmpul muncii. Cu toate acestea, un focus-grup cu participarea vârstnicilor, organizat pentru elaborarea acestui raport, a scos la iveală discriminarea din domeniul ocrotirii sănătății:

Vârstnicii au de-a face cu discriminarea și atitudinea discriminatorie în accesul la servicii de sănătate și în alte sfere ale vieții tot timpul: fie că ambulanța nu vine, sau îi ignoră, fie doctorii îi tratează cu indiferență. Este greu să ieși din casă. Infrastructura nu este accesibilă pentru vârstnicii cu mobilitate redusă (trepte înalte, lipsa balustradelor, a lifturilor, etc). Sunt cazuri când medicii refuză sau evită să prescrie medicamente subvenționate. De exemplu, la solicitarea unei bătrâne de a primi picături pentru ochi subvenționate, medicul a zis că cu acești bani mai degrabă ar hrăni patru copii cu lapte praf.⁹³²

929 A se vedea mai sus, nota 30.

930 Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Nivelul minim de subzistență în primul semestru al anului 2015*, 16 septembrie 2015, disponibil la: <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id=4885&idc=168>.

931 *Ibidem*.

932 Focus-grup realizat de Equal Rights Trust, 24 iunie 2015, satul Văsieni, raionul Ialoveni.

Regiunea transnistreană

În regiunea transnistreană, problemele bătrânilor sunt asemănătoare cu cele ale bătrânilor din restul Moldovei. Persoanelor vârstnice le este foarte greu să găsească un loc de muncă, iar un număr disproporționat de bătrâni trăiesc în sărăcie. Din interviurile cu S. și T., pe care le găsiți mai jos, aflăm mai multe despre problemele cu care se confruntă persoanele vârstnice:

Bătrânii trăiesc acum sub limita sărăciei, în disperare. Pensia mea este mică și a fost micșorată recent cu 30%. Pensionarii se străduiesc din greu să supraviețuiască. Recent, s-a deschis magazinul „Veteran” pentru cei săraci. Ar fi mai bine să se deschidă o cantină pentru cei săraci, ca aceștia să poată mânca.”⁹³³

Cea mai mare problemă acum e să găsești un loc de muncă. Nimeni nu ia la lucru persoane după 40 sau 45 de ani, iar persoanele pensionare sunt eliberate din funcții. Nu pot să-mi găsesc de lucru nici măcar în calitate de menajeră/femeie de serviciu. Am 52 de ani și nu știu unde să mă duc. Angajatorii mă întrebă imediat ce vârstă am: „Câși ani ai?” și apoi zic: „Nu avem posturi vacante.”⁹³⁴

O altă persoană interviuată – M. – a relatat că persoanelor pensionare aduse la sapă de lemn li se cere să plătească pentru medicamente care ar trebui să fie oferite gratuit:

Asistență medicală (...) Parcă-i o păcăleală (...). Medicamente – trebuie de plătit pentru toate celea: bani! bani! Recent trebuia să merg la o consultație medicală și a trebuit să plătesc pentru tot, pentru fiecare consultație și analiză, și toate astea într-o policlinică de stat unde ar trebui să fie gratuit.”⁹³⁵

933 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu S., 23 octombrie 2015, Tiraspol.

934 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu T., 23 octombrie 2015, Tiraspol.

935 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu M., 23 octombrie 2015, Tiraspol.

Concluzii

Discriminarea vârstnicilor în Moldova este legalizată prin aplicarea continuă a legilor și politicilor discriminatorii în vigoare, mai ales în domeniul ocupării forței de muncă. Eșecul instanțelor de a recunoaște faptul că legile care fac din vârsta de pensionare o premisă pentru concediere sunt discriminatorii, și faptul că statul continuă să lanseze regulamente care restricționează accesul la muncă pentru persoanele care au depășit vârsta de pensionare contribuie la dificultățile cu care se confruntă persoanele vârstnice la găsirea unui loc de muncă. Aceste dificultăți, împreună cu pensiile mici, expun persoanele vârstnice într-o măsură disproporționată la riscul de sărăcie. Deși există puține informații disponibile public cu privire la situația persoanelor vârstnice din Transnistria, interviurile efectuate pentru acest raport demonstrează faptul că multe dintre problemele cu care se confruntă vârstnicii din regiunea respectivă sunt aceleași ca și în dreapta Nistrului.

2.8 Discriminarea în bază de Limbă

Limba este una din caracteristicile enumerate în mod explicit în Articolul 2 al PIDCP, precum și al PIDESC și, ca atare, Moldova are obligațiunea de a asigura exercitarea tuturor drepturilor civile, politice, economice, sociale și culturale proclamate de aceste Pacte, fără discriminare în baza acestor criterii. Ulterior, la fel ca și în cazul altor caracteristici discutate în alte secțiuni ale acestei Părți, conform Articolului 26 al PIDCP, Moldova trebuie să interzică discriminarea în baza limbii în acele domenii ale vieții, care sunt supuse reglementării juridice. Mai mult ca atât, Articolul 27 al PIDCP cere ca Moldova să asigure ca persoanele care aparțin minorităților lingvistice să nu fie private de dreptul ca “în comun cu alți membri ai grupului lor, (...) să utilizeze propria limbă”.

Convenția Europeană a Drepturilor Omului, conform prevederilor Articolului 14, cere interzicerea de către Moldova a discriminării în baza limbii, prin prisma tuturor drepturilor prevăzute de Convenție. Moldova are de asemenea obligațiuni ce reiese din Convenția-cadru a Consiliului Europei pentru Protecția Drepturilor Minorităților Naționale, Articolul 5(1) al căreia prevede ca Moldova să:

*[P]romoveze condițiile necesare pentru a permite persoanelor care aparțin minorităților naționale să-și mențină și să-și dezvolte cultura, să-și păstreze elementele esențiale ale identității lor, respectiv religia, **limba**, tradițiile și patrimoniul lor cultural. (evidențiere adăugată)*

Convenția-cadru pentru Protecția Drepturilor Minorităților Naționale conține și alte prevederi menite să asigure libertatea de a deține opinii și de a primi și comunica informații și idei în limbile minorităților naționale (Articolul 9), dreptul de a utiliza liber și fără ingerințe limba minoritară, în privat și în public, oral și în scris (Articolul 10) și de a învăța în limbile minoritare (Articolul 14).

Conform Articolului 13 al Constituției, limba moldovenească este limba oficială a Republicii Moldova. Totodată, în anul 2013, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a statuat că Declarația de Independență, care declară limba română drept limbă oficială, are prioritate față de Constituție și, prin urmare, limba română trebuie considerată limbă de stat.⁹³⁶ Limba moldovenească și limba română sunt în esență aceeași limbă, cu unele diferențe între ele, asemănătoare celorla dintre engleza americană și cea britanică. În Moldova mai sunt vorbite ca limbă primară o serie de alte limbi: în rândul populației care nu se identifică ca vorbitori de limba moldovenească sau română, limbile primare sunt rusa (16%), ucraineană (3.8%), găgăuza (3.1%) și bulgara (1.1%).⁹³⁷ Articolul 13 al Constituției prevede că Statul trebuie să protejeze dreptul la “păstrarea, dezvoltarea și utilizarea” limbii ruse și a altor limbi vorbite pe teritoriul țării.

Conform unei cercetări efectuate în 2015, 14% din respondenți s-au simțit discriminați pe criterii de limbă.⁹³⁸ În total, în perioada octombrie 2013 – aprilie 2016, 12.62% din cazurile în care CPEDAE a depistat discriminare

936 Decizia Curții Constituționale a Republicii Moldova cu privire la limba oficială a Republicii Moldova, disponibilă la: <http://www.constcourt.md/download.php?file=cHVibGljL2NjZG9jL2hvdGFyaXJpL3JvLWhfMzZfMjAxMy5wZGY%3D>.

937 *Ibid.*

938 Vezi mai sus, nota 40, p.33.

s-a constatat discriminare în baza limbii.⁹³⁹ Pe parcursul acestei perioade, CPEDAЕ a recepționat cazuri de discriminare în baza limbii în accesul la justiție⁹⁴⁰ și în informarea publică.⁹⁴¹

Atitudini Sociale Față de Limbă

În Moldova, limba este o chestiune politizată, iar percepțiile minorității vorbitoare de limba rusă, în special, sunt puternic influențate de asocierea limbii ruse cu poziția politică percepută a persoanelor. În cadrul unui studiu realizat în anul 2005, mai puțin de 10% din vorbitorii ne-rusofoni au afirmat că au sentimente negative față de vorbitorii de limba rusă.⁹⁴² Totodată, în timp ce mai mult de jumătate din respondenții studiului respectiv (52.1%) considerau că vorbitorilor de limba rusă care trăiesc în Moldova le pasă de țară, peste o treime din cei chestionați (34.2%) au afirmat că ei nu sunt patrioți. Mai puțin de jumătate din respondenți (44.7%) au fost de acord cu afirmația, precum că vorbitorii de limba rusă nu simt necesitatea de a studia limba română, deoarece ei pot fi bine înțeleși în rusă, iar un număr aproape similar de respondenți (41.6%) au afirmat că rușii pur și simplu nu doresc să studieze limba română. Aproximativ o treime din participanții la studiu (35.9%) au spus că vorbitorii de limba rusă se consideră superiori față de vorbitorii de limba română.⁹⁴³ În cadrul aceluiași studiu, o parte considerabilă din grupul de persoane chestionate – 48.1% – au exprimat convingerea, precum că vorbitorii de limba rusă doresc destrămarea țării în calitate de Stat independent și aderarea la Rusia.⁹⁴⁴

939 Informație oferită de către CPEDAЕ, pe data de 30 aprilie 2016.

940 Vezi, de exemplu, Decizia CPEDAЕ nr.009/2013, 2 decembrie 2013, disponibilă la: http://egalitate.md/media/files/files/decizia_009_4237096.pdf.

941 Vezi, de exemplu, Decizia CPEDAЕ nr.007/2013, 30 noiembrie 2013, disponibilă la: http://egalitate.md/media/files/files/decizia_din_30_11_2013_in_cauza_007_2013_s_perunov_catre_primari_balti_si_fmssp_1610134.pdf.

942 Vezi mai sus, nota 3, p. 46.

943 *Ibid.*

944 *Ibid.*

Cadrul Legal și de Politici

Există câteva legi, care reglementează funcționarea limbilor română, rusă și a altor limbi pe teritoriul Republicii Moldova. După cum s-a menționat mai sus, Articolul 13 al Constituției prevede:

(1) Limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească,⁹⁴⁵ funcționând pe baza grafiei latine.

(2) Statul recunoaște și protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la funcționarea limbii ruse și a altor limbi vorbite pe teritoriul țării.

Articolul 1 al Legii nr. 3465 din 1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești prevede că, în calitate de limbă de stat, limba română este utilizată în toate sferele vieții politice, economice, sociale și culturale și asigură comunicarea interetnică în Moldova. Articolul 3⁹⁴⁶ al Legii prevede că limba rusă asigură bilingvismul în Moldova. Articolul 11⁹⁴⁷ stipulează că organele de stat, Guvernul și asociațiile publice vor elibera documente în scris și vor recepționa și examina documente prezentate de cetățeni, utilizând limba română sau rusă și limba găgăuză, în cazul localităților cu populație găgăuză. Plus la aceasta, Articolul 12 al Legii nr. 382 din 2001 cu privire la drepturile persoanelor care aparțin minorităților naționale și statutul juridic al organizațiilor lor stipulează că persoanele care aparțin minorităților naționale au dreptul de a se adresa instituțiilor publice verbal și în scris în limba română sau în limba rusă și să obțină un răspuns în limba corespunzătoare.

⁹⁴⁵ Conform Articolului 13 al Constituției, limba moldovenească este limba oficială în Republica Moldova. Totodată, după cum s-a menționat mai sus, în 2013, Curtea Constituțională a Moldovei a statuat că Declarația de Independență, care proclamă limba română drept limbă oficială, are prioritate față de Constituție și, prin urmare, limba de stat trebuie să fie considerată limba română. Vezi mai sus nota 936. Mai jos, în prezentul capitol, limba moldovenească va fi numită limba română (inclusiv în cazul legilor mai vechi și prevederilor care mai utilizează încă denumirea de limba moldovenească).

⁹⁴⁶ *Ibid.*

⁹⁴⁷ *Ibid.*

Acces la Justiție

Articolul 24 al Codului de Procedură Civilă stipulează că judecarea cazurilor civile urmează a se desfășura în limba română, însă persoanele care doresc să inițieze un caz și nu posedă limba română au dreptul de a examina materialele dosarului și de a vorbi la proces prin intermediul unui interpret. Acest Articol mai prevede că, conform deciziei judecătorești, procesul se poate desfășura într-o limbă acceptabilă de majoritatea participanților la proces, deși, chiar dacă procesul se desfășoară în o altă limbă, instanța emite hotărârea în mod obligatoriu atât în limba română, cât și în limba desfășurării procesului.

În pofida prevederilor Articolului 24, există anumite probleme ce țin de accesul ne-vorbitorilor de limba română la justiție. De exemplu, în 2014, I.V. s-a plâns de discriminare pe criterii de limbă în accesul la justiție, în baza faptului că decizia unei instanței judecătorești de a nu acționa în cazul unei cereri de chemare în judecată nu a fost scrisă în limba rusă. CPPEDAE a stabilit că I.V. s-a confruntat cu obstacole în exercitarea drepturilor sale procedurale, doar din motiv că este vorbitor de limba rusă, o limbă recunoscută de către legislația națională ca limbă de comunicare interetnică.⁹⁴⁸

După examinarea și pronunțarea asupra câtorva plângeri pe parcursul anilor 2013,⁹⁴⁹ 2014⁹⁵⁰ și 2015,⁹⁵¹ CPPEDAE a concluzionat că instanțele judecătorești încalcă dreptul minorităților naționale la acces la justiție.⁹⁵² Au fost depistate cazuri, când instanțele judecătorești au respins plângerile depuse în limba rusă, reoferindu-se la prevederile Articolului 24(2) al Codului; Consiliul a stabilit că o asemenea practică constituie o

948 Decizia CPEDAE nr.206/2014, 17 martie 2015, disponibilă la: http://egalitate.md/media/files/files/decizia_009_4237096.pdf.

949 Pe parcursul anului 2013, Consiliul a emis 3 decizii pe marginea plîngerilor, în care petiționarii invocau restricționarea accesului lor la justiție din motive de limbă. Vezi mai sus, nota 334, p. 19.

950 Pe parcursul anului 2014, Consiliul a emis 6 decizii pe marginea plîngerilor, în care petiționarii invocau restricționarea accesului lor la justiție din motive de limbă. Vezi mai sus, nota 359, p. 19.

951 2.6% din numărul total al deciziilor emise de CPPEDAE în anul 2015 pe marginea cazurilor de discriminare în accesul la justiție în baza limbii. CPPEDAE, *Raport General cu privire la situația în domeniul prevenirii și combaterii discriminării în Moldova: 2015*, 2016, p. 10, disponibil la: <http://egalitate.md/media/files/Raport%20general%202015.pdf>.

952 Vezi mai sus, nota 335, p. 24.

discriminare în baza limbii.⁹⁵³ În deciziile sale emise referitor la cazurile respective, Consiliul a stabilit că Articolul 24(2), care proclamă dreptul la comunicare cu instanțele judecătorești prin intermediul unui interpret, nu trebuie aplicat în mod restrictiv, deoarece dreptul de a se adresa unei instanțe de judecată prevede atât comunicarea verbală, cât și scrisă, prin urmare responsabilitatea de a traduce plângerile îi revine instanțelor.⁹⁵⁴ Astfel, CPPEDAE a stabilit că plângerile depuse în limba rusă trebuie examinate de către instanțele judecătorești și nu trebuie respinse, ca fiind plângeri depuse într-o limbă străină.

Experții Centrului de Resurse Juridice din Moldova consideră că aceste probleme pot fi generate de faptul că prevederile legale, care reglementează limba în care pot fi depuse plângeri în instanță, sunt confuze și incoerente din punct de vedere intern.⁹⁵⁵ Astfel, de exemplu, legislația nu stabilește clar dacă instanțele judecătorești au obligațiunea de a accepta plângerile în limba rusă, nu prevăd o bază clară pentru respingerea sau restituirea plângerilor depuse în instanță într-o altă limbă, decât limba română și nu stipulează clar obligația interpreților de a traduce plângerile din limba rusă în limba de stat.⁹⁵⁶

Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței (CERI) a recomandat ratificarea și implementarea Cartei Europene a limbilor regionale și minoritare.⁹⁵⁷ Ratificarea Cartei și adoptarea uneia sau a mai multor opțiuni prevăzute de aceasta le-ar putea oferi autorităților naționale un mijloc de elucidare a problemei utilizării limbilor regionale sau minoritare în diverse sfere sociale, inclusiv în domeniul justiției.⁹⁵⁸

953 Vezi mai sus, nota 359, p. 19.

954 Vezi mai sus, nota 940.

955 Vezi mai sus, nota 903, pp. 151–152 și 156.

956 *Ibid.*

957 Vezi mai sus, nota 17, Para. 7.

958 Vezi mai sus, nota 903, p. 156.

Prestarea Informațiilor Publice

În 2013, CPPEDAE s-a pronunțat asupra unui caz de discriminare în baza limbii în accesul la informații publice.⁹⁵⁹ Reclamantul s-a plâns de discriminare împotriva populației vorbitoare de limba română din orașul Bălți în accesul la informații publice și servicii de protecție socială, în baza faptului că Primăria Bălți și Fondul Municipal de Asistență Socială a Populației prezintă informația relevantă doar în limba rusă.⁹⁶⁰

Participarea la Funcțiile Publice și Serviciul Public

Legea nr. 158-XVI din 2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public prevede că orice persoană care dorește să dețină o funcție în serviciul public din Moldova trebuie să posede atât limba română (ca limba oficială de stat), cât și rusa (în calitate de limbă de comunicare interetnică).⁹⁶¹ Cu toate acestea, reprezentatii minorităților etnice și organizațiile societății civile care lucrează cu aceste grupuri și-au exprimat în repetate rânduri îngrijorarea față de calitatea proastă a predării limbii române în instituțiile de învățământ, afirmând că acest fapt restricționează capacitatea minorităților lingvistice de a participa în serviciul public și viața politică.⁹⁶² În acest context, în anul 2015, de exemplu, Guvernatorul Găgăuziei, Irina Vlah, a îndemnat

Chișinăul să susțină organizarea cursurilor de studiere a limbii de stat, astfel încât și tinerii din Găgăuzia să poată lucra în Parlament și Guvern.⁹⁶³

În raportul său din 2015 cu privire la Moldova, CERI a recomandat:

959 Vezi mai sus, nota 941.

960 *Ibid.*

961 Vezi mai sus, nota 900, Articolul 27(1) (b).

962 ANTEM, *Peste 160 tineri studiază gratuit limba română*, 24 decembrie 2015, disponibil la: <http://www.antem.org/peste-160-de-tineri-alolingvi-au-invatat-gratuit-limba-romana>.

963 Surdu, I., "Irina Vlah recunoaște, în limba rusă, că găgăuzii nu cunosc limba română", [www.adevarul.md](http://adevarul.md), 1 aprilie 2015, disponibil la: http://adevarul.ro/moldova/actualitate/irina-vlah-recunoaste-limba-rusa-gagauzii-nu-cunosc-limba-romana-1_551c0b8d448e03c0fd1ecae8/index.html.

Pentru a asigura reprezentarea proporțională a minorităților etnice în organele executive și sistemul judecătoresc (...), ECRI recomandă implementarea de către autoritățile din Moldova a recrutării în serviciile publice a candidaților din rândul minorităților sub-reprezentate și continuarea acordării suportului lingvistic în vederea atingerii de către aceștia a nivelului corespunzător de cunoaștere a limbii oficiale.⁹⁶⁴

Pentru a rezolva această problemă, Guvernul a adoptat în 2015 Programul Național pentru îmbunătățirea calității învățării limbii române în instituțiile de învățământ general cu instruirea în limbile minorităților naționale pentru 2016–2020.⁹⁶⁵ Ministerul Educației este responsabil de realizarea acestui Program, scopul căruia este de a asigura condițiile necesare pentru perfecționarea abilităților de comunicare în limba română a studenților instituțiilor de învățământ, în care limba de instruire este una din limbile minoritare.⁹⁶⁶ Programul prevede, inter alia, că Ministerul va realiza asigurarea didactică și metodică a procesului de învățare a limbii române în instituțiile de educație timpurie; eficientizarea sistemului de evaluare a competențelor de comunicare în limba română ale elevilor alolingvi; asigurarea procesului educațional cu manuale și suport curricular; modernizarea programelor de instruire a cadrelor didactice; implementarea modelelor de predare a unor discipline școlare în limba română.⁹⁶⁷

Acces la Bunuri și Servicii Publice

Discriminarea în baza limbii poate de-asemena avea un impact asupra egalității accesului la bunuri și servicii, atât vorbitorii de limba română, cât și cei de limba rusă confruntându-se cu probleme la solicitarea bunurilor și serviciilor de la persoane ale căror limbă primară este o altă limbă. În 2015,

⁹⁶⁴ Vezi mai sus, nota 17, Para.125.

⁹⁶⁵ Decizia Guvernului nr. 904, *Cu privire la aprobarea Programului Național pentru îmbunătățirea calității învățării limbii române în instituțiile de învățământ general cu instruirea în limbile minorităților naționale (2016–2020)*, 31 decembrie 2015, disponibil la: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=362694&lang=1>.

⁹⁶⁶ *Ibid.*

⁹⁶⁷ *Ibid.*

cercetătorii Equal Rights Trust au realizat o serie de interviuri cu vorbitori de limba română și limba rusă, care s-au plâns de prejudecăți și discriminare ce rezultă din acestea la achiziționarea bunurilor sau serviciilor. De exemplu, S. a afirmat:

*Cu doi ani în urmă, la liceu, trebuia să pregătesc o lucrare despre valorile naționale la disciplina limba și literatura, astfel, am mers la Biblioteca Națională pentru a căuta informații. Am fost direcționat către sala unde puteam găsi informații relevante pentru tema mea. Acolo, era o bibliotecară, o doamnă în vârstă care ședea în fața calculatorului, navigând pe o rețea socială. I-am spus că am nevoie de informații și am întrebat unde le pot găsi. Eu am întrebat în limba română, însă bibliotecara mi-a răspuns în limba rusă. Nici măcar n-a întors capul spre mine și n-a dorit să mă ajute. Put și simplu mi-a spus că caut pe rafturi. Am căutat timp de câteva minute, dar n-am putut găsi nici o carte relevantă. Bibliotecara nici măcar n-a încercat să mă ajute. Ea a continuat să-mi răspundă în rusă. Am fost jignit de atitudinea sa. Aceasta este o instituție publică, în special, o bibliotecă, iar bibliotecara mi-a răspuns doar în limba rusă, nu în limba de stat. Am scris o plângere și am lăsat-o în "cutia pentru sugestii și reclamații", însă nu sunt sigur că va fi examinată. Cred că bibliotecara s-a comportat în acest mod, deoarece n-am vorbit rusește cu ea. Poate mi-a sugerat unele informații relevante în rusă, însă eu n-am înțeles-o. Am repetat în română, însă ea din nou mi-a răspuns în rusă. În ceea ce privește limba română, deseori vânzătorii răspund doar în rusă, în special în magazinele alimentare mici.*⁹⁶⁸

O altă persoană, X., a povestit despre experiența sa de discriminare în accesul la servicii de sănătate:

⁹⁶⁸ Interviu realizat de Equal Rights cu S, 22 aprilie 2015, Chișinău.

Medicul meu era în concediu, astfel, după ce-am făcut unele teste, am fost referit către un alt medic. Medicul n-a reacționat defel atunci, când m-am așezat lângă masa sa. Primul lucru pe care mi l-a spus a fost să vorbesc cu el în română. I-am spus că nu știu limba română. Mi-a răspuns pe un ton supărat că el nu știe rusa. Mi-a zis că am trăit toată viața mea în Moldova și m-a întrebat de ce nu vorbesc româna. Spunând toate acestea, mi-a întins fișa medicală și a refuzat să vorbească cu mine. După aceasta, am vorbit cu o asistentă medicală, care mi-a recomandat să mă adresez unui alt medic, care mă va asculta, și, într-adevăr, acel medic m-a ascultat și mi-a vorbit în limba rusă.⁹⁶⁹

Regiunea transnistreană

După cum s-a spus mai sus, în secțiunea 1.3, în regiunea transnistreană, limbile oficiale sunt rusa, ucraineana și moldoveneasca, în baza grafiei chirilice.⁹⁷⁰ Utilizarea alfabetului latin este interzisă, iar citirea sau scrierea în alfabet latin se pedepsește cu o amendă de aproximativ 70 Euro.⁹⁷¹ Nu există însă date publice privind aplicarea în practică a acestei prevederi.

În 2015, existau opt școli moldovenești cu predarea limbii române în baza grafiei latine, în care se estimează că învățau în jur de 1000 elevi.⁹⁷² Un studiu al societății civile a constatat că profesorii, elevii și părinții elevilor din aceste școli sunt supuși intimidării și amenințărilor.⁹⁷³ De exemplu, la 29 mai 2015, la orele 21.15, un post TV care emite în Transnistria a transmis un film cu durată de o oră, care a propagat ura față de cei care frecventează școlile cu

969 Interviu realizat de Equal Rights Trust cu X, 22 iunie 2015, orașul Bălți.

970 *Vezi Catan și alții v. Republica Moldova și Rusia*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Paragrafele 43–44.

971 Codul Contravențional al Transnistriei, Articolul 5.28, disponibil la: <http://vspmr.org/file.xp?file=21209>.

972 Zubco, A., *Respectarea drepturilor omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova 2015 Retrospect*, 2016, p. 17, disponibil la: https://promolex.md/upload/publications/en/doc_1456905480.pdf.

973 *Ibid.*

predarea limbii române în baza grafiei latine.⁹⁷⁴ Directorii școlilor au susținut că filmul a fost difuzat în prime-time ca parte a unei campanii continue de denigrare și intimidare.⁹⁷⁵

Concluzii

Limba este o chestiune politică în Moldova și utilizarea limbii române sau a limbii ruse ca limbă primară implică asociații puternice cu o anumită opinie politică. Cercetările efectuate în vederea prezentului raport au constatat că legile care oferă garanții pentru vorbitorii de limba rusă sau de alte limbi minoritare în accesul la justiție nu sunt eficiente. De asemenea, este evident că predarea inadecvată a limbii române – limba oficială de stat – persoanelor care vorbesc o altă limbă ca limbă primară constituie un obstacol pentru participarea mai largă în serviciul public și viața publică. La fel ca și în cazul altor modele de discriminare examinate în cadrul acestui raport, informația referitoare la situația în regiunea transnistreană este incompletă, iar datele disponibile indică că limba este o chestiune și mai politizată în această regiune, decât în restul Republicii Moldova, cu hărțuirea și intimidarea celor care continuă a utiliza limba română în baza grafiei latine, ceea ce constituie un motiv pentru îngrijorări serioase.

2.9 Concluzii

Cercetarea realizată pentru prezentul raport a relevat dovezi ale discriminării pe bază de **rasă și etnie, orientare sexuală și identitate de gen, statutul de sănătate, gen, dizabilitate, religie sau convingeri, vârstă și limbă**.

Un factor comun care unește multe dintre aceste modele de discriminare este **rolul prejudecăților, stereotipurilor și stigmatului**. Persoanele de origine romă, lesbienele, homosexualii, bisexualii și transsexualii (LGBT), persoanele care trăiesc cu HIV și tuberculoză și persoanele cu dizabilități mintale sunt supuse unei stigmatizări sociale severe, care în unele cazuri legitimează abuzul și maltratarea de către autorități și în altele duc la inacțiune în ceea ce privește răspunsul la discursul și crimele motivate de ură. Femeile și persoanele cu

974 Compania de Stat TV și Radio a Transnistriei, *Educația – două lumi, două abordări*, 2015, disponibil la: <https://tv.pgtrk.ru/show/1772/32034>.

975 Vezi mai sus, nota 972.

dizabilități fizice care au fost interviewate pentru acest raport au vorbit despre experiențele lor în ceea ce privește discriminarea manifestată în mod deschis, direct care rezultă din dependența de stereotipuri privind abilitățile acestora. Percepțiile cu privire la afilierea politică ale persoanelor care practică religii minoritare sau vorbesc limbi minoritare, stau la baza discriminărilor pe care le îndură aceste grupuri.

În privința discriminării pe bază de **naționalitate, rasă și etnie** prezentul raport a constatat că romii reprezintă singurul grup etnic care este cel mai expus discriminării în Moldova. Stereotipurile negative despre romi persistă și stau la baza discriminării în multe aspecte din viață. Romii se confruntă cu discriminare din partea agenților de aplicare a legii și alți agenți de stat și sunt supuși discriminării – de multe ori manifestată deschis – din partea actorilor privați la angajare, în învățământ, în ceea ce privește locuințele, asistența medicală și accesul la bunuri și servicii. Cu toate că elaborarea Planurilor de Acțiune privind Sprijinirea Romilor este binevenită, eficacitatea acestora a fost inhibată de lipsa resurselor financiare și de o aparentă lipsă a voinței politice de a impulsiona schimbarea pozitivă. Alte **minorități rasiale** din Moldova, în special cei de descendență africană, sînt supuse prejudecăților care se transpun într-o violență discriminatorie. Există de asemenea dovezi cu privire la discriminare în angajare și acces la bunuri și servicii (locuințe).

Raportul a constatat tipare clare de discriminare în bază de **orientare sexuală sau identitate de gen**. Persoanele LGBT sînt stigmatizate și cercetările recente relevă prejudecăți pe larg răspândite împotriva minorităților sexuale și de gen. Aceste prejudecăți sînt propagate deschis atât de către oficiali publici, cât și de cei religioși. Cu toate că au fost înregistrate evoluții pozitive, precum relaxarea cerințelor privind Marșurile Homosexualilor, prevederile legale discriminatorii, în special în domeniul legislației familiei, rămân a fi în vigoare. În sens mai larg, lipsa protecției explicite împotriva discriminării pe bază de orientare sexuală și identitate de gen în Legea cu privire la Asigurarea Egalității le face pe persoanele LGBT din Moldova să fie vulnerabile la discriminare. În cadrul interviurilor realizate pentru acest raport s-au constatat dovezi cu privire la discriminare în învățământ și în accesarea bunurilor și serviciilor.

Persoanele care trăiesc cu HIV/SIDA sunt supuse stigmatizării și discriminării în toate aspectele vieții în baza **statutului lor de sănătate**. Cu toate că legea cu privire la Profilaxia Infecției HIV/SIDA a consolidat statutul legal al persoanelor care trăiesc cu HIV/SIDA, există numeroase rapoarte cu privire la încălcarea de către medicii profesioniști a confidențialității privind statutul de sănătate al pacienților. Cercetarea noastră a constatat că o consecință pentru persoanele al căror statut este expus public ar putea fi discriminarea în învățământ, la angajare sau în ceea ce privește asistența medicală. Există, de asemenea, motive de îngrijorare cu privire la stigmatizarea persoanelor care trăiesc cu tuberculoză, o diagnoză care se consideră a fi „rușinoasă”. O îngrijorare specială prezintă competențele în temeiul Regulamentului privind modul de aplicare a spitalizării temporare coercitive în instituțiile medicale specializate antituberculoase a persoanelor bolnave de tuberculoză în formă contagioasă, care se consideră că „refuză tratamentul”.

Normele sociale patriarhale și stereotipurile pe larg acceptate privind rolurile și capacitățile bărbaților și femeilor implică faptul că **femeile** din Moldova continuă să fie discriminate și dezavantajate în multe aspecte ale vieții. Există o toleranță socială sporită cu privire la violența bazată pe gen împotriva femeilor, asociată cu o reacție slabă din partea organelor de aplicare a legii față de acuzațiile cu privire la asemenea violență. În pofida existenței unui cadru legal robust care prevede egalitatea de gen la angajare, în învățământ, la beneficierea de asistență medicală și alte aspecte ale vieții, persistența stereotipurilor ce țin gen implică faptul că inegalitatea de gen există în toate domeniile vieții, în special în câmpul muncii și în viața politică.

Persoanele cu **dizabilități** sînt supuse unor prejudecăți și stigmatizări considerabile, stigmatizarea fiind profundă, în special în cazul dizabilității mintale. În pofida ratificării de către Moldova a Convenției privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități și existența unui cadru legal puternic, lipsa accesului la infrastructură, transport și informații continuă să împiedice participarea deplină a persoanelor cu dizabilități în multe domenii ale vieții. Este nevoie de mult efort pentru a adapta mediul pentru a-l acomoda la necesitățile persoanelor cu dizabilități. În afară de aspectele ce țin de acces și acomodare rațională, cercetarea noastră a identificat cazuri de discriminare directă la angajare, învățământ și asistența medicală. Situația persoanelor cu dizabilități mintale prezintă o îngrijorare majoră deoarece cadrul legal actual permite atât privarea de capacitatea legală, cât și instituționalizarea,

ceia ce contravine obligațiilor internaționale asumate de Moldova. Rapoartele șocante cu privire la abuzurile și maltratarea în instituții doar sporesc aceste îngrijorări.

Cu toate că libertatea **religiei** este garantată de sistemul legal național, cercetarea pentru prezentul raport a relevat numeroase exemple de dezavantajare și discriminare a comunităților religioase minoritare, unele dintre care ar putea afecta exercitarea libertății religiei. Cadrul legal național a acordat prioritate Bisericii Ortodoxe din Moldova excluzând grupurile religioase mai mici; comunitățile religioase mai mici se confruntă cu dificultăți la obținerea înregistrării legale, autorizațiilor cu privire la terenuri și construcția lăcașurilor de cult și restituirea proprietății bisericii. Discriminarea împotriva comunităților religioase minoritare, în special Martorilor lui Iehova este evidentă și în Transnistria unde obținerea înregistrării reprezintă de asemenea o problemă.

Cercetarea pentru acest raport a relevat discriminarea pe criterii de **vârsta**, în special îndreptată împotriva persoanelor în etate din Moldova în aspectul angajării în câmpul muncii. Legile discriminatorii restricționează accesul persoanelor în etate la angajarea în câmpul muncii și nu le protejează de demitere pe criterii de vârstă. Aceste legi împreună cu pensiile neadecvate, supun persoanele în etate unui risc disproporționat de sărăcie.

În final, prezentul raport constată dovezi îngrijorătoare de discriminare pe bază de **limbă** împotriva vorbitorilor de limbă rusă și a altor limbi minoritare, limba fiind un aspect politizat în Moldova. Vorbitorii de limbă rusă întâmpină dificultăți de a accesa servicii publice, în special în instanțe, unde cadrul legislativ neclar duce la faptul că acestora nu li se oferă acces eficient la justiție. La fel ca și în alte domenii analizate în scopul acestui raport, au existat dovezi concrete limitate ale acestui fenomen în Transnistria, însă rapoartele care există prezintă o imagine îngrijorătoare a prejudecăților și stigmatizării vorbitorilor de limbă română.

3. CADRUL LEGAL ȘI DE POLITICI CU PRIVIRE LA EGALITATE

Acest capitol al raportului examinează cadrul legal și de politici cu privire la egalitate di Republica Moldova (Moldova). Sunt examinate atât obligațiile juridice internaționale ale Republicii Moldova, cât și cadrul legal și de politici național privind protecția drepturilor la egalitate și nediscriminare. Referitor la dreptul intern, se examinează Constituția, legile specifice împotriva discriminării și prevederile anti-discriminare din alte domenii de drept. De asemenea, se examinează politicile Guvernului care au impact asupra inegalității, înainte de a se trece la evaluarea aplicării și implementării legilor și politicilor existente menite să asigure egalitatea, inclusiv o examinare a celui mai semnificativ organism specializat ale cărui funcții vizează egalitatea, Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității. În final, acest capitol examinează practica judiciară existentă cu privire la discriminare. Pentru a evalua imaginea completă a cadrului juridic și de politici din Moldova referitor la egalitate, această parte trebuie interpretată împreună cu și în contextul părții anterioare, care conține o evaluare a legilor care discriminează în mod deschis sau fac obiectul unei aplicări discriminatorii.

3.1 Legislația Internațională și Regională

Moldova a semnat și a ratificat (sau a aderat la) mai multe tratate internaționale după proclamarea independenței în 1991. Prin aceste ratificări, Moldova s-a angajat să respecte, să protejeze și să îndeplinească drepturile conținute în aceste instrumente și să-și asume obligațiile legale din acestea.

3.1.1 Tratatе Importante ale ONU cu Privire la Egalitate

Moldova are o participare diversificată la sistemul de tratate ONU privind drepturile omului. Deși Moldova a ratificat 7 din cele 9 tratate de bază ale ONU privind drepturile omului, rapoartele Statului-parte sunt deseori predate cu întârziere,¹ iar un raport către Comitetul împotriva torturii (CAT) este restant la momentul actual. Tratatеle ONU privind drepturile omului ratificate de Moldova sunt: Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice

1 Rapoartele Statului-parte către CDO, CDC, CETFDR, CIETFDR, PIDESC și CDPD au fost prezentate cu întârziere.

(PIDCP), Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (PIDESC), Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (CIETFDR), Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei (CETFDf), Convenția împotriva torturii și altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante (CAT), Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități (CDPD) și Convenția cu privire la drepturile copilului (CDC).

Plângeri individuale pot fi adresate mai multor organisme de tratate; concret, Comitetului pentru Drepturile Omului în temeiul primului Protocol opțional la PIDCP, Comitetului pentru eliminarea discriminării rasiale în temeiul art. 14 din CIETFDR, Comitetului privind eliminarea discriminării împotriva femeilor în temeiul Protocolului opțional la CETFDf și Comitetului împotriva torturii în temeiul Protocolului opțional la CAT.

Instrumente relevante pentru egalitate²	Semnat	Ratificat/Aderat Succedat
Pactul internațional privind drepturile civile și politice (1966)	n/a	26 ianuarie 1993 (aderat)
Protocolul opțional la Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (1966)	16 septembrie 2005	23 ianuarie 2008 (Ratificat)
Al doilea Protocol opțional la Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (1989)	n/a	20 septembrie 2006 (Aderat)
Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (1966)	n/a	26 ianuarie 1993 (Aderat)
Protocolul opțional la Pactul internațional privind drepturile economice, culturale și sociale (2008)	n/a	Nu
Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (1965)	n/a	26 ianuarie 1993 (Aderat)

2 Excluzând acceptarea procedurilor de comunicare, marcate cu culoare gri, în care Moldova a prezentat o declarație sau o rezervă la tratat.

Instrumente relevante pentru egalitate²	Semnat	Ratificat/Aderat Sucedat
Declarația în temeiul articolului 14 din Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (care permite plângeri individuale)	n/a	8 mai 2013
Convenția cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei (1979)	n/a	1 iulie 1994 (Aderat)
Protocolul opțional la Convenția cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei (1999)	n/a	28 februarie 2006 (Aderat)
Convenția împotriva torturii și altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante (1984)	n/a	28 noiembrie 1995 (Aderat)
Protocolul opțional la Convenția împotriva torturii și altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante (2002)	16 septembrie 2005	24 iulie 2006 (Ratificat)
Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități (2006)	30 martie 2007	21 septembrie 2010 (Ratificat)
Protocolul opțional la Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități (2006)	Nu	Nu
Convenția cu privire la drepturile copilului (1989)	n/a	26 ianuarie 1993 (Aderat)
Protocolul opțional I la Convenția cu privire la drepturile copilului (2000) (implicarea copiilor în conflicte armate)	8 februarie 2002	7 aprilie 2004 (Ratificat)
Protocolul opțional II la Convenția cu privire la drepturile copilului (2000) (vânzarea copiilor, prostituția infantilă și pornografia infantilă)	8 februarie 2002	12 aprilie 2007
Protocolul opțional III la Convenția cu privire la drepturile copilului (2011) (procedura de comunicare)	Nu	Nu
Convenția internațională privind protecția drepturilor tuturor lucrătorilor migranți și membrilor familiilor lor (1990)	Nu	Nu
Convenția internațională pentru protecția tuturor persoanelor împotriva disparițiilor forțate (2006)	6 februarie 2007	Nu

La cea mai recentă prezență a sa în Evaluarea periodică universală (EPU), Moldova s-a angajat să studieze implicațiile ratificării Convenției internaționale privind protecția drepturilor tuturor lucrătorilor migranți și a membrilor familiilor acestora (CLM), precum și ale Protocoalelor opționale la PIDESC, Convenția internațională pentru protecția tuturor persoanelor împotriva disparițiilor forțate (CDF), CLM și CDPD. Cu toate acestea, până acum nu s-a înregistrat nici un progres.³ La fel, în pofida angajamentului Moldovei de a ratifica CDF la EPU, acest lucru nu s-a întâmplat încă.⁴

Moldova a făcut declarații cu privire la primul și al doilea Protocol opțional la Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice și al doilea Protocol opțional la Convenția cu privire la drepturile copilului (vânzarea copiilor, prostituția infantilă și pornografia infantilă). Aceste declarații limitează aplicarea Protocoalelor în regiunea transnistreană a Republicii Moldova. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a stabilit că Moldova are obligația pozitivă de a garanta drepturile persoanelor din jurisdicția sa, inclusiv cetățenii din regiunea transnistreană.⁵ Prin urmare, negarea drepturilor prevăzute în Protocoale pentru aceste persoane contravine atât obiectului, cât și scopului Protocoalelor și poate echivala cu o încălcare a articolului 1 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO).

3.1.2 Alte Tratatate cu Privire la Egalitate

Moldova are progrese în legătură cu alte tratate internaționale care impun respectarea de către toate părțile a drepturilor la egalitate și nediscriminare. Moldova a ratificat în anul 2002 Convenția din 1951 privind statutul refugiaților. De asemenea, Moldova a ratificat principalele convenții cu privire la apatridie: Convenția din 1954 privind statutul apatrizilor și Convenția din 1961 privind reducerea numărului de apatrizi.

3 Consiliul ONU pentru Drepturile Omului, Evaluarea periodică universală, *Raport al grupului de lucru privind Evaluarea periodică universală: Republica Moldova: Act adițional*, Doc. al ONU A/HRC/19/18/Add.1, 6 martie 2012, para. 3.

4 Consiliul ONU pentru Drepturile Omului, Evaluarea periodică universală, *Raport al grupului de lucru privind Evaluarea periodică universală: Republica Moldova*, Doc. al ONU A/HRC/19/18, 14 decembrie 2011, para. 75.1.

5 *Ilașcu și alții c. Republicii Moldova și Federației Ruse*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 48787/99, 8 iulie 2004, para. 335.

În domeniul standardelor de muncă, Moldova a ratificat toate cele opt convenții fundamentale ale Organizației Internaționale a Muncii (ILO), inclusiv Convenția privind egalitatea remunerației și Convenția privind discriminarea (ocuparea forței de muncă și profesie). În domeniul educației, Moldova a ratificat Convenția UNESCO cu privire la lupta împotriva discriminării în domeniul educației (1960).

Instrumente relevante pentru egalitate	Semnat	Ratificat/Aderat Succedat
Convenția privind statutul refugiaților (1951)	n/a	31 ianuarie 2002 (aderat)
Convenția privind statutul apatrizilor (1954)	n/a	19 aprilie 2012 (aderat)
Convenția privind reducerea cazurilor de apatridie (1961)	n/a	19 aprilie 2012 (aderat)
Convenția suplimentară privind abolirea sclaviei, a comerțului cu sclavi și a instituțiilor și practicilor similare sclaviei (1956)	n/a	Nu
Convenția ONU împotriva criminalității transnaționale organizate (2000)	14 decembrie 2000	16 septembrie 2005 (ratificat)
Protocolul privind prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane, în special al femeilor și copiilor (2000)	14 decembrie 2000	16 septembrie 2005 (ratificat)
Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale (1998)	8 septembrie 2000	12 octombrie 2010 (ratificat)
Convenția UNESCO cu privire la lupta împotriva discriminării în domeniul educației (1960)	n/a	17 martie 1993 (succedat)
Convenția ILO nr. 29/1930 privind munca forțată	n/a	23 martie 2000 (ratificat)
Convenția ILO nr. 100/1951 privind egalitatea de remunerare	n/a	23 martie 2000 (ratificat)
Convenția ILO nr. 111/1958 privind discriminarea (ocuparea forței de muncă și profesie)	n/a	12 august 1996 (ratificat)
Convenția ILO nr. 182/1999 privind interzicerea celor mai grave forme ale muncii copiilor	n/a	14 iunie 2002 (ratificat)
Convenția ILO nr. 169/1989 privind populațiile indigene și tribale	n/a	Nu

Moldova a prezentat rezerve față de Convenția ONU împotriva criminalității transnaționale organizate și Protocolul privind prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane, în special al femeilor și copiilor, declarând că, până la restabilirea integrității teritoriale, dispozițiile Convenției și ale Protocolului vor fi aplicate doar pe teritoriul controlat de autoritățile statului.

3.1.3 Tratatate Regionale Privind Drepturile Omului (Consiliul Europei)

Republica Moldova a ratificat mai multe tratate europene care impun respectarea drepturilor la egalitate și nediscriminare. În special, Republica Moldova a ratificat în 1997 Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Instrumente relevante pentru egalitate	Semnat	Ratificat/Aderat Succedat
Convenția Europeană a Drepturilor Omului (1950)	13 iulie 1995	12 septembrie 1997
Protocolul nr. 12 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului (2000)	4 noiembrie 2000	Nu
Carta Socială Europeană (revizuită) (1996)	3 noiembrie 1998	8 noiembrie 2001
Convenția europeană pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante (1987)	2 mai 1996	2 octombrie 1997
Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare (1992)	11 iulie 2002	Nu
Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale (1995)	13 iulie 1995	20 noiembrie 1996
Convenția europeană asupra cetățeniei (1997)	3 noiembrie 1998	30 noiembrie 1999
Convenția privind lupta împotriva traficului de ființe umane (2005)	16 mai 2005	19 mai 2006
Convenția privind prevenirea și combaterea violenței față de femei și violenței domestice (2011)	Nu	Nu

Ca și în cazul altor instrumente internaționale, Moldova a făcut mai multe declarații privind limitarea aplicării drepturilor în regiunea transnistreană.⁶ În instrumentul de ratificare a Convenției Europene, Republica Moldova a declarat:

*Republica Moldova (...) nu va putea garanta respectarea prevederilor Convenției în legătură cu acțiunile sau omisiunile organelor auto-proclamatei "Republici Moldovenești Nistrene" pe teritoriul controlat efectiv de aceste organe, până la soluționarea definitivă a conflictului din regiune.*⁷

Totuși, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat că această declarație nu este valabilă în sensul articolului 57 al Convenției.⁸ Chiar și „în absența unui control efectiv asupra regiunii transnistrene”, Republica Moldova are obligația pozitivă „de a lua măsurile diplomatice, economice, judiciare sau de altă natură pe care le poate lua și care sunt conforme cu dreptul internațional pentru a garanta solicitanților drepturile prevăzute de Convenție”.⁹ Prin urmare, Guvernul Republicii Moldova trebuie să-și revizuiască angajamentul de a aplica instrumentele internaționale privind drepturile omului doar pe teritoriul controlat efectiv de autoritățile sale.

Pe lângă aceasta, Moldova nu a ratificat încă Protocolul 12 la CEDO, care prevede dreptul autonom la nediscriminare, în pofida recomandărilor Consiliului Europei.¹⁰ Totodată, Republica Moldova nu a ratificat Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare. În martie 2016, Adunarea

6 A se vedea, de exemplu, Convenția privind lupta împotriva traficului de ființe umane, C.E.T.S. nr. 197, 2005.

7 Parlamentul Republicii Moldova, *Hotărâre privind ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, 21 August 1997, para.1, disponibil la: www.lhr.md/docs/hot.parl.1298.doc.

8 A se vedea mai sus, nota 5, Para. 324.

9 *Ibidem*, para. 331. Această constatare a fost reafirmată în jurisprudența recentă. A se vedea *Catan și alții c. Moldova și Rusia*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 43370/04, 8252/05 și 18454/06, 19 octombrie 2012, alin. 110; *Mozer c. Moldova și Rusia*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 11138/10, 23 februarie 2016, para. 100.

10 Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței, *Raportul CERl privind Republica Moldova (Al patrulea ciclu de monitorizare)*, 20 iunie 2013, p. 8, disponibil la: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Moldova/MDA-CbC-IV-2013-038-ENG.pdf>.

Parlamentară a Consiliului Europei a îndemnat Republica Moldova să ratifice Carta.¹¹

3.1.4 Tratatate Care Nu Au fost Ratificate de Republica Moldova

Deși puținele tratate care nu au fost ratificate de Republica Moldova nu conțin obligații pentru stat, acestea, împreună cu observațiile organismelor tratatelor respective, au o funcție de interpretare importantă atunci când se stabilesc obligațiile Moldovei. Ele ar trebui utilizate pentru a clarifica: (i) obligațiile Republicii Moldova în temeiul tratatelor la care aceasta este parte, în măsura în care tratatele la care nu este parte pot explica concepte aflate și în tratatele la care este parte; (ii) conținutul dreptului la egalitate și nediscriminare pentru persoanele reglementate de tratatele ratificate care sunt expuse la discriminare multiplă din motive printre care se numără cele prevăzute de alte tratate sau în domenii reglementate de alte tratate; și (iii) obligațiile Republicii Moldova în temeiul dreptului internațional cutumiar.

3.1.5 Dreptul Internațional Cutumiar

Conform dreptului internațional, obligațiile legale ale statelor provin din dreptul internațional cutumiar și din dreptul tratatelor. Dreptul internațional cutumiar este rezultat în timp din practica și comportamentul statelor.¹² Legile cutumiare internaționale sunt deosebit de importante atunci când ating nivelul la care anumite norme, cunoscute ca norme definitive, sunt obligatorii pentru toate statele și nu admit derogări.¹³ Este acceptat pe scară largă faptul că interzicerea discriminării bazate pe rasă este o normă definitivă a cutumelor

11 Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, *Aplicarea Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare: Raport bianual al Secretarului General al Consiliului Europei către Adunarea Parlamentară*, 2 martie 2016, p. 7, disponibil la: https://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/sgreports/SGreport2015_en.pdf.

12 Shaw, M., *International Law*, ediția a V-a, Cambridge University Press, 2003, p. 69.

13 *Prosecutor v Anto Furundzija*, ICTY- IT-95-17/1-T (10 decembrie 1998), alin. 153; Parker, K. și Neylon, L. B., „Jus Cogens: Compelling the Law of Human Rights”, *Hastings International and Comparative Law Review*, Vol. 12, 1988–1989, p. 417. A se vedea și Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor, 1155 U.N.T.S. 331, 1969, articolul 53.

internaționale.¹⁴ În plus, se poate spune că interzicerea discriminării din alte motive, cum ar fi genul sau religia, face parte acum din dreptul internațional cutumiar, deși nu a atins încă statutul de normă obligatorie.¹⁵ Unii susțin, iar Curtea Interamericană a Drepturilor Omului a declarat, că principiul general al nediscriminării este o normă definitivă a dreptului internațional cutumiar,¹⁶ dar acest fapt face obiectul unor dezbatere.¹⁷ În consecință, este clar că, în materie de drept internațional cutumiar, Moldova nu poate renunța la obligația de a proteja, respecta și îndeplini dreptul de a nu fi discriminat pe bază de rasă; Moldova este obligată să protejeze, să respecte și să îndeplinească dreptul de a nu fi discriminat pe bază de sex și religie și, fără îndoială, este obligată să protejeze, să respecte și să îndeplinească dreptul de a nu fi discriminat din alte motive.

3.1.6 Statutul Obligațiilor Internaționale în Dreptul Intern

Deși Constituția Republicii Moldova nu menționează în mod expres că tratatele internaționale la care Moldova este parte sunt incluse automat în legislația internă, prevederea discutată mai jos stipulează că tratatele internaționale au prioritate față de legislația internă, chiar în absența unor dispoziții care încorporează formal aceste tratate în dreptul intern.

Angajamentul Republicii Moldova de a respecta dreptul internațional este prevăzut în art. 8 alin. (1) din Constituție. Deși prezentat în general, nu există

14 De Schutter, O., *International Human Rights Law: Cases, Materials, Commentary*, Cambridge University Press, 2010, pp. 64–68 și materialele menționate în aceasta; Pellett, A., „Comments in Response to Christine Chinkin and in Defense of Jus Cogens as the Best Bastion against the Excesses of Fragmentation”, *Finnish Yearbook of International Law*, Vol. 17, 2006, p. 85; cf Shaw, M., *International Law*, ediția a VI-a, Cambridge University Press, 2008, p. 287, care o menționează ca parte a dreptului internațional cutumiar, fără să o considere normă definitivă.

15 *Ibidem*, Shaw, p. 287; *Ibid.*, Pellett, p. 85; și Cassel, D., „Equal Labor Rights for Undocumented Migrant Workers”, în Bayefsky, A. (ed.), *Human Rights and Refugees, Internally Displaced Persons and Migrant Workers: Essays in Memory of Joan Fitzpatrick and Arthur Helton*, Martius Nijhoff Publishers, 2006, pp. 511–512.

16 Curtea Interamericană a Drepturilor Omului, *Advisory Opinion OC-18/03 – Juridical Condition and Rights of Undocumented Migrants*, Inter-Am. Ct. H.R. (Ser. A) No. 18 (2003), 17 septembrie 2003, p. 23. A se vedea și, ca exemplu, Martin, F.F. și alții, *International Human Rights and Humanitarian Law: Cases, Treaties and Analysis*, Cambridge University Press, 2006, pp. 34–35.

17 A se vedea Bianchi, A., „Human Rights and the Magic of Jus Cogens”, *The European Journal of International Law*, Vol. 19, 2008, p. 506; a se vedea Cassel, mai sus, nota 718, pp. 511–512; a se vedea Pellett, mai sus, nota 717, p. 85.

o jurisprudență care să sugereze că angajamentul este doar o năzuință. Art. 8 alin. (1) prevede că:

Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, să-și bazeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional.

Relația dintre Constituție și tratatele internaționale este abordată în art. 8 alin. (2), care prevede că „[i]ntrarea în vigoare a unui tratat internațional conținând dispoziții contrare Constituției va trebui precedată de o revizuire a acesteia”. Astfel, cel puțin teoretic, un tratat ratificat nu poate intra în vigoare înainte ca prevederile incompatibile din Constituție să fie modificate corespunzător. Nu există însă exemple de revizuri ale Constituției care să fi fost făcute pentru a asigura intrarea în vigoare a unui tratat internațional. Mai mult, în absența unei decizii a Curții Constituționale, este greu de stabilit dacă unele prevederi din Constituție ar putea fi considerate incompatibile cu dispozițiile unui tratat. Ca atare, s-ar putea ca obligația din art. 8 alin. (2) să fie una superficială, prin aceea că Guvernul amână ratificarea unor tratate care în mod evident sunt incompatibile cu Constituția.

Art. 4 alin. (1) din Constituție prevede că „Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului (DUDO), cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte”. Desigur, dacă aceste dispoziții sunt în mod evident incompatibile cu un tratat internațional, atunci, conform art. 8 alin. (2) din Constituție, acel tratat nu trebuia să fi intrat în vigoare. Art. 4 alin. (1) are rolul să asigure că, la nivel general, Constituția este interpretată în spiritul DUDO și că, mai concret, în măsura în care formularea o permite, dispozițiile din Constituție sunt interpretate în conformitate cu tratatele internaționale, astfel ca problema neconcordanței și consecințele acesteia să fie evitate.

Supremația dreptului internațional al drepturilor omului asupra dreptului intern este prevăzută în art. 4 alin. (2): „Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale”. Curtea Constituțională a recunoscut că dispozițiile CEDO trebuie aplicate în același mod ca și legislația națională și prevalează în

măsura oricărei neconcordanțe cu dreptul intern.¹⁸ În conformitate cu art. 4 alin. (2) din Constituție, dispozițiile altor tratate internaționale privind drepturile omului, la care Moldova este parte, au un statut similar.

Nu este clar statutul dreptului intern incompatibil cu tratatele internaționale care nu se referă la drepturile omului. Dacă angajamentul Republicii Moldova din art. 8 alin. (1) al Constituției stabilește obligația legislativului de a nu devia de la dreptul internațional, atunci legislația internă incompatibilă ar putea deveni nevalabilă - însă nu există nici o jurisprudență în acest sens. În orice caz, legile naționale examinate în acest raport privesc discriminarea și sunt examinate din perspectiva cadrului unificat al drepturilor omului, deci art. 4 alin. (2) se aplică interpretării legilor discutate în prezentul raport.

3.2 Dreptul Intern

Pe lângă un anumit grad de protecție împotriva discriminării prevăzut în Constituție, Moldova are o legislație anti-discriminare cuprinzătoare, alte două acte legislative care încearcă să abordeze în mod specific inegalitatea pe bază de gen, respectiv dizabilitate, precum și diverse dispoziții anti-discriminare independente în acte legislative ce reglementează diferite domenii de activitate. Această secțiune conține o analiză a dispozițiilor constituționale și legislative atât prin prisma conținutului lor, cât și a impactului pe care îl au în realitate.

3.2.1 Constituția

Constituția Republicii Moldova a fost adoptată la 29 iulie 1994 și a intrat în vigoare la 27 august 1994.¹⁹

Titlul 1 din Constituție stabilește principiile generale în baza cărora a fost elaborată Constituția. Unul din aceste principii generale, prevăzut în art. 1 alin. (3), este că:

18 Hotărârea Curții Constituționale nr. 55 din 14 octombrie 1999, *Privind interpretarea unor prevederi ale art. 4 din Constituția Republicii Moldova*.

19 Între momentul declarării independenței față de Uniunea Sovietică (în 1991) și introducerea Constituției actuale, Constituția Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești, adoptată în 1978, și-a menținut statutul în Moldova.

Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sânt garantate.

Textul Constituției conține mai multe prevederi referitoare la dreptul la egalitate și nediscriminare. Articolul 16, intitulat „Egalitatea”, prevede în primul alineat că „Respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului”. Această prevedere impune Guvernului atât o obligație pozitivă, cât și una negativă, adică Guvernului i se interzice să ia măsuri care ar putea încălca dreptul la egalitate al unei persoane și i se cere să ia măsuri pentru a evita situațiile de inegalitate sau discriminare pentru persoanele aflate în jurisdicția sa. Dreptul la egalitate în sine este stipulat în art. 16 alin. (2):

Toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială.

Curtea Constituțională a examinat domeniul de aplicare a articolului 16, în mai multe cazuri.²⁰ Într-un caz recent, cu privire la constituționalitatea prevederilor cu privire la prestațiile de asigurări diferențiate pentru avocați, notari și executori judecătorești, reclamantul a susținut că articolul 16 include atât dreptul la nediscriminare, cât și dreptul la egalitate. În hotărârea sa, Curtea nu a diferențiat aceste două principii, declarând că:

„[V]iolarea principiului egalității și nediscriminării are loc atunci când se aplică un tratament diferențiat

20 În 2014, Curtea Constituțională a decis că Articolul 16 protejează dreptul persoanelor private de capacitate juridică de a adresa petiții Ombudsmanului: Hotărârea privind controlul constituționalității articolului 21 alineatul (5) litera (e) din Legea cu privire la Avocatul Poporului, Curtea Constituțională, Hotărârea nr 27/2014, 13 noiembrie 2014; în 2015 Curtea a considerat că anumite limite de vârstă cu privire la eligibilitate pentru studiile de doctorat au încălcat Articolul 16: Hotărârea privind controlul constituționalității unor prevederi din pct. 25, 55 și 58 din Regulamentul privind organizarea studiilor superioare de doctorat, ciclul III, Curtea Constituțională, Hotărârea nr 14, 15 iunie 2015, disponibil la: <http://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=540&l=ro>.

în cazuri egale, fără să existe o motivare obiectivă și rezonabilă, sau când există o disproporție între scopul urmărit și mijloacele folosite”²¹

Cu toate acestea, până în prezent, Curtea nu a furnizat o analiză comprehensivă a articolului 16 și comentariul său de mai sus nu a constituit o declarație că aceasta a fost singura împrejurare în care s-ar aplica articolul 16. Ar fi o problemă cazul în care Curtea ar aprecia că articolul 16 importă numai dreptul la nediscriminare: după cum este prezentat în partea 1 a acestui raport, dreptul la egalitate este mai larg decât dreptul la nediscriminare, care cuprinde exercitarea în măsură egală a tuturor drepturilor omului, precum și o protecție egală a legii.²² Cu toate acestea, în absența unei hotărâri de interpretare comprehensivă a articolul 16 în totalitate, nu este clar dacă dispoziția va fi interpretată în conformitate cu dreptul internațional și cele mai bune practici.

Lista caracteristicilor protejate din art. 16 alin. (2) este mai scurtă decât listele găsite în instrumentele internaționale la care Moldova este parte. De exemplu, articolul 14 din CEDO interzice discriminarea pe bază de culoare sau limbă. Mai mult, lista motivelor protejate din articolul 14 al CEDO include expresia „sau orice altă situație” și deci este deschisă; art. 2 alin. (1) din PIDCP este formulat în mod similar.²³ Prin contrast, caracteristicile protejate din art. 16 alin. (2) al Constituției sunt exhaustive, creând dificultăți în aplicarea protecției la persoanele marginalizate din cauza unor caracteristici omise la momentul elaborării. Criteriile suplimentare omise din art. 16 alin. (2) includ domiciliul, statutul de persoană cu dizabilitate, orientarea sexuală, infectarea cu HIV/SIDA și identitatea de gen.²⁴

Textul Constituției nu prevede clar dacă efectul articolului 16 este acela că toate drepturile trebuie acordate fără discriminare pe motivele protejate,

21 Curtea Constituțională a Moldovei, *Rezoluția nr 16*, 12 iunie 2007.

22 Conținutul dreptului la egalitate este stabilit în Partea 1 a acestui raport.

23 Art. 2 alin. (2) din PIDCP prevede că drepturile trebuie asigurate ”fără nici un fel de deosebire ca, de pildă, deosebirea de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, de origine națională sau socială, avere, naștere sau orice alte împrejurări”.

24 A se vedea, de exemplu: Adunarea Generală a ONU, Declarația de angajament privind HIV/ SIDA, G.A. Res S-26/2, 27 iunie 2001; articolul 1 din CDPD; articolul 1 din CIETFDR; articolul 14 din CEDO.

indiferent de sursa lor, sau dacă numai drepturile conferite prin Constituția în sine trebuie acordate fără discriminare. Curtea Constituțională a Republicii Moldova a constatat că articolul 16 se referă doar la aplicarea drepturilor prevăzute în alte locuri din Constituție, declarând că:

Articolul 16 (...) completează alte dispoziții substanțiale ale Constituției și nu are o existență independentă, aplicându-se numai pentru exercitarea drepturilor și a libertăților garantate de dispozițiile constituționale. În consecință, articolul 16 urmează să se combine cu un alt articol constituțional, care garantează un drept.²⁵

Totodată, articolul 16 este problematic prin faptul că se aplică în mod expres numai cetățenilor Republicii Moldova, și nu apatrizilor sau cetățenilor străini. Refuzul de a acorda protecție împotriva discriminării persoanelor care nu sunt cetățeni ai țării este în contradicție cu tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte. De exemplu, articolul 5 din CEDO acordă „oricărei persoane” dreptul la libertate și siguranță, iar articolul 1 din DUDO prevede că „toate ființele umane se nasc libere și egale”. Articolul 26 din PIDCP stipulează că „toate persoanele sunt egale în fața legii” și că legea trebuie să garanteze „tuturor persoanelor o ocrotire egală și eficace contra oricărei discriminări”. Similar, articolul 5 din CIETFDR solicită statelor părți să garanteze „dreptul fiecăruia la egalitate în fața legii, fără deosebire de rasă, culoare, origine națională sau etnică”.

Articolul 19 din Constituție prevede că cetățenii străini au aceleași drepturi ca și cetățenii Republicii Moldova, cu excepțiile stabilite de lege. Legislativul a adoptat mai multe acte legislative care conferă drepturi doar cetățenilor, de exemplu, Codul Electoral al Republicii Moldova (nr. 1381-XIII din 21.11.1997) exclude posibilitatea ca persoanele care nu sunt cetățeni moldoveni să voteze. Aceasta pare să fie în conformitate cu articolul 19 din Constituție. Într-un caz din anul 1996, Curtea Constituțională a declarat că dreptul constituțional la

25 Decizia Curții Constituționale Nr. 14 din 08.10.2013 de respingere a sesizării nr. 27a/2013 pentru controlul constituționalității unor prevederi ale Legii nr. 121 din 25 mai 2012 cu privire la asigurarea egalității, înaintată de Igor Dodon, deputat în Parlamentul Republicii Moldova; disponibilă la: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=350284>.

egalitate nu este absolut și deci persoanele care nu sunt cetățeni ai Moldovei pot fi limitate în drepturile lor conform legislației interne.²⁶

Tabelul următor arată dacă un drept constituțional este acordat tuturor persoanelor sau doar cetățenilor.

Drepturi constituționale și deținătorii drepturilor din Constituția Republicii Moldova

Articolul	Dreptul	Deținătorii dreptului
16	Dreptul la egalitate în fața legii (...)	Cetățenii
20	Accesul liber la justiție	Oricine
21	Prezumția nevinovăției	Oricine
23	Dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle	Oricine
24	Dreptul la viață și la integritate fizică și psihică	Oricine
25	Libertatea individuală și siguranța persoanei	Oricine
26	Dreptul la apărare	Oricine
27	Dreptul la libera circulație	Cetățenii
28	Viața intimă, familială și privată	Oricine
29	Inviolabilitatea domiciliului	Oricine
30	Secretul corespondenței	Oricine
31	Libertatea conștiinței	Oricine
32	Libertatea opiniei și a exprimării	Cetățenii
33	Libertatea creației (proprietate intelectuală)	Cetățenii
34	Dreptul la informație	Oricine
35	Dreptul la învățătură	Oricine
36	Dreptul la ocrotirea sănătății	Oricine
37	Dreptul la un mediu înconjurător sănătos	Oricine
38	Dreptul de vot și dreptul de a fi ales	Cetățenii
39	Dreptul la administrare	Cetățenii
40	Libertatea întrunirilor	Oricine
41	Libertatea partidelor și a altor organizații social-politice	Cetățenii

²⁶ Curtea Constituțională, hotărârea nr. 168 din 21 februarie 1996.

Articolul	Dreptul	Deținătorii dreptului
42	Dreptul de a înțemeia și de a se afilia la sindicate	Oricine
43	Dreptul la muncă și la protecția muncii	Oricine
45	Dreptul la grevă	Oricine
46	Dreptul la proprietate privată și protecția acesteia	Oricine
47	Dreptul la asistență și protecție socială	Cetățenii
49	Protecția familiei și a copiilor orfani	Oricine
50	Ocrotirea mamelor, copiilor și a tinerilor	Oricine
51	Protecția persoanelor handicapate	Oricine
52	Dreptul de petiționare	Cetățenii

Acțiunea pozitivă

Constituția nu prevede în mod expres că statul trebuie să adopte o acțiune pozitivă pentru a înlătura un dezavantaj din trecut și a accelera progresul spre egalitatea grupurilor marginalizate. Există totuși dispoziții care, în aparență, impun legiferarea unor măsuri menite să protejeze anumite grupuri dezavantajate istoric. De exemplu, art. 43 alin. (2), care reglementează dreptul la muncă și la protecția muncii, prevede că:

Salariații au dreptul la protecția muncii. Măsurile de protecție privesc securitatea și igiena muncii, regimul de muncă al femeilor și al tinerilor, instituirea unui salariu minim pe economie, repaosul săptămânal, concediul de odihnă plătit, prestarea muncii în condiții grele, precum și alte situații specifice.

Stipulând că „măsurile de protecție” privesc „regimul de muncă al femeilor și tinerilor”, Constituția oferă baza pe care pot fi elaborate legile privind eliminarea dezavantajelor din trecut ale femeilor și tinerilor. Într-adevăr, Parlamentul Republicii Moldova s-a bazat pe această dispoziție constituțională atunci când a adoptat Codul Muncii al RM (Legea nr. 154 din 28 martie 2003), care, în articolul 62, interzice angajatorilor să concedieze salariații aflați în perioada de probă, dacă aceștia aparțin unor grupuri specifice care sunt considerate a fi într-o situație diferită de alte persoane sau mai vulnerabile, inclusiv femeile gravide, persoanele cu dizabilități și tinerii specialiști. Articolul 62 a fost considerat drept o măsură importantă, prin care se combat unele practici ale angajatorilor

din Moldova, cum ar fi utilizarea perioadei de probă ca metodă de concediere de la locul de muncă a femeilor care anunță că sunt gravide.

Totuși, instrucțiunea de implementare a unor măsuri pentru protejarea femeilor este problematică și, în practică, s-a considerat că justifică măsurile paternaliste care discriminează în mod nejustificat femeile. Promovarea egalității femeilor nu ar trebui să includă măsuri care limitează autoritatea sau autonomia femeilor. În practică, mai multe legi din Moldova care pretind că sunt acțiune pozitivă echivalează de fapt cu o discriminare directă. De exemplu, art. 103 alin. (5) din Codul Muncii interzice femeilor gravide și femeilor aflate în concediul post natal să lucreze noaptea, iar art. 105 alin. (1) nu permite munca suplimentară a femeilor gravide și a femeilor aflate în concediul post natal. Aceste prevederi ar trebui abrogate.

Articolul 51 din Constituție prevede protecția drepturilor persoanelor cu dizabilități. Ca și în cazul articolului 43, se pare că este prevăzută o acțiune pozitivă:

Persoanele handicapate beneficiază de o protecție specială din partea întregii societăți. Statul asigură pentru ele condiții normale de tratament, de readaptare, de învățământ, de instruire și de integrare socială.

Dispoziția ca persoanele cu dizabilități să beneficieze de „protecție specială”, împreună cu ratificarea de către Republica Moldova a CDPD la 21 septembrie 2010, a dus la adoptarea unor legi menite să accelereze progresul spre calitatea vieții persoanelor cu dizabilități. De exemplu, Legea Nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități prevede că persoanele cu dizabilități beneficiază de un tratament favorabil în ceea ce privește accesul la învățământul general²⁷ și încadrarea în câmpul muncii.²⁸

Deși dispoziția din articolul 51 privind protecția specială a persoanelor cu dizabilități este pozitivă, limbajul utilizat în Constituție cu referire la aceste persoane nu este în concordanță cu cele mai bune practici internaționale.

²⁷ Legea Nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, articolul 29.

²⁸ *Ibidem*, articolul 34.

Bunăoară, articolul 51 folosește termenul „persoane handicapate”, o sintagmă în contradicție cu expresia „persoane cu dizabilități” din textul CDPD.²⁹

O altă problemă în articolul 51 este că obligația de a asigura „condiții normale” nu este destul de clară. Expresia „condiții normale” nu poate fi cuantificată și este subiectivă, fiind greu de observat modul în care acest standard este îndeplinit.

Restrângerea Drepturilor și Libertăților Fundamentale

Articolul 54 din Constituție se referă la circumstanțele în care drepturile sau libertățile pot fi limitate. Alineatul (1) conține o interdicție generală pentru legile care „ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului”. Nimic din formularea acestei dispoziții nu sugerează că sunt protejate doar acele drepturi și libertăți care sunt prevăzute în Constituție. Alineatul (2) din articolul 54 limitează interdicția din alineatul (1), stabilind diverse obiective în baza cărora pot fi restrânse drepturile și libertățile:

Exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției.

Alineatul (4) din articolul 54 califică această limitare, stipulând că, chiar dacă sunt urmărite obiective legale, „Restrângerea trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o și nu poate atinge existența dreptului sau a libertății”.

3.2.2 Legislația Specială în Domeniul Egalității și Nediscriminării

Ca stat parte la PIDCP și PIDESC, Moldova are obligația să ofere protecție împotriva discriminării, prin actori statali și nestatali și prin adoptarea legislației privind egalitatea. CDO a declarat că, potrivit articolului 26 din

²⁹ Codul Muncii al Republicii Moldova (Legea nr. 154 din 28.03.2003) de asemenea utilizează termenul “handicapat”.

PIDCP, toate statele părți au obligația să asigure că legea garantează „tuturor persoanelor o ocrotire egală și eficace contra oricărei discriminări” din oricare motiv enumerat.³⁰ S-a mai menționat că articolul 2 solicită ca statele părți să adopte măsuri legislative, juridice, administrative, educative și alte măsuri corespunzătoare în vederea îndeplinirii obligațiilor lor legale.³¹ CESC R a declarat că statele părți sunt încurajate să adopte legi specifice care interzic discriminarea în domeniul drepturilor economice, sociale și culturale.³² Potrivit CEDO, Moldova trebuie să interzică discriminarea bazată pe aceeași listă de motive în legătură cu celelalte drepturi consfințite în Convenție.

Legea cu privire la Asigurarea Egalității

Legea cu privire la asigurarea egalității (Legea nr. 121 din 25 mai 2012) este principalul act legislativ privind nediscriminarea în Moldova. Aceasta interzice discriminarea pe diverse motive și în toate sferele vieții, sub rezerva câtorva excepții. De asemenea, Legea stabilește organul de reglementare responsabil de audierea plângerilor de discriminare și promovarea egalității.

Legea oferă tuturor persoanelor din Moldova protecție împotriva discriminării din diverse motive, într-un mare număr de domenii reglementate prin lege, și interzice o gamă de comportamente considerate ca fiind incluse în dreptul internațional de a nu fi discriminat. Excepțiile sunt destul de limitate. În consecință, Legea este un oarecare progres spre îndeplinirea obligațiilor internaționale menționate mai sus.

Legea prevede interzicerea discriminării „în sferele politică, economică, socială, culturală și alte sfere ale vieții”.³³ Totuși, nu se face referire la discriminarea în sfera familiei (inclusiv căsătoriei), relațiilor de adopție și instituțiilor religioase.³⁴ Capitolul 2 din Lege conține dispoziții specifice

30 Comitetul ONU pentru Drepturile Omului, *Comentariul General Nr. 18: Nediscriminarea*, Doc. al ONU HRI/GEN/1/Rev.1 at 26, 1989, para. 12.

31 Comitetul ONU pentru Drepturile Omului, *Comentariul General Nr. 31: Natura obligației juridice generale impuse Statelor părți la Pact*, Doc. al ONU CCPR/C/21/Rev.1/Add. 13, 2004, para. 7.

32 Comitetul ONU pentru Drepturi Economice, Sociale și Culturale, *Comentariul General Nr. 20: Nediscriminarea în drepturile economice, sociale și culturale (art. 2 alin. 2 din Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale)*, Doc. al ONU E/C.12/GC/20, 2009, para. 37.

33 Legea nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității, art. 1 alin. (1).

34 *Ibidem*, art. 1 alin. (2).

privind interzicerea discriminării în trei sfere ale vieții, și anume încadrarea în câmpul muncii,³⁵ accesul la bunuri și servicii³⁶ și educație.³⁷

Articolul 1 prevede că Legea interzice discriminarea bazată pe „rasă, culoare, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau orice alt criteriu similar”. În consecință, câteva criterii importante de discriminare nu sunt reglementate explicit în Lege. Nu este interzisă explicit discriminarea pe bază de cetățenie, domiciliu, identitate de gen, orientare sexuală, stare de sănătate și statut de infectare cu HIV/SIDA. Totuși, expresia „sau orice alt criteriu similar” înseamnă că pot fi interzise alte criterii de discriminare, în măsura în care se poate demonstra că ele sunt similare celor menționate. Aceasta este în contradicție cu Constituția, care, în art. 16 alin. (2) interzice discriminarea bazată pe o listă exhaustivă de criterii.

Conform articolului 3, „persoanele fizice și juridice din domeniul public și privat” au obligații în condițiile legii. Astfel, deși Legea prevede în art. 4 lit. (a) că „promovarea sau practicarea discriminării de către autoritățile publice” este una din „formele grave ale discriminării”, se reglementează și activitatea entităților private. Nimic nu sugerează că entitățile private care îndeplinesc funcții publice s-ar încadra în categoria „autorități publice” în sensul art. 4 lit. (a) și nu este clar dacă instituțiile cvasi-publice, cum ar fi întreprinderile statutare, sunt acoperite de această prevedere. Legea protejează toate persoanele „aflate pe teritoriul Republicii Moldova”.³⁸ Nu este limitată la cetățenii Republicii Moldova; toți cei aflați în jurisdicția statului pot beneficia de drepturile conferite prin Lege.

În articolul 2, discriminarea este definită ca:

[o]rice deosebire, excludere, restricție ori preferință în drepturi și libertăți a persoanei sau a unui grup de persoane, precum și susținerea comportamentului discriminatoriu bazat pe criteriile reale, stipulate de prezenta lege sau pe criterii presupuse.

³⁵ *Ibidem*, art. 7.

³⁶ *Ibidem*, art. 8.

³⁷ *Ibidem*, art. 9.

³⁸ *Ibidem*, art. 1 alin. (1).

Această definiție este similară definițiilor discriminării din instrumentele internaționale, inclusiv CETFDF.³⁹ Deși CEDO nu conține o definiție a discriminării,⁴⁰ Curtea Europeană a Drepturilor Omului a definit discriminarea și elementele acesteia.⁴¹ Spre exemplu, în cauza *Willis c. Regatului Unit*,⁴² Curtea a declarat că discriminarea presupune aplicarea unui tratament diferențiat persoanelor aflate în situații similare, fără o justificare rezonabilă și obiectivă.

Articolul 2 din Lege enumeră cinci forme de discriminare interzisă: discriminare directă, discriminare indirectă, discriminare prin asociere, segregare rasială, hărțuire, instigare la discriminare și victimizare. Discriminarea directă este definită drept tratarea unei persoane în baza oricăruia dintre criteriile prohibitive în manieră mai puțin favorabilă decât tratarea altei persoane într-o situație comparabilă. În articolul 2 din Lege, discriminarea indirectă este definită ca:

[o]rice prevedere, acțiune, criteriu sau practică aparent neutră care are drept efect dezavantajarea unei persoane față de o altă persoană în baza criteriilor stipulate de prezenta lege, în afară de cazul în care acea prevedere, acțiune, criteriu sau practică se justifică în mod obiectiv, printr-un scop legitim și dacă mijloacele de atingere a acelui scop sunt proporționale, adecvate și necesare.

39 Articolul 1 definește discriminarea ca „orice diferențiere, excludere sau restricție bazată pe sex, care are drept efect sau scop să compromită ori să anihileze recunoașterea, beneficiul sau exercitarea de către femei, indiferent de starea lor matrimonială, pe baza egalității dintre bărbat și femeie, a drepturilor omului și libertăților fundamentale, în domeniile politic, economic, social, cultural și civil sau în orice alt domeniu.”

40 A se vedea, de exemplu, articolul 14 CEDO.

41 *Abdulaziz, Cabales și Balkandali c. Regatul Unit*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 9214/80; 9473/81; 9474/81, 24 aprilie 1985; *Nachova și alții c. Bulgaria*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 43579/98; 43579/98, 6 iulie 2005; *D.H. și alții c. Republica Cehă*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 57325/00, 7 februarie 2006.

42 *Willis c. Regatul Unit*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 36042/97, 11 iunie 2002.

Ambele definiții corespund în general cu cele mai bune practici internaționale și Declarația Principiilor Egalității.⁴³ Totuși, Legea nu a fost aplicată încă suficient de des pentru a afla dacă instanțele aplică aceste definiții conform dreptului internațional și celor mai bune practici. Pentru ca definițiile să fie interpretate conform celor mai bune practici, va trebui, de exemplu, să se asigure că comparatorul necesar ambelor nu este efectiv, ci poate fi ipotetic.⁴⁴

Legea definește termenul „acomodare rezonabilă” conform celor mai bune practici internaționale, ca incluzând modificări sau adaptări necesare și adecvate pentru a asigura fiecărei persoane exercitarea drepturilor și libertăților fundamentale în condiții de egalitate cu ceilalți. Spre deosebire de Declarația Principiilor Egalității, acest termen nu include expres măsuri anticipative.⁴⁵ Legea nu menționează termenul „acomodare rezonabilă” în afara definiției acestuia din articolul 2. Totuși, s-a susținut în jurisprudență că incapacitatea de a asigura o acomodare rezonabilă încalcă Legea, Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității (CPPEDAE) constatând într-o decizie că lipsa acomodării rezonabile din partea Judecătoriei Centru din Chișinău și Curții de Apel Chișinău a avut ca rezultat discriminarea în privința accesului la justiție.⁴⁶

Acțiunea pozitivă – sau termenul folosit în Lege, „măsuri pozitive” – este stipulată în Lege ca o modalitate de realizare a unei egalități reale, la art. 5 lit. a) fiind prevăzut faptul că discriminarea poate fi eliminată prin instituirea unor măsuri speciale de protecție a persoanelor aflate în condiții dezavantajoase față de alte

43 Declarația Principiilor Egalității, Principiul 5.

44 A se vedea, de exemplu, definițiile discriminării directe și indirecte din directivele europene cu privire la egalitate, care oferă comparatori ipotetici: Directiva Consiliului 2000/43/CE din 29 iunie 2000 de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între persoane, fără deosebire de rasă sau origine etnică, art. 2 alin. (2) lit. a) și b); Directiva Consiliului 2000/78/CE din 27 noiembrie 2000 de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă, art. 2 alin. (2) lit. a) și b); Directiva Consiliului 2004/113/CE din 13 decembrie 2004 de aplicare a principiului egalității de tratament între femei și bărbați privind accesul la bunuri și servicii și furnizarea de bunuri și servicii, art. 2 lit. a) și b); și Directiva 2006/54/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 5 iulie 2006 privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și de muncă (reformă), art. 2 alin. (1) lit. a) și b).

45 A se vedea mai sus, nota 43, Principiul 13.

46 *VS c. Judecătoria Centru din Chișinău și Curtea de Apel Chișinău*, Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, decizia nr. 176/14 din 30 decembrie 2014.

persoane. Nu este clar însă dacă Legea dispune (așa cum ar trebui conform celor mai bune practici internaționale) sau doar permite luarea unor măsuri pozitive.

Legea conține excepții concrete la interzicerea discriminării în domeniile ocupării forței de muncă și educației. Art. 7 alin. (5) prevede că deosebirea bazate pe criterii care sunt esențiale anumitor cerințe ale unui loc de muncă nu constituie discriminare:

Orice deosebire, excludere, restricție sau preferință în privința unui anumit loc de muncă nu constituie discriminare în cazul în care, prin natura specifică a activității în cauză sau a condițiilor în care această activitate este realizată, există anumite cerințe profesionale esențiale și determinante, cu condiția ca scopul să fie legitim și cerințele proporționale.

Art. 7 alin. (6) prevede o altă excepție la discriminare în domeniul ocupării forței de muncă, stipulând că, în activitățile profesionale ale cultelor religioase, nu constituie discriminare tratamentul diferențiat bazat pe religia sau convingerile unei persoane, atunci când religia sau convingerile constituie o cerință profesională esențială, legitimă și justificată.

Aceste excepții corespund cu legislația internațională și regională. Tratatul diferențiat în aceste circumstanțe corespunde cu Directiva 2000/78/CE a Consiliului din 27 noiembrie 2000 de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă.⁴⁷ Alineatul 23 din Directiva Consiliului prevede că, în „împrejurări foarte limitate, un tratament diferențiat poate fi justificat atunci când o caracteristică legată de religie sau de convingeri, de un handicap, de vârstă sau de orientare sexuală constituie o cerință profesională esențială și determinantă, în măsura în care obiectivul este legitim, iar cerința proporționată”.

Art. 9 alin. (4) prevede dreptul instituțiilor de învățământ religios de a refuza înscrierea unei persoane al cărei statut confesional nu corespunde cerințelor stabilite pentru accesul la instituția respectivă. Spre deosebire de art. 7 alin.

⁴⁷ Codul Muncii al Republicii Moldova (Legea nr. 154 din 28.03.2003) conține în art. 8 alin. (2) o excepție asemănătoare examinată mai jos în această secțiune a raportului.

(6), această excepție nu este calificată prin dispoziția ca cerința să fie legitimă și justificată. Lipsa acestei calificări permite instituțiilor respective să discrimineze într-un mod care nu corespunde cu cele mai bune practici internaționale, de aceea, cerința ca solicitantul să aibă o anumită convingere trebuie să fie o cerință esențială.

Capitolul 3 din Lege stabilește cadrul instituțional prin intermediul căruia se combate discriminarea. Acesta prevede că în Moldova există trei organe responsabile pentru combaterea discriminării, și anume CPPEDAE, autoritățile publice (care nu sunt precizate) și instanțele judecătorești.⁴⁸ CPPEDAE este menționat în articolul 11 din Lege ca un organ independent și imparțial, instituit în scopul protecției împotriva discriminării și al asigurării egalității.⁴⁹ Funcțiile acestuia includ:

- examinează corespunderea legislației în vigoare cu standardele privind nediscriminarea și propune modificarea legislației în vigoare în domeniul nediscriminării;
- colectează informații despre tendințele fenomenului discriminării la nivel național și elaborează rapoarte pe această temă;
- remite autorităților publice propuneri referitoare la prevenirea și combaterea discriminării, contribuie la sensibilizarea societății referitor la discriminare, conlucrează cu organisme internaționale cu atribuții în domeniul nediscriminării; și
- examinează plângerile persoanelor care se consideră a fi victime ale discriminării, intervine la organele corespunzătoare cu demersuri de intentare a proceselor disciplinare, constată contravențiile în conformitate cu prevederile Codului Contravențional (Legea nr. 218 din 24 octombrie 2008) și sesizează organele procuraturii în cazul unor fapte cu răspundere penală.

CPPEDAE poate să examineze plângeri cu privire la discriminare primite de la persoane fizice și persoane juridice, de asemenea, poate să examineze din proprie inițiativă un posibil comportament discriminatoriu.⁵⁰ CPPEDAE

48 A se vedea mai sus, nota 33 art. 10.

49 Funcționarea CPPEDAE este reglementată și prin Regulamentul de activitate al CPPEDAE (Legea nr. 298 din 21 decembrie 2012), disponibil la: <http://lex.justice.md/md/346943/>.

50 A se vedea mai sus, nota 33, art. 13 alin. (1).

s-a folosit de această atribuție pentru a investiga acte de discriminare în lipsa plângerilor. Bunăoară, în anul 2013 a inițiat trei cazuri⁵¹ iar în 2014 12 cazuri.⁵²

Trebuie remarcat faptul că victimele discriminării nu sunt obligate să depună plângere doar la CPPEDAE, ci pot înainta acțiuni civile în instanța de judecată.⁵³ Depunerea unei plângeri la CPPEDAE nu este o condiție prealabilă obligatorie pentru adresarea în instanța de judecată.⁵⁴ Un caz examinat de CPPEDAE poate fi examinat și în procedură civilă, conform articolului 18 din Lege; de asemenea, instanța de judecată poate examina pe cale administrativă o decizie a CPPEDAE pentru a constata dacă s-a comis o contravenție conform Codului Contravențional.

Căile de atac disponibile potrivit Legii cu privire la asigurarea egalității diferă în funcție de tipul discriminării care a avut loc și organul la care s-a adresat partea vătămată. Dacă partea vătămată înaintează o acțiune civilă privind discriminarea, instanța de judecată este abilitată:

- să declare că drepturile reclamantului au fost încălcate;
- să interzică continuarea practicii interzise;
- să ordone restabilirea situației anterioare încălcării drepturilor;
- să ordone repararea prejudiciului material și moral ce a fost cauzat, precum și recuperarea cheltuielilor de judecată; sau
- să declare nulitatea actului care a dus la discriminare.⁵⁵

Dacă CPPEDAE examinează o plângere și consideră că s-a comis o discriminare ilegală, CPPEDAE poate face recomandări în vederea asigurării repunerii

51 A se vedea, de exemplu, Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, *Raport privind activitatea realizată în anul 2013*, disponibil la: <http://egalitate.md/index.php?pag=page&id=850&l=ro>.

52 A se vedea, de exemplu, Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, *Raport privind activitatea realizată în anul 2014*, disponibil la: <http://egalitate.md/index.php?pag=page&id=850&l=ro>.

53 A se vedea mai sus, nota 33, art. 18.

54 *Ibidem*, art. 13 alin. (3).

55 Nu sunt specificate tipurile de documente pentru care instanța de judecată poate pronunța o declarație de nulitate. De exemplu, nu este clar dacă instanța poate declara nevalabil un contract privat.

în drepturi a victimei și prevenirii faptelor similare pe viitor.⁵⁶ Dacă aceste recomandări sunt ignorate, CPPEDAE poate propune autorității competente luarea unor măsuri disciplinare.⁵⁷ În cele din urmă, referitor la anumite tipuri de discriminare care echivalează cu contravențiile prevăzute în Codul Contravențional (Legea nr. 218-XVI din 24 octombrie 2008), CPPEDAE poate trimite instanței de judecată procesul-verbal cu privire la contravenție, iar instanța poate decide aplicarea sancțiunii administrative prevăzută în Cod. CPPEDAE nu poate aplica sancțiuni.

De asemenea, CPPEDAE nu are competența de a contesta la Curtea Constituțională valabilitatea actelor legislative și normative pe care le consideră discriminatorii. Astfel, deși art. 12 lit. a) îi permite să examineze corespunderea legilor cu standardele privind nediscriminarea, CPPEDAE nu poate lua măsuri pentru a invalida acele legi.

Legea cu Privire la Asigurarea Egalității de Șanse între Femei și Bărbați

Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați (Legea nr. 5-XVI din 9 februarie 2006) (Legea privind egalitatea șanselor)⁵⁸ a fost adoptată înaintea Legii cu privire la asigurarea egalității și rămâne principalul act legislativ prin care se urmărește asigurarea egalității de gen. Aceasta promovează egalitatea de gen, în primul rând prin obligația impusă organelor publice de a lua decizii și a elabora politici conforme cu conceptul egalității de șanse între femei și bărbați. Legea nu prevede însă mecanisme de executare sau căi de atac pentru încălcarea obligației, fiind așadar în primul rând o declarație de principiu. Într-adevăr, articolul final al Legii solicită Guvernului să adopte actele normative necesare implementării Legii.

Deoarece Legea nu prevede vreun mecanism de executare sau căi de atac, victimele discriminării pe bază de gen trebuie să apeleze la Legea cu privire la asigurarea egalității (care, după cum a fost menționat mai sus, permite depunerea unei plângeri la CPPEDAE sau în instanță) și nu la Legea privind egalitatea șanselor, pentru a-și revendica dreptul de a nu fi discriminate pe bază de gen. Totuși, în această procedură, reclamantul poate face referire la

56 A se vedea mai sus, nota 36, art. 15 alin. (4).

57 *Ibidem*, art. 15 alin. (6).

58 Disponibilă la: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=315674&lang=1>.

obligatiile impuse prin Legea privind egalitatea șanselor atunci când depune o reclamație.

Legea privind egalitatea șanselor se aplică „în sfera politică, economică, socială, culturală, în alte sfere ale vieții”⁵⁹ și include obligații specifice privind egalitatea de gen în funcțiile publice⁶⁰ (inclusiv în sfera electorală),⁶¹ ocuparea forței de muncă,⁶² educație⁶³ și asistență medicală.⁶⁴

Legea protejează atât femeile, cât și bărbații: Articolul 24 prevede că ”persoanele” supuse discriminării după criteriul de sex au dreptul la repararea prejudiciului, dar nici definiția discriminării directe, nici definiția discriminării indirecte nu specifică faptul că victimele trebuie să fie femei.⁶⁵

Legea impune obligații statului, persoanelor juridice și persoanelor fizice (indiferent de vârstă),⁶⁶ precum și unor instituții publice, și anume: Parlamentul, Guvernul, Comisia guvernamentală pentru egalitate între femei și bărbați, Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, ministerele și alte autorități ale administrației centrale, autoritățile administrației publice locale.⁶⁷

Legea introduce mai multe interdicții generale pentru acțiunile care echivalează cu discriminarea pe bază de gen. Se menționează că autoritățile publice competente nu trebuie să promoveze politici sau să permită acțiuni care nu asigură egalitatea de șanse între femei și bărbați,⁶⁸ că acțiunile care limitează sau exclud tratarea egală a femeilor și bărbaților sunt interzise⁶⁹ și că orice act

59 Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați (Legea nr. 5-XVI din 9 februarie 2006), art. 1.

60 *Ibidem*, art. 6.

61 *Ibidem*, art. 7.

62 *Ibidem*, art. 9–12.

63 *Ibidem*, art. 13.

64 *Ibidem*, art. 14.

65 *Ibidem*, art. 2.

66 *Ibidem*, art. 3.

67 *Ibidem*, art. 15.

68 *Ibidem*, art. 5 alin. (2).

69 *Ibidem*, art. 5 alin. (4).

juridic care conține prevederi discriminatorii după criteriul de sex se declară nul de către instanța de judecată.⁷⁰ Această referire la acte juridice include contractele private.

Capitolul 2 al Legii impune câteva obligații participanților la șase domenii de activitate socială, și anume funcțiile publice,⁷¹ domeniul electoral,⁷² mass-media,⁷³ plasarea în câmpul muncii,⁷⁴ instituțiile de învățământ și de educație⁷⁵ și asistența medicală.⁷⁶ Un exemplu de obligație în domeniul funcțiilor publice este acela că șefii autorităților administrației publice centrale și locale trebuie să asigure accesul egal la ocuparea unei funcții publice, fără diferențiere după criteriul de sex.⁷⁷ În domeniul electoral, Comisia Electorală Centrală, consiliile și birourile electorale de circumscripție trebuie să asigure respectarea principiului egalității între femei și bărbați.⁷⁸ Mass-media are obligația să contribuie la promovarea egalității între femei și bărbați în societate prin elaborarea de materiale pentru depășirea stereotipurilor de gen.⁷⁹ Angajatorii au mai multe obligații, inclusiv cea de a angaja personal prin metode care asigură accesul egal al femeilor și bărbaților la un loc de muncă.⁸⁰ Instituțiile de învățământ și de educație trebuie să asigure egalitatea între femei și bărbați, de exemplu, „prin elaborare de materiale didactice și programe de studii în conformitate cu principiul egalității între femei și bărbați”.⁸¹ În final, în instituțiile de asistență medicală se interzice discriminarea după criteriul de sex în ceea ce privește accesul femeilor și al bărbaților la toate nivelurile de asistență medicală.⁸²

70 *Ibidem*, art. 5 alin. (5).

71 *Ibidem*, art. 6 alin. (3).

72 *Ibidem*, art. 7 alin. (2).

73 *Ibidem*, art. 8.

74 *Ibidem*, art. 9–11.

75 *Ibidem*, art. 13.

76 *Ibidem*, art. 14.

77 *Ibidem*, art. 6 alin. (3).

78 *Ibidem*, art. 7 alin. (1).

79 *Ibidem*, art. 8 alin. (1).

80 *Ibidem*, art. 9 alin. (1).

81 *Ibidem*, art. 13 alin. (1) lit. d).

82 *Ibidem*, art. 14.

Legea interzice discriminarea directă și indirectă pe criteriul de sex.⁸³ Discriminarea directă este definită ca „orice acțiune care, în situații similare, discriminează o persoană în comparație cu o altă persoană de alt sex, inclusiv din cauza sarcinii, maternității sau paternității”.⁸⁴ Discriminarea indirectă este definită ca „orice acțiune, regulă, criteriu sau practică identică pentru femei și bărbați, dar cu efect ori rezultat inegal pentru unul dintre sexe, cu excepția acțiunilor afirmative”.⁸⁵

Definiția discriminării directe este circulară, definind discriminarea ca o acțiune care discriminează. Legea conține definiții separate pentru discriminarea directă și cea indirectă după criteriul de sex, menționând că discriminarea este „orice deosebire, excepție, limitare ori preferință având drept scop ori consecință limitarea sau intimidarea recunoașterii, exercitării și implementării pe bază de egalitate între femei și bărbați a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului”. Această definiție ar putea fi problematică prin prisma celor mai bune practici internaționale, deoarece definiția prejudiciului de discriminare ca „limitarea sau intimidarea recunoașterii, exercitării și implementării” poate fi interpretată într-un mod restrictiv. Modelele predominante ale discriminării tind să definească prejudiciul de discriminare într-un mod mai general, ca „tratament mai puțin favorabil”.⁸⁶ În plus, o definiție separată a discriminării poate genera confuzii și interpretări greșite care sunt inutile, de aceea ar fi bine să existe o definiție clară a comportamentului care echivalează cu discriminarea directă.

Definiția discriminării indirecte corespunde în general cu cele mai bune practici internaționale. Totuși, cerința ca efectul prevederii sau practicii aparent neutre să fie „inegal” poate fi interpretată în mod restrictiv. La fel ca în cazul discriminării directe, ar fi bine să se definească în sens general „prejudiciul” discriminării indirecte ca „un anumit dezavantaj”⁸⁷ sau ceva echivalent.

83 *Ibidem*, art. 5 alin. (3).

84 *Ibidem*, art. 2.

85 *Ibidem*, art. 2.

86 A se vedea mai sus nota 43, Principiul 5 și nota 32, para. 10.

87 A se vedea mai sus nota 43, Principiul 5.

În art. 5 alin. (6) sunt prevăzute câteva excepții la discriminarea după criteriul de sex:

- măsurile de asigurare a unor condiții speciale femeii în perioada sarcinii, lăuziei și alăptării;
- cerințele de calificare pentru activități în care particularitățile de sex constituie un factor determinant;
- anunțurile de angajare a persoanelor de un anumit sex la locurile de muncă în care, datorită naturii sau condițiilor particulare, particularitățile de sex sunt determinante; și
- acțiunile afirmative.

Aplicarea acestor excepții nu a fost studiată până acum de către instanțele de judecată. Clasificarea acțiunii pozitive (sau acțiunilor afirmative) ca excepție de la discriminarea indirectă nu corespunde cu cele mai bune practici internaționale, potrivit cărora o acțiune pozitivă este necesară pentru nediscriminare și nu incompatibilă cu aceasta. De exemplu, Declarația Principiilor Egalității prevede că o acțiune pozitivă este „un element necesar în cadrul dreptului la egalitate”.⁸⁸ În consecință, cele mai bune practici internaționale dispun mai degrabă acțiunea pozitivă în loc să acorde autorităților permisiunea de a o executa.

Capitolul 5 din Legea privind egalitatea șanselor stabilește cadrul instituțional prin intermediul căruia se preconizează realizarea egalității de șanse între femei și bărbați. Prin articolul 18 se instituie Comisia guvernamentală pentru egalitate între femei și bărbați (Comisia guvernamentală). Descrisă drept un „organ consultativ”, Comisia are ca atribuții:

- promovarea egalității între femei și bărbați;
- coordonarea activității autorităților administrației publice centrale și locale în problemele egalității între femei și bărbați; și
- dezvoltarea colaborării structurilor de stat cu societatea civilă în problema egalității între femei și bărbați.

Articolul 21 din Lege prevede că Avocatul Poporului asigură garantarea și respectarea egalității între femei și bărbați.

⁸⁸ A se vedea mai sus nota 43, Principiul 3.

Deși impune obligații multor organe publice și categorii de entități private, cum ar fi angajatorii, și cu toate că abilitează Comisia guvernamentală și Avocatul Poporului să promoveze egalitatea de gen, Legea privind egalitatea șanselor nu aduce nimic nou în ceea ce privește căile de atac pentru încălcarea obligațiilor. În art. 24 alin. (1), Legea prevede că persoanele supuse discriminării după criteriul de sex „au dreptul la repararea prejudiciului în condițiile stabilite de legislație”. Similar, art. 24 alin. (2) prevede că persoanele care au comis acțiuni de discriminare după criteriul de sex poartă răspundere conform legislației „pentru încălcarea prevederilor legislației în materie de egalitate între femei și bărbați”. Intenția a fost ca Legea să fie un precursor al adoptării legislației ulterioare care prevede un mijloc de reparare a prejudiciului pentru victimele discriminării pe bază de gen. Această intenție se observă în articolul 25, care prevede că, în termen de 6 luni, Guvernul va prezenta Parlamentului “propuneri de aducere a legislației în vigoare în concordanță cu prezenta lege”. Întrucât nu a fost încă adoptată o astfel de lege, după cum s-a discutat mai sus, nu există un mecanism de aplicare a drepturilor prevăzute în Lege în afară de depunerea plângerilor conform Legii cu privire la asigurarea egalității.

Legea cu privire la asigurarea egalității, în măsura în care interzice discriminarea pe criteriul de sex, oferă în general căile de atac ce lipsesc din Legea privind egalitatea șanselor. De exemplu, aceasta permite unei persoane căreia i s-a refuzat încadrarea în câmpul muncii pe criteriul de sex (faptă interzisă în art. 11 alin. (1) lit. b) din Legea privind egalitatea șanselor) să conteste în instanță sau la CPPEDAE decizia respectivă. Totuși, unele atribuții impuse prin Legea privind egalitatea șanselor depășesc sfera drepturilor și obligațiilor din Legea cu privire la asigurarea egalității. De exemplu, art. 10 alin. (1) prevede că angajatorul cooperează cu angajații și cu reprezentanții sindicatelor pentru instituirea unei ordini interioare care să prevină și să excludă cazurile de discriminare după criteriul de sex în procesul de muncă. În prezent, nu există vreo modalitate prin care o persoană prejudiciată să obțină o reparație în temeiul acestor dispoziții generale.

Legea Privind Incluziunea Socială a Persoanelor cu Dizabilități

Intenția a fost ca Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități să realizeze un progres major în protecția drepturilor persoanelor cu dizabilități și să adapteze legislația la obligațiile Republicii Moldova

conform dreptului internațional, în special CDPD. Articolul 5 din Lege prevede că aplicarea legii trebuie să respecte, printre altele, principiile nediscriminării,⁸⁹ egalității⁹⁰ și respectului pentru demnitatea inalienabilă și autonomia individuală a persoanei.⁹¹ Legea stabilește, aparent, măsuri de protecție solide și cuprinzătoare pentru persoanele cu dizabilități, incluzând dispoziții privind accesul la educație, asistență medicală și încadrarea în câmpul muncii, interzicerea discriminării, capacitatea juridică, participarea persoanelor cu dizabilități la viața socială și politică. Totuși, în practică este dificil pentru persoanele cu dizabilități să beneficieze de aceste măsuri și există mai multe contradicții semnificative nerezolvate cu alte părți ale legislației moldovenești.

Una din cele mai importante schimbări aduse de Lege este definiția dizabilității, care corespunde cu recomandarea CDPD privind modelul social al dizabilității. În Lege, o persoană cu dizabilități este definită ca o „persoană cu deficiențe fizice, mintale, intelectuale sau senzoriale, deficiențe care, în interacțiune cu diverse bariere/obstacole, pot îngreuna participarea ei deplină și eficientă la viața societății în condiții de egalitate cu celelalte persoane”.⁹² Articolul 8 din Lege prevede mai multe măsuri de protecție împotriva discriminării persoanelor cu dizabilități. Discriminarea este definită ca:

*[o]rice deosebire, excludere, marginalizare, limitare sau preferință, precum și în refuzul de creare a condițiilor favorabile și de adaptare rezonabilă, care conduc la imposibilitatea sau complicarea recunoașterii, îndeplinirii sau folosirii drepturilor civile, politice, economice, sociale sau culturale, este interzisă și se pedepsește conform legislației în vigoare.*⁹³

Este o definiție generală a discriminării, care cuprinde atât discriminarea directă, cât și cea indirectă și care impune acțiune pozitivă și adaptare rezonabilă privind discriminarea. În plus, Legea solicită statului „măsuri

89 A se vedea mai sus nota 27, art. 5 lit. e).

90 *Ibidem*, art. 5 lit. b).

91 *Ibidem*, art. 5 lit. h).

92 *Ibidem*, art. 2.

93 *Ibidem*, art. 8 alin. (6).

pentru a se asigura că toate categoriile de persoane cu dizabilități (...) nu sunt supuse discriminărilor multiple”,⁹⁴ ca o recunoaștere importantă a consensului internațional tot mai larg privind discriminarea multiplă.⁹⁵

Totuși, articolul 8 clarifică puțin obligațiile create de această interdicție a discriminării. Este clar că aceasta impune statului obligația de a se abține de la discriminare, dar obligația se extinde la alți actori doar în anumite contexte, cum ar fi încadrarea în câmpul muncii. Deși art. 8 alin. (13) prevede că statul trebuie să prevină apariția oricărei forme de discriminare pe criteriu de dizabilitate, această obligație nu este asociată cu mecanisme pentru prevenirea discriminării.

Legea include mai multe dispoziții cu privire la integrarea în societate a persoanelor cu dizabilități și capacitatea acestora de a trăi independent. În art. 6 alin. (2), Republica Moldova își asumă responsabilitatea de a elabora și a implementa politici pentru incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități. Articolul 7 al Legii reglementează dreptul persoanelor cu dizabilități de a participa la viața politică și publică în condiții de egalitate cu ceilalți cetățeni, inclusiv dreptul de a vota și de a candida la alegeri.⁹⁶

Articolul 11 instituie asupra statului și persoanelor juridice de drept public și de drept privat⁹⁷ obligația de a întreprinde măsuri de sensibilizare a societății față de persoanele cu dizabilități. Aceasta include:

- promovarea unei percepții pozitive și unui rol social activ al persoanelor cu dizabilități;⁹⁸
- cultivarea unei atitudini respectuoase față de drepturile persoanelor cu dizabilități în sistemul de învățământ;⁹⁹

⁹⁴ *Ibidem*, art. 8 alin. (12).

⁹⁵ A se vedea, de exemplu, articolul 6 al Convenției privind drepturile persoanelor cu dizabilități; Comitetul ONU pentru Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare față de Femei, *Alyne da Silva Pimentel Teixeira c. Brazilia*, Comunicarea nr. 17/2008, Doc. al ONU CEDAW/C/49/D/17/2008; Comitetul ONU pentru Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială, *Recomandarea Generală nr. 25 privind dimensiunile de gen ale discriminării rasiale*, 20 martie 2000.

⁹⁶ A se vedea mai sus, nota 27, art. 7 alin. (2) lit. b).

⁹⁷ Limitată la autoritățile publice, persoane juridice și ONG-uri.

⁹⁸ A se vedea mai sus, nota 27, art. 11 alin. (2) lit. a).

⁹⁹ *Ibidem*, art. 11 alin. (2) lit. b).

- promovarea recunoașterii deprinderilor, meritelor și abilităților persoanelor cu dizabilități, cât și a contribuției aduse de acestea la locurile lor de muncă;¹⁰⁰
- încurajarea instituțiilor mass-media să relateze despre persoanele cu dizabilități de o manieră care ar contribui la incluziunea lor socială;¹⁰¹ și
- promovarea programelor de sensibilizare a opiniei publice cu privire la persoanele cu dizabilități și drepturile acestora.¹⁰²

O evoluție majoră pentru capacitatea persoanelor cu dizabilități de a se integra în societate este art. 8 alin. (2), care prevede că persoanele cu dizabilități se bucură de capacitate juridică în condiții de egalitate cu ceilalți, în toate domeniile vieții. Se mai prevede că, după caz, persoanele cu dizabilități trebuie să beneficieze de măsuri de protecție și asistență juridică pentru exercitarea capacității juridice în condiții de egalitate cu ceilalți.

Art. 8 alin. (7) prevede că statul, prin intermediul autorităților publice centrale și locale și Avocatului Poporului, trebuie:

[S]ă asigure dreptul persoanelor cu dizabilități de a beneficia de capacitate juridică în egală măsură cu celelalte persoane, în toate aspectele vieții și le garantează acestora protecție juridică egală și eficientă contra discriminării pe orice temei.

Acest angajament este însă subminat în mod substanțial de utilizarea în continuare a articolului 24 din Codul Civil (nr. 1107 din 22 iunie 2002),¹⁰³ care permite instanțelor de judecată, în anumite circumstanțe, să priveze de capacitate juridică persoanele cu dizabilități intelectuale. În practică, persoanele cu dizabilități sunt private de capacitate juridică în mod regulat, prin aplicarea Codului Civil fără garanții adecvate.¹⁰⁴

100 *Ibidem*, art. 11 alin. (2) lit. c).

101 *Ibidem*, art. 11 alin. (2) lit. d).

102 *Ibidem*, art. 11 alin. (2) lit. e).

103 Disponibil la: <http://lex.justice.md/md/325085>.

104 A se vedea mai sus, secțiunea Discriminarea în bază de dizabilitate.

După cum s-a discutat mai sus, utilizarea în continuare a articolului 24 din Codul Civil este foarte problematică prin prisma obligațiilor Republicii Moldova în temeiul articolului 12 din CDPD și cerinței constituționale că dreptul internațional are prioritate față de dreptul intern în cazul unei inconsecvențe.¹⁰⁵ Art. 12 alin. (2) din CDPD prevede că „Statele Părți vor recunoaște faptul că persoanele cu dizabilități se bucură de capacitate juridică în condiții de egalitate cu ceilalți, în toate domeniile vieții”. Comitetul pentru drepturile persoanelor cu dizabilități a clarificat faptul că, prin aceasta, statele trebuie să se abțină de la orice acțiune care privează persoanele cu dizabilități de dreptul la recunoaștere egală în fața legii¹⁰⁶ și să treacă de la paradigma deciziei înlocuitoare la cea bazată pe decizie argumentată.¹⁰⁷

Efectul acestei prevederi este obligația de a anula „măsurile de negare a capacității juridice care discriminează după criteriul dizabilității ca scop sau efect”.¹⁰⁸ Aceasta este o interdicție amplă, deoarece Comitetul a explicat că:

Dacă, după ce s-au depus eforturi semnificative, nu se pot stabili voința și preferințele unei persoane, „cea mai bună interpretare a voinței și preferințelor” trebuie să înlocuiască deciziile bazate pe „interesul suprem”.¹⁰⁹

Comentarii recente ale Comitetului pentru drepturile persoanelor cu dizabilități clarifică faptul că articolul 12 interzice orice privare de capacitate juridică în cazul persoanelor cu dizabilități.¹¹⁰ Accentul pus pe preferințele persoanei, chiar dacă acestea nu pot fi stabilite, este total incompatibil cu practica privării de capacitate juridică a persoanelor cu dizabilități.

105 Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994, articolul 4.

106 Comitetul ONU pentru drepturile persoanelor cu dizabilități, *Comentariul General* Nr. 1: Art. 12: *Recunoaștere egală în fața legii*, Doc. al ONU CRPD/C/GC/1, 19 mai 2014, para 24.

107 *Ibidem*, alin. 3.

108 *Ibidem*, alin. 25.

109 *Ibidem*, alin. 21.

110 Comitetul ONU pentru drepturile persoanelor cu dizabilități, *Observații finale la raportul inițial privind Ucraina*, Doc. al ONU CRPD/C/UKR/CO/1, 2 octombrie 2015, para 27, disponibil la: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/226/49/PDF/G1522649.pdf?OpenElement>; Comitetul ONU pentru drepturile persoanelor cu dizabilități, *Observații finale la raportul inițial privind Republica Cehă*, Doc. al ONU CRPD/C/CZE/CO/1, 15 mai 2015, alin. 22, disponibil la: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/098/68/PDF/G1509868.pdf?OpenElement>.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului nu a abordat explicit „schimbarea de paradigmă”¹¹¹ din CDPD spre un model de decizie argumentat în ceea ce privește capacitatea juridică, dar cu toate acestea este profund preocupată de privarea de capacitate juridică. În cauza *Salontaji-Drobnjak c. Serbia*,¹¹² Curtea a declarat că orice privare de capacitatea juridică trebuie să fie un mijloc proporțional de realizare a unui scop legitim.¹¹³ În unele cauze recente, Curtea a supus unei verificări atente privarea de capacitate juridică a persoanelor cu dizabilități, în conformitate cu CDPD.¹¹⁴ Alte organisme ale Consiliului Europei au specificat că persoanele cu dizabilități trebuie să beneficieze de capacitate juridică în mod egal și „... atunci când au nevoie de asistență pentru exercitarea capacității juridice ... care este garantată prin lege în mod corespunzător”.¹¹⁵

Au avut loc încercări de a minimiza efectele privării de capacitate juridică. La 7 mai 2015, Parlamentul a adoptat Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative,¹¹⁶ care garanta dreptul la vot pentru persoanele private de capacitate juridică. Președintele Republicii Moldova a refuzat însă să promulge această lege, datorită părerii greșite că articolul 12 din CDPD ar asigura accesul egal la asistență juridică, nu la capacitate juridică. Se pare că această expresie a fost tradusă greșit ca „asistență juridică” atunci când a fost menționată în lege.¹¹⁷

111 Comisarul pentru drepturile omului al Consiliului Europei, *Cine decide? Dreptul la capacitate juridică pentru persoanele cu dizabilități psihice și intelectuale*, aprilie 2012, p. 24, disponibil la: https://www.coe.int/t/commissioner/source/prems/IP_LegalCapacity_GBR.pdf.

112 *Salontaji-Drobnjak c. Serbia*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 36500/05, 13 octombrie 2009.

113 *Ibidem*, para 144.

114 *Stanev c. Bulgaria*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 36760/06, 17 ianuarie 2012, para 244–250.

115 Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei, *Recomandarea Rec(2006)5 către statele membre ale Consiliului Europei cu privire la Planul de acțiuni pentru promovarea drepturilor și a deplinei participări a persoanelor cu dizabilități în societate: îmbunătățirea calității vieții persoanelor cu dizabilități în Europa, 2006–2015*, 5 aprilie 2006, linia de acțiune nr. 12: protecție juridică, para 3.12.

116 Legea nr. 87 din 7 mai 2015 pentru modificarea și completarea unor acte legislative.

117 Președintele Republicii Moldova, Nota nr. 01/1-06-50 din 22 iulie 2015.

În consecință, deși Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități conține măsuri de protecție importante, aplicarea sa este foarte problematică. În plus, deși Legea încorporează în dreptul intern o mare parte din CDPD, articolul 19 din CDPD (garantarea dreptului la viață independentă și integrare în comunitate) lipsește. După cum a menționat Comitetul CDPD, posibilitatea de a trăi independent și capacitatea de a lua decizii proprii sunt precondiții pentru îndeplinirea dreptului la capacitate juridică al persoanelor cu dizabilități în condiții de egalitate cu ceilalți cetățeni.¹¹⁸ De asemenea, IEDDO a menționat că dispozițiile din articolele 12 și 19 ale CDPD nu sunt încă puse în practică pe deplin în Republica Moldova.¹¹⁹

O parte importantă din Lege se referă la îmbunătățirea accesului la domenii cheie, cum ar fi ocuparea forței de muncă, asistență medicală și învățământ pentru persoanele cu dizabilități. Statului îi revin obligațiile principale în acest sens, însă unele dispoziții au un domeniu de aplicare mai larg, impunând obligații și altor actori, inclusiv angajatori, persoane juridice și ONG-uri.

Capitolul 3 din Lege conține prevederi referitoare la elaborarea politicilor de stat privind accesibilitatea și la proiectarea și construcția obiectelor infrastructurii sociale adaptate necesităților persoanelor cu dizabilități. Acesta se referă la necesitatea persoanelor cu dizabilități de a avea acces la transport public,¹²⁰ locuințe,¹²¹ obiective culturale și turistice,¹²² informații.¹²³ De asemenea, este stabilită răspunderea pentru încălcarea obligației de a asigura accesibilitate persoanelor cu dizabilități. În pofida obligațiilor impuse în acest capitol, lipsa

118 A se vedea mai sus, nota 106, Para. 44.

119 Instrumentul European pentru Democrație și Drepturile Omului, *Raport privind prevenirea și combaterea torturii în instituțiile rezidențiale și neuro-psihiatrice: Analiza cadrului legislativ național și standardelor internaționale*, 2015, p. 30–31, disponibil la: http://www.md.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/Proiect_Raport_legislatia_nationala_tortura_in_instituti_psihiatrice_draft_27%2011%202015_2.pdf.

120 A se vedea mai sus, nota 27, art. 20.

121 *Ibidem*, art. 22.

122 *Ibidem*, art. 23.

123 *Ibidem*, art. 25.

accesului la multe bunuri și servicii¹²⁴ rămâne o problemă pentru persoanele cu dizabilități din Moldova.¹²⁵

Capitolul IV al Legii abordează educarea, instruirea și pregătirea profesională a persoanelor cu dizabilități. Acesta prevede acces egal la toate nivelurile de învățământ, impunând Ministerului Educației și autorităților locale obligația de a crea condiții necesare pentru accesul copiilor la educație.¹²⁶ Există o obligație generală, care include angajarea unor profesori pregătiți corespunzător,¹²⁷ precum și alte acomodări rezonabile.¹²⁸ Acest capitol completează dispozițiile din Codul Audiovizualului al Republicii Moldova, nr. 152 din 17 iulie 2014,¹²⁹ discutat mai jos, care reglementează educația pentru persoanele cu dizabilități. Legea pare să ofere un nivel de protecție mai înalt decât Codul Educației, în unele privințe; de exemplu, acesta prevede că persoanele cu dizabilități urmează învățământul general, mediu de specialitate și superior în instituțiile de învățământ, în modul stabilit de către Guvern.¹³⁰

Capitolul V din Lege se referă la încadrarea în câmpul muncii și prevede diverse măsuri de protecție, inclusiv dreptul de a lucra la domiciliu,¹³¹ disponibilitatea unui concediu și oportunități de dezvoltare profesională,¹³² precum și obligația angajatorilor de a crea condiții pentru angajații care și-au pierdut capacitatea de muncă.¹³³

124 A se vedea mai sus, secțiunea 2.4 a acestui raport.

125 *Raport de analiză a actelor normative și standardelor tehnice în domeniul accesibilității pentru persoanele cu dizabilități locomotorii*, Asociația "Motivație" din Republica Moldova, p. 34, disponibil la: <http://www.soros.md/files/Raport%20analiza%20MOTIVATIE.pdf>. A se vedea și Consiliul ONU pentru Drepturile Omului, *Raportul Raportorului Special privind drepturile persoanelor cu dizabilități referitor la misiunea sa în Republica Moldova*, Doc. ONU A/HRC/31/62/Add.2, [data], alin. 28–31.

126 A se vedea mai sus, nota 27, Art. 27 alin. (2).

127 *Ibidem*, art. 27 alin. (5).

128 *Ibidem*, art. 27 alin. (6) lit. a).

129 Codul Educației al Republicii Moldova, nr. 152 din 17.07.2014, articolul 634.

130 A se vedea mai sus, nota 27, art. 29 alin. (2).

131 *Ibidem*, art. 35.

132 *Ibidem*, art. 39 și 40.

133 *Ibidem*, art. 37.

De remarcat este art. 34 alin. (4) din Lege, care impune angajatorilor care au cel puțin 20 de angajați obligația pozitivă de a crea sau a rezerva locuri de muncă pentru persoane cu dizabilități într-un procent de cel puțin 5 la sută din numărul total de salariați. Acesta corespunde în linii mari cu ponderea persoanelor cu dizabilități în populația generală (5,2% în 2015).¹³⁴ Totuși, eficiența acestei prevederi este subminată mult de lipsa unor dispoziții privind modul în care se va aplica această cotă și a sancțiunilor pentru angajatorii care nu o respectă. S-a observat faptul că aceste deficiențe au compromis atingerea cotei de 5% în întreprinderile pentru care se aplică obligația respectivă.¹³⁵

Capitolul VI din Lege include o prevedere referitoare la dreptul la asistență medicală al persoanelor cu dizabilități. Acest drept este mai larg decât oricare din drepturile conferite persoanelor cu dizabilități în Legea ocrotirii sănătății,¹³⁶ discutată mai jos. Articolul 42 prevede mai multe drepturi pentru persoanele cu dizabilități, inclusiv dreptul de a lua decizii privind asistența medicală,¹³⁷ dreptul la facilitare de cazare adaptată la dizabilitate în accesul la asistență medicală.¹³⁸

În rezumat, Legea conține prevederi importante pentru realizarea drepturilor persoanelor cu dizabilități. Totuși, probabil pentru că Legea a fost promulgată abia în 2012, prezența sa nu a dus încă la o reducere importantă a numărului cazurilor de discriminare cu care se confruntă persoanele cu dizabilități din Moldova.

Legea Privind Modificarea și Completarea Unor Acte Legislative

Legea privind modificarea și completarea unor acte legislative (Legea nr. 180 din 15 mai 2014) (Legea privind modificarea) a fost aprobată în Parlament

134 Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Situația persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova*, 30 noiembrie 2015, disponibilă la: <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id=4976&idc=168>.

135 Monitor Social nr. 16, *Incluziunea persoanelor cu dizabilități în câmpul muncii: Realități și perspective*, IDIS Viitorul, decembrie 2012, p. 48, disponibil la adresa: <http://www.viitorul.org/download.php?file=chVibGljL3B1YmxpY2F0aW9ucy80MDY5MzUzX21kX21vbml-0b3J1bF9zb2NpLnBkZg%3D%3D>

136 Legea ocrotirii sănătății nr. 411-XII din 28.03.1995, articolul 373.

137 A se vedea mai sus, nota 27 art. 42 alin. (7).

138 *Ibidem*, art. 42 alin. (5).

și, la momentul redactării raportului, urma să fie promulgată de către Președinte. Dacă va fi adoptată, aceasta va aduce modificări importante în legislația existentă cu privire la egalitate și nediscriminare, inclusiv Codul Electoral al Republicii Moldova (nr. 1381-XIII din 21 noiembrie 1997), Legea privind egalitatea șanselor și câteva alte legi.¹³⁹

Legea privind egalitatea șanselor va fi modificată în câteva aspecte semnificative. În primul rând, se va modifica art. 5 alin. (3) pentru a adăuga discriminarea prin asociere și victimizarea la tipurile de discriminare interzise. În al doilea rând, art. 5 alin. (5), care în prezent prevede că actele juridice discriminatorii se declară nule de către organele competente, va specifica faptul că aceste acte se declară nule de către instanța de judecată.

În al treilea rând, dacă Legea privind modificarea va fi promulgată, se vor modifica excepțiile la discriminare din Legea privind egalitatea șanselor. Art. 5 alin. (6) lit. b) prevede în prezent că cerințele de calificare pentru activități în care particularitățile de sex constituie un factor determinant sunt exceptate. În noua variantă, art. 5 alin. (6) lit. b) va restrânge această excepție, astfel că particularitatea de sex trebuie să fie o cerință profesională "reală", obiectivul trebuie să fie legitim și cerința trebuie să fie proporțională. Calificări similare se vor aplica și art. 5 alin. (6) lit. c), care stabilește o excepție cu privire la anunțurile de angajare a persoanelor la locuri de muncă în care o caracteristică legată de sex este o cerință profesională.

În al treilea rând, în art. 10 se va adăuga o obligație pentru angajatori – de a asigura informarea tuturor angajaților cu privire la interzicerea acțiunilor de discriminare și de hărțuire sexuală la locul de muncă și cu privire la drepturile de care dispun angajații pentru soluționarea situațiilor de discriminare.

Legea nr. 64-XII din 31 mai 1990 cu privire la Guvern va fi modificată astfel încât să includă o cotă privind listele electorale.¹⁴⁰ Concret, articolul 27 va fi modificat astfel încât să prevadă că 40% din membrii listei fiecărui partid trebuie să fie femei. Modificarea nu va indica însă unde anume pe lista

139 Legea nr. 64-XII din 31 mai 1990 cu privire la Guvern.

140 O listă electorală este un formular în care sunt înregistrați candidații fiecărui partid politic pentru alegerile următoare. Numărul de voturi va determina numărul candidaților de pe lista electorală care devin deputați. De exemplu, dacă un partid obține 10 mandate, atunci primii 10 candidați de pe lista sa electorală vor deveni deputați.

electorală trebuie să fie prezente femeile. Pentru ca membrii aflați în partea inferioară a listei să poată deveni deputați, partidul trebuie să câștige o pondere mai mare din totalul voturilor. Dacă femeile sunt plasate la capătul listei, este puțin probabil ca ele să devină deputați.

De asemenea, se va modifica Legea cu privire la publicitate, nr. 1227-XIII din 27.06.1997, pentru a se interzice „publicitatea sexistă”. Articolul 11 din Lege va defini publicitatea sexistă ca fiind cea care:

- prezintă femeia sau bărbatul drept obiect sexual, în situații umilitoare sau degradante, violente și care ofensează demnitatea umană; sau
- promovează stereotipuri sexiste în scop discriminatoriu, inclusiv prezentarea femeii drept o ființă slabă, vulnerabilă și dependentă.

În final, dacă va fi adoptată, Legea va modifica articolul 124 din Codul Muncii, pentru a prevedea dreptul la concediu de paternitate plătit cu durata de 14 zile calendaristice. Concediul trebuie solicitat în primele 56 de zile de la nașterea copilului.

3.2.3 Prevederi Anti-discriminare în Alte Domenii Juridice

Legea cu privire la asigurarea egalității este principalul act legislativ referitor la combaterea discriminării în Moldova și, cu câteva excepții, acoperă toate domeniile de activitate. Legea privind egalitatea șanselor și Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități reglementează drepturile grupurilor marginalizate, tot în diverse sfere de activitate. Există însă în legislație și alte dispoziții importante cu privire la egalitate și nediscriminare care reglementează domenii specifice de activitate. Această secțiune prezintă dispozițiile referitoare la nediscriminare din Codurile Civil, Penal, de Procedură Civilă, al Muncii, al Educației, al Familiei, al Audiovizualului, din legislația privind sănătatea mentală și religia.

Codul Civil

Codul Civil al Republicii Moldova (Legea nr. 1107 din 6 iunie 2002) (Codul Civil) este o parte esențială a legislației anti-discriminare din Moldova, deoarece prevede o serie de căi de atac disponibile atunci când se constată o discriminare ilegală prin intermediul altei legi. Codul Civil nu se referă la

aspecte principale ale discriminării – nu oferă o definiție a discriminării și nu reglementează motive specifice de discriminare – însă are o funcție de susținere crucială.

Codul Civil are un domeniu de aplicare extins. Acesta se aplică oricărei legi care nu se încadrează în dreptul administrativ sau penal. Este vorba despre multe legi referitoare la discriminare discutate în această secțiune, inclusiv Legea privind egalitatea șanselor, Legea cu privire la asigurarea egalității și Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități.

Articolul 11 prevede mijloacele de apărare disponibile conform Codului. Printre acestea menționăm: repararea prejudiciilor,¹⁴¹ inclusiv pentru daune nemateriale,¹⁴² recunoașterea nulității actului juridic¹⁴³ și actului emis de o autoritate publică,¹⁴⁴ recunoașterea dreptului,¹⁴⁵ suprimarea acțiunilor prin care se încalcă dreptul sau se creează pericolul încălcării lui și restabilirea situației anterioare încălcării dreptului.¹⁴⁶ În consecință, părțile vătămate prin discriminare au la dispoziție diverse mijloace de apărare.

Codul Civil conține însă și dispoziții care mai mult obstrucționează decât promovează egalitatea în Moldova. De asemenea, Codul Civil include dispoziții care reglementează circumstanțele în care poate fi anulată capacitatea juridică a unei persoane. Așa cum s-a discutat mai sus, acestea au implicații grave pentru persoanele cu dizabilități din Moldova, care sunt supuse în mod disproporționat și discriminatoriu la privarea de capacitate juridică.

Articolul 24 prevede că „persoana care în urma unei tulburări psihice (boli mintale sau deficiențe mintale) nu poate conștientiza sau dirija acțiunile sale poate fi declarată de către instanța de judecată ca incapabilă. Asupra ei se instituie tutela.” De asemenea, este prevăzut că, dacă temeiurile pentru care persoana a fost declarată incapabilă au dispărut, instanța de judecată va anula tutela.

141 Codul Civil al Republicii Moldova (Legea nr. 1107 din 6 iunie 2002), art. 11 lit. g).

142 *Ibidem*, art. 11 lit. h).

143 *Ibidem*, art. 11 lit. c).

144 *Ibidem*, art. 11 lit. d).

145 *Ibidem*, art. 11 lit. a).

146 *Ibidem*, art. 11 lit. b).

După cum s-a discutat mai sus, articolul 24 din Codul Civil, în măsura în care facilitează privarea de capacitate juridică a persoanelor cu deficiențe mintale¹⁴⁷ fără legătură cu alte fapte, încalcă articolul 12 din CDPD. Acesta este incompatibil și cu articolele 1 și 5 din Legea cu privire la asigurarea egalității și cu articolele 5, 8 și 10 din Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități. Autoritățile și instanțele de judecată naționale tind să acorde prioritate Codului Civil față de aceste legi. Aceasta în pofida dispozițiilor din articolul 4 al Constituției și articolul 7 al Codului Civil, conform cărora un tratat internațional are prioritate față de o lege națională atunci când apare o neconcordanță între cele două.¹⁴⁸

Codul de Procedură Civilă

Articolul 22 din Codul de Procedură Civilă¹⁴⁹ se referă la nediscriminare în accesul la justiție. Acesta prevede că:

Justiția în pricinile civile se înfăptuiește pe principiul egalității tuturor persoanelor, independent de cetățenie, rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere, origine socială, serviciu, domiciliu, loc de naștere, precum și al egalității tuturor organizațiilor, indiferent de tipul de proprietate și forma de organizare juridică, subordonare, sediu și de alte circumstanțe.

Lista criteriilor protejate este mai lungă decât cea din alte acte legislative. Spre exemplu, cetățenia, domiciliul, serviciul și locul nașterii nu se găsesc în Legea cu privire la asigurarea egalității.¹⁵⁰ La fel ca în articolul 1 al Legii privind asigurarea egalității, lista de criterii este deschisă.

Codul mai conține prevederi relevante pentru privarea de capacitate juridică a persoanelor cu dizabilități, așa cum s-a discutat mai sus referitor la Codul Civil și Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități. Articolul

147 *Ibidem*, art. 24 alin. (1).

148 A se vedea mai sus, nota 105, articolul 4; *Ibidem*, art. 7.

149 Codul de Procedură Civilă al Republicii Moldova (Legea nr. 225 din 30 mai 2003).

150 A se vedea mai sus, nota 33, art. 1.

305 din Codul de Procedură Civilă prevede că hotărârile judecătorești prin care o persoană este trimisă forțat la expertiză psihiatrică nu pot fi atacate cu recurs. Articolul 18 din Declarația Principiilor Egalității prevede că persoanele supuse la discriminare au dreptul „de a cere daune în justiție și un remediu efectiv”. Imposibilitatea atacării cu recurs a hotărârilor privind trimiterea forțată la expertiză psihiatrică are un impact profund atât asupra accesului la justiție, cât și asupra dreptului la libertate, și deci este foarte problematică prin prisma dreptului internațional al drepturilor omului și dreptului constituțional intern. CDO ONU, examinând conformitatea reținerii pentru tratament psihiatric cu PIDCP, a subliniat importanța faptului ca reținerea să fie revizuită periodic¹⁵¹ de către instanțele de judecată, pentru a nu se încălca art. 9 alin. (4).¹⁵² Comitetul pentru drepturile persoanelor cu dizabilități a adoptat o poziție mai fermă, solicitând să fie abrogate legile care permit privarea de libertate „în legătură cu o dizabilitate aparentă sau diagnosticată.”¹⁵³ Comitetul nu a analizat direct dacă dreptul de a ataca prin recurs o decizie privind privarea de libertate a unei persoane cu dizabilitate este necesar, dar având în vedere nivelul ridicat de verificare a privărilor de libertate, este posibil să fie necesare măsuri ferme de asigurare a accesului la justiție în acest context.

Deși art. 5 alin. (1) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului permite în mod expres detenția legală „a unui alienat”, această permisiune se referă la starea mentală a persoanei, nu la statutul de persoană cu dizabilitate al acesteia, iar Convenția solicită garanții solide. Se solicită în special ca orice persoană privată de libertate să aibă dreptul ca detenția sa să fie revizuită periodic de către instanță.¹⁵⁴ Curtea Europeană a Drepturilor Omului a declarat că „o garanție esențială în temeiul art. 5 alin. (4) este că pacientul reținut pentru tratament psihiatric trebuie să aibă dreptul de a cere revizuirea

151 *A. c. Noua Zeelandă*, Comitetul pentru Drepturile Omului, Comunicarea nr. 754/1997, Doc. al ONU CCPR/C/66/ D/754/1997, 3 august 1999, para 7.3.

152 Art. 9 alin. (4) din PIDCP prevede că „Oricine a fost privat de libertate prin arestare sau detențiune are dreptul de a introduce recurs în fața unui tribunal, pentru ca acesta să hotărască neîntârziat asupra legalității detențiunii sale și să ordone eliberarea sa, dacă detențiunea este ilegală.”

153 Comitetul ONU pentru drepturile persoanelor cu dizabilități, *Observații finale ale Comitetului privind drepturile persoanelor cu dizabilități: Spania*, Doc. al ONU CRPD/C/ESP/CO/1, 19 octombrie 2011, para 36.

154 CEDO, art. 5 alin. (4); a se vedea, de exemplu, *D.D. c. Lituania*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 13469/06, 14 februarie 2012, para 165.

judiciară a situației sale”¹⁵⁵ și că refuzul de a oferi o modalitate de contestare a legalității detenției pentru tratament psihiatric încalcă art. 5 alin. (4).¹⁵⁶ În mod similar, Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și a Pedepselor sau Tratamentelor Inumane sau Degradante (CPT) a constatat că „o persoană plasată fără voia sa într-o instituție psihiatrică de către o autoritate nejudiciară trebuie să aibă dreptul de a iniția proceduri prin care legalitatea detenției sale să fie stabilită fără întârziere de către o instanță de judecată”.¹⁵⁷

Pare evident faptul că, pentru a avea efect, acest drept de a contesta legalitatea detenției trebuie să includă dreptul la recurs. De exemplu, Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei a recomandat ca, în contextul detenției „adulților incapabili”,¹⁵⁸ orice sistem de detenție să asigure drepturi la recurs adecvate”.¹⁵⁹

La fel ca aceste preocupări provenind din dreptul internațional și regional, articolul 305 din Codul de Procedură Civilă pare să încalce Constituția Republicii Moldova. Articolul 20 din Constituție garantează accesul liber la justiție pentru orice persoană, fără discriminare. Acesta mai prevede că nici o lege nu poate nega sau limita acest drept. Având în vedere vulnerabilitatea persoanelor cu dizabilități, în special cu dizabilități mintale și intelectuale, la tratament psihiatric forțat, refuzul unui recurs prin articolul 305 din Codul de Procedură Civilă este în mod clar o discriminare bazată pe dizabilitate.

De interes este și articolul 306 din Codul de Procedură Civilă, care prevede că examinarea cererii de limitare a capacității de exercițiu a unei persoane nu necesită prezența persoanei respective, fiind necesară doar prezența

155 *Gorshkov c. Ucraina*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 67531/01, 8 noiembrie 2005, para 44.

156 *Stanev c. Bulgaria*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 36760/06, 17 ianuarie 2012.

157 Consiliul Europei, Comitetul pentru prevenirea torturii, *Raport către Guvernul Regatului Unit cu privire la vizita în Insula Jersey efectuată de Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și a Pedepselor sau Tratamentelor Inumane sau Degradante (CPT)*, CPT/Inf (2010) 35, 19 noiembrie 2010, para 53.

158 Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei, *Recomandarea Nr. R (99) 4 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind principiile protecției juridice a adulților incapabili*, 23 februarie 1999.

159 Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei, *Recomandarea Nr. R (99) 4 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind principiile protecției juridice a adulților incapabili*. 23 februarie 1999, Principiul 14(3).

reprezentantului organului de tutelă și curatelă. Această prevedere contravine dreptului la un proces echitabil conform art. 6 alin. (1) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a susținut în mod constant că "art. 6 alin. (1) din Convenție trebuie interpretat ca o garanție a principiului că orice persoană care a fost declarată parțial incapabilă [...] are acces direct la o instanță de judecată pentru a cere restabilirea capacității sale de exercițiu".¹⁶⁰

Codul Contravențional

Codul Contravențional al Republicii Moldova (nr. 218 din 24 octombrie 2008) (Codul Contravențional)¹⁶¹ prevede sancțiuni administrative pentru comitere contravențiilor. Răspunderea pentru o contravenție este separată de răspunderea penală și răspunderea civilă: nu este necesar ca o contravenție să fie stabilită în instanța de judecată. Codul oferă diverselor organe administrative competența de a stabili anumite contravenții.¹⁶² Cu toate acestea, cel puțin în cazul contravențiilor cu privire la discriminare, descrise mai jos, numai instanțele de judecată pot aplica sancțiuni.

Codul se referă la toate sferile de activitate și toate persoanele din jurisdicția Republicii Moldova fac obiectul acestuia. Codul impune sancțiuni separate pentru contravenienți, în funcție de statutul acestora – persoană fizică sau persoană juridică, adică o societate sau o "persoană responsabilă".¹⁶³ În conformitate cu art. 7, persoanele care au săvârșit contravenții sunt egale în fața legii și un anumit comportament va atrage o răspundere identică, "fără deosebire de rasă, naționalitate, limbă, religie, sex, apartenență politică, avere, origine socială sau de orice altă situație".

160 *Stanev c. Bulgaria*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 36760/06, 17 ianuarie 2012, para 245. A se vedea și *Kędzior c. Polonia*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 45026/07, 16 octombrie 2012.

161 Disponibil la: <http://lex.justice.md/md/330333>.

162 Codul Contravențional al Republicii Moldova (nr. 218 din 24 octombrie 2008), art. 374 alin. (2).

163 Persoana cu funcție de răspundere este definită în articolul 16 din Codul Contravențional drept o persoană având anumite drepturi și obligații în vederea exercitării funcțiilor autorității publice sau a acțiunilor administrative de dispoziție, organizatorice ori economice într-o întreprindere, instituție, organizație de stat, autoritate publică centrală sau locală. Aceste persoane sunt pasibile de răspundere contravențională în cazul folosirii intenționate a atribuțiilor lor contrar obligațiilor de serviciu, depășirii vădite a drepturilor și atribuțiilor acordate prin lege, sau neîndeplinirii obligațiilor de serviciu.

Codul Contravențional conține mai multe contravenții referitoare la egalitate și nediscriminare. Fiecare contravenție se sancționează printr-un anumit număr de unități convenționale, o unitate convențională fiind egală cu 20 de lei (1 USD).¹⁶⁴

Conform art. 65¹, constituie contravenție orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, bazată pe criteriu de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, apartenență politică sau orice alt criteriu, manifestată:

- la oferirea accesului la instituțiile de învățământ de orice tip și nivel;
- prin stabilirea de principii de admitere la studii, bazate pe anumite restricții;
- în procesul educațional, inclusiv la evaluarea cunoștințelor acumulate; sau
- în activitatea științifico-didactică.

Persoanele care au comis această contravenție pot fi sancționate cu amendă de 100–140 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de 200–350 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu amendă de 350–450 de unități convenționale aplicată persoanei juridice.

Conform art. 54² (1), constituie contravenție orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, bazată pe criteriu de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, orientare sexuală, dizabilitate, apartenență politică sau orice alt criteriu, care are ca efect subminarea egalității de șanse în ocuparea forței de muncă, manifestată prin:

- anunțuri de angajare cu indicarea condițiilor și criteriilor care exclud sau favorizează anumite persoane;
- refuzul neîntemeiat de angajare a persoanei;
- refuzul neîntemeiat de admitere a unor persoane la cursurile de calificare profesională;
- remunerarea diferențiată pentru același tip și/sau volum de muncă; sau
- distribuirea diferențiată a sarcinilor de lucru, având ca rezultat acordarea unui statut mai puțin favorabil unor persoane.

¹⁶⁴ A se vedea mai sus, nota 162, art. 34 alin. (1).

Persoanele care au comis această contravenție pot fi sancționate cu amendă de 100–140 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de 200–350 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu amendă de 350–450 de unități convenționale aplicată persoanei juridice.

Conform art. 54² alin. (2), hărțuirea unui angajat de către angajator constituie contravenție. Hărțuirea este definită ca manifestarea oricărui comportament bazat pe criteriu de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, apartenență politică sau pe orice alt criteriu, care duce la crearea unui cadru intimidant sau ostil la locul de muncă. Persoanele care au comis această faptă se sancționează cu amendă de 130–150 de unități convenționale, respectiv 250–400 de unități convenționale în cazul persoanei cu funcție de răspundere.

Conform art. 71¹, constituie contravenție din partea unei autorități publice orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, bazată pe criteriu de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, apartenență politică sau pe orice alt criteriu, manifestată în accesul persoanelor la serviciile de asistență medicală, de protecție socială, bancare și financiare, de transport, culturale și de agrement, de vânzare sau de închiriere de bunuri, precum și la alte servicii. Persoanele care au comis această contravenție pot fi sancționate cu amendă de 100–140 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de 200–350 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu amendă de 350–450 de unități convenționale aplicată persoanei juridice.

Conform art. 71², constituie contravenție din partea unei persoane împiedicarea activității CPPEAE cu scopul de a influența deciziile acestuia, neprezentarea în termenul prevăzut de lege a informațiilor relevante solicitate pentru examinarea plângerilor, ignorarea intenționată și neexecutarea recomandărilor CPPEAE, împiedicarea sub orice altă formă a activității acestuia. Persoanele care au comis această contravenție pot fi sancționate cu amendă de 50–100 de unități convenționale aplicată persoanei fizice sau amendă de 75–150 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere.

Articolul 260 prevede că „discriminarea de orice natură” a utilizatorilor de servicii publice în domeniul comunicațiilor electronice, poștale și al tehnologiei informației constituie contravenție. Serviciile publice care au

comis această contravenție pot fi sancționate cu amendă de 50–100 de unități convenționale aplicată persoanei fizice sau amendă de 200–400 de unități convenționale aplicată persoanei juridice. Codul nu definește termenul „discriminare de orice natură”, de aceea tipul de comportament interzis prin acest articol este neclar.

CPPEDAE este abilitat să stabilească contravențiile prevăzute în articolele 65¹, 54², 71¹ și 71². Totuși, doar instanța de judecată poate aplica sancțiunile prevăzute pentru fiecare contravenție. Dacă contravenientul achită jumătate din amendă în cel mult 72 de ore din momentul stabilirii ei, se consideră că sancțiunea amenzii este executată. Dacă o persoană nu a plătit amenda în decursul a 30 de zile, instanța de judecată o poate înlocui cu:

- amendă în mărime dublă, care însă nu poate depăși limita maximă a sancțiunii;
- privarea de dreptul de a desfășura o anumită activitate pe un termen de la 6 luni la un an;
- muncă neremunerată în folosul comunității, o oră de muncă echivalând cu o unitate convențională; sau
- arest contravențional.¹⁶⁵

Aparent, Codul Contravențional este o componentă importantă a cadrului legislativ de combatere a discriminării în Republica Moldova. Acesta oferă CPPEDAE competența de a stabili dacă s-au comis anumite contravenții. Mai mult, prin art. 72², Codul sancționează diverse forme de comportament care influențează sau subminează deciziile CPPEDAE. Dacă nu s-au comis astfel de contravenții, competențele CPPEDAE sunt destul de banale: conform Legii cu privire la asigurarea egalității, acesta poate face recomandări pentru restabilirea unor drepturi și poate propune măsuri disciplinare organelor competente.

Însă în realitate, instanțele de judecată ignoră de obicei sesizările CPPEDAE cu privire la contravenții. Într-adevăr, după cum vom vedea în secțiunea 3.4.2 de mai jos, CPPEDAE a renunțat să mai facă astfel de sesizări. Codul Contravențional are și alte probleme. Unele contravenții sunt definite incorect, deci ar putea fi inaplicabile. În special, nu este clar ce înseamnă „discriminare de orice natură” în articolul 260.

¹⁶⁵ A se vedea mai sus, nota 162, art. 34 alin. (4).

Codul Penal

Codul Penal al Republicii Moldova reglementează și definește toate formele de comportament infracțional pedepsite prin lege. Articolul 176 al Codului interzice discriminarea în formă agravată. Conform articolului 77, ura socială, națională, rasială sau religioasă se consideră circumstanță agravantă în cazul comiterii unei infracțiuni. Apoi, în articolul 346 este incriminată „ațîțarea vrajbei”.

Cele mai bune practici internaționale solicită ca, în general, discriminarea să fie abordată mai degrabă în dreptul civil decât în dreptul penal.¹⁶⁶ Totuși, pentru o protecție adecvată împotriva discriminării, este necesar ca anumite manifestări grave de discriminare să fie considerate infracțiune:

*Orice act de violență sau incitare la violență care este motivat în totalitate sau în parte de faptul că victima are o caracteristică sau statut asociate cu un criteriu interzis constituie o serioasă negare a dreptului la egalitate. O astfel de motivație trebuie tratată ca un factor agravant în comiterea de infracțiuni de violență și de incitare la violență, iar statele trebuie să ia toate măsurile necesare pentru a penaliza, preveni și descuraja de la astfel de acte.*¹⁶⁷

Dacă fapta de violență este comisă pe baza caracteristicilor individuale ale unei persoane, legislația penală poate prevedea sancțiuni mai dure decât dreptul civil. Totuși, Codul Penal al Republicii Moldova se abate de la acest standard, incriminând discriminarea în sine, inclusiv pentru fapte considerate contravenții sau încălcări civile.

Conform art. 176 alin. (1) din Cod:

Orice deosebire, excludere, restricție sau preferință în drepturi și în libertăți a persoanei sau a unui grup

¹⁶⁶ A se vedea *Opinia OSCE cu privire la proiectul modificărilor la Codul Penal al Republicii Moldova referitoare la crimele motivate de ură*, para 10.

¹⁶⁷ A se vedea mai sus, nota 43, Principiul 7.

de persoane, orice susținere a comportamentului discriminatoriu în sfera politică, economică, socială, culturală și în alte sfere ale vieții, bazată pe criteriu de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vîrstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau pe orice alt criteriu:

- (a) săvîrșită de o persoană cu funcție de răspundere;*
- (b) care a cauzat daune în proporții mari;*
- (c) săvîrșită prin amplasarea de mesaje și simboluri discriminatorii în locurile publice;*
- (d) săvîrșită în baza a două sau mai multe criterii; sau*
- (e) săvîrșită de două sau de mai multe persoane,*

sepedepsește cu amendă (...) sau cu muncă neremunerată în folosul comunității (...) sau cu închisoare de până la 2 ani.

Sancțiuni mai aspre se aplică în temeiul art. 176 alin. (2) și (3), atunci când mijloacele de informare în masă sunt utilizate pentru a promova discriminarea sau dacă aceste fapte au provocat decesul ori sinuciderea unei persoane.

Articolul 176 are o sferă de aplicare extinsă, acoperind multe forme de fapte discriminatorii. O prevedere atât de extinsă în Codul Penal este în contradicție cu dreptul internațional și cele mai bune practici, care recunosc faptul că multe acte de discriminare sunt abordate mai adecvat în dreptul civil și că dreptul penal ar trebui rezervat unui număr mic de fapte deosebit de grave, cum ar fi incitarea la ură împotriva unor grupuri de persoane. De asemenea, este impropriu ca discriminarea multiplă să fie clasificată neapărat drept mai gravă decât discriminarea pe un singur criteriu, așa cum se procedează în art. 176 alin. (1) lit. d). Se pare că, în realitate, articolul 176 este utilizat foarte rar. Potrivit Procuraturii Generale, nu au existat condamnări pentru discriminare rasială în temeiul acestei prevederi.¹⁶⁸

¹⁶⁸ Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, *Evaluarea legislației și a practicilor referitoare la infracțiunile motivate de prejudecată*, 2014, p. 17.

Crime motivate de ură

Spre deosebire de interzicerea generală a discriminării, crimele motivate de ură ar trebui reglementate în legea penală. Conform art. 77 lit. d) din Codul Penal, ura socială, națională, rasială sau religioasă se consideră circumstanță agravantă în cazul condamnării. Suplimentar, cinci articole conțin prevederi care amplifică sancțiunea:

- Omorul intenționat (art. 145 lit. l));
- Vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății (art. 151 lit. i));
- Vătămarea intenționată medie a integrității corporale sau a sănătății (art. 152 lit. j));
- Distrugerea sau deteriorarea intenționată a bunurilor (art. 197 lit. b)); și
- Profanarea mormintelor (art. 222 alin. (2) lit. b)).

Prevederi care amplifică sancțiunea

Articolul	Infracțiunea	Pedeapsa obișnuită	Pedeapsa pentru formă agravată
art. 145 alin. (2) lit. l)	Omorul intenționat	închisoare de la 10 la 15 ani	închisoare de la 15 la 20 de ani sau detenție pe viață
art. 151 alin. (2) lit. i)	Vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății	închisoare de la 5 la 10 ani	închisoare de la 10 la 12 ani
Art. 152 alin. (2) lit. j)	Vătămarea intenționată medie a integrității corporale sau a sănătății	muncă neremunerată în folosul comunității de la 200 la 240 de ore sau închisoare de până la 5 ani	închisoare de la 5 la 7 ani
Art. 197 alin. (2) lit. b)	Distrugerea sau deteriorarea intenționată a bunurilor	amendă în mărime de până la 1000 unități convenționale sau muncă neremunerată în folosul comunității de 240 de ore	Închisoare de până la 6 ani

Art. 222 alin. (2) lit. b)	Profanarea mor- mintelor	amendă în mărime de la 200 la 500 unități convenționale muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore, sau Închisoare de până la un an	amendă în mărime de la 400 la 600 unități convenționale muncă neremunerată în folosul comunității de la 200 la 240 de ore, sau Închisoare de până la 3 ani
----------------------------------	-----------------------------	---	---

Art. 77 lit. d) conține o listă închisă de motive protejate dar fără unele caracteristici cum ar fi sexul, identitatea de gen sau orientarea sexuală. Proiectul modificărilor la Codul Penal, care nu a fost încă adoptat, ar urma să extindă lista caracteristicilor din articolul 77, fiind adăugate sancțiuni amplificate pentru 37 de infracțiuni. Această evoluție este promițătoare. Totuși, numărul total al dispozițiilor cu sancțiuni amplificate este foarte mare, ceea ce reduce impactul lor social. Republica Moldova ar trebui să limiteze aceste dispoziții la "cele mai frecvente forme ale crimelor motivate de ură".¹⁶⁹

Instigarea la ură

Conform art. 346 din Codul Penal, acțiunile intenționate îndreptate spre ațîțarea vrajbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase sunt interzise:

Acțiunile intenționate, îndemnurile publice, inclusiv prin intermediul mass-media, scrise și electronice, îndreptate spre ațîțarea vrajbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase, spre înjosirea onoarei și demnității naționale, precum și limitarea, directă sau indirectă, a drepturilor ori stabilirea de avantaje, directe sau indirecte, cetățenilor în funcție de apartenența lor națională, etnică, rasială sau religioasă, se pedepsesc cu amendă în mărime de până la 250 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore, sau cu închisoare de până la 3 ani.

¹⁶⁹ A se vedea *Opinia OSCE cu privire la proiectul modificărilor la Codul Penal și Codul Contravențional al Republicii Moldova referitoare la infracțiuni motivate de prejudecată*, 2016, alin. 28–30, disponibil la: www.legislationline.org/documents/id/19901.

Această prevedere nu este suficient de clară, ceea ce crește probabilitatea aplicării discriminatorii a legii, putând avea ca rezultat încălcarea dreptului la libertate de exprimare.¹⁷⁰ Modificările propuse în lege nu abordează lipsa de claritate a formulării prin expresii precum „onoare și demnitate națională”, „limitare directă sau indirectă” și „avantaje directe sau indirecte cetățenilor”.¹⁷¹

Codul Muncii

Codul Muncii¹⁷² este una din multele legi care reglementează relațiile de muncă în Republica Moldova. Alte legi relevante sunt Legea cu privire la asigurarea egalității și Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, ambele fiind discutate în această secțiune. Codul Muncii se aplică tuturor angajatorilor care angajează persoane în baza unui contract individual de muncă.

Articolul 5 din Codul Muncii conține principiile de bază ale raporturilor de muncă, unele din acestea referindu-se la nediscriminare la locul de muncă. Printre principiile de bază se numără:

- interzicerea muncii forțate și a discriminării în domeniul raporturilor de muncă;¹⁷³
- egalitatea în drepturi și în posibilități a salariaților;¹⁷⁴ și
- egalitatea salariaților, fără nici o discriminare, la avansare în serviciu, ținând cont de merite.¹⁷⁵

Art. 8 alin. (1) interzice discriminarea în sfera muncii și ocupării forței de muncă:

*Orice discriminare, directă sau indirectă, a salariatului
pe criterii de sex, vârstă, rasă, culoare a pielii, etnie,*

170 *Ibidem*, para 66–67.

171 *Ibidem*, para 66.

172 Codul Muncii al Republicii Moldova (Legea nr. 154 din 28.03.2003), disponibil la <http://lex.justice.md/md/326757>.

173 *Ibidem*, art. 5 lit. b).

174 *Ibidem*, art. 5 lit. e).

175 *Ibidem*, art. 11 lit. d).

religie, opțiune politică, origine socială, domiciliu, handicap, infectare cu HIV/SIDA, apartenență sau activitate sindicală, precum și pe alte criterii nelegate de calitățile sale profesionale, este interzisă.

Printre criteriile protejate se numără unele care nu sunt protejate prin Legea cu privire la asigurarea egalității, și anume originea socială, infectarea cu HIV/SIDA, domiciliul, apartenența la sindicate sau activitatea sindicală. Dacă un criteriu este reglementat atât prin Legea cu privire la asigurarea egalității, cât și prin Codul Muncii, este normal ca persoanele afectate să reclame un act de discriminare în baza ambelor legi.

Ar putea fi de interes câteva excepții prevăzute în art. 8 alin. (2), conform căruia „nu constituie discriminare stabilirea unor diferențieri, excepții, preferințe sau drepturi ale salariaților, care sunt determinate de cerințele specifice unei munci, ..., sau de grija deosebită a statului față de persoanele care necesită o protecție socială și juridică sporită”. Aceasta ar sugera că există posibilitatea de a minimiza protecția împotriva discriminării asigurată prin Codul Muncii, clasificând criteriile de discriminare drept „cerințe specifice” ale muncii respective. Deși „cerințele profesionale reale” sunt admise în multe legi cu privire la nediscriminare,¹⁷⁶ în măsura în care permit o discriminare directă, ele trebuie limitate la circumstanțe excepționale, când discriminarea „poate fi justificată în raport cu niște criterii strict definite”.¹⁷⁷

Codul Muncii mai prevede că angajatorii au obligația să întreprindă măsuri de prevenire a hărțuirii sexuale la locul de muncă,¹⁷⁸ să asigure egalitatea de șanse și de tratament tuturor persoanelor,¹⁷⁹ să ia măsuri de prevenire a persecutării,¹⁸⁰ să asigure condiții egale, pentru femei și bărbați, de îmbinare a obligațiilor de serviciu cu cele familiale,¹⁸¹ și să asigure o plată egală pentru o muncă de valoare egală.¹⁸²

176 A se vedea, de exemplu, art. 4 alin. (1) din Directiva 2000/78/CE (UE) a Consiliului.

177 A se vedea mai sus, nota 43, Principiul 5.

178 A se vedea mai sus, nota 172, art. 10 alin. (2) lit. f3).

179 *Ibidem*, art. 10 alin. (2) lit. f1) și f2).

180 *Ibidem*, art. 10 alin. (2) lit. f3).

181 *Ibidem*, art. 10 alin. (2) lit. f4).

182 *Ibidem*, art. 10 alin. (2) lit. g).

De asemenea, Codul include mai multe măsuri de protecție pentru femeile care lucrează, în special femeile gravide și femeile cu copii mici. Articolul 251 interzice concedierea femeilor gravide, a femeilor care îngrijesc copii în vârstă de până la 6 ani și a persoanelor aflate în concediu pentru îngrijirea copilului, cu excepția cazurilor prevăzute în articolul 86 din Codul Muncii, care stabilește motive „juste” pentru concediere. Articolul 247 interzice angajatorilor să refuze angajarea sau să reducă salariul femeilor gravide sau femeilor care îngrijesc copii în vârstă de până la 6 ani.

Pelângă aceste măsuri de protecție, există însă câteva dispoziții problematice, care reflectă presupunerea paternalistă că femeile sunt, prin natură, mai puțin capabile pentru anumite munci. Articolul 248 prevede diverse munci la care este interzisă participarea femeilor, inclusiv „lucrări cu condiții de muncă grele și vătămătoare, precum și lucrări subterane”¹⁸³ și munca manuală care implică sarcini și greutăți „care depășesc normele maxime stabilite pentru ele”.¹⁸⁴ Comitetul privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei a constatat recent că legi asemănătoare din Rusia, care interzic femeilor efectuarea unor munci clasificate ca „dificile [sau] cu condiții de lucru vătămătoare sau periculoase”,¹⁸⁵ au încălcat drepturile la șanse egale de angajare și la alegerea liberă a profesiei, conform art. 11 alin. (1) lit. b) respectiv c) din CETDFD.¹⁸⁶

Articolul 250 prevede că femeile gravide și femeile care au copii mici (în vârstă de până la trei ani) pot fi transferate la o muncă mai ușoară, cu menținerea salariului mediu. Deși această prevedere este valoroasă pentru respectarea necesităților femeilor gravide, utilizarea gravidității și maternității ca parafrază pentru capacitate este îngrijorătoare și contravine standardelor internaționale cu privire la nediscriminare.

În mare, Codul Muncii ignoră chestiunea căilor de atac disponibile pentru încălcarea diverselor drepturi pe care le reglementează. Prin urmare, căile de

183 *Ibidem*, art. 248 alin. (1).

184 Art. 248 alin. (2).

185 Comitetul ONU pentru eliminarea discriminării împotriva femeilor, *Svetlana Medvedeva c. Federația Rusă*, Comunicarea nr. 60/2013, Doc. al ONU CEDAW/C/63/D/60/2013, 8 martie 2013, para 2.1.

186 *Ibidem*, para 11.5.

atac prevăzute de Codul Civil, inclusiv repararea prejudiciilor și suprimarea acțiunilor, sunt disponibile angajaților care își revendică drepturile conform Codului Muncii.

Codul Educației

Codul Educației al Republicii Moldova (nr. 152 din 17 iulie 2014)¹⁸⁷ reglementează sistemul educațional. Articolul 2 al Codului menționează câteva surse relevante ale dreptului internațional, inclusiv CDC, CDPD și Convenția UNESCO privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului.

Nediscriminarea este un aspect esențial al scopului de bază al Codului. Art. 5 lit. d) din Cod prevede că în Republica Moldova educația are ca misiune „promovarea dialogului intercultural, a spiritului de toleranță, a nediscriminării și incluziunii sociale”. Articolul 7 din Codul Educației prevede că „principiile fundamentale ale educației” includ accesul la învățare fără discriminare,¹⁸⁸ incluziunea socială,¹⁸⁹ și asigurarea egalității.¹⁹⁰ Articolul 9 precizează că accesul la educație este asigurat în mod egal pentru toate persoanele, indiferent de cetățenie sau naționalitate.¹⁹¹ Cu toate acestea, Codul Educației nu prevede interzicerea generală a discriminării, nici nu conține dispoziții privind egalitatea accesului, definită prin formele de discriminare sau criteriile protejate.

În pofida acestui angajament privind accesul egal și nediscriminarea, Codul nu prevede cauze specifice ale acțiunii sau căi de atac pentru persoanele lipsite de acces la educație și supuse discriminării în sfera educației. Sunt disponibile însă căile de atac generale din Codul Civil.

¹⁸⁷ Disponibil la: <http://lex.justice.md/md/355156>.

¹⁸⁸ A se vedea mai sus, nota 172, art. 7 lit. a).

¹⁸⁹ *Ibidem*, art. 7 lit. g).

¹⁹⁰ *Ibidem*, art. 7 lit. h).

¹⁹¹ *Ibidem*, art. 9 alin. (1) și alin. (11).

Codul Familiei

Codul Familiei al Republicii Moldova (nr. 1316 din 26 octombrie 2000) (Codul Familiei)¹⁹² reglementează o gamă largă de aspecte privind familia, inclusiv căsătoria,¹⁹³ drepturile copiilor¹⁹⁴ și ale părinților¹⁹⁵ și protecția copiilor fără părinți.¹⁹⁶

Codul Familiei conține puține referiri la egalitate, nediscriminare și toleranță. În schimb, acesta menționează că în Moldova căsătoria dintre un bărbat și o femeie constituie nucleul familiei. Această abordare discriminează atât cuplurile de același sex, cât și cele pentru care căsătoria nu este baza relațiilor de familie. Articolele 5 și 16 stabilesc egalitatea soților în căsătorie, adică „toate persoanele căsătorite au drepturi și obligații egale în relațiile familiale, indiferent de sex, rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, opinie, apartenență politică, avere și origine socială” (art. 5). Totuși, potrivit articolului 2, căsătoria este încheiată doar între un bărbat și o femeie. Căsătoria este limitată în același mod și în articolul 1 din Legea cu privire la asigurarea egalității. Ca atare, cuplurile de același sex nu se bucură de dreptul la egalitate: într-adevăr, în articolul 15, căsătoria între persoane de același sex este interzisă în mod expres. În consecință, în loc să ofere un temei juridic pentru nediscriminare, o parte din Codul Familiei contribuie la discriminarea continuă a relațiilor familiale „netradiționale”.¹⁹⁷ Neajunsurile din Codul Familiei ar trebui atenuate oarecum, menționând în articolul 1 că, în cazul unei divergențe între Cod și convențiile și tratatele internaționale privind relațiile de familie, instrumentele internaționale respective au prioritate. Totuși, nu există jurisprudență în care articolul 1 a fost aplicat pentru a interpreta în mod progresist unele dintre dispozițiile mai discriminatorii ale Codului.

192 Disponibil la: <http://lex.justice.md/md/286119>.

193 Codul Familiei al Republicii Moldova (Cod 1316 din 26 octombrie 2000), Titlul II.

194 *Ibidem*, Capitolul 10.

195 *Ibidem*, Capitolul 11.

196 *Ibidem*, Titlul V.

197 Pentru mai multe detalii, a se vedea Partea 2.2 a acestui raport.

Codul Audiovizualului

Codul Audiovizualului al Republicii Moldova (nr. 260 din 27 iulie 2006)¹⁹⁸ reglementează domeniul emisiunilor de radio și televiziune, inclusiv conținutul acestora, modul de transmitere, protejarea independenței editoriale și interzicerea cenzurii.¹⁹⁹

Codul Audiovizualului conține mai multe dispoziții cu privire la egalitate și nediscriminare. Art. 19 alin. (6) lit. c) prevede că „publicitatea, inclusiv publicitatea autopromoțională, și teleshopping-ul trebuie să nu includă nici o formă de discriminare pe motiv de rasă, religie, naționalitate, sex”. Art. 6 alin. (1) interzice difuzarea programelor care incită la ură pe considerente de „rasă, religie, naționalitate sau sex”.²⁰⁰ Interzicerea incitării la ură corespunde cu cele mai bune practici internaționale. Totuși, prevederea cu privire la publicitate din art. 19 alin. (6) lit. c) este foarte generală, iar măsurile luate pentru eliminarea discriminării nu trebuie să fie împiedicate prea mult de respectarea altor drepturi ale omului. Această interdicție generală cu privire la publicitate poate fi aplicată astfel încât să limiteze în mod disproporționat libera exprimare.

Legea privind Libertatea de Conștiință, de Gândire și de Religie

Legea privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie (nr. 125 din 11.05.2007)²⁰¹ garantează oricărei persoane „dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie”²⁰² în conformitate cu Constituția și cu instrumentele internaționale pentru drepturile omului.

Art. 4 alin. (1) din Lege prevede dreptul oricui de a avea, de a-și schimba și de a profesa religia sau convingerile sale. Această libertate poate fi restrânsă numai în cazul în care se urmărește un scop legitim care este necesar într-o societate democratică pentru siguranța publică, ocrotirea sănătății și a moralei publice.²⁰³ Art. 4 alin. (3) din Lege prevede că statul nu poate aprecia

198 Disponibil la: http://lex.justice.md/document_rom.php?id=041D82D8:3A07C731.

199 Codul Audiovizualului al Republicii Moldova (nr. 260 din 27 iulie 2006), art. 8.

200 *Ibidem*, art. 6 alin. (1).

201 Legea privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie (nr. 125 din 11.05.2007).

202 *Ibidem*, art. 4 alin. (1).

203 *Ibidem*, art. 4 alin. (2).

o anumită religie, în timp ce, potrivit art. 5 alin. (1), nimeni nu poate fi urmărit pentru convingerile sale religioase (sau lipsa lor). Mai mult, exprimarea anumitor convingeri sau apartenența la o religie nu pot justifica negarea unor drepturi civile și politice.

Potrivit art. 15 alin. (1) din Lege, cultele religioase sunt separate de stat, egale în drepturi în fața legii și a autorităților publice. Art. 15 alin. (1) mai prevede că discriminarea pe motive de apartenență religioasă se pedepsește conform legislației.

Deși s-au oferit garanții multiple cu privire la dreptul fiecăruia de a practica propria religie, statul a avut tendința de a favoriza Biserica Ortodoxă a Moldovei, subordonată Patriarhiei Ruse.²⁰⁴ Potrivit art. 15 alin. (5) din Legea privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie, „Statul recunoaște importanța deosebită și rolul primordial al religiei creștin-ortodoxe și, respectiv, al Bisericii Ortodoxe din Moldova în viața, istoria și cultura poporului Republicii Moldova”. Proceduri speciale au observat că, în timp, adepții acestei religii au comis acte de vandalism, intimidare și violență împotriva minorităților religioase, inclusiv evrei, musulmani și membri ai unor grupări evanghelice, cum ar fi Martorii lui Iehova.²⁰⁵

Legea cu privire la Sănătatea Mentală

Legea nr. 1402 din 16.12.1997 cu privire la sănătatea mentală²⁰⁶ este actul normativ de bază care reglementează drepturile persoanelor cu „tulburări psihice”,²⁰⁷ termen general care include deficiențele intelectuale și cele psihosociale. Legea conține diverse prevederi referitoare la diagnostic, tratament, confidențialitatea pacientului și finanțarea sistemului de sănătate mintală.

204 Promo-LEX, *Raport privind Drepturile Omului în Moldova / Retrospectiva anului 2014, 2015*, capitolul 7.1, disponibil la: http://www.promolex.md/upload/publications/ro/doc_1437047545.pdf.

205 Consiliul pentru Drepturile Omului, *Raportul Raportorului Special privind libertatea de religie sau convingeri*, Heiner Bielefeldt, Doc. al ONU A/HRC/19/60/Add.2, 22 decembrie 2011, p. 27, disponibil la: http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session19/A-HRC-19-60-Add2_en.pdf.

206 Disponibil la: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=312970&lang=1>.

207 Legea cu privire la sănătatea mentală (Legea nr. 1402 din 16.12.1997), art. 1.

Legea nu conține dispoziții detaliate cu privire la discriminare. Art. 5 alin. (2) din Lege prevede că asistența psihiatrică se acordă fără discriminare după criteriul de sex,²⁰⁸ iar articolul 3 prevede că atât cetățenii Republicii Moldova²⁰⁹ cât și cetățenii străini și apatrizii²¹⁰ beneficiază de aceleași drepturi în condițiile legii. Totuși, natura și sfera de cuprindere a acestei măsuri de protecție împotriva discriminării nu sunt detaliate în Lege.

De fapt, Legea conține multe prevederi discriminatorii, fără să impună măsuri de protecție importante pentru persoanele cu dizabilități mintale. De interes deosebit sunt prevederile care reglementează cazurile când persoanele cu „tulburări psihice” pot fi supuse unui tratament fără consimțământul lor. Art. 11 alin. (1) prevede că efectuarea tratamentului este posibilă, în condițiile legii, doar dacă există consimțământul liber în scris al persoanei vizate. Totuși, Legea prevede că consimțământul nu este necesar atunci când se aplică măsuri medicale coercitive, în conformitate cu prevederile Codului Penal²¹¹ și în cazul spitalizării în conformitate cu articolul 28.²¹²

Articolul 28 stabilește condițiile în care o persoană poate fi spitalizată fără consimțământ și în absența unei hotărâri judecătorești. Acesta prevede că starea persoanei trebuie să fie gravă și că trebuie să existe fie un „pericol social direct”,²¹³ fie un „prejudiciu grav” al sănătății persoanei.²¹⁴ Articolul 28 ar putea permite privarea arbitrară de libertate, contrar art. 14 alin. (1) lit. b) din CDPD și articolului 5 din CEDO. De asemenea, ar putea constitui un tratament inuman, contrar articolului 15 din CDPD și articolului 16 din CAT. Există riscul ca tratarea și spitalizarea forțată a persoanelor cu deficiențe intelectuale și psihosociale să fie folosite abuziv și în mod discriminatoriu, în special datorită legăturii existente în Lege între dizabilitate și spitalizarea forțată și lipsei garanțiilor. Mai există riscul ca reglementarea problematică a privării de capacitate juridică, discutată mai sus, să interacționeze cu

208 *Ibidem*, art. 5 alin. (2) lit. a).

209 *Ibidem*, art. 3 alin. (1).

210 *Ibidem*, art. 3 alin. (2).

211 Codul Penal al Republicii Moldova, (Cod nr. 985 din 18.04.2002), articolele 99, 100, 101, 102 și 103.

212 Pentru detalii despre tratamentul medical forțat, a se vedea secțiunea 2.1 a acestui raport.

213 A se vedea mai sus, nota 207, art. 28 lit. a).

214 *Ibidem*, art. 28 lit. c).

reglementarea tratamentului forțat, plasând persoanele cu dizabilități într-o poziție de vulnerabilitate dublă, în care preferințele le sunt ignorate.

Ministerul Justiției a criticat Legea pentru faptul că nu respectă obligațiile asumate prin CDPD și principiile fundamentale ale drepturilor omului.²¹⁵ Un motiv de îngrijorare deosebită este faptul că Legea are probleme serioase în legătură cu tratamentul forțat, spitalizarea fără consimțământ și asigurarea unui mecanism de plângeri pentru persoanele internate în instituții medicale sau rezidențiale.

Legea Cetățeniei Republicii Moldova

Legea cetățeniei Republicii Moldova (Legea nr. 1024 din 2 iunie 2000)²¹⁶ stabilește cadrul legal pentru cetățenia Republicii Moldova, inclusiv cum și cui i se acordă aceasta, precum și drepturile și responsabilitățile care decurg din cetățenie.

Articolul 6 face diferența între cetățeni și necetățeni, art. 6 alin. (1) prevede că cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii, iar art. 6 alin. (3) prevede că statutul juridic al cetățenilor străini și al apatrizilor este stabilit de lege și de acordurile internaționale la care Republica Moldova este parte. După cum se observă, multe drepturi din legislația moldovenească sunt acordate doar cetățenilor. Art. 6 alin. (2) prevede că dreptul de a alege și de a fi ales, de a ocupa funcții ce implică exercitarea autorității publice și de a participa la referendum este acordat doar cetățenilor Republicii Moldova.

Articolul 7 garantează nediscriminarea cetățenilor Republicii Moldova, indiferent de temeiurile dobândirii cetățeniei. Aceasta ar presupune, de exemplu, interzicerea discriminării unei persoane care a dobândit cetățenia având calitatea de refugiat. Legea nu menționează nimic despre cauzele acțiunilor și căile de atac provenite din acest drept la nediscriminare, deși sunt aplicate căile de atac generale din Codul Civil.

215 Ministerul Justiției al Republicii Moldova, *Raport privind monitorizarea Legii cu privire la sănătatea mentală*, 2015, disponibil la: <http://www.justice.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=103&>.

216 Disponibilă la: <http://lex.justice.md/md/311522>.

Legea privind Regimul Străinilor în Republica Moldova

Legea privind regimul străinilor în Republica Moldova (Legea nr. 200 din 16 iulie 2010) reglementează intrarea, șederea și ieșirea „străinilor” pe teritoriul Republicii Moldova.²¹⁷ În Lege, un străin este definit drept o „persoană care nu deține cetățenia Republicii Moldova sau care este apatrid”. La rândul său, un apatrid este definit ca o „persoană care nu este considerată cetățean al nici unui stat, conform legislației acestora”.²¹⁸

Legea nu se aplică membrilor misiunilor diplomatice și oficiilor consulare, ai organizațiilor internaționale, precum și membrilor de familie ai acestora, al căror statut este reglementat prin tratate internaționale, reprezentanților altor state și membrilor delegațiilor oficiale.²¹⁹ De asemenea, nu se aplică străinilor al căror statut este reglementat prin Legea privind azilul în Republica Moldova (Legea nr. 270-XVI din 18 decembrie 2008).²²⁰

Potrivit art. 4 alin. (1), străinii aflați legal în Republica Moldova se bucură de aceleași drepturi și libertăți ca și cetățenii Republicii Moldova, garantate de Constituție și de tratatele internaționale la care Moldova este parte. Aceasta nu înseamnă că drepturile acordate cetățenilor prin Constituție sunt acordate, în virtutea legii, și străinilor. Mai degrabă, atunci când un drept nu este limitat în mod expres la cetățeni în Constituție, acesta se aplică și străinilor, în virtutea articolului 4 din Lege.²²¹

Străinii aflați ilegal în Republica Moldova pot fi reținuți într-un Centru de plasament temporar al străinilor.²²² Conform art. 66 alin. (5), străinii cazați în Centrul de plasament temporar al străinilor vor fi tratați fără discriminare pe motiv de rasă, sex, vârstă, cultură, naționalitate, religie sau apartenență la un

217 Legea privind regimul străinilor în Republica Moldova (Legea nr. 200 din 16 iulie 2010), art. 1.

218 *Ibidem*, art. 3.

219 *Ibidem*, art. 2 alin. (1).

220 *Ibidem*, art. 2 lit. b).

221 În plus, articolul 19 din Constituție prevede că, cu excepția unor dispoziții contrare din Constituție sau din dreptul intern, cetățenii străini și apatrizii au aceleași drepturi ca și cetățenii Republicii Moldova.

222 A se vedea mai sus, nota 220, art. 52 alin. (4) și art. 64. În art. 64 alin. (1), luarea în custodie publică este definită ca ”o măsură de restrângere a libertății de mișcare, dispusă de instanța de judecată împotriva străinului care nu a executat decizia” de a părăsi teritoriul.

anumit grup social. Termenul „discriminare” rămâne nedefinit și deci nu este clar dacă se referă, de exemplu, la discriminarea indirectă sau discriminarea prin asociere.

Legea nu este un mijloc adecvat pentru a asigura că persoanele imigrante luate în custodie publică nu sunt supuse la discriminare, în primul rând fiindcă nu prevede o procedură de executare sau o cale de atac, iar discriminarea rămâne nedefinită. Totuși, această problemă a fost abordată oarecum prin adoptarea Legii cu privire la asigurarea egalității, care prevede o modalitate de a reclama discriminarea în acest context pe criteriul naționalității sau originii etnice.

3.3 Politici Naționale cu Impact Asupra Discriminării și Inegalității

În secțiunea anterioară a prezentului raport am arătat că legislația Republicii Moldova oferă o anumită protecție împotriva discriminării pe mai multe criterii. Totuși, protecția formală prevăzută de legislație contribuie prea puțin la asigurarea egalității. Guvernul Moldovei a adoptat mai multe politici care își propun să transforme măsurile legislative de protecție în rezultate concrete, de exemplu oferind funcționarilor publici îndrumări privind îndeplinirea într-un mod nediscriminatoriu a funcțiilor pe care le au. Secțiunea de față a raportului rezumă cele mai importante dintre aceste politici.

Politicile publice nu sunt obligatorii din punct de vedere juridic. Ele sunt mai degrabă niște aspirații, identificând domeniile marcate de inegalități și propunând soluții de ameliorare a acestora. Cele mai multe politici publice sunt elaborate pentru perioade specificate (până la cinci ani), după care expiră. Unele politici sunt înnoite pe termene ulterioare.²²³ Structura documentelor de politici publice din Moldova este impusă de legislație: politicile trebuie să identifice o problemă, să prezinte obiective, să stabilească metodele de realizare a obiectivelor și să rezume impactul social preconizat al implementării politicii.²²⁴

223 Vezi spre exemplu comunicatul de presă al Biroului Relații Interetnice din R. Moldova privind elaborarea unui nou Plan de acțiuni pentru susținerea populației de etnie romă pentru anii 2016-2020, 21 decembrie 2015, disponibil la adresa web: <http://www.bri.gov.md/?pag=comunicate&opa=view&id=758&l=>.

224 Hotărârea Guvernului Nr. 33 din 11.01.2007 cu privire la regulile de elaborare și cerințele unificate față de documentele de politici, disponibilă la: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=319904&lang=1>.

Nu există în Moldova o politică cu privire la egalitate și nediscriminare în general. Politicile tind să se concentreze mai mult pe anumite domenii marcate de discriminare (de exemplu ocuparea forței de muncă) sau anumite grupuri de persoane. Deși politicile publice se referă la multe grupuri marginalizate, există și excepții notabile. De exemplu, nu există o politică publică privind persoanele cu deficiențe mintale – un neajuns observat de către ONU.²²⁵

Ponderea acordată politicilor naționale și gradul de implementare a recomandărilor acestora de către Guvern diferă. În unele cazuri, se pare că Guvernul susține în principiu implementarea lor, dar fără să aloce fondurile sau personalul necesar. Alteori, politicile și planurile sunt atât de generale și vagi încât este greu de aflat dacă o obligație a fost respectată. Chiar dacă sunt ignorate, politicile pot fi instrumente de susținere eficiente. Organizațiile societății civile pot impulsiona implementarea lor și au creat parteneriate cu autoritățile publice pentru a contribui la obținerea rezultatelor.

3.3.1 Planul Național de Acțiuni în Domeniul Drepturilor Omului

Planul Național de Acțiuni în domeniul Drepturilor Omului pentru anii 2011–2014 (PNADO 2011)²²⁶ a fost aprobat la 12 mai 2011, înlocuind Planul Național de Acțiuni în Domeniul Drepturilor Omului pentru anii 2004–2008. A fost o politică publică universală privind drepturile omului în Republica Moldova și a inclus obiective și indicatori în domeniul egalității și nediscriminării. PNADO 2011 a propus o varietate de reforme având ca scop consolidarea mecanismului instituțional de prevenire și combatere a discriminării, inclusiv:

- instituirea Consiliului pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității (CPPEDAE) și aplicarea Legii cu privire la asigurarea egalității;

225 Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, *Prevenirea și combaterea torturii în instituțiile rezidențiale și neuropsihiatrice: Analiza cadrului legislativ național și standardelor internaționale*, Chișinău, 2015, p. 82.

226 Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova Nr. 90 din 12.05.2011 cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pe anii 2011–2014, disponibilă la: <http://lex.justice.md/md/339395>.

- îmbunătățirea capacității unităților gender de a monitoriza egalitatea în cadrul autorităților publice;²²⁷
- modificarea legislației, inclusiv Codul Electoral al Republicii Moldova (nr. 1381-XIII din 21 noiembrie 1997), cu scopul de a crește rata de reprezentare a femeilor în Parlament;
- schimbul de informații și experiență între mecanismul național de prevenire și combatere a discriminării (MNPCD) și instituțiile similare din Moldova; și
- efectuarea unui studiu al jurisprudenței naționale cu privire la discriminare și lansarea campaniilor naționale de promovare a nediscriminării, inclusiv prin programe de radio și televiziune (nu este specificat organul responsabil pentru realizarea acestor campanii).

Măsurile propuse în PNADO 2011 au fost implementate parțial. Legea cu privire la asigurarea egalității a fost adoptată și CPPEDAE a fost înființat. Modificarea Codului Electoral este prevăzută în legislație și, la data întocmirii acestui raport, urma să fie promulgată de către Președinte.²²⁸ Pe de altă parte, MNPCD nu a fost creat și, conform unui raport din 2015 al Ministerului Justiției, mai mulți indicatori incluși în PNADO 2011 fie au fost raportați ca nerealizați, fie nu au fost raportați deloc.²²⁹ Printre lacunele implementării, Ministerul Justiției menționează:

- deseori reformele au fost implementate formal;
- uneori reformele au fost raportate ca implementate pe baza finalizării unor activități care nu aveau legătură cu reformele respective;

227 În cadrul unei inițiative din Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați (Legea nr. 5-XVI din 9 februarie 2006), anumiți angajați dintr-o organizație formează o "unitate gender" având responsabilitatea de a monitoriza și promova egalitatea de gen la locul de muncă. De obicei, unitățile gender se constituie în departamentele de resurse umane ale organizațiilor mai mari.

228 Legea privind modificarea și completarea unor acte legislative (Legea nr. 180 din 15 mai 2014), discutată în secțiunea 3.2, include această modificare a Codului Electoral, însă nu a fost încă promulgată de către Președinte.

229 Ministerul Justiției al Republicii Moldova, *Raport privind gradul de implementare a Planului Național de Acțiuni în Domeniul Drepturilor Omului (2011–2014) pentru anul 2014 în cadrul autorităților publice centrale*, 2015, disponibil la: http://justice.gov.md/public/files/drepturile_omului/Raport_privind_gradul_de_implementare_PNADO_pentru_anul_2014_in_cadrul_APC.pdf.

- nu au existat criterii clare pentru a evalua cu obiectivitate dacă reformele au fost implementate în mod satisfăcător; și
- nu a existat un mecanism prin care autoritățile publice centrale sau locale să poată monitoriza implementarea PNADO 2011.

Termenele de executare a tuturor acțiunilor din PNADO 2011 au trecut deja. Deși Ministerul Justiției și-a exprimat intenția de a elabora un nou Plan de Acțiuni în domeniul Drepturilor Omului pentru ultimul trimestru al anului 2015, acesta nu a fost încă publicat.²³⁰

3.3.2 Programul Național de Asigurare a Egalității de Gen, 2010–2015 (PNAEG 2010)

Programul Național de Asigurare a Egalității de Gen pentru anii 2010–2015 (PNAEG 2010)²³¹ a fost aprobat la 31 decembrie 2009, având ca scop combaterea discriminării pe bază de gen. Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei are sarcina de a monitoriza și coordona implementarea acțiunilor prevăzute de PNAEG 2010. Obiectivele acestuia includ:

- creșterea angajării în rândul femeilor și reducerea discrepanței salariale în funcție de gen;
- eliminarea tuturor formelor de discriminare pe piața muncii în bază de gen; și
- promovarea abilitării economice a femeilor din zonele rurale.²³²

PNAEG 2010 pune un accent sporit pe creșterea participării femeilor la viața publică. Se solicită introducerea obligatorie a egalității de gen în toate documentele de politică și la toate nivelurile de implementare. De asemenea, se menționează absența femeilor în procesul public electoral, evidențiind faptul că ele continuă să se confrunte cu discriminări în activitățile politice

230 Ministerul Justiției al Republicii Moldova, *Comunicat de presă: Planul național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pe anii 2011–2014 a fost realizat aproape integral*, 31 martie 2014, disponibil la: <http://www.justice.gov.md/libview.php?l=ro&idc=4&id=1832>.

231 Hotărârea Guvernului nr. 933 din 31 decembrie 2009 cu privire la aprobarea Programului național de asigurare a egalității de gen pe anii 2010–2015, disponibilă la: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=333441&lang=1>.

232 *Ibidem*, Capitolul 2.

și publice, în mare măsură datorită stereotipurilor de gen și sexismului existent.²³³

PNAEG 2010 abordează și problema violenței împotriva femeilor. Se menționează vulnerabilitatea deosebită a femeilor migrante, care, datorită discriminării duble pe baza statutului de migrant și a genului, „pot deveni victime ale violenței sau traficului atât în procesul de migrare, cât și pe piața muncii în statele de destinație”.²³⁴ Potrivit PNAEG 2010, se observă „nivelul insuficient de conștientizare de către societate a problemei violenței în familie” și „nivelul slab de pregătire a specialiștilor din diverse domenii referitoare la identificarea, înregistrarea și referirea cazurilor de violență în familie”.²³⁵

Printre strategiile propuse în PNAEG 2010 pentru combaterea violenței împotriva femeilor se numără elaborarea programelor educaționale și a modulelor de instruire, investiții în programele de reabilitare a victimelor și resocializare a agresorilor în cazurile de violență bazată pe gen și trafic de ființe umane, îmbunătățirea colectării, analizării și distribuirii datelor statistice dezagregate în funcție de sex privind cazurile de violență bazată pe gen și trafic de ființe umane. Conform Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei, aceste strategii au fost implementate doar parțial, o cauză principală, frecvent menționată, fiind resursele insuficiente.²³⁶ Pe parcursul implementării PNAEG 2010, Comitetul CEDAW a criticat cooperarea limitată între organele responsabile pentru egalitatea de gen și ministerele de resort (...) fluctuația ridicată a cadrelor (...) și integrarea insuficientă a dimensiunii de gen în ministere la toate nivelurile.²³⁷ ONG-urile din Moldova și-au exprimat îngrijorarea față de activitatea sporadică/insuficientă a Comisiei Guvernamentale pentru egalitate între femei și bărbați și lipsa personalului

233 *Ibidem*, alin. 21.

234 *Ibidem*, alin. 13.

235 *Ibidem*, alin. 40.

236 Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei al Republicii Moldova, *Raport de evaluare a gradului de implementare a Programului Național de Asigurare a Egalității de Gen pentru anii 2010–2015*, 2015, disponibil la: http://www.mmps.f.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_evaluare_pnaeg_2010-2015.pdf.

237 Comitetul ONU pentru Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Față de Femei, *Observații finale – Republica Moldova*, Doc. al ONU CEDAW/C/MDA/CO/4-5, 18 octombrie 2013, alin. 13.

cu normă completă responsabil pentru asigurarea egalității de gen în alte departamente ministeriale.²³⁸

La data întocmirii acestui raport, Ministerul elabora Programul național de asigurare a egalității de gen pentru anii 2016-2020.²³⁹

3.3.3 Strategia Națională privind Politicile de Ocupare a Forței de Muncă, 2007-2015

Strategia națională privind politicile de ocupare a forței de muncă pe anii 2007-2015 (SNPOFM 2007), aprobată de Guvernul R. Moldova la 31 mai 2007,²⁴⁰ se referă la discriminarea pe piața forței de muncă.

SNPOFM 2007 solicita reducerea diferențelor de gen în privința reprezentării și a salariilor.²⁴¹ De asemenea, se solicita elaborarea unor politici publice suplimentare pentru îmbunătățirea respectării dispozițiilor Codului Muncii al Republicii Moldova (Legea nr. 154 din 28 martie 2003) referitoare la angajații mai în vârstă. În final, SNPOFM 2007 recunoștea că piața forței de muncă este un spațiu în care pot apărea schimbări sociale, menționând că încadrarea în câmpul muncii poate viza persoane marginalizate, expuse în caz contrar riscului de excludere.²⁴² Totuși, Strategia nu conținea prevederi suficiente cu privire la angajarea persoanelor cu dizabilități, fapt care putea să contribuie la rezultatele nesatisfăcătoare din acest domeniu.²⁴³ Raportul final privind implementarea Strategiei nu este încă disponibil.

238 Raport comun realizat de ONG-uri și persoane fizice din Moldova reunite pentru promovarea egalității de gen. Elaborată pentru Evaluarea periodică universală a Republicii Moldova, sesiunea nr. 26, 2016, para 5.1, disponibilă la: <http://cdf.md/files/resources/98/UPR-submission-gender-equality-platform-Moldova.pdf>.

239 Republica Moldova, *Proiectul noului Program național pentru asigurarea egalității de gen pe anii 2016-2020*, 28 aprilie 2016, disponibil la: <http://particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=3140>.

240 Hotărârea Guvernului Nr. 605 din 31 mai 2007 pentru aprobarea Strategiei naționale privind politicile de ocupare a forței de muncă pe anii 2007-2015.

241 *Ibidem*, Capitolul 3.

242 *Ibidem*.

243 Centrul de Asistență Juridică pentru Persoane cu Dizabilități, *Raport alternativ pentru Comitetul ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități*, Chișinău, 2015, p. 34.

3.3.4 Planul de Acțiuni privind Susținerea Populației de Etnie Romă din Republica Moldova, 2011–2015

Planul de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2011–2015 (PASPER 2011) a fost aprobat la 8 august 2011.²⁴⁴ Planul solicita intervenții pentru îmbunătățirea situației populației de etnie romă în domeniile educației, ocupării forței de muncă, asigurării de sănătate, condițiilor de trai, participării la luarea deciziilor și documentării. S-a pus accent deosebit pe bunăstarea femeile rome.²⁴⁵

Unul din cele mai ambițioase obiective din PASPER 2011 a fost introducerea „mediatorilor sociocomunitari” pentru a facilita accesul populației de etnie romă la servicii publice și comunicarea cu autoritățile publice în numele acestei populații.²⁴⁶ Planul prevedea angajarea a 48 de mediatori comunitari în 44 de localități populate preponderent de etnici romi, în medie 1 mediator la 150 persoane.²⁴⁷

În perioada de implementare, autoritățile publice nu au publicat rapoarte intermediare cu privire la situația PASPER 2011. În februarie 2016, Biroul Relații Interetnice a publicat un raport final privind PASPER 2011,²⁴⁸ potrivit căruia s-au înregistrat progrese în anumite privințe. Concret, au fost angajați 12 mediatori comunitari în 12 localități, având ca rezultat creșterea numărului persoanelor de etnie romă care au obținut documente administrative și birocratice, creșterea frecvenței școlare și a accesului la protecție socială, eficientizarea comunicării între populația de etnie romă și alte grupuri la nivel de comunitate.

Raportul nu conține însă date statistice și probabil că nu evaluează precis succesul implementării politicii. Bunăoară, reprezentanții autorităților

244 Hotărârea Guvernului nr. 494 din 8 august 2011 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2011–2015, disponibilă la: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=339319>.

245 *Ibidem*, Capitolul 1.2.

246 *Ibidem*, anexă.

247 *Ibidem*.

248 Republica Moldova, *Raport-Studiu de evaluare a Planului de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2011–2015*, 2016, disponibil la: http://www.bri.gov.md/files/3849_Studiu-HG-56_18.01.16.pdf.

publice locale au raportat că au fost angajați 7 mediatori, nu 12.²⁴⁹ În cele din urmă, PASPER 2011 nu a dispus de fonduri suficiente pentru implementare.

Planul de acțiuni pentru susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2016–2020 a fost aprobat de guvern la 20 aprilie 2016. Cu toate acestea, ca și în cazul iterațiilor anterioare, pentru implementarea lui eficace au fost alocate resurse insuficiente.

3.3.5 Strategia Națională privind Acțiunile Comunitare pentru Susținerea Copiilor Aflați în Dificultate, 2007–2014

Strategia națională privind acțiunile comunitare pentru susținerea copiilor aflați în dificultate pe anii 2007–2014 (SNACSCD 2007)²⁵⁰ a fost aprobată la 20 august 2007. Obiectivul, prevăzut în capitolul 2 al Strategiei, a fost crearea oportunităților pentru integrarea socială a copiilor defavorizați prin acțiuni comunitare relevante. SNACSCD 2007 a stabilit obiectivele pe care Republica Moldova trebuia să le îndeplinească în conformitate cu Programul de Integrare Europeană 2009–2013: Libertate, Democrație, Bunăstare²⁵¹ și Convenția ONU privind Drepturile Copilului.²⁵²

SNACSCD 2007 avea scopul să asigure egalitatea și nediscriminarea copiilor aparținând unor grupuri vulnerabile. De asemenea, se menționa importanța auto-realizării identității și personalității copiilor și tinerilor. Nu a fost publicat nici un raport de evaluare a gradului în care s-a realizat această strategie.

249 Cancelaria de Stat, *Raport de evaluare privind implementarea Planului de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2011–2015*, 2016, p. 14.

250 Hotărârea Guvernului Nr. 954 din 20.08.2007 cu privire la aprobarea Strategiei naționale privind acțiunile comunitare pentru susținerea copiilor aflați în dificultate pe anii 2007–2014.

251 Programul de Activitate al Guvernului Republicii Moldova „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare” 2013–2014, 2013.

252 Convenția ONU privind Drepturile Copilului, Rez. A.G. 44/25, 1989.

3.3.6 Strategia privind Incluziunea Socială a Persoanelor cu Dizabilități, 2010–2013

La 9 iulie 2010 a fost adoptată Strategia privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități pentru perioada 2010–2013 (SISPD 2010),²⁵³ care prevedea, printre altele, dezvoltarea unui mecanism eficient de acordare a serviciilor de orientare, de formare și de reabilitare profesională a persoanelor cu dizabilități.²⁵⁴ Ca recomandare de politică, SISPD 2010 menționa că lipsa unei definiții juridice unice pentru dizabilitate în Republica Moldova este o piedică în calea unei reforme legislative eficiente. În Constituție se utilizează termenul „handicapat”²⁵⁵ pentru persoanele cu dizabilități, iar în Legea nr. 134 din 13 iunie 2008 cu privire la Serviciul de Protecție și Pază de Stat se utilizează termenul „invalidi”.²⁵⁶ Legea privind egalitatea șanselor folosește o terminologie adecvată.²⁵⁷

SISPD 2010 a expirat în anul 2013 și nu a mai fost adoptată o politică publică în acest sens. Problemele de terminologie persistă. De exemplu, Constituția nu a fost modificată pentru a se elimina referirile la persoane handicapate. Pe de altă parte, Legea cu privire la asigurarea egalității a fost adoptată pe durata politicii și face referire la „persoane cu dizabilități”.

Legea privind egalitatea șanselor a fost promulgată în termenul de aplicare a SISPD 2010, deci, cel puțin în ceea ce privește crearea unui cadru legislativ cu privire la discriminarea în baza dizabilității, politica a avut succes. Totuși, succesul Legii a fost atenuat de faptul că Parlamentul nu a adaptat la aceasta și alte legi. De exemplu, deși Legea privind egalitatea șanselor prevede că clădirile trebuie să fie accesibile persoanelor cu dizabilități, legile privind planificarea și construcția nu

253 Legea nr. 169 din 9 iulie 2010 pentru aprobarea Strategiei privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități (2010-2013).

254 Legea nr. 169 din 9 iulie 2010 pentru aprobarea Strategiei privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități (2010-2013), Capitolul 1.

255 A se vedea mai sus, nota 105, articolele 50 și 51.

256 Art. 40 alin. (9) și art. 46 alin. (5), disponibile la: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=362560>.

257 A se vedea, de exemplu, Legea Nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, articolul 2, disponibil la: <http://lex.justice.md/md/344149>.

solicită acest lucru, iar obligația respectivă este adesea ignorată. Nu a existat un raport al Guvernului privind gradul în care a fost implementată SISPD 2010.²⁵⁸

3.3.7 Programul pentru Integrarea Problemelor Îmbătrânirii în Politici, 2014–2016

Programul pentru integrarea problemelor îmbătrânirii în politici (PIPIP)²⁵⁹ a fost aprobat la 2 iunie 2014 și include metode de facilitare a participării sporite a persoanelor în vârstă, în special femei, la viața socio-economică. Printre alte obiective, PIPIP urmărește:

- schimbarea concepțiilor greșite referitoare la descreșterea în productivitate odată cu înaintarea în vârstă;²⁶⁰
- combaterea tendinței ca femeile în vârstă să fie mai sărace decât bărbații în vârstă, deoarece au lucrat mai puțini ani și au avut salarii mai mici;²⁶¹ și
- monitorizarea sporită a prestării serviciilor de sănătate pentru a asigura că persoanele în vârstă nu sunt discriminate în acest sistem.²⁶²

PIPIP suferă din cauza lipsei de specificitate. Adică nu este definit ce se înțelege prin termenul „persoane în etate”. Deoarece dispozițiile sunt generale și aspiraționale, este greu de evaluat în ce măsură au fost implementate.

258 Pentru un raport al Guvernului privind implementarea CDPD în Moldova, a se vedea mai sus, nota 236; Pentru opiniile ONG-urilor privind implementarea SISPD 2010 în Moldova, a se vedea, de exemplu: Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale, *Oportunități egale, incluziune și protecție socială a persoanelor cu dizabilități*, 2010. A se vedea mai sus, nota 243.

259 Hotărârea Guvernului Nr. 406 din 02.06.2014 cu privire la aprobarea Programului pentru integrarea problemelor îmbătrânirii în politici, disponibilă la: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=353338>.

260 *Ibidem*, alin. 13 lit. a).

261 *Ibidem*, alin. 41.
Ibidem, alin. 13 lit. a).

262 *Ibidem*, alin. 43.

3.3.8 Strategia Națională și Planul de Acțiuni pentru Tineret, 2014–2020

Strategia națională și planul de acțiuni pentru tineret 2014–2020 (SNT 2014)²⁶³ prevede că nediscriminarea și egalitatea șanselor trebuie să fie principii directoare în elaborarea politicilor pentru tineri în Republica Moldova.²⁶⁴ De asemenea, se menționează că victimele discriminării pe motiv de vârstă au mai puține șanse de acces la servicii sociale și sunt mai predispuse la sărăcie și probleme de sănătate.²⁶⁵ Potrivit SNT 2014, discriminarea pe bază de vârstă este una din cele mai stringente probleme care afectează tinerii în Republica Moldova. Aproximativ 30,3% dintre tineri, definiți în Legea cu privire la tineret (Legea nr. 279 din 11 februarie 1999)²⁶⁶ ca persoane cu vârsta între 16 și 30 de ani, consideră că sunt discriminați, în special în domeniile ocupării forței de muncă, educației și participării civice (adică luarea deciziilor la nivel de comunitate).²⁶⁷

Ministerul Tineretului și Sportului din Republica Moldova este responsabil pentru implementarea Strategiei. În 2016 Ministerul Tineretului și Sportului din Republica Moldova a publicat primul raport intermediar de activitate privind implementarea Strategiei în anul 2015.²⁶⁸ În general, raportul prezintă un nivel mediu de implementare. Scorul general de implementare este 0,6 (unde 0 = acțiune neimplementată, 1 = acțiune complet implementată), iar scorul realizării obiectivelor Strategiei este 0,59. Principalele deficiențe de implementare identificate în raport se referă la activitățile principale legate de elaborarea și adoptarea ghidurilor și metodologiilor, politicilor publice,

263 Hotărârea Guvernului Nr. 1006 din 10 decembrie 2014 cu privire la aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare a sectorului de tineret 2020 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia, disponibilă la: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=356215>. Această politică a înlocuit Strategia de dezvoltare a sectorului de tineret pe anii 2009–2013.

264 Hotărârea Guvernului Nr. 1006 din 10 decembrie 2014 cu privire la aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare a sectorului de tineret 2020 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia, anexa nr. 1, disponibilă la: http://lex.justice.md/UserFiles/File/2014/mo400-403md/anexa%201_1006.docx.

265 *Ibidem*, pp. 11, 13 și anexa nr. 1.

266 Articolul 2, disponibil la adresa: <http://lex.justice.md/md/311644>.

267 A se vedea mai sus, nota 259, pp. 11, 13 și anexa nr. 1.

268 La momentul redactării, acest raport nu era disponibil online.

cercetărilor și studiilor privind tineretul. Cele mai ridicate scoruri au fost obținute la organizarea evenimentelor publice, instruirilor de consolidare a capacităților, seminarelor etc., multe din acestea fiind realizate cu susținerea și colaborarea organizațiilor societății civile (Consiliul Național al Tineretului din Moldova).

3.3.9 Strategia Națională în Domeniul Migrației și Azilului, 2011-2020

Strategia națională în domeniul migrației și azilului pentru anii 2011–2020 (SNMA 2011)²⁶⁹ armonizează politicile anterioare ale Republicii Moldova privind migranții și solicitanții de azil. Deși nu se referă doar la egalitate și nediscriminare, SNMA 2011 include măsuri menite să protejeze migranții și străinii împotriva discriminării pe mai multe criterii, inclusiv rasa.

De exemplu, SNMA 2011 prevede că străinii și apatrizii aflați legal în Republica Moldova au libertatea de circulație în țară:

*Asigurarea faptului că libertatea de circulație a străinilor aflați în mod legal în Republica Moldova sau a apatrizilor nu este supusă unor restricții nejustificate, inclusiv măsurilor de natură discriminatorie, bazate pe orice motiv, cum ar fi sex, rasă, culoare, origini etnice sau sociale, caracteristici genetice, starea de sănătate (inclusiv HIV/SIDA), limbă, religie sau convingeri, opinii politice sau orice alte opinii, apartenență la o minoritate națională, proprietate, naștere, handicap sau vârstă.*²⁷⁰

Neobișnuit este faptul că SNMA 2011 încearcă să prevină discriminarea străinilor și apatrizilor pe motiv de "caracteristici genetice". Discriminarea pe acest motiv nu este interzisă în alte legi sau politici din Moldova și nu este clar care a fost intenția ce a stat la baza includerii acestui criteriu protejat, nici ce anume ar implica aplicarea sa.

269 Hotărârea Guvernului Nr. 655 din 08.09.2011 cu privire la aprobarea Strategiei naționale în domeniul migrației și azilului (2011–2020), disponibilă la: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=340066>.

270 *Ibidem*, Capitolul 5, alin. 21.

3.4 Implementarea

Deși cadrul legal pentru protecția drepturilor la egalitate și nediscriminare în Moldova este destul de cuprinzător, gradul de eficiență a dispozițiilor din Constituție și legislație depinde de modul în care acestea sunt aplicate în practică. După cum vom arăta în această secțiune, există multe domenii în care punerea în aplicare a dispozițiilor legale trebuie consolidată.

În această secțiune vom pune accent pe mecanismele instituționale de protecție împotriva discriminării prevăzute în Legea cu privire la asigurarea egalității. Va fi examinat în special mandatul Consiliului pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității (CPPEDAE) în ceea ce privește investigarea și concilierea plângerilor. De asemenea, este prezentată abordarea discriminării în instanța de judecată.

3.4.1 Sistemul de Drept din Moldova

Structura sistemului de drept din Moldova este stabilită în capitolul 9 din Constituție, care se referă la sistemul judiciar. În articolul 134, Curtea Constituțională este definită ca „unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova”, având sarcina de a examina constituționalitatea legislației, hotărârilor Parlamentului, decretelor prezidențiale și altor instrumente, inclusiv tratatele internaționale.²⁷¹ Articolul 140 prevede că legile devin nule din momentul în care Curtea Constituțională declară nevalabilă o lege, iar deciziile Curții Constituționale nu pot fi contestate.²⁷²

În paralel cu Curtea Constituțională, există o ierarhie a altor organe judiciare: Curtea Supremă de Justiție, Curtea de Apel și instanțele de judecată. Aceste instanțe judecătorești sunt create conform art. 115 din Constituție, însă structurile și domeniile lor de competență sunt prevăzute în legislație,²⁷³ în special în Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție (nr. 789 din 26 martie 1996) și Legea privind organizarea judecătorească (nr. 514-XIII din 16 iulie 1995). Instituirea instanțelor extraordinare este interzisă prin art. 115 alin. (3) din Constituție.

271 A se vedea mai sus, nota 105,, art. 135 alin. (1).

272 *Ibidem*, art. 140 alin. (2).

273 *Ibidem*, art. 115 alin. (4).

Curtea Supremă de Justiție este cea mai înaltă instanță judecătorească, după Curtea Constituțională, „care asigură aplicarea corectă și unitară a legilor de către toate instanțele judecătorești”.²⁷⁴ Aceasta are competența de a judeca recursurile în materie civilă, de contencios administrativ, penală sau în alte materii procedurale²⁷⁵ și poate judeca anumite tipuri de cauze în primă instanță.²⁷⁶ Curtea de Apel se află la un nivel inferior față de Curtea Supremă de Justiție și judecă recursurile împotriva deciziilor instanțelor de judecată și tribunalelor specializate, precum și cauze în primă instanță în domeniul său de competență.²⁷⁷ Aceasta judecă atât cauze penale, cât și civile.²⁷⁸ Există patru curți de apel, fiecare având competență în zona sa geografică.

Tribunalele specializate au competență în cauze care implică anumite materii.²⁷⁹ Exemple: Judecătoria Comercială de Circumscripție și Judecătoria Militară.²⁸⁰ În cele din urmă, instanțe de judecată funcționează la nivel de raion și municipiu, aflându-se în jurisdicția uneia din cele patru curți de apel.

CPPEDAE nu are atribuții judiciare. Înființat în temeiul Legii cu privire la asigurarea egalității, acesta are sarcina de a examina plângerile persoanelor care se consideră discriminate.²⁸¹ CPPEDAE nu poate impune sancțiuni atunci când constată că s-a comis o discriminare ilegală, în schimb, poate sesiza un

274 Legea privind organizarea judecătorească (nr. 514-XIII din 16 iulie 1995), articolul 43.

275 Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție (nr. 789-XIII din 26 martie 1996), art. 2 lit. a).

276 Cauzele de natură civilă și administrativă pe care le judecă în primă instanță Curtea Supremă de Justiție sunt prevăzute în articolul 10 din Legea contenciosului administrativ (Legea nr. 793 din 10 februarie 2000); cauzele penale pe care le judecă în primă instanță Curtea Supremă de Justiție includ audierile privind infracțiunile comise de Președintele Republicii Moldova și sunt enumerate în articolul 39 din Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova (nr. 122 din 14 martie 2003).

277 Potrivit art. 33 alin. (3) din Codul de Procedură Civilă (nr. 225 din 30 mai 2003), Curtea de Apel poate judeca în primă instanță diferende legate de decizii și alte acte ale autorităților publice centrale și decizii ale Comisiei Electorale Centrale. Aceasta poate judeca și cauzele de insolabilitate potrivit Legii insolabilității (Legea nr. 149 din 29 iunie 2012).

278 Codul de Procedură Civilă (nr. 225 din 30 mai 2003), titlul 1; Codul de Procedură Penală (nr. 122 din 14 martie 2003), articolul 38.

279 A se vedea mai sus, nota 274, art. 15 alin. (2).

280 *Ibidem*, art. 25 alin. (2).

281 A se vedea mai sus, nota 33, art. 12 alin. (1) lit. i).

astfel de caz organului public competent, propunând măsuri disciplinare.²⁸² CPPEDAE poate constata că o persoană a comis anumite contravenții legate de discriminare, prevăzute în Codul Contravențional al Republicii Moldova (nr. 218 din 24 octombrie 2008) (Codul Contravențional). Sancțiunile pecuniare pot fi impuse doar de către instanța de judecată.²⁸³ Deciziile CPPEDAE, care cuprind fie recomandări, fie constatări ale contravențiilor, pot fi examinate judiciar în instanțele de judecată. Mai mult, după cum am menționat în secțiunea privind Codul Contravențional, constituie contravenție împiedicarea activității CPPEDAE, inclusiv prin neprezentarea documentelor referitoare la o plângere în termenul prevăzut.²⁸⁴

3.4.2 Aplicarea Legii

Statele nu își respectă obligația de a proteja persoanele împotriva discriminării doar prin simpla interzicere în lege a discriminării. Ele trebuie să se asigure că drepturile la egalitate și nediscriminare sunt puse în practică în mod eficient. Aceasta înseamnă că, pe lângă ameliorarea protecției juridice împotriva discriminării, Moldova mai trebuie să aplice mecanisme care garantează victimelor discriminării un acces eficient la justiție și căi de atac adecvate. Conform Principiului 18 din Declarația Principiilor Egalității:

*Persoanele ce au fost victime ale discriminării au dreptul de a cere daune în justiție și un remediu efectiv. Aceștia trebuie să aibă acces efectiv la procedurile judiciare și/sau administrative, și asistență legală adecvată în acest sens. Statele trebuie să nu creeze sau permită obstacole nepotrivite, incluzând obstacole financiare sau restricții cu privire la reprezentarea victimelor, în fața aplicării efective a dreptului la egalitate.*²⁸⁵

Aceasta înseamnă, că pe lângă îmbunătățirea cadrului normativ național în domeniul nediscriminării și egalității, Republica Moldova trebuie să crească capacitățile instituționale ale CPPEDAE, instanțelor de judecată și ale altor

²⁸² *Ibidem*, 12 alin. (1) lit. j).

²⁸³ A se vedea mai sus, nota 33, art. 12 alin. (1) lit. k).

²⁸⁴ A se vedea mai sus, nota 162, art. 71–2.

²⁸⁵ A se vedea mai sus, nota 45, p. 8.

autorități de stat pentru a asigura cu adevărat un remediu efectiv în legătură cu violările drepturilor în domeniul egalității și nediscriminării. Ca stat-parte la CEDO, Moldova trebuie să asigure că drepturile garantate de aceasta sunt reale și realizabile, nu doar teoretice și iluzorii.²⁸⁶

Accesul la Justiție

Accesul la justiție este un principiu fundamental în dreptul internațional al drepturilor omului²⁸⁷ și se va realiza doar dacă victimele discriminării pot să solicite remedii fără a fi împiedicate de proceduri sau costuri nejustificate. Căile de atac trebuie să fie „accesibile și efective”²⁸⁸ și asistența juridică trebuie acordată dacă este necesar. Regulile care permit organizațiilor să acționeze în numele sau în sprijinul victimelor discriminării sunt deosebit de importante pentru eliminarea dezavantajelor care afectează persoanele fizice în sistemul de justiție. De asemenea, este important ca grupurile de victime care au suferit un tratament discriminatoriu asemănător să poată face reclamație în numele unui grup, dacă natura sistemică a discriminării urmează să fie abordată în mod eficient.

Mijloacele prin care persoanele fizice din Republica Moldova pot aplica dispozițiile referitoare la egalitate și nediscriminare depind de locul unde sunt prevăzute aceste dispoziții – în Constituție sau în legislație.

Accesul la Justiție conform Constituției

Constituția creează în primul rând instituții și expune principii și drepturi generale. Funcționarea instituțiilor create și drepturile aplicabile în justiție de către aceste instituții reprezintă predominant o chestiune de legislație. Cu toate acestea, Constituția conține dispoziții relevante pentru accesul la justiție.

286 *Bartenbach c. Austria*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 3912/03, 20 martie 2008; *Tudorache c. România*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 78048/01, 29 septembrie 2005.

287 Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, C.E.T.S. nr. 005, 1950, art. 6; Pactul internațional privind drepturile civile și politice, Rez. A.G. 2200A (XXI), 1996.

288 A se vedea mai sus nota 31, para 15.

Articolul 20 din Constituție prevede dreptul de a obține un remediu efectiv pentru încălcarea drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale unei persoane.

- (1) *Orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime.*
- (2) *Nici o lege nu poate îngreuna accesul la justiție.*

Constituția mai conține prevederi referitoare la modul în care sunt obținute măsurile judiciare. Articolul 117 prevede că în toate instanțele judecătorești ședințele de judecată sunt publice, cu excepția cazurilor stabilite prin lege. Articolul 118 prevede că persoanele care nu vorbesc "limba moldovenească" au dreptul de a vorbi în instanță prin interpret. Dreptul la recurs împotriva hotărârilor instanțelor de judecată este prevăzut în articolul 119 din Constituție, iar dreptul de a contesta valabilitatea constituțională a legilor este prevăzut în articolul 135.

Curtea Constituțională este singura autoritate cu competență în domeniul interpretării constituționale.²⁸⁹ Aceasta are competența de a examina legislația, hotărârile Parlamentului, decretele Președintelui Republicii Moldova, hotărârile și ordonanțele Guvernului, precum și tratatele internaționale.²⁹⁰ Nu există dreptul la petiție directă adresată Curții Constituționale. În schimb, Curtea are competența să judece plângerile de neconstituționalitate privind actele normative, la cererea instanțelor de judecată.²⁹¹ În acest sistem, atunci când constată că un act normativ încalcă Constituția, alte instanțe pot înainta spre examinare Curții Constituționale acel act normativ. Articolul 25 din Legea cu privire la Curtea Constituțională prevede că sesizările către Curtea Constituțională pot fi făcute, printre altele, de către Președinte, Guvern, Ministrul Justiției, Curtea Supremă, Procurorul General și deputați. În plus, se pare că, în practică, o plângere de neconstituționalitate poate fi înaintată și de alte instanțe decât Curtea

²⁸⁹ A se vedea mai sus, nota 105, art. 134 alin. (1).

²⁹⁰ *Ibidem*, Art. 135 alin. (1) lit. a).

²⁹¹ Comisia de la Veneția, și alții, *Al treilea Congres al Conferinței Mondiale privind Justiția Constituțională; chestionar: răspunsul Curții Constituționale a Republicii Moldova, 2014.*

Supremă, sau de către un partid, referitor la o cauză în instanță.²⁹² Prin urmare, persoanele fizice, ONG-urile și alte organe au doar o cale indirectă către Curtea Constituțională. Accesul la examinare constituțională depinde așadar în întregime de capacitatea unei persoane sau unui grup de a avea acces la un proces judiciar normal, după cum se prezintă mai jos.

Dacă Curtea Constituțională constată că un act normativ încalcă Constituția, acel act se anulează la adoptarea deciziei.²⁹³ După publicarea deciziei Curții Constituționale, Guvernul trebuie să prezinte Parlamentului legea prin care se modifică actul normativ respectiv, în termen de trei luni.²⁹⁴ Astfel de propuneri au prioritate în procesul legislativ.²⁹⁵ Întârzierile sunt însă ceva obișnuit, fapt care duce la incertitudini serioase.²⁹⁶ Pentru a elimina aceste incertitudini, Curtea Constituțională a declarat²⁹⁷ că, atunci când un act normativ este anulat prin decizie a Curții și acel act a abrogat sau a modificat o lege, atunci legea abrogată sau modificată va intra din nou în vigoare până la obținerea rezultatului procesului legislativ. Deși această procedură elimină într-o oarecare măsură incertitudinea provocată de întârzierile legislative, ea nu asigură neapărat protecția drepturilor constituționale în perioada interimară. Pe lângă competența de a anula acte normative, Curtea Constituțională poate suspenda aplicarea actelor normative în litigiu până când cazul este soluționat de către alte instanțe.²⁹⁸

Accesul la Justiție conform Legislației

Înfăptuirea justiției de către instanțele de judecată este reglementată în general prin Codul de Procedură Civilă (nr. 225 din 30 mai 2003). Articolul 33 al Codului prevede că instanțele au competența să judece toate cauzele civile în care sunt implicate persoane fizice, întreprinderi și autorități publice, cu

292 *Ibidem*, p. 9.

293 A se vedea mai sus, nota 105, articolul 140.

294 Legea cu privire la Curtea Constituțională (nr. 317 din 12 decembrie 1994), art. 28¹.

295 Comisia de la Veneția, și alții, *Al treilea Congres al Conferinței Mondiale privind Justiția Constituțională; chestionar: răspunsul Curții Constituționale a Republicii Moldova*, 2014, p. 11.

296 *Ibidem*, pp. 11–12.

297 Curtea Constituțională, Hotărârea nr. 33 din 10 octombrie 2013 privind interpretarea articolului 140 din Constituție.

298 A se vedea mai sus, nota 294, art. 25¹.

privire la încălcarea drepturilor, libertăților și intereselor legitime, inclusiv plângeri privind o presupusă discriminare.

Judecătoriile de primă instanță pot examina faptele de discriminare în procedură civilă, de contencios administrativ și penală. În acțiunile civile, plângerile de discriminare sunt adresate direct instanței de judecată, de exemplu conform articolului 18 din Legea cu privire la asigurarea egalității. Reclamanții nu sunt obligați să depună plângere la CPPEDAE înainte de a reclama instanței de judecată fapta de discriminare. Totodată, reclamanții se pot adresa instanței după ce au depus plângere la CPPEDAE, dacă a trecut mai puțin de un an de la comiterea presupusei fapte și plângerea la CPPEDAE a fost soluționată.²⁹⁹

Articolul 21 din Legea cu privire la asigurarea egalității și art. 85 alin. (1) lit. a) din Codul de Procedură Civilă prevăd că persoanele care înaintează o acțiune în instanța de judecată privind fapte de discriminare sunt scutite de plata taxei de stat. Conform art. 18 alin. (2) din Legea cu privire la asigurarea egalității, syndicatele sau asociațiile obștești din domeniul promovării și protecției drepturilor omului pot înainta acțiuni în instanța de judecată în numele persoanelor ce se consideră a fi victime ale discriminării. Pentru a putea iniția acest tip de acțiune de reprezentare, ONG-urile trebuie să demonstreze că sunt înregistrate în registrul de stat al asociațiilor obștești și sunt împuternicite de victimă (sau victime).³⁰⁰

Există două căi prin care instanțele de judecată pot judeca fapte de discriminare în procedura administrativă, nu în cea civilă. În primul rând, deciziile CPPEDAE și ale altor autorități publice pot fi contestate în proceduri asemănătoare cu controlul judiciar. Articolul 277 din Codul de Procedură Civilă prevede că persoanele vătămate printr-un act administrativ sau prin nesoluționare în termen legal a unei cereri au dreptul de a se adresa instanței judecătorești pentru anularea actului, repunerea în drept și repararea prejudiciului. În al doilea rând, dacă CPPEDAE constată că s-a comis o contravenție de discriminare prevăzută în Codul Contravențional, CPPEDAE poate înainta constatarea respectivă instanței de judecată, care va impune sau nu sancțiuni.

299 Legea nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității, art. 20.

300 *Ibidem*.

Instanțele de judecată pot judeca infracțiuni legate de discriminare, potrivit Codului Penal al Republicii Moldova (nr. 985 din 18.04.2002) (Codul Penal). După cum s-a discutat în secțiunea 3.2.2 de mai sus, aceste infracțiuni includ:

- tortura, tratamentul inuman sau degradant bazată pe o formă de discriminare (art. 166 alin. (3));
- hărțuirea sexuală în scop de discriminare (articolul 173); și
- încălcarea egalității în drepturi a cetățenilor (art. 176 alin. (1)).

Conform legislației Republicii Moldova, procedurile privind anumite infracțiuni, inclusiv cele discutate mai sus, sunt inițiate de către partea vătămată, care trebuie să înainteze poliției o plângere preliminară.³⁰¹ Partea vătămată își poate retrage plângerea.³⁰² Neobișnuit este faptul că plângerile pentru hărțuire sexuală și alte infracțiuni sexuale³⁰³ nu pot fi retrase, deoarece nu sunt incluse în lista cauzelor inițiate printr-o plângere din art. 276 alin. (1) din Codul de Procedură Penală. Procedurile legale sunt inițiate de către Procuratura Generală, instituită prin articolul 125 din Constituție, sau de către una dintre unitățile subordonate sau teritoriale ale acesteia. Procesele se desfășoară în conformitate cu Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova (nr. 122 din 14 martie 2003). Victima joacă un rol activ în cadrul procedurilor, deoarece trebuie să fie parte a cauzei.³⁰⁴ Deși victima poate refuza să fie parte a cauzei, ceea ce va duce la încetarea cauzei de către procuror.

Acțiunea penală și cea civilă referitoare la aceeași faptă se pot desfășura simultan.³⁰⁵ Acțiunea civilă poate fi inițiată în orice moment de la pornirea procesului penal până la „terminarea cercetării judecătorești”.³⁰⁶ Dacă o acțiune civilă nu este inițiată înainte de finalizarea procesului penal, se poate totuși face o reclamație.³⁰⁷ Totuși, dacă o acțiune civilă încetează înainte ca

301 A se vedea mai sus Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova, nota 278, art. 276 alin. (1).

302 *Ibidem*, art. 58 alin. (3) pct. 7).

303 A se vedea mai sus, nota 211, articolele 171–175.

304 A se vedea mai sus, nota 278, art. 58.

305 *Ibidem*, art. 219.

306 *Ibidem*, art. 222 alin. (1).

307 *Ibidem*, art. 221 alin. (5).

procesul penal să înceapă, o persoană nu are dreptul să inițieze procesul penal.³⁰⁸ În schimb, dacă o cauză penală este respinsă, o persoană nu poate iniția o acțiune civilă pentru aceeași faptă.³⁰⁹

Modul de înaintare a plângerilor la CPPEDAE este stabilit în articolele 13-15 din Legea cu privire la asigurarea egalității. Plângerile trebuie să conțină descrierea încălcării drepturilor reclamantului și circumstanțele de fapt și probele care justifică disputa. CPPEDAE va examina apoi plângerea în conformitate cu articolul 15 din Lege, solicitând date relevante sau explicații privind circumstanțele de fapt care formează obiectul plângerii. Dacă în cursul instrumentării cazului, CPPEDAE consideră că s-a comis o infracțiune, atunci trebuie să sesizeze procurorul, deoarece CPPEDAE nu poate examina un caz în paralel cu procedura penală. În realitate, CPPEDAE nu a adresat astfel de sesizări procurorilor.

Sistemul de Asistență Juridică

Art. 11 alin. (1) din Legea privind organizarea judecătorească prevede că în tot cursul procesului părțile au dreptul să fie reprezentate sau, în cazul unui proces penal, asistate de către un apărător. Totuși, nu este prevăzut dreptul la un jurist specializat în discriminare în cazurile de discriminare.

Sistemul asistenței juridice din Moldova a fost instituit prin Legea nr. 198 din 26 iulie 2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat. Articolul 8 din Lege prevede că sistemul de acordare a asistenței juridice garantate de stat este administrat de trei organe, și anume Ministerul Justiției, Baroul Avocaților și Consiliul Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat (CNAJGS). Funcționarea CNAJGS este reglementată și prin ordinul Ministrului Justiției nr. 18 din 24.01.2008.

Potrivit art. 6, asistența juridică se acordă (a) cetățenilor Republicii Moldova, și (b) cetățenilor străini și apatrizilor fără asistență juridică, în cauzele de competența autorităților publice și a instanțelor judecătorești. Asistența juridică acordată în condițiile legii este de două tipuri: primară și calificată.

³⁰⁸ *Ibidem*.

³⁰⁹ *Ibidem*.

Asistența juridică primară este acordată tuturor persoanelor, indiferent de nivelul veniturilor lor,³¹⁰ și include:³¹¹

- informații privind sistemul de drept, actele normative în vigoare, drepturile și obligațiile subiecților de drept, modalitatea de realizare și de valorificare a drepturilor pe cale judiciară și extrajudiciară;
- consultanță în probleme juridice; și
- asistență în vederea întocmirii actelor juridice.

Asistența juridică calificată se acordă în cauze penale și civile, fiind disponibilă numai persoanelor aflate în situații deosebite, indiferent de nivelul veniturilor lor. Conform art. 19 din Legea cu privire la asistența juridică, persoanele eligibile pentru asistență juridică calificată sunt cele care:

- au nevoie de asistență juridică pe cauze penale, și interesele justiției o cer, însă nu dispun de suficiente mijloace pentru a plăti acest serviciu;
- au nevoie de asistență juridică de urgență în cazul reținerii în cadrul unui proces penal;
- au nevoie de asistență juridică în cauze contravenționale, civile și de contencios administrativ, însă nu dispun de suficiente mijloace pentru a plăti aceste servicii, cauzele fiind complexe din punct de vedere juridic sau procesual; sau
- sunt copii și victime ale infracțiunii.

Articolul 20 prevede că persoanele care se încadrează în mai multe din categoriile de mai sus sunt eligibile pentru asistență juridică, indiferent de venituri, de exemplu cele care au nevoie de asistență juridică de urgență în cazul reținerii în cadrul unui proces penal, copiii victime ale infracțiunii și persoane care au comis o contravenție pedepsită prin arest administrativ.

Avocații care prestează asistență juridică garantată de stat sunt instruiți în cadrul CNAJGS. În prezent nu există juriști specializați în cazuri de discriminare care acordă asistență juridică, deși CNAJGS a declarat că are intenția să asigure

310 Legea Nr. 198 din 26.07.2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat, art. 15.

311 *Ibidem*, art. 2.

în viitor acest tip de jurist.³¹² La data publicării prezentului raport, nu există indicii că această intenție a dus la crearea unei diviziuni de juriști specializați în discriminare. Totuși, juriștii din Moldova, inclusiv cei care acordă asistență juridică, au fost instruiți în domeniul legislației anti-discriminare de către organizații cum ar fi Consiliul Europei,³¹³ Fundația Soros,³¹⁴ Equal Rights Trust și Promo-LEX.³¹⁵

Un raport al PNUD și al Guvernului Republicii Moldova a constatat în 2014 că asistența juridică are o calitate mai bună decât în ultimii cinci ani, însă lipsa instruirii continue pentru juriștii care acordă asistență juridică și remunerarea redusă au avut drept urmare cazuri în care s-a acordat clienților asistență de o calitate insuficientă.³¹⁶

Mai mult, juriștii care acordă asistență juridică s-au aflat chiar ei în situații de discriminare. În 2014, CPPEDAE a investigat cazuri în care s-au acordat servicii necorespunzătoare de consultanță juridică și reprezentare unor persoane cu dizabilități mintale din mun. Bălți și mun. Chișinău. CPPEDAE a constatat că s-a comis o discriminare și a recomandat luarea de măsuri pentru eliminarea restricțiilor. Deși decizia a fost anulată atât la nivel de examinare

312 Consiliul Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat, *Instruirea și asistența metodologică a juriștilor care acordă asistență juridică garantată de stat în 2014 și perspectivele pentru 2015*, 20 decembrie 2014.

313 Consiliul Europei în Republica Moldova, *Instruirea juriștilor și activiștilor pentru drepturile omului cu privire la discriminarea pe motiv de sănătate mentală*, 2014.

314 Promo-LEX, *Program de instruire pentru juriști și avocați în domeniul anti-discriminare*, 7 noiembrie 2010, disponibil la: <https://promolex.md/index.php?module=announcements&cat=0&item=1363>.

315 Promo-LEX, Equal Rights Trust, *Concurs de selectare a participanților la Trainingul „Monitorizarea situației privind aplicarea torturii și relelor tratamente pe motiv de discriminare”*, 14 iunie 2010, disponibil la: <https://promolex.md/index.php?module=announcements&cat=0&item=269>.

316 Guvernul Republicii Moldova și PNUD, *Calitatea serviciilor de asistență juridică garantată de stat: evaluarea necesităților Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat din Republica Moldova*, ianuarie 2014, p. 16.

inițială,³¹⁷ cât și la nivel de apel,³¹⁸ la baza acestor anulări s-a aflat constatarea că CPPEDAE nu și-a îndeplinit obligațiile legale în legătură cu cazul, și nu disputa dacă a avut loc sau nu o discriminare ilegală.³¹⁹

Dovezi și Probe

Dreptul internațional recunoaște că uneori o faptă de discriminare poate fi dovedită cu greu de către victimă, de aceea solicită ca normele juridice privind dovezile și probele să fie adaptate pentru a permite părții vătămate să obțină reparație. Principiul 21 din Declarația Principiilor Egalității prevede că:

Prevederile legale cu privire la dovezi și probe trebuie să fie adaptate pentru a se asigura că victimele discriminării nu sunt în mod nedrept împiedicate de la a obține remediu în justiție. În mod special, reglementările legate de probe în cadrul procedurilor civile ar trebui adaptate pentru a se asigura că atunci când persoanele care susțin că au fost victime ale discriminării probează, în fața unei curți sau a unei alte autorități competente, fapte din care se poate presupune că a existat discriminare (caz la prima facie), să fie de datoria acuzatului a dovedi că nu a existat o încălcare a dreptului la egalitate.

Conform acestui principiu, sarcina probațiunii în cazurile de discriminare trebuie transferată reclamatului, odată ce au fost stabilite circumstanțele de fapt din care se poate presupune că a existat discriminare. CESC a declarat în Comentariul General nr. 20 că:

317 Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 052/14, 29 aprilie 2014.

318 *Rodica Cojocar c. Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității*, Curtea de Apel Chișinău, Hotărârea nr. 3-282/2014, 17 iulie 2014; *Rodica Cojocar c. Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității*, Curtea Supremă de Justiție, Hotărârea nr. 3ra-1486/14, 26 noiembrie 2014.

319 *Rodica Cojocar c. Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității*, Judecătoria Buiucani, Hotărârea nr. 3-282/2014, 19 martie 2014.

*Dacă circumstanțele de fapt și evenimentele în litigiu se află, total sau parțial, în cunoștința exclusivă a autorităților sau a unui alt reclamat, sarcina probațiunii trebuie să revină autorităților, respectiv celui alt reclamat.*³²⁰

Conform acestor principii, articolul 19 al Legii cu privire la asigurarea egalității prevede că în cazurile de discriminare ajunse în instanță, persoana care înaintează o acțiune în instanța de judecată trebuie să prezinte fapte care permit prezumția existenței unui fapt de discriminare. Sarcina probațiunii nu este partajată între reclamant și reclamat. Dacă fapta nu atrage răspundere penală, atunci reclamatul are sarcina de a respinge presupunerea ca nefondată, dovedind că reclamantul este într-o poziție diferită față de comparator, că tratamentul diferențiat nu poate fi considerat un criteriu protejat, sau că acel tratament este justificat în alt mod.³²¹

Abordarea față de sarcina probațiunii este diferită în cazul plângerilor înaintate la CPPEDAE. În conformitate cu art. 13 alin. (2) din Legea cu privire la asigurarea egalității, CPPEDAE va ignora plângerile dacă acestea nu includ, printre altele, circumstanțele de fapt și dovezile care susțin plângerea privind încălcarea drepturilor. Legea nu menționează dacă aceste circumstanțe de fapt și dovezi trebuie să fie suficiente pentru a demonstra un caz de discriminare *la prima facie*. Art. 15 alin. (1) din Lege prevede că sarcina de a proba că fapta în cauză nu constituie o discriminare revine persoanelor despre care se presupune că au comis fapta. În consecință, nu este clar dacă reclamantul trebuie să demonstreze un caz *la prima facie* înainte ca răspunderea să fie transferată reclamatului.

De asemenea, CPPEDAE adoptă o abordare mai largă decât instanțele față de ceea ce constituie dovezi admisibile. De exemplu, CPPEDAE efectuează verificarea la fața locului a circumstanțelor,³²² o procedură pe care instanțele o evită în mod tradițional. Jurisprudența recentă sugerează că instanțele sunt

³²⁰ A se vedea mai sus, nota 32, para 13.

³²¹ Pentru detalii despre incriminarea unor forme de discriminare conform legislației din Moldova, a se vedea discuția despre Codul Penal, în secțiunea 3.2.3 de mai sus.

³²² Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 155/14, *Machina Tatiana c. Departamentul Instituțiilor Penitenciare*, 11 decembrie 2014.

reticente față de examinarea dovezilor obținute prin testarea situațională, o metodă de constatare a discriminării în care două persoane ce diferă doar printr-o caracteristică protejată interacționează cu un presupus discriminator (de ex. un recrutor, un restaurant care alege pe cine servește etc.) pentru a vedea dacă acestea sunt tratate în mod diferit.³²³ În cazul *Zapescu c. Trabo Plus (Andy's Pizza)*,³²⁴ doi candidați pentru un post (care se cunoșteau) au „testat” atitudinea unui angajator față de ei. Atât Judecătoria Centru Chișinău, cât și Curtea de Apel Chișinău au declarat că dovada refuzului angajatorului de a-l angaja pe unul dintre reclamanți este inadmisibilă. Totuși, CPPEDAE a acceptat în trecut dovezi provenite din testarea situațională.³²⁵

Căi de Atac și Sancțiuni

Căile de atac trebuie create nu doar pentru a răspunde necesităților persoanei care face o reclamație, ci și pentru a aborda cauzele structurale ale discriminării cu care s-a confruntat acea persoană, care ar putea afecta și alte persoane. În acest sens, Comitetul CETDFD a declarat:

Această obligație impune ca Statele părți să ofere despăgubiri femeilor ale căror drepturi conform Convenției au fost încălcate. Fără despăgubiri, obligația de a asigura căi de atac corespunzătoare nu este îndeplinită. Aceste căi de atac ar trebui să includă diverse forme de reparație, cum ar fi despăgubire financiară, restituire, reabilitare și restabilire; măsuri de satisfacție, cum ar fi scuze publice, comemorări publice, garanția nerepetării și modificări în legile și practicile relevante,

323 Testarea situațională ca metodă de a proba discriminarea a fost abordată în multe lucrări. De exemplu, a se vedea: http://www.eccar.info/sites/default/files/provingdiscriminationcases_theroleofsituationtesting_en_03.09.pdf.

324 *Zapescu c. Trabo Plus (Andy's Pizza)*, Judecătoria Centru Chișinău, Hotărârea nr. 2-472/14, 27 iunie 2014; *Zapescu c. Trabo Plus (Andy's Pizza)*, Curtea de Apel Chișinău, Hotărârea nr. 2a-3692/14, 22 ianuarie 2015. Acesta este unicul litigiu în care instanțele din Moldova au examinat admisibilitatea dovezilor obținute prin testarea situațională; ca atare, nu se poate spune cu certitudine că aceste dovezi sunt inadmisibile în sine.

325 A se vedea, de exemplu, Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 156/14, Cebotari A. c. Adrilux Com, 17 octombrie 2014.

*precum și aducerea în fața justiției a celor responsabili pentru încălcările drepturilor femeilor.*³²⁶

CESCR a mai declarat că printre căile efective de recurs se numără despăgubirea, reparația, restituirea, reabilitarea, garanția nerepetării și scuzele publice.³²⁷ Sancțiunile aplicate celor care discriminează trebuie să fie efective, proporționale și cu efect de descurajare.³²⁸

Articolul 18 din Legea cu privire la asigurarea egalității prevede că, dacă un caz de discriminare este adus în fața instanței de judecată în procedura civilă, instanța poate:

- să declare că drepturile reclamantului au fost încălcate;
- să interzică continuarea comportamentului discriminatoriu;
- să ordone restabilirea situației anterioare încălcării drepturilor;
- să ordone repararea prejudiciului material și moral ce a fost cauzat, precum și recuperarea cheltuielilor de judecată; sau
- să declare nulitatea actului care a dus la discriminare.

Căile de atac și sancțiunile disponibile în cazul contravențiilor, precum și măsurile pe care le poate lua CPPEDAE sunt discutate mai jos.

Mecanisme Administrative

Pe lângă inițierea unei cauze în instanța de judecată, persoanele care consideră că sunt supuse discriminării pot depune la CPPEDAE o plângere contravențională.

Mecanismele de care dispune CPPEDAE depind de concluziile acestuia privind actul de discriminare și tipul acestuia. Dacă se consideră că nu au fost comise contravenții sau infracțiuni, CPPEDAE poate face recomandări, conform art. 15 alin. (4), pentru a asigura restabilirea drepturilor părții vătămate

326 Comitetul pentru Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Față de Femei, *Recomandarea Generală nr. 28: Cu privire la obligațiile de bază ale Statelor părți conform articolului 2 din Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor*, Doc. al ONU CEDAW/C/GC/28, 16 decembrie 2010, para 32.

327 Comitetul ONU pentru Drepturi Economice, Sociale și Culturale, *Comentariul General Nr. 20: Nediscriminare în realizarea drepturilor economice, sociale și culturale (art. 2 alin. 2 din Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale)*, 2 iulie 2009, Doc. al ONU E/C.12/GC/20, para 40.

328 A se vedea mai sus, nota 45, Principiul 22.

și a preveni apariția unor fapte similare. Recomandările sunt comunicate făptuitorului și, dacă acestea nu sunt aplicate în termen de 10 zile, alineatul (6) prevede că CPPEDAE poate informa organul superior pentru a lua măsuri corespunzătoare, sau poate informa publicul despre învinuitul recalcitrant. Bunăoară, ca reacție la recomandările CPPEDAE,³²⁹ Ministerul Educației a anunțat schimbări în modul de asigurare a acomodării rezonabile pentru copiii cu dizabilități în timpul desfășurării examenelor.³³⁰

CPPEDAE poate avea și un rol de conciliere: potrivit art. 12 alin. (1) lit. m), una din funcțiile sale este să "contribuie la soluționarea amiabilă a conflictelor apărute în urma săvârșirii faptelor discriminatorii".

Referitor la contravenții, CPPEDAE este abilitat prin articolul 423 din Codul Contravențional să stabilească dacă au fost încălcate anumite dispoziții ale Codului. Dacă se constată că au fost comise contravenții, CPPEDAE poate, conform art. 15 alin. (8), să remită constatările sale organului competent, care decide dacă impune sau nu sancțiuni. Contravențiile pentru care CPPEDAE are competență sunt prezentate în partea 3.2.3 a acestui raport.

În cele din urmă, conform art. 15 alin. (9), în cazul în care faptele examinate conțin elemente ale infracțiunii, CPPEDAE expediază imediat materialele organelor de urmărire penală. Mai trebuie menționat că, deși CPPEDAE nu poate impune sancțiuni și nu poate despăgubi victimele discriminării, anumite acțiuni care ignoră sau obstrucționează activitățile CPPEDAE constituie contravenție.³³¹

Totuși, eficacitatea și impactul sistemului prin care sunt stabilite și pedepsite contravențiile sunt discutabile. Conform ultimelor informații furnizate de CPPEDAE, rapoartele referitoare la contravenții trimise de CPPEDAE

329 Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 122/14, Baran Cornel c. Ministerul Educației, 9 septembrie 2014.

330 Ministerul Educației al Republicii Moldova, *Modificarea Instrucțiunii de examinare a elevilor cu CES*, 9 martie 2013, disponibil la <http://www.aee.edu.md/content/modificarea-instruc%C5%A3iunii-de-examinare-elevilor-cu-ces>.

331 Pentru o discuție a acestor contravenții, a se vedea analiza Codului Contravențional din secțiunea 3.2.3 a prezentului raport.

instanțelor de judecată au fost invalidate în mod constant.³³² Respingerea în masă a constatărilor CPPEDAE a determinat CPPEDAE să suspende procedura de trimitere a acestor rapoarte către instanțe. În general, constatările sunt respinse pe motiv că CPPEDAE nu respectă cerințele formale ale acestor constatări, prezentate în articolul 443 din Codul Contravențional.³³³ Este clar că un sistem în care săvârșirea contravențiilor este stabilită de CPPEDAE, iar competența pentru impunerea sancțiunilor și confirmarea contravențiilor aparține instanțelor, nu funcționează.

În afară de CPPEDAE și instanțele de judecată, un rol important în prevenirea și combaterea discriminării îl are instituția Avocatului Poporului, reglementată prin Legea nr. 52 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul) din 3 aprilie 2014. Printre competențele de bază ale Avocatului Poporului se numără:

- examinarea plângerilor cu privire la încălcarea drepturilor și libertăților omului;
- inițierea acțiunilor în instanțele judecătorești împotriva autorilor discriminării; și
- sesizarea și prezentarea unor opinii Curții Constituționale.³³⁴

Avocatul Poporului este unul din puținele mijloace de acces individual la Curtea Constituțională, deși în mod indirect. Totuși, Avocatul Poporului prezintă Curții doar câteva cazuri pe an. În perioada 2013–2016 au fost depuse 12 sesizări, dintre care 9 în anul 2013.³³⁵ Cu toate acestea, acest mecanism poate fi eficient. De exemplu, Curtea Constituțională a declarat ca neconstituțională o prevedere care limita admiterea la studii de doctorat a persoanelor cu vârsta sub 35 de ani.³³⁶

332 Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, *Raport general privind situația în domeniul prevenirii și combaterii discriminării în Republica Moldova*, 2015, disponibil la: <http://www.egalitate.md/media/files/Raport%20general%202015.pdf>.

333 Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 004/13, 22 noiembrie 2013.

334 Legea nr. 52 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul) din 3 aprilie 2014, articolul 16.

335 Avocatul Poporului, *Plângeri la Curtea Constituțională*, 2016, disponibil la adresa: <http://www.ombudsman.md/ro/advanced-page-type/sesizari-la-cc>.

336 Curtea Constituțională a Republicii Moldova, Hotărârea nr. 26 din 19 septembrie 2013 pentru controlul constituționalității unor prevederi referitoare la limita de vârstă pentru admiterea la studiile de masterat și doctorat, disponibilă la: <http://lex.justice.md/md/350753>.

3.4.3 Jurisprudența în Domeniul Egalității și Nediscriminării

Legislația Republicii Moldova cu privire la asigurarea egalității a fost aprobată recent. Acesta este unul din motivele care explică o jurisprudență încă limitată, care să poată îndruma interpretarea legislației date. În această secțiune autorii nu și-au propus să facă o analiză a tuturor hotărârilor privind asigurarea egalității și nediscriminarea. Analiza unor cauze din Republica Moldova în domeniul egalității și nediscriminării poate fi găsită în raportul pentru anul 2015 al Centrului de Resurse Juridice din Moldova, intitulat „Analiza compatibilității legislației naționale în domeniul nediscriminării în câmpul muncii cu standardele europene”.³³⁷ Această secțiune se va axa pe analiza unor probleme cheie în jurisprudența în formare, inclusiv pe cele 4 cauze în care s-a constatat că Moldova a încălcat dreptul de a nu fi discriminat, consfințit în art. 14 al *Convenției Europene a Drepturilor Omului* (CEDO).

Orientarea sexuală – criteriu protejat

S-a remarcat deja că deși orientarea sexuală nu este inclusă drept criteriu protejat în art. 1 alin. (1) al Legii cu privire la asigurarea egalității, au existat cazuri când CPPEDAE a constatat comiterea actului de discriminare pe acest criteriu prin aplicarea directă a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO). În Decizia nr. 028/13 din 21 ianuarie 2014, fostului soț al petiționarei i-a fost acordată custodia copilului lor după divorț. În urma depunerii unei cereri de către soț, autoritatea relevantă de protecție a copilului³³⁸ a redus graficul de întrevederi a petiționarei cu copilul. În cerere se invoca homosexualitatea acesteia drept motiv pentru limitarea dreptul la vizite. Petiționara a depus o plângere la CPPEDAE în care acuza autoritatea respectivă de discriminare pe criteriu de orientare sexuală. CPPEDAE a constatat că întrucât orientarea sexuală reprezintă un criteriu protejat de art. 14 al CEDO, aceasta reprezintă și un temei în baza căruia CPPEDAE poate să își fundamenteze plângerile în care se invocă discriminarea.

Autorii acestui Raport consideră că, CPPEDAE a avut întra-adevăr dreptate când a constatat că art. 14 al CEDO protejează orientarea sexuală. Deși

³³⁷ Disponibil la: <http://crjm.org/wp-content/uploads/2015/07/LRCM-Compatib-MD-EU-nondiscrim-legisl-2015-07.pdf>.

³³⁸ Direcția pentru protecția drepturilor copilului, sectorul Botanica, Chișinău.

criteriul respectiv nu este inclus în mod expres în art. 14, CtEDO a hotărât în cauzele *Kozak c. Poloniei*³³⁹ și *Gederdoc-M c. Moldovei*³⁴⁰ că se interzice discriminarea pe acest criteriu. CPPEDAE a avut de asemenea dreptate când a conchis că acest subiect se află sub rezerva CtEDO și a jurisprudenței acesteia. Curtea Constituțională a recunoscut că, conform art. 4 alin. (2) al Constituției, dispozițiile CEDO și jurisprudența CtEDO trebuie aplicate în același mod ca și legislația națională și prevalează în cazul oricărei neconcordanțe cu dreptul intern.³⁴¹

Însă, în temeiul interpunerii directe a CtEDO de a susține cererea mamei, Consiliul nu a constatat expres că orientarea sexuală este inclusă în art. 1 alin. (1) al Legii cu privire la asigurarea egalității, în virtutea expresiei „sau orice alt criteriu similar”. Într-adevăr, nici CPPEDAE și nicio instanță din Republica Moldova nu au recunoscut orientarea sexuală în calitate de criteriu protejat de art. 1 alin. (1).³⁴² Într-o hotărâre emisă de Curtea Constituțională³⁴³ cu două luni înainte de Decizia CPPEDAE s-a refuzat a confirma că orientarea sexuală reprezintă un criteriu protejat potrivit Legii cu privire la asigurarea egalității (cu excepția cazului în care actul de discriminare se comite în câmpul muncii, când acest criteriu ar fi protejat în mod specific de art. 7).³⁴⁴ În principiu, nu există niciun motiv pentru a limita art. 1 alin. (1) în acest fel: limbajul simplu în care este redat articolul include criterii analoage și nimic nu se menționează despre orientare sexuală care ar face-o în mod semnificativ diferită de rasă, sex, sau limbă, de exemplu. Autorii acestui Raport consideră că, Curtea Constituțională ar fi trebuit să constate că Legea cu privire la asigurarea egalității în sine oferă protecție împotriva discriminării pe criteriu de orientare sexuală.

339 *Kozak c. Poloniei*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cererea nr. 13102/02, 2 martie 2010.

340 *Gederdoc-M v Moldova*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cererea nr. 9106/06, 12 iunie 2012.

341 A se vedea mai sus, nota 19.

342 Deși fostul soț a contestat de două ori Decizia CPPEDAE nr. 028/13 din 21 ianuarie 2014, niciuna dintre instanțe nu a respins cererea sa pe motiv că art. 1 alin. (1) nu include orientarea sexuală. A se vedea Judecătoria Buiucani (Hotărârea nr. 3-416/14, 20 noiembrie 2014) și Curtea de Apel Chișinău (Hotărârea nr. 3a-22/15, 5 martie 2015).

343 Hotărârea nr. 14 din 8 octombrie 2013.

344 Această hotărâre nu a afectat decizia emisă ulterior de CPPEDAE deoarece instanța nu a făcut decât să refuze să răspundă dacă orientarea sexuală se include în înțelesul expresiei „sau orice alt criteriu similar” sau nu. Nu s-a hotărât că art. 1 alin. (1) nu se extinde asupra acestei caracteristici.

Religia și discriminarea

Legea cu privire la asigurarea egalității prevede câteva excepții specifice de la dreptul la nediscriminare în raport cu activitățile instituțiilor religioase. Conform art. 1 alin. (2) lit. c), prevederile legii nu se extind asupra și nu pot fi interpretate ca aducând atingere convingerilor religioase.³⁴⁵ În câmpul muncii, tratamentul diferențiat pe criteriu de religie în timpul desfășurării activităților profesionale ale autorităților religioase nu este considerat un act de discriminare atât timp cât religia persoanei vizate reprezintă o condiție pentru satisfacerea unei cerințe esențiale pentru rolul pe care-l are, iar această cerință în sine este legitimă și justificată.³⁴⁶ O îngăduință asemănătoare este inclusă și în art. 9 alin. (4) față de admiterea în instituțiile de învățământ care pregătesc personalul unui anumit cult religios.

Curtea Constituțională a susținut recent constituționalitatea excepției prevăzute în art. 1 alin. (2) lit. c) al Legii cu privire la asigurarea egalității.³⁴⁷ Într-o Hotărâre a Curții, pronunțată pe 16 mai 2016, aceasta a hotărât că articolul în cauză nu încalcă dreptul la egalitate prevăzut în art. 16 al Constituției. Curtea a afirmat că acest drept, împreună cu asigurarea autonomiei cultelor religioase prevăzută în art. 31 al Constituției, cuprinde libertatea instituțiilor religioase de manifestare a convingerilor lor. Curtea a remarcat, totuși, că această libertate nu este nelimitată: trebuie să fie respectată ordinea publică, sănătatea publică, moralitate publică și drepturile și libertățile altora. Așadar, art. 1 alin. (2) lit. c) al Constituției trebuie să fie interpretat mai îngust pentru a include învățăturile, canoanele și tradițiile religioase, dar a nu se extinde asupra actelor comise în numele religiei care au scopul de a prejudicia pe alții. Interpretat astfel, art. 1 alin. (2) lit. c) a fost considerat compatibil cu dreptul la egalitate protejat de art. 16 al Constituției.

Hotărârea Curții Constituționale ar putea fi apreciată pozitiv în legătură cu constatarea Curții că libertatea de a manifesta convingerile religioase se află sub rezerva drepturilor și libertăților altora. Într-adevăr, o astfel de calificare nu reprezintă mai mult decât se cere conform dreptului internațional: art.

345 A se vedea mai sus, nota 33, art. 1 alin. (2) lit. c).

346 A se vedea mai sus, nota 33, art. 7 alin. (6).

347 Hotărârea privind excepția de neconstituționalitate a articolului 1 alin. (2) lit. c) din Legea nr. 121 din 25 mai 2012, Curtea Constituțională, Hotărârea nr. 28g/2016, 16 mai 2016.

9 alin. (2) al CEDO protejează libertatea de manifestare a convingerilor religioase, dar mai prevede și că această libertate poate fi limitată atât cât se va considera necesar într-o societate democratică pentru a proteja drepturile și libertățile celorlalți.

Totuși, echilibrarea dreptului la libertatea religioasă și a drepturilor și libertăților altor persoane a fost abordată diferit de instanțe în ceea ce privește discursul instigator la ură. La nivelul Curții Supreme de Justiție, în cauza *Centrul de Informații Genderdoc-M c. Marchel, Episcopul de Bălți și Fălești*,³⁴⁸ Curtea a examinat dacă Episcopul de Bălți și Fălești din Eparhia de Bălți și Fălești a Bisericii Ortodoxe a folosit discursul instigator la ură împotriva homosexualilor și dacă a fost implicat în incitarea la discriminarea acestora. Episcopul a declarat că:

Legea de egalitatea a șanselor a deschis larg poarta pentru, așa zice eu, creându-le în sensul acesta condiții de Eden, un rai pentru homosexuali... să-i mai stopeze un pic să nu li se permită chiar să se angajeze în câmpul de lucru în instituțiile educaționale, în instituțiile de ocrotire a sănătății... 92 la sută din numărul cărora sunt purtători de HIV SIDA.

Judecătoria Bălți l-a găsit în primă instanță pe Episcop vinovat și l-a obligat să aducă scuze publice și să dezmință informația ofensatoare și să achite prejudiciul moral, taxa de stat și onorariul pentru serviciile juridice. Curtea Supremă de Justiție, însă, a casat Hotărârea Judecătoriei Bălți, susținând că discursul vizat este conform cu învățăturile bisericii ortodoxe și, așadar, nu încalcă legea.

Curtea Supremă de Justiție a fost destul de dispusă să constate discriminarea împotriva homosexualilor într-un context nereligios. În cauza *Genderdoc-M și Angela Frolov c. Vitalie Marian*,³⁴⁹ Curtea a constatat că publicarea pe Internet a unei „liste negre” cu numele persoanelor care – în opinia pârâtului – susțin

348 *Centrul de Informații Genderdoc-M c. Marchel, Episcopul de Bălți și Fălești*, Curtea Supremă de Justiție, Hotărârea nr. 2ra-1448/15, 16 septembrie 2015.

349 *Cauza Genderdoc-M și Angela Frolov c. Vitalie Marian*, Curtea Supremă de Justiție, Hotărârea nr. 2ra-731/14 din 19 martie 2014; disponibilă la: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=8408.

homosexualitatea, este discriminatorie. Declarațiile Episcopului în cauza *Centrul de Informații Genderdoc-M c. Marchel, Episcopul de Bălți și Fălești*, au fost asemănătoare după natura lor cu cele făcute pe site-ul pârâtului, doar că primul a reușit să scape de răspundere deoarece aparținea unei instituții religioase.

Diferitele abordări ale instanțelor în aceste cauze scot în evidență necesitatea de a analiza mai îndeaproape probleme complexe aferente discursului instigator la ură, libertății religioase și drepturilor și libertăților altora. Religia nu poate servi drept un mijloc de a legitima discursul instigator la ură. Curtea Supremă ar trebui să permită evitarea răspunderii pentru actele de discriminare comise de către autoritățile religioase numai în cazul în care astfel de acte nu sunt în contradicție cu principiile unei societăți democratice pluraliste. Dreptul la libera exprimare permite oamenilor să vorbească liber chiar și atunci când vorbele lor ar putea fi ofensatoare, dar sub rezerva unor limite. Acest drept nu se extinde într-o măsură în care să permită discursul instigator la ură. În cauza *Centrul de Informații Genderdoc-M c. Marchel, Episcopul de Bălți și Fălești*, instanța a acceptat că declarațiile Episcopului au corespuns învățăturilor bisericii ortodoxe și, așadar, nu a acordat suficientă atenție problemei prin prisma faptului că discursul instigator la ură este interzis. Dacă judecarea cauzei ar mai avea loc o dată, atunci s-ar putea ca hotărârea mai recentă a Curții Constituționale – discutată mai sus – să fie aplicată în așa fel încât să se ajungă la o altă concluzie.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a pronunțat deja 4 hotărâri împotriva Republicii Moldova, în care s-a constatat că a fost încălcat articolul 14 al CEDO, care prevede exercitarea drepturilor prevăzute în Convenție fără nicio discriminare. În trei din aceste cauze a fost vorba de discriminarea pe criteriu de sex, și mai ales de lipsa unor măsuri eficace de combatere a violenței în familie, iar în cea de-a patra cauză a fost vorba de discriminare în legătură cu dreptul la libera asociere.

Cauza Genderdoc-M c. Moldovei

Reclamantul în cauza *Genderdoc-M c. Moldovei*³⁵⁰ a fost un ONG din Republica Moldova, care se axează pe promovarea drepturilor comunității LGBT din Moldova. A fost atacată Decizia Consiliului Municipal Chișinău de a nu permite reclamantului să organizeze o demonstrație publică în luna mai a anului 2005, întru susținerea unui proiect de lege prin care se interzicea discriminarea minorităților sexuale. Nu s-a dat permisiune în temeiul faptului că în Moldova exista deja o lege care proteja minoritățile; o cerere depusă la Primăria Municipiului Chișinău a fost respinsă pentru un motiv asemănător.

Genderdoc-M a atacat Decizia Primăriei Municipiului Chișinău pe motiv că aceasta nu a fost luată în conformitate cu legislația și că a fost discriminatorie. La data de 2 iunie 2005, Curtea de Apel Chișinău a constatat în favoarea reclamantului că în baza legislației – Legea cu privire la organizarea și desfășurarea întrunirilor (Legea nr. 560-XIII din 21.07.1995) – nu se permite refuzul sau acceptul unui protest în baza conținutului acestuia. Primăria Municipiului Chișinău a atacat hotărârea la Curtea Supremă de Justiție, menționând numărul persoanelor fizice și asociațiilor care au contactat-o pentru a-și exprima cu vehemență dezacordul față de protest, dar și față de legea care legaliza cuplurile homosexuale. Curtea Supremă de Justiție a admis apelul și a reîntors cazul la Curtea de Apel Chișinău. Curtea de Apel Chișinău, după audierea argumentelor Primăriei Municipiului Chișinău precum că organizarea unui protest care să sprijine homosexualitatea ar „pune în pericol ordinea publică și moralitatea socială”, a hotărât împotriva ONG-ului. Atunci când reclamantul a atacat hotărârea respectivă, Curtea Supremă de Justiție a respins-o în temeiul faptului că reclamantul nu s-a conformat diferitor cerințe de procedură pentru organizarea unui protest.

Genderdoc-M a depus o plângere contra Moldovei la CtEDO invocând încălcarea articolelor 11 și 14 din CEDO. Articolul 11 garantează dreptul fiecăruia la „libertatea de întrunire pașnică” și interzice restricționarea exercitării acestui drept decât dacă astfel de restricții sunt necesare „într-o societate democratică” în interesul – printre altele – siguranței publice sau protejării moralității.

350 A se vedea mai sus, nota 314.

Republica Moldova a recunoscut că acest articol a fost încălcat. Atunci întrebarea ce necesita un răspuns a devenit dacă Genderdoc-M a fost discriminat prin faptul că nu i s-a permis exercitarea acestui drept prin încălcarea articolului 14.

CtEDO a hotărât în favoarea reclamantului, reiterând că tratamentul diferențiat este discriminatoriu dacă:

*nu are un obiectiv și o justificare rezonabilă, adică dacă nu urmărește un scop legitim sau nu există o relație de proporționalitate între mijloacele implicate și scopul care se urmărește a fi atins. Statele contractante se bucură de o anumită marjă de apreciere în a determina dacă și în ce măsură diferențele în situații similare justifică un tratament legal diferit; acoperirea acestei marje va varia în funcție de circumstanțe, subiect și contextul acestuia.*³⁵¹

Curtea a declarat că deși art. 14 nu protejează în mod expres de discriminare pe criteriu de orientare sexuală, orientarea sexuală se include în „sau orice altă situație” protejată de articolul respectiv. Atunci când distincția în cauză are legătură cu sfera intimă și vulnerabilă a vieții private a unei persoane „sunt necesare motive deosebit de serioase care să fie aduse în fața Curții pentru a justifica măsurile reclamate.”³⁵² Similar:

*Dacă o diferență de tratament este bazată pe sex sau orientare sexuală, marja de apreciere acordată Statului este îngustă, iar în asemenea situații principiul proporționalității nu doar obligă ca măsura adoptată să fie adecvată în general pentru atingerea scopului urmărit; dar trebuie demonstrat că ea a fost necesară în acele circumstanțe.*³⁵³

Curtea a conchis că Guvernul Republicii Moldovei nu a demonstrat că distincția nu s-a făcut din cauza orientării sexuale, având în vedere că Primăria

351 *Ibidem*, para 50.

352 *Ibidem*, para. 51.

353 *Ibidem*, para 51.

Municipiului Chișinău a declarat în fața Curții de Apel că întrunirea ar trebui interzisă nu din motive de natură procedurală, ci din cauza opoziției mai multor cetățeni ai Republicii Moldova față de homosexualitate. Nu a existat un scop legitim pentru atingerea căruia s-ar fi făcut diferența respectivă, așadar tratamentul diferențiat nu a putut fi justificat.³⁵⁴

Cauza Eremia c. Republicii Moldova

În cauza *Eremia c. Republicii Moldova*³⁵⁵ s-a examinat dacă eșecul autorităților naționale de a proteja în mod corespunzător femeile de violența în familie este de o așa amploare încât să poată fi considerat drept discriminare pe criteriu de gen. Prima, a doua și a treia reclamantă în cauza respectivă sunt soția și două fiice ale unui polițist moldovean, care a fost violent cu reclamantele o perioadă îndelungată de timp.

Prima reclamantă a solicitat în mai multe rânduri autorităților moldovenești să o protejeze pe ea și pe copiii săi de comportamentul soțului:

- aceasta a solicitat pronunțarea divorțului și anularea termenului de împăcare de 6 luni, dar judecătorul din Călărași a refuzat accelerarea procedurii în pofida violenței soțului acesteia, iar Președintele Judecătoriei a ignorat plângerea oficială împotriva hotărârii judecătorului;³⁵⁶
- la 9 decembrie 2010 a fost emisă ordonanța de protecție, însă Direcția Asistență Socială și Protecție a Familiei din Călărași nu a executat-o până în 15 martie 2011;³⁵⁷
- după ce a depus o plângere la poliție invocând comportamentul violent al soțului și nerespectarea de către acesta a ordonanței de protecție, prima reclamantă a fost chemată la secția de poliție,

354 Curtea a mai stabilit că art. 13 referitor la dreptul la un remediu efectiv împotriva încălcării drepturilor recunoscute de CEDO a fost încălcat, în condițiile în care a trecut mai mult de un an și jumătate până a fost dat răspunsul la cererea reclamantului de a primi permisiunea să organizeze protestul. Dreptul încălcat față de care nu s-a garantat dreptul al un remediu efectiv a fost cel la libertatea de întrunire, protejat de articolul 11, și nu dreptul la exercitarea nediscriminatorie a drepturilor protejate de articolul 14.

355 *Cauza Eremia c. Republicii Moldova*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cererea nr. 3564/11, 28 mai 2013, para 85.

356 *Ibidem*, para 12.

357 *Ibidem*, para 21.

asupra sa făcându-se presiuni ca să retragă plângerea pentru că de altfel soțul ei s-ar putea să își piardă locul de muncă iar „acest lucru ar avea un impact negativ asupra perspectivei educaționale și carierei fiicelor lor”;³⁵⁸ și

- la 1 aprilie 2011 soțul a recunoscut în fața Procuraturii Călărași că a agresat fizic și psihologic pe cele trei reclamante. Însă a recurs ulterior la negocierea pedepsei cu procurorul, astfel încât a fost eliberat condițional de răspunderea penală, iar investigația a fost suspendată pentru un an.³⁵⁹

CtEDO a examinat mai întâi dacă a fost sau nu încălcat dreptul de a nu fi supus torturii, tratamentului sau pedepselor inumane ori degradante, consfințit în articolul 3 al CEDO. A fost remarcat faptul că articolul 1 impune obligația pozitivă a statelor parte de a asigura că personale aflate sub jurisdicția lor se pot bucura de drepturile garantate de Convenție. Deși în Republica Moldova există legislație privind combaterea violenței în familie, aceasta nu se implementează în realitate: Moldova știa (sau trebuia să fi știut) despre violență și nu a întreprins măsurile necesare pentru a o preveni. A fost încălcat, așadar, articolul 3.

Stabilindu-se că Moldova a încălcat dreptul reclamantelor, protejat de art. 3, Curtea a examinat dacă aceasta a reprezentat sau nu un act de discriminare, care se interzice prin art. 14. Curtea a făcut trimitere la hotărârea sa în cauza *Opus c. Turciei*³⁶⁰ precum că omisiunea de a proteja femeile împotriva violenței în familie „încalcă dreptul lor la protecție egală a legislației și că omisiunea nu trebuie să fie intenționată.”³⁶¹ Acțiunile Moldovei sunt descrise ca fiind:

*[N]u au fost doar o simplă omisiune sau tergiversare a cauzei privind violența asupra reclamantei, dar a condus la tolerarea repetată a violenței și a reflectat o atitudine discriminatorie față de prima reclamantă ca femeie.*³⁶²

358 *Ibidem*, ara 17.

359 *Ibidem*, para 27.

360 Cauza Opuz c. Turcia, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cerere nr. 33401/02, 9 iunie 2009.

361 A se vedea mai sus, nota 355, para 85.

362 *Ibidem*, para 89.

Curtea a citat, de asemenea, un raport al Raportorului Special al ONU privind violența împotriva femeilor, cauzele și consecințele acesteia, în care s-a conchis că autoritățile moldovenești nu apreciază în măsură deplină seriozitatea și amploarea problemei violenței în familie în Republica Moldova și „efectul discriminator al acesteia asupra femeilor”.³⁶³ Punându-le pe toate la un loc, comportamentul autorităților moldovenești indică faptul că statul nu și-a dorit să-și extindă protecția asupra reclamantelor, parțial pentru că sunt femei. Statul a încălcat art. 14, coroborat cu art. 3.

Cauza Mudric c. Republicii Moldova

În cauza *Mudric c. Republicii Moldova*³⁶⁴ s-a examinat dacă răspunsul autorităților moldovenești la violența în familie, la care era supusă reclamanta, a condus la discriminare pe criteriu de gen.

Reclamanta, o femeie în vârstă de 72 de ani, care trăia în casa vecină cu cea a fostului ei soț, de care a divorțat cu 22 de ani înaintea începerii procedurii în instanță. Fostul ei soț suferea de schizofrenie de formă paranoidă, iar din anul 1981 a început să creadă că reclamanta încerca să îl otrăvească. Au fost prezentate documente în timpul audierilor, care au demonstrat că autoritățile moldovenești știau despre problemele de sănătate mentală ale fostului soț și despre faptul că acesta nutrea o antipatie semnificativă față de reclamantă.

Pe 19 februarie 2010, fostul soț al reclamantei a dat buzna în casa acesteia și nu a mai plecat de acolo.³⁶⁵ Poliția din Ocnița a pornit urmărirea penală împotriva fostului soț, dar acesta a fost scutit de pedeapsă întrucât violarea domiciliului a fost comisă stare de iresponsabilitate.³⁶⁶ În baza plângerilor reclamantei, în care aceasta invoca actele de violență, au fost emise trei ordonanțe de protecție, ultima fiind emisă pe 16 decembrie 2010, însă fără ca vreuna să fie executată.

³⁶³ Raportorul Special al ONU privind violența împotriva femeilor, cauzele și consecințele acesteia, „Raportul privind vizita în Republica Moldova în perioada 4–11 iulie 2008”, Doc. al ONU A/RC/11/6/Add.4, 8 mai 2009.

³⁶⁴ *Cauza Mudric c. Republicii Moldova*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cerere nr. 74839/10, 16 iulie 2013.

³⁶⁵ *Ibidem*, para 10.

³⁶⁶ *Ibidem*, para 17.

Mai întâi CtEDO a stabilit că art. 3 al CEDO, coroborat cu art. 1, au fost încălcate întrucât Moldova nu și-a respectat obligația pozitivă de a asigura că persoanele fizice aflate sub jurisdicția sa sunt protejate de rele tratamente.³⁶⁷ Deși Moldova a adoptat legi care stabilesc un mecanism prin care un astfel de tratament ar putea fi prevenit și pedepsit, aceste legi nu au fost aplicate într-o măsură satisfăcătoare în realitate. Curtea a identificat o dată la care autoritățile ar fi putut trage la răspundere reclamatul pentru trei infracțiuni prevăzute în Codul Penal, și anume:

- vătămare intenționată medie a integrității corporale sau a sănătății și amenințarea cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății (articolele 152 și 155);
- violarea domiciliului (articolul 179); și
- neexecutarea hotărârii instanței de judecată (articolul 320).

Urmărirea penală a început, însă, doar peste șase luni după ce reclamanta a depus plângerea cu privire la violarea domiciliului, și opt luni după ce fostul soț nu s-a supus hotărârii instanței și a încălcat ordonanța de protecție.³⁶⁸ Aceste tergiversări indică la faptul că nu a fost garantat dreptul reclamantei de a nu fi supusă relexor tratamente și a fost încălcat, așadar, articolul 3.

Cât despre faptul dacă Moldova a comis un act de discriminare încălcând articolul 14 al CEDO, instanța a remarcat că în pofida plângerilor privind actele de violență, fostului soț al reclamantei i s-a permis să locuiască în casa acesteia timp de mai bine de un an de zile. A mai fost menționat și faptul că autoritățile nu au executat cele trei ordonanțe de protecție. Toate la un loc, prin acest comportament Moldova a permis „tolerarea repetată a violenței și a reflectat o atitudine discriminatorie față [de reclamantă] ca femeie.”³⁶⁹ S-a stabilit că Moldova a încălcat art. 14 coroborat cu art. 3.

³⁶⁷ *Ibidem*, para 55.

³⁶⁸ *Ibidem*, para 51.

³⁶⁹ *Ibidem*, para 62.

Cauza TM și CM c. Republicii Moldova

În cauza *TM și CM c. Republicii Moldova*³⁷⁰ au fost examinate iar măsurile luate de autoritățile moldovenești ca răspuns la violența în familie la care au fost supuse prima și a doua reclamantă (mama și, respectiv, fiica) o perioadă îndelungată.

După un atac, care a avut loc pe data de 21 martie 2011, prima reclamantă a depus o plângere la poliție invocând că a fost agresată de fostul său soț și a solicitat eliberarea unei ordonanțe de protecție. În pofida faptului că legislația prevede că o cerere în acest sens trebuie satisfăcută timp de 24 de ore, procesarea acesteia a durat 10 zile. Ordonanța de protecție a fost emisă pe 11 aprilie 2011. Reclamanta a solicitat, de asemenea, procuraturii să pornească urmărirea penală în privința fostului său soț, însă cererea în acest sens a fost respinsă. Au fost elaborate mai multe rapoarte de examinare medico-legală după actele de violență, constatând vătămări cauzate atât primei reclamante, cât și celei de-a doua reclamante.

CtEDO a stabilit întâi că acțiunile fostului soț față de cele două reclamante au atins nivelul minim de severitate pentru a cădea sub incidența articolului 3 drept rele tratamente. Curtea a examinat ulterior dacă autoritățile și-au respectat obligația pozitivă (impusă de articolul 1) de a stabili cadrul legal menit să prevină și să pedepsească aplicarea relelor tratamente și de a implementa legile respective în practică. Citând aceleași prevederi legale ca și în cauzele *Eremia și Mudric*, Curtea a constatat că Moldova a avut suficiente legi în vigoare pentru a combate violența în familie.³⁷¹ Ulterior, Curtea a încercat să stabilească dacă statul știa sau trebuia să fi știut despre violența în familie, și dacă da – dacă a luat măsuri rezonabile pentru a o preveni. Au fost menționate rapoartele medico-legale, ordonanțele de protecție și diferitele amenzi impuse: faptul că violența nu a fost încetată în mod corespunzător reprezintă încălcarea articolul 3.³⁷²

370 Cauza *TM și CM c. Republicii Moldova*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cererea nr. 26608/11, 28 ianuarie 2014.

371 *Ibidem*, para 44.

372 *Ibidem*, para 49.

Curtea a încercat ulterior să stabilească dacă dreptul reclamantei de a nu fi supusă relelor tratamente a fost încălcat pe baza criteriului de gen, ceea ce ar constitui încălcarea articolului 14. Curtea a remarcat faptul că procurorul nu a inițiat urmărirea penală deoarece nu a considerat vătămrile cauzate primei reclamante suficient de grave,³⁷³ și faptul că autoritățile nu au executat ordonanța de protecție. Curtea a explicat că în cauzele de violență în familie, faptul că autoritățile nu iau măsuri proactive poate indica o atitudine discriminatorie față de femei:

*Ținând cont, în particular de vulnerabilitatea victimelor violenței în familie, care de obicei nu comunică incidentele, era de obligația autorităților să verifice dacă situația necesita o reacție fermă din partea Statului și cel puțin să informeze prima reclamantă despre existența măsurilor de protecție.*³⁷⁴

Ca și în cauzele *Eremia* și *Mudric*, inacțiunea a determinat tolerarea repetată a violenței și a reflectat o atitudine discriminatorie față de reclamante ca femei, fiind încălcat astfel articolul 14.

3.5 Rezumat

În prezent nu există state în lume ale căror cadre legislative și normative să susțină în mod corespunzător dreptul la egalitate în conformitate cu cele mai bune practici internaționale. Acestea fiind spuse, în timp ce există loc pentru a îmbunătăți cadrul legal al Republicii Moldova pentru a asigura protecția deplină a dreptului la egalitate, cadrul respectiv este unul destul de cuprinzător. La nivel internațional, Moldova a ratificat tratatele majore ale ONU privind lupta împotriva discriminării, inclusiv Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei, Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială și Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități (deși rapoartele statelor semnatare sunt adesea prezentate cu întârziere), iar la nivel regional – este parte la CEDO, printre alte instrumente. În conformitate cu art. 4 al Constituției, aceste convenții urmează să fie aplicate în locul legislației

³⁷³ *Ibidem*, para 12.

³⁷⁴ *Ibidem*, para 60.

naționale în cazul unei inconsecvențe. Se înregistrează un succes mixt în aplicarea acestui principiu, în sensul în care CPPEDAE și unele instanțe au tendința de a aplica jurisprudența CtEDO, iar majoritatea instanțelor sunt încă reticente la acest capitol.

La nivel național, dreptul la egalitate este protejat de Constituție, Legea cu privire la asigurarea egalității și o serie de legi care abordează anumite criterii protejate sau domenii de activitate. Art. 16 al Constituției protejează dreptul la egalitate, acesta aplicându-se numai cetățenilor moldoveni, iar prevederea face referire numai la egalitatea dintre anumite grupurilor protejate enumerate într-o listă fixă, ceea ce înseamnă că protecția constituțională nu se ridică la înălțimea cerințelor. Cu toate acestea, Legea cu privire la asigurarea egalității interzice discriminarea pe o gamă largă de criterii și, ceea ce este vital, stabilește un organ de reglementare responsabil, printre altele, de examinarea și satisfacerea plângerilor de discriminare, ceea ce reprezintă un element central al concluziei că cadrul legal al Republicii Moldova privind egalitatea este mai avansat decât în multe alte state.

În pofida existenței acestui cadru, victimele discriminării în Moldova trebuie să depășească obstacole serioase în calea accesului la justiție. CPPEDAE nu are autoritatea de a impune penalități și sancțiuni asupra celor pe care-i consideră a fi comis un act de discriminare. CPPEDAE se limitează la astfel de remedii, precum formularea de recomandări privind restabilirea drepturilor, încercarea de a reconcilia petiționarii și a sesiza organele Procuraturii. Au existat relativ puține cazuri în care instanțele au audiat și judecat cauze de egalitate într-o manieră conformă standardelor internaționale.

Anumite tipuri de litigii rămân inaccesibile pentru părțile vătămate. Până în prezent, deși aceasta ține de litigiile în desfășurare, nu există dreptul de a depune petiții direct la Curtea Constituțională, persoanele fizice și ONG-le fiind nevoite să se bazeze pe sesizările din partea instanțelor de judecată și altor organe de stat pentru a contesta constituționalitatea unor acte legislative. De asemenea, CPPEDAE nu poate aduce cauze direct în fața Curții Constituționale cu privire la legislația pe care o consideră neconstituțională (deși Avocatul Poporului are acest drept). Pe lângă aceasta, deși în general victimele discriminării au dreptul la asistența juridică și astfel de părți litigante sunt scutite de taxele de stat, statul nu oferă avocați cu cunoștințe și experiență în domeniul legislației privind discriminarea.

Pe scurt, îmbunătățirea semnificativă a implementării cadrului legal actual trebuie să devină o prioritate, în cazul în care ne dorim ca acest cadru să asigure protecție adecvată și mijloacele necesare pentru a aborda formele de discriminare identificate în partea a 2-a a raportului.

4. RECOMANDĂRI

Având în vedere analiza de mai sus, oferim Guvernului Republicii Moldova o serie de recomandări. Aceste recomandări sunt oferite pentru ca Republica Moldova să-și poată îndeplini obligațiile conform dreptului internațional de a respecta, proteja și realiza dreptul la nediscriminare și egalitate, atât prin consolidarea protecției împotriva discriminării îmbunătățind cadrul juridic și de politici, cât și prin alte mijloace.

Toate recomandările sunt bazate pe dreptul internațional referitor la egalitate și pe Declarația principiilor egalității, un document al celor mai bune practici internaționale, care consolidează cele mai importante elemente ale dreptului internațional referitor la egalitate. De asemenea, recomandările se bazează pe concluziile formulate la sfârșitul părților 1, 2 și 3 ale prezentului raport.

Recomandarea 1:

Consolidarea angajamentelor internaționale cu privire la egalitate

Republica Moldova trebuie să ratifice următoarele instrumente ale ONU și europene în domeniul drepturilor omului, care sunt relevante pentru drepturile la egalitate și nediscriminare:

Instrumente ale ONU în domeniul drepturilor omului

- Protocolul opțional la Pactul internațional privind drepturile economice, culturale și sociale (2008);
- Protocolul opțional la Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități (2006);
- Protocolul opțional III la Convenția cu privire la drepturile copilului (2011) (procedura de comunicare);
- Convenția internațională privind protecția drepturilor tuturor lucrătorilor migranți și membrilor familiilor lor (1990);
- Convenția internațională pentru protecția tuturor persoanelor împotriva disparițiilor forțate (2006);
- Convenția suplimentară privind abolirea sclaviei, a comerțului cu sclavi și a instituțiilor și practicilor similare sclaviei (1956); și
- Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 189 privind munca decentă pentru lucrătorii casnici (2011).

Instrumente europene în domeniul drepturilor omului

- Protocolul nr. 12 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului (2000);
- Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare (1992);
- Protocolul adițional la Carta socială europeană care prevede un sistem de reclamații colective (1995);
- Convenția privind prevenirea și combaterea violenței față de femei și violenței domestice (2011).

Recomandarea 2: Reforma constituțională și legislativă

Republica Moldova trebuie să revizuiască anumite dispoziții din Constituție,¹ precum și întreaga legislație și politică, pentru (i) a evalua compatibilitatea acestora cu drepturile la egalitate și nediscriminare prevăzute în instrumentele internaționale la care este parte, și (ii) a modifica și, dacă este necesar, a abroga legile, regulamentele și politicile existente care contravin dreptului la egalitate. Iată câteva din dispozițiile care trebuie examinate:

Constituția

- Art. 16 alin. (2), care garantează doar cetățenilor Republicii Moldova dreptul la egalitate, și care conține o listă completă de criterii interzise, pentru excluderea unor criterii precum vârsta, dizabilitatea, infectarea cu HIV și orientarea sexuală;
- Art. 27 alin. (2), care garantează doar cetățenilor Republicii Moldova dreptul la libera circulație;
- Art. 32, care garantează doar cetățenilor Republicii Moldova dreptul la libertatea de opinie și exprimare;
- Art. 33 alin. (2), care garantează doar cetățenilor Republicii Moldova dreptul la protecția proprietății intelectuale;
- Art. 39, care garantează doar cetățenilor Republicii Moldova dreptul de a participa la administrarea treburilor publice și accesul la funcții publice;
- Art. 41, care garantează doar cetățenilor Republicii Moldova dreptul la asociere în partide și în alte organizații social-politice;

1 Constituția Republicii Moldova (1994).

- Art. 43 alin. (2), care, stipulând că "măsurile de protecție" trebuie aplicate cu privire la regimul de muncă al femeilor și al tinerilor, susține tratamentul paternalist pentru aceste persoane (ar trebui să se aprobe pur și simplu acțiunea pozitivă);
- Art. 47, care garantează doar cetățenilor Republicii Moldova dreptul la bunăstare socială;
- Art. 50 alin. (3), care folosește termenul „handicapați” cu referire la persoanele cu dizabilități;
- Art. 51, care folosește termenul „handicapați” cu referire la persoanele cu dizabilități și care garantează acestor persoane condiții „normale” în loc de condiții egale; și
- Art. 52, care garantează doar cetățenilor Republicii Moldova dreptul de a adresa petiții autorităților publice.

Legea cu privire la asigurarea egalității (Legea nr. 121 din 25 mai 2012)

- Art. 1 alin. (2), care prevede că domeniul de aplicare al Legii nu include discriminarea în sfera familiei (inclusiv căsătoriei), relațiilor de adopție și instituțiilor religioase, în ceea ce privește convingerile religioase;
- Art. 2, care nu include măsuri anticipative în definiția „acomodării rezonabile”; și
- Art. 9 alin. (4), care prevede dreptul instituțiilor de învățământ religios de a refuza înscrierea unei persoane în anumite circumstanțe, fără să stipuleze că refuzul trebuie să fie legitim și justificat.

Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați (Legea nr. 5-XVI din 9 februarie 2006)

- Art. 2, în măsura în care definește vătămarea necesară pentru ca un comportament să fie considerat discriminatoriu ca „limitarea sau intimidarea recunoașterii, exercitării și implementării”, în locul definiției mai generale a vătămării discriminatorii ca "tratare într-un mod mai puțin favorabil”;
- Art. 2, în măsura în care impune ca o prevedere sau o practică aparent neutră să aibă un efect „inegal” pentru a constitui discriminare indirectă, în loc să solicite pur și simplu ca prevederea sau practica să plaseze persoana într-un „anumit dezavantaj”;

- Art. 2, în măsura în care nu include discriminarea prin asociere și victimizarea printre tipurile de comportament discriminatoriu interzise prin lege (aceasta poate fi rezolvată prin promulgarea Legii privind modificarea și completarea unor acte legislative, nr. 180 din 15 mai 2014); și
- Art. 5 alin. 6, care consideră acțiunea pozitivă (sau "măsurile pozitive") drept excepție de la discriminarea indirectă, în locul unei componente necesare a nediscriminării.

Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități (Legea nr. 60 din 30 martie 2012)

- Legea trebuie modificată astfel încât să garanteze persoanelor cu dizabilități dreptul la viață independentă și integrare în comunitate.

Codul Civil al Republicii Moldova (nr. 1007 din 6 iunie 2002)

- Art. 24, care permite instanțelor judecătorești să priveze de capacitate juridică persoanele cu dizabilități intelectuale, fără referință la alte circumstanțe de fapt.

Codul de procedură civilă al Republicii Moldova (Legea nr. 225 din 30 mai 2003)

- Articolul 305, care prevede că hotărârile judecătorești prin care o persoană este trimisă forțat la expertiză psihiatrică nu pot fi atacate cu recurs; și
- Articolul 306, care prevede că examinarea cererii de declarare a incapacității de exercițiu a unei persoane nu necesită prezența persoanei respective, fiind necesară doar prezența reprezentantului organului de tutelă și curatelă.

Codul Penal (Legea nr. 985-XV din 18 aprilie 2002)

- Art. 176 alin. (1) lit. d), care sugerează că discriminarea multiplă este neapărat mai gravă decât discriminarea bazată pe un singur criteriu;
- Art. 77 lit. d), care conține o listă închisă de motive protejate, dar fără unele caracteristici cum ar fi sexul, identitatea de gen sau orientarea sexuală; și

- Articolul 346, care incriminează anumite comportamente care pot încălca dreptul la libera exprimare, de exemplu, faptele ce urmăresc "înjosirea onoarei și demnității naționale".

Codul muncii (Legea nr. 154 din 28 martie 2003)

- Art. 8 alin. (2), care prevede că diferențierile în domeniul încadrării în câmpul muncii datorită cerințelor specifice ale unui loc de muncă nu sunt discriminatorii, fără a impune ca aceste diferențieri să constituie cerințe profesionale reale sau să fie justificate în baza unor criterii strict definite;
- Articolul 248, care prevede diverse munci la care este interzisă participarea femeilor, inclusiv „lucrări cu condiții de muncă grele și vătămătoare, precum și lucrări subterane” și munca manuală care implică sarcini și greutăți ”care depășesc normele maxime stabilite”;
- Articolul 250, în măsura în care echivalează sarcina și creșterea copiilor cu o reducere a capacității de muncă sau a productivității; și
- Articolele 8, 32, 62, 76, 77, 85, 96, 97, 100, 103, 105, 110, 111, 116, 120, 121, 128, 183, 249, 318, care folosesc termenii ”invalidi” sau ”handicapați” cu referire la persoane cu dizabilități.

Codul familiei (Legea nr. 1316 din 26 octombrie 2000)

- Articolul 2, potrivit căruia căsătoria este încheiată doar între un bărbat și o femeie; și
- Articolul 15, care interzice expres căsătoria între persoane de același sex.

Legea cu privire la sănătatea mintală (Legea nr. 1402 din 16 decembrie 1997)

- Art. 11 alin. (1), care prevede că consimțământul nu este necesar atunci când se aplică măsuri medicale coercitive, în conformitate cu prevederile Codului Penal și în cazul spitalizării în conformitate cu articolul 28; și
- Art. 28, care prevede că o persoană poate fi spitalizată fără consimțământ și în absența unei hotărâri a instanței de judecată, dacă starea ei este gravă și există un pericol social direct sau un risc

grav pentru sănătatea sa, ceea ce ar putea permite privarea arbitrară de libertate sau tratamentul inuman al acelei persoane.

Recomandarea 3: Aplicarea Legii cu privire la asigurarea egalității

Guvernul Republicii Moldova trebuie să asigure implementarea deplină și eficientă a Legii cu privire la asigurarea egalității, în special:

- Asigurând mecanisme adecvate pentru a garanta căi de atac și sancțiuni în cazurile de discriminare, prin abilitarea CPPEDAE;
- Efectuând o revizuire completă a competențelor CPPEDAE și analizând dacă unele competențe suplimentare, cum ar fi capacitatea de a impune sancțiuni și de a sesiza Curtea Constituțională, sunt aplicabile și eficiente;
- Instruind juriștii care oferă asistență juridică gratuită și sunt specializați în discriminare și egalitate, care ar putea ajuta victimele discriminării să-și folosească drepturile acordate prin Legea cu privire la asigurarea egalității.
- Oferind instruire factorilor (superiori) de decizie publică, inclusiv personalului de aplicare a legii și celui judiciar, pentru a înțelege mai bine conceptele și practicile discriminatorii.

Recomandarea 4: Aplicarea altor legi menite să interzică discriminarea

Guvernul Republicii Moldova trebuie să introducă reforme care să asigure implementarea deplină și eficientă a altor prevederi legislative menite să combată inegalitatea. În acest scop:

- Guvernul Republicii Moldova trebuie să efectueze o revizuire completă a tuturor legilor care interzic discriminarea, inclusiv (i) Legea cu privire la asigurarea egalității, (ii) Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, (iii) Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, și (iv) dispoziții separate privind nediscriminarea din alte acte legislative. Revizuirea ar trebui să urmărească armonizarea prevederilor, astfel ca relația dintre diferite măsuri de protecție oferite să fie clară și complementară, și să aibă în

vedere abrogarea sau modificarea prevederilor care, în practică, au fost înlocuite de Legea cu privire la asigurarea egalității.

- Guvernul Republicii Moldova ar trebui să modifice Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați pentru a introduce căi de atac în cazul încălcării obligațiilor prevăzute de Lege, mai ales cu privire la obligațiile care depășesc cadrul Legii cu privire la asigurarea egalității, cum ar fi obligația angajatorilor potrivit art. 10 alin. (1) din Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați de a coopera cu angajații și cu reprezentanții sindicatelor pentru elaborarea unor regulamente interne ce interzic discriminarea la locul de muncă.
- Guvernul Republicii Moldova ar trebui să modifice Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, astfel încât să instituie un mecanism prin care obligația din art. 34 alin. (4), care solicită angajatorilor care au cel puțin 20 de angajați să creeze sau să rezerveze locuri de muncă pentru persoane cu dizabilități într-un procent de cel puțin 5% din numărul total de salariați, să poată fi aplicată și monitorizată.
- Guvernul Republicii Moldova ar trebui să modifice Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, astfel ca interzicerea discriminării din articolul 8 să se aplice entităților nestatale în general, și nu doar în anumite contexte, cum ar fi ocuparea forței de muncă.

Recomandarea 5: Implementarea politicilor naționale

- Ministerul Justiției ar trebui să asigure că viitoarele politici naționale includ măsuri și obiective ferme și măsurabile cu privire la nediscriminare și că aceste politici sunt monitorizate și revizuite periodic pentru a asigura că sunt implementate, inclusiv prin colectarea unor date dezagregate.
- Ministerul Justiției ar trebui să elaboreze un nou Plan Național de Acțiuni în Domeniul Drepturilor Omului, după expirarea planului din 2011² și angajamentului Ministerului de a finaliza un nou plan până în trimestrul al patrulea din 2015.

² Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova Nr. 90 din 12.05.2011 cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pe anii 2011–2014, disponibilă la: <http://lex.justice.md/md/339395>.

- Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei ar trebui să finalizeze și să implementeze în mod eficient Programul Național de Asigurare a Egalității de Gen pentru anii 2016–2020.
- CPPEDAE ar trebui să publice instrucțiuni pentru colectarea datelor dezagregate cu privire la discriminare din diverse domenii.
- Guvernul ar trebui să introducă o nouă politică națională privind persoanele cu dizabilități, având în vedere că Strategia privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități pentru perioada 2010–2013³ a expirat în anul 2013.
- Biroul Relații Interetnice ar trebui să asigure o implementare eficientă a Planul de acțiuni pentru susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2016–2020⁴ pentru a consolida progresele obținute prin politica anterioară.

Recomandarea 6: Acțiuni pentru combaterea discriminării împotriva unor grupuri specifice

Republica Moldova ar trebui să ia măsuri concrete privind discriminarea și dezavantajarea unor grupuri de persoane, inclusiv toate cele menționate în partea 2 a prezentului raport. Aceste măsuri ar trebui luate pe lângă îmbunătățirea în legislație a protecției împotriva discriminării, acționând conform recomandărilor 2, 3 și 4. Măsurile ar trebui să includă, fără a se limita la, următoarele:

Genul

- Parlamentul ar trebui să modifice prevederile legislative menționate în recomandarea 2 de mai sus, care constituie discriminare pe bază de gen;
- Parlamentul ar trebui să ia în considerare adoptarea unor legi care prevăd măsuri specifice de acțiune pozitivă în domeniile în care femeile sunt încă insuficient reprezentate;

3 Legea nr. 169 din 9 iulie 2010 pentru aprobarea Strategiei privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități (2010–2013).

4 Biroul Relații Interetnice, *Planul de acțiuni pentru susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2016-2020*, disponibil la adresa: http://www.bri.gov.md/index.php?pa_g=noutati&opa=view&id=902&start=20&l=.

- Autoritățile competente ar trebui, în conformitate cu art. 5 alin. (2) din Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, să evite promovarea politicilor sau aprobarea acțiunilor care nu sunt compatibile cu conceptul egalității de șanse între femei și bărbați.
- Conducătorii autorităților administrației publice centrale și locale ar trebui, în conformitate cu art. 6 alin. (3) din Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, să asigure accesul egal la ocuparea unei funcții publice, fără discriminare pe criteriul de sex.
- În conformitate cu Observațiile finale ale Comitetului ONU privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei referitoare la rapoartele periodice al patrulea și al cincilea,⁵ Guvernul ar trebui să elaboreze o strategie comprehensivă în toate sectoarele, axată pe ambele sexe, pentru depășirea atitudinilor patriarhale și stereotipurilor bazate pe gen privind rolurile și responsabilitățile femeilor.
- Guvernul ar trebui să instituie un mecanism prin care să poată fi aplicat articolul 11 din Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați. Potrivit acestui articol, diverse acțiuni ale angajatorilor sunt considerate discriminatorii, inclusiv publicarea anunțurilor de angajare care indică faptul că se acordă prioritate unui anumit gen.
- Guvernul ar trebui să ia măsuri imediate pentru a elimina diferența de remunerare între genuri, în special prin prisma art. 11 lit. e) din Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, care prevede că aplicarea după criteriul de sex a unor condiții diferite de remunerare pentru munci de valoare egală constituie discriminare din partea angajatorului.
- Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei ar trebui să ia măsuri imediate pentru a rezolva problema violenței în familie împotriva femeilor, inclusiv prin instruirea corespunzătoare a cadrelor poliției, asistenților sociali, procurorilor și judecătorilor.
- Guvernul ar trebui să asigure că funcționarii publici și toți ceilalți oficiali de stat, inclusiv cadrele poliției și judecătoria, sunt

5 Comitetul ONU pentru Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Față de Femei, Observații finale – Republica Moldova, Doc. al ONU CEDAW/C/MDA/CO/4-5, 18 octombrie 2013, alin. 18 lit. b).

instruiți cu privire la egalitatea de gen, fiind disponibile cursuri de perfecționare continuă.

- Guvernul ar trebui să pună în aplicare Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie (Legea nr. 45 din 1 martie 2007), în regim de urgență. Articolul 201 din Codul Penal, care incriminează faptele de violență în familie, ar trebui utilizat pentru pedepsirea autorilor actelor de violență în familie.
- Guvernul ar trebui să introducă măsuri menite să îmbunătățească reacția organelor de poliție la faptele de violență în familie, prin prisma hotărârilor CtEDO în care s-a constatat că reacția statului la formele de durată ale violenței în familie a fost inadecvată și discriminatorie.⁶
- Guvernul ar trebui să asigure că în fiecare raion există cel puțin un centru de plasament pentru victimele violenței în familie, care oferă servicii de reabilitare părților vătămate. Mai mult, Guvernul ar trebui să asigure că aceste centre oferă adăpost victimelor, indiferent de domiciliul acestora.
- Legile naționale privind violența în familie și discriminarea pe bază de gen ar trebui aplicate și în regiunea transnistreană, dar lipsa unui control efectiv asupra acestei regiuni face ca legislația națională cu privire la violență să fie inaplicabilă.

Dizabilitatea

- Guvernul ar trebui să revizuiască toată legislația națională relevantă în vederea finalizării tranziției de la modelul medical al dizabilității la modelul social prevăzut de Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități și CDPD, cu accent pe eliminarea obstacolelor pentru persoanele cu dizabilități.
- Guvernul ar trebui să aplice prevederile legale care impun asigurarea acomodării rezonabile pentru persoanele cu dizabilități, cum ar fi articolul 8 din Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, în special cu privire la accesul la infrastructură și informații.
- Ar trebui să se evalueze în ce măsură a fost implementată Strategia privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități pentru perioada 2010–2013.

6 Cauza *Eremia c. Republicii Moldova*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cerere nr. 3564/11, 28 mai 2013; *Mudric c. Republicii Moldova*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cerere nr. 74839/10, 16 iulie 2013; *TM și CM c. Republicii Moldova*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cerere nr. 26608/11, 28 ianuarie 2014.

- Legile cu privire la planificare și construcții ar trebui armonizate cu Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, astfel ca toate clădirile noi să devină accesibile persoanelor cu dizabilități.
- Guvernul ar trebui să reformeze toate instituțiile de învățământ, inclusiv cele de învățământ superior și școlile-internat, pentru a asigura participarea elevilor și studenților cu dizabilități în condiții egale cu ceilalți.
- Guvernul ar trebui să introducă proceduri pentru a asigura accesul real al femeilor cu dizabilități la funcții eligibile, în special prin prisma posibilelor modificări în Legea nr. 64-XII din 31 mai 1990 cu privire la Guvern, impunând o pondere minimă a candidaților de gen feminin pe listele electorale.
- Guvernul ar trebui să reformeze cadrul legislativ prin care persoanele cu dizabilități sunt private de capacitate juridică, pentru a-l armoniza cu dreptul internațional, inclusiv articolul 24 din Codul Civil și articolul 305 din Codul de procedură civilă.
- CPPEDAE ar trebui să elaboreze orientări pentru juriști, care să conțină standarde cu privire la apărarea sau reprezentarea persoanelor cu dizabilități.
- În conformitate cu Observațiile finale ale Comitetului ONU privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei referitoare la rapoartele periodice al patrulea și al cincilea,⁷ Guvernul ar trebui să ancheteze în mod eficient toate cazurile de agresiune sexuală împotriva femeilor cu dizabilități din instituțiile rezidențiale, să faciliteze accesul acestor femei la asistență pentru sănătatea reproducerii și să asigure că toate intervențiile medicale se bazează pe consimțământ în cunoștință de cauză.

Orientarea sexuală și identitatea de gen

- Guvernul ar trebui să revizuiască legislația și să asigure că referirile la orientarea sexuală și identitatea de gen corespund cu standardele internaționale.
- Parlamentul și Guvernul ar trebui să respingă toate încercările de a introduce legi care discriminează pe criterii de orientare sexuală sau identitate de gen, sau care abrogă legi existente care protejează

⁷ A se vedea mai sus, Nota 5, alin. 38 lit. d).

împotriva discriminării bazate pe criterii de orientare sexuală sau egalitate de gen.

- Indiferent dacă se modifică sau nu art. 1 alin. (1) din Legea cu privire la asigurarea egalității, pentru a include în mod expres orientarea sexuală drept criteriu interzis, organele judiciare ar trebui să constate fără echivoc că orientarea sexuală se încadrează în expresia "sau orice alt criteriu similar".

Starea de sănătate

- Ministerul Sănătății ar trebui să ia măsuri pentru combaterea discriminării persoanelor infectate cu HIV sau tuberculoză în instituțiile medicale publice și private.
- Ministerul Sănătății ar trebui să asigure că persoanele care sunt bolnave de HIV/SIDA sau tuberculoză au acces egal la servicii de educație și ocuparea forței de muncă.
- Biroul Migrație și Azil ar trebui să renunțe la testarea obligatorie pentru HIV a solicitanților de azil.
- Biroul Migrație și Azil ar trebui să asigure că starea de sănătate a solicitanților de azil nu influențează accesul acestora la centrele de primire a solicitanților de azil.
- Guvernul ar trebui să aplice articolul 22 din Legea nr. 23-XVI din 16.02.2007 cu privire la profilaxia infecției HIV/SIDA, care interzice discriminarea pe motiv de status HIV pozitiv la toate etapele de angajare.
- Guvernul ar trebui să aplice garanțiile de confidențialitate pentru persoanele infectate cu HIV/SIDA, conform Legii nr. 23-XVI din 16.02.2007 cu privire la profilaxia infecției HIV/SIDA, pentru a preveni divulgarea către terțe părți a statusului HIV al unei persoane.
- Guvernul ar trebui să monitorizeze în ce măsură angajatorii iau decizii pe baza statusului HIV al candidaților, împiedicând angajatorii să solicite certificate medicale de la candidați într-un mod care contravine art. 15 din Legea cu privire la profilaxia infecției HIV/SIDA.
- Guvernul ar trebui să asigure că persoanele bolnave de tuberculoză nu sunt reținute și tratate în mod forțat conform Regulamentului privind modul de aplicare a spitalizării temporare coercitive în instituțiile medicale specializate antituberculoase a persoanelor bolnave de tuberculoză în formă contagioasă, care refuză tratamentul.

Rasa și etnia

- Biroul Relații Interetnice ar trebui să asigure instruirea tuturor organelor de aplicare a legii referitor la prevenirea relelor tratamente împotriva minorităților etnice și cetățenilor străini.
- Biroul Relații Interetnice și Procuratura Generală ar trebui să asigure că orice agent de aplicare a legii care a comis rele tratamente împotriva unei persoane pe baza etniei, naționalității sau culorii pielii, sau care nu a protejat împotriva actelor de ură persoane cu aceste caracteristici, face obiectul unor proceduri disciplinare corespunzătoare.
- Guvernul ar trebui să aloce fonduri adecvate pentru politicile și planurile de acțiuni naționale menite să elimine toate formele de discriminare împotriva etnicilor romi, în special femei și fete.
- Deoarece Raportul de evaluare a Planului de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2011-2015, elaborat de Biroul Relații Interetnice, nu conține date statistice, Biroul ar trebui să efectueze încă o analiză statistică a progresului înregistrat în privința egalității și nediscriminării etnicilor romi.
- Guvernul ar trebui să introducă politici adecvate pentru a asigura accesul egal și nediscriminatoriu al etnicilor romi la serviciile publice prestate de entități publice și private.
- Procuratura Generală ar trebui să adopte regulamente interne care asigură anchetarea în mod corespunzător a crimelor motivate de ură împotriva minorităților etnice.
- Inspectoratul General al Poliției ar trebui să asigure instruirea tuturor organelor de aplicare a legii pentru ca orice crime motivate de ură împotriva minorităților etnice și cetățenilor străini să fie anchetate în mod corespunzător.

Limba

- Curtea Supremă de Justiție ar trebui să publice un aviz consultativ sau orientări privind utilizarea limbii în procedura judiciară, ținând cont de articolul 13 din Constituție, care prevede că statul trebuie să protejeze dreptul la "păstrarea, la dezvoltarea și la funcționarea" limbii ruse și altor limbi vorbite în țară.
- Curtea Supremă de Justiție ar trebui să asigure că instanțele de judecată acceptă solicitanți care nu vorbesc limba română, prin

prisma constatărilor CPPEDAE privind continuarea discriminării pe criterii de limbă în accesul la justiție.⁸

Religia

- Guvernul și Parlamentul ar trebui să asigure aplicarea articolului 31 din Constituție, care prevede separarea între religie și stat.
- Ministerul Educației ar trebui să asigure că personalul didactic este instruit cu privire la importanța libertății religioase, prevăzută în Legea nr. 125 din 11.05.2007 privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie și în articolul 31 din Constituție.
- Guvernul ar trebui să monitorizeze în ce măsură articolul 15 din Legea privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie este folosit ca motiv pentru a favoriza accesul adeptilor Bisericii Ortodoxe din Moldova la servicii publice și funcții din sectorul public.
- Ar trebui să se renunțe la acordurile între Ministerul Apărării și Biserica Ortodoxă din Moldova, potrivit cărora adepții BOM pot avea acces la privilegii în cadrul forțelor armate.
- Ministerul Justiției ar trebui să asigure că alte organizații religioase, inclusiv grupări musulmane, cum ar fi Organizația Spirituală a Musulmanilor din Moldova, se pot înregistra ca și culte religioase în temeiul Legii privind libertatea de conștiință, de gândire și de religie.
- Dacă și atunci când Transnistria va reintra sub controlul efectiv al autorităților moldovenești, Ministerul Justiției ar trebui să ia măsuri imediate pentru a asigura că persoanele din această regiune care nu susțin Biserica Ortodoxă Rusă nu sunt discriminate pe motiv de religie (inclusiv conform articolului 3 din Legea cu privire la libertatea de conștiință și organizațiile religioase (1995)).

8 A se vedea, de exemplu, Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității (CPPEDAE), Raport privind activitatea realizată în anul 2014, 2015, p. 19, disponibil la: <http://egalitate.md/media/files/Moldovan-Equality-Body-Activity-Report-2014.docx>; Raport general privind situația în domeniul prevenirii și combaterii discriminării în Republica Moldova, 2016, p. 10, disponibil la: <http://egalitate.md/media/files/Raport%20general%202015.pdf>.

Vârsta

- Parlamentul ar trebui să adopte legi care prevăd că atingerea vârstei de pensionare nu reprezintă o bază legitimă pentru încetarea încadrării în câmpul muncii a unei persoane.⁹
- Guvernul ar trebui să asigure că nu există nici un obstacol în accesul la unele funcții pentru persoanele care au depășit o anumită vârstă, cu excepția cazurilor când obstacolul este un mijloc justificat în mod obiectiv pentru atingerea unui scop legitim.

Recomandarea 7: Colectarea datelor

Pe parcursul cercetării pentru acest raport, s-a constatat că nu există suficiente informații, inclusiv statistici, privind principalii indicatori ai egalității în Republica Moldova. Autoritățile statului ar trebui să colecteze și să publice informații, inclusiv date statistice relevante, în vederea identificării inegalităților, practicilor discriminatorii și formelor de dezavantaj, și să analizeze eficacitatea măsurilor care promovează egalitatea. Atunci când sunt colectate cu privire la principalii indicatori ai egalității, datele statistice ar trebui dezagregate, pentru a demonstra diferitele situații ale grupurilor dezavantajate din societatea moldovenească. Trebuie colectate și publicate date statistice privind actele de ură, inclusiv privind violența pe criterii de sex. Mai mult, Republica Moldova ar trebui să asigure că aceste informații nu sunt utilizate într-un mod care încalcă drepturile omului.

Recomandarea 8: Educația în domeniul egalității

Republica Moldova ar trebui să ia măsuri pentru sensibilizarea opiniei publice cu privire la egalitate și să asigure că toate instituțiile de educație, inclusiv private, prezintă egalitatea ca un drept fundamental. Această acțiune este necesară în special pentru a schimba tiparele sociale și culturale de conduită

⁹ În Hotărârea nr. 6 din 22.03.2011 privind excepția de neconstituționalitate a art. 62 alin. (1) lit. d) din Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a constatat că demisia din acest motiv nu echivalează cu discriminare legată de vârstă.

și a elimina prejudecățile bazate pe ideea superiorității sau inferiorității unui grup din societate față de altul.

**Recomandarea 9:
Interzicerea interpretării regresive**

În adoptarea și aplicarea legilor și politicilor care promovează egalitatea, Republica Moldova nu ar trebui să permită nici o regresie de la nivelul de protecție împotriva discriminării care a fost atins deja.

BIBLIOGRAFIE

TRATATE INTERNAȚIONALE ȘI REGIONALE, INTERPRETĂRI AUTORITARE

Tratate ale Organizației Națiunilor Unite cu privire la Drepturile Omului

Convenția împotriva Torturii și Altor Pedepse sau Tratamente Crude,
Inumane sau Degradante, 1465 U.N.T.S. 85, 1984.

Convenția cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare față de
femei, 1249 U.N.T.S. 13, 1979.

Convenția Internațională privind Protecția Drepturilor Tuturor Lucrătorilor
Migranți și a Membrilor Familiilor Acestora, 2220 U.N.T.S. 3, 1990.

Convenția privind Reducerea Cazurilor de Apatridie, 989 U.N.T.S. 175, 1961.

Convenția privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, 2515 U.N.T.S. 3,
2006.

Convenția cu privire la Drepturile Copilului, 1577 U.N.T.S. 3, 1989.

Convenția privind Statutul Refugiaților, 189 U.N.T.S. 137, 1951.

Convenția privind Statutul Apatrizilor, 360 U.N.T.S. 117, 1954.

Convenția Internațională pentru Protecția Tuturor Persoanelor Împotriva
Disparațiilor Forțate, 2716 U.N.T.S. 3, 2006.

Convenția Internațională asupra Eliminării Tuturor Formelor de
Discriminare Rasială, 660 U.N.T.S. 195, 1965.

Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, 999 U.N.T.S.
171, 1966.

Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale,
993 U.N.T.S. 3, 1966.

Protocolul opțional la Convenția împotriva Torturii și altor Pedepse sau Tratamente Crude, Inumane sau Degradante, 2375 U.N.T.S. 237, 2002.

Protocolul opțional la Convenția cu privire la Eliminarea tuturor Formelor de Discriminare față de Femei, 2131 U.N.T.S. 83, 1999.

Protocolul opțional la Convenția privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, 2518 U.N.T.S. 283, 2006.

Protocolul opțional I la Convenția cu privire la Drepturile Copilului (implicarea copiilor in conflicte armate), 2173 U.N.T.S. 222, 2000.

Protocolul opțional II la Convenția cu privire la Drepturile Copilului (vânzarea copiilor, prostituția infantilă și pornografia infantilă), 2171 U.N.T.S. 227, 2000.

Protocolul opțional III la Convenția cu privire la Drepturile Copilului (procedura de comunicare), G.A. Res. 66/138, 2011.

Protocolul opțional la Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, 999 U.N.T.S. 171, 1966.

Protocolul opțional la Pactul Internațional privind Drepturile Economice, Culturale și Sociale, G.A. Res. 63/117, 2008.

Protocolul privind Prevenirea, Reprimarea și Pedepsirea Traficului de Persoane, în special al Femeilor și Copiilor, 2237 U.N.T.S. 319, 2000.

Al doilea Protocol opțional la Pactul internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, 1642 U.N.T.S. 414, 1989.

Convenția Suplimentară privind Abolirea Sclaviei, a Comerțului cu Sclavi și a Instituțiilor și Practicilor Similare Sclaviei, 266 U.N.T.S. 3, 1956.

Convenția UNESCO privind Lupta împotriva Discriminării în domeniul Educației, 429 U.N.T.S. 93, 1960.

Convenția ONU împotriva Criminalității Transnaționale Organizate, 2225 U.N.T.S. 209, 2000.

Alte Tratatate Internaționale

Organizația Internațională a Muncii, privind Discriminarea (Ocuparea Forței de Muncă și Profesie) C111, 1958.

Organizația Internațională a Muncii, Convenția privind Egalitatea de Remunerare C100, 1951.

Organizația Internațională a Muncii, Convenția privind Munca Forțată C29, 1930.

Organizația Internațională a Muncii, Convenția privind Populațiile Indigene și Tribale C169, 1989.

Organizația Internațională a Muncii, Convenția privind Interzicerea celor mai Grave Forme ale Muncii Copiilor C182, 1999.

Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale, 2187 U.N.T.S. 3, 1998.

Convenția de la Viena cu privire la Dreptul Tratatelor, 1155 U.N.T.S. 331, 1969.

Tratatate Regionale

Convenția Europeană a Drepturilor Omului, C.E.T.S. No. 005, 1950.

Convenția privind Lupta împotriva Traficului de Ființe Umane, C.E.T.S. No. 197, 2005.

Rezoluții

Adunarea Generală ONU, Declarația de Angajament privind HIV/ SIDA, G.A. Res. S-26/2, 2001.

Comentarii și Recomandări Generale

Comitetul împotriva Torturii, Comentariul General nr. 2, Implementarea Articolului 2 de către Statele-Membre, Document ONU CAT/C/GC/2, 2008.

Comitetul ONU pentru Drepturi Economice, Sociale și Culturale, Comentariul General Nr. 5: Persoane cu Dizabilități, Document ONU E/1995/22, 1995.

Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, Comentariul General Nr. 14: Dreptul la cel mai Înalt Standard Posibil de Sănătate, Document ONU E/C.12/2000/4, 2000.

Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, Comentariul General 20: Nediscriminare în Realizarea Drepturilor Economice, Sociale și Culturale, Document ONU E/C.12/GC/20, 2009.

Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării Împotriva Femeilor, Raport al Sesiunii a Cincisprezecea, Document ONU A/51/38, 1996.

Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării Împotriva Femeilor, Recomandarea Generală nr. 28: Cu privire la Obligațiile de Bază ale Statelor Părți conform Articolului 2 din Convenția privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Împotriva Femeilor, Document ONU CEDAW/C/GC/28, 2010.

Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării Împotriva Femeilor, Recomandarea Generală nr. 19: Violența Împotriva Femeilor, Document ONU A/47/38, 1993, p. 1.

Comitetul ONU pentru Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială, Recomandarea Generală nr. 25: Privind Dimensiunile de Gen ale Discriminării Rasiale, Document ONU A/55/18, 2000, Anexa V, p. 152.

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul General nr. 1: Articolul 12: Recunoaștere Egală în fața Legii, Document ONU CRPD/C/GC/1, 2014.

Comitetul ONU pentru Drepturile Copilului, Comentariul General nr. 15: Cu privire la Dreptul Copilului la cel mai Înalt Standard Posibil de Sănătate, Document ONU CRC/C/GC/15, 2013.

Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei, Recomandarea Nr. R (99) 4 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind Principiile Protecției Juridice a Adulților Incapabili, 1999.

Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei, Recomandarea Rec (2006) către Statele Membre ale Consiliului Europei cu privire la Planul de Acțiuni pentru Promovarea Drepturilor și a Deplinei Participări a Persoanelor cu Dizabilități în Societate: Îmbunătățirea Calității Vieții Persoanelor cu Dizabilități în Europa, 2006–2015, 2006.

Comitetul ONU pentru Drepturile Omului, Comentariul General Nr. 18: Nediscriminarea, Document ONU HRI/GEN/1/Rev.1, 1989, p. 26.

Comitetul ONU pentru Drepturile Omului, Comentariul General Nr. 31: Natura Obligației Juridice Generale Impuse Statelor Părți la Pact, Document ONU CCPR/C/21/Rev.1/Add. 13, 2004.

Comisia ONU cu privire la Drepturile Omului, Raport cu privire la Sesiunea Cincizeci și Cinci (30 ianuarie – 10 martie 1995), Document ONU E/CN.4/1995/176, 1995.

Observații Finale

Comitetul Națiunilor Unite Împotriva Torturii, Observații Finale: Moldova, Document ONU CAT/C/MDA/CO/2, 29 Martie 2010.

Comitetul pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, Observații Finale: Bulgaria, Document ONU E/C.12/BGR/CO/4-5, 30 noiembrie 2012.

Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, Observații Finale: Republica Moldova, Document ONU E/C.12/MDA/CO/2, 12 iulie 2011.

Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării Împotriva Femeilor, Observații finale: Republica Moldova, Document ONU CEDAW/C/MDA/CO/4-5, 29 octombrie 2013.

Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării Împotriva Femeilor, Observații finale: Ucraina, Document ONU A/57/38, 2 mai 2002.

Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării Împotriva Femeilor, Observații finale: Republica Moldova, Document ONU CEDAW/C/MDA/CO/3, 25 august 2006.

Comitetul ONU privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasiala, Observații finale: Republica Moldova, Document ONU CERD/C/MDA/CO/8-9, 6 aprilie 2011.

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Observații finale ale Comitetului privind drepturile persoanelor cu dizabilități: Spania, Document ONU CRPD/C/ESP/CO/1, 19 octombrie 2011.

Comitetul ONU pentru drepturile persoanelor cu dizabilități, Observații finale la raportul inițial privind Republica Cehă, Document ONU CRPD/C/CZE/CO/1, 15 mai 2015.

Comitetul Națiunilor Unite pentru drepturile persoanelor cu dizabilități, Observații finale: Ucraina, CRPD/C/UKR/CO/1, 4 septembrie 2015.

Comitetul ONU pentru Drepturile Copilului, Observații finale: Republica Moldova, Document ONU CRC/C/MDA/CO/3, 20 februarie 2009.

Oficiul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului, Observații finale: Republica Moldova, Document ONU CCPR/C/MDA/CO/2, 4 noiembrie 2009.

Comitetul pentru Drepturile Omului, Observații Finale: Rusia, Document ONU CCPR/C/RUS/CO/7, 28 aprilie 2015.

Proceduri Speciale

Consiliul Europei, Comitetul pentru prevenirea torturii, Raport către Guvernul Regatului Unit cu privire la vizita în Insula Jersey efectuată de Comitetul European pentru Prevenirea Torturii și a Pedepselor sau Tratamentelor Inumane sau Degradante (CPT), CPT/Inf (2010) 35, 19 noiembrie 2010.

Consiliul pentru Drepturile Omului, Raportul Oficiului Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului, Discriminarea și Violența Față de Persoane în baza Orientării lor Sexuale și a Identității de Gen, Document ONU A/HRC/29/23, 4 mai 2015.

Consiliul pentru Drepturile Omului, Raport al Raportorului special pe probleme de sărăcie extremă și drepturile omului Magdalena Sepulveda Carmona, Anexa, Document ONU A/HRC/26/28/Add.2, 2014.

Consiliul pentru Drepturile Omului, Raportul Raportorului Special privind libertatea de religie Sau convingeri, Heiner Bielefeldt: Misiunea în Republica Moldova, Document ONU A/HRC/19/60/ Add.2,, 27 ianuarie 2012.

Consiliul pentru Drepturile Omului, Raportul Raportorului Special pentru Dreptul la Libertatea de Întrunire Pașnică și Libertatea de Asociere, Maina Kiai, Addendum, Document ONU A/HRC/26/29/Add.1, 2013.

Consiliul pentru Drepturile Omului, Raportul Raportorului Special privind drepturile persoanelor cu dizabilități referitor la misiunea sa în Republica Moldova, Document ONU A/HRC/31/62/Add.2, 2016.

Consiliul pentru Drepturile Omului, Raport al Raportorului Special pentru tortură și alte forme crude, inumane sau degradante de tratament sau pedeapsă, Manfred Nowak, Misiune în Republica Moldova, Document ONU A/HRC/10/44/Add.3, 2009.

Consiliul pentru Drepturile Omului, Raportul Special al ONU privind violența împotriva femeilor, cauzele și consecințele acesteia, „Raportul privind vizita în Republica Moldova în perioada 4–11 iulie 2008”, Document ONU A/ RC/11/6/Add.4, 8 mai 2009.

Consiliul pentru Drepturile Omului, Raportul Grupului de Lucru în Problema Discriminării Împotriva Femeilor în Legislație și în Practică, Addendum, Document ONU. A/HRC/23/50/Add.1, 2013.

Consiliul pentru Drepturile Omului, Evaluarea Periodica Universala, Raport al grupului de lucru privind Evaluarea Periodica Universala: Republica Moldova: Act adițional, Document ONU A/ HRC/19/18/Add.1, 6 martie 2012.

Consiliul pentru Drepturile Omului, Evaluarea Periodică Universală, Raportul Grupului de Lucru pentru Evaluarea Periodica Universală: Moldova, Document ONU A/HRC/19/18, 14 decembrie 2011.

Documente de Bune Practici

Declarația Principiilor Egalității, Equal Rights Trust, Londra 2008.

LEGI REGIONALE

Directive ale Uniunii Europene

Directiva 2000/43/CE a Consiliului din 29 iunie 2000 de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între persoane, fără deosebire de rasă sau origine etnică.

Directiva 2000/78/CE a Consiliului din 27 noiembrie 2000 de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă.

Directiva 2004/113/CE a Consiliului din 13 decembrie 2004 de aplicare a principiului egalității de tratament între femei și bărbați privind accesul la bunuri și servicii și furnizarea de bunuri și servicii.

Directiva 2006/54/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 5 iulie 2006 privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și de muncă (reforma).

Acordul de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană, 2014.

DREPTUL INTERN

Constituția

Constituția Republicii Moldova, 29 iulie 1994.

“Constituția” Regiunii Transnistrene, 17 ianuarie 1996.

Legislația

Codul Audiovizualului al Republicii Moldova (Cod Nr. 260 din 27 iulie 2006).

Codul Civil al Republicii Moldova, 2002 (Cod Nr. 1007 din 6 iunie 2002).

Codul de Procedură Civilă al Republicii Moldova (Cod Nr. 225 din 30 mai 2003).

Codul de Executare al Republicii Moldova (Cod Nr. 443 din 24 decembrie 2004).

Codul Contravențional al Republicii Moldova (Cod Nr. 218 din 24 octombrie 2008).

Codul Penal al Republicii Moldova (Cod Nr. 985 din 18 aprilie 2002).

Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova (Cod Nr. 122 din 14 martie 2003).

Declarația de Independență a Republicii Moldova, 1991.

Proiectul de Lege privind Modificarea și Completarea unor Acte Legislative (Legea nr. 180 din 15 mai 2014).

Codul Educației al Republicii Moldova (Cod Nr. 152 din 17 iulie 2014).

Codul Electoral al Republicii Moldova (Cod Nr. 1381 din 21 noiembrie 1997).

Codul Familiei al Republicii Moldova (Cod Nr. 1316 din 26 octombrie 2000).

Codul Muncii al Republicii Moldova (Cod Nr. 154 din 28 martie 2003).

Legea privind Modificarea și Completarea unor Acte Legislative (Lege Nr. 87 din 7 mai 2015).

Legea pentru completarea Codului Contravențional (Lege Nr. 117 din 23 mai 2013).

Legea pentru aprobarea Strategiei de Incluziune Socială a Persoanelor cu Dizabilități 2010–2013 (Lege Nr. 169 din 9 iulie 2010).

Legea Contenciosului Administrativ (Lege Nr. 793 din 10 februarie 2000).

Legea privind Regimul Juridic al Adopției (Lege Nr. 99 din 28.05.2010).

Legea cu privire la Publicitate (Lege Nr. 1227 din 27 iunie 1997).

Legea privind serviciul civil alternativ, 2014 (Transnistria).

Legea pentru Modificarea și Completarea unor Acte Legislative (Proiect de Lege Nr. 180 din 15 mai 2014).

Legea privind Azilul în Republica Moldova (Lege Nr. 270 din 18 decembrie 2008).

Legea privind Autorizarea Executării Lucrărilor de Construcție (Lege Nr. 163 din 9 iulie 2010).

Legea Cetățeniei Republicii Moldova (Lege Nr. 1024 din 2 iunie 2000).

Legea privind Actele de Stare Civilă (Lege Nr. 100 din 26 aprilie 2001).

Legea privind Contracurarea Activității Extremiste (Lege Nr. 54 din 21 februarie 2003).

Legea privind Ocuparea Forței de Muncă și Protecția Socială a Persoanelor Aflate în Căutarea unui Loc de Muncă (Lege Nr.102 din 13 martie 2003).

Legea cu privire la Asigurarea Egalității de Șanse între Femei și Bărbați (Lege Nr. 5 din 9 februarie 2006).

Legea cu privire la asigurarea egalității (Lege Nr. 121 din 25 mai 2012).

Legea privind Libertatea de conștiință și organizațiile religioase, 2009 (Transnistria).

Legea privind Libertatea de Conștiință, de Gândire și de Religie (Lege Nr. 125 din 11 mai 2007).

Legea cu privire la Guvern (Lege Nr. 64 din 31 mai 1990).

Legea Ocrotirii Sănătății (Lege Nr. 411 din 28 martie 1995).

Legea privind Actele de Identitate din Sistemul Național de Pașapoarte (Lege Nr. 273 din 9 noiembrie 1994).

Legea Insolvabilității (Lege Nr. 149 din 29 iunie 2012).

Legea cu privire la Expertiza Judiciară, Constatările Tehnico-Științifice și Medico-Legale (Lege Nr. 1086 din 23 iunie 2000).

Legea cu privire la Asigurarea Obligatorie de Asistență Medicală (Lege Nr. 1585 din 27 februarie 1998).

Legea privind Sănătatea Mentală (Lege Nr. 1402 din 16 decembrie 1997).

Legea cu privire la Drepturile și Responsabilitățile Pacientului (Lege Nr. 263 din 27 octombrie 2005).

Legea cu privire la Prevenirea și Combaterea Violenței în Familie (Lege Nr. 45 din 1 martie 2007).

Legea cu privire la Profilaxia Infecției HIV/SIDA (Lege Nr. 23 din 16 februarie 2007).

Legea pentru Ratificarea Acordului de Asociere între Republica Moldova, pe de o parte, și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de altă parte (Lege Nr. 112 din 2 iulie 2014).

Legea privind Incluziunea Socială a Persoanelor cu Dizabilități (Lege Nr. 60 din 30 martie 2012).

Legea privind Statutul Juridic Special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri) (Lege Nr. 344 din 23 decembrie 1994).

Legea privind Pensile de Asigurări Sociale de Stat (Lege Nr. 156 din 14 octombrie 1998).

Legea cu privire la Asistența Juridică Garantată de Stat (Lege Nr. 198 din 26 iulie 2007).

Legea cu privire la Curtea Constituțională (Lege Nr. 317 din 13 decembrie 1994).

Legea cu privire la Activitatea Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității (Lege Nr. 298 din 21 decembrie 2012).

Legea cu privire la Funcționarea Limbilor Vorbite pe Teritoriul RSS Moldovenești (Lege Nr. 3465 din 1 septembrie 1989).

Legea cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul) (Lege Nr. 52 din 3 aprilie 2014).

Legea privind Organizarea Judecătorească (Lege Nr. 514 din 6 iulie 1995).
Legea cu privire la Funcția Publică și Statutul Funcționarului Public (Lege Nr. 158 din 4 iulie 2008).

Legea privind Calitatea în Construcții (Lege Nr. 721 din 2 februarie 1996).

Legea privind Regimul Străinilor în Republica Moldova (Lege Nr. 200 din 16 iulie 2010).

Legea cu privire la Drepturile Persoanelor Aparținând Minorităților Naționale și la Statutul Juridic al Organizațiilor lor (Lege Nr. 382 din 19 iulie 2001).

Legea cu privire la Serviciul de Protecție și Pază de Stat (Lege Nr.134 din 13 iunie 2008).

Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii (Lege Nr. 947 din 19 iulie 1996).

Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție (Lege Nr. 789 din 23 martie 1993).

Legea privind Obligația Militară Universală și Serviciul Militar, 2000 (Transnistria).

Legea cu privire la Tineret (Lege Nr. 279 din 11 februarie 1999).

POLITICI NAȚIONALE ȘI RAPOARTE ALE STATULUI

Politici Naționale, Hotărâri și Ordonanțe de Guvern

Regulamentul în Construcții privind Cerințe Generale de Securitate pentru Obiectele de Construcție la Folosirea și Accesibilitatea lor pentru Persoanele cu Dizabilități, NCM C.01.06-2014.

Hotărârea cu privire la Edificiile și Lăcașurile de Cult (Hotărâre de Guvern Nr. 270 din 11 iunie 2002).

Hotărârea cu privire la Regulile de Elaborare și Cerințele Unificate față de Documentele de Politici (Hotărâre de Guvern Nr. 33 din 11 ianuarie 2007).

Hotărârea privind Paginile Oficiale ale Autorităților Administrației Publice în Rețeaua Internet (Hotărârea de Guvern Nr. 188 din 3 aprilie 2012).

Hotărârea privind ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, precum și a unor protocoale adiționale la aceasta (Hotărârea Parlamentului Nr. 1298 din 24 iulie 1997).

Hotărârea cu privire la Aprobarea Strategiei Naționale privind Acțiunile Comunitare pentru Susținerea Copiilor Aflați în Dificultate pe anii 2007-2014 (Nr. 954 din 20 august 2007).

Hotărârea pentru aprobarea Strategiei Naționale privind Politicile de Ocupare a Forței de Muncă pentru Anii 2007-2015 (Nr. 605 din 30 mai 2007).

Hotărârea cu privire la aprobarea Planului Național de Acțiuni în Domeniul Drepturilor Omului pentru anii 2011-2014 (Hotărârea Parlamentului Nr. 90 din 12 mai 2011).

Hotărârea cu privire la aprobarea Planului de Acțiuni privind Susținerea Populației de Etnie Romă din Republica Moldova pentru anii 2011-2015 (Nr. 494 din 8 iulie 2011).

Hotărârea cu privire la aprobarea Strategiei Naționale în Domeniul Migrației și Azilului (2011-2020) (Nr. 655 din 8 septembrie 2011).

Hotărârea cu privire la aprobarea Planului de acțiuni privind implementarea măsurilor de asigurare a accesibilității persoanelor cu dizabilități la infrastructura socială (Nr. 599 din 13 august 2013).

Hotărârea cu privire la aprobarea Politicii Naționale de Sănătate (Nr. 886 din 6 august 2007).

Hotărârea cu privire la aprobarea Programului Național privind sănătatea mintală pentru anii 2012-2016 (Nr. 1025 din 28 decembrie 2012).

Hotărârea pentru aprobarea Regulamentului privind prestarea serviciilor de comunicare prin utilizarea limbajului mimico-gestual/limbajului semnelor cu ajutorul interpretului (Nr. 333 din 14 mai 2014).

Hotărârea cu privire la modificarea Planului de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2011-2015, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.494 din 8 iulie 2011 (Nr. 56 din 31 ianuarie 2012).

Hotărârea cu privire la determinarea dizabilității și capacității de muncă (Nr. 65 din 23 ianuarie 2013).

Hotărârea cu privire la aprobarea Programului de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020 (Nr. 523 din 17 iulie 2011).

Hotărârea cu privire la instituirea Comisiei guvernamentale pentru egalitate între femei și bărbați (Nr. 350 din 7 aprilie 2006).

Hotărârea pentru aprobarea Regulamentului-cadru privind organizarea și funcționarea Serviciului social „Asistență personală” și a Standardelor minime de calitate (Nr. 314 din 23 mai 2012).

Hotărârea pentru aprobarea Regulamentului-cadru cu privire la organizarea activității mediatorului comunitar (Nr. 557 din 17 iulie 2013).

Hotărârea cu privire la aprobarea Regulamentului Comisiei Guvernamentale pentru Egalitate între Femei și Bărbați (Nr. 895 din 7 august 2006).

Hotărârea Privind aprobarea Nomenclatorului industriilor, profesiilor și lucrărilor cu condiții de muncă grele și nocive, proscrie femeilor și Normelor de solicitare maximă, admise pentru femei la ridicarea și transportarea manuală a greutăților. (Nr. 264 din 6 octombrie 1993).

Hotărârea privind aprobarea Programului național de prevenire și control al infecției HIV/SIDA și infecțiilor cu transmitere sexuală pentru anii 2014-2015 (Nr. 806 din 6 octombrie 2014).

Hotărârea cu privire la aprobarea Programului național pentru îmbunătățirea calității învățării limbii române în instituțiile de învățământ general cu instruire în limbile minorităților naționale (2016-2020) (Nr. 904 din 31 decembrie 2015).

Hotărârea cu privire la aprobarea Programului național de asigurare a egalității de gen pe anii 2010-2015 (Nr. 933 din 31 decembrie 2009).

Hotărârea cu privire la aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare a sectorului de tineret 2020 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia (Nr. 1006 din 10 decembrie 2014).

Hotărârea cu privire la aprobarea Programului pentru integrarea problemelor îmbătrânirii în politici (Nr. 406 din 2 iunie 2014).

Hotărârea cu privire la aprobarea Regulamentului Centrului de cazare (Nr. 1023 din 28 decembrie 2012).

Hotărârea pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea studiilor superioare de doctorat, ciclul III (Nr. 1007 din 10 decembrie 2014).

Hotărârea pentru aprobarea Regulamentului privind eliberarea actelor de identitate și evidența locuitorilor Republicii Moldova (Nr. 125 din 18 februarie 2013).

Hotărârea pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea și funcționarea Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei, structurii și efectivului-limită ale aparatului central al acestuia (Nr. 691 din 17 noiembrie 2009).

Hotărârea privind exprimarea votului de neîncredere Guvernului (Parlament Nr. 28 din 5 martie 2013).

Decizia Consiliul orășenesc Drochia de proclamare a orașului Drochia drept un teritoriu de susținere a Bisericii Ortodoxe din Moldova și ne-admitere a propagandei orientărilor sexuale ne-tradiționale (Decizia Consiliului nr. 2/14 din 27 martie 2012).

Ordinul Ministerului Sănătății privind organizarea Serviciului Independent de apărare a drepturilor pacienților din staționarele de psihiatrie (Ordinul Nr.1185 din 29.10.2014).

Ordinul Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei cu privire la aprobarea Clasificatorului ocupațiilor din Republica Moldova (CORM 006-14) (Ordin Nr. 22 din 03.03.2014).

Codul practic în construcții privind proiectarea construcțiilor având în vedere accesibilitatea pentru persoanele cu dizabilități, (CP C.01.02-2014).

Președintele Republicii Moldova, Nota nr. 01/1-06-50 din 22 iulie 2015.

Rapoarte ale Statului

Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, Al doilea raport periodic: Moldova, Document ONU E/C.12/MDA/2, 27 ianuarie 2009.

Comitetul ONU privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasiala, Al Zecelea si al Unsprezecelea rapoarte periodice: Republica Moldova, Document ONU CERD/C/MDA/10-11, 2 martie 2016.

Consiliul Europei, Al treilea raport prezentat de Moldova, in conformitate cu articolul 25, alineatul 2 al Convenției-Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale, ACFC/SR/III(2009)001, 24 februarie 2009.

JURISPRUDENȚA INTERNAȚIONALĂ

A. c. Noua Zeelandă, Comitetul pentru Drepturile Omului, Comunicarea nr. 754/1997, Document ONU CCPR/C/66/D/754/1997, 3 august 1999.

Alyne da Silva Pimentel Teixeira c. Brazilia Comunicarea nr. 17/2008, Document ONU CEDAW/C/49/D/17/2008.

Joslin c. Noua Zeelandă, Comitetul pentru Drepturile Omului, Comunicarea nr. 902/1999, Document ONU CCPR/C/75/D/902/1999, 2002.

Prosecutor v Anto Furundzija, Tribunalul Penal Internațional pentru Fosta Iugoslavie Cazul Nr. IT-95-17/1-T, 10 decembrie 1998.

Svetlana Medvedeva c. Federația Rusă, Comitetul ONU pentru eliminarea discriminării împotriva femeilor, Comunicarea nr. 60/2013, Document ONU CEDAW/C/63/D/60/2013, 8 martie 2013.

Toonen c. Australia, Comitetul pentru Drepturile Omului, Comunicarea Nr. 488/1992, Document ONU CCPR/C/50/D/488/1992, 1994.

JURISPRUDENȚA REGIONALĂ

Abdulaziz, Cabales și Balkandali c. Regatul Unit, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 9214/80; 9473/81; 9474/81, 24 aprilie 1985.

B. c. Republica Moldova, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 61382/09, 16 iulie 2013.

Bartenbach c. Austria, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 3912/03, 20 martie 2008.

Catan și alții c. Republica Moldova și Federația Rusă, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererile nr. 43370/04, 8252/05 și 18454/06, 19 octombrie 2012.

D.D. c. Lituania, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 13469/06, 14 februarie 2012.

D.H. si alții c. Republica Cehă, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 57325/00, 7 februarie 2006.

Cauza Eremia c. Republica Moldova, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 3564/11, 28 mai 2013.

GENDERDOC-M c. Republica Moldova, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 9106/06, 12 iunie 2012.

Gorshkov c. Ucraina, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 67531/01, 8 noiembrie 2005.

I.B. c. Grecia, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 552/10, 3 octombrie 2013.

Ilașcu si alții c. Republica Moldova și Federația Rusă, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 48787/99, 8 iulie 2004.

Curtea Interamericană a Drepturilor Omului, Avizul consultativ OC-18/03 - Condiția juridică și drepturile migranților nedocumentați, Inter-Am. Ct. H.R. (Ser. A) No. 18 (2003), 17 septembrie 2003.

Kedzior c. Polonia, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 45026/07, 16 octombrie 2012.

Kozak c. Polonia, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 13102/02, 2 martie 2010.

Mitropolia Basarabiei si alții c. Republica Moldova, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Cerere nr. 45701/99, 13 iulie 2001.

Mozier c. Republica Moldova și Federația Rusă, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 11138/10, 23 februarie 2016.

Mudric c. Republica Moldova, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 74839/10, 16 iulie 2013.

Nachova și alții c. Bulgaria, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 43579/98; 43579/98, 6 iulie 2005.

Oliari și Altii c. Italia, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 18766/11 și 36030/11, 21 iulie 2015.

Opuz c. Turcia, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 33401/02, 9 iunie 2009.

S.L. c. Austria, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea Nr. 45330/99, 9 ianuarie 2003.

Salontaji-Drobnjak c. Serbia, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 36500/05, 13 octombrie 2009.

Stanev c. Bulgaria, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nr. 36760/06, 17 ianuarie 2012.

T.M. și C.M. c. Republica Moldova, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 26608/11, 28 ianuarie 2014.

Tatiana Machina c. Republica Moldova, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 50435/14.

Tudorache c. Romania, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 78048/01, 29 septembrie 2005.

Willis c. Regatul Unit, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cererea nr. 36042/97, 11 iunie 2002.

JURISPRUDENȚA NAȚIONALĂ

Hotărârea Judecătorei Anenii Noi Nr. 3-31/15 din 14 septembrie 2015.

Hotărârea Judecătorei sect. Botanica, Chișinău, Nr. 2-1379/15 din 29 octombrie 2015.

Hotărârea Judecătorei sect. Buiucani, Chișinău Nr. 2e-320/14 din 20 ianuarie 2014.

Hotărârea Judecătorei sect. Buiucani, Chișinău Nr. 3-282/2014 din 19 martie 2014.

Hotărârea Judecătoriei sect. Buiucani, Chișinău nr. 3-416/14 din 20 noiembrie 2014.

Hotărârea Judecătoriei sect. Buiucani, Chișinău nr. 4-1013/14 din 22 decembrie 2014.

Hotărârea Comisiei Electorale Centrale nr. 2515 din 13 aprilie 2009.

Hotărârea Judecătoriei sect. Centru, Chișinău nr. 2-472/14, 27 iunie 2014.

Hotărârea Curții de Apel Chișinău nr. 2a3692/14 din 22 ianuarie 2015

Hotărârea Curții de Apel Chișinău nr. 3-282/2014 din 17 iulie 2014.

Hotărârea Curții de Apel Chișinău nr. 3a-22/15 din 5 martie 2015.

Decizia Curții Constituționale Nr. 14 din 15 iunie 2015.

Decizia Curții Constituționale Nr. 14 din 8 octombrie 2013.

Decizia Curții Constituționale Nr. 16 din 12 iunie 2007.

Decizia Curții Constituționale Nr. 168 din 21 februarie 1996.

Decizia Curții Constituționale Nr. 26 din 19 septembrie 2013.

Decizia Curții Constituționale Nr. 27 din 13 noiembrie 2014.

Decizia Curții Constituționale Nr. 28 din 23 noiembrie 2015.

Decizia Curții Constituționale Nr. 28g/2016 din 16 mai 2016.

Decizia Curții Constituționale Nr. 33 din 10 octombrie 2013.

Decizia Curții Constituționale Nr. 36 din 5 decembrie 2013.

Decizia Curții Constituționale Nr. 42 din 8 iunie 2014.

Decizia Curții Constituționale Nr. 48b din 4 martie 2016.

Decizia Curții Constituționale Nr. 5 din 25 aprilie 2013.

Decizia Curții Constituționale Nr. 55 of 14 Octombrie 1999.

Decizia Curții Constituționale Nr. 6 din 22 martie 2011.

Decizia Curții Constituționale Nr. 7 of 22 April 2009.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 052/14, 29 aprilie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 159/14 din 13 octombrie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 291/15 din 28 septembrie 2015.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 004/13 din 22 noiembrie 2013.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 030/2013 din 13 februarie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 222/15 din 10 aprilie 2015.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 050/14 din 22 februarie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 021/2013 din 27 decembrie 2013.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 041/13 din 24 februarie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 156/14 din 17 octombrie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 028/13 din 21 ianuarie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 139/2014 din 6 octombrie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 180/14 din 16 decembrie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 239/15 din 28 mai 2015.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 329/15 din 20 noiembrie 2015.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 007/2013 din 30 noiembrie 2013.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 009/2013 din 2 decembrie 2013.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 206/2014 din 17 martie 2015.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 029/2013 din 21 ianuarie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 004/2013 din 22 noiembrie 2013.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 005/2013 din 25 noiembrie 2013.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 108/2014 din 28 iulie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 122/2014 din 9 septembrie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 155/14 din 11 decembrie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 156/2014 din 17 octombrie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 157/14 din 9 decembrie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 190/14 din 13 februarie 2015.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 129/2014 din 22 septembrie 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 176/14 din 30 decembrie 2014.

Judecătoria Edineț, Hotărârea Nr. 2-206/13 din 20 martie 2013.

Curtea Suprema de Justiție, Hotărârea nr. 2ra-1448/15, 16 septembrie 2015.

Curtea Suprema de Justiție, Hotărârea nr. 2ra-2038/15 din 16 septembrie 2015.

Curtea Suprema de Justiție, Hotărârea nr. 2ra-2914/15 din 9 decembrie 2015.

Curtea Suprema de Justiție, Hotărârea nr. 2ra-731/14 din 19 martie 2014.

Curtea Suprema de Justiție, Hotărârea nr. 2rac-1/15 din 28 ianuarie 2015.

Curtea Suprema de Justiție, Hotărârea nr. 2rac-5/15 din 11 februarie 2015.

Curtea Suprema de Justiție, Hotărârea nr. 3ra-1486/14 din 26 noiembrie 2014.

Curtea Suprema de Justiție, Hotărârea nr. 3ra-1573/15 din 24 Decembrie 2015.

Curtea Supremă de Justiție, Proiect de Hotărâre din 11 mai 2016.

Curtea Supremă de Justiție, Recomandarea Nr. 16 din 2012.

MONOGRAFII, ARTICOLE, RAPOARTE ȘI STUDII

Academia de Științe a Republicii Moldova. Romii/Țiganii din Republica Moldova: comunitate etnosocială, multiculturală, istorico-tradițională (1414-2014), 2014.

Comitetul ad-hoc de experți pe problemele romilor (CAHROM), Raport tematic cu privire la rolul autorităților centrale, locale și regionale în punerea în aplicare a politicilor naționale de integrare a romilor, 2012.

Amnesty International, Raport anual: Situația privind Drepturile Omului în Lume, 2016.

Amnesty International, Spre egalitate: discriminarea în Moldova, 2012.

Arel, D., „Fixarea etniei în actele de identitate: Ascensiunea și căderea naționalității în baza pașaportului în Rusia”, 2001.

Asociația „MOTIVAȚIE”, Analiza a experiențelor individuale ale persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova, 1 februarie – 31 iulie 2013, 2014.

Asociația „MOTIVAȚIE”, Raport holistic: Monitorizarea respectării drepturilor persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova, 2014.

Asociația „MOTIVAȚIE”, Raport de analiză a actelor normative și standardelor tehnice în domeniul accesibilității pentru persoanele cu dizabilități locomotorii, 2012.

Asociația Presei Independente, Companiile de taxi încalcă drepturile persoanelor în scaun rulant, 2015.

Bianchi, A., „Human Rights and the Magic of Jus Cogens”, The European Journal of International Law, Vol. 19, 2008.

Bunescu, I., *Romii în Europa: politica de formare a identității colective*, Routledge, 2016.

Biroul Relații Interetnice al Republicii Moldova, *Recensământul populației*, 2004.

Burian, A., „Conflictul transnistrean – perspectivele soluționării acestuia. O vedere din Chișinău”, *ICEUR Insight Studies*, Vol.2, 2012.

Cassel, D., „Drepturile Egale la Muncă ale Migranților Nedocumentați”, în Bayefsky, A. (ed.), *Drepturile Omului și Refugiații, Persoanele Intern Deplasate și Lucrătorii Migranți: Eseuri în Memoria lui Joan Fitzpatrick și Arthur Helton*, Martius Nijhoff Publishers, 2006.

Comisia Electorală Centrală a Republicii Moldova, *Raport privind rezultatele alegerilor parlamentare din 30 noiembrie*, 2014.

Centrul „Parteneriat pentru Dezvoltare” și Platforma pentru Egalitate de Gen, *Inegalitățile salariale de gen în Moldova. Cum fiecare femeie din Moldova pierde un venit anual de 7620 de lei [€346 Euro]*, 2015.

Centrul de Parteneriat pentru Dezvoltare, *Șanse egale în procesul electoral. Studiu de caz: alegerile locale generale din 14 și 28 iunie 2015*, 2015.

Centrul „Parteneriat pentru Dezvoltare”, *Indexul Egalității de Gen pentru 2015*.

Centrul de Parteneriat pentru Dezvoltare, *Trei soluții pentru egalitatea de gen în educație*, 2015.

Centre for Equal Rights, *Demonstrarea cauzelor de discriminare: Rolul testării situaționale*, 2009.

Centrul de dezvoltare și de susținere a inițiativelor civice „Rezonans”, *Vulnerabilitatea femeilor din Transnistria la infecția HIV. Raport de cercetare sociologica*, 2011.

Centrul de Analiza și Investigații Sociologice, Politologice și Psihologice, Tuberculoza în Moldova: Cunoștințe, Atitudini și Practici ale Populației Generale, 2012.

Civil Rights Defenders, Evoluțiile juridice consolidează drepturile persoanelor LGBT, 2012.

Comisia pentru onorarea obligațiilor și angajamentelor asumate de statele-membre ale Consiliului Europei, Onorarea Obligațiilor și Angajamentelor de către Moldova, 2011.

Comisarul pentru drepturile omului al Consiliului Europei, Cine decide? Dreptul la capacitate juridică pentru persoanele cu dizabilități psihice și intelectuale, 2012.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Raport privind activitatea realizată în anul 2013.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Raport privind activitatea realizată în anul 2014.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Raport general cu privire la situația în domeniul prevenirii și combaterii discriminării în Republica Moldova, în anul 2015.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității din Moldova și Oficiul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului (OHCHR), Studiu privind percepțiile și atitudinile față de egalitate în Republica Moldova, 2015.

De Schutter, O., Legislația Internațională în Domeniul Drepturilor Omului: Cauze, Materiale, Comentarii, Universitatea Cambridge, 2010.

E-Democracy, Curier Electoral, 2009.

E-Democracy, Alegerile Guvernatorului (Bașcanului) Găgăuziei (Gagauz Yeri) din 22 martie 2015, 2015.

E-Democracy, Alegerile din Republica Moldova, 2010.

E-Democracy, Moldova și UE în contextul Politicii Europene de Vecinătate: Realizarea Planului de Acțiuni UE-Moldova (februarie 2005 – ianuarie 2008), 2008.

Equal Rights Trust, „Nu avem locuri de munca pentru romi: Raportul privind situația de discriminare a romilor în Moldova”, The Equal Rights Review, Vol. 15, 2015, p. 130.

Equal Rights Trust, comentariile Equal Rights Trust cu privire la proiectul de lege cu privire la șanse egale, 2012.

Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței, Raport al CERİ privind Republica Moldova (al patrulea ciclu de monitorizare), octombrie 2013.

Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția), Opinii pe Marginea Interzicerii așa-numitei „Propagande a Homosexualității” prin Prisma Recentei Legislații din unele State-Membre ale Consiliului European, 2013.

Comisia Europeană, Afaceri economice și financiare: Moldova, 2016.

Comisia Europeană, Evaluarea ex-post a asistenței macro financiare a UE în Moldova (2010–2012)], 2013.

Comitetul European pentru prevenirea torturii și a tratamentelor inumane sau degradante, Raportul către Guvernul Moldovei cu privire la vizita în Moldova a Comitetului European pentru prevenirea torturii și a tratamentelor inumane sau degradante, 2008.

Serviciul European de Cercetare Parlamentară, INFOGRAPHIC dintr-o privire, 2015.

Expert-Grup, Analiza creșterii economice în Moldova, Ediția nr 1.

Expert-Grup, Raport de stare a țării: Republica Moldova 2015, 2015.

Centrul de Informare Falun Dafa, Falun Gong: O tradiție antică pentru minte, trup și suflet, 2015.

The Foreign Policy Centre, Religia tradițională și puterea politică: Analiza rolului bisericii în Georgia, Armenia, Ucraina și Moldova, 2015.

Freedom House, Libertatea în lume 2015: Moldova, 2015.

Freedom House, Națiunile în tranzit – Moldova, 2011.

Găgăuzia, Istoria Găgăuziei.

Platforma pentru Egalitate de Gen și Alții, Raport Comun pentru Evaluarea Periodică Universală a Republicii Moldova, 2016.

GENDERDOC-M și ILGA Europe, Raportul privind Discursul Homofobic al Deputaților Parlamentului Republicii Moldova, 2011.

GENDERDOC-M, Raport privind Infracțiunile și Incidentele din Motive de Ură Homofobă și Transfobă în Moldova, 2013.

GENDERDOC-M, Raport pe Situația Drepturilor Persoanelor LGBT în Republica Moldova, 2015.

GENDERDOC-M, Raport pe Situația Drepturilor Persoanelor LGBT în Republica Moldova, 2014.

GENDERDOC-M, Raport despre Situația privind Respectarea Drepturilor Persoanelor LGBT în Moldova, 2012.

Natalia Ghilașcu, Companiile moldovenești recurg tot mai des la acțiuni rasiste, 2015.

Guvernul Republicii Moldova și PNUD, Calitatea serviciilor de asistență juridică garantată de stat: evaluarea necesităților Consiliului Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat din Republica Moldova, ianuarie 2014.

Programul de Activitate al Guvernului Republicii Moldova „Integrarea Europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare” 2013–2014, 2013.

Guvernul Republicii Moldova, Planul de acțiuni privind implementarea măsurilor menite să asigure accesul persoanelor cu dizabilități la infrastructura socială, 13 august 2013.

Guvernul Republicii Moldova, Proiectul Programului național de control al tuberculozei pentru anii 2016-2020, 2015.

Guvernul Republicii Moldova, Planul de Acțiuni privind Susținerea Populației de Etnie Roma din Republica Moldova 2011-2015.

Guvernul Republicii Moldova, Persoanele cu nevoi speciale vor primi o compensație unică pentru serviciile de transport în fiecare an, 2015.

Guvernul Republicii Moldova, Proiectul Noului Program național de asigurare a egalității de gen pentru anii 2016-2020.

Guvernul Republicii Moldova, Republica Moldova, Al treilea Raport cu privire la Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului, 2013.

Thomas Hammarberg, Raport privind drepturile omului în regiunea transnistreana a Republicii Moldova, 2013.

Heintz, M., Republica Moldova versus Romania: Războiul rece al identităților naționale, *Journal of Political Science and International Relations*, 1, Vol. II, 2005.

HelpAge International și Gender-Centru, Raport comun către Comitetului ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor, 2013.

Centrul de Informare în Domeniul Drepturilor Omului. Raport de monitorizare a progreselor obținute de Republica Moldova în implementarea recomandărilor adresate în cadrul mecanismului ONU de Evaluare Periodică Universală, 2012.

Centrul de Informare în Domeniul Drepturilor Omului, Constatări preliminare ale Studiului discriminării în sistemul școlar din Republica Moldova, 2014.

Centrul de Informare in domeniul Drepturilor Omului, RAPORT privind studiul dreptului la libertatea gândirii, conștiinței și religiei (Dreptul fundamental la libertatea religiei) în Republica Moldova, 2012.

IDIS Viitorul, Monitor Social nr. 16, Incluziunea persoanelor cu dizabilități în câmpul muncii: Realități si perspective, 2012.

ILGA-Europe, Evaluare Anuala, Moldova, 2015.

Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale, Oportunități egale, incluziune si protecție socială a persoanelor cu dizabilități, 2010.

Institutul de Politici Publice, Barometrul Opiniei Publice, 2015.

Institutul de Politici Publice, Moldova pe calea spre Uniunea Europeana: Distanta parcursa și pașii ce urmează de întreprins.

Institutul de Politici Publice, Fenomenul discriminării în Moldova: percepția cetățeanului, 2014.

Centrul Internațional pentru Protecția și Promovarea Drepturilor Femeii „La Strada”, Studiu privind realizarea drepturilor victimelor violenței în familie în sistemul de asistență și protecție din Republica Moldova, 2013.

Federația Internațională pentru Drepturile Omului, Evaluarea protecției drepturilor omului în regiunile de conflict din Europa de Est si în cadrul entităților contestate, 2013.

Fondului Monetar Internațional, Raport de tara: Moldova, 2016.

Fondul Monetar Internațional, Moldova: aspecte alese, 2005.

Organizația Internațională pentru Migrație, Fără colac de salvare – asistență pentru victimele Holocaustului romilor se încheie, 2006.

Inter-Parliamentary Union, Femeile în parlamentele naționale, 2016.

Programul Comun de Dezvoltare Locală Integrata, Cine lipsește din dezvoltarea locală?, 2011.

Raport Comun, Raport către Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale cu privire la Moldova, 2011.

Khazanov, A., După URSS: etnie, naționalism și politica în Comunitatea Statelor Independente, Universitatea din Wisconsin Press, 1995.

Kolsto, P., Integrarea națională și conflictul violent în țările post-sovietice: Cazurile Estoniei și Moldovei, 2002.

Liga Persoanelor care Trăiesc cu HIV în Moldova, Indicele Stigmei Persoanelor care trăiesc cu HIV în Moldova, 2012.

Centrul de Asistență Juridică pentru Persoane cu Dizabilități, Raport privind drepturile persoanelor declarate în incapacitate plasate în internate psiho-neurologice din Republica Moldova, 2015.

Centrul de Asistență Juridică pentru Persoane cu Dizabilități, Dreptul la capacitate juridică a persoanelor cu dizabilități. Un Studiu Comparativ al legislației Republicii Moldova și Standardelor Internaționale în domeniu, 2013.

Centrul de Asistență Juridică pentru Persoane cu Dizabilități, Raport: Participarea persoanelor cu dizabilități în viața politică și publică, 2016.

Centrul de Asistență Juridică pentru Persoane cu Dizabilități, Raport către Comitetul pentru drepturile persoanelor cu dizabilități, 2015.

Centrul de Resurse Juridice din Moldova, Analiza compatibilității legislației din Republica Moldova cu standardele europene în domeniul egalității și nediscriminării, 2015.

Centrul de Resurse Juridice din Moldova, Analiza compatibilității legislației naționale în domeniul nediscriminării în câmpul muncii cu standardele europene, 2015.

Malcoci, L. și Barbăroșie, A., Fenomenul discriminării în Moldova: percepțiile populației, studiu comparativ, 2015.

Malcoci, L., „Statutul socio-economic al persoanelor cu HIV: studiu sociologic”, Fondăția Soros-Moldova, 2012.

Martin, F.F. și alții, *International Human Rights and Humanitarian Law: Cases, Treaties and Analysis*, Cambridge University Press, 2006.

Mazo, E., *Paradoxul post-comunist: Modul în care creșterea parlamentarismului coincidea cu destrămarea pluralismului în Moldova*, 2004.

Ministerul Educației, *Raport de activitate*, 2016.

Ministerul Sănătății, *Raport de evaluare finala a Strategiei naționale a sănătății reproducerii 2005–2015*.

Ministerul Justiției al Republicii Moldova, *Raport privind gradul de implementare a Planului Național de Acțiuni în Domeniul Drepturilor Omului (2011–2014) pentru anul 2014 în cadrul autorităților publice centrale*, 2015.

Ministerul Justiției al Republicii Moldova, *Raport privind monitorizarea Legii cu privire la sănătatea mentală*, 2015.

Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, *Raport de evaluare a gradului de implementare a Programului național de asigurare a egalității de gen pe anii 2010-2015*, 2015.

Mitrasca, M., *Moldova: O provincie a României sub controlul Rusiei: Istoria diplomatiei din arhivele marilor puteri*, Algora Publishing, 2002.

Biserica Ortodoxa din Moldova, *Acord de cooperare între Ministerul Justiției și BOM*.

Biserica Ortodoxa din Moldova, *Acord de cooperare între Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei și BOM*.

Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Portret statistic al femeilor și bărbaților în Republica Moldova*, 2014.

Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Portret statistic al femeilor și bărbaților în Republica Moldova, 2015.

Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Raport anual pentru anul 2015, 2015.

Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Situația demografică din Republica Moldova în anul 2014, 2015.

Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Vârșnicii în Republica Moldova în anul 2014, 2015.

Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Structura populației stabile a Republicii Moldova pe sexe și vârste la 1 ianuarie 2015, 2015.

Biroul Național de Statistică din Moldova, Numărul populației rezidente în Moldova la 1 ianuarie 2016, la nivel de teritoriu, în medie, pe sexe și vârste, 2016.

Biroul Național de Statistică din Moldova, Cu privire la rezultatele recensământului populației din 2004, 2006.

Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Recensământul populației 2004, 2004.

Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Situația persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova, 2015.

Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Situația persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova, 2013.

Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Nivelul minim de subzistență în primul semestru al anului 2015, 2015.

Biroul Național de Statistică, Violenta față de femei în familie în Republica Moldova, 2011.

Comisia națională pentru populație și dezvoltare, Buletin de informații și analiza în demografie nr. 2 (14) din septembrie 2013, 2013.

Comisia națională pentru populație și dezvoltare, Cartea verde a populației Republicii Moldova, 2009.

Consiliul Național pentru Asistența Juridică Garantată de Stat, Instruirea și asistența metodologică a juriștilor care acorda asistență juridică garantată de stat în 2014 și perspectivele pentru 2015, 2014.

Consiliul Național al ONG-urilor, Propuneri pentru programul de guvernare în domeniul promovării egalității de gen pentru perioada 2014-2018, 2016.

Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă, Raport de activitate pentru anul 2015, 2016.

Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă, Raport statistic privind măsurile de ocupare și protecție socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, realizate de către agențiile pentru ocuparea forței de muncă ale Republicii Moldova în ianuarie – decembrie 2015, 2016.

Oficiul Înalțului Comisar pentru Drepturile Omului, Proceduri Speciale ale Consiliului pentru Drepturile Omului, Apel Comun de Urgență. MDA 4/2013, 2013.

Oficiul Înalțului Comisar pentru Drepturile Omului, Sistemul de curatela în practică în Republica Moldova: Drepturile Omului și Vulnerabilitatea persoanelor declarate în incapacitate, 2013.

Oficiul Avocatului Poporului, Raport de activitate, 2015.

Oficiul Avocatului Poporului, Monitorizarea respectării drepturilor persoanelor cu dizabilități care sunt deținute în penitenciare, 2015.

Oficiul Avocatului Poporului, Respectarea drepturilor persoanelor cu dizabilități, 2015.

Oficiul Avocatului Poporului, Raport privind respectarea drepturilor omului în Republica Moldova în anul 2015, 2016.

Centrul pentru Drepturile Omului, Raport privind respectarea drepturilor omului în Republica Moldova în anul 2014, 2015.

Centrul pentru Drepturile Omului, Raport privind respectarea drepturilor omului în Republica Moldova în 2013, 2014.

Centrul pentru Drepturile Omului, Raport privind respectarea drepturilor omului în Republica Moldova în 2012, 2013.

Ombudsmanul Instituțional al Instituțiilor Psihiatrice (Ombudsmanul pentru Psihiatrie), Raport privind respectarea drepturilor pacienților în spitalele de psihiatrie și în internatele psiho-neurologice ale Republicii Moldova, perioada Octombrie 2012 – Iulie 2013, 2013.

Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Raport final Alegerile parlamentare din Republica Moldova, 2015.

Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Raport final Alegerile parlamentare din Republica Moldova, 2015.

Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Oficiul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (OSCE/ODIHR), Comentarii la Proiectul Legii Republicii Moldova cu privire la Prevenirea și Combaterea Discriminării, 2008.

Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Oficiul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului, Republica Moldova: Alegerile locale din 14 și 28 iunie 2015: Raportul final al misiunii limitate de monitorizare a alegerilor OSCE/ODIHR, 20 august 2015.

Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Oficiul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului, Declarații privind constatările și concluziile preliminare: Republica Moldova, Alegerile Parlamentare din 30 noiembrie 2014, 1 decembrie 2014.

Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Opinie cu privire la proiectul modificărilor la Codul Penal și Codul Contravențional al Republicii Moldova referitoare la infracțiuni motivate de prejudecată, 2016.

Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Opinie cu privire la proiectul modificărilor la Codul Penal al Republicii Moldova referitoare la crimele motivate de ură, 2010.

Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Conflictul transnistrean în Moldova: Originile și principalele aspecte, 1994.

Pantea, C., "Evoluția etno-demografică a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești", Codrul Cosminului, Vol. 14, 2008.

Parker, K. și Neylon, L. B., „Jus Cogens: Compelling the Law of Human Rights”, Hastings International and Comparative Law Review, Vol. 12, 1988–1989.

Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, Aplicarea Cartei Europene a Limbilor Regionale sau minoritare: Raport bianual al Secretarului General al Consiliului Europei către Adunarea Parlamentară, 2016.

Pellett, A., „Comments in Response to Christine Chinkin and in Defense of Jus Cogens as the Best Bastion against the Excesses of Fragmentation”, Finnish Yearbook of International Law, Vol. 17, 2006.

Petrova, D., "Declarația principiilor egalității: o contribuție la drepturile omului la nivel global", în Declarația principiilor egalității, The Equal Rights Trust, Londra, 2008.

Asociația Promo-LEX și alții, Drepturile omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova, 2012.

Asociația Promo-LEX și alții, Raport alternativ prezentat către Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor, 2013.

Asociația Promo-LEX, Nota analitică privind practicile neuniforme de urmărire penală a făptașilor pentru încălcarea ordonanțelor de protecție, 2015.

Asociația Promo-LEX, Consiliul pentru egalitate a constatat ca profilarea rasială reprezintă o formă gravă de discriminare, 2015.

Asociația Promo-LEX, I-a fost refuzat accesul la serviciile unui local pe motiv ca este de etnie romă, CPPEDAE a constatat discriminarea.

Asociația Promo-LEX, Studiu de bază: Evaluarea implementării prevederilor Legii nr.45 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie în rândul romilor din Republica Moldova, 2014.

Asociația Promo-LEX, Raport de evaluare a modului de emitere și executare a ordonanțelor de protecție în cazurile de violență în familie în perioada 2012-2014, 2015.

Asociația Promo-LEX, Drepturile omului și instituțiile democratice în perioada post-electorală din Moldova/ 6 aprilie – 1 iulie, 2009, 2009

Asociația Promo-LEX, Raport Drepturile omului în Moldova, 2009–2010, 2011.

Asociația Promo-LEX, Raport privind drepturile omului în Moldova. Retrospectiva anilor 2012–2013, 2014.

Asociația Promo-LEX, Respectarea drepturilor omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova. Retrospectiva 2015, 2016.

Asociația Promo-LEX, Raport „Drepturile omului în Moldova – Retrospectiva anului 2014”, 2015.

Buletin informativ Promo-LEX nr.89/VI Drepturile recruților din stânga Nistrului între mit și realitate, 2014.

Asociația Promo-LEX, Raportul către Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor pentru Republica Moldova, 2015.

Asociația Promo-LEX. Doua cazuri de discriminare pe criteriu de etnie au fost soluționate amiabil, 2016.

Procuratura Generală, Fenomenul torturii în cifre: 2013, 2014.

Procuratura Generala, Fenomenul torturii în cifre: 2014, 2015.

Procuratura Generala, Fenomenul torturii în cifre: 2015, 2016.

Centrul de Resurse pentru Drepturile Omului și Centrul Național al Romilor, Raport comun către mecanismul ONU de Evaluare Periodică Universală pentru Republica Moldova, 2016.

Centrul Național al Romilor, Raport către Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale cu privire la Moldova, 2011.

Centrul Național al Romilor, Raport către Comitetul ONU privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială în Moldova, 2011.

Shaw, M., International Law, ediția a V-a, Cambridge University Press, 2003.

Shaw, M., International Law, ediția a VI-a, Cambridge University Press, 2008.

Skvortsova, A., „Structura culturală și socială a Moldovei: O societate bipolară sau dispersată?” în Kolsto, P. (ed.), National Integration and Violent Conflict in Post-Soviet Societies, Rowman & Littlefield Publishers, 2002.

Fundația Soros Moldova, Percepțiile populației Republicii Moldova cu privire la discriminare: studiu sociologic, 2011.

Sprague, L. and Others, HIV – Related Stigma: A Cross Analysis of Findings from the People Living with HIV Stigma Index in Estonia, Moldova, Poland, Turkey, and Ukraine: Late Testing, Late Treatment, 2011.

Serviciul de Stat de Statistică al Republicii Moldovenești Nistrene, Dezvoltarea socio-económica în Republica Moldovenească Nistreana, 2014.

Trading Economics. Moldova GDP Per Capita PPP, 2016.

Transgender Europe, For the Record: Documenting Violence against Trans People, 2015.

Raportorul Special al ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova, Declarație privind constatările preliminare ale Raportorului Special privind drepturile persoanelor cu dizabilități referitor la misiunea sa în Republica Moldova, 2015.

UN WOMEN, PNUD și OHCHR, Studiu cu privire la situația femeilor și fetelor rome din Republica Moldova, 2014.

PNUD, Studiu de fezabilitate privind infrastructura de expertiză judiciară în Republica Moldova, 2009.

Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, Raportul Dezvoltării Umane 2014: Susținerea progresului uman: Reducerea vulnerabilităților și consolidarea rezilienței, 2014.

Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, Raportul Dezvoltării Umane 2015, 2015.

Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, MDG 6 'Combaterea HIV/ SIDA Tuberculozei și a altor Maladii, Intervenția MAF în Moldova, 2011.

Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, Prevenirea și combaterea torturii în instituțiile rezidențiale și neuropsihiatrie, 2015.

Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, Raport privind Prevenirea și Combaterea Torturii în instituțiile rezidențiale și neuropsihiatrie: Analiza cadrului legislativ național și standardelor internaționale, 2015.

Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare din Moldova, Romii în Republica Moldova, 2007.

ONU Moldova, Romii din Republica Moldova în comunitățile locuite preponderent de Romi, 2013.

Parteneriatul Organizației Națiunilor Unite pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Drepturile Omului ale Persoanelor cu Deficiențe Mintale sau Intelectuale în Republica Moldova: O evaluare a aspectelor cheie ale Dreptului și Cadrului de Politici național prin prisma Convenției ONU asupra Drepturilor Persoanelor cu Dizabilități, 2015.

Departamentul de Stat al Statelor Unite ale Americii, Rapoarte de țară privind practicile drepturilor omului pentru anul 2014: Moldova, 2015.

Departamentul de Stat al Statelor Unite ale Americii, Rapoarte de țară privind practicile drepturilor omului pentru anul 2015: Moldova, 2016.

Departamentul de Stat al SUA, Raport privind Libertatea religioasă internațională pentru anul 2014: Moldova, 2015.

Vahl, M., și Emerson, M., „Moldova și conflictul transnistrean” in Bruno Coppieters (ed.), Europeanization and Conflict Resolution: Case Studies from the European Periphery, Academia Press, 2004.

Comisia de la Veneția, și alții, Al treilea Congres al Conferinței Mondiale privind Justiția Constituțională; chestionar: răspunsul Curții Constituționale a Republicii Moldova, 2014.

WIN-Gallup International, Indicele global de religiozitate și ateism pentru anul 2012.

Centrul de Drept al Femeilor, Prezentare comuna către mecanismul ONU de Evaluare Periodică Universală pentru Republica Moldova, 2016.

Centrul de Drept al Femeilor, Bărbații și egalitatea de gen în Republica Moldova, 2015.

Banca Mondială, Prezentare generală a țării: Moldova, 2016.

Banca Mondială, Date: Moldova, 2015.

Banca Mondială. Date actualizate privind situația economică în Moldova, 2016.

Forumul Economic Mondial, Global Gender Gap Report, 2015.

Organizația Mondială a Sănătății, Profilul pe Țara – Moldova, 2014.

Organizația Mondială a Sănătății, Bune practici în consolidarea sistemelor de sănătate pentru prevenirea și îngrijirea tuberculozei și a tuberculozei multidrog rezistente, 2016.

Organizația Mondială a Sănătății, Raport mondial cu privire la dizabilitate: Rezumat, 2011.

Zaslavsky, V., Statul neostalinist: clasă, etnie și consens în societatea sovietică, Routledge, 1994.

ZIARE ȘI REVISTE, RAPOARTE ȘI ALTE SURSE

AGORA, „Procuratura Generală anunță ample investigații. Ce acțiuni vor fi întreprinse în cazul fraudelor bancare”, 29 mai 2015.

AGORA, „Proteste de la Parlament după votul acordat Guvernului Filip”, 20 ianuarie 2016.

ANTEM, Peste 160 tineri studiază gratuit limba română, 24 decembrie 2015.

Baban, I., „Conflictul transnistrean în contextul crizei din Ucraina”, Colegiul NATO de Apărare, decembrie 2015.

Știrile BBC, „Nicolae Timofti ales în cele din urmă în calitate de Președinte al Republicii Moldova”, 16 martie 2012, disponibil la adresa: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-17398641>.

Poliția de Frontieră, La doi ani după liberalizarea regimului de vize cu UE,] n cifre, 28 aprilie 2016, disponibil la adresa: <http://www.border.gov.md/index.php/ro/2921-doi-ani-de-la-liberalizarea-regimului-de-vize-cu-ue-in-cifre>.

Sorina Bujarov, „O gravida HIV-pozitivă a depus o plângere împotriva Spitalului de la Orhei, pe motiv că aceștia au trimis-o cu microbuzul la Chișinău ca să nască”, Sănătate Info, 12 mai 2013.

Biroul Relații Interetnice din R. Moldova, Comunicatul de presă privind elaborarea unui nou Plan de acțiuni pentru susținerea populației de etnie romă pentru anii 2016-2020, 21 decembrie 2015.

Biroul Relații Interetnice, Planul de acțiuni pentru susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2016-2020.

Casa Providenței, “Libertatea de religie în Republica Moldova în vizorul ONU”, 20 mai 2014.

Ciurca, A., „Viața unei familii curcubeu”, Ziarul de Garda, 26 noiembrie 2015.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Comunicat de presă, 6 noiembrie 2015.

Crime Moldova, O nouă amânare a ședinței de judecată în cazul violurilor de la Internatul Psiho-neurologic din Bălți, 2 iunie 2016.

Curaj.TV, „Biserica ortodoxa se infiltrează în școli”, 18.01.2013.

Discriminare Media, „Din cauza infecției HIV, a trebuit să renunțe la serviciul militar”, 30 noiembrie 2012.

Discriminare Media, Martorii lui Iehova riscă sa fie prizonieri din regiunea transnistreana, 27 iulie 2015.

Discriminare Media, La un magazin comercial din capitală, un nevăzător a intrat cu scandal, 11 februarie 2015.

Discriminare Media, Angajații cu dizabilități mintale devin o sperietoare pentru multe companii, 11 februarie 2015.

Discriminare Media, A demisionat din cauză că era hărțuită sexual, 16 mai 2012.

Discriminare Media, Companiile moldovenești recurg tot mai des la acțiuni rasiste, 7 februarie 2015.

Discriminare Media, „Părinții din regiunea transnistreana învață despre drepturile copiilor cu dizabilități”, 7 august 2014.

Discriminare Media, Persoanele cu dizabilități așteaptă schimbări în domeniul protecției muncii, 28 ianuarie 2015.

Discriminare Media, Condiții inegale de obținere a actelor de identitate în cazul femeilor musulmane din Moldova, 11 august 2014.

Discriminare Media, Femeile cu dizabilități locomotorii ar naște dacă cabinetele ginecologice ar fi adaptate, 20 martie 2014.

Epoch Times, Curtea Constituțională decide: Asociația Falun Dafa câștigă în Moldova, 24 noiembrie 2015.

Serviciul European pentru Acțiune Externă, Fact Sheet: Georgia și Moldova cu un pas mai aproape de consolidarea relațiilor politice și economice cu UE, 2 decembrie 2013.

Feghiu, L., „Interviu cu Elena Rațoi, Coordonator Relații cu Publicul la Asociația „MOTIVAȚIE”, BLOGUVERN, 1 aprilie 2014.

Ghilașcu, N., „Un preot a criticat comunitatea LGBT, afirmând ca homosexualitatea este o ”măgăreală”, Discriminare Media, 18 iunie 2014.

Ghilascu, N., „Permisele de conducere pentru persoanele cu dizabilități sunt o raritate”, Discriminare Media, 15 ianuarie 2014.

Ghilascu, N., „Școlile auto, puse în fața dilemei: profit sau adaptare rezonabilă”, Discriminare Media, 1 noiembrie 2012.

Ghilascu, N., „Mamele cu dizabilități, stigmatizate de medici, lipsite de condiții adaptate în spitale”, Discriminare Media, 24 aprilie 2014.

Ghilascu N., „Primul caz de discriminare în baza de vârstă a fost pierdut în instanța de judecată”, Discriminare Media, 4 aprilie 2013.

Centrul de Informare în domeniul Drepturilor Omului, „Proprietari ai unor locuințe ignora serviciile de închiriere persoanelor cu dizabilități”, Discriminare Media, 30 ianuarie 2015.

Centrul de Informare în domeniul Drepturilor Omului, „Învăță la domiciliu, însă profesorii pășesc foarte rar pragul copiilor cu dizabilități”, Discriminare, 4 decembrie 2014.

ILGA-Europe, ILGA-Europe Saluta Abolirea Legii cu privire la „Propaganda Homosexuală” în Moldova, 15 octombrie 2013.

Asociația Presei Independente, Femeile cu dizabilități locomotorii discriminate în maternități, 14 iulie 2014.

Ministerul Dezvoltării Economice al Republicii Moldovenești Nistrene, Comunicat de presă privind situația demografică din Republica Moldovenească Nistreană pentru 2013, 1 ianuarie 2014.

Ministerul Educației al Republicii Moldova, Modificarea Instrucțiunii de examinare a elevilor cu CES, 9 martie 2013.

Ministerul Justiției al Republicii Moldova, Comunicat de presa: Planul național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2011–2014 a fost realizat aproape integral, 31 martie 2014.

Ministerul Dezvoltării Regionale și Construcțiilor, Declarație de presă, 4 ianuarie 2014.

Oficiul Avocatului Poporului, Comunicat de presă, accesat 12 mai 2016.

Pagola, A, „Marșul egalității”, GENDERDOC-M, 20 martie 2015.

Portal Novosti PMR, „În regiunea transnistreană erau înregistrate 19768 persoane cu dizabilități”, 2 decembrie 2015.

Compania de Stat TV și Radio a Transnistriei, Educația – doua lumi, doua abordări, 29 mai 2015.

Asociația Promo-LEX, Equal Rights Trust, Concurs de selectare a participanților la Trainingul „Monitorizarea situației privind aplicarea Torturii și relelor tratamente pe motiv de discriminare”, 14 iunie 2010.

Asociația Promo-LEX, Declarația de presă cu privire la cazul Tatiane Machina împotriva Republicii Moldova, 26 octombrie 2015.

Asociația Promo-LEX, Comunicat de presă cu privire la cazul lui Alexandru Cebotari, 7 noiembrie 2014.

Asociația Promo-LEX, Declarație de presă cu privire la cazul lui Cornel Baran, 4 noiembrie 2014.

Asociația Promo-LEX, Declarația de presă cu privire la cazul Tatiane Machina împotriva Republicii Moldova, 12 ianuarie 2015.

Asociația Promo-LEX, „Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei cere o mai bună protecție pentru apărătorii drepturilor omului și ONG-uri”, 29 ianuarie 2016.

Promo-LEX, Program de instruire pentru juriști și avocați în domeniul anti-discriminare, 7 noiembrie 2010.

Reportaj PROTV din 3 septembrie 2015.

Radio Europa Libera, De la ură până la crimă, 22 iunie 2015.

Radio Europa Libera/Radio Libertatea, „Alegatorii din Găgăuzia refuză relațiile mai apropiate între Moldova și UE”, 4 mai 2016.

Realitatea.md, Articolul din 3 septembrie 2015.

Rusnac, M., „Recensăminte și mărturii în Basarabia Țaristă (1812–1918)”, Istoria, 2012.

Scutaru, T., „Izgoniți dintr-un club de noapte pentru că sunt homosexuali”, Discriminare Media, 10 decembrie 2012.

Surdu, I., „Irina Vlah recunoaște, în limba rusă, că găgăuzii nu cunosc limba română”, Adevărul, 1 aprilie 2015.

UNIMEDIA, „Instanța a decis. Inițiativa de referendum în UTA Găgăuzia este ilegală”, 7 ianuarie 2014.

Uniunea Consiliilor Evreilor Sovietici, Comunității evreiești din Moldova i s-a refuzat dreptul de a instala Hanukkah Menorah în capitală, 4 ianuarie 2013.

Ziare.com, Șeful de la meteo, demis în urma unui scandal de hărțuire sexuală, 8 august 2012.

Ziarul de Gardă, „Optimiștii se tratează mai repede de tuberculoză”, 18 decembrie 2014.

Ziarul de garda, Hărțuire sexuală într-o organizație de stat, 26 aprilie 2012.

Ziarul de Gardă, Pentru prima dată în Moldova: trei femei rome devin consilieri locali, 3 iulie 2015.

Ziarul e Gardă, „Premier cu diploma falsă. Prima declarație a directorului Gimnaziului cu diploma căruia Gaburici a ajuns la Universitate”, 7 mai 2016.

Ziarul Național, Articol din 7 septembrie 2015.

Equal Rights Trust este o organizație internațională independentă care are drept scop combaterea discriminării și promovarea egalității ca unul dintre drepturile fundamentale ale omului și principiul de bază al justiției sociale.

Asociația Promo-LEX este o organizație neguvernamentală care are drept scop susținerea democrației în Moldova prin promovarea și apărarea drepturilor omului, monitorizarea proceselor democratice și fortificarea societății civile.

În ultimii ani, Moldova a desfășurat importante reforme juridice și de politici în domeniul egalității și nediscriminării. Aceste reforme promit multe schimbări. Cu toate acestea, prezentul raport constată că slogantul moldovenesc de mobilizare – „vrem fapte, nu vorbe” – este deosebit de potrivit în cazul promovării egalității și a nediscriminării.

Acest raport identifică numeroase discrepanțe între „vorbele” prevăzute în legislația moldovenească și „faptele” statului și ale actorilor particulari. Statul nu a întreprins măsuri pentru a abroga prevederi legislative discriminatorii, care afectează așa grupuri ca lesbiene, homosexuali, bisexuali și transsexuali (LGBT) și persoanele cu dizabilități. Stabilirea de profil delictual pe criterii etnice și instituționalizarea sistematică a persoanelor cu dizabilități mintale sunt exemple elocvente ale eșecului organelor de stat de a elimina practici discriminatorii. Autoritățile nu au implementat în mod efectiv legi care interzic violența discriminatorie. În pofida interdicțiilor legale, angajatorii și prestatorii de servicii continuă să discrimineze – deseori în mod deschis – pe diferite criterii, de la rasă la sex, de la starea de sănătate la vârstă. Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității – care a examinat sute de cazuri de discriminare în cei câțiva ani de la instituirea lui – nu poate impune sancțiuni, iar instanțele judecătorești, până în prezent, par a fi reticente la ideea de a urma modelul oferit de Consiliu.

Raportul se încheie cu concluzia că deși în Moldova există cadrul necesar pentru combaterea discriminării și inegalității, statul trebuie să se concentreze asupra implementării și aplicării lui și, astfel, să asigure că faptele sale corespund cuvintelor sale.

Acest raport a fost elaborat cu sprijinul financiar al Uniunii Europene. Conținutul acestui raport este responsabilitatea exclusivă a Equal Rights Trust și nu reflectă punctul de vedere al Uniunii Europene.